

टेलिफोन सेवाको शतवार्षिकीका उपलक्ष्यमा प्रकाशित

नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

(वि.सं. १९७३-२०७२)

लेखक

इ. सुरेश कुमार पुडासैनी

इ. रघुवरलाल श्रेष्ठ

इ. रूपक हालदार

रामेश्वर कर्माचार्य

इ. बाबुराम पोखरेल

इ. विष्णु प्रसाद कसजु

दिनेश कुमार रेग्मी

लक्ष्मण अधिकारी

सम्पादक

प्राध्यापक डा. भवेश्वर पंगेनी

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेड

(नेपाल टेलिकम)

काठमाडौँ

२०७२

पुस्तक	:	नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास (वि.सं. १९७३-२०७२)
लेखक	:	सुरेश कुमार पुडासैनी, रघुवरलाल श्रेष्ठ, रूपक हालदार रामेश्वर कर्माचार्य, बाबुराम पोखरेल, विष्णु प्रसाद कसजु दिनेश कुमार रेग्मी, लक्ष्मण अधिकारी
सम्पादक	:	प्राध्यापक डा. भवेश्वर पंगेनी
प्रकाशक	:	नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेड (नेपाल टेलिकम)
प्रकाशन मिति	:	२०७२ माघ
मुद्रक	:	हार्डिङल प्रेस प्रा.लि., ढिल्लीबजार
प्रकाशन प्रति	:	एक हजार
ISBN	:	978-9937-0-0472-5
आवरण सज्जा	:	प्राध्यापक डा. भवेश्वर पंगेनी

नेपाल सरकार
मा. शेरधन राई
मन्त्री
सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं ।

शुभकामना

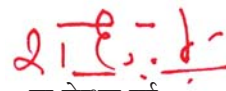
मुलुकमा दूरसञ्चार सेवा प्रारम्भ भएको १०० वर्ष तथा एक शताब्दी पूरा भएको उपलक्ष्यमा नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीले आफ्नो बाह्रौं वार्षिकोत्सवको अवसर पारी " नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास " नामक पुस्तक प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा ज्यादै हर्षित भएको छु ।

प्रविधियुक्त शैक्षिक ज्ञानको अभाव र पूर्वाधारको शून्यताको अवस्थामा शुरु भएको दूरसञ्चार सेवा मुलुकमा सवै भन्दा बढी र छिटो विकास विस्तार भएको क्षेत्र मध्येको एक हो । आधुनिक समाजको विकास संगै दूरसञ्चार प्रविधिको उपयोग दैनिकी बनिसकेको छ । मानव जीवनका सवै पाटाहरुलाई दूरसञ्चार सेवाले सहज र सुविधा युक्त तुल्याएको छ । मनोरञ्जन देखि अत्यावश्यक खबर, सञ्चो विसञ्चो आदान प्रदान लगायत व्यावसायिक क्रियाकलापको प्रमुख आधार बनिसकेको पृष्ठभूमिमा आगामी दिनमा दूरसञ्चार सेवाको प्रभावकारी विकासको लागि विगत अवधिको जटिलता र अनुभव मार्गदर्शन बन्न सक्ने साथै ऐतिहासिक ज्ञानको महत्व बन्ने कुरामा विश्वस्त छु ।

जलविद्युत आयोजना, सडक यातायात, उद्योग कलकारखानाहरुको विकास र विस्तारका गतिविधि सम्बन्धी विवरण र ऐतिहासिक घटना प्रयाप्त रुपमा संग्रहित र प्रकाशित भएका छन् तर दूरसञ्चार सेवाको विकास विस्तार, अवलम्बन भएका प्रविधि, विकासको गति, यसको विकासमा योगदान पुर्‍याउने निकाय आदिको विषयमा संग्रहित र संगठित पाठ्य सामग्रीको उपलब्धता थिएन । प्रारम्भमा सर्वसाधारण जनताको लागि टेलिफोनको महत्व तीर्थयात्रामा जाने आफन्तको आराम विरामको खबर लिन दिन र मुलुकमा भएका केही घटनाबारेमा जानकारी पाउने कुरामा सीमित भएकोले यस सम्बन्धी ऐतिहासिक दस्तावेजहरु प्रयाप्त संग्रहित नभएको हुनसक्छ तथापी दूरसञ्चार सेवाको प्रारम्भदेखि विकाससम्मका दस्तावेजको न्यूनतालाई यस पुस्तकले पूरा गर्ने अपेक्षा राख्दछु । ईतिहास खोतल्ने र यसको अनुसन्धानको लागि यस पुस्तकले बाटो खोलिदिनुको साथै नयाँ नयाँ तथ्यको खोजीको लागि विषयको प्रारम्भ समेत गरिदिएको छ ।

अति दुर्लभ सामग्रीको खोज गरी सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशनमा ल्याउने कार्य ज्यादै नै सद्धानीय छ । आगामी दिनमा समेत यस्ता रचनात्मक कार्यमा यहाँहरुको प्रयास हुनेछ । अन्ततः अति मेहनत र परिश्रम गरी पुस्तक तयार पार्नु हुने लेखक, सम्पादक, लगायत प्रकाशन गर्न प्रोत्साहित गरी पुस्तक प्रकाशन गर्ने कम्पनी व्यवस्थापन धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । आफ्नो प्रयासलाई निश्चित गन्तव्यमा पुर्‍याई पुस्तकको रुपमा ल्याउनु भएकोमा वधाई समेत दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा विगतको अवस्थालाई नियाल्दै यस क्षेत्रमा भएको विकासको कमलाई विश्लेषण सहित भोलिको अनुमान र आँकलन गरी सेवाको पूर्वाधार तयार गर्न यहाँहरूको निरन्तरता रहने र नेपाली समाजलाई सूचना प्रविधि मार्फत पूर्ण रूपमा सुसूचित गराई ज्ञानको विकासमा योगदान पुऱ्याउने शुभेच्छा व्यक्त गर्दै कम्पनीको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु ।

मा.शेरधन राई

मन्त्री

सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय

मन्त्री

सूचना तथा सञ्चार

नेपाल सरकार सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय

सिंहदरबार, काठमाडौं

शुभकामना

मुलुकको दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनको इतिहासलाई संगठित र तथ्यपरक रुपमा नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीले विविध विषय समावेश गरी पुस्तकको रुपमा तयार गरी प्रकाशन गर्न लागेकोमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

राणा शासनकालमा प्रारम्भ भएको दूरसञ्चार सेवाको प्रारम्भिक चरण देखी संघीय लोकतान्त्रिक नेपालको अवस्था सम्म आइपुग्दा सांगठनिक प्रशासनिक, व्यवस्थापकीय साथै प्रविधिगत विकासका गतिविधिहरु, नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको विकासमा योगदान पुर्‍याउने संस्था, व्यक्तिहरुको विषयमा यस पुस्तकले सूचनामूलक एवं ऐतिहासिक ज्ञान छर्न सफलता पाउने भन्ने विश्वास लिएको छु ।

ऐतिहासिक तथा दुर्लभ सामाग्रीहरु समावेश गरी सर्वसाधारणको लागी जानकारीमा ल्याउने नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीको यो प्रयास अत्यन्तै सद्धानीय छ । दूरसञ्चार सेवाको १०० वर्ष पूरा भएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको सत्य तथ्य खोज गरी बाहिर ल्याउनु पर्ने नेपाल सरकारको जिम्मेवारीमा नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेड सहयोगी भएको छ । यसका लागि नेपाल सरकारको तर्फबाट हार्दिक धन्यवाद एवं शुभकामना समेत व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

लेखक एवं सम्पादकहरुको प्रयास स्वरुप जो कोहीलाई दूरसञ्चार सेवाको प्रारम्भ र विकासका चरणहरुको बारेमा जानकारी पाउन सक्ने साथै थप खोजको लागि अवसर प्राप्त भएको छ । आगामी दिनमा यस्ता सूचनामूलक कार्यमा उर्हाहरुको प्रयास रहने शुभेच्छा समेत लिएको छु ।

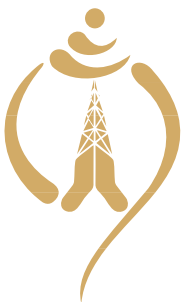
विगतको ऐतिहासिक पक्षको विश्लेषण गर्दै भविष्यको आंकलन गरी ग्राहकमुखी सेवा प्रवाह गर्न मुलुकको जिम्मेवारसेवा प्रदायक एवं नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रमहरुलाई परिणाममुखी बनाउने सशक्त माध्यमको रुपमा यस निकायलाई अगाडि बढाउन यस पुस्तकले पृष्ठपोषणको कार्य गर्ने र दूरसञ्चार सेवासंग चासो राख्नका लागि यस पुस्तक उपयोगी हुनेमा विश्वस्त छु ।

अन्त्यमा मुलुकमा दूरसञ्चार सेवा प्रारम्भ भएको १०० वर्षको सन्दर्भमा दूरसञ्चार सेवाको अङ्गिकार र उपयोग गर्ने सवैमा हार्दिक धन्यवाद एवं शुभकामना व्यक्त गर्दै पुस्तक प्रकाशन कार्य प्रति कम्पनी व्यवस्थापनलाई आभार प्रकट गर्दछु ।

धन्यवाद ।

श्री दिनेश कुमार थपलिया

सचिव

प्रकाशकीय

मुलुकमा टेलिफोन सेवा प्रारम्भ भएको १०० वर्ष पूरा भएछ । टेलिकम सेवा सञ्चालनपश्चात् यस क्षेत्रमा भएका गतिविधि र विकासक्रमको विषयमा संगठित संग्रहको रूपमा पुस्तक प्रकाशन भएको पाइँदैन । मुलुकमा टेलिफोनको सेवा सञ्चालनको सय वर्षको अवधिमा समग्र दूरसञ्चार सेवाको विकास र प्रगति कुन रूपमा के-कसरी भयो ? विकासको गति बढाउन स्वदेशी वा विदेशी संस्था वा विदेशी मुलुकहरूका के-कस्ता योगदान रहे ? विश्वमा भएको दूरसञ्चार प्रविधि देशभित्र भित्र्याई नेपालमा प्रविधिको मीठो फल उपभोक्तासमक्ष पुर्‍याउन के-कस्तो अनुभव रह्यो, विभिन्न कालखण्डमा कुन-कुन प्रविधिमा आधारित प्रणाली भित्रिए ? ती सबैको सन्दर्भमा पुस्तक प्रकाशन गरी सर्वसाधारणलाई जानकारी गराउने उद्देश्यले नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको सय वर्षको इतिहास भल्काउने पुस्तकको आवश्यकता महसुस गरी पुस्तक लेखन तथा सम्पादनको प्रयास गरियो । यही क्रममा कम्पनीले विभिन्न चरणमा लेखक तथा सम्पादकको सहयोग लिई यो ऐतिहासिक ग्रन्थ प्रकाशन गर्ने जमर्को गरिएको छ । नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहाससम्बन्धी ऐतिहासिक तथ्यलाई पुस्तकको रूपमा सर्वसाधारणसमक्ष ल्याउन पाउनु नेपाल टेलिकमको लागि एउटा गौरवको विषय हो ।

दूरसञ्चारसम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने, सेवाको नियमन गर्ने, सेवा प्रदान गर्ने र सेवा उपभोग गर्ने एउटै विन्दुजस्तो देखिने सरकारी संयन्त्रको अवस्थाबाट आज आएर नीति निर्माताको रूपमा नेपाल सरकारको मन्त्रालय, नियामक संस्थाको रूपमा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण, सेवाप्रदायकको रूपमा सरकारको स्वामित्वमा रहेको कम्पनीको रूपमा नेपाल टेलिकम, अन्य निजी क्षेत्रका कम्पनीहरू र उपभोक्ता चतुष्कोणका चार कोणमा रही समग्र दूरसञ्चार सेवाको विकास तथा सञ्चालन गर्ने चार वटा संयन्त्र भएको अवस्थामा आइपुग्दाको अवधिको विकास तथा प्रगति भल्किने यो ऐतिहासिक ग्रन्थले यो क्षेत्रको एउटा ठूलो खाँचोको पूर्ति गर्नेछ र थप खोज-अनुसन्धानलाई सहज बनाउनेछ भन्ने आशा गरेको छु ।

प्रस्तुत पुस्तकका जम्मा ९ परिच्छेदका विवरण तयार गर्ने क्रममा लेखकहरूले गरेको मेहनत, अथक् प्रयास र तत्परता निकै प्रशंसनीय छ । लेखकहरूले दूरसञ्चार क्षेत्रमा काम गर्दा बढुलेका अनुभवको आधारमा विवरण संकलनमै यो ग्रन्थ निर्माण हुन सकेको भनेर भन्न पनि अत्युक्तिनहोला । लेखकहरूको अथक् प्रयास तथा

सक्रिय योगदानबाट तयार भएको मस्यौदामा सम्पादकबाट तथ्यपरक विषयवस्तु फरक नपर्ने गरी पाठकवर्गलाई पढ्न र बुझ्न सजिलो हुने गरी विभिन्न परिच्छेद परिस्कृत गर्न खेलेको भूमिका पनि निकै सराहनीय छ ।

नेपाली समाजलाई सु-सूचित गराउने दायित्वलाई कम्पनीले कुनै न कुनै माध्यमबाट निर्वाह गर्दै आइरहेको र आगामी दिनमा पनि यो कर्तव्यप्रति कम्पनी निष्ठापूर्वक लागिपर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत पुस्तकले हाम्रा ग्राहक महानुभावहरूलगायत शुभेच्छुकहरूसँगको सम्बन्धलाई अझ घनिभूत बनाउन कोसेढुङ्गा साबित हुने शुभेच्छासहित शतवार्षिकीको यस अवसरमा म पुस्तक लेखन कार्यमा प्रोत्साहित गर्ने पूर्वमहाप्रबन्धकज्यू प्रबन्ध निर्देशकज्यू नेपाल टेलिकमको तर्फबाट यस्तो ग्रन्थ प्रकाशन गर्नुपर्दछ भन्ने आवाजलाई कार्यान्वयनतर्फ प्रोत्साहित गर्ने सञ्चालक समितिका पदाधिकारीज्यूहरूबाट प्राप्त सहयोगप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत पुस्तकका लेखकहरू श्री सुरेश कुमार पुडासैनी, श्री रघुवरलाल श्रेष्ठ, श्री रूपक हालदार, श्री रामेश्वर कर्माचार्य, श्री बाबुराम पोखरेल, श्री विष्णु प्रसाद कसजु, श्री दिनेश कुमार रेग्मी, श्री लक्ष्मण अधिकारीको अमूल्य योगदानको लागि धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । पुस्तक सम्पादनको कार्य गरी पुस्तकलाई स्तरीय गराउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरिदिनुभएकोमा प्राध्यापक डा. भवेश्वर पंगेनीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत पुस्तक प्रकाशनपछि प्राप्त हुने सुभाव र ऐतिहासिक तथ्यहरूलाई स्वागत गर्दै थप तथ्यहरू प्राप्त भएमा आगामी दिनमा परिमार्जन र परिस्कृत गरी यहाँहरूसमक्ष पुनः ल्याउने प्रयास हुनेछ । पुस्तक प्रकाशनमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सबैमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

प्रबन्ध निर्देशक

भूमिका

वर्तमानमा दूरसञ्चार सेवा जीवनको अपरिहार्य आवश्यकताको वस्तु सावित भएता पनि नेपालको इतिहासका विविध पक्षमा कलम चलाउने विद्वानहरूले यो सेवाका क्षेत्रमा दृष्टि पुर्‍याएको पाइँदैन । नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको थालनी वि.सं. १९७० सालतिर भएको भन्ने कुरा विभिन्न लेख, प्रतिवेदन र आवधिक योजनाहरूमा उल्लेख गरिएता पनि वास्तवमा सम्बन्धित गोरखापत्र, खड्गनिशाना, कमाण्डरी किताबखाना एवम् निजामती सेवाका तत्कालीन सिटरोलका अतिरिक्त सरकारी सामग्रीका आधारमा दूरसञ्चार सेवाको प्रारम्भ १९७३ सालमा भएको देखिन्छ भने एक वर्षपछि १९७४ साल जेष्ठ १ देखि सो सेवा सर्वसाधारण नेपालीको प्रयोगमा समेत आएको पाइन्छ । सूचनाको पहुँच सर्वसुलभ हुनु पर्ने वर्तमानमा एक शताब्दीदेखि सञ्चालनमा रहेको दूरसञ्चार सेवाको यथार्थपरक इतिहास नलेखिनु बिडम्बना नै मान्नु पर्दछ । प्रविधि, परिमाण तथा विविधीकरणका दृष्टिबाट हाल मुलुकमा सञ्चालनमा रहेका दूरसञ्चार सेवा विकसित देशका सरह नै रहेका छन् । एक शताब्दी पहिलेदेखि सञ्चालनमा रहेको दूरसञ्चार सेवा वर्तमानसम्म आउने क्रममा कुन कुन दशकमा के कस्ता प्रयास गरिए, के कस्ता आयोजनाहरू सञ्चालनमा आए, दूरसञ्चार सेवाको विकासका लागि कुन राष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय संघ/संस्थाको के कस्तो योगदान रह्यो, कुन कुन प्रविधि भित्र्याउन क-कसले परिणामी भूमिका निर्वाह गरे, राज्यको सक्रियता कस्तो रह्यो भन्ने जस्ता महत्त्वपूर्ण विगतका बारेमा समेत विस्तृत एवम् यथार्थपरक जानकारी दिने सामग्री प्रकाशनमा आएको पाइँदैन ।

आर्थिक दृष्टिबाट अत्यन्त कमजोर, विषम भौगोलिक अवस्थिति, भूपरिवेष्टित तथा अति कम विकसित राष्ट्रका रूपमा रहेको नेपालले छोटो अवधिमा विकासशील मुलुकहरूको दाँजोमा दूरसञ्चार सेवाको विस्तार गर्न सफल भएको छ । उच्च प्रविधि, ठूलो पूँजी र दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने दूरसञ्चार क्षेत्रले नेपालमा गरेको विकासलाई अनुकरणीय उदाहरणका रूपमा हृदयङ्गम गर्नु पर्ने देखिन्छ । अझ दूरसञ्चार क्षेत्रमा भएको यो विकासलाई मुलुकका अन्य क्षेत्रले दृढताका साथ अनुकरण गरेका खण्डमा समृद्ध मुलुकको कल्पना साकार गराउन सकिने कुरामा दुविधा नहोला । यहाँ स्मरणीय सन्दर्भ के पनि छ भने सेवा प्रारम्भ भएको पाँच दशकसम्म नगन्य रूपमा दूरसञ्चार क्षेत्रको विकास भएकोमा विश्वबैंकबाट ऋण सहयोग प्राप्त हुन थालेपछि विकासको गतिले तीव्रता पाएको थियो ।

समाजमा आर्थिक गतिविधिको न्यूनता, व्यवसायिक कारोबार कम हुनु र शिक्षाको अभावमा दूरसञ्चार क्षेत्रले २००७ सालपूर्व कम महत्त्व पाउनुले सेवाको विकासक्रम निराशाजनक रहेको देखिन्छ । राणाशासनको समाप्ति र प्रजातन्त्रको स्थापना पश्चात पनि राजनीतिक अस्थिरता, अनुभव, सौँच र सुदृढ सङ्गठनको अभाव जस्ता कारणबाट २०१६ सालसम्मको अवधि पनि त्यति सन्तोषजनक रहेन । टेलिकम्युनिकेसन विभाग स्थापनापछि भने नेतृत्वादायी भूमिकामा रहेका व्यक्तिहरूको दूरदर्शिता, प्रतिबद्धता एवम् सुझबुझका कारण सफलताको बाटो पहिल्याउने कार्यको सुरुआत भएको देखिन्छ ।

छिमेकी दुई मुलुकले दूरसञ्चार सेवाको विकासका लागि ठूलो धनराशि सहयोगको प्रस्ताव राखेता पनि नेपालले विश्वबैंकको सहयोग एवम् भूमिकालाई नै उपयुक्त ठहराएको थियो । फलस्वरूप विश्वबैंकको सहयोगबाट दूरसञ्चार आयोजनाहरू सञ्चालन एवम् सम्पन्न हुँदै गए भने यो कार्य नेपालको कुटनीतिक सम्बन्धमा उल्लेख्य पनि रहन गयो ।

दूरसञ्चार सेवाको विकासमा विश्वबैंकको ऋण सहयोगबाट छ वटा पञ्चवर्षीय आयोजनाहरू कार्यान्वयन भइसकेका छन् । पहिलो चरणको ऋण आयोजनामा बेलायत र भारत सरकारको संलग्नता रह्यो भने अन्य आयोजनाहरूमा बेलायत, फिनल्यान्ड, डेनमार्क, बेल्जियम, फ्रान्स तथा जापानको सहयोग नै दूरसञ्चार सेवा विस्तारको प्रमुख आधार बन्न गएको हो । विश्वबैंकको सहयोगको सही र उपयुक्त उपयोग यो क्षेत्रको विकासका लागि अनुपम उदाहरण रहको देखिन्छ ।

विश्व अर्थतन्त्रमा आएको परिवर्तनलाई समय सापेक्ष आत्मसात् गर्दै दूरसञ्चार सेवाको विकासका लागि विभाग, समिति, संस्थान र कम्पनीमा रूपान्तरण गर्ने प्रक्रियाले मूर्तरूप लिनु नै दूरसञ्चार सेवाको विकास र विस्तारमा सरकारले देखाएको अधिकतम चासो र सुभ्रुभुक्तको उदाहरण भएको स्पष्ट हुन्छ ।

उल्लिखित यथार्थतालाई हृदयङ्गम गरेर नेपाल टेलिकमले नेपालमा दूरसञ्चार सेवा प्रारम्भ भएको १०० वर्षको अवधिमा मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासमा निर्वाह गरेको भूमिका, यस अवधिमा भएका प्रगति, अवलम्बन गरिएका प्रविधि, सेवाको विकासक्रम, महत्त्वपूर्ण घटनाक्रम समेत समावेश गरी मुलुकको दूरसञ्चार सेवाको विकास भल्कने ग्रन्थ अर्थात् 'नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास: वि.सं. १९७३-२०७२' लेखन तथा प्रकाशन गर्ने योजना बनाएको थियो । यस क्रममा २०६९/०४/२९ को निर्णय अनुसार पुस्तक लेखन समिति गठन गरिएको थियो । समितिका सदस्यहरूको गहन अध्ययन तथा अनुसन्धानबाट प्रस्तुत कृति तयार हुन गएको हो ।

प्रस्तुत ग्रन्थलाई नौ परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो परिच्छेदलाई टेलिफोन सेवाको थालनीदेखि २००७ सालसम्म यस क्षेत्रमा भएका प्रयासलाई समेटेर 'नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको थालनी र संस्थागत विकास प्रारम्भ (वि.सं. १९७३-२००७)' शीर्षक दिइएको छ । मुलुकमा आएको राजनीतिक परिवर्तन एवम् योजनाबद्ध विकासको थालनीसँगै दूरसञ्चार सेवाको क्षेत्रलाई पनि समेटिएकाले दोस्रो परिच्छेदलाई 'योजनाबद्ध विकासमा दूरसञ्चार सेवाको प्रवेश (वि.सं. २००८-२०१६)' शीर्षकमा चर्चा गरिएको छ । दूरसञ्चारका माध्यमबाट पनि नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सेवा विस्तार गरेको सन्दर्भलाई परिच्छेद तीनमा 'स्वचालित टेलिफोन सेवाको थालनी र अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा विस्तारको सुरुआत (वि.सं. २०१७-२०२६)' शीर्षकमा चर्चा गरिएको छ । संस्थानको स्थापनाका साथै दूरसञ्चार सेवामा भएका गतिविधिलाई 'नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना र यो जनावद्ध कार्यको थालनी (वि.सं. २०२७-२०३२)' शीर्षक दिएर चौथो परिच्छेदमा उल्लेख गरिएको छ । विद्यमान प्रविधिलाई डिजिटल प्रविधिमा रूपान्तरण गरिएको सन्दर्भलाई पाँचौ परिच्छेदमा 'दूरसञ्चार सेवाको आधुनिकीकरण: डिजिटल एक्सचेञ्जको थालनी (वि.सं. २०३३ - २०४०)' शीर्षक दिइएको छ । पछिल्ला दशकमा दूरसञ्चार क्षेत्रलाई राष्ट्रिय विकासको पूर्वाधारका रूपमा विकसित गर्ने क्रम रहेकाले छैटौँ परिच्छेदमा 'दूरसञ्चार सेवालाई राष्ट्रिय विकासको पूर्वाधारका रूपमा विकास गर्ने प्रयास (वि.सं. २०४१-२०५०)' शीर्षक दिइएको छ । दूरसञ्चार सेवालाई अभ्र आधुनिक प्रविधियुक्त गराउने क्रममा अप्टिकल फाइबरबाट सेवा सञ्चालन गर्नुका अतिरिक्त वर्तमानमा मोबाइल फोन सेवा सञ्चालनमा ल्याइएको प्रसङ्गलाई परिच्छेद सातौँ र आठौँमा क्रमशः 'दूरसञ्चार प्रविधिमा अप्टिकल फाइबरदेखि मोबाइल फोनसम्मको फड्को (वि.सं. २०५१-२०६०)' र 'नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको गठन र मुलुकभर अत्याधुनिक प्रविधियुक्त सेवाको विस्तार (वि.सं. २०६१-२०७१)' मा विस्तृत चर्चा गरिएको छ । त्यस्तै 'उपसंहार' लाई परिच्छेद नौ दिइएको छ । पुस्तकमा संलग्न गरिएका प्रमुख सन्दर्भ सामग्री भने 'सन्दर्भ ग्रन्थसूची' शीर्षकमा दिइएको छ । पुस्तकमा समावेश गरिएका महत्त्वपूर्ण सनद, ऐन, नियमावली तथा विज्ञहरूको लेखलाई समेत आधिकारिक दस्तावेजका रूपमा 'अनुसूची' मा दिइएको छ । दूरसञ्चार सेवाका क्षेत्रमा महत्त्व राख्ने केही तस्बिरलाई प्रतिनिधि तस्बिरका रूपमा अन्त्यमा दिइएको छ ।

बडो मेहनतका साथ तयार गरिएको प्रस्तुत ग्रन्थ नीति निर्माण गर्ने, नियमन गर्ने, सेवा सञ्चालन गर्ने र सेवाको प्रयोग गर्ने निकाय एउटै भएको परिवेशबाट आज नीति निर्माण गर्ने नेपाल सरकार, नियमन गर्ने नियामक निकाय नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण, सेवा सञ्चालन र प्रदान गर्ने प्रतिस्पर्धी सेवा प्रदायकहरू र सेवा प्रयोगकर्ता अर्थात उपभोक्तलाई सन्तुलन गर्नु पर्ने वातावरणमा कम्पनीको उपस्थिति र चुनौतीहरूको विश्लेषणका लागि पनि सहयोगी हुने विश्वास लिइएको छ । त्यस्तै दूरसञ्चार सेवाको विकासमा नेपाल कसरी फड्को मार्न सफल भयो भनेर नयाँ पुस्तामा सूचना हस्तान्तरण गर्नु पनि त्यत्तिकै आवश्यक देखिन्छ ।

पुस्तकका लागि आवश्यक विवरण सङ्कलन गर्ने सम्बन्धमा समितिले सुरुमा कामको जटिलता बारे प्रष्ट लेखाजोखा गर्न नसक्नु, संस्थानमा विवरण र तथ्याङ्क राख्ने व्यवस्था व्यवस्थित नहुनु, दूरसञ्चार सेवाका विभिन्न पक्षका बारेमा तथ्याङ्क, विवरण तथा लिखतहरू छरिएर रहनु जस्ता कारण तोकिएको समयमा कार्य सम्पादन गर्न सम्भव भएन । तथापि ऐतिहासिक र विश्वसनीय सामग्री एवम् दस्तावेजका आधारमा नै प्रस्तुत कृतिको लेखन भएको हो । साथै संस्थाले महत्वपूर्ण क्रियाकलाप एवम् योजना/आयोजना कार्यान्वयनको लिखतका साथै सम्बन्धित तस्बिर समेत व्यवस्थित रूपबाट अभिलेखन गर्न सकेका खण्डमा आगामी प्रकाशनका लागि निकै सहयोग पुग्ने थियो ।

हामी प्रति विश्वास र भरोसा राखी पुस्तक लेखनदेखि सम्पादनसम्मको गहन एवम् चुनौतीपूर्ण जिम्मेवारी प्रदान गर्नु भएकोमा तत्कालीन प्रबन्ध निर्देशक श्री अमरनाथ सिंह र वर्तमान प्रबन्ध निर्देशक श्री बुद्धि प्रसाद आचार्यप्रति हार्दिकताका साथ आभार व्यक्त गर्दछौं ।

हामीलाई ऐतिहासिक तथ्य उपलब्ध गराउन सहयोग पुर्याउने राष्ट्रिय अभिलेखालयका प्रमुख तथा गोरखापत्र संस्थानका प्रमुख लगायत अन्य कर्मचारी साथीहरू विशेष धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । त्यस्तै पुस्तक लेखनका क्रममा विभिन्न महानुभावले आवश्यक सामग्री, विवरण तथा तस्बिरहरू उपलब्ध गराउनु भएको छ । यसै क्रममा दूरसञ्चार तालिम केन्द्र परिवारले आवश्यक सुविधा तथा भौतिक सामग्री जुटाइदिएको हो । यसका निमित्त समस्त सहयोगी मित्रहरू प्रति समेत कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछौं । पाण्डुलिपिलाई पुस्तकाकार दिनेक्रममा टाइपमा सहयोग पुर्याउनु हुने श्रीमती लक्ष्मी लामिछाने र श्रीमती शान्ती शर्मालाई पनि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छौं ।

प्रस्तुत पुस्तक प्रकाशनका क्रममा नेपाल टेलिकमले २०७०/०२/२६ मा आयोजना गरेको छलफल कार्यक्रममा सक्रियतापूर्वक सहभागी तथा टेलिकमको आग्रहमा 'नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको थालनी' शीर्षकको अनुसन्धानमूलक प्रतिवेदनको अनुसन्धाता डा. भवेश्वर पंगेनीको प्राज्ञिक/ प्राविधिक सल्लाह एवम् सम्पादन सहयोग प्राप्त भएको हो । त्यस निमित्त त्रिभुवन विश्वविद्यालय, इतिहास केन्द्रीय विभागका प्राध्यापक इतिहासविद् डा. पंगेनीप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।

अनुसन्धान एवम् लेखन कार्य नियमित तथा निरन्तर प्रक्रिया पनि हो । मुलुकमा दूरसञ्चार सेवाको थालनीदेखि वर्तमानसम्म यस क्षेत्रमा भित्रिएका प्रविधि एवम् विकासका बारेमा यस प्रकार लेखिएको प्रस्तुत कृति नै पहिलो हो । यसमा समावेश गरिएका सूचना एवम् विवरणहरू यथाशक्य वस्तुपरक एवम् यथार्थपरक होस् भन्नेमा हामीले विशेष ध्यान दिएका छौं । यद्यपि प्रस्तुत पुस्तकमा समावेश गरिएका सूचना सङ्कलन एवम् लेखनका क्रममा कहीं कतै सुधार गर्नु पर्ने देखिएमा पाठकबाट प्राप्त प्राज्ञिक सुझावका आधारमा आगामी संस्करणमा परिमार्जन गर्न सकिने छ ।

लेखक

ABBREVIATION

AM Transmission	–	Amplitude Modulation Transmission
CB System	–	Central Battery System
VHF	–	Very High Frequency
UHF	–	Ultra High Frequency
SSB	–	Single Side Band
ITU	–	International Telecommunication Union
IFRB	–	International Frequency Registration Board
PABX	–	Private Automatic Branch Exchange
CTO	–	Central Telegraph Office
SITA	–	Societe International de Telecommunication Aeronautics
HF	–	High Frequency
ICM	–	Indian Cooperation Mission
PCO	–	Public Call Office
DOT	–	Department Of Telecommunication
SPC	–	Stored Programmed Controlled
ICAO	–	International Civil Aviation Organization
APT	–	Asia Pacific Telecommunity
MCC	–	Maintenance Control Centre
UNDP	–	United Nation Development programme
MARTS	–	Multi Access Radio Telephone System
STD	–	Subscriber Trunk Dialing
ISD	–	International Subscriber Dialing
PCM	–	Pulse Code Modulation
JICA	–	Japan International Cooperation Agency
PCB	–	Printed Circuit Board
GIS	–	Geographical Information System
CDB	–	Corporate Data Base
MIS	–	Management Information System

VSAT	–	Very Small Aperture Terminal
PDH	–	Plesiochronous Digital Hierarchy
SDH	–	Synchronous Digital Hierarchy
GSM	–	Global System Mobile
CDMA	–	Code Division Multiple Access
WLL	–	Wireless Local Loop
PSTN	–	Public Switched Telephone Network
ADSL	–	Asymmetric Digital Subscriber Link
SMS	–	Short Message Service
CRBT	–	Caller Ring Back Tone
GPRS	–	General Packet Radio Service
MMS	–	Multi Media Message Service
VAS	–	Value added Service
IN	–	Intelligent Network
AFS	–	Advance Free Phone Service
HCD	–	Home Country Direct
IVR	–	Interactive Voice Response
VMS	–	Voice Mail Service
VOIP	–	Voice over Internet Protocol
WiMAX	–	Worldwide Interoperability for Microwave Access
STM	–	Synchronous Transport Module
OPGW	–	Optical fiber on Ground Wire
OYT	–	Own your Telephone
RTDF	–	Rural Telephone Development Fund

विषय सूची

परिच्छेद : एक	
नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको थालनी र संस्थागत विकास प्रारम्भ (वि.सं. १९७३-२००७)	१-५४
परिच्छेद : दुई	
योजनाबद्ध विकासमा दूरसञ्चार सेवाको प्रवेश (वि.सं. २००८-२०१६)	५५-७२
परिच्छेद : तीन	
स्वचालित टेलिफोन सेवाको थालनी र अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा विस्तारको सुरुआत (वि.सं. २०१७-२०२६)	७३-९४
परिच्छेद : चार	
नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना र योजनाबद्ध कार्यको थालनी (वि.सं. २०२७-२०३२)	९५-१०८
परिच्छेद : पाँच	
दूरसञ्चार सेवाको आधुनिकीकरण: डिजिटल एक्सचेञ्जको थालनी (वि.सं. २०३३ - २०४०)	१०९-१२२
परिच्छेद : छ	
दूरसञ्चार सेवालाई राष्ट्रिय विकासको पूर्वाधारका रूपमा विकास गर्ने प्रयास (वि.सं. २०४१-२०५०)	१२३-१४६
परिच्छेद : सात	
दूरसञ्चार प्रविधिमा अप्टिकल फाइबरदेखि मोबाइल फोनसम्मको फड्को (वि.सं. २०५१-२०६०)	१४७-१६६
परिच्छेद : आठ	
नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको गठन र मुलुकभर अत्याधुनिक प्रविधियुक्त सेवाको विस्तार (वि.सं. २०६१-२०७१)	१६७-२०६
परिच्छेद : नौ	
उपसंहार	२०७-२१०
सन्दर्भ ग्रन्थसूची	२११-२१६
अनुसूची	२१७-३७०
तस्विरमा इतिहास	३७१-३९३

परिच्छेद : एक

नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको थालनी र संस्थागत
विकास प्रारम्भ
(वि.सं. १९७३-२००७)

- » पृष्ठभूमि
- » प्रारम्भको दूरसञ्चार सेवा
- » जंगबहादुरको बेलायत भ्रमण र त्यसपछिको अवस्था
- » अन्य सञ्चार सेवा
- » टेलिफोन सेवा विस्तारको थालनी
- » अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा
- » संस्थागत विकास र विस्तार
- » महसुल व्यवस्था
- » कानुनी तथा प्रशासकीय व्यवस्था

नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको थालनी र संस्थागत विकास प्रारम्भ

(वि.सं. १९७३-२००७)

१. पृष्ठभूमि

मानव जातिको उत्पत्तिसँगै कुनै न कुनै रूपमा सञ्चारको पनि विकास हुँदै आएको पाइन्छ। सङ्केतहरू (Symbols), गुफामा कोरिएका चित्रहरू (Cave Paintings), चट्टानमा कोरिएका बुट्टाहरू (Petro Glyphs), पिक्टोग्राम (Pictogram) आदि हुँदै लिपिको विकास भएको देखिन्छ। यसरी लिपिको विकास हुन हजारौं वर्ष लागेको थियो।

इसापूर्व छैठौँ शताब्दीतिरदेखि चिड्डीका माध्यमबाट खबर आदान-प्रदान गर्ने गरिएको देखिन्छ। एउटा डाँडाबाट अर्को डाँडामा प्रकाशको परावर्तन गरी सङ्केतका रूपमा सन्देश दिने (Heliograph) को विकास भने इसापूर्व ४९० मा भएको थियो। इसापूर्व चौथो शताब्दीमा हाइड्रोलिक सेमाफोर (Hydraulic Semaphore) बाट सञ्चार प्रविधिको विकास भएको पाइन्छ। दूरसञ्चारका साधनको विकासका क्रममा वैज्ञानिक स्यामुअल मोर्सले सन् १८३८ (वि.सं. १८९५) मा विद्युतीय शक्तिमा आधारित टेलिग्राफ (Telegraph) को आविष्कार गरे। फलस्वरूप विद्युत शक्तिको माध्यमबाट एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सजिलैसित कोडबाट खबर आदान-प्रदान गर्ने सुविधा मिल्न गयो। वैज्ञानिक मोर्सले आविष्कार गरेको कोडले मोर्स कोड (Morse Code) का नामबाट प्रसिद्धि पायो। दूरसञ्चारसँग सम्बन्धित नवीन प्रविधिको अनुसन्धानका क्रममा विश्व प्रसिद्ध वैज्ञानिक अलेक्जेन्डर ग्राहमबेलले सन् १८७६ (वि.सं. १९३३) मा टेलिफोनको आविष्कार गरेका थिए। ग्राहमबेलको यो आविष्कारपछि दूरसञ्चारका क्षेत्रमा नयाँनयाँ प्रविधिको विकास र विस्तार हुँदै वर्तमानको मोबाइल फोनसम्मको सेवा सञ्चालनमा आएका छन्।

नेपालमा आधुनिक दूरसञ्चार सेवाको थालनी पूर्व सरकारबाट प्रायः रनर, घोडचढीद्वारा खबर आदान-प्रदान गरिन्थ्यो। त्यस्तै आगो, धुवाँ, निशान, पतका आदिबाट सङ्केत गर्नुका अतिरिक्त मौलो गाड्ने, शङ्ख फुक्ने, द्याङ्ग्रो ठोक्ने, परेवा-बाजको सहयोगमा खबर आदान-प्रदान गर्ने, विरालो-कुकुरको घाँटीमा चिड्डी बाँधेर ल्याउने-लैजाने जस्ता प्रक्रियाबाट सूचना आदान-प्रदान गरिएको पाइन्छ। जहाँसम्म जनस्तरको सन्दर्भ हो, नेपालका गाउँघरमा सूचना प्रवाह गर्न कटुवाल (गाउँघरमा उर्दीपुर्दी सुनाउने कामका लागि राखिएको व्यक्ति) राख्ने गरिन्थ्यो। कचहरी (सभा, सम्मेलन आदि) गर्न तथा सूचना सार्वजनिक गराउनका लागि कटुवाल चुन्ने गरिन्थ्यो। कुनै सार्वजनिक कामका लागि मानिसहरूलाई भेला गराउनु पर्ने भएमा गाउँका मुखिया, जिम्वाल, पटवारी, जेठाबुढा आदि जस्ता स्थानिय अधिकारीले कटुवाल मार्फत सूचना जारी गर्दथे। कटुवालले पनि सम्बन्धित क्षेत्रमा द्याङ्ग्रो ठोक्ने, सङ्ख बजाउने, हाँक हाल्ने जस्ता कार्यबाट सार्वजनिक सूचना प्रवाह गर्दथे। यसै सूचनाका आधारमा मानिसहरू तोकिएको स्थान र समयमा जम्मा हुने गर्दथे। यो प्रथा नेपालका कतिपय दुर्गम पहाडी क्षेत्रमा वर्तमानमा पनि देख्न पाइन्छ।

जहाँसम्म नयाँ प्रविधि प्रयोगको सन्दर्भ हो, वि.सं. १९११-१९१२ मा प्रधानमन्त्री जङ्गबहादुर राणाको समयमा भएको भोटसँगको युद्धका क्रममा सूचना आदान-प्रदान गर्न नेपालमा सर्वप्रथम 'हेलियो' प्रविधि प्रयोग गरिएको देखिन्छ। त्यसो त सूचना आदान-प्रदानका लागि परम्परागत रूपका रनर एवम् घोडचढीको पनि प्रयोग गरिएको थियो। पछिल्ला समयमा विश्वमा विकसित दूरसञ्चार प्रविधिलाई नेपालले पनि क्रमशः प्रयोगमा ल्याउँदै

आएको छ । यसैक्रममा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरको शासनकालको पूर्वार्द्धमा दूरसञ्चार सेवाको थालनी हुनगयो । प्रस्तुत परिच्छेदमा नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको थालनी तथा वि.सं. २००७ सम्म यस क्षेत्रमा भएका विकासका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

२. प्रारम्भको दूरसञ्चार सेवा

विश्वमा टेलिग्राफ सेवा (Telegraph) प्रारम्भ भएको करिब ७५ वर्ष र टेलिफोन आविष्कार भएको करिब ३७ वर्षपछि वि.सं. १९७० तिर नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको सुरुआत भएको मानिंदै आएको छ, र यसलाई आधिकारिक रूपमा पनि स्वीकार गरिंदै आएको छ । यसैका आधारमा नेपाल टेलिकमले वि.सं. २०७० लाई नेपालमा दूरसञ्चार सेवाका लागि पूर्वाधार र सेवा आरम्भ भएको १०० वर्ष पुगेको अनुमान गरेर सोही वर्ष शतवार्षिकी समारोह मनाउनु पर्ने विचार गरेको थियो । हुनतः वि.सं. १९७० अघि नै नेपालमा सीमित शासकहरूले कुनै न कुनै रूपमा दूरसञ्चार सेवा प्रयोग गरेका केही तथ्यहरू पाइएता पनि वि.सं. १९७० मा नै यो सेवा सुरु भएको तथ्य पुष्टि गर्ने ठोस आधार भने फेला परेका छैनन् ।

सूर्य नअस्ताउने मुलुकका रूपमा परिचय बनाएको ब्रिटिस साम्राज्यले विश्वका धेरै मुलुकहरूलाई आफ्नो कब्जामा पाउँ लागेको भएता पनि नेपाल भने स्वतन्त्र नै रह्यो । ब्रिटिस साम्राज्य विस्तारका क्रममा अंग्रेजले नेपालमा आक्रमणका प्रयास गरेका थिए । अंग्रेजसँगको युद्धमा नेपालीले अदम्य साहस देखाएता पनि आधुनिक प्रविधि युक्त हातहतियारबाट सज्जित अंग्रेज सेनासँग बढि क्षति व्यहोर्नु परेको थियो । नेपाल-अंग्रेज युद्धमा नेपालले हार्नुपर्नाको एउटा मुख्य कारण सञ्चारका साधनको राम्रो व्यवस्था नहुनु पनि मानिएको छ । नेपाल पहाडै पहाड, घना जंगल र खोला नालाले भरिएको देश भएकाले यहाँ एक ठाउँमा बस्ने मानिसको अर्को ठाउँका मानिससँगको सम्पर्क प्रायः शून्य हुने गर्दथ्यो । युद्धका समयमा पनि विभिन्न किल्लाको युद्ध अवस्था, हातहतियार, रसदपानी र सैनिक आपूर्ति लगायत युद्ध संयोजनका लागि प्रभावकारी सञ्चार साधन आवश्यक हुन्छ । युद्धका समयमा प्रायः यस्ता सञ्चार सम्पर्कको अभाव हुनु अत्यन्त दुर्भाग्यपूर्ण मानिन्छ । आधुनिक हतियार र सञ्चार साधनको अभावका कारण पराजय भोग्नु बाध्य नेपाल र अंग्रेज बीच वि.सं. १८७२ मा द्विपक्षीय सन्धि सम्पन्न भएको थियो । जनरल भीमसेन थापाको कार्यकालमा सम्पन्न यो सन्धि नेपालको इतिहासमा 'सुगौली सन्धि' का नामले प्रख्यात छ । वि.सं. १८७२ मंसिर (सन् १८१५ नोभेम्बर) मा यो सन्धिपत्रमा नेपालका तर्फबाट राजगुरु गजराज मिश्रले तथा अंग्रेजका तर्फबाट लेफ्टिनेन्ट कर्नेल ब्राडशाले हस्ताक्षर गरेका थिए । सुगौली सन्धिको धारा ८ अनुसार ब्रिटिस सरकारले काठमाडौँको लैनचौरमा आफ्नो रेजिडेन्सी स्थापना गरेको थियो । यस प्रकार मित्रता र शान्तिपूर्ण सम्बन्धलाई सुरक्षित र विकसित गर्न दुई देशहरूले एक अर्काका देशमा रेजिडेन्ट/वकिल राख्न थालेका हुन् ।

लैनचौरमा रेजिडेन्सी स्थापना गरिएको केहीपछि बेलायतले आफ्नो देशमा खबर आदान-प्रदान गर्नका लागि टेलिग्राफ सेवाको व्यवस्था गरेको पाइन्छ । ब्रिटिस रेजिडेन्सीमा टेलिग्राफ सेवा सञ्चालनमा आएको थियो भन्ने कुरा विभिन्न सामग्रीमा उल्लेख पाइएता पनि यो सेवाका लागि के कस्ता प्रविधि तथा उपकरण जडान गरिएका थिए भन्ने जानकारी भने फेलापरेका छैनन् । पछिल्लो समय सर्वसाधारणले पनि भारतमा कुनै जरूरी सूचना वा खबर आदान-प्रदान गर्नुपर्दा निश्चित नियमको पालना गरी ब्रिटिस रेजिडेन्सी मार्फत खबर पठाउने सुविधा पाएको देखिन्छ । उक्त कार्यालय 'लैन' नामले परिचित थियो । सन् १९४७ (वि.सं. २००४) मा भारत स्वतन्त्र भएपछि ब्रिटिस रेजिडेन्सी 'राजदूतावास' मा परिणत भयो ।

- 'नेपालको समीक्षात्मक इतिहास' (डा श्रीरामप्रसाद उपाध्याय) का अनुसार वि.सं. १९६८ पौष ३ (सन् १९११, डिसेम्बर) मा नेपालका राजाको निमन्त्रणामा बेलायतका सम्राट जर्ज पञ्चम चितवनको ठोरी जंगलमा शिकार खेल्न आएका थिए। नेपालको राजाका तर्फबाट प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले राजकीय अतिथिहरूको स्वागत गरेका थिए। बेलायतका सम्राटको स्वागतका निमित्त ठोरीको जंगलमा विशेष तयारी गरिएको थियो। शिकारका निमित्त विभिन्न हात्तीसारहरूबाट ६ सय हात्तीहरू जम्मा पारिएको थियो। जंगलभित्र मोटर बाटो र टेलिफोनको व्यवस्था गरिएको भन्ने उल्लेख पाइन्छ। जर्ज पञ्चम र उनका १८ जना सहयोगीहरूलाई आधुनिक सुविधायुक्त बंगलामा राखिएको र उक्त भवनमा विजुली बत्तीको पनि व्यवस्था गरिएको थियो। भवन बाहिर पालमा सम्राटका डाक्टर, पादरी तथा अन्य व्यक्तिहरूलाई राखिएको थियो। ठोरीको जंगलमा शिकारको कार्यक्रम १० दिनसम्म चलेको थियो। शिकार कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि सम्राटको टोली राजधानी काठमाडौँ नआइ शिकार क्याम्पबाट नै स्वदेश फर्किएको थियो।
- वि.सं. १९७० (सन् १९१३) मा प्रकाशित 'चित्रकाव्य चन्द्रमयूख' (पं. जगन्नाथ, बैजनाथ सेढाजी) का अनुसार वि.सं. १९६८ साल पुस महिना (सन् १९११, डिसेम्बर) मा बेलायतका बादशाह जर्ज पञ्चम नेपालको ठोरी जंगलमा शिकार खेल्न सपरिवार भारतको बाटो भई आएका थिए। शिकार खेल्नका लागि नेपाल आउनुभन्दा अघि जर्ज पञ्चमले चन्द्रशमशेरलाई चिट्ठी लेखेका थिए। चन्द्रशमशेरले ठोरीको जंगलमा अतिथिहरूका लागि महल नै बनाएका थिए। केही दिन शिकार खेलेर जर्ज पञ्चम भारतको बाटो हुँदै फर्किए। यसै क्रममा ठोरी नजिक भारतको नरकटियागञ्जमा उनको क्याम्प रहेको थियो। जर्ज पञ्चमले त्यहाँबाट शिकार तथा आतिथ्यताको तारिफ गर्दै सन् १९११ डिसेम्बर २८ (वि.सं. १९६८ पुष १३) मा चन्द्रशमशेरलाई तार खबर (Telegram) पठाएका थिए। उनले ठोरीमा बनाएको अतिथि गृहको समेत प्रशंसा गरेका थिए। बादशाह कलकत्ता गवरमेन्टहाउस पुगेपछि ५ जनवरीमा उनले पुनः विस्तृत विवरण सहितको चिट्ठी चन्द्रशमशेरलाई पठाएका थिए।
- 'श्री ३ हरूका तथ्य वृत्तान्त' (पुरुषोत्तमशमशेर राणा) का अनुसार वि.सं. १९६८ (सन् १९११) मा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेर र बेलायती सम्राट जर्ज पञ्चम शिकार खेल्नका लागि ठोरीको क्याम्पमा रहेका बखत भीमशमशेर कार्यबाहक प्रधानमन्त्री थिए। यसै बखत राजा पृथ्वीवीरविक्रम साह बिरामी परे। बिरामी राजाले कलकत्ता औषधी गर्न गएका आफ्ना विश्वासिला एवम् प्रियपात्र कमान्डिङ जनरल रुद्रशमशेरलाई भेट्ने इच्छा व्यक्त गर्दै उनलाई उपस्थित गराउन कार्यबाहक प्रधानमन्त्री भीमशमशेरलाई आग्रह गरे। भीमशमशेरले यो कुरा चितवनको ठोरीमा रहेका प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरलाई तुरुन्त जाहेर गर्नुपर्ने भयो। उनले यो सन्देश हेलियोग्राफ मार्फत शिकार क्याम्प ठोरीमा जाहेर गरी पठाए। त्यहाँबाट चन्द्रशमशेरले टेलिग्रामबाट कलकत्ता सन्देश पठाए। सन्देशमा महाराजाधिराज साह्रो भएको र कलकत्ताबाट जातवाला नर्स लिएर आउनु भन्ने खबर आएकोले जातवाला नर्स पाइएन भन्नु भन्ने उल्लेख गर्दै रुद्रशमशेरलाई टेलिग्राम पठाइएको थियो। रुद्रशमशेर प्रधानमन्त्रीको आदेश बमोजिम नर्स नलिई सोही दिन कलकत्ताबाट नेपाल खाना भएका थिए।

माथिका सामग्रीमा वि.सं. १९७० अगाडि नै फाटफुट रूपमा दूरसञ्चार सेवाको प्रयोग भएको उल्लेख भएता पनि सरकारले राजधानी काठमाडौँ लगायत मुलुकका कुनै पनि क्षेत्रमा टेलिफोन वा टेलिग्राम सेवा सञ्चालन गरेको जानकारी दिने सामग्री भने फेला परेको छैन।

३. जंगबहादुरको बेलायत भ्रमण र त्यसपछिको अवस्था

नेपालका प्रथम राणा प्रधानमन्त्री जंगबहादुर राणाले वि.सं. १९०६ मा बेलायत लगायत युरोपका केही मुलुकको भ्रमण गरेका थिए। २५ सदस्यीय टोलीको नेतृत्व गर्दै उनी काठमाडौँबाट कलकत्ता भएर पानी जहाजद्वारा बेलायतको साउथ एम्पटन पुगेका थिए 'जंगबहादुरको बेलायत यात्रा' (कमण दीक्षित)। उनले वि.सं. १९०७ असार ७ गते (सन् १८५० जुन) मा बेलायतकी महारानी भिक्टोरियासँग भेट गरे। बेलायतमा ८७ दिन बसेर आफ्ना दलबलसाथ जंगबहादुर फ्रान्स पुगेका थिए। ४० दिनको भ्रमणपछि उनी भारतको बम्बे हुँदै नेपाल फर्किएका हुन्। १ वर्ष २९ दिन लामो उनको युरोप भ्रमण अत्यन्त लाभदायक र उपलब्धिपूर्ण मानिन्छ। उनको यो भ्रमण नेपालमा सञ्चार क्षेत्रको विकासका लागि कोसेढुङ्गो सावित भएको भनिन्छ। खास गरी युरोपमा भएको आधुनिक विज्ञान र प्रविधिको विकास र त्यसको उपयोग सम्बन्धी कतिपय विषयमा नेपाली भ्रमण दलले साक्षात्कार हुने अवसर पायो।

बेलायत तथा फ्रान्सको विकासबाट जंगबहादुर अत्यन्त प्रभावित भएका थिए। त्यहाँको आधुनिक प्रविधि, वास्तुकला आदि नेपालमा भित्र्याउन उनी लालायित थिए। त्यतिमात्र नभएर वि.सं. १९०८ (सन् १८५१) मा बेलायतबाट फर्कँदा उनले छपाइ सम्बन्धी कामका लागि 'भी.एन्ड जे फिज्जिन्स मेकर्स' लेखिएको तथा अगाडिपट्टी एउटा गिह्रको आकार भएको छपाइ मेसिन ल्याएका थिए (डा. भवेश्वर पंगेनी, 'देवशमशेरको गोर्खापत्र र गोर्खापत्र छापाखाना', *गोरखापत्रको इतिहास*, वि.सं. २०६७, पृ. ७७-८०)। नेपालको सञ्चार खासगरी छापाखानाको विकासका लागि यो एउटा महत्त्वपूर्ण थालनी थियो। थापाथली दरबारमा स्थापित यस छापाखानालाई 'गिद्धे प्रेस' पनि भनिन्थ्यो। त्यसबेला यो प्रेसमा लिफा, टिकट, सरकारी सूचना आदि छापिन्थे। नेपाली प्रेसजगतको इतिहासमा यसको बेग्लै महत्त्व रहेको छ, तर दूरसञ्चारका अन्य साधनको विकास तथा प्रविधि आयात सम्बन्धमा भने त्यसबेला खासै प्रगति भएको पाइँदैन।

प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले वि.सं. १९६४ चैत्र २५ गतेदेखि बेलायतको भ्रमण गरेका थिए। नेपालका लागि ब्रिटिस रेजिडेन्ट जे. म्यानर्स स्मिथ समेत भ्रमण टोलिमा ४५ जना भएको पाइन्छ (भवेश्वर पंगेनी, 'प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेर बेलायत जाँदा नेपालमा गरिएको सुरक्षा व्यवस्था', *भ्वाइस अफ हिस्ट्री*, भोलम-२१-२७, नं. १, वि.सं. २०६९, पृ. ५७-७६)। भ्रमणका सिलसिलामा उनले त्यहाँ यातायात, सञ्चार, विद्युत लगायतका विषयमा पनि जानकारी हासिल गरेका थिए। बेलायतमा भएको विज्ञान तथा प्रविधिको विकासबाट चन्द्रशमशेर प्रभावित नहुने कुरै थिएन। ५ महिना जतिको भ्रमणपछि चन्द्रशमशेर नेपाल फर्किएका थिए। बेलायतबाट फर्किएपछि उनले महत्त्वका साथ सन् १९११ (वि.सं. १९६८) मा फर्पिङमा विद्युत उत्पादन गरी सर्वसाधारणलाई पनि उपभोग गर्ने अवसर दिएका थिए (भवेश्वर पंगेनी, 'अभिलेखमा सीमित चन्द्रबत्ती', *गोरखापत्र (शनिवार)*, वि.सं. २०६१ असोज १६)। साथै उनको समयमा नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको सुरुआत पनि हुन गयो।

४. अन्य सञ्चार सेवा

४.१ हुलाक सेवा

जनरल भीमसेन थापाले नेपालमा ३१ वर्ष (सन् १८०६-१८३७/वि.सं. १८६३-१८९४) सम्म शासन गरेका थिए। उनको कार्यकालमा राष्ट्रको विभिन्न क्षेत्रमा उल्लेखनीय सुधारहरू भएका थिए। विभिन्न क्षेत्रको सुधार गर्ने क्रममा उनले हुलाक सेवामा पनि सुधार गरे। उनले त्यस समयको हुलाक व्यवस्थालाई बढी भरपर्दो

र विश्वसनीय बनाउने प्रयास गरेका थिए । यसबाट वि.सं. १८६३ भन्दा अघिदेखि नै मुलुकमा हुलाक सेवा सञ्चालनमा रहेको बुझिन्छ ।

भीमसेन थापाको समयमा हुलाक चलाउने जिम्मा गाउँ पिच्छे २-४ घरलाई दिइएको हुन्थ्यो । ती घरका मानिसहरूले आफूलाई तोकेको ठाउँमा चिट्ठीपत्र आदान-प्रदान गर्नुपर्दथ्यो । यसरी हुलाकीको काम गर्ने व्यक्तिहरूलाई ज्याला स्वरूप जग्गा दिइएको हुन्थ्यो । भीमसेन थापाले हुलाक व्यवस्था राम्रोसँग चलेको छ कि छैन भन्ने कुरा जाँचबुझ गर्न जाँचकीको पनि व्यवस्था गरेका थिए । यस्ता जाँचकीहरूले हुलाक व्यवस्था राम्रोसँग चलेको छ कि छैन भन्ने कुरा सरकारलाई जानकारी गराउँथे । कतिपय जमिन्दारहरूले हुलाकीहरूको जग्गामा खिचोलो उठाइ हुलाक सञ्चालनमा बाधा पुऱ्याउँथे । जाँचकीले त्यस्तो समस्याको पनि समाधान गर्दथे ।

वि.सं. १८९१ (सन् १८३४) मा विष्णुमती पश्चिम महाकाली पूर्वपट्टिको सम्पूर्ण इलाकाको हुलाक-व्यवस्थाको जाँचका निमित्त सुवेदार जयकृष्ण र जमादार कालु लामालाई खटाइएको थियो । उनीहरूलाई दिइएको अख्तियारीको लालमोहरमा हुलाकीहरूको जाँच गर्दा अव्यवस्था, बेइमानी र छलकपट देखिएमा ठाउँमै निर्णय गरेर राम्रो व्यवस्था कायम गर्न निर्देशन दिइएको थियो (चित्ररञ्जन नेपाली, *जनरल भीमसेन थापा र तत्कालीन नेपाल*, काठमाडौँ: रत्नपुस्तक भण्डार, वि.सं. २०३५, पृ. १५७-१५८) । त्यस बखत थाप्ले र कागते गरी दुई किसिमका हुलाकको व्यवस्था गरिएको हुन्थ्यो । थाप्ले हुलाकअन्तर्गत जिन्सी सामान र कागते हुलाक अन्तर्गत चिट्ठी पत्र आदान-प्रदान गरिन्थ्यो (भवेश्वर पंगेनी, *राणाकालीन नेपालको आर्थिक इतिहास: सरकारी कारोबारमा सुब्बा गणेशदास रत्नदास*, काठमाडौँ: धर्मनारान अध्ययन प्रतिष्ठान, वि.सं. २०७१, पृ. ७५-८१) । नेपालभर हुलाक सेवा प्रदान गर्न वि.सं. १९३५ मा नेपाल हुलाक घरको स्थापना भइ हुलाक सेवा प्रारम्भ भएको थियो । वि.सं. १९३८ देखि सर्वप्रथम एक, दुई र चार आना दरका हुलाक टिकटहरू प्रचलनमा ल्याइए । वि.सं. १९४४ देखि दुई पैसा दरका हुलाक पत्र समेत प्रचलनमा ल्याएर हुलाक सेवामा विशेष सुधार गर्ने क्रम सुरु भएको पाइन्छ ।

४.२ छापाखाना तथा अखबार प्रकाशन

भीमसेन थापाको कार्यकालसम्म हुलाक सेवा बाहेक अन्य सूचना तथा सञ्चारका साधनहरूमा खासै विकास भएको पाइँदैन । जंगबहादुर युरोप भ्रमणबाट फर्कँदा ल्याइएको छपाइ मेसिनबाट नेपालमा छापाखानाको सुरुआत भएको सन्दर्भ माथि परिसकेको छ ।

वीरशमशेरको प्रधानमन्त्रीत्व काल (वि.सं. १९४२-१९५८, सन् १८८५-१९०१) मा ब्रिटिस कमान्डर इन. चीफ नेपालको भ्रमणमा आउँदा 'अखबार' नामको समाचारपत्र प्रकाशित भएको भन्ने कतिपय सामग्रीमा उल्लेख पाइन्छ । यद्यपि सो अखबार भने फेला पार्न सकिएको छैन । अखबार भन्दा पछि प्रकाशित 'सुधासागर' पत्रिकालाई नै नेपालबाट प्रकाशित पहिलो साहित्यिक पत्रिका मानिन्छ ।

वि.सं. १९५७ फाल्गुण महिनाको मध्यतिर सन् १९०१ मार्च) मा वीरशमशेरको मृत्यु भएपछि धीरशमशेरका छोरा (वीरशमशेरका भाइ) देवशमशेर प्रधानमन्त्री भए । पश्चिमी देशमा आएका परिवर्तनको राम्रो ज्ञान लिएका उदार स्वभावका देवशमशेरले आफ्नो कार्यकालमा मुलुकमा प्रजातान्त्रिक तथा आर्थिक परिवर्तनहरू ल्याउन चाहन्थे । शैक्षिक तथा सञ्चार क्षेत्रको सुधारका दृष्टिले यो समय महत्वपूर्ण रह्यो । उनले जनतालाई देश-विदेशको समाचार अवगत गराउन पहिलो पटक वि.सं. १९५८ साल जेष्ठ २४ गते सोमबारका दिन साप्ताहिक रूपमा 'गोर्खापत्र' प्रकाशित गराए । यो नेपालको इतिहासमा पहिलो समाचारपत्र थियो, जसलाई जुद्धशमशेरको प्रधानमन्त्रीत्व कालमा हप्ताको २ पटक र पद्मशमशेरको कार्यकालदेखि हप्ताको ३ पटक प्रकाशित गरियो । २०१७ साल फाल्गुण ७

८ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

गतेदेखि यसलाई दैनिक रूपमा प्रकाशित गरिँदै आएको छ। देवशमशेरले वि.सं. १९५८ मा गोर्खापत्रको प्रकाशन सुरु गरेपछि सूचना क्षेत्रमा एउटा नयाँ कदमको थालनी त भयो तर गोर्खापत्रलाई तत्कालीन शासक वर्गलाई सहयोग पुऱ्याउने माध्यम बनाइएको थियो। देवशमशेरले ११४ दिन मात्र शासन गर्ने अवसर पाएका थिए। २००७ सालको क्रान्तिपछि राणाशासनको अन्त्य भए पनि समाचारमूलक पत्रिकाको खासै विकास भएको पाइँदैन। २०४६ सालभन्दा पहिले नेपालमा गोरखापत्र बाहेक समाचारमूलक दैनिक, साप्ताहिक पत्रिका नगण्य मात्रामा प्रकाशन गरिए भने २०४६ सालको जनआन्दोलन पछि मात्र यस्ता पत्रपत्रिकाको विकासको क्रम बढ्दै गएको हो।

४.३ रेडियो प्रसारण सेवा

नेपालमा रेडियो प्रसारण सेवाको सुरुआत भने प्रजातन्त्रपछि मात्र भएको देखिन्छ। २००७ साल चैत्र २० गतेदेखि रेडियो नेपालले आफ्नो प्रसारण सुरु गरेको थियो। रेडियो नेपालबाट समाचार र मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रम प्रसारण सुरु हुनुभन्दा पहिले नेपालीहरूमात्र समाचारका लागि बि.बि.सि., मनोरञ्जनका लागि सिलोन र अलइन्डिया रेडियो निकै लोकप्रिय थिए। रेडियो राख्नका लागि पनि राणाशासकबाट स्वीकृति लिनु पर्दथ्यो। वि.सं. १९९२-९३ तिर इलेक्ट्रिकल एन्ड मेकानिकल इन्जिनियर काशीराज पाण्डेले बि.बि.सि., अलइन्डिया रेडियो, रेडियो मस्को, रेडियो बर्लिन, रेडियो सिलोन जस्ता विभिन्न रेडियो सेवाबाट प्रसारण गरिएका विश्वका खबरहरूलाई सङ्कलन गरी तिनलाई नेपाली भाषामा रूपान्तरण गरेर न्यूजरिल तयार गर्दथे। यसरी तयार गरिएको समाचारलाई श्री ५ र श्री ३ मा जाहेरी भएपछि मात्र सार्वजनिक जानकारीका लागि गोर्खापत्रलाई उपलब्ध गराइन्थ्यो। नेपालमा न्यूज एजेन्सीको सुरुआत सम्बन्धमा त्यति जानकारी नपाइएता पनि इन्जिनियर पाण्डेबाट न्यूजरिल तयार गरी प्रकाशनका लागि गोर्खापत्रलाई उपलब्ध गराउने कार्यलाई न्यूज एजेन्सीको सुरुआतका रूपमा लिन सकिन्छ। समाचार सङ्कलन, विश्लेषण र समाचार तयार गर्नका लागि पाण्डेलाई विजुली बत्तीको सुविधा पनि उपलब्ध गराइएको पाइन्छ। यसरी समाचार सङ्कलन गर्ने कार्यमा विजुलीको सुविधा समेत प्रदान गर्नुले उल्लिखित कार्य गराउन प्रोत्साहित नै गरेको मानिन्छ।

प्रधानमन्त्री पद्मशमशेरको आदेशमा २००३ साल माघ १४ गतेदेखि नै बिजुली अड्डा (हालको नेपाल बिद्युत प्राधिकरण) मा इन्जिनियर काशीराज पाण्डेले ट्रान्समिटर जडान गरी रेडियोबाट भजन र प्रार्थना गराउँदथे भने कुरा कतिपय लिखतमा उल्लेख भएता पनि नेपालमा आधिकारिक रूपमा रेडियो प्रसारण सेवाको थालनी भने २००७ साल चैत्र २० गते (अप्रिल २, १९५२) बाट भएको हो।

वि.सं. २००७ मंसिर २८ गते तारिणीप्रसाद कोइराला लगायतको पहलमा विराटनगरमा 'नेपाल प्रजातन्त्र रेडियो स्टेसन' स्थापना गरी एकतन्त्रीय जहानियाँ राणाशासन विरोधी गतिविधिको प्रसारण गरिएको थियो। जनतालाई आन्दोलनमा सहभागी हुन प्रोत्साहित गर्ने र प्रजातन्त्र स्थापनाका लागि क्रान्तिको लहर सिर्जना गराउने उद्देश्यका साथ रेडियो स्टेसन स्थापना र सञ्चालन गरिएको थियो। मुलुकमा प्रजातन्त्र स्थापना पछि सोही रेडियो स्टेसनलाई नै सिंहदरबारमा स्थापना गरी रेडियो नेपाल सञ्चालन गरिएको हो।

५. टेलिफोन सेवा विस्तारको थालनी

मानव सृष्टिको प्रारम्भदेखि नै टाढा रहेका आफन्त तथा समुदायमा खबर आदान-प्रदान गर्न विभिन्न माध्यमहरू अपनाउँदै आइएको भएता पनि वि.सं. १८९५ सालमा टेलिग्राफ र १९३३ मा टेलिफोनको आविष्कार भएपछि मात्रै आधुनिक दूरसञ्चार सेवाको विस्तारमा तीव्रता आयो। यसको महत्त्व र प्रभावकारितालाई आत्मसात्

गर्दै कतिपय विकसित देशले पहिलो विश्वयुद्ध ताका नै आधुनिक दूरसञ्चार प्रविधि र सेवाहरू व्यापक रूपमा प्रयोग गरिसकेका थिए। छिमेकी भारतमा पनि सन् १८५३-५४ मा नै दूरसञ्चार सेवाको थालनी भएको थियो। नेपालमा भने वि.सं. १९७० तिर मात्र दूरसञ्चार सेवाको सुरुआत भएको मानिन्छ।

वि.सं. १९७० देखि २००७ सालसम्मको दूरसञ्चार सेवा विस्तार गर्ने कार्यलाई यस अध्ययनमा नेपालमा आएको महाभूकम्प (वि.सं. १९९०) आउनु पूर्व र पश्चात गरी दुई चरणमा विभाजन गरिएको छ।

५.१ महाभूकम्प पूर्व

प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरको बेलायत भ्रमण नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको सुरुआतको प्रेरकतत्त्व भएता पनि भारतमा दूरसञ्चार सेवाको थालनीले यसतर्फ अभिप्रेरित गरेको देखिन्छ। चन्द्रशमशेरका समयमा वि.सं. १९७० को सुरुआतमा म्याग्नेटो प्रविधिको टेलिफोन सेवा थालनी गरिएको बुझिन्छ। यसका लागि काठमाडौं जमलस्थित रानीपोखरीको उत्तरतर्फ तत्कालीन नेपाल इन्जिनियरिङ एसोसियसनको कार्यालय पछाडी रहेको भवनमा म्याग्नेटो बोर्ड जडान गरी नारायणहिटी दरबार, सिंहदरबार र कमान्डर इन.चीफको निवासमा टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराइएको थियो। त्यस बखत श्री ५ महाराजाधिराज, श्री ३ महाराज र मुख्तियार (कमान्डर इन. चीफ) बीच मात्र कुराकानी हुने गरी टेलिफोनलाई सीमित गरिएको बुझिन्छ। यसरी प्रारम्भमा सीमित पदाधिकारका निमित्त मात्र उपलब्ध टेलिफोन सर्वसाधारणलाई भने सेवा दिने सोच नभएको देखिन्छ। सञ्चार सुविधालाई खुला गर्दा राणाशासन विराधी भावना फैलाउन सहयोग पुग्ने भएकाले नै यो सेवालाई सीमित गरिएको हुनुपर्दछ। प्रारम्भमा टेलिफोन सेवा सीमित शासक वर्गमा मात्र उपलब्ध भएकाले यस सम्बन्धी विस्तृत जानकारी पनि पाउन सकिएको छैन।

समय क्रमसँगै मुलुकको शासन व्यवस्था सञ्चालन गर्न परम्परागत हुलाक सेवा भन्दा आधुनिक दूरसञ्चार सेवाको आवश्यकता महसुस गरिँदै गएको देखिन्छ। यसै सन्दर्भमा शासकले मुलुकमा फैलिँदै गरेको राणाशासन विरोधी भावनाको जानकारी लिन र उपयुक्त समाधानका लागि पनि आधुनिक सञ्चार माध्यमको आवश्यकता देखेको बुझिन्छ। वि.सं. १९७२ मा विश्वयुद्ध सुरु भएपछि त संसारभर नै दूरसञ्चार सेवाको महत्त्व निकै बढ्न गयो। त्यस बखत ब्रिटेनसँग राणाशासकको सुसम्बन्ध थियो। ब्रिटिस सरकारको अनुरोधमा नेपाली सेनाले विश्वयुद्धमा उनीहरूलाई सघाएका थिए। युद्ध सम्बन्धी खबर आदान-प्रदान गर्न, थप सैनिक सहयोग उपलब्ध गराउने जस्ता कार्यका लागि नेपाल सरकारसँग पनि दूरसञ्चार सेवा हुनु अपरिहार्य देखियो। अंग्रेजहरू आधुनिक सञ्चार साधनको प्रयोगमा अभ्यस्त भै सकेकाले भारतको रक्सौलदेखि काठमाडौंसम्म प्रभावकारी सञ्चार सम्पर्क स्थापना गर्न चाहनु स्वाभाविक थियो। अर्कातिर राणाशासक लगायत सर्वसाधारण नेपाली तीर्थ गर्न भारतका विभिन्न धार्मिक स्थलमा जाने तथा ठूलो संख्यामा नेपाली युवाहरू भारतीय सेनामा कार्यरत रहेकाले पनि स्वाभाविक रूपमा दूरसञ्चार सेवाको महत्त्व र आवश्यकता बढ्न गएको थियो। त्यस्तै व्यापारका माध्यमबाट भारतमा शासन गरेका अंग्रेजले नेपाल र यसको उत्तरी छिमेकी मुलुकतर्फ पनि प्रभाव जमाउनका लागि भारत र नेपाल बीच दूरसञ्चार सेवा स्थापना भएको हेर्न चाहन्थे। यिनै कारणबाट अन्ततः वि.सं. १९७२ मा काठमाडौंबाट वीरगञ्जसम्म पुर्‍याउने लक्ष्य राखेर Openwire Magneto Trunk Telephone लाइन निर्माण थालनी भै १९७३ सालमा सेवा सञ्चालनमा आएको पाइन्छ। यद्यपि ७२ माइल (११५ कि.मी.) लामो यो टूट्क लाइन योजना सञ्चालन गर्न रुट सर्भे, पोल, तार लगायत समानहरूको इष्टिमेट आदि गर्न, को कति जना खटिएका थिए, समानहरू कसरी भिकाइयो, जडान कार्य सम्पन्न गर्न एकिन कति समय लाग्यो आदि कुराको जानकारी पाइएको छैन। सो योजना सम्पन्न गर्न ब्रिटिस विशेषज्ञ मिस्टर बर्नार्ड पण्टे खटिएका थिए। टेलिफोन सेवा शुभारम्भ भएको विषयलाई

वि.सं. १९७३ आषाढ २० गतेको गोरखापत्रले महत्त्वका साथ यस प्रकार प्रकाशित गरेको थियो ।

देशसमाचार टेलिफोन स्थापित

हेप्रिय पाठक महाशय हो ! आज तपाजिहरूका अगाडि आनन्ददायक खबर जाहेर गर्न पाउनु हाम्रो ठूलो भाग्य रहेछ ! हिजो हामीहरूलाई “बिजुली बत्ति भनेको कस्तो होला ? कसरी बल्दोहो ? टेलिग्राम् भनेको कस्तो हुन्छ ? दश मिनटमा हजारन् कोश परको खबर कसरी जानिन्छ ? टेलिफोन भनेको कस्तो होला ? हजारन् कोशका बीचमा फासला राखी, वल्लाछेउमा र पल्लाछेउमा बसी एकै पलङ्गमा बसी बातचित् गरेभैं कसरी गर्दा हुन् ? ” भन्ने लाग्दथ्यो, आज परमेश्वरका असीम अनुग्रहले र श्री ३ महाराजका प्रखर प्रताप “बिजुली बत्ति यस्तो हुँदो रहेछ, यसरी बल्दो रहेछ” भन्ने हामि नेपालबासीलाई पूरा बोध भएका सबैलाई जाहेरैछ हालमा श्री ३ महाराजका अनुग्रहले सबैलाई असल होस्, सबैको उपकार होस्भनि, मिस्टर वर्नेडपन्टेलाई लगाइ योटाकाम फेरी तयार भयो टुँडिखेलदेखी वीरगञ्जसम्म करिब ७२ माइल करिब ३६ कोशको फासला छ तेस्मा १५०।१५० फीटको फरक गरी काष्ठमय उचाखम्बा खडागराई ती खम्बाका शिरशिमा तामाको तारलाई यन्त्रादिको मेलन समेत गरी वीरगञ्जमा र यहाँ टुँडिखेलका नगीच पश्चिम पट्टी टेलिफोन अफिस खडाभै ३६ कोशको हाल क्षण भरमै नजीकै बसी बातचित् गरेभैं गरिनलाग्यो ! हाम्रा भाग्ले गर्दा ५ हजार कोश परको हालखबर पनि ५ घण्टा भित्रमा सुन्न पाउने भजौ ! यसबाट खाली सर्कारलाई मात्र हैनकि दुनिआदारलाई समेत फाइदा हुने भयो किनभने हेर्नु होस-..... (सनातन धर्मवाला) हामीहरू हिन्दुस्थान तर्फको तीर्थ, सफर गर्न गयाको बेलामा दैबसंयोग कोही विपतमा पर्न गयो भने मेन्हासम्म घरका बालबच्चालाई केही खबर मिल्दैनथ्यो कदाचित् कसैले रक्सौलसम्म तारदिय पनी, वीरगञ्जबाट चिठी सरहमै, आउने हुनाले कालातीतभै दुनियाले बडा अपशोच मनाउनु पर्दथ्यो, सो अब उदाराशय श्री ३ महाराजका दूरदर्शिता सहितको करुणा परंपराले गर्दा दूर भयो ! काठमाडौं देखी वीरगञ्जसम्म बराबर टेलीफोन चलनलाग्यो ७२ माइलका वरिपरि बसी सामुनेमा बातचित् गरेभैं गर्न हुन्छ यहाँ जस्तो बोल्यो वहाँ त्यस्तै सुनिन्छ, वहाँजस्तो बोल्यो यहाँ उस्तै सुनिन्छ, एकजात् फरक पर्दैन यस्ता यस्ता अद्भुत कारखानाको आविष्कार गरी, देशोन्नति र सबैको उपकार गर्नमा तत्पर होइबक्याका प्रजावत्सल श्री ३ महाराजको दीघायु होस्, कीर्ति चारोतरफ फैलियोस् राज्यवृद्धिका साथ साथ चिरकालसम्म अटल रहोस्भन्ने परमेश्वरसित सतत प्रर्थना गर्दछौं ।

गोष्ठापत्र ॥ २ ॥

१९७३ साल आषाढ २० गते सांमचार

देशसमाचार

टेलीफोन स्थापित.

हेप्रिय पाठक महाशय हो ! आज तपाजिहरूका अगाडी आनन्ददायक खबर जाहेर गर्न पाउनु हाम्रो ठूलो भाग्य रहेछ ! हिजो हामीहरूलाई “बिजुली बत्ति भनेको कस्तो होला ? कसरी बल्दोहो ? टेलिग्राम् भनेको कस्तो हुन्छ ? दश मिनटमा हजारन् कोश परको खबर कसरी जानिन्छ ? टेलीफोन भनेको कस्तो होला ? हजारन् कोशका बीचमा फासला राखी, वल्लाछेउमा र पल्लाछेउमा बसी, एकै पलङ्गमा बसी बातचित् गरेभैं कसरी गर्दा हुन् ? ” भन्ने लाग्दथ्यो, आज परमेश्वरका असीम अनुग्रहले र श्री ३ महाराजका प्रखर प्रतापले, “ बिजुली बत्ति यस्तो हुँदो रहेछ, यसरी बल्दो रहेछ” भन्ने हामि नेपाल बासीलाई पूरा बोध भएका सबैलाई जाहेरैछ हालमा श्री ३ महाराजका अनुग्रहले सबैलाई असल होस्, सबैको उपकार होस्भनि, मिस्टर वर्नेडपन्टेलाई लगाइ योटाकाम फेरी तयार भयो टुँडिखेलदेखी वीरगञ्जसम्म करिब ७२ माइल अ-यात् करिब ३६ कोशको फासला छ तेस्मा १५०।१५० फीटको फरक गरी काष्ठमय उचाखम्बा खडागराई ती खम्बाका शिरशिमा तामाको तारलाई यन्त्रादिको मेलन समेत गरी वीरगञ्जमा र यहाँ टुँडिखेलका नगीच पश्चिम पट्टी टेलिफोन अफिस खडाभै ३६ कोशको हाल क्षण भरमै नजीकै बसी बातचित् गरेभैं गरिनलाग्यो ! हाम्रा भाग्ले गर्दा ५ हजार कोश परको हालखबर पनि ५ घण्टा भित्रमा सुन्न पाउने भजौ ! यसबाट खाली सर्कारलाई मात्र हैनकि दुनिआदारलाई समेत फाइदा हुने भयो किनभने हेर्नु होस्-..... (सनातन धर्मवाला) हामीहरू हिन्दुस्थान तर्फको तीर्थ, सफर गर्न गयाको बेलामा दैबसंयोग कोही विपतमा पर्न गयो भने मेन्हासम्म घरका बालबच्चालाई केही खबर मिल्दैनथ्यो कदाचित् कसैले रक्सौलसम्म तारदिय पनी, वीरगञ्जबाट चिठी सरहमै, आउने हुनाले कालातीतभै दुनियाले बडा अपशोच मनाउनु पर्दथ्यो, सो अब उदाराशय श्री ३ महाराजका दूरदर्शिता सहितको करुणा परंपराले गर्दा दूर भयो ! काठमाडौं देखी वीरगञ्जसम्म बराबर टेलीफोन चलनलाग्यो ७२ माइलका वरिपरि बसी सामुनेमा बातचित् गरेभैं गर्न हुन्छ यहाँ जस्तो बोल्यो वहाँ त्यस्तै सुनिन्छ, वहाँजस्तो बोल्यो यहाँ उस्तै सुनिन्छ, एकजात् फरक पर्दैन यस्ता यस्ता अद्भुत कारखानाको आविष्कार गरी, देशोन्नति र सबैको उपकार गर्नमा तत्पर होइबक्याका प्रजावत्सल श्री ३ महाराजको दीर्घायु होस्, कीर्ति चारोतरफ फैलियोस् राज्यवृद्धिका साथ साथ चिरकालसम्म अटल रहोस्भन्ने परमेश्वरसित सतत प्रार्थना गर्दछौं !!

सो समाचारमा काठमाडौंको टुँडिखेलदेखि वीरगञ्जसम्म ७२ माइल (११५ कि.मि.) काठको खम्बामा तामाको नाङ्गो तार तानी टेलिफोन सेवा सुरु गरिएको उल्लेख छ । त्यसका लागि मिस्टर बनार्ड पन्टेलाई विशेषज्ञका

रूपमा लगाइएको र टुँडिखेल नजिक पश्चिमपार्ट टेलिफोन अफिस खडा गरिएको थियो । भारतमा तीर्थाटनमा जाँदा केही गरी मृत्यु भएमा घरमा खबर पठाउन कठिनाइ भइरहेकोमा टेलिफोन सेवाले सजिलो पारिदिएको भन्दै सो खबरमा

नेबिर् सौजन्य: इ. जीवन शाक्य

त्रिपुरेश्वरस्थित पुरानो म्याग्नेटो प्रणालीको टेलिफोन सञ्चालन भएको भवन

टेलिफोन सेवाको महत्त्व पनि दर्शाइएको थियो । समाचार अनुसार काठमाडौं बाहिर टेलिफोन सेवा विस्तार गरिएको यो नै पहिलो थियो ।

काठमाडौंबाट पहिलो पटक अन्य शहरमा टेलिफोन सेवा विस्तार गर्दा वीरगञ्जलाई रोज्नुमा पनि

केही महत्त्वपूर्ण कारणहरू देखिन्छन् । वीरगञ्ज एक प्रमुख भन्सार नाका भएको, काठमाडौं आउने मानिस तथा वस्तुहरू सबै हेटौँडा, भैसे, भीमफेदी, चित्लाङ, पालुङ, थानकोट भएर आउनु पर्ने हुनाले पनि पहिले Operwire Magneto Trunk Telephone लाइन यसै रुट भएर स्थापना भएको हुन सक्छ । ओपन वायर म्याग्नेटो प्रविधिमा आधारित फोन सेवाका लागि काठमाडौंबाट थानकोट, चीसापानीगढी,

देश समाचार
टेलिफोन खुल्यो
वडो हर्षको कुरा छ कि, परम विवे
प्रजाहितेच्छु श्री ३ महाराजबाट
सकल..... सबकुराको सुविस्ता
होस भन्ना नि.... नेपालमा अनेक
काम निकाली व..... छ । केहि
दिन भयो टेलीफोनको पनी
शुरु गराइ बक्सियोको थियो ।
को सूचना ८।१० महिना पहिले
पनी पाठकमहाशयमा जाहेरगरी
शकेकाछौं । ... फेरी जाहेर
गरिन्छ कि आज ज्येष्ठ १ गते
सोमबारदेखि सारा दुनिजादारको
निमित्त पनी टेलीफोन खुल्या ।
यसको महसूलको दर यहाँदेखि
यहाँसम्मको भन्ने कुरो पछि
दिइनेछ ।

गोर्खापत्र॥ २५१

१९७४ साल ज्येष्ठ १ गते सोमबार

देशसमाचार

टेलिफोन खुल्यो ।

वडो हर्षको कुरा छ कि, परम विवे-
की प्रजाहितेच्छु श्री ३ महाराजबाट सकल-
लाइ सबकुराको सुविस्ता होस भन्ना नि-
मित्त नेपालमा अनेक काम निकाली व-
क्सियोको छ । केहि दिन भयो टेलीफोनको
काम पनी शुरु गराइ बक्सियोको थियो ।
यसको सूचना ८।१० महिना पहिले पनी
पाठकमहाशयमा जाहेरगरी शकेकाछौं ।
अब फेरी जाहेर गरिन्छ कि आज ज्येष्ठ १
गते सोमबारदेखि सारा दुनिजादार-
का निमित्त पनी टेलीफोन खुल्या । य-
सको महसूलको दर यहाँदेखि यहाँसम्म
लाइ भन्ने कुरो पछि दिइने छ ।

—०००—

प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरको कार्यकालमा थालनी गरिएको टेलिफोन सेवालाई 'श्री चन्द्र टेलिफोन' नामकरण गरिएको थियो । यहाँसम्म कि टेलिफोनको महशुल बुझेको लिखत (रसिद) पनि सोही नामबाट यस प्रकार दिइने गरेको पाइन्छ;

[illegible][illegible]

५.२ महाभूकम्प पश्चात्

‘नेपालको महाभूकम्प १९९०’ (ब्रम्हशमशेर राणा), मा उल्लेख भए अनुसार वि.सं. १९९० माघ २ गते नेपालमा महाभूकम्प जाँदा तत्कालीन श्री ३ जुद्धशमशेर ज.व.रा. सुदूरपश्चिम महाकालीमा शिकार खेल्न गएका थिए । भूकम्पले राजधानी ध्वस्त भएको थियो । विजुली, सडक, भवन लगायत भौतिक पूर्वाधारमा ठूलो क्षति पुगेको थियो । करिब ७० प्रतिशत घरहरूमा क्षति पुगेको थियो । वीरगञ्जसम्मको एकलो टेलिफोनको लाइन पनि

टुट्न गएको र चारैतिर नोक्सान पर्न गएकोले बाहिर को के भयो भन्ने खबर पाउन र पठाउन पनि सकिएको थिएन । भूकम्प पछि क्षतिको विवरण जानकारी गराउनका लागि सुदूरपश्चिममा रहेका श्री ३ कहाँ खबर लिई घोडचढी गए । बाटो भत्केकोले भादगाउँ र वरिपरिको गाउँको खबर पाउन पनि कठिन भयो ।

‘काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्मको एकलो टेलिफोन लाइन टुट्न गएको’ यस भनाइले वि.सं. १९९० साल माघसम्म मुलुकका अन्य भागमा टेलिफोन सेवा सञ्चालन हुन नसकेको देखिन्छ । त्यस्तै भक्तपुरमा पनि टेलिफोन लाइन विस्तार भएको देखिँदैन भने सुदूरपश्चिममा यो सेवा पुगे कुरै थिएन ।

‘वीरगञ्जसम्मको टेलिफोन लाइन पनि ३ गते खुल्यो । परन्तु रक्सौलभन्दा परको खबर केही पाइएन । वीरगञ्ज स्वाहा भएको छ । रक्सौलदेखि माथिसम्म रेलको लाइन टुटेको छ । पहाडतर्फको नोक्सानीको खबर आउन थाल्यो तर बाहिरी देशको खबर केही आएन’ भन्ने जस्ता खबर गोर्खापत्रले छापेको थियो ।

भूकम्प गएको भोलिपल्ट वीरगञ्जसम्मको टेलिफोन लाइन सञ्चालन हुनुले त्यस बखत मर्मत कार्य प्रभावकारी नै रहेको देखिन्छ । त्यसताका काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म बीचका सबै अफिसहरूमा मर्मत टोलीहरू राखिएका हुन्थे । हुनतः टेलिफोन सञ्जाल बस्तीहरूमा विस्तार नगरी काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म सिधा लाइन तानिएकाले पनि मर्मत गर्न सजिलो भएको हुनसक्छ । यद्यपि भूकम्पबाट क्षति पनि बढी नै भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । यसै सन्दर्भमा गोर्खापत्रमा यस प्रकारका खबर छापिएको थियो;

- भूकम्पबाट भएको क्षतिको विवरण लिने, उद्धार, तथा मर्मत गर्ने कार्यका लागि जङ्गीलाठ पद्मशमशेर जंगलाई जिम्मेवारी दिइएको थियो । बिजुली र टेलिफोन हेर्ने जिम्मा ज. कृष्ण शमशेर र उनलाई सहयोग गर्न क. चेतशमशेर र मिष्टर किल्बर्न तोकिएका थिए ।
- बाहिरपट्टि (विदेश) को पहिलो खबर माघ ७ गते राती बेतार कलबाट सुनियो । बिजुलीको पावर हाउसमा केही नभएकोले बिजुलीको इन्जिनियर आर. किल्बर्नले करेण्ट ल्याई आफ्नो बेतार कलबाट बाहिर मुलान पट्टिको खबर दिए । यो खबरबाट हिन्दुस्थानको पूर्वी उत्तर खण्डमा ज्यादा नोक्सान भएको थाहा भयो । त्यसबाट नेपालको पश्चिम भाग बचेको छ भन्ने अनुमान गरियो र सो खबर पाउँदा धेरै आधार भयो । त्यस दिन देखि दिनैपिच्छे दुई तीनबटा बेतार कलबाट खबर टिपियो । तर यहाँबाट खबर पठाउने केही कल नभएकोले धेरै दिनसम्म अरू बाहिरियाहरूलाई नेपालको खबर पुर्‍याउन सकिएन । पहाडतर्फको खबर पनि चाँडो आउन सकेन । मानिसद्वारा नै खबर ल्याउनु पर्ने भएकोले केही दिन लाग्यो ।
- तार सेवा सञ्चालन भएपछि मुलुक बाहिर हिन्दुस्थान, बेलायत सरकार र अन्य विशिष्ट व्यक्तिहरूबाट सहायताको लागि तयार रहेको आशयको तार आयो । नेपालबाट हाल सहयोगको दरकार छैन भन्ने जवाफ पनि तारबाट नै गएको थियो ।
- माघ १२ गते अर्थात भूकम्प गएको १० दिन पछि मात्र श्री ३ कहाँबाट बडा पत्र आयो । वीरगञ्जबाट मानिसद्वारा पठाइएको काठमाडौँको पहिलो खबर माघ ६ गते मात्र श्री ३ कहाँ (सुदूरपश्चिम महाकाली) पुगेछ । रेलको लिंग पनि भत्किएकोले तुरुन्त आउन सकेनन । माघ १५ गते पछि मात्र तारखबर सामान्य रूपमा चल्न थाल्यो । उताबाट श्री ३ फर्किदा वीरगञ्ज पुगेपछि दैनिक जसो फोनबाट उद्धार कार्यको अनुगमन भयो, २२ गते मात्र श्री ३ काठमाडौँ पुगे ।

१९९० सालको महाभूकम्प सम्बन्धी सम्पूर्ण विवरण तयार गर्ने लेखक ब्रम्हशमशेर राणाले सो भूकम्पको प्रभावलाई हेरी भविष्यमा अपनाउनु पर्ने सावधानीका बारेमा उल्लेख गर्दा टेलिफोनका बारेमा पनि यस प्रकार केही महत्त्वपूर्ण कुरा लेखेका छन्;

- भूकम्प आउँदा टेलिफोन तारका लाइन टुट्ने सम्भावना भएकोले खबरको आवत जावतमा विशेष बाधा पर्न जान्छ । यसपालीको भूकम्प बारेको खबर हिन्दुस्थानमा करिब ८ दिन पछि मात्र पुग्यो । नेपाल भित्रका टाढा टाढा ठाउँका खबर सो भन्दा पनि ढिलो प्राप्त भए । यस अवस्थामा बेतारको फोन यन्त्र निकै फाइदाको देखियो । तर यसका लागि बिजुली चाहिन्छ, जुन यस्तो अवसरमा अक्सर टुट्ने हुन्छ । यस्तो भएता पनि बेतार कल टेलिफोनभन्दा चाँडै मर्मत हुन सक्ने यन्त्र हो । चल्तिका बाटाहरू चाँडै मर्मत गर्न लगाएमा अरू ठाउँको मद्दत लिन र पठाउन सकिन्छ । तर सर्वप्रथम खबरको आवत जावत पट्टी ध्यान दिनुपर्छ । त्यसो गरेमा दरकार अनुसार सहायता तुरुन्त मगाउन सकिन्छ । र आफूबाट पनि सहायता पठाउनु पर्ने स्थान ठीकसँग थाहा हुन्छ ।

रणाले आफ्नो सुझावमा प्रकोपका लागि टेलिफोन सेवा अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण हुने र त्यसका लागि वायरलेस टेलिफोन प्रविधिलाई प्राथमिकता दिनु पर्ने उल्लेख गरेर दूरसञ्चार योजनाकारहरूलाई प्रविधि छनौटमा पनि दूरदर्शीता पूर्ण सुझाव दिएका थिए ।

सञ्चार सेवाको अभावले गर्दा वि.सं. १९९० सालको महाभूकम्पले काठमाडौँ उपत्यका लगायत देशका विभिन्न भागमा भएको धनजनको क्षतिको विवरण प्राप्त गर्न तथा उद्धार कार्य सञ्चालन गर्न कठिनाई भएको थियो । यस किसिमको कठिनाईबाट तत्कालीन प्रशासकहरूलाई सञ्चार सेवाको महत्त्व बोध हुन गएको र त्यस पछि टेलिफोन सेवाको विस्तारमा उनीहरूको थप ध्यान पुग्न गएको देखिन्छ ।

५.३ टेलिफोन सेवाको विस्तार

प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले टेलिफोन सेवाको प्रारम्भ लगायत शैक्षिक र समाजिक क्षेत्रमा पनि निकै सुधार गरेका थिए । उनको कार्यकालमा सुरु भएको टेलिफोन सेवा जुद्धशमशेरको समयमा पनि विस्तार गरिएको थियो ।

वि.सं. १९९२ मा २५ लाइन क्षमताको Strowger System को स्वचालित टेलिफोन एक्सचेञ्ज रानीपोखरी नजिक तत्कालीन नेपाल इन्जिनियर्स एसोसियसन भवन पछाडि स्थापना गरियो । यो एक्सचेञ्ज स्थापना गर्न तथा काठमाडौँदेखि सिराहासम्म टुड्क टेलिफोन विस्तारका लागि वि.सं. १९९० मा नै

गोर्खापत्र, १९९४ ज्येष्ठ १

टेलिफोनको नयाँ लाइन

हनुमाननगर ज्येष्ठ १ गते । आज यहाँबाट नेपालसम्म फोन खुलेको हुनाले श्री.म.ज. माधवशंशेर जङ्गबहादुर राणाबाट अडाहरूका हाकि कारिन्दा वजारिया महाजन जम्बा गरी उत्सव भनाई बक्सेको हुनाले रैति महाजन समेत खुशि भै श्री ३ महाराजको जय मनाए ।

टेलिफोनको नयाँ लाइन

हनुमाननगर ज्येष्ठ १ गते । आज यहाँबाट नेपाल सम्म फोन खुलेको हुनाले श्री.मे. ज. माधवशंशेर जङ्गबहादुर राणाबाट यहाँ अडाहरूका हाकि कारिन्दा वजारिया महाजन जम्बा गरी उत्सव भनाई बक्सेको हुनाले रैति महाजन समेत खुशि भै श्री ३ महाराजको जय मनाए ।

थप कर्मचारी भर्ना गरिएको देखिन्छ। रानीपोखरी नजिक टेलिफोन विस्तार गर्ने कार्य सम्पन्न नभएसम्मका लागि टेलिफोन अड्डाका खरिदार भैरवप्रसाद श्रेष्ठलाई वार्षिक मो.रु. २००१- थप भत्ता उपलब्ध गराइएको थियो। यसबाट योजनाको काममा प्राथमिकता र कर्मचारीको उत्प्रेरणालाई पनि ध्यान दिइएको देखिन्छ। यो २५ लाइन क्षमताको स्वचालित एक्सचेञ्ज मुलतः राणाशासकहरूको निजी प्रयोगका लागि जडान गरिएको भएता पनि यसलाई नेपालको पहिलो एक्सचेञ्जका रूपमा लिन सकिन्छ।

काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म मात्र सञ्चालनमा रहेको ट्रङ्क टेलिफोन लाइन वि.सं. १९९४ मा वीरगञ्जदेखि कलैया, गौर, मलंगवा, जलेश्वर, जनकपुर, सिराहा, हनुमाननगर, राजविराजसम्म पुर्‍याइयो। त्यस्तै अर्को वर्ष टेलिफोन लाइनलाई वीरगञ्जदेखि रक्सौलसम्म विस्तारगरियो। वि.सं. १९९८ मा राजविराजदेखि इटहरी, विराटनगर र विराटनगरदेखि धरान, धनकुटासम्म ट्रङ्क लाइन विस्तार भयो। ट्रङ्क लाइनको मुख्य उपकरणहरू काठमाडौँको त्रिपुरेश्वरमा रहेको कार्यालयमा राखिएको थियो। ट्रङ्क लाइन मर्मत-सम्भारका लागि विभिन्न ठाउँमा टोली गठन गरिएको थियो। प्रत्येक टोलीमा एक जना इन्स्पेक्टर, एक जना लाइनमेन र एक जना कुल्ली राखियो। ट्रङ्क लाइन प्यारालल नेटवर्कमा सञ्चालन भएकाले प्रत्येक टोलीलाई उनीहरू

गोरखापत्र, २००६ माघ १०

टेलिफोन विस्तार

टेलिफोन लाइनको विस्तारका विषयमा जस्तो पूर्वपट्टि पहाडमा धनकुटासम्म र तराइमा बिराटनगरसम्म टेलिफोन गएको थियो उस्तै पश्चिमपट्टि पहाडमा पाल्पा (तानसेन) सम्म र तराइमा नेपालगञ्जसम्म सम्बन्ध राख्न लगाउने उद्देश्यले सो कामलाई जम्मा पाँच लाख सैतिस हजार रूपियाँ निकासा भईसकेको छ। सो दाममध्यबाट विदेशबाट आउने मालसामान भित्र काइसकिएको छ। चाहिने लट्टाहरू काटी ठाउँ-ठाउँमा जम्मा भइसकेका छन्। तराइमा कलैयासम्म टेलिफोन लाइन जडान भई टेलिफोन चालू भईसकेको खबर छ। अब आउने वर्षायामसम्ममा पश्चिमतर्फ टेलिफोन लाइन सबै ठाउँमा जडान भइसकेको खबरको आदानप्रदान होला भन्ने आशा छ।

टेलिफोन विस्तार

टेलिफोन लाइनको विस्तारका विषयमा जस्तो पूर्वपट्टि पहाडमा धनकुटासम्म र तराइमा बिराटनगरसम्म टेलिफोन गएको छ, उस्तै पश्चिमपट्टि पहाडमा पाल्पा (तानसेन) सम्म र तराइमा नेपालगञ्जसम्म सम्बन्ध राख्न लगाउने उद्देश्यले सो कामलाई जम्मा पाँच लाख सैतिस हजार रूपियाँ निकासा भईसकेको छ। सो दाममध्येबाट विदेशबाट आउने माल सामान भित्र काइसकिएको छ। चाहिने लट्टाहरू काटी ठाउँ-ठाउँमा जम्मा भइसकेका छन्। तराइमा कलैयासम्म टेलिफोन लाइन जडान भई टेलिफोन चालू भइसकेको खबर छ। अब आउने वर्षायामसम्ममा पश्चिमतर्फ टेलिफोन लाइन सबै ठाउँमा जडान भइसकेको खबरको आदानप्रदान होला भन्ने आशा छ।

खटिएको ठाउँको नामले नभई घण्टीको संख्याबाट सङ्केत गरिन्थ्यो। यसरी प्रधानमन्त्री जुद्धशमशेरको समयमा काठमाडौँ (नेपाल) देखि पूर्वतर्फ सिराहा, हनुमाननगर सप्तरी, विराटनगर, धरान र धनकुटासम्म टेलिफोन सेवा विस्तार गरियो।

दोस्रो विश्वयुद्धको प्रभाव नेपाली समाजमा प्रत्यक्ष रूपमा परेका कारण सामाजिक क्षेत्रको सुधार र विकास कार्य समेत प्रभावित हुन गयो । ब्रिटिस सेनामा नेपाली युवालाई पठाउन नेपालमा नै भर्ति केन्द्र खोल्नुका साथै घोडा, हात्तीका अतिरिक्त हातहतियार समेत पठाउने तर्फ व्यस्त रहनु पर्दा तत्कालीन शासकको ध्यान Divert हुन गइ टेलिफोन सेवालाई विस्तार गर्ने कार्य प्रभावित हुन गएको देखिन्छ ।

प्रधानमन्त्री मोहनशमशेरले आफ्नो सिन्दुरजात्राका अवसर राजधानी काठमाडौँदेखि पश्चिमतर्फ पाल्पा हुँदै नयाँमुलुक (नेपालगञ्ज) सम्म टेलिफोन सेवा विस्तार गर्ने घोषणा गरेकाले यसका लागि तत्काल आवश्यक योजना बनाइएको थियो । काठमाडौँ (नेपाल) देखि पाल्पासम्म टेलिफोन लाइन पुर्‍याउन आवश्यक पर्ने पोल थान ४६७१ कटानी र ढुवानी गर्न तथा आवश्यक अन्य मालसामान भ्रिकाउन र लाइन तान्ने कार्य सुरु गराउन म्यादी कर्मचारीको व्यवस्था मिलाइएको थियो । यसरी कर्मचारी भर्ना गर्नका लागि २००५ साल कार्तिक १२ गते प्रधानमन्त्रीबाट रकम निकास गरिएको देखिन्छ (गोर्खापत्र, २००५ मार्ग ७ संख्या ८७) ।

नेपालगञ्जसम्म टेलिफोन विस्तारका लागि त्यस बखत मो.रु. ५३७००० (पाँच लाख सैंतीस हजार) निकास दिएको देखिन्छ (गोर्खापत्र, २००६ साल मार्ग १४, प्रचार विभाग विज्ञप्ती नं. २४) । २००७ सालसम्म त्रिशुली, गोर्खा, कुञ्छा, पोखरा, कुस्मा, हुँदै पाल्पासम्म लाइन जडान योजना सम्पन्न भएको थियो । पाल्पा भन्दा पश्चिमतर्फ जडानका लागि आवश्यक पर्ने सामानको व्यवस्था पनि मिलाइसकेको भएता पनि राजनीतिक परिवर्तनले यस कार्यले तत्काल निरन्तरता पाएको भने देखिएन ।

५.४ मोहन आकाशवाणी (आ.वा.) सेवाको थालनी

२००४ साल फाल्गुण १८ (सन् १९४८ फरबरी) मा पद्मशमशेर भारततर्फ लागेपछि चन्द्रशमशेरका जेठा छोरा ६३ वर्षका मोहनशमशेरले कार्यवाहक प्रधानमन्त्री तथा श्री ३ महाराजका रूपमा कार्य सञ्चालन गर्न थाले ।

२००५ वैशाख १६ (सन् १९४८ अप्रिल) मा पद्मशमशेरको राजीनामा प्राप्त भएपछि उनले पूर्ण रूपमा प्रधानमन्त्री एवम् श्री ३ महाराज पद तथा अधिकार ग्रहण गरे । मोहनशमशेर २००७ साल फाल्गुण ६ गतेसम्म राणा शासकका हैसियतमा प्रधानमन्त्री भएर काम गरेका थिए (गृष्मबहादुर देवकोटा, नेपालको राजनीतिक दर्पण (भाग-१), काठमाडौँ: ध्रुवबहादुर देवकोटा, वि.सं. २०३६ (द्वितीयावृत्ति), पृ. ५२-५७) ।

गोर्खापत्र, २००६ माघ १०	
मोहन-आकाश-वाणी	मोहन-आकाश-वाणी
काठमाडौँ मा मोहन-आकाशवाणी स्थापित भई तराइमा नेपालगञ्ज र भैरवा दुई ठाउँमा र पहाडमा इलाममा राजधानीसँग बेतारका सम्बन्ध स्थापित भई खबरको आदानप्रदान भइरहेको छ । हिन्दुस्थानमा नेपाली एम्ब्यासी दिल्लीसित पनि सम्बन्ध भएको छ । निकट भविष्यमा महाडमा धनकुटा डोडी र तराइमा विराटनगर विदेशमा नेपाली कन्सलेट कलकत्ता नेपाली लिगेसन ल्हासा र नेपालमा एम्ब्यासी लन्डनसँग पनि सम्बन्ध जोडिने अयोजना छ ।	काठमाडौँमा मोहन-आकाशवाणी स्थापित भई तराइमा नेपालगञ्ज र भैरवा दुई ठाउँमा र पहाडमा इलाममा राजधानीसँग बेतारका सम्बन्ध स्थापित भई खबरको आदान प्रदान भइरहेको छ । हिन्दुस्थानमा नेपाली एम्ब्यासी दिल्लीसित पनि सम्बन्ध भएका छ । निकट भविष्यमा पहाडमा धनकुटा डोडी र तराइमा विराटनगर विदेशमा नेपाली कन्सलेट कलकत्ता नेपाली लिगेसन ल्हासा र नेपालमा एम्ब्यासी लन्डनसँग पनि सम्बन्ध जोडिने अयोजना छ ।

प्रधानमन्त्री “मोहनशमशेरले नेपाली जनतामा व्याप्त राणाशासन विरोधी भावना र घृणालाई कम गर्न छोटो अवधिमा नै केही पाइलाहरू चालेका थिए । विकासका पूर्वाधार तयार गर्न आवश्यक पर्ने विद्युत, यातायात तथा सञ्चारको विकासमा मोहनशमशेरको जोड रहेको देखिन्छ । सुधारका काममध्ये दूरसञ्चार सेवाको विस्तार पनि महत्त्वपूर्ण थियो । देशको भौगोलिक विकटता र यातायातको असुविधाले गर्दा ट्रङ्क टेलिफोन सेवा तत्कालै सबै ठाउँमा पुर्‍याउन असम्भवप्रायः ठानेर प्रधानमन्त्री मोहनशमशेरले अन्य प्रविधिबाट पनि दूरसञ्चारका सेवा सुरु गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ । उनको शासनकालमा सिंहदरबार हाताभित्र

गोरखापत्र, २००६ फागुन २०

बेतारको तारको खबर
बिराटनगर
सरकारबाट पहाडी इलाका र यस ठाउँमा (जहाँ फोन छैन र हुलाकको काम छिटो हुन सक्दैन) आकाश वाणीबाट खबर आदानप्रदानको सुविस्था भएको हुनाले सर्वसाधारणलाई भइरहेभन्दा चाडो सुविस्था र छिटोसँग कुरा गर्न खबर पठाउन पाइने भयो ।

माघ २७ गतेदेखि विराटनगर मोहन आकाशवाणी पनि पब्लिक सर्भिस भएबाट खुशी र संतोषप्रकट भएको देखिन्छ । हाल भारततर्फ पनि फोन टेलिग्राफ लाईनमा भीड हुँदा यस मार्गबाट खबर चलेको बुझिन्छ । यो नेपालको छैटौ मोहन-आकाशवाणीको स्टेशन हो । प्रजाको सुविस्थाको मुख्य साधन खबर आदानप्रदान गर्न पाउन सो समेत आखिरी सिमामा पुर्‍याइनुसकेबाट प्रजा जय मनाइहेछन् ।

बेतारको तारको खबर

बिराटनगर : सरकारबाट पहाडी इलाका र यस ठाउँमा (जहाँ फोन छैन र हुलाकको काम छिटो हुन सक्दैन) आकाश वाणीबाट खबर आदानप्रदानको सुविस्था भएको हुनाले सर्वसाधारणलाई भइरहेभन्दा चाडो सुविस्था र छिटोसँग कुरा गर्न खबर पठाउन पाइने भयो । माघ २७ गतेदेखि विराटनगर मोहन आकाशवाणीमा पनि पब्लिक सर्भिस भएबाट खुशी र संतोषप्रकट भएको देखिन्छ । हाल भारततर्फ पनि फोन टेलिग्राफ लाईनमा भीड हुँदा यस मार्गबाट खबर चलेको बुझिन्छ । यो नेपालको छैटौ मोहन-आकाशवाणीको स्टेशन हो । प्रजाको सुविस्थाको मुख्य साधन खबर आदानप्रदान गर्न पाउन सो समेत आखिरी सिमामा पुर्‍याइनुसकेबाट प्रजा जय मनाइरहेछन् ।

आकाशवाणी (आ.वा.) केन्द्र स्थापना गरिनुका साथै देशका विभिन्न भागमा ३० वटा आकाशवाणी कार्यालय स्थापना गरिएका थिए ‘नेपालको समीक्षात्मक इतिहास’ (डा. श्रीराम प्रसाद उपाध्याय) ।

मोहनशमशेरको कार्यकालमा दूरसञ्चारको क्षेत्रमा भएका कार्यलाई गोरखापत्रले २००६ साल माघ ७ र २६ गते प्राथमिकताका साथ यस प्रकार ‘सम्पादकीय’ मा समेत प्रकाशित गरेको थियो;

२००६ साल माघ ७ गते शुक्रवार

श्री ३ मोहन टेलिफोन

सकेसम्म सबै काम तात्तार् हुन र कामसुस्तीबाट हुने नोक्सानी कसैले बेहोनु नपर्ने भन्ने टेलिफोनको प्रयत्न गरिन्छ । राजधानी देखि धेरै

टाढाका जिज्ञासा उँहका विशेष कुरा पनि टेलिफोनका सहाराबाट जल्दा जल्दी पाई उचित व्यवस्था गर्न बेर लाग्दैन । त्यस्तै जिल्लामा हुने रकम-

को सरहदम बस फोनद्वारा ठेका बन्दा बस्त र बढाबढ गर्न सकिन्छ। आजको यो वैज्ञानिक युगमा टेलिफोनको महत्व नबुझ्ने मानिस कम मात्र पाइएला।

नेपालमा टेलिफोनको चलन पडिने सुरुवात श्री ३ महाराज चन्द्रशमशेरबाट भएको छ। भारत र नेपालको सम्पर्क नजिक गराउने मनसायले काठमाडौं बाट रक्सौल सम्म टेलिफोनको व्यवस्था भयो। त्यसबाट मात्र उतिसम्म काम नचल्ने देखिएकाले नेपाल तराईका निम्ति बारगञ्ज देखि हुनुमान नगर सम्म त्यसको प्रबन्ध गरिएको थियो। समयानुसार बढ्दै आएको सामयिक प्रगतिको कारणले हुनुमान नगरदेखि धनुषा, धरान, बिराटनगरसमेतमा टेलिफोन चालुभयो। त्यसपछि पनि सप्तरी, कञ्चनपुरमा एउटा बाइस अपिस बनी काम चालु हुँदै छ। हाल मात्र बारगञ्जबाट कलैया सम्म टेलिफोन सम्बन्ध भएको कवर सुनिएको छ। राष्ट्रनिर्माणका यस कामबाट देशवासी सबैकै भन्ने हुनु अवश्यमावीक।

सामयिक सुधारको काममा हदम तपद रहि बक्सने बर्तमान श्री ३ महाराजबाट भइरहेका फोन लाइने मात्र देशको व्यवस्था ठाक हुन नसक्ने बुझिसका काठमाडौं बाट पाइपासम्म टेलिफोन राख्ने कामलाई लाल्ने बपियाँको निकासी र जावाहिने कामदार कारीग्रा समेत भर्ना गरि बक्सको छ। काठमाडौं देखि धाकघाटसम्म १ फाँट र त्यहाँबाट मादीकोलासम्म एक फाँट, उहाँ बाट पाइपासम्म १ फाँट गरी सम्मो १ फाँट भई आफ्नो आफ्नो जोडाको काम तीव्रगतिले गरिरहेछ। तीनै फाँटको जोषाहिने इष्टमेड नक्कामा तोकिएका ठाउँमा लट्टा राखी कत कत तार समेत जडान गरिएको कवर सुनिँदै छ। निकट भविष्यमा नै यो काम सफल भई सरकारको मनसाय पूर्णभई देशको अन्न पुग्ने हुने निःसन्देह सिद्ध छ।

सानो ठूलो जुनसुकै कामको होस्, त्यही विमानमा जवाफदेही रहन्छ। आफूले अधिकार पाएका कामको कतव्य बिर्सिँ राष्ट्रको नेफ्तानी र दुनियाँमा पौरमर्का पार्नु कामदारको चरित्र हुन हुँदैन। तोकिएका सञ्चालन सम्वन्धमा जमिन काम

मा यशोशक्य दिव्यचरणी लिई आफ्नो नाउँमा अमर कीर्तिको पार्थिव खडाउनु हःकिमदेखि कल्याणतकको मुख्य काम हो ।

वर्तमान श्री ३ महाराजबाट उदयका धारं ठायमा भित्रै गरिबकसेका सुधारका आयोजना मध्येको यो टेलि-

फोन लाइन पनि एउटा हो । अब थोरै समयमा नै नेपाल र पाकिस्तान सम्बन्ध जुट्नेछ । काम विशेषले काठमाडौंमा आएका पोखपाल र पाल्पामा गइरहेका नेपालीहरूले एउटै कोठामा बसी कुरा गरे सरह संचो वि-संचालन देन आदि आवश्यक कुराको पूर्ण अनुभव पाउने छन् भन्ने हामोलाई पूर्ण विश्वास छ ।

२००६ साल माघ २६ गते बुधवार

बेतारको तार

आजभोलि प्रचारको युग छ, त्यसका जग राम्रो नहुन्जेल सुलुकको सामयिक परिस्थिति मिल्नेजुलेका वस्त्र सफर्दैन, प्रचारका निम्ति रेडियो, प्रेस, ले गर्ने महत्त अरु साधनद्वारा हुन सफर्दैन । यसैले आज संसारका हरेक राष्ट्रहरूमा यी कुराको जडतोडसँग प्रचार हुन लागिरेड्छ ।

हाम्रो देश पनि अरु उच्च देशहरूसँग दाँजिन सकोर र देशवासी स-बैमा सुख शान्तिको वृद्धि होस भन्ने कुरा हरवखत चिताइ-

फस्ने वर्तमान श्री ३ महाराजबाट धारं थरीका आयोजना भई कुनै कुनै काममा परिणत भइसकेको कुरासँग धेरैजसो व्यक्ति परिचित भइसकेका छन् । तिनै मध्येको श्री मोहन आकाश बाणा (बेतारको खबर) पनि हो । यसबाट देशको वास्तविक अवस्था हुने कुरामा हाम्रो आफ्नै विचार गर्न सक्छौं ।

नेपालमा अहिलेसम्म राज्यभर-टेलिफोनको प्रबन्ध भइसकेको र टेलिफोन भएका ठाउँमा पनि बढदै आएको सामाजिक विवरणको आदान

प्रदान गर्न टेलिफोनले नभ्याउने भई दुनियाँ र सरकार दुवै घरोले काम सुस्तोको हजोनावाट हुने हान बहोनु परिरहेको थियो। त्यसको पूर्णतया सुधार गरी दुनियाँलाई चढता योग्य गराउने मनसायले श्री ३ महााजबाट काठमाडौँमा हेड आफिस र अरु नेपालगञ्ज, भैरहवा, विराटनगर, धनकुडा, इलाममा शाखासमेत जम्मा ६ ठाउँमा श्री माइन आकाशवाणी कडा गरीदक्ती भोलि माघ २७ गते बिहा पारदेखि उपरोक्त ठाउँ ठाउँवाट सरकार र दुनयाँका समेत खबरआदान प्रदान हुने कुरो गो. प. ले सर्व मा विदित गराएकोछ। आजको जमाना अनुसार भएका यस कामको महत्व राजनीति बुझ्न सक्नेखुबी हामीले पनि महसुसपछि। जुन बेगर “वानरको हातमा नरिवल” कोठपमा नमिर्कोछ।

अहिले भरखर यस काम शुरुको छ, तपनि यसको महसुस टेलिफोनको देवर मात्र छ। रहँदा बस्ता सुगम किसिमबाट या काम चालु भइसकेपछि महसुसका विभिन्न पनि विचार हुदैछ। केरि काम राजनी र बाडो भइदिइमा

कामको अतिसरम विचार गर्ने भवस्था पनि आजको छैन। टेलिफोनमा टेल्का ठेकी कवरपछि नई काम बढी बढी”

नभ्याउदा आजजानु न खबरचार-दिनपछि भई जरुरी कुरामा भोक्तापुर्न भन्दा त्यसको दोवर खर्च गरिँतापनि तात्ततै काम हुनेभए पनि अरुकिसिमको हानि नाफसानी पनि त पन पाउने भएन उपरोक्त जिल्लाहरुमा काठमाडौँवाट जुन रेडमा खबर दिइन्छ, उसै गरी जिल्ला जिल्लाका आकाशवाणी अडाहरुले पनि खबरलाई वासो नपारी तोजातजी पठाउने प्रयत्न अवश्य गर्नुपर्छ।

यति सानो हाफ्रो पहाडी मुलुकमा पनि सरकारका निगाहवाट जोवैज्ञानिक तरिकाले खबर लिने दिने काम चालु भयो, योहाफ्रो भारी गोरबको कुराहो सरकारको मनसाय बमोजिम आफ्नो आफ्नो लक्ष्य हामीले छिचोल्न सकेमा यस्तै नयाँ नयाँ कुराको प्रशस्त आ-विष्का/द्वारा प्रतिदिन मुलुक उन्नत र प्रतिष्ठाशाली हुन सक्ने भन्ने होफ्रो यो शुभकामना धी पशुपतिनाथवाट पूर्ण होओस्।

दूरसञ्चार सेवाको महत्त्व बढ्दै गेता पनि एकातर्फ मुलुकको विकट भौगोलिक अवस्थाका कारण व्यापक रूपमा ट्रङ्क टेलिफोन लाइन विस्तार गर्न असम्भवप्रायः एवम् खर्चिलो थियो भने अर्कातर्फ प्रशासनिक कामका लागि दूरसञ्चार सेवा विस्तार गर्न पनि त्यत्तिकै आवश्यक थियो । यस्तो अवस्थामा छिटो, छरितो तथा भरपर्दो सेवाका लागि उपयुक्त प्रविधि छनोट गर्नु पर्ने भयो । त्यसैले यसका लागि बैकल्पिक प्रविधिका रूपमा रेडियोमा आधारित आकाशवाणी सेवा सञ्चालनतर्फ सम्बन्धित विज्ञको ध्यान गएको देखिन्छ । यातायातको कठिनाई भएता पनि वि.सं. २००६ सालमा आकाशवाणी सेवाको थालनी गरियो । यस वर्ष मुलुकका विभिन्न ६ ठाउँ (काठमाडौँ, नेपालगञ्ज, भैरहवा, इलाम, विराटनगर र धनकुटा) मा थालनी गरिएको आकाशवाणी सेवालाई २००७ मा थप ३ ठाउँ पोखरा, भोजपुर र वीरगञ्जसमेत जम्मा ९ ठाउँमा सञ्चालन गरियो । आकाशवाणी

<p>गोरखापत्र, २००६ फागुन ४</p> <p>बेतारको तारले खुशी इलाम, फागुन २ गते । ईलाममा सरकारबाट मो.आ. वाणी खुल्ला इष्टमित्रसँग बात गर्न र दुःख दर्द परेको कुराको जाहेर गर्दा तुरुन्त निकासी पाउँदा सरकारको जय २ मनाई आकाशवाणी अफिसतर्फ आइरहेछन् ।</p>	<p>बेतारका तारले खुशी</p> <p>इलाम, फागुन २ गते ! ईलाममा सरकारबाट मो.आ. वाणी खुल्ला इष्टमित्र संग बात गर्न र दुःख दर्द परेको कुराको जाहेर गर्दा तुरुन्त निकासी पाउँदा सरकारको जय २ मनाई आ- काशवाणी अफिसतर्फ आइरहेछन् ।</p>
--	--

सेवाका लागि सुरुमा विश्वयुद्धमा प्रयोग गरिएको A M Transmission मा आधारित सेट प्रयोगमा ल्याइएको थियो । तत्कालीन अवस्थामा यो प्रविधिको सेवा निकै प्रभावकारी रहेता पनि यसरी संप्रेषण गरिएका खबरहरू सर्वसाधारणको रेडियोबाट पनि सुनिने भएकाले अप्ठेरो पनि हुन गयो ।

प्रत्येक आकाशवाणी स्टेसनका लागि स्टेसन पहिचान गर्न यस प्रकार आ-आफ्नो बोल्ने संकेत (Call Sign) प्रयोग गरिन्थ्यो;

काठमाडौँ	स्टेसनका लागि	George King
नेपालगञ्ज	स्टेसनका लागि	George 3
भैरहवा	स्टेसनका लागि	George 4
इलाम	स्टेसनका लागि	George 5
विराटनगर	स्टेसनका लागि	George 6
धनकुटा	स्टेसनका लागि	George 7
पोखरा	स्टेसनका लागि	George 8
भोजपुर	स्टेसनका लागि	George 9
वीरगञ्ज	स्टेसनका लागि	George 10

सबै आकाशवाणी स्टेसनमा ग्राहकबाट प्राप्त लिखित सन्देश अपरेटरले आवाज/बोली मार्फत अर्को स्टेसनका अपरेटरलाई टिपाउने गरिन्थ्यो । यसरी एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा आ.वा. पठाउने गरिन्थ्यो । त्यस बखत मेसिन मार्फत खबर आदान-प्रदान गर्ने व्यवस्था भने भइसकेको थिएन ।

२००७ साल वैशाख १९ का दिन प्रधामन्त्री मोहनशमशेरले रिसिभर उठाएर नुवाकोट, गोरखा, कुन्छा, पोखरा, स्याङ्जा र पाल्पामा जडान गरिएका टेलिफोन लाइनको उद्घाटन गरेका थिए । सो सम्बन्धी विस्तृत विवरण २००७ साल वैशाख १९ गतेको गोरखापत्रले यस प्रकार छापेको थियो;

संवत् २००७ साल वैशाख १९ गते सोमवार

श्री ३ महाराजको

तेस्रो उदय महोत्सवसम्पन्नमा

पाल्पासम्मका टेलिफोन लाइन पनि खुल्यो

काठमाडौं, वैशाख १८ गते । आज श्री ३ महाराजको तेस्रो उदय महोत्सव सिंहदरबारमा भएका थियो । उदयदिवसको सुप्रसिद्ध महकले सर्वेभारमा नारीको हृदय खुगले भरिएका थियो । मौसुफको दीर्घायु र चिरशान्ति र दाननाले ठाउँठाउँका मानिसहरूलाई आफू भएर भएका चर्चवर्जित खल्ला भाउमा विक्री भएका थिए ।

भद्रकालीनिरको चारमा व्यापारी महाजनले सरस्ती मौलमा कपडा बेचिरहेका थिए । ठाउँ ठाउँका पुस्तकपसलहरूमा पनि साविकमौलमा घट्टाई पुस्तक विक्री गरिरहेका थिए । कुनै मौजा व्यवसायीहरूले पनि अगिर्पाइभन्दा सरस्ती भाउमा मौजा बेच्ने गरेका थिए । कुनै कुनै श्रीधरपसलेले पनि श्री पवित्रो माल घटाएका थिए । ठाउँ ठाउँमा श्री ३ महाराजको जय भनी रातो तुलमा सेतो अक्षरले लेखीत्यसं नजिक मौसुफको तस्वीर राख्ने सभक्ति पूजा गरेको देखिन्थ्यो । श्री ३ महाराजका उदयोत्सवमा सरस्ती मौल भन्ने सोइतबोर्डहरू पनि कतै देखिन्थे । मौसुफको दीर्घायु र सुकीर्तिको इच्छाले ठाउँठाउँका देवदेवीहरूमा पूजा होम जप गर्ने मानिस पनि भेटिने थिए ।

विद्वान् सर्वदेवि फलफूल प्राप्ता विभिन्नशरीरका फूल आदिसगुन्हरू सजाउन लोजन मानिसहरूको भिड दरबारमा भड थियो । बाह्रन पाहुनी गुजाहारी महन्तहरूले ठाउँ ठाउँका प्रसाद फल फूल मालाहरू चढाई स्थल दिनेका स्वागत पूर्वक श्री ३ महाराजमा अठल भक्तिको परिचय दिएका थिए । ठाउँ ठाउँका ढोकहरूबाट पनि मङ्गलमय सगुन्हरू अदरिदरहेका थिए । प्रमुख पाठहरूमा मौसुफका तर्फबाट विशेष पाठ पूजा भएका थियो । यस महोत्सवमा दूरसयदेखि माथिका जग्गा निजामती सर्वेकार सामेलका उदा थियो । साहू महाजन, जामादार, भला मोहरू पनि उपस्थित थिए । निन्तालुहरूका निम्ति भित्रीभित्र पाल र भेच कुत्ताको इन्तिजाम थियो ।

दजो अनुसारको भोज भाग, पात्र म-
सला, चुरोट, बाँडिएको थियो ।
साडा लेमुनेटहरू पनि खाइए जाँत
बाँडिएको थियो ।

त्यस समारोहमा श्री मिनिष्टर
साहेब, श्री प.क.ज. साहेब, श्री पू.
क.ज. साहेब, श्री द. क. क. साहेब
र अरु जनरल साहेबहरूको
बनि सवारी भएको थियो ।
श्री श्रीका राजाको सुमधुर
आवाज चल्किरहेको सुनिन्थ्यो ।
यस दिनको आनमनले सबैका दिलमा
विशेष प्रसन्नता भरिएको बुझिन्थ्यो ।
सबै ठूलासान व्यक्तिहरू मग्नमस्त
देखिन्थे ।

करीव ५१ वजे बेलुका
श्री ३ महाराजको सवारी फोहर
बैठकका पोखिकामा भएपछि
मि. किरियनले पश्चिमतर्फका नया
टेलिफोन कामको सबै रिपोर्ट पढी
श्री ३ महाराजका हजरमा विन्ति
ढाए । त्यसपछि टेलिफोनविभागका
श्री डा. ज. ले. ज. एकराज शमशेर
जङ्गवहादुर राणाबाट पाल्पोसम्म
टेलिफोनको खवर आदानप्रदान भ-
एका प्रगतिका विषयको एउटा भाष-
ण पढेर श्री ३ महाराजका हजरमा
जाहेर गरिबक्सियो । अनिपछि श्री ३

महाराजबाट एउटा महत्वपूर्ण भाष-
ण बक्सियो । त्यस पछि श्री मिनिष्टर
साहेबबाट शुभकामना गर्दै एउटा
प्रत्युत्तर भाषण चढाइबक्सियो । त्य-
सै बेली श्री ३ महाराजबाट आफ्नो
चाहिलेले टेलिफोनको रिसिभर उठाइ-
बक्सी नुवाकी, गोरखा, कुन्हा, पोख-
रा, भ्याङ्गना, पाल्पा सम्मका फोन आ-
फिससँग कुरा गरिबक्सी पोखरा-
का रैतीहरूलाई आवालागी भएकोमा
आश्वासन र आरु ठाउँका रैतीहरूलाई
शुभेच्छाका समान्चार सुनाइदिन इच्छा
भयो । टेलिफोनका काम मिहिनेत साथ
चाडो तयार गराएपछि त्यस वि-
भागका तालुकवाला श्री ले. ज. एक-
राज शमशेर जङ्गवहादुर राणाबाट
चीसल्ला, मि. किरियनलाई दोसल्ला
ले. क. यङ्गवहादुर बस्नेतलाई ज्ञा-
गोरमा ५०० थर र दोसल्ला बक्सियो ।
व्याहडवाजाका साथ गाढ छ
सलामा दियो । उपस्थित सबैले
भद्रा भक्ति पूर्वक माँ मूफको दर्शन
गरे । श्री ३ महाराजका दर्शन पाइ
खुला दिलाए गरेको जय जय च्चन्नि
बडोश्रवण प्रियथियो । तल उभिएका
दर्शनार्थी जनमसह लाई निगाहा बर्च

वर्तमान दशक वकस। विदावकिल-
यो। मौसुफको यो उदय दिनको स्वा-
गत वसर्नि गर्न उओमो भनी धी पशु
पतिनःधसंग पुकारा गर्दै सबेजमा
खुशी दिलले फर्केपछि सा महोत्सव
सुखम्पव भयो।

टेलीफोन विभागका डाइरेक्टर जनरलकी जोहरी

श्री २ महाराज,

सरकारको पवित्र हृदयमा कसरी
देशको उन्नति, प्रजाकी कल्याण र
राष्ट्रकी संवर्धन हुन्छ भन्ने चिन्तना
तिदिन भइरहेको प्रख्यात छ। संसा-
का सभ्यदेशहरुसंग नेपाल पनि
अन्तका साथ कदम वढाउन सकोस्
प्रजाको लागि सरकारको दिल हर-
ग्व सुधारपट्टि भुकी रहेको छ भन्ने
हारा सरकारबाट गरिवक्सेको उपयो-
गी कार्यहरुले बराबर बोली रहेकाछन्
आज बालकले विन्ति छढाउन लागे-
को विषय अर्थात् श्री मोहन-टेलीफोन-
को उद्घाटन पनि त्यही सुधाररूपी
हृदयको एउटा फल हो।

यसपारिम। हाम्रा चीफ इलेक्ट्रिकल
इन्जिनियर प्र. गो. द. वा. मिण्डर आर.
जी. किल्बनेले विन्ति छढाएका रिपोर्ट-
बाट खर्च र कामको व्यहोरा माहिर
भएको छ। उनको साथ उनको कामले
दस्तावेज। असिष्ट्यान्ट इन्जिनियर
आ. ने. ता. हे. क. यशवहादुर वस्न्या-
सले कार्य संपादनमा ठूलो भाग लिए-
का छन्। यस काममा रहेका अरु
प्रतिक्रम कारिन्दाहरु सबैले संतोषजन-
क काम गरेका छन्।

अग्नि चौगुञ्ज, विराटनगर, धरान,
चम्कुटा सम्म टेलिफोन खुल्यो। केही
महाना भो कलंयामा पनि टेलिफोन
रह्यो। पश्चिम नेपालले भने खबरका
आदानप्रदान चिठीद्वारा नै गर्न गरी-
आइरहेक थियो। यो बैधानिक युग-
मा चिठाबाट हुने विलम्बका हानि
भुकी बक्स। नुवाकोट, गोर्खा भ. पा-
नौनयाँ मुलुकसम्म टेलिफोनको
प्रवन्ध गर्ने प्रजाजत सरकारबाट
वस्न्ये १६ महानाअग्नि कामदारहरु
भनी भै काम शुरु भयो। सरकारका
प्रतापले विघ्नवाधा केही नपरी कार्य
क्रम चारुपले चल्यो। पारंपारिकको
काम समाप्त भयो। नयामलुकतर्फ-
को लागि मालसामानसबै प्राइपुगी
छकेकाठि वर्षावाद काम आरंभ हुने
भएको छ।

बाउको खुशीको दिनमा यो धौ
माइन-टेलिफोनको उद्घाटन गरि-
वक्सनामा जो हुकुम भनो विनय र
भक्तिपूर्वक बालक राउम। विन्ति
थहीरँदकु। महाराज ! जा हुकुम

— ० —

श्री ३ महाराजको महत्त्वपूर्ण घोषणा

भाइ मिनिस्टर एण्ड कम्प्याण्डर इनचोफ
भाइ प. क. ज. भाइभारादार र स-
ज्जनहरू —

यातायातको सुविधा बढनाले मुलु-
कको उन्नतिलाई कति महत्त्व हुन्छ सो
कुरा तिम्रोहू सबैलाई थाहा छ ।
खास गरी हाम्रो एहाडी मुलुकमा
बैज्ञानिक तौरको यातायातको विका-
श ज्यादै जरुरी छ । यिनै दरकारहरू
को पूर्ति लाई काठमाडौं देखि हेटौडा-
सम्मको माइरको बाटो र गौचरको
हवाई मैदानको काम पनि शुरु गर्ने
लगाइवक्सको हो । टेलिफोन र वे-
तारको बृहदरूपमा विकाश गर्ने पनि
हाम्रो लक्ष्य थियो । यसको फलस्वरूप
पश्चिमतर्फ टेलिफोनको विस्तारको
योजनाअनुसार आज पाल्पासम्म-
को टेलिफोन लाइन खोल्न पाएकोमा
हामीबाट वर्षमानिवक्सको छ ।

चीफ एलेक्ट्रिकल इन्जिनियर मि-
टर किलवनले भरखर पढी सुनाएको
प्रशंसनीय रिपोर्टबाट यो कामको
सबै बेहेरो जोहेर भयो । हाम्रोबाट
निजउपर गरिवक्सको पत्योरवमा-
जिम उनले पनि राम्रोसँग काम गरे-
कोमा हामीलाई खुशी लागेको छ ।

हामीबाट २ वर्षअघि यो काम
को निकाला वक्सको हो, तर विश्वका
वर्तमान गरिस्थितिले गर्दा, कर्मचारी-
हरूले जति कोशिश गरे तापनि
चाहिने मातृसामानको पैठारी चा-
डी हुन नसक्दा यो भन्दा अगाडि
यो लाइन तयार हुन सकेन । यस्तो
कारणले गर्दा अहिले हामीबाट चिताइ
वक्सको रचनात्मक कार्यहरू पनि ठो-
लो भइरहेको छ । तर अब परिस्थिति
सुध्रिदै जानि देखिएकोले सबै काम-
हरू चाडै चाडै कार्यान्वित हुन सक्-
ला र प्यारो नशालको हरतरहका उ-
न्नति बढाउन सकोला भन्ने दिला आ-
शा गरिवक्सका हो ।

यो टेलिफोनको काम मेहनतसा-
थ गर्ने टेलिफोन विभागका डाइरेक्टर
जनरल छेरा ले. ज. एकराज शम-
शेर चाफ एलेक्ट्रिकल इन्जिनियर
मि. आर. जो. किलवन र एसिस्ट्या-
न्ट इन्जिनियर ले. क. यक्षबहादुर च-
स्नेत र अरु सरोकारवाला सबैलाई
हाम्रो कदरसाथ धन्यवाद गरिवक्स-
न्दा ।

— ० —

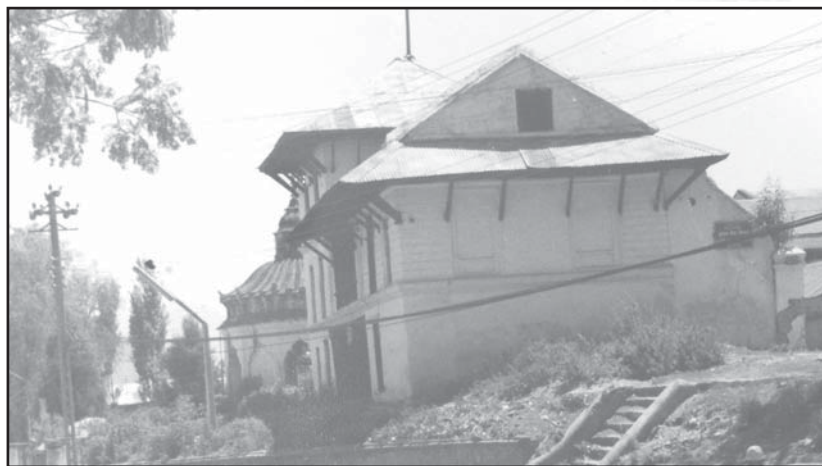
श्री मिनिष्टर यान्ड कम्युनिकेसन
इनचोफोर्ट वटाहुबिसएकी
शुभ-कामना

श्री महाराज,

आज खोलियफसेको एभिमतर्फको
टेलिफोन-लाइनद्वारा सरकारी
कामकाजलाई मात्र होइन कि
दुनियाको निजी व्यवहारलाई समेत
शौघता र सुविधाप्राप्त हुनजाने

हुनाले यसबाट सम्पूर्ण मुलुकलाई
ने धेरै लाभ हुने निश्चय छ । सरकार-
बाट हुकुम बक्सैएमोजिम हाज्रो
पहाडी मुलुकको विकाशको साँघो
ने यातायातको उन्नति हो । यही
कुराको ख्यालले सरकारबाट यो मुलु-
कको अविभारा उठाइबक्सैदेखि न
यसपट्टि विशेष ध्यान बक्सैका छ ।
यस्तै प्रकारले सरकारको उच्च अर्थ-
जायबमोजिम देशको उन्नति बढ्दु
जानेक भन्नेदृष्टि विश्वास मानेका छौ ।
महाराज जे हुकुम ।

आ.वा. सेवाले
२००७ सालको क्रान्ति
सफल पार्न निकै मद्दत
पुर्‍याएको थियो ।
राणा प्रधानमन्त्री
मोहनशमशेरको
समयमा सुरु गरिएको
आ.वा. सेवा, 'मोहन
आकाशवाणी' नामबाट
स्थापना एवम्
सञ्चालन गरिएको
थियो । आकाशवाणीसँग
सम्बन्धित कार्यालयका

त्रिपुरेश्वर जगन्नाथ देवलस्थित पुरानो मोहन आकाशवाणी कार्यालय

नाम पनि 'मोहन आकाशवाणी' राखिएको थियो । स्थापनाकालमा आकाशवाणीको कार्यालय काठमाडौँको
त्रिपुरेश्वर स्थित जगन्नाथ देवलसँगै रहेको थियो ।

६. अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा

२००६ सालमा दिल्लीस्थित नेपाली राजदूतावासमा एच. एफ. रेडियो कम्युनिकेशन (HF Radio

Communication) उपकरण जडान गरी दैनिक सम्पर्क गर्ने कार्य भएको थियो । यसबाट अत्यावश्यक सरकारी काम मात्र गरिन्थे । पहिले ब्रिटिस रेजिडेन्सी र पछि भारतीय दूतावास मार्फत सर्वसाधारणले विदेशमा खबर पठाउन सक्नेसम्म सुविधा प्राप्त थियो । विभिन्न काम, तीर्थ यात्रा आदिका सिलसिलामा भारत गएका नेपालीहरूले तार (Telegram) पठाउनु पर्‍यो भने भारतको रक्सौलको टेलिग्राफ अफिस (Telegraph Office) मा पठाउनु पर्दथ्यो । त्यहाँबाट सो टेलिग्राम (Telegram) बुझी विरगञ्ज क्षेत्रको विरगञ्जमा नै र विरगञ्ज कार्यालयबाट काठमाडौँ आदि ठाउँमा हुलाक मार्फत सम्बन्धित व्यक्ति कहाँ पुर्‍याइन्थ्यो । टेलिग्राम पाउन पनि धेरै दिन कुर्नु पर्ने अवस्था थियो । यस प्रकार राणाकालको अन्त्यतिरसम्म पनि स्थानीय दूरसञ्चार सेवाको तुलनामा अन्तर्राष्ट्रिय सेवा तर्फ खासै काम भएको पाइँदैन । यद्यपि लैनचौरस्थित भारतीय दूतावासको पोष्ट अफिसमा पि.सि.ओ. स्थापना गरी २००६ माघ १३ गतेदेखि नेपाल बाहिर कुरा गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको थियो । काठमाडौँबाट कुरा गर्नका लागि पहिले नै खबर गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको थियो । तर कुन प्रविधि प्रयोग गरी कुरा गराइन्थ्यो भन्ने कुराको निरूपण हुन भने सकेको छैन । हाइ पावर ट्रान्समिटरका आ.वा.सेटबाट सो सेवा उपलब्ध भएको हुनु पर्दछ भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

गोरखापत्र, २००६ फागुन १६

नेपालबाट बाहिर जहाँसुकै कुरा गर्न हुने भयो

जनवरी २६, १९५० देखि इन्डियन एम्ब्यासी पोष्ट आफिस नेपालमा पब्लिक टेलिफोन कल आफिसको स्थापना भएको छ । ट्रंकल गर्दा तिर्नुपर्ने महसूल तिरेमा संसारभर जुनसुकै ठाउँमा पनि कल बोलाई कुरा गर्न सकिन्छ भनी इन्डियन एम्ब्यासीको १४१ नम्बरको मिमोमा लेखिई आएको छ भन्ने सदर मुन्सीखानाको सूचना छ ।

नेपालबाट बाहिर जहाँसुकै कुरा गर्न हुने भयो

जनवरी २६, १९५० देखि इन्डियन एम्ब्यासी पोष्ट आफिस नेपालमा पब्लिक टेलिफोन कल आफिसको स्थापना भएको छ । ट्रंकल गर्दा तिर्नुपर्ने महसूल तिरेमा संसारभर जुनसुकै ठाउँमा पनि कल बोलाई कुरा गर्न सकिन्छ भनी इन्डियन एम्ब्यासीको १४१ नम्बरको मिमोमा लेखिई आएको छ भन्ने सदर मुन्सीखानाको सूचना छ ।

लैनचौर स्थित भारतीय दूतावास मार्फत विदेशमा टेलिग्राम पठाउने कार्य वि.सं. २०२१ साल असोजसम्म कायम रहेको थियो । भारतीय दूतावास मार्फत २००६ माघ १३ गतेदेखि विदेशमा कुरा हुन्थ्यो भन्ने खबर मिति २००६।११।१६ को गोरखापत्रमा प्रकाशित भएको भएता पनि कसरी कुरा गराइन्थ्यो भन्ने सम्बन्धमा स्पष्ट विवरण प्राप्त गर्न सकिएको छैन ।

दूरसञ्चार सेवासँग सम्बन्धित उपकरण मर्मतका लागि भारतीय प्राविधिक राख्ने गरिएको कुरा विभिन्न मितिका टेलिफोन अड्डाका कर्मचारीको सिटरोलबाट स्पष्ट हुन्छ । १९७४ सालमा लालबहादुर छेत (नागपुर) लाई थानकोटमा बसी काम गर्ने गरी लाइन्समेन पदमा नियुक्त गरिएको थियो । त्यस्तै धनराज छेत (नागपुर) लाई भीमफेदीमा बसी काम गर्ने गरी लाइन्समेनको काम लगाइएको देखिन्छ । टेलिफोन जडानका लागि टेलिफोन गोशवारामा डिट्ठा कृष्णबहादुर महत लगायत नौसिन्दा, नायब राइटर र कुल्ली समेत ७ जवान, चिसापानी गढीमा २ जवान, वीरगञ्ज सब-अफिसमा २ जवान, थानकोटमा ७ जवान, भीमफेदीमा ७ जवान र चुरेमा ७ जवान कर्मचारीलाई यस प्रकार खटाइएको पाइन्छ । (निजामति सिटरोल १९७४, यो लिखत परिशिष्टमा दिइएको छ)

निजामती कर्मचारीलाई कौसितोसाखानाबाट र नेपाल (काठमाडौँ) बाहिरका कर्मचारीलाई तोकिएको माल अड्डाबाट तलब, भत्ता उपलब्ध गराइन्थ्यो । कर्मचारीलाई कम्पनी (भा.रु.) तथा मो.रु. मा तलब एवम् भत्ता दिने गरिन्थ्यो । कुन कर्मचारीलाई कस्तो किसिमको रकम दिने हो सो तालुकवालाबाट निर्धारण गरिन्थ्यो । टेलिफोन अड्डाका कर्मचारीलाई जुन ठाउँमा खटाइएको छ सोही ठाउँमा बसेर काम गर्नु पर्ने व्यवस्था मिलाइएको पाइन्छ । यसबाट टेलिफोनको मर्मत एवम् सञ्चालन कार्य प्रभावित हुन नपाओस् भन्ने सरकारको उद्देश्य रहेको देखिन्छ । खड्गनिशान अड्डाबाट निर्धारण गरिएका नियम/निर्देशन अनुसार कौसितोसाखानाले सम्बन्धित कर्मचारीलाई तलब, भत्ताको व्यवस्था गर्दथ्यो । यसै सन्दर्भमा टेलिफोन सेवाबाट भएका सबै काम कारबाहीहरू खड्ग निशानामा उल्लेख गरिएको हुँदा पछिल्लो समयमा पनि टेलिफोन अड्डासमेत खड्गनिशान अड्डा अन्तर्गत रहेछ भन्ने स्पष्ट हुन्छ (टेलिफोन तार सम्बन्धी खड्गनिशाना, पोका नं २०७, राष्ट्रिय अभिलेखालय) ।

टेलिफोन अड्डाका कर्मचारीमध्ये अड्डामा बसेर काम गर्ने र फिल्डमा काम गर्ने (लाइनको काम गर्ने) स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेर कर्मचारी भर्ना गरिएको पाइन्छ । लाइनको कामका लागि लाइन इन्स्पेक्टर, इन्स्ट्रुमेन्ट इन्स्पेक्टर, लाइन्समेन, कुल्ली आदिको व्यवस्था गरिएको थियो । टेलिफोन सेवा थालनी गरिँदा काठमाडौँ सरहदभिन्न एवम् बाहिर विदेशी प्राविधिकलाई आकर्षित गराउनका लागि खान्गी (तलब) का अतिरिक्त भत्ता समेत उपलब्ध गराइएको पाइन्छ । जस्तो चिसापानी गढीको अफिसमा लाइनको काम गर्ने लाइन्समेनलाई खान्गी र भत्ता बापत कम्पनी रु. ५४४ (वार्षिक), चुरेमा लाइनको काम गर्ने लाइन्समेन महावीर सिंह छेत (नागपुर) लाई खान्गी बापत कम्पनी रु. ४२० र भत्ता बापत कम्पनी रु. ८४ समेत जम्मा वार्षिक कम्पनी रु. ५०४/- उपलब्ध गराइएको पाइन्छ (निजामति सिटरोल १९७५, पृ. १७७) ।

सेवालाई प्रभाव नपर्ने किसिमबाट कर्मचारीलाई बिदाको व्यवस्था पनि मिलाइएको देखिन्छ । टेलिफोनको कममा लाइन इन्स्पेक्टर, कुल्ली, पियन जस्त कर्मचारीहरू हरबखत रुजु रहनु पर्ने थियो । खासगरी अरू बखत बिदा नपाउने हुनाले कुल्ली, पियनहरूलाई पटक पटक गरी लिएका खण्डमा हप्ताको १ दिन र वर्ष दिन पछि एकै पटक लिएका खण्डमा १ वर्षको १ महिना तलबी बिदा पाउन सक्ने व्यवस्था मिलाइएको पाइन्छ । लाइन्समेन तथा इन्स्पेक्टरहरूलाई भने १ वर्षमा १ महिना आलोपालो गरी तलबी बिदा दिने गरिन्थ्यो । त्यस्तो बिदा लिनका लागि हेड्अफिसमा पहिले नै बिदाको माग गर्नु पर्दथ्यो । कामदार, कर्मचारीहरू बिदामा बसेको र हाजिर हुन आएको सूचना हेड्अफिसलाई तुरुन्ता-तुरुन्तै दिनु पर्दथ्यो । लाइन्समेनहरू बिदामा जाँदा एवम् सुरुवा भएका ठाउँमा जाँदा सट्टामा कर्मचारी आइपुगे पछि आफ्नो जिम्मामा रहेका मालसमान बुझ्बुझ्गरेर मात्र जानु पर्ने व्यवस्था गरियो । कथक्कदाचित् सट्टामा आउनु पर्ने कर्मचारी नआउँदै खटिएको ठाउँमा जानु पर्ने भएमा भने आफ्नो जिम्मामा सामान मातहतका कर्मचारीलाई बुझाएर जानु पर्दथ्यो ।

वि.सं. १९९१ पौष ५ मा जारी सनद/सवाल अनुसार टेलिफोन सेवालाई भरपर्दो बनाउन कर्मचारीको जिम्मेवारी तोक्ने तथा जिम्मेवारी प्रति जवाफदेही गराउने प्रयास गरिएको देखिन्छ। यस क्रममा उचित पारिश्रमिक उपलब्ध गराउनुका साथै कर्मचारीको सामाजिक आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी बिदा उपलब्ध गराउने प्रबन्ध गरिएबाट कार्यालय व्यवस्थापनमा पनि तत्कालीन शासकहरूको ध्यान पुगेको स्पष्ट हुन्छ (वि.सं. १९९१ पौष ५ मा जारी गरिएको सनद) विस्तृत जानकारीका लागि यो सनद अनुसूचि १ मा दिइएको छ।

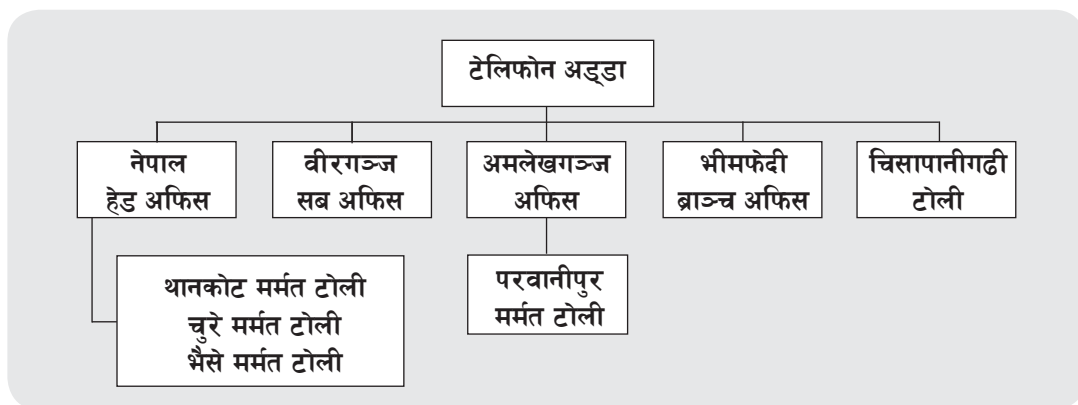
७.१.२ साङ्गठनिक संरचना र पद

२००७ साल पूर्व सरकारले उपलब्ध गराउने सेवा एवम् सरकारी राजस्व सङ्कलन लगायत प्रशासनिक कार्यका लागि खड्गनिशाना अड्डा, बिन्तिपत्र निक्सारी अड्डा, बिजुली अड्डा, टेलिफोन अड्डा, स्नेस्ता पाठशाला, जनस्वास्थ्य अड्डा, घरकाज अड्डा, उद्योग र कृषि परिषद, भन्सार अड्डा, नेपाल खानी विभाग, खानेपानी अड्डा, कौसितोसाखाना, मुन्सिखाना, बाटो निर्माण, रेल अड्डा, हवाई अड्डा, माल अड्डा, गोर्खापत्र प्रचार विभाग आदि स्थापना गरिएको देखिन्छ।

त्यस बखत स्थापना गरिएका साङ्गठनिक संरचना अध्ययन गर्दा आधुनिक व्यवस्थापनका साङ्गठनिक Model सँग तुलना गर्न सकिँदैन। यद्यपि २००७ साल वैशाख १९ गतेका दिन गोर्खापत्रमा प्रकाशित टेलिफोन विभागका Director General लेफ्टिनेन्ट जनरल एकराजशमशेरले श्री ३ महाराज समक्ष चढाएको जाहेरीबाट डाइरेक्टर जनरल नै सो विभागको विभागीय प्रमुख रहने व्यवस्था गरिएको बुझिन्छ।

प्रारम्भमा काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म मात्र टेलिफोन सेवा सञ्चालन गरिएकाले १९७४ सालमा निम्न स्थानमा कार्यालयहरू खडा गरिएका थिए;

- (१) काठमाडौँ टेलिफोन हेड अफिस
- (२) थानकोट मेन (मर्मत केन्द्र) (थानकोटमा बसी काम गर्ने उल्लेख भएको)
- (३) चिसापानी गढी अफिस (अफिसमा काम गर्ने र लाइनको काम गर्ने उल्लेख भएको)
- (४) चुरेटोली मर्मत केन्द्र (चुरे बसी काम गर्ने उल्लेख भएको)
- (५) वीरगञ्ज सब अफिस (अफिस)

वि.सं. १९७५ देखि टेलिफोन अड्डामा कर्मचारीको हिसाबमा प्रमुखको रूपमा ले. मुकुन्दबहादुर बस्न्यातलाई नियुक्त गरको पाइन्छ । सोही वर्षदेखि परवानीपुरमा समेत मर्मत टोली खटिएको र हजमानियातर्फ लाइन हेर्ने गरी केही कर्मचारी खटाइएको पाइन्छ । २००७ सालपूर्व मुलुकमा सञ्चालनमा रहेका ६०० माइलको ट्रङ्क टेलिफोन लाइन मर्मत, सम्भार तथा सञ्चालन गर्न टेलिफोन सम्बन्धी प्राविधिकहरू उपलब्ध नरहेकाले फर्पिङ जलविद्युत् हेर्ने जिम्मा पाएका चीफ इन्जिनियर R. G. Kilburn लाई नै टेलिफोनको जिम्मा पनि दिइएको थियो भने भारतको नागपुरबाट मर्मत कार्यका लागि केही प्राविधिकहरूलाई भिक्काइएको थियो ।

वि.सं. १९७५ को टेलिफोन अड्डाको संरचना

वि.सं. १९७५ देखि १९९० सम्म टेलिफोनको पूर्वाधार थप विस्तार भएको पाइँदैन भने १९९० सालमा भीमफेदी र अमलेखगञ्ज समेत खबर लिने गरी कार्यालय थप भएको र भैँसेमा मर्मत टोली रहने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ ।

वि.सं. २००७ पूर्व टेलिफोन अफिसमा निम्न अनुसारका पदहरू सिर्जना गरिएको पाइन्छ;

डाइरेक्टर जनरल	बहिदार	लाइन्स इन्सपेक्टर	भ्वाइस मेन
चीफ इन्जिनियर	भण्डारे	इन्स्ट्रुमेन्ट इन्सपेक्टर	ट्रान्सलेटर
इन्जिनियर	नौसिन्दा	हेड लाइन्समेन	हल्कारा
असिस्टेन्ट इन्जिनियर	हेड अप्रेटर	लाइन्समेन	कुल्ली
डिट्ठा	अप्रेटर	अ. लाइन्समेन	पेट्रोल कुल्ली
खरिदार	अ. अप्रेटर	इन्सपेक्टर स्टोरकिपर	पियन
मुखिया	राइटर	मिस्त्री	चप्रासी
नायब मुखिया	नायब राइटर	भ्वाइस इन्सपेक्टर	हुद्दा

७.१.३ जनशक्ति

राणाकालको मध्यतिरसम्म उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि नेपालमा कलेजको उपलब्धता थिएन । त्रिचन्द्र कलेज स्थापना भएपछि राणाशासकको निगाहबाट मात्र अध्ययनको अवसर मिल्थ्यो । यस्तो स्थितिमा सर्वसाधारणले अध्ययनको अवसर पाउने सम्भावना नै थिएन । कतिपयले शासकको स्वीकृतिमा भारतमा उच्च शिक्षा हासिल गर्ने मौका पनि पाउँदथे । सामान्यतया सर्वसाधारणलाई यो मौका पनि जुर्दैनथ्यो । त्यसो त त्यस बखत चारभन्ज्याड बाहिर जान र भित्र आउनका लागि पनि राहदानी लिनुपर्ने भएकाले शासकको अनुमति नपाइ राजधानी बाहिर पढ्न जानु कल्पना बाहिरकै विषय थियो । यस्तो परिवेशमा मुलुकमा शिक्षित एवम् दक्ष जनशक्ति उपलब्ध हुन सक्ने कुरै भएन । नेपालमा औपचारिक शिक्षा समेत सर्वसाधारणलाई उपलब्ध नभएको अवस्थामा प्राविधिक शिक्षा लिने कुरा कल्पना मात्र हुन्थ्यो ।

वि.सं. १९६० तिर नेपाली दक्ष प्राविधिक जनशक्तिका रूपमा कुमारनरसिं राणा र किशोरनरसिं राणा

आर्किटेक्चर इन्जिनियर थिए । उनीहरू विभिन्न भवन डिजाइन एवम् निर्माण कार्यमा संलग्न रहेका थिए । यद्यपि इलेक्ट्रिकल र इलेक्ट्रोनिक्स इन्जिनियरहरू बेलायत र अमेरिकाबाट भिकाइएको थियो । काठमाडौँमा विद्युतिकरणका लागि युरोपियन मुलुकका नागरिक इन्जिनियर बनाई पन्टेलाई भिकाइएको थियो । उनै इन्जिनियरले काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म टेलिफोन विस्तार कार्य सम्पन्न गरेका थिए । विद्युतिकरणका लागि अमेरिकी इन्जिनियर टि.इ.याक्छे र बेलायती आर.जी. किलवर्नलाई भिकाइएको थियो 'नेपालको समीक्षात्मक इतिहास' (श्रीरामप्रसाद उपाध्याय) ।

२००७ साल तिर आर.जी. किलवर्नलाई नै टेलिफोन अड्डामा चीफ इन्जिनियर बनाइएको थियो । टेलिफोन लाइन मर्मत गर्न लाइन्समेन र लाइन इन्स्पेक्टरका रूपमा भारतको नागपुरबाट भिकाइएका प्राविधिकहरू मुन्ना चौधरी, भुपालसिंह छेत, महावीर सिंह छेत, गम्भीरध्वज छेत, धनराज सिंह छेत, लाल बहादुर छेत, रामेश्वर छेत, हस्तवीर सिंहलाई विभिन्न ठाउँमा रहेका मर्मत केन्द्रको जिम्मेवारी दिइएको थियो ।

त्यसो त २००० सालमा इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरिङ विषय अध्ययनरत उदय बहादुर नकमीलाई टेलिफोन अड्डामा भर्ना गरिएको देखिन्छ । इलेक्ट्रिकल एन्ड मेकानिकल इन्जिनियर काशीराज पाण्डेलाई सोही वर्ष बिजुली अड्डाबाट टेलिफोन अड्डातर्फको काममा लगाइएको देखिन्छ (निजामति सिटरोल, वि.सं. २०००) । प्रशासनिक र अपरेटरको कामका लागि भने नेपाली जनशक्तिलाई नै उपयोग गरिएको थियो । १९७३ देखि २००७ सालसम्म डिट्ठा कृष्णबहादुर महत र मुकुन्दबहादुर बस्न्यात, अपरेटर मोहनदास राजभण्डारी, खरिदार भैरवप्रसाद श्रेष्ठ, खरिदार मधुसुदन पाध्या आदिले टेलिफोन अड्डामा अड्डा प्रमुखको जिम्मेवारी निर्वाह गरेको देखिन्छ ।

८. महसुल व्यवस्था

८.१ महसुल दर

१९७३ साल आषाढ २० नै काठमाडौँ-वीरगञ्ज बीच पहिलो Openwire Magneto Trunk Telephone नेटवर्क सञ्चालनमा आएता पनि त्यस बखत टेलिफोन सेवा सरकारी निकायमा मात्र सीमित रहेको थियो । राणाशासकको प्रयोगमा मात्र सीमित रहेको सेवाको महसुल दर तत्काल निर्धारण गरिएन । १९७४ साल जेष्ठ १ गते पछि टेलिफोन सेवा सर्वसाधारणका लागि खुला गरिएता पनि यस बापत महसुलको दर पछि दिइने कुरा सरकारले सार्वजनिक रूपमा सूचना जारी गरेको थियो । यसरी जनसाधारणलाई सेवा दिइएता पनि त्यसको डेढ दशक भन्दा बढी समयसम्म महसुल दर के कस्तो निर्धारण गरिएको थियो भन्ने जानकारी दिने सामग्री प्रकाशमा आएको पाइँदैन । १९९१ साल पौष २ मा आएर मात्र महसुल दर सम्बन्धमा टेलिफोन हेड अफिसको नाममा जारी गरिएको सवालको दोस्रो भाग, दफा ९ मा व्यवस्था गरिएको पाइन्छ ।

८.१.१ महसुल दर तथा राजश्व

(१) १९९१ साल पौष २ गते टेलिफोन हेड अफिसको नाममा भएको सवालको दोस्रो भाग, दफा ९ मा उल्लेख भए बमोजिम खबर पठाउँदा निम्नानुसार महसुल तोकिएको थियो;

क) खबर अक्षर लवजको दरमा लाग्ने

ख) न्यूनतम महसुल मो.रु. २४ पैसा लाग्ने

- ग) साँझ ४ बजेदेखि भोलिपल्ट बिहान १० बजेसम्म बिदाको दिनमा लेट फी लाग्ने
- घ) साँझ ४ बजेदेखि भोलि पल्ट बिहानसम्म चलाउँदा ५० पैसा लाग्ने
- ङ) खबर पिच्छे कुरा गराउँदा ७/६ मिनेटको मो.रु. ५० पैसाको दरले थप लेट फी लाग्ने
- च) सरकारी कामको खबर आदान प्रदान गर्दा महसुल नलाग्ने
- छ) लाइन मर्मत सम्भार तथा खाने रसद व्यवस्थाको लागि फ्री मेसेज गर्ने ।

(२) वि.सं.२००५ साल चैत्र २६ गते जारी भएको खड्गनिशानामा यस प्रकारको महसुल दर तोकिएको थियो;

सि.नं.	विवरण	सहर पहाडलाई मो.रु.	मधेस तराईलाई कं.रु.
क)	खबर चलाऊँदा एक अक्षरको	दुई पैसा	चार पाई
ख)	कुरा गर्न ३ मिनेटको	दुई रुपैया	दुई रुपैया
ग)	अग्रेजीमा मेसेज पठाऊँदा १ लवजको	आठ पैसा	सोह्र पाई
घ)	लेट फी	१० पैसा	८ आना
ङ)	खबर चलाऊँदा माथि लेखिए बमोजिमको दरबन्दीबाट चल्नेमा थान १ को घटिमा	५० पैसा	८ आना
च)	सरकारी अड्डाबाट पास भएको कोडबाट खबर चलान गर्दा १ अंक वा एक अक्षरको	३ पैसा	६ पाई

९. कानुनी तथा प्रशासकीय व्यवस्था

जनताका आधारभूत अधिकार समेत कुन्ठित रहेको, विकास निर्माणका लाभ उपयोग गर्ने र जनताका हक-अधिकार स्थापित हुने कुनै सम्भावना नभएको तत्कालीन परिवेशमा दूरसञ्चार सेवाको व्यावसायिक महत्त्व भएको पाइँदैन । सर्वसाधारणले सेवा प्रयोग गर्न शासकहरूको आदेश कुर्नु पर्दथ्यो । सेवा सर्वसुलभ थिएन भने दूरसञ्चार सेवालाई व्यावसायिक रूपमा प्रयोगमा ल्याउने सोच राणाशासकहरूमा पाइँदैन । तथापि विश्वमा आएका नयाँ प्रविधिलाई अवलम्बन गर्ने तर्फ सोचको विकास भएको कुरालाई श्री ३ चन्द्रशमशेरका केही सुधारात्मक कदमले पुष्ट्याउँछ ।

चन्द्रशमशेरको युरोप भ्रमण नेपालको विकासका लागि प्रेरणा स्रोतको रूपमा रहेको छ । यसै भ्रमणबाट प्रेरणा लिएर नै उनले फर्पिङमा जलविद्युत निर्माण गराइ १९६८ साल जेष्ठ महिनामा एउटा भव्य समारोहका बीच राजा पृथ्वीवीरविक्रमबाट 'चन्द्रबत्ती' को उद्घाटन गराएका थिए (भवेश्वर पंगेनी, *फर्पिङ-सुन्दरीजल बिजुली बत्ती र चन्द्रप्रकाश बिजुली अड्डा*, अभिलेख, वर्ष-२२, पूर्णाङ्क-२२, वर्ष-२२, पृ. ५१-६४) । त्यस्तै टेलिफोन सेवाको थालनी पनि शासनमा आफ्नो वर्चस्व मजबुत बनाउने माध्यमका रूपमा भए जस्तो देखिन्छ । टेलिफोन सुविधाको माध्यमबाट नै आफ्ना विरुद्ध हुनसक्ने सम्भाव्य क्रियाकलापका बारेमा समयमा नै जानकारी हासिल गरी निस्तेज पार्न सकिने कुरा पनि चलाख शासक चन्द्रशमशेरले बुझेको हुनु पर्दछ ।

टेलिफोन सेवा प्रारम्भको मितिका सम्बन्धमा आवधिक योजनामा वि.सं. १९७० मा स्थापना भई श्री ३ महाराज कमान्डिङ्ग जनरल लगायत सिंहदरबारभित्र मात्र टेलिफोन सेवाको सञ्चालन गरिएको कुरा उल्लेख भएको पाइन्छ। यस सम्बन्धमा ठोस जानकारी दिने सामग्री भने फेला परेको छैन। काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म टेलिफोनको तार जडान गरी प्रविधिको माध्यमबाट अलग अलग भौगोलिक क्षेत्रको संवादलाई एकै स्थानमा ल्याउने कार्य वि.सं. १९७३ आषाढ २० गतेबाट प्रारम्भ भएको थियो।

त्यस बखत यातायातको व्यवस्था सहज नहुनु, मुलुकमा प्राविधिक जनशक्ति उपलब्ध नहुनु तथा भौतिक पूर्वाधार तयार गर्न बढी समय लाग्ने भएकाले उल्लिखित मितिमा सेवा सञ्चालन गर्नका लागि २-३ वर्ष अगाडिबाट काम गर्न थालिएको कुरा अनुमान लगाउन कुनै कठिनाई हुँदैन।

वि.सं. १९७३ आषाढ २० देखि काठमाडौँबाट वीरगञ्जसम्म दूरसञ्चार सेवा Openwire Magneto System प्रारम्भ भएपछि दुनियाँदारलाई सेवा उपयोगको अवसर १९७४ जेष्ठ १ गतेदेखि प्राप्त भएको थियो। सर्वसाधारणलाई टेलिफोन सेवा उपयोगको अवसर मिल्नुलाई दुनियाँदार रैतीको अहोभाग्य र श्री ३ को परम कृपाका रूपमा जोडेर सरकारले बढो महत्त्वकासाथ समाचार सम्प्रेषण गरेको थियो। र नेपालमा टेलिफोन सेवा जडानका लागि मिष्टर बोर्नाड पन्टे नामका विदेशी प्राविधिकलाई प्रयोग गरिएको प्रसङ्ग समेत गोर्खापत्रमा प्रकाशित समाचारमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ।

वि.सं. १९७३ आषाढ २० देखि सेवा प्रारम्भ भएको समाचार प्रसारण हुनु र सेवा प्रारम्भसँगै टेलिफोन अड्डाका हाकिम एवम् कामदार, कुल्लीका रूपमा १९७३ भाद्रदेखि तलब भत्ताको प्रबन्ध हुनुले टेलिफोन अड्डाको स्थापना वि.सं. १९७३ मा नै भएको पुष्टि हुन्छ।

दूरसञ्चार सेवालाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउनका लागि विभिन्न कानुनी व्यवस्थाहरू भएको देखिन्छ। टेलिफोन, ट्रङ्क, आ.वा. आदिलाई राणाकालमा पनि संवेदनशील मानिएको पाइन्छ। टेलिफोन सेवामा कतिपय माथिल्ला दर्जाका कर्मचारी राणाका विश्वास पात्र एवम् सेनाबाट खटाइएका पनि हुन्थे। सजिलोका लागि काठमाडौँ बाहिरका सर्वसाधारणले श्री ३ महाराज समक्ष आफ्नो फिराद आ.वा. मार्फत प्रेषित गर्न पाउने व्यवस्था पनि मिलाइएको पाइन्छ। यद्यपि यस्ता आ.वा. भने कतिपय अपरेटरको इच्छा अनुसार मात्र पठाउने गरेको पनि पाइन्छ। त्यसै कारण समाजमा टेलिफोन अपरेटरहरूको निकै महत्त्व हुन्थ्यो। त्यस्तै उनीहरूलाई कतिपयले कोसेली पनि दिन चुक्दैनथे। पारिश्रमिकका दृष्टिले अपरेटरको तलब पनि राम्रै हुन्थ्यो। टेलिकम्युनिकेसन विभागको स्थापना पछि अपरेटरलाई सहायक तृतीय श्रेणीको स्तर कायम गरिएको देखिन्छ।

९.१ मर्मत, सम्भार तथा सञ्चालन सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था

सर्वसाधारणको प्रयोगमा आएता पनि हुकुम प्रमाङ्गी अनुसार नै सबै काम गर्नु पर्ने कुरा टेलिफोन अड्डाको नाममा जारी गरिएको सवालमा उल्लेख पाइन्छ। टेलिफोन लाइन काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म दोहोरो तार हाली दुवै तारको खम्बामा ब्राकेट र ठाउँ ठाउँमा सेक्सन बाकस राखेर पुर्‍याइएको थियो। यस्ता सेक्सन बाकसहरू थानकोटमा एक, भैँसेमा तीन, परवानीपुरमा पाँच, चिसापानीगढीमा दुई, चुरियामा चार राखिएका थिए। त्यसरी राखिएका लाइनको मर्मत र सम्भारका लागि विभिन्न इलाका एवम् खन्ड छुट्याएर तिनमा काम गर्न प्राविधिक समेतको टोली बनाउने गरिएको पाइन्छ। यस्ता टोलीमा लाइन्समेन, इन्स्पेक्टर र कुल्लीहरू रहन्थे। टेलिफोनको तार एवम् उपकरणहरू बिजुलीबाट नोक्सान नहर्न नपाओस् भन्नाका लागि तारहरू दायाँ-बायाँ मिलाएर तानिन्थ्यो।

त्यस बखत काठमाडौँमा हेड अफिस, भीमफेदीमा ब्रान्च अफिस, अमलेखगञ्जमा अफिस र वीरगञ्जमा सब अफिस स्थापना गरिएको थियो । काठमाडौँदेखि थानकोट, थानकोटदेखि चिसापानीगढी, चिसापानीगढीदेखि चुरिया, चुरियादेखि परवानीपुर र परवानीपुरदेखि वीरगञ्जसम्मका लागि अलग-अलग टोलीहरू खटाइएका हुन्थे । यस्ता टोलीलाई ठाउँको नामले नभई नम्बरले पनि बोलाउन सकिन्थ्यो । टोलीको हेरफेर गर्नु परेमा लाइन इन्स्पेक्टर मार्फत हेड अफिसमा जाहेर गरी निकास भए बमोजिम गर्नु पर्दथ्यो । टोलीका लाइन इन्स्पेक्टर एवम् कुल्लीहरूलाई बहाल तिर्नु नपर्ने गरी सरकारी घरको व्यवस्था गरिएको थियो । नेपाली लाइन इन्स्पेक्टरहरू जाँच गर्न वा लाइन बनाउन आउँदा-जाँदा बाटोमा भएका घरमा बास बस्न तथा सामानहरू राख्न पाउने सुविधा मिलाइएको थियो । यसबाट टेलिफोन सेवामा संलग्न कर्मचारीलाई सुविधा उपलब्ध गराइ सेवा सुचारु गर्ने उद्देश्य राखिएको देखिन्छ । लाइन सर्भे इन्स्पेक्टर, कुल्ली, पियनहरू टेलिफोनको काममा हरबखत रुजु रहनु पर्ने र इच्छा अनुसार तोकिए बमोजिम विदाको सुविधा उपभोग गर्न पाउने व्यवस्था मिलाइएको थियो । लाइन्समेनले कमसेकम महिनाको एक पटक सबै टेलिफोन लाइन राम्रोसँग जाँच गर्नु पर्दथ्यो तथा मर्मत गर्नु पर्ने देखिएमा सम्बन्धित इलाका टोलीबाट गराउनु पर्दथ्यो ।

टेलिफोन मर्मत, सम्भार तथा सञ्चालन सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था उल्लेख गरिएको सवालमा काठमाडौँलाई 'नेपाल' भनिएको तथा 'नेपाल हेड अफिस इलाका' भन्नाले काठमाडौँ शहर, सिंहदरबार, हाँडीगाउँ, विशालनगर, जाउलाखेल, पाटन, डिल्लीबजार, नक्साल र महाराजगञ्जलाई भनिने कुरा उल्लेख गरिएको थियो । टेलिफोन अफिसको पहिलो नाम 'टेलिफोन हेड अफिस' थियो । अरू शाखा कार्यालयहरूलाई 'टेलिफोन फाँट' भनिन्थ्यो । त्यस्ता फाँटहरू पछि गएर जिल्लामा स्थापना गरिए । खबर लिने र दिने कामका लागि अपरेटर एवम् मर्मतका लागि कालीगढहरू रहन्थे । सर्वसाधारणले टेलिफोन सेवा उपयोग गर्ने क्रममा सिकायत कम होस् भनेर दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्नु भन्दा पहिले नै मर्मत, सम्भार तथा सञ्चालनको स्पष्ट खाका तयार गरिएको पाइन्छ ।

त्यस बखत नेपालमा टेलिकम सम्बन्धी इन्जिनियर नभएकाले सरकारले R.G. Kilburn लाई टेलिफोन तथा ट्रिङ्क लाइन जडान, मर्मत तथा सञ्चालनको जिम्मा दिएको थियो । त्यसै कारण उनी कुनै बखत टेलिफोन तथा बिजुली सम्बन्धी हाकिम थिए ।

नेपालमा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्नमा R.G. Kilburn को ठूलो योगदान रहेको पाइन्छ । उनले लामो समयसम्म नेपालको दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन एवम् मर्मत कार्यमा योगदान दिएका थिए । २००७ सालपछि R.G. Kilburn बेलायत फर्किए पछि उदयबहादुर नकर्मिलाई टेलिफोन हेड अफिसको प्रमुखमा नियुक्त गरिएको देखिन्छ । त्यस्तै R.G. Kilburn अन्तर्गतको टोलिले गरिआएको टेलिफोन तथा ट्रिङ्क लाइन जडान, मर्मत तथा सञ्चालनको काम गर्ने गरी शंकरमान सिंह बस्नेतलाई नेपाल रेलवेबाट टेलिफोन सेवामा सारिएको थियो । तसर्थ नेपालमा टेलिफोन सेवाको मर्मत, संभार तथा सञ्चालनमा R.G. Kilburn पछि उदयबहादुर नकर्मि, मुकुन्द बहादुर बस्नेत, सत्यनारायण बहादुर मानन्धर र शङ्करमान सिंह बस्नेतको पनि योगदान रहेको पाइन्छ ।

९.२ कार्यालय व्यवस्थापन एवम् कर्मचारी सम्बन्धी व्यवस्था

टेलिफोन लाइनको मर्मत, सम्भार, विस्तार र सञ्चालन गर्ने जिम्मा पाएको टेलिफोन हेड अफिसका नाममा वि.सं. १९९१ साल पौष २ गते रोज ५ मा एउटा सवाल जारी गरिएको पाइन्छ । सो सवालमा त्यस बखतको प्राविधि र प्रणालीलाई सबैले बुझ्ने किसिमबाट प्रष्ट व्याख्या गरिएको थियो । त्यस्तै सवालमा टेलिफोन

मर्मत, सम्भार एवम् सञ्चालन गर्ने तौरतरिका, कर्मचारीको कर्तव्य-अधिकार एवम् जिम्मेवारीमा द्विविधा नहुने किसिमबाट उल्लेख गरियो । टेलिफोनबाट खबर लिने र खबर वितरण गर्ने कार्यालयहरू, खबर दिएर मात्र कुरा गर्न आउने व्यवस्था, श्रेस्ता किताब राख्ने तरिका र तिनमा एक रूप कायम गर्न कार्यालयहरूले पालना गर्नु पर्ने नियम, अपरेटर तथा अन्य कर्मचारीको जिम्मेवारी अन्य सेवाका कर्मचारीको भन्दा बढी हुने जस्ता विषयलाई पनि सवालले समेटेको थियो । त्यस्तै १ वर्षलाई पुग्ने फाराम र मसलन्द सामानको लागत इष्टिमेट गरी वितरण गर्ने तथा कर्मचारीको जिम्माका सामानको बुझबुझार्थ गर्ने व्यवस्थसँग सम्बन्धित विषयलाई पनि सवालमा प्रष्ट पारिएको थियो । सवालबाट त्यस बखत कार्य सम्पादनका लागी आवश्यक पर्ने व्यवस्था परिपक्व ढङ्गबाट सम्पादन हुने गरेको देखिन्छ । सवालमा परेका केही सन्दर्भ उदाहरणका लागि यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ;

कर्मचारी भर्ना सम्बन्धमा सर्वसाधारणका लागि प्रकाशित सरकारी सूचना

गोरखापत्र, २००५ साल मार्ग ८

अपरेटरको ठाउँ खाली छ

तपसिलका टेलिफोन अफिसको अपरेटर खालीमा काम गर्न सक्ने ल्याकतवालाहरूले यो प्रकाशित भएका ७ दिनभित्र यस अफिसमा दरखास्त दिन आउनु भन्ने टेलिफोन हेड अफिसको मार्ग १४ गतेको सूचना छ;

तपसिल

अमलेखगञ्ज टेलिफोन अफिसको साल बसाली वर्ष १ को कं. रु. ३०० धानको भाउ मन ? को रु ५ नपुगेसम्म मंहगी वापत थप कं.रु. १०८ समेत जम्मा वर्ष १ को कं.रु. ४०८ खाने कं.रु. ५०० सम्मको धनजमानी दिनुपर्ने वही बुझाउने अपरेटर खाली ?

बीरगञ्ज टेलिफोन अफिसको साल बसाली वर्ष १ को तलव कं.रु. २४० धानको भाउ मन ? को रु ५ नपुगेसम्म मंहगी वापत थप कं.रु ६० समेत गरी जम्मा वर्ष १ को तलव कं. रु. ३०० खाने पुगेका अपरेटर खाली ?

रिक्त पदमा भर्नाका लागि सर्वसाधारणलाई जानकारी गराइएको माथिको सूचना अनुसार तोकिएका पदमा नियुक्ति गर्न सर्वसाधारणबाट छनौट गर्ने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । त्यस्तै कर्मचारीलाई मंहगी वापत थप रकम उपलब्ध गराउने कुरा पनि सूचनामा उल्लेख गरिएको थियो । नेपालीको प्रमुख खानका रूपमा रहेको चामल उत्पादन गर्ने धानको मूल्यसँग तलबलाई तुलना गरेर धानको मूल्य बढेमा तलब थप हुन सक्ने गरी तलब तोकिएको देखिन्छ ।

सर्वसाधारणको जानकारीका लागि २००६ सालमा टेलिफोन विस्तार सम्बन्धी प्रगति विवरण प्रकाशन गरिएको थियो ।

२००६ मार्ग १५ गतेको गोर्खापत्रमा प्रकाशित 'टेलिफोन लाइन जडान सुरु' समाचारका सन्दर्भ

गोरखा, मार्ग ९, टेलिफोन लाइन जडान गर्न आएका कर्मचारीहरू त्यस जिल्लामा आइपुगे । रसद र कुल्लीहरूको बन्दोबस्त हुन लागि रहेको छ । हाल आरम्भ गर्ने ठाउँ आरुघाट बजार मुकाम भएको छ ।

गोरखापत्र, वि.सं. २००६ साल पौष २३

टेलिफोनको काम धमाधम

नेपालदेखि पाल्पासम्म टेलिफोन गर्ने काम ३ ठाउँबाट खडा भई १ नं. फांटले नेपालदेखि आरुघाटसम्म र २ नं. फांटले आरुघाटदेखि मादीखोलासम्म ३ नं. फांटले मादीखोलादेखि पाल्पासम्म बनाउने फांट ठेकिएकोमा तीनै फांटले काम सुरु गरी १ नं. फांटले नेपालदेखि मालकोटसम्म बीचमा ३८ लठ्ठा जडान गरी अरू लठ्ठा तारसमेत जडान गरिसक्यो । २ नं. फांटले २१९ लठ्ठा र ३ नं. फांटले ५९ लठ्ठा र इस्पिरिटल समेत जडान गरिसक्यो भन्ने श्री ३ मोहन टेलिफोन गोश्वाराको खबर छ ।

गोरखापत्र, वि.सं. २००६ पौष २६

टेलिफोन दौडाहा

जनकपुर, पौष १८ टेलिफोन लाइनहरू जाँचका निमित्त सदरबाट दौडाहामा आएका हाकिम ले.क. यज्ञ बहादुर बस्नेत र अन्य कर्मचारीहरू समेत सर्लाहीदेखि जनकपुर आइपुगे ।

उल्लिखित समाचार अनुसार कामको प्रगति र टेलिफोन लाइन लगायन मर्मत एवम् सम्भार र सञ्चालन नियमित भए नभएको अनुगमन समेत हुने गरेको देखिन्छ । माथि उल्लिखित सवालमा पछि थपघट भै आएका गर्ने काम, मुलुकी सवालमा नखुलेको काम कुरा परि आएमा गर्ने काम, जिन्सीमालको श्रेस्ता राख्ने खड्ग निसाना, श्रेस्ता राख्ने र बहि बुझाउने विवरण पनि उल्लेख हुनु सुशासनका लागि महत्त्वपूर्ण कदम हुन् ।

वि.सं. १९७० तिर आरम्भ भएको नेपालको दूरसञ्चार सेवालाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउनका लागि विभिन्न कानुनी व्यवस्थाहरू पनि गरिएको देखिन्छ । यस सम्बन्धी पाएसम्मका निर्णय, आदेश तथा कानुनी दस्तावेजहरू नेपालको दूरसञ्चार सेवाका बारेमा चासो राख्ने सबैका लागि महत्त्वपूर्ण हुने ठानेर यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिशिष्ट

परिशिष्ट १

वीरगञ्जदेखि नेपाल (काठमाडौं) सम्म टेलिफोन ल्याउने कामलाई १९७३ साल भाद्र १ गतेदेखि

९ महिनासम्म म्याद थप गरिएका टेलिफोन गोश्वारा लगायतमा कार्यरत

कामदार सम्बन्धी निजामति किताब खानाको लिखत

वीरगञ्जदेखि नेपाल (काठमाडौं) सम्म टेलिफोन ल्याउने कामलाई १९७३ साल भाद्र १ गतेदेखि
९ महिनासम्म म्याद थप गरिएका टेलिफोन गोश्वारा लगायतमा कार्यरत
कामदार सम्बन्धी निजामति किताब खानाको लिखत

आमा

आमा
आमा

नेपालीको नाम			
श्री	हामराज	महन्	लेव
१	२५	२००	
गाम	मामेला	शेव	का माको
२	११	२०४	
मे	हामराज	शेव	लेव गहवा
२	९	१०५	५१ क.
जुम	मामेला	शेव	का माको
२	५	२२	
ले	गामराज	महन्	लेव
२	५१५०	३५	
ले	मामेला	महन्	का माको
२	५१५०	३५	
ले	मामेला	शेव	का माको
२	५	२०	

भीमफाँट, दोदीफाँट आदी

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ६ — १०५

लाइलाहाङ्ग भाजाभा टोडा ————— २ — — ६५

भीमफाँट, दोदीफाँट आदी

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ११ — १३८ नौखु

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — १० — १२०

नौखु माथि, भाजाभा टोडा

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ३५ — २००

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ६ — ३२

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

नौखु माथि, भाजाभा टोडा

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ३० — ३६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ६ — ३२

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ५ — ६०

नौखु माथि, भाजाभा टोडा

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ३५ — ४२० नौखु

लाइलाहाङ्ग नौखु माथि ————— २ — ३ — ३३ नौखु

कमल	धनराहाडा	गुरु सुन्दर	२	५	६०
ल	नारायण	शान्त	२	५	६०
ल	साधना	शान्त	२	५	६०
ल	धनराहाडा	शान्त	२	५	६०
ल	नारायण	शान्त	२	५	६०
तीसरा तालिम कार्यक्रम					३०-३६०
चौथो तालिम कार्यक्रम					३०-३६०

कमल	गुरु सुन्दर	साधना	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०

तेस्रो तालिम कार्यक्रम					
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०

चौथो तालिम कार्यक्रम					
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०
ल	गुरु सुन्दर	शान्त	२	५	६०

३०-३६०

नौदलमे	महाभा	देव गागु	२	१	२४	नौदलमे महाभा देव गागु
महाभा	महाभा	महाभा	१	४	४८	महाभा
महाभा	महाभा	महाभा	१	२	२४	महाभा
महाभा	महाभा	महाभा	२	२	२४	महाभा
महाभा	महाभा	महाभा	२	२	२४	महाभा
महाभा	महाभा	महाभा	१	२	२४	महाभा
महाभा	महाभा	महाभा	१	२	२४	महाभा

नौदलमे	महाभा	देव गागु	२	१	२४	नौदलमे महाभा देव गागु
महाभा	महाभा	महाभा	१	२	२४	महाभा
महाभा	महाभा	महाभा	२	१	२४	महाभा
महाभा	महाभा	महाभा	२	२	२४	महाभा

परिशिष्ट २

टेलिफोन अड्डाका हाकिम तथा कारिन्दाहरूको पद, दर्जा, नाम तथा तलव विवरण
उल्लेख गरिएको वि.सं. १९७८ सालको निजामति किताब खानाको लिखत

७८ सालको निजामति

तेलीफोन भाडाहरूको भाडा कटौती गर्ने कोषीको नामावलीको १६८
नबन्ने पदमा बालको नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने
समाप्ति नबन्ने नबन्ने
भाडाको नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने

बाँकी बाँकी

नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने नबन्ने

कोषीको तलबको

नेपालको भाडाको

भाडाको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको
कोषीको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको
तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको
तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको
तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको

कोषीको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको
तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको

तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको तलबको

स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २०२२ मेघा २१ गीत
स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २०२२ मेघा २१ गीत
स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २०२२ मेघा २१ गीत

स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल

गीतगोत्र सभापति

स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २५-३०० गीतगोत्र सभापति
स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २५-३०० गीतगोत्र सभापति
स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २५-३०० गीतगोत्र सभापति
स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २५-३०० गीतगोत्र सभापति
स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २५-३०० गीतगोत्र सभापति
स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २५-३०० गीतगोत्र सभापति

स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल

गीतगोत्र सभापति

स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २५-३०० गीतगोत्र सभापति
स. सुल्लुङी गाउँपालिका मटल	१-	ई.स. २५-३०० गीतगोत्र सभापति

७६ सालफान जामना

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

मुस्ताङ्ग

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

बोगी ७२ मन्त ६८

१२९०-९२० मन्त १२९०

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

१- १२९०-९२० मन्त १२९०

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

१- १२९०-९२० मन्त १२९०

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

१- १२९०-९२० मन्त १२९०

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

१- १२९०-९२० मन्त १२९०

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

१- १२९०-९२० मन्त १२९०

प्रमोदपुराहाट

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

१- १२९०-९२० मन्त १२९०

बोगी ७२ मन्त ६८

सर्लापानवाट लामबुङ्ग पत्ता पार्ने

१- १२९०-९२० मन्त १२९०

बोगी ७२ मन्त ६८

[illegible]

(स्रोत: राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाडौं, नेपाल)

परिशिष्ट ३

टेलिफोन हेड अफिसका हाकिम, कामदार तथा कारिन्दा सम्बन्धी

वि.सं. १९९३ सालको निजामति किताब खानाको लिखत

नेपाल टेलिफोन सेवाको हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत
 हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत

हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत
 हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत

हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत
 हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत

हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत

हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत

हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत

हाकिमको दायरेमा रहेका कार्यकारी कारिन्दाको निजामति किताबको लिखत

देवीकोट अफिस

रानीपोखरी मै देवीकोट राखने
काठमाडौं डेली मेसु मलामा मिल्ने
केही बलाग्ने गरी लालुङ्ग बाबा का
उत्सव बमोजी मन्त्र गरी देवीकोट
अफिसलाई हालै गरी दिने गरी
गोपालमानमा

मिति डेक्करी मानीपल भन्ने-चार	१	/	१६०	३०-
लाईन मेसु हर्षबाबाङ्ग थापाछे पोखरा	२	/	२४	२०-
मेसु लालबाबाङ्ग गुम्बु वेङ्ग	३	/	२६	३०-
फुङ्गी मेसु मेसु मगल गोल्लेभारा	४	/	१००	६-
मेसु विरे मगल पु. व. र. संघ	५	/	१००	५-
मेसु बाबाङ्ग टामाङ्ग पु. व. र. संघ	६	/	१००	५-
मेसु बाबाङ्ग टामाङ्ग पु. व. र. संघ	७	/	१००	५-
मेसु बाबाङ्ग टामाङ्ग पु. व. र. संघ	८	/	१००	५-

गोपालमान गे. देवीकोट राखने

काठमाडौं डेली मेसु मलामा मिल्ने
केही बलाग्ने गरी लालुङ्ग बाबा का
उत्सव बमोजी मन्त्र गरी देवीकोट
अफिसलाई हालै गरी दिने गरी
लालुङ्ग बाबा

मिति डेक्करी मानीपल भन्ने-चार	१	/	१६०	३०-
लाईन मेसु हर्षबाबाङ्ग थापाछे पोखरा	२	/	२४	२०-
मेसु लालबाबाङ्ग गुम्बु वेङ्ग	३	/	२६	३०-
फुङ्गी डेलबाबाङ्ग मन्त्र मेसु	४	/	१००	५-
मेसु विरे मगल पु. व. र. संघ	५	/	१००	५-
मेसु बाबाङ्ग टामाङ्ग पु. व. र. संघ	६	/	१००	५-
मेसु बाबाङ्ग टामाङ्ग पु. व. र. संघ	७	/	१००	५-
मेसु बाबाङ्ग टामाङ्ग पु. व. र. संघ	८	/	१००	५-

सन्दर्भ सामग्री

- वि.सं. १९९१ पौष ५ मा जारी गरिएको सनद (विस्तृत जानकारीका लागि यो सनद अनुसूचि १ मा दिइएको छ)
- खड्गनिशाना, पोका नं २०७, राष्ट्रिय अभिलेखालय
- निजामती सिटरोल, १९७४
- निजामती सिटरोल, १९७५, पृ. १७७
- निजामती सिटरोल, वि.स. १९८१, पृ. १०१
- कमण दीक्षित (सम्पा.), जंगबहादुरको बेलायत यात्रा, काठमाडौं: साभ्ना प्रकाशन, वि.सं. २०४७ (पाँचौं संस्करण) ।
- गृष्मबहादुर देवकोटा, नेपालको राजनीतिक दर्पण (भाग-१), काठमाडौं: ध्रुवबहादुर देवकोटा, वि.सं. २०३६ (द्वितीयावृत्ति), पृ. ५२-५७) ।
- चित्तरञ्जन नेपाली, जनरल भीमसेन थापा र तत्कालीन नेपाल, काठमाडौं: रत्नपुस्तक भण्डार, वि.सं. २०३५, पृ. १५७-१५८ ।
- जगन्नाथ, बैजनाथ सेढाजी, 'चित्रकाव्य चन्द्रमयूख' संवत् १९७० (सन् १९१३) ।
- पान्चायन प्रकाशन प्रा.लि., कुँवर राणाजीहरूको बृहत् बंशावली, काठमाडौं: पाञ्चायन प्रकाशन प्रा.लि., २०५६ ।
- पुरुषोत्तमशमशेर राणा, श्री ३ हरूका तथ्य वृत्तान्त, वि.सं. १९६८
- ब्रम्हशमशेर राणा, नेपालको महाभूकम्प, १९९०
- भवेश्वर पंगेनी, राणाकालीन नेपालको आर्थिक इतिहास: सरकारी कारोबारमा सुब्बा गणेशदास रत्नदास, काठमाडौं: धर्मनारान अध्ययन प्रतिष्ठान, वि.सं. २०७१, पृ. ७५-८१ ।
-, 'प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेर बेलायत जाँदा नेपालमा गरिएको सुरक्षा व्यवस्था', भ्वाइस अफ हिस्ट्री भोलम-२१-२७, नं. १, वि.सं. २०६९, पृ. ५७-७६ ।
-, 'देवशमशेरको गोर्खापत्र र गोर्खापत्र छापाखाना', गोरखापत्रको इतिहास, वि.सं. २०६७, पृ. ७७-८० ।
-, फर्पिङ-सुन्दरीजल बिजुली बत्ती र चन्द्रप्रकाश बिजुली अड्डा', अभिलेख, वर्ष-२२, पूर्णाङ्क-२२, वर्ष-२२, वि.सं. २०६१, पृ. ५१-६४) ।
-, "अभिलेखमा सीमित 'चन्द्रबत्ती'", गोरखापत्र (शनिवार), २०६१ असोज १६ गते, पृ. क ।
-, "नेपालमा टेलिफोन सेवाको थालनी", गोरखापत्र (शनिवार), २०७१ असार, १, पृ. ग ।
- श्रीरामप्रसाद उपाध्याय, नेपालको समीक्षात्मक इतिहास
- भीमबहादुर पाँडे, त्यस बखतको नेपाल (भाग-२,३), प्रकाशन स्थान अनुल्लिखित, लेखक, वि.सं. २०४४ ।
- भीमबहादुर पाँडे, त्यस बखतको नेपाल (भाग-४), प्रकाशन स्थान अनुल्लिखित, लेखक, वि.सं. २०४५ ।

५४ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

योगी नरहरिनाथ, इतिहासप्रकाशमा सन्धिपत्रसंग्रह (भाग-१), दाङ: २०२२ ।

श्रीरामप्रसाद उपाध्याय, नेपालको समीक्षात्मक इतिहास

गोर्खापत्र, १९९३ साल आषढ २० गते सोमबार

गोर्खापत्र, २००५ मार्ग ७ संख्या ८७

गोर्खापत्र, २००५ साल मार्ग ८

गोर्खापत्र, २००६ साल मार्ग १४

गोर्खापत्र, २००६ मार्ग १५ गते

गोर्खापत्र, २००६ साल पौष २३

गोर्खापत्र, २००६ साल पौष २६

* * *

परिच्छेद : दुई

योजनाबद्ध विकासमा दूरसञ्चार सेवाको प्रवेश (वि.सं. २००८-२०१६)

- » पृष्ठभूमि
- » प्रविधि तथा सेवा विस्तार
- » संस्थागत संरचना
- » टेलिकम्युनिकेसन विभागको स्थापना
- » सरकारी प्राथमिकता र बजेट
- » उच्च जनशक्ति
- » आइ.टि.यु. (International Telecommunication Union) को सदस्यता
- » कानुनी व्यवस्था

योजनाबद्ध विकासमा दूरसञ्चार सेवाको प्रवेश

(वि.सं. २००८-२०१६)

१. पृष्ठभूमि

२००७ सालमा प्रजातन्त्र स्थापना भएपछि मुलुकको विकासका लागि पूर्वाधारहरू विस्तार गर्ने प्रयास सुरु भयो । प्राकृतिक प्रकोप एवम् महामारी अवस्थाको जानकारी केन्द्रीय प्रशासनसम्म पुर्‍याउने र जनतामा परिवर्तनको बोध गराउने माध्यम नै सञ्चार भएकाले परिवर्तित सन्दर्भमा दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासले महत्त्व पाउँदै गयो । साथै विश्वव्यापी रूपमा दूरसञ्चार क्षेत्रमा भइरहेका विकास र दोस्रो विश्वयुद्धका क्रममा आधुनिक दूरसञ्चार साधनहरूको अधिकतम उपयोगले नेपालमा पनि यो सेवाको थप विकास गर्नु पर्ने आवश्यकतामा जोड दिन थालियो । यसै पृष्ठभूमिमा वि.सं. २००८-२०१६ का बीच नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रमा तुलानात्मक रूपमा केही उन्नति हुन गयो, तर ठूलो फड्को नै मारेको भन्ने स्थिति रहेन । यस अवधिमा प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाको थालनी भएकाले देशको योजनाबद्ध विकासमा दूरसञ्चार सेवाले पनि स्थान पायो । दूरसञ्चार विभागको स्थापना, अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार संघ (आइ.टि.यू.) को सदस्यता प्राप्ति, दूरसञ्चार क्षेत्रमा वैदेशिक सहायताको सुरुआत, म्यानुअल टेलिफोन एक्सचेञ्जको स्थापना र स्वचालित टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापनाका लागि आवश्यक योजना तर्जुमा, योजना सञ्चालनका लागि रकमको व्यवस्था, जनशक्ति, तालिम आदि जस्ता केही महत्त्वपूर्ण कार्यहरू यस अवधिमा सम्पन्न भए । यिनै सन्दर्भलाई 'योजनाबद्ध विकासमा दूरसञ्चार सेवाको प्रवेश' शीर्षकमा प्रस्तुत परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ ।

२. प्रविधि तथा सेवा विस्तार

२०१६ सालसम्म आइपुग्दा दूरसञ्चार प्रविधि तथा सेवा विस्तारका दृष्टिले विश्वमा निकै ठूलो प्रगति भइसकेको थियो । Morse Code बाट खबर आदान-प्रदान गर्ने प्रणालीमा सुधार भई टेलिप्रिन्टर मार्फत खबरहरू आदान-प्रदान गर्ने प्रविधिको विकास भइसकेको थियो भने धेरै मुलुकले Telex स्थापना गरी सूचना सम्प्रेषण गर्दै आएका थिए । म्याग्नेटो तथा सि.बि. सिस्टम को म्यानुअल टेलिफोन एक्सचेञ्ज (Manual Telephone Exchange) बाट स्थानीय टेलिफोन सेवा प्रदान गर्दै आएका मुलुकहरूले पनि क्रमिक रूपमा नयाँ प्रविधिमा आधारित स्ट्राउजर सिस्टम (Strowger System) र कमन कन्ट्रोल (Common Control) प्रविधिमा आधारित क्रसबार सिस्टम (Cross-bar System) को अटोमेटिक टेलिफोन एक्सचेञ्ज (Automatic Telephone Exchange) बाट सेवा दिन थालेका थिए । मार्कोनी (Marconi) ले रेडियो (Radio) को अविष्कार गरेपछि सुरु भएको एच. एफ. कम्युनिकेसन (HF Communication) प्रणालीमा सुधार गरी भि. एच. एफ., (VHF), यु. एच. एफ. (UHF) र माइक्रोवेभ सिस्टम (Microwave System) बाट लामो दूरीको दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्ने कार्य पनि धेरै देशहरूमा भइसकेको थियो । तर नेपालमा भने विभिन्न कारणले गर्दा यी विकसित प्रविधि र प्रणाली भित्रन सकेको थिएन । मुलुकमा २००७ साल अगाडि प्रयोगमा ल्याइएको म्याग्नेटो (Magnet) प्रविधि र आकाशवाणी सेवाका लागि अपनाउँदै आएको पद्धति (AM or Single side band HF Communication) लाई नै निरन्तरता दिइएको थियो । स्थानीय टेलिफोन सेवाका लागि अपरेटरको सहायताले सञ्चालन हुने सेन्ट्रल ब्याट्री सिस्टम (Central Battery System) को म्यानुअल टेलिफोन एक्सचेञ्ज (Manual Telephone Exchange) सञ्चालनमा थियो । तर अटोमेटिक टेलिफोन एक्सचेञ्ज (Automatic Telephone Exchange) को स्थापनाका लागि भने गृहकार्य

मात्र भएको देखिन्छ । म्यानुयल टेलिफोन एक्सचेञ्जको आउट साइड प्लान्ट नेटवर्कमा भने जि. आई. वायर (G.I.wire) नै प्रयोग गरिएको थियो ।

२.१ ट्रङ्क टेलिफोन सेवा

वि.सं. १९७३ तिर जडान गरिएको म्याग्नेटो प्रविधिको ट्रङ्क टेलिफोन (Magnet Trunk Telephone) बाट सरकारी निकाय तथा सर्वसाधारणले सीमित ठाउँमा ट्रङ्क टेलिफोन सेवा उपभोग गर्दै आएको भएता पनि देशको भौगोलिक विकटता र साधन-स्रोतको कमीका कारण देशव्यापी रूपमा सेवा विस्तार गर्न सम्भव पनि थिएन । २००७ साल अगाडि नै पाल्पा र नेपालगञ्जसम्म ट्रङ्क टेलिफोन लाइन विस्तार गर्न पोल, तार लगायत सम्पूर्ण सामानहरू भिकाइ काम सुरु भइसकेको भएता पनि २००७ सालको राजनीतिक परिवर्तनले गर्दा टेलिफोन सेवाको विस्तार पनि प्रभावित हुन पुग्यो । त्यस्तै टेलिफोन सेवा विस्तारका लागि प्रयोग भएका तामाको तार चोरीका घटनाहरू वृद्धि भएको समाचारहरू प्रकाशित हुने गरेका थिए । शासन व्यवस्थाको परिवर्तन र टेलिफोन लाइन विस्तार गर्ने कार्यले निरन्तरता नपाउँदा नेपालगञ्जसम्म लाइन विस्तार गर्ने योजना अधुरै रह्यो । उच्चरङ्ग व्यक्तिको ट्रङ्क टेलिफोन लाइनमा जडित इन्सुलेटरहरू फुटाइ दिनाले सेवामा बारम्बार अवरोध आएको विवरण समेत समाचारपत्रमा प्रकाशित भएको पाइन्छ । यी लगायतका कारणले गर्दा ट्रङ्क लाइन विस्तारमा उदासीनता आएको हुन सक्छ । तर २०१० सालमा काठमाडौँदेखि धुलिखेलसम्म र पाल्पादेखि भैरहवासम्म ट्रङ्क टेलिफोन लाइन विस्तार गर्ने काम भएको थियो ।

२०१० सालसम्म ओपेन वायरको माध्यमबाट मेग्नेटो प्रविधि मार्फत निम्न स्थानहरूमा ट्रङ्क टेलिफोन सेवा उपलब्ध भएको थियो ।

१. काठमाडौँ	२. थानकोट	३. चिसापानीगढी	४. भीमफेदी
५. हेटौँडा	६. अमलेखगञ्ज	७. परवानीपुर	८. वीरगञ्ज
९. कलैया	१०. गौर	११. मलंगवा	१२. जनकपुर
१३. जलेश्वर	१४. सिराहा	१५. राजविराज	१६. हनुमाननगर
१७. वीराटनगर	१८. इटहरी	१९. धरान	२०. धनकुटा
२१. कञ्चनपुर (राजविराज)	२२. त्रिशुली	२३. गोर्खा	२४. पालुङटार
२५. कुन्छा (लमजुङ)	२६. पोखरा	२७. स्याङ्जा	२८. पाल्पा
२९. बुटवल	३०. भैरहवा		

(नोट : पालुङटारमा लाइन गएता पनि त्यहाँबाट कल गर्ने सुविधा नभएको अनुमान छ)

२००७ सालको क्रान्ति पश्चात शासन व्यवस्थामा आएको परिवर्तनले मुलुकमा परिवर्तन र विकासका लागि दबाब सिर्जना गरेको थियो । दूरसञ्चारका क्षेत्रमा भएको प्रगतिलाई अवलम्बन गरी मुलुकमा सञ्चार सेवालाई सहज, सरल र सुलभ तुल्याउनु र अन्य क्षेत्रमा पनि यस्ता साधनहरूको उपयोगका माध्यमबाट लाभ लिनका लागि दूरसञ्चार सेवाको विस्तारलाई निकै महत्त्व दिइएको देखिन्छ ।

२.२ आ.वा. सेवा विस्तार

२००७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि बेलायत सरकारले दोस्रो विश्वयुद्धमा प्रयोग गरेका केही दूरसञ्चार उपकरण (आ.वा. सेटहरू) BC 191 ट्रान्समिसिभरहरू नेपाल सरकारलाई उपहार स्वरूप प्रदान गरेको थियो । यसबाट आकाशवाणी सेवा विस्तार गर्न निकै मद्दत पुग्न गयो । यी सेटहरू २००७ साल अगाडि जडान गरिएका पुराना सेटहरू प्रतिस्थापन गर्न र नयाँ ठाउँमा जडान गर्न प्रयोग गरिएका थिए । २००८ सालमा डोटी, दाङ, जुम्ला, दैलेख, सल्यान, ओखलढुङ्गा र राजविराजमा आ.वा. सेटहरू जडान गरिए । त्यसैगरी २००९ सालमा जलेश्वर, रामेछाप, बन्दिपुर, तेह्रथुम, ताप्लेजुङ, फिदिम, तौलिहवा, डडेलधुरा, बैतडी, बाग्लुङ, पाल्पा र धनगढीमा आ.वा. स्टेसन स्थापना गरिए । यसरी वि.सं. २०१२ सम्ममा देहायका २८ स्थानमा आ.वा. स्टेसन स्थापना गरिएको देखिन्छ;

१. इलाम	२. तेह्रथुम	३. ताप्लेजुङ	४. भोजपुर
५. धरान	६. धनकुटा	७. विराटनगर (मोरङ)	८. ओखलढुङ्गा
९. राजविराज	१०. जलेश्वर	११. रामेछाप	१२. वीरगञ्ज
१३. काठमाडौँ	१४. बन्दिपुर (तनहुँ)	१५. पोखरा	१६. बाग्लुङ
१७. तानसेन (पाल्पा)	१८. भैरहवा (रुपन्देही)	१९. तौलिहवा	२०. नेपालगञ्ज (बाँके)
२१. दाङ	२२. सल्यान	२३. जुम्ला	२४. दैलेख
२५. डडेलधुरा	२६. डोटी	२७. बैतडी	२८. धनगढी

काठमाडौँ र विराटनगर बाहेक अन्य २६ ठाउँमा बिजुली नभएकाले जेनेरेटर जडान गरी सेवा सञ्चालनमा ल्याइएको थियो । यातायातको सुविधा नभएको सो समयमा आ.वा. सेट, जेनेरेटर र जेनेरेटरका लागि इन्धन ढुवानी गर्ने कार्य पनि कठिन भएकाले सेवा सञ्चालनमा त्यति सहजता थिएन ।

काठमाडौँ स्थित त्रिपुरेश्वरको जगन्नाथ देवलमा रहेको आकाशवाणी हेड अफिसको कार्यालयबाट नै सेवाग्राहीहरूको खबर पठाउने सम्पूर्ण कार्य गरिन्थ्यो । त्यस बखत एकै ठाउँबाट सूचना आदान-प्रदान (रिसिभिड र ट्रान्समिटिङ्) कार्य हुने गर्दथ्यो । यसो गर्नु उपयुक्त नहुने भएकाले आकाशवाणी सेवाको विस्तारमा अमेरिकी

अमेरिकी सरकारको सहयोगमा निर्मित छाउनीस्थित रिसिभिड स्टेसन भवन

सरकारको सहयोग प्राप्त भए पछि २०१६ सालमा सिंहदरबारमा ट्रान्समिटिङ् स्टेसन र छाउनीमा रिसिभिड स्टेसन राख्ने निर्णय भयो । सो अनुरूप अलग अलग स्थानमा Transmitting / Receiving Centre

पब्लिक वर्क्स तथा संचार विभाग

त्यस बखत मुलुकमा सडक यातायातको खासै विकास भएको थिएन । सडक सञ्जाल र यातायातको अभावमा पैदल यात्रा र घोडाको सहाराबाट चिट्ठीपत्र आदान-प्रदान गर्ने अवस्थामा आधुनिक दूरसञ्चारका साधनको विस्तारले देशको विकास, आन्तरिक सुरक्षा, शासन व्यवस्था सञ्चालन, व्यापार लगायतका खबर आदान-प्रदानमा निकै सुविधा पुग्न गएको थियो ।

२००७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि आर्थिक योजनाको विषयमा पनि छलफल सुरु भयो । यसले मुलुकको आर्थिक विकासका लागि पञ्चवर्षीय योजना अङ्गीकार गर्‍यो । वि.सं. २०१२ आश्विन २४ गते शाही घोषणाका साथै प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाको मस्यौदा जनसमक्ष आयो । दूरसञ्चार सेवाको आवश्यकता व्यापार, वाणिज्य एवम् उद्योगधन्दाका लागि ज्यादै महत्त्वपूर्ण हुन सक्दछ र यसले तिनको विकास र प्रवर्द्धनमा टेवा पुर्‍याउन सकिन्छ भन्ने उद्देश्यले प्रथम पञ्चवर्षीय योजनामा यसको विस्तारलाई निकै महत्त्व दिइएको पाइन्छ ।

२०१२ सालमा ३०० लाइन क्षमताको (सुरुमा २०० र पछि १०० लाइन थप गरी) सि.बि. म्यानुअल टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापना भएको थियो । उक्त एक्सचेञ्जबाट सर्वसाधारणलाई व्यक्तिगत रूपमा टेलिफोन लाइन जडान भएको कुरा २०१२ साल जेष्ठ ८ गते सर्वसाधारणलाई टेलिफोन सेवा वितरण गर्ने सम्बन्धमा प्रकाशित सूचनाबाट बुझ्न सकिन्छ । उक्त टेलिफोन एक्सचेञ्जका सबै सामानहरू नेपाल सरकारको खर्चमा भारतबाट ल्याइएका थिए र नेटवर्क लगायत सम्पूर्ण जडानको कार्य भारतबाट प्राविधिकहरू भिकाएर गरिएको थियो । सेन्ट्रल ब्याट्री सिस्टम (Central Battery System) को सो म्यानुअल सि.बि.एक्सचेञ्ज (Manual CB Exchange) सिंहदरबार हाताभित्र जडान गरिएको थियो । यस एक्सचेञ्जबाट डिल्लीबजार, असन, इन्द्रचोक, पाटन आदि ठाउँमा ओपन वायरको (G.I.Wire) माध्यमबाट ग्राहकको घरसम्म टेलिफोन लाइन जडान गरिएको थियो । सो समयमा टेलिफोन जडान तथा मर्मत गर्ने प्राविधिकका हैसियतले दूरसञ्चारका इन्जिनियर बढीमान श्रेष्ठको निवासमा पनि एक लाइन टेलिफोन जडान गरिएको थियो । त्यस बखत जडान गरिएको पोल आज पनि उहाँको घर अगाडि देख्न सकिन्छ । रानीपोखरीको छेउमा जडान गरिएको पहिलो २५ लाइन क्षमताको स्टाउजर टेलिफोन एक्सचेञ्ज (Strowger Telephone Exchange) निकालेर सिंहदरबार हाताभित्र जडान प्रयोजनका लागि बढीमान श्रेष्ठ लगायत केही प्राविधिकहरूलाई पाकिस्तानको रावलपिण्डीमा तालिमका लागि पठाइएको थियो । तर कारणबस यसले मूर्तरूप लिन सकेन । त्यसपछि सि.वि. मेनुअल एक्सचेञ्ज स्थापनामा नै ध्यान गएको देखिन्छ ।

३. संस्थागत संरचना

राजनीतिक परिवर्तन पश्चात मुलुकको शासन सञ्चालन प्रक्रिया औपचारिक, सामूहिक जिम्मेवारी र सहभागितामूलक हुँदै आयो । शासन सञ्चालनमा जहानियाँ राणाहरूको एकाधिकार समाप्त भई दलीय प्रतिनिधिको सहभागितामा सरकार गठन गर्ने क्रम सुरु भयो । श्री ३ (राणा प्रधानमन्त्री) मा निहित शासकीय स्रोत क्रमशः श्री ५ मा पुग्यो ।

२००७ साल ७ फाल्गुणमा मोहनशमशेरको प्रधानमन्त्रित्वमा मन्त्रिमण्डल गठन गरी मन्त्रालयहरूको कार्य विभाजन र क्षेत्र समेत तोकियो । भद्रकाली मिश्रलाई यातायात मन्त्री नियुक्त गरियो । यसरी मन्त्रालयको औपचारिक स्थापना, मन्त्रीको जिम्मेवारी र कार्य क्षेत्र, प्रशासनिक प्रक्रिया आदिको व्यवस्थापन गरियो । यातायात मन्त्रालय अन्तर्गत सञ्चार विभाग गठन गरियो । सोही विभाग अन्तर्गत टेलिफोन हेड अफिस, आकाशवाणी हेड अफिस र हुलाक सेवा कार्यालय रहने गरी सञ्चार सेवालाई एउटै विभागको मातहतमा ल्याइयो ।

राजनीतिक परिवर्तनबाट विशेषतः नागरिक सरकारको निर्माणतर्फ घटनाक्रम विकसित हुनुका साथै राज्यले आय-व्ययको विवरण सार्वजनिक गर्ने परम्पराको सुरुआत पनि भयो । जसका लागि क्रमिक रूपमा संरचनात्मक व्यवस्था पनि हुँदै आएको पाइन्छ ।

२००७ सालसम्म आकाशवाणी सेवा विस्तार गर्ने क्रममा स्थापना गरिएको मोहन आकाशवाणीको नाम परिवर्तन गरी 'आकाशवाणी हेड अफिस' रहन गयो। राजनीतिक अस्थिरतासँगै सरकारको हेरफेरको क्रम पनि तीव्र रूपमा हुन थाल्यो। दूरसञ्चार सेवाको तालुक मन्त्रालयको नाम पनि फरक-फरक राखिए। जस्तो यसको नाम २००७ सालमा यातायात मन्त्रालय रहेकोमा नेपाल सरकारलाई प्रशासनिक संरचना निर्माण, निजामती सेवाको उपयुक्त व्यवस्थापन, ऐन-नियम निर्माण आदिका लागि सुभाष दिन भारतबाट आएका परामर्शदाता एन.एम.बुच कमिटीको सिफारि सबमोजिम शासन सञ्चालनलाई ११ भागमा विभाजन गरी यातायात मन्त्रालयलाई 'पब्लिक वर्क्स र सञ्चार मन्त्रालय' नामाकरण गरियो (नेपाल राजपत्र खण्ड दुई २००९/०५/१० संख्या ३)। २०१४ सालमा सार्वजनिक मन्त्रालय र २०१५ सालमा पुनः यातायात र सञ्चार मन्त्रालय नामकरण गरिएको पाइन्छ।

यहाँ उल्लेख्य सन्दर्भ के देखिन्छ भने २००७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि तत्कालीन नाम परिवर्तन गरिएको भएता पनि आकाशवाणी बापत सेवाग्राहीलाई दिइने रसिदमा भने पहिले जस्तै 'श्री मोहन आकाशवाणी' नै राखिएको कुरा २०१३ साल आषाढ ७ गते बुधबारका दिन जारी गरिएको एउटा रसिदबाट स्पष्ट हुन्छ। यद्यपि कतिपय रसिदमा भने अगाडि नै 'नेपाल सरकार टेलिफोन' उल्लेख भएको पनि पाइन्छ। २०१० साल माघ १६ गते शुक्रबारका दिन लेखिएको एउटा लिखतबाट सो कुरा भल्किन्छ। उक्त दुवै रसिद यस प्रकार थिए;

नेपाल सरकार टेलिफोन			
नं. १९५०८	संख्या ५०	सञ्चालन	पठाउने आफिस नेपाल
खर्च दाखिलको टाढा घण्टा १६ मिनेट ५	खर्च दिइसिएको टाढा घण्टा १९ मिनेट ००	मिति २००९/०५/१०	
दलम् बुझ्नेको सहि	परेटरको सहि	अफ कोर्दे माल	
खर्च पठाउनेको पूरा नाम देगाना	देबीदास मानन्धर रकोन गरीगोडाजोला		
रामपुर लज्जा कोर वारीस नामा यउटा छुट्टा मान लाई आई ले लेरके दिये हुने थियो।			
मक्ष			
टेलिफोनबाट नगाने पठाउनेको पूरा नाम देगानाको सहि			

श्री: श्री मोहन आकाशवाणी

रसिद नं ६९ पठाउने आफिस *कोट गैज*

पाउने आफिस *११८ कोट महसुल रु. २/५८*

कुरा गरेको मिनेटको महसुल रु. *५३/११५/५१००*

समेत जम्मा रु. अक्षरेऽपि *५३/११५/५१००*

बुझिलियो *५३/११५/५१००*

मिति महसुल बुझनेको सदिखाप

१३/१/७१८

२१/२/१८

(यी दुवै सामग्री प्राध्यापक डा. भवेश्वर पंगेनीको सङ्कलनबाट लिइएको हो)

यी सामग्रीका आधारमा २००७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि 'नेपाल सरकार टेलिफोन' नामकरण गरिएको देखिन्छ। यद्यपि 'श्री मोहन आकाशवाणी' नामका रसिद पनि प्रयोगमा ल्याइएको हुन सक्दछ।

२००८ देखि २०१६ सालको अवधिमा तालुक (दूरसञ्चार सम्बन्धी) मन्त्रालयको स्वरूप, सरकार प्रमुख, मन्त्री र विभागीय सेक्रेटरीको विवरण यस प्रकार रहेको थियो;

अवधि	सरकार प्रमुख	मन्त्रालय	मन्त्री	विभाग	विभागीय सेक्रेटरी
२००७/११/१७ देखि २००८/०७/३०	मोहन शमशेर ज.व.रा.	यातायात	भद्रकाली मिश्र	यातायात र सञ्चार	...
२००८/०८/०१ देखि २००९/०४/३०	मातृका प्रसाद कोइराला	यातायात र जंगल	भद्रकाली मिश्र (२००९/०२/२४)	यातायात र सञ्चार	...
२००९/०५/०१ २०१०/०३/०२		पब्लिक वर्क्स र सञ्चार	काजी मनिकलाल राजभण्डारी	पब्लिक वर्क्स र सञ्चार	प्रेम नरसिंह
२०१०/०३/०२	मातृकाप्रसाद कोइराला	पब्लिक वर्क्स र सञ्चार	त्रिपुश्वरसिंह	पब्लिक वर्क्स र सञ्चार	प्रेम नरसिंह
२०१०/१०/०७ देखि २०१०/११/१९	मातृकाप्रसाद कोइराला	पब्लिक वर्क्स र सञ्चार	भद्रकाली मिश्र (२०११/१०/२९) केशर शमशेर ज.व.रा.	पब्लिक वर्क्स र सञ्चार	टंकप्रसाद अधिकारी (२०११/०४/२१ देखि का.मु. वेदप्रसाद लोहनी (२०१२/०१/१५) सुरेन्द्र शमशेर ज.व.रा. दे.से. वेद प्रसाद लोहनी (२०१२/०७/२३)

अवधि	सरकार प्रमुख	मन्त्रालय	मन्त्री	विभाग	विभागीय सेक्रेटरी
२०१२/१०/१३ देखि २०१४/०३/३१	टंकप्रसाद आचार्य	पब्लिक वर्क्स र सञ्चार	पशुपतिनाथ घोष		
२०१४/०३/३१ देखि २०१४/०७/२९	डा. के.आइ. सिंह		पद्मनरसिंह राणा		
२०१५/०२/२	सुवर्ण शमशेर ज.व.रा. (परिषदको अध्यक्ष)	यातायात तथा सञ्चार	चन्द्रभुषण पाण्डे		
२०१६/०३/१६	विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला	यातायात तथा सञ्चार	गणेशमान सिंह		

२००८ सालदेखि २०१६ सालसम्म विभागीय प्रमुख र टेलिफोन अड्डा प्रमुखका रूपमा निम्नानुसार व्यक्तिहरूले काम गर्नु भएको पाइन्छ;

चीफ इन्जिनियर सुर्यजंग थापा क्षेत्री	- पब्लिक वर्क्स तथा सञ्चार विभाग
डाइरेक्टर टंकप्रसाद अधिकारी	- सञ्चार विभाग

३.१ कर्मचारी भर्ना सम्बन्धी व्यवस्था

राणाकालको अन्त्यतिरसम्म श्री ३ को तजबिजबाट कर्मचारी भर्ना गर्ने तथा निकाल्ने प्रचलन रहेकोमा २००५ तिर सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी विज्ञापन मार्फत भर्ना लिने गरिएको पाइन्छ । प्रजातन्त्र स्थापनापछि यसमा यथोचित सुधार आएको देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा दूरसञ्चार सेवामा कर्मचारी भर्नाका लागि यस प्रकारको नीति अख्तियार गरियो;

कर्मचारी भर्ना नीति : २००८ देखि २०१६ सालसम्म दूरसञ्चार सेवा सम्बन्धी सबै कार्यहरू यातायात र सञ्चार मन्त्रालय अन्तर्गत नै हुन्थ्यो । निजामती सेवाका कर्मचारीबाट टेलिफोन सेवाको जिम्मेवारी बहन हुन्थ्यो । २०१३ सालमा निजामती सेवा ऐन र नियमावली जारी भएपछि सोही ऐनअनुरूप कर्मचारीहरूको भर्ना, छनौट, सरुवा, बढुवा, पदस्थापन भएको पाइन्छ । निजामती सेवा ऐन जारी हुनुपूर्व कर्मचारीको आवश्यकताअनुरूप र जनशक्तिको बजारअनुरूप विज्ञापनको माध्यमबाट इच्छुक र योग्यता पुगेका उम्मेदवारबाट दर्खास्त आह्वान गरी छनौट गरिन्थ्यो ।

टेलिफोन हेड अफिसलाई मिस्त्री पद भर्ना गर्नु पर्दा २०१२ साल जेष्ठ १० गते यस प्रकार सूचना सार्वजनिक गरिएको थियो;

पद: सिनियर मिस्त्री (स्थायी तथा पेन्सन पाइने)

योग्यता : टेलिफोन काममा विशेष योग्यता हुनु पर्दछ ।

विशेष योग्यता : म्याट्रिक पास भई भारत जवल्पुरमा टेलिफोन मेकानिक्समा पूरा तालिम प्राप्त व्यक्तिलाई विशेष ग्राह्यता ।

मासिक तलब : मो रु. ७०-१३०/- महँगी भत्ता मो.रु. १२।५०

काम : टेलिफोन सेट र एक्सचेञ्ज बोर्ड बनाउने र अरू परिआएको टेलिफोन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।...
(राजपत्र खण्ड ४-२०१२/०२/१६ संख्या ४९)

तत्कालीन समयमा जुन कार्यालयमा कर्मचारी आवश्यकता हुन्छ सोही कार्यालयका लागि नै विज्ञापन गरिन्थ्यो । आकाशवाणी अफिस विराटनगर मर्मत केन्द्र र नेपालगञ्ज मर्मत केन्द्रलाई कर्मचारीको आवश्यकता सम्बन्धी यस प्रकार विज्ञापन प्रकाशन गरिएको थियो;

पद : सब इन्जिनियर ननगजेटेड (स्थायी तथा पेन्सन पाइने)

न्यूनतम योग्यता : सरकारबाट स्वीकृत भएको इन्स्ट्रुटबाट रेडियो वा वायरलेस डिप्लोमा प्राप्त भएको र कमसेकम २ वर्ष सो लाइनमा काम गरेको ।

मासिक तलब : कं. रु. १४०/- २८०/-

मासिक भत्ता : कं. रु. २०

(नेपाल राजपत्र २०१२/११/२९)

निजामती सेवा ऐन २०१३ लागू भएपछि मात्र कर्मचारी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था गरिएको थियो ।

३.२ पद वर्गीकरण

सञ्चार विभाग अन्तर्गतको टेलिफोन हेड अफिस, आकाशवाणी कार्यालय लगायत विभिन्न स्थानमा रहेका कार्यालयहरूमा काम गर्ने कर्मचारीहरूलाई जिम्मेवारी, योग्यता र कामका आधारमा विभिन्न पदमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । यस्ता पदमा सेक्रेटरी, डेपुटी सेक्रेटरी, अस्टिन्ट सेक्रेटरी, डाइरेक्टर, चीफ इन्जिनियर, इन्जिनियर, असिस्टेन्ट इन्जिनियर लगायत पद सिर्जना गरिएको थियो ।

वि.सं. १९७३ देखि स्थापना भएको काठमाडौँ-वीरगञ्ज ७२ माइलको टुङ्क टेलिफोन लाइनलाई पश्चिममा बुटवल र पूर्वमा धनकुटासम्म हेर्ने गरी टेलिफोन हेड अफिसअन्तर्गत टेलिफोन फाँटको व्यवस्था गरिएको थियो भने वि.सं. २००९ सम्म आइपुग्दा आकाशवाणी र टेलिफोन हेडअफिसका कर्मचारीहरूलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ;

सि.नं.	दर्जा	तलब स्केल मो.रु.	कैफियत
१.	अपरेटर, असिस्टेन्ट अपरेटर, हेड अपरेटर	४५-८०	स्केलमा मासिक भत्ता रु. ५ र हेड भई काम गर्नेलाई मासिक रु. ८ थप
२.	हेड लाइन्समेन, लाइन्समेन र		
३.	न्यूज किपर	३५-६०	
४.	सि. अटेन्डेन्ट, अटेन्डेन्ट	३०-४५	
५.	कालीगढ	२७-३५	
६.	हेड मिस्त्री, मिस्त्री, मेकानिक्स जुनियर मिस्त्री	४५-८०	रु. ५० भन्दा बढी खानेलाई जुनियर मिस्त्री र सोभन्दा बढी खानेलाई सिनियर मिस्त्रीको दर्जा
७.	कम्पाउन्डर	४५-८०	
८.	ट्रान्सलेटर	७०-१३०	
९.	टेक्निकल इन्चार्ज,	१२०-२४०	
१०.	टेलिफोन इन्चार्ज (डाइरेक्टर)	१८०-३६०	

दूरसञ्चार पनि बिजुली, खानेपानी जस्तै अत्यावश्यक सेवा भएकाले यो सेवा सञ्चालन तथा विस्तार गर्न तत्कालीन सरकारले पब्लिक वर्क्स तथा सञ्चार विभागअन्तर्गत दूरसञ्चार सेवा सम्बन्धमा काम गर्ने दुई छुट्टा-छुट्टै कार्यालय स्थापना गरेको देखिन्छ ।

३.२.१. आ.वा. हेड अफिस तथा टेलिफोन हेड अफिस

टेलिफोन हेड अफिसले स्थानीय टेलिफोन र ट्रङ्क टेलिफोनको सञ्चालन तथा विस्तारको काम गर्दथ्यो भने, आकाशवाणी हेड अफिसले आकाशवाणी सेवा सञ्चालन र आ.वा. स्टेसनको विस्तारको काम गर्दथ्यो । त्यस समय मुलुकमा दूरसञ्चार विषयमा दक्ष इन्जिनियर उपलब्ध थिएनन् । त्यसैले विद्युतमा काम गर्ने इन्जिनियरहरूलाई नै टेलिफोन हेड अफिस र आकाशवाणी हेड अफिसमा काम गराएको पाइन्छ । २००७ सालसम्म विद्युतमा काम गर्ने ब्रिटिस इन्जिनियर आर.जि.किलवर्नलाई टेलिफोन हेड अफिसमा चीफ इन्जिनियरका रूपमा काम गराइएको प्रसङ्ग माथि परिसकेको छ । उनी स्वदेश फर्केपछि उदयबहादुर नकमीलाई टेलिफोन हेड अफिसको प्रमुख बनाइयो ।

त्यस्तै २००७ सालभन्दा पहिले बिजुली अड्डामा काम गर्ने इन्जिनियर काशीराज उपाध्याय पाण्डेलाई मोहन आकाशवाणी कार्यालयको प्रमुख बनाइएको थियो भने २००८ सालपछि बिजुली अड्डामा नै काम गर्ने इन्जिनियर रामप्रसाद नेपाल र पशुपति प्रताप शाहलाई आकाशवाणी कार्यालयको प्रमुखमा नियुक्त गरिएको देखिन्छ । २०११ सालपछि इन्जिनियर नवराज बैद्यलाई आकाशवाणी कार्यालयको प्रमुखमा नियुक्त गरिएको थियो ।

४. टेलिकम्युनिकेसन विभागको स्थापना

आकाशवाणी हेड अफिस र टेलिफोन हेड अफिस स्थापना भएपछि नेपालका गाउँ एवम् शहर क्षेत्रबाट टेलिफोन र आकाशवाणी सेवाको माग दिनप्रतिदिन बढ्न थाल्यो । खुला राजनीतिक परिवेशमा मानिसहरू एक स्थानबाट अर्को स्थानमा आवत-जावत, जिल्ला र केन्द्र बीचको सम्पर्क एवम् स्कूल-कलेज आदि सञ्चालनका प्रभावले आर्थिक र व्यवसायिक क्रियाकलापमा समेत विस्तार हुन गयो । यसै पृष्ठभूमिमा दूरसञ्चार सेवाको महत्त्व बढ्दै गयो ।

साथै मित्र राष्ट्र भारत र अमेरिकी सरकारले पनि दूरसञ्चारका क्षेत्रमा सहयोग गर्ने इच्छा व्यक्त गरे । यसअनुरूप दूरसञ्चार सेवालाई एकीकृत रूपबाट विकास र विस्तार गर्ने उद्देश्यले हुलाक सेवालाई छुट्याएर २०१६ साल भाद्र ८ गते आकाशवाणी हेड अफिस र टेलिफोन हेड अफिसलाई एकै ठाउँ गाभियो । योसँगै

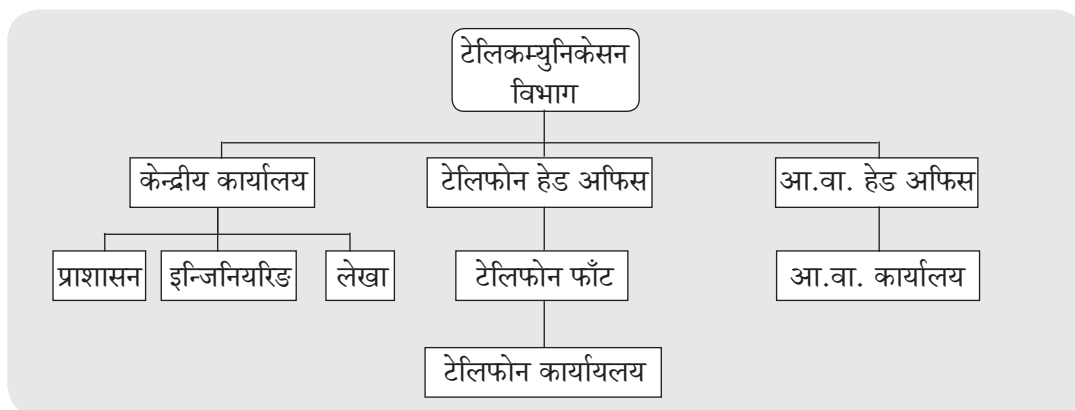

टेलिकम्युनिकेसन विभागको सिंहदरबार पुतली बगैँचास्थित
केन्द्रीय कार्यालय भवन

टेलिकम्युनिकेसन विभागको स्थापना भयो । यस विभागलाई निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालयअन्तर्गत राखिएको थियो । विभागको स्थापना पश्चात टेलिफोन हेड अफिसमा कार्यरत इन्जिनियर श्री हेरम्ब प्रसाद उपाध्यायलाई

विभागीय प्रमुख अर्थात चीफ इन्जिनियरको जिम्मेवारी दिइएको थियो । विभागको स्थापनाका लागि हेरम्ब प्रसाद उपाध्यायको योगदान रहेको बुझिन्छ ।

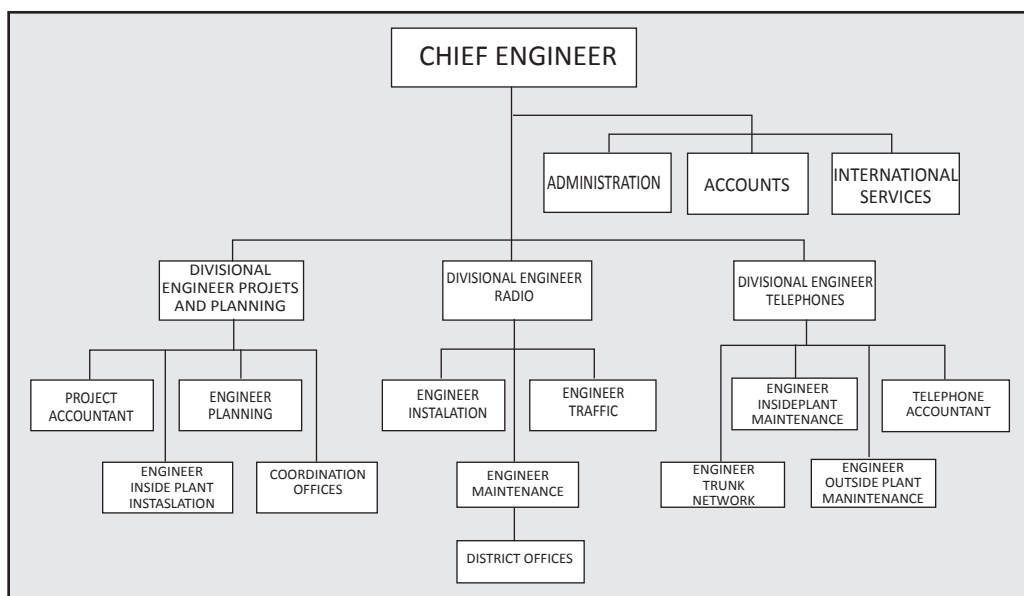
टेलिकम्युनिकेसन विभाग गठन भएपछिको संगठन चार्ट

माथिको साङ्गठनिक संरचनालाई क्रमिक रूपमा सुधार गर्दै आवश्यकता अनुसार दरबन्दी थप गर्ने र नयाँ कार्यालयहरू खोल्ने काम चालु नै रह्यो ।

टेलिकम्युनिकेसन विभाग गठन भएपछि दूरसञ्चार समिति गठन हुनुभन्दा पहिलेसम्म विभागको सङ्गठन संरचना यस प्रकार रहेको थियो;

TELECOMMUNICATIONS STAFF ORGZNIZATION WITHIN DEPARTMENTS

४.१ टेलिकम्युनिकेसन विभाग प्रमुख

२०१६ सालमा टेलिकम्युनिकेसन विभाग गठन भइ यसको प्रमुखमा चीफ इन्जिनियर हेरम्ब प्रसाद उपाध्यायलाई नियुक्त गरिएपछि नयाँ सङ्गठनात्मक स्वरूप पनि कार्यान्वयनमा ल्याइएको थियो । यसैअनुरूप प्राविधिकतर्फ योजना प्रगति तथा प्राविधिक शाखामा उदय बहादुर नकर्मी, आकाशवाणी प्रधान कार्यालयमा इन्जिनियर इन्चार्ज नवराज वैद्य र टेलिफोन कार्यालयमा इन्जिनियर रामप्रसाद शर्मालाई जिम्मेवारी दिइयो ।

५. सरकारी प्राथमिकता र बजेट

२००७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि गठन गरिएको सरकारको प्रभाव जिल्ला जिल्लासम्म पुर्‍याउनका लागि सञ्चार माध्यमको विस्तार अति आवश्यक महसुस गरियो । साथै विकासका पूर्वाधारमध्ये सञ्चार महत्त्वपूर्ण बन्दै आयो । सर्वसाधारणमा बढ्दो चेतनाले दूरसञ्चार सेवाको उपयोगिता वृद्धि भयो र यसको महत्त्व पनि स्थापित हुँदै गयो । सरकारले पनि दूरसञ्चार सेवालाई प्राथमिकतामा राखेको थियो । सरकारको वार्षिक आय-व्ययको विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्ने व्यवस्थाले सेवा क्षेत्रहरूबाट प्राप्त हुने आय-व्ययको अनुमान प्रकाशित हुन थाले । सरकारको आय-व्यय विवरणमा सञ्चारतर्फको स्थिति यस प्रकार देखिन्छ;

(रु. ०००)

आयतर्फ	२००७	२००८	२००९/१०	२०१२/१३		२०१३/१४	
टेलिफोन	१३६	१३६	१२०	मो.रु.७१	भा.रु. ६६	मो.रु.७१	भा.रु.६६
आकाशवाणी	३१	६०	१११	२२	२७	३६	६४
जम्मा	१६७	१९६	२३१	९३	३८	१०२	७५

व्ययतर्फ

(रु. ०००)

व्ययतर्फ	२००७	२००८	२००९/१०	२०१२/१३		२०१३/१४	
टेलिफोन (नियमित) नयाँ योजना	२६२	२३९५००७३९	५३२	१५१	१११	१५५	१३०३६
आकाशवाणी (नियमित) नयाँ स्टेशन	९२२	१३५५००६३५	३७४	६१	९०	७३	११७१२१२९
जम्मा	२८३	१३७४	९०६	२१२	२०१	२२८	३९५

२००७ सालमा मुलुकको कुल अनुमानित आयको ०.५७४ र कुल अनुमानित खर्चको १.१४६ प्रतिशत टेलिफोन र आकाशवाणी तर्फको रह्यो । त्यस्तै वि.सं. २००८ मा कुल अनुमानित आयको ०.६४२ प्रतिशत र कुल अनुमानित खर्चको २.६१ प्रतिशत टेलिफोन र आकाशवाणीतर्फ छुट्याइनुले सेवाको विस्तारमा सरकारी बजेटले प्राथमिकता प्रदान गरेको रहेछ भन्ने देखि (नेपाल राजपत्र, २००९।०६।०७ खण्ड-२ संख्या ७) ।

६. आइ.टि.यु. (International Telecommunication Union) को सदस्यता

विश्वमा दूरसञ्चार सेवालाई समयानुकूल व्यवस्थित गर्दै लैजान दूरसञ्चार संस्था, रेडियो र टेलिभिजन

स्टेशनलाई चाहिने फ्रिक्वेन्सि प्रदान गर्ने प्रमुख उद्देश्य लिएर सन् १८६५ मे १७ मा फ्रान्सको राजधानी पेरिसमा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार संघको गठन भयो। संघमा २० राष्ट्रहरू सम्मिलित थिए। यस संस्थालाई International Telegraph Union भनियो। सन् १९०६ मा खास गरी रेडियो हेर्ने गरी बर्लिनमा पनि त्यस्तै किसिमको अर्को संघ गठन गरियो। सो संस्थामा २७ राष्ट्रहरू सदस्य थिए। विश्वमा दूरसञ्चारको विकास गर्दै लैजान अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा एउटा सशक्त अन्तर्राष्ट्रिय संस्था आवश्यक ठानी १९०६ मा बर्लिनमा गठन गरिएको 'इन्टरनेसनल रेडियो टेलिग्राफ युनियन' र पेरिसमा गठन गरिएको 'इन्टरनेशनल टेलिग्राफ युनियन' एकै प्रकृतिको भएकाले दुवैलाई एउटा सङ्गठन बनाउने उद्देश्यले स्पेनको राजधानी मेड्रिडमा सन् १९३२ मा भएको सम्मेलनबाट 'अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार संघ' (International Telecommunication Union) (ITU) नामाकरणका साथ विधिवत नयाँ संस्था गठन गरियो। यस संस्थाले सन् १९३४ देखि आफ्नो काम सुरु गर्‍यो।

यो संस्था सन् १९४७ मा संयुक्त राष्ट्रसंघको विशेषाधिकार एजेन्सी अन्तर्गत रहन गयो। यसको प्रधान कार्यालय जेनेभामा सारियो र सन् १९६२ मा नयाँ भवनको पनि निर्माण पूरा भयो। यो संस्थाले विश्वमा दूरसञ्चार सेवाको विकास गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न थाल्यो। यसपछि आफ्ना सदस्य राष्ट्रहरूलाई आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग दिन थाल्यो। अन्य राष्ट्रहरूले पनि आफ्नो देशमा दूरसञ्चार सेवाको विकास गर्न ITU को सदस्यता लिन थाले। नेपालले पनि वि.सं. २०१४ मंसिर २० गते (Dec 5 1957) मा ITU को सदस्यता हासिल गरेको थियो। वि.सं. २०१६ (सन् १९५९) मा स्वीट्जरल्यान्डमा भएको प्लेनी पोटेन्सियलरी कन्फरेन्समा नेपाल सरकारका तर्फबाट बेलायत स्थित तत्कालीन शाही नेपाली राजदूत भरेन्द्र नारायण सिंहले पहिलो पटक भाग लिएका थिए। ITU ले सदस्य राष्ट्रका दूरसञ्चार निकायहरूलाई प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोगका साथै बेतार (Wireless) प्रणालीको Communication System लाई चाहिने Frequency को समुचित व्यवस्थापन गर्दै आएको पाइन्छ। त्यसै कारण यो क्षेत्रको विकासमा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार संघको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ। विभिन्न देशहरू बीच स्थापित हुने हाइ फ्रिक्वेन्सी रेडियो लिङ्क र अन्तर्देशीय एच.एफ. लिङ्कका लागि प्रयोग हुने फ्रिक्वेन्सी आइ.टि.यु. अन्तर्गतको आइ.एफ.आर.बि. (International Frequency Board) मा दर्ता गरेपछि ति फ्रिक्वेन्सीहरूको प्रयोग बैध मानिने भएकाले पनि आइ.टि.यु.को सदस्य हुनु अनिवार्य हुन्छ।

७. कानुनी व्यवस्था

२०१६ सालसम्ममा टेलिकम्युनिकेसन ऐन नबनेको अवस्थामा सरकारले कार्यकारी अधिकार प्रयोग गरी स्थानीय टेलिफोन नियमावली सर्वप्रथम २०१४ सालमा बनाएर, पब्लिक वर्क्स तथा सञ्चार मन्त्रालयले २०१४ साल भाद्र ३ गते यो नियमावली जारी गरेको थियो। सो नियमावलीले टेलिफोन लाइनको किसिम, टेलिफोन सेवा जडानको धरौटी एवम् जडान खर्च, सेवा प्रयोग वापतको सेवा शुल्क आदिको विषयमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। उक्त नियमावलीमा म्यानुअल म्याग्नेटो, सि.वि. म्यानुअल र अटोमेटिक गरी तीन किसिमका लाइनको उल्लेख गरिएको छ।

७.१ महसुल एवम् राजस्व

७.१.१ महसुलदरमा वृद्धि

वि.सं. २००५ चैत्र २६ बाट लागू गरिएको टेलिफोन महसुल दर २०११ सालसम्म यथावत् रहेको देखिन्छ। पब्लिक वर्क्स तथा सञ्चार मन्त्रालयको आदेश बमोजिम टेलिफोन र आकाशवाणीको महसुल दर सोही मिति (२०११) बाट लागू हुने गरी ५० प्रतिशत वृद्धि गरिएको थियो अर्थात् २००५ सालपछि ६ वर्षमा महसुल दरमा ५०% ले वृद्धि भएको देखिन्छ।

टेलिफोन महसुल सम्बन्धमा २०१४ साल भाद्र ३ गते पब्लिक वर्क्स तथा सञ्चार मन्त्रालयबाट पहिलो पटक टेलिफोन महसुलमा नयाँ दर लागू भएको देखिन्छ । टेलिफोन लाइनलाई ३ किसिममा विभाजन गरी सो बमोजिमको मासिक महसुल र धरौटीको व्यवस्था गरियो । पाँच पृष्ठको सो नियममा मासिक महसुल, धरौटी, महसुल बुझाउने अवधि, प्लग, सकेट र एक्सटेन्सन लाइनको थप महसुल, म्यानुयल कनेक्सनको महसुल, अस्थायी कनेक्सनको महसुल समेत उल्लेख छ (सो नियम अनुसूचीमा राखिएको छ) ।

नियमका मुख्य बुँदाहरू देहाय अनुसार थिए;

क) ३ किसिमका टेलिफोन लाइन निम्नानुसार हुने;

१) म्यानुयल म्याग्नेटो

२) सि.बि.

३) अटोमेटिक

ख) टेलिफोन लिन चाहनेले रु. ३००/- धरौटी राख्नुपर्ने

ग) मासिक महसुल दर

म्याग्नेटो लाइनको रु. २५/-

सि.बि. लाइनको रु. २५/-

अटोमेटिक लाइनको रु. ३०/-

घ) महसुल बुझाउने अवधि: हरेक महिनाको २२ गतेभित्र मासिक महसुल बुझाउनु पर्ने र सो मितिमा नबुझाएमा सो महिनाको अन्त्यसम्ममा रु. १/- र अर्को महिना बुझाएमा रु. ५/- जरिवानाको व्यवस्था गरिएको थियो ।

ङ) अस्थायी तथा म्यानुयल कनेक्सनको व्यवस्था: एक महिनाभन्दा कम अवधिका लागि लाइन लिएमा म्यानुयल कनेक्सन हुने भयो । एक महिना वा सोभन्दा बढी अवधिका लागि अस्थायी कनेक्सन दिने व्यवस्था समेत यस नियमले गरेको छ । म्यानुयल लाइनका लागि दैनिक रु. २।२५ र अस्थायी लाइनको मासिक महसुल निम्नानुसार तोकिएको थियो;

१) म्यानुयल म्याग्नेटोको मासिक रु. ३५/-

२) सि.बि. को मासिक रु. ३५/-

३) अटोमेटिकको मासिक रु. ५०/-

च) स्थानीय कल: सरकारले सूचना प्रकाशित गरी लोकल एरिया तोक्ने र लोकलको महसुल नलाग्ने व्यवस्था गरेको थियो ।

छ) ट्रङ्ककल: लोकल कल एरियादेखि बाहिरको कललाई ट्रङ्क कल मानिने र ट्रङ्क कलका लागि रु. १००/- धरौटी राख्नुपर्ने व्यवस्था थियो ।

ज) किस्ताबन्दीमा महसुल बुझाउने व्यवस्था: वि.सं. २०१२ सालदेखि टेलिफोन महसुल असुल उपर हुन नसकेकाले एक मुष्ट असुल उपर गरी लिँदा ग्राहकलाई मर्का पर्न जाने हुँदा यो नियम लागू भएको (२०१४ भाद्र ३) गतेबाट एक वर्षभित्र ६ किस्तामा महसुल बुझाउन पाउने व्यवस्था समेत नियमको दफा १६ मा गरिएको

थियो । यस्तो प्रबन्धले सेवाग्राहीको हित सुनिश्चित गरी सेवाग्राहीलाई संरक्षण गर्ने उद्देश्य लिइएको देखिन्छ ।

७.१.२ पत्रकारहरूलाई सहूलियत

पत्रकारहरूलाई उपलब्ध गराउने सञ्चार सुविधा सम्बन्धमा पब्लिक वर्क्स मन्त्रालयको मिति २०१५।५।३१।३ को आदेशबाट निम्नानुसार व्यवस्था गरिएको देखिन्छ;

- क) पत्रकारहरूको कार्यालयमा जडान भएको टेलिफोनमा साधारण महसुलको ८० प्रतिशत मात्र लिने ।
- ख) ५०० अक्षरसम्मको खबरमा एक तिहाइ महसुल लिने ।
- ग) ५०१-१००० अक्षरसम्मको खबरमा आधा महसुल लिने ।
- घ) १००१ देखिको अक्षरमा २० प्रतिशत घटाएर महसुल लिने ।

पत्रकारितालाई सरकारले संरक्षण दिएर सबै नागरिक समक्ष खबर, सन्देश र समाचार सम्प्रेषण गर्नु पर्ने कुरालाई यस व्यवस्थाले प्रोत्साहित गरेको देखिन्छ ।

अन्त्यमा यस अवधि (वि.सं. २००८-२०१६) मा भौतिक प्रगति सम्बन्धमा त्यति विकास नदेखिएता पनि योजना तर्जुमा सम्बन्धमा निकै कार्य भएको देखिन्छ । २०१६ सालको अन्त्यसम्म आइपुग्दा स्थानीय टेलिफोन सेवाका लागि काठमाडौँमा ३०० लाइन क्षमताको म्यानुअल सि.बि. एक्सचेञ्ज (Manual C.B. Exchange), आकाशवाणी सेवाका लागि २८ ठाउँमा आ.वा. स्टेसन र काठमाडौँदेखि बाहिरका २९ वटा ठाउँमा ट्रङ्क टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउन ६०० भन्दा बढी माइलको ट्रङ्क लाइन स्थापना गरिएको देखिन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सेवाका लागि नेपाल सरकारका तर्फबाट कुनै व्यवस्था भएको देखिँदैन । यसै अवधिमा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार संघको सदस्यता प्राप्त हुन गएकाले दूरसञ्चारका क्षेत्रमा विश्वले गरेको प्रगतिको जानकारी अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार संघबाट प्राप्त हुँदा टेलिकम्युनिकेसन विभागले ऐन, नियम तर्जुमा, विदेशी सहयोग प्राप्त गर्ने विधि, परामर्शदाता नियुक्त गर्ने व्यवस्था टेलिकम्युनिकेसन विभाग गठन भइ सो विभागलाई नेतृत्व दिने व्यक्तिको छनौट जस्ता गहकिला काम गरेको देखिन्छ ।

परिच्छेद : तीन

स्वचालित टेलिफोन सेवाको थालनी र अन्तर्राष्ट्रिय
दूरसञ्चार सेवा विस्तारको सुरुआत
(वि.सं. २०१७-२०२६)

- » पृष्ठभूमि
- » प्रविधि तथा सेवा विस्तार
- » **Leased Circuit** सेवाको सुरुआत
- » साङ्गठनिक संरचना-नेपाल दूरसञ्चार समितिको गठन
- » कानुनी व्यवस्था-ऐन, नियमावली
- » टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली २०२४
- » महसुल दर

स्वचालित टेलिफोन सेवाको थालनी र अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा विस्तारको सुरुआत (वि.सं. २०१७-२०२६)

१. पृष्ठभूमि

दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासका दृष्टिले २०१६ साल पछिको समयलाई उल्लेख्य मानिन्छ। यस अगाडि एउटै मन्त्रालयअन्तर्गत रहेता पनि प्रायः फरक ढङ्गले सञ्चालनमा रहेका आकाशवाणी हेड अफिस र टेलिफोन हेड अफिस २०१६ साल भाद्र ८ गते दूरसञ्चार विभागको मातहतमा आएपछि राष्ट्रिय स्तरमा सेवा प्रदान गर्ने हेतुले एउटा सशक्त विभागका रूपमा अगाडि बढेको पाइन्छ।

यस अवधिमा दक्ष जनशक्ति र विदेशी पुँजीको परिचालन समेत गर्ने गरी सेवा विस्तार तथा सञ्चालन गर्ने कार्यलाई जोड दिइयो। विश्वमा दूरसञ्चार प्रविधिमा भएका प्रगति र प्रयोगलाई दृष्टिगत गरी यस्ता प्रविधिलाई मुलुकमा भित्र्याउनका लागि दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता हुने महसुस गरेर नयाँ इन्जिनियरहरूको प्रवेशलाई प्राथमिकता दिइएको पाइन्छ। दूरसञ्चार जस्तो सेवा राष्ट्र निर्माणका लागि अति महत्त्वपूर्ण हुने महसुस गरिएता पनि यसलाई मुलुकको दूरदराजका वासिन्दाको पहुँचमा पुर्‍याउनका लागि स्वदेशमा उपलब्ध साधन, स्रोत र जनशक्ति पर्याप्त नहुने भएकाले विदेशी सहायता र परामर्शदाताहरूको सेवाका लागि कदम चालिए। यस्ता कदमबाट दूरसञ्चार क्षेत्रको विकास र विस्तारमा यथेष्ट कार्य समेत भएको पाइन्छ। मूलतः दूरसञ्चार क्षेत्रको दिगो विकासका लागि व्यवस्थित योजना तर्जुमा गर्ने कार्यमा विदेशी परामर्शदाताहरूको सहयोग निकै फलदायी भएको देखिन्छ। यस अवधिमा यी महत्त्वपूर्ण कार्यहरू सम्पन्न गर्न दूरसञ्चार विभागका तत्कालीन चीफ इन्जिनियर स्व. हेरम्ब प्रसाद उपाध्यायको उल्लेख्य योगदान रहेको देखिन्छ। स्व. उपाध्यायको प्रेरणादायी र दूरदर्शी सोचका कारण नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासले अग्रगामी फड्को मार्न मद्दत पुगेको देखिएको छ। प्रस्तुत परिच्छेदमा उल्लिखित सन्दर्भका साथै अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवाको विस्तारको थालनीका बारेमा चर्चा गरिएको छ।

२. प्रविधि तथा सेवा विस्तार

२०१६ सालमा दूरसञ्चार विभाग खडा भए लगत्तै नेपाल, भारत र अमेरिकी सरकार बीच त्रिपक्षीय सहयोग सम्झौता गरिएको थियो। सम्झौता अनुसार अमेरिकी सरकारको सहयोगमा काठमाडौँको सुन्धारामा एक्सचेञ्ज भवन निर्माण गरिनुका साथै १ हजार लाइन क्षमताको अटोमेटिक एक्सचेञ्ज, सिंहदरबारमा १२० लाइनको पि.ए.बि. एक्स. (PABX) तथा मुलुकका विभिन्न ठाउँमा आ.वा. सेवा विस्तारका लागि ५८ वटा S.S.B. Mark IV सेटहरू प्राप्त भएका थिए। त्यस्तै भारत सरकारबाट योजनाका लागि आवश्यक पर्ने अन्य सामानहरू उपलब्ध गराउने र सेवा विस्तारका लागि आवश्यक हुने जनशक्ति तथा स्थानीय प्राविधिकका लागि भारतमा तालिमको व्यवस्था गर्ने सम्झौता गरिएको थियो।

२.१ अटोमेटिक टेलिफोन सेवाको सुरुआत र विस्तार

२.१.१ PABX जडान

माथि उल्लेखित त्रिपक्षीय सम्झौताअन्तर्गत प्राप्त भएको १२० लाइन क्षमताको इरिकसन (Ericsson) कम्पनी निर्मित पि.ए.बि.एक्स. (PABX) सिंहदरबार हाता भित्र जडान गरी २०१७ सालको सुरुमा नै सञ्चालनमा ल्याइयो। यसको उद्घाटन तत्कालीन प्रधानमन्त्री विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालाबाट भएको थियो। यो पि.ए.बि.

एक्सका सबै लाइन सिंहदरबार हाता भित्र रहेका कार्यालय र पदाधिकारीहरूलाई मात्र वितरण गरियो ।

२.१.२ स्वचालीत एक्सचेञ्जको जडान

यसै सम्झौताअन्तर्गत काठमाडौँको सुन्धारामा नयाँ एक्सचेञ्ज भवनको निर्माण गरियो । २०१७ सालमा १ हजार लाइन क्षमताको एल.एम.इरिक्सन (LM Ericsson) कम्पनीद्वारा निर्मित अटोमेटिक क्रस बार टेलिफोन एक्सचेञ्ज (Automatic x-bar Telephone Exchange) का सामानहरू प्राप्त भएर जडान कार्य सुरु भयो । यो जडान कार्य २०१८ सालको अन्त्यतिर पूरा गरियो । २०१९ साल वैशाख १ गते तत्कालीन राजा महेन्द्रबाट यसको उद्घाटन भई सेवा पनि शुभारम्भ भयो । सो एक्सचेञ्जको टेलिफोन नम्बर ५ अङ्कको हुने व्यवस्था थियो र ११ XXX

बाट सुरु भएको थियो ।

सो एक्सचेञ्ज

(Exchange)

जडानका लागि

इरिक्सन कम्पनीबाट

प्रमुख विज्ञका रूपमा

बर्डविक (Mr.

Burdwick) नामका

प्राविधिक र अन्य

सहयोगी प्राविधिकहरू

भारतबाट आएका

थिए । उनै प्राविधिक

बर्डविकले एक वर्षसम्म

काठमाडौँमा नेपाली

प्राविधिकहरूलाई

क्रसबार एक्सचेञ्ज

केन्द्रीय टेलिफोन भवन ?

काठमाडौँ सुन्धारास्थित सेन्ट्रल १ एक्सचेञ्ज भवन

(x-bar Exchange) जडान, मर्मत र सम्भार सम्बन्धी तालिम (On the job training) दिएका थिए । पछि सो एक्सचेञ्जको मर्मत र सम्भारको काम तीनै तालिम लिएका नेपाली प्राविधिकहरूबाट हुने गरेको थियो ।

२.१.३ केबल नेटवर्कको जडान

यसै ताका नेपालमा पहिलो पटक पेपर इन्सुलेटेड अन्डर ग्राउन्ड केबल, विभिन्न क्षमताको एरियल केबल, ड्रपवायर तथा ओपन वायर तानी ग्राहकलाई टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराइएको थियो । त्यसैगरी यसै समयदेखि प्राइमरी नेटवर्क, सेकेन्डरी नेटवर्क, डिस्ट्रिब्युसन नेटवर्क (Primary Network, Secondary Network, Distribution Network) को अवधारणामा नेटवर्क (Network) विस्तारको काम हुन थालेको थियो । साथै क्याबिनेट बक्स, डि.पि. बक्स (Cabinet Box, DP Box) को प्रयोग पनि यसै ताका हुन थालेको हो । उपरोक्त एक्सचेञ्जबाट पाटन शहरका विभिन्न स्थान र भक्तपुरमा ५ लाइन जति टेलिफोन वितरण गरिएको थियो ।

२.१.४ पब्लिक टेलिफोन बुथ

त्यस बखत काठमाडौँ उपत्यकाका तीनवटै शहरका लागि १ हजार लाइनको एउटा एक्सचेञ्जबाट मात्र सेवा प्रदान गरिएकाले यो निकै अपर्याप्त थियो । जनसाधारणबाट टेलिफोनको मागमा पनि वृद्धि भएको थियो ।

यीनै कुरालाई मध्यनजर राखी तत्कालका लागि केही सुविधा पुगोस् भन्ने उद्देश्यले २०२१/२२ तिर शहरका मुख्य-मुख्य स्थानहरूमा १२ वटा टेलिफोन बुथहरू सञ्चालनमा ल्याइएका थिए। तर जनचेतनाको कमी लगायतका कारणले ती बुथहरू फोहर फाल्ने स्थलका रूपमा प्रयोग हुन थाले। तीनको संरक्षणका लागि उचित ध्यान पनि पुग्न नसकेकाले सार्वजनिक बुथहरूको अस्तित्व मेटिन गएको पाइन्छ।

२.१.५ राजधानी बाहिर स्थानीय टेलिफोन सेवाको थालनी

काठमाडौँ उपत्यकाका लागि १ हजार लाइन क्षमताको अटोमेटिक एक्सचेञ्ज (Automatic Exchange) बाट सेवा प्राप्त भएपछि सिंहदरबारमा जडान गरिएका ३ सय लाइन क्षमताको सि.बि.म्यानुअल एक्सचेञ्ज (CB Manual Exchange) लाई विराटनगरमा जडान गरियो। यसको जडान कार्य सम्पन्न भएपछि २०२२ साल फाल्गुण २ गते तत्कालीन सञ्चारमन्त्री केदारमान व्यथितबाट उद्घाटन गरिएको थियो। यो नै काठमाडौँ बाहिर स्थापना गरिएको पहिलो टेलिफोन एक्सचेञ्ज थियो।

२.१.६ टेलिफोन सेवा विस्तार

जनसंख्याको वृद्धि र शहरीकरणको विस्तारसँगै विभिन्न संघ संस्था र सर्वसाधारणबाट टेलिफोन सेवाको माग वृद्धि हुँदै गएकाले तत्कालीन सरकारले आफ्नै स्रोतबाट काठमाडौँ उपत्यकामा ४ हजार लाइन टेलिफोन विस्तार गर्ने योजना अगाडी बढायो। यस योजना अनुसार प्राप्त भएका ४ हजार लाइनका एक्सचेञ्ज उपकरणहरू मध्ये प्रथम चरणमा पाटनमा ६ सय लाइनको एक्सचेञ्ज र सुन्धारामा थप ४ सय लाइन विस्तार गर्न उपकरण जडान गरियो। यो लाइन विस्तारको कार्य २०२५ साल आश्विन (सेप्टेम्बर १९६८) मा सम्पन्न भयो। २०२६ साल आश्विन महिना (अक्टोबर १९६९) सम्ममा योजना अनुसारका एक्सचेञ्जहरूको सबै लाइन विस्तार कार्य सम्पन्न गरियो। साथै सोही समयमा विराटनगरमा पनि १ सय लाइन टेलिफोन विस्तार गरियो।

२.१.७ केवल नेटवर्कको विस्तार

काठमाडौँ उपत्यकामा ४ हजार लाइन विस्तार गर्ने कार्यका लागि सम्पूर्ण केवुल नेटवर्कको कार्य (Primary, Secondary, Distribution Network) विस्तार गर्ने जिम्मा स्विडेनको इरिक्सन (Ericsson) कम्पनीलाई दिइएको थियो। यसका लागि आवश्यक सम्पूर्ण खर्च नेपाल सरकारले व्यहोरेको थियो। सर्वप्रथम यसै योजनामा कङ्क्रिट डक्ट (Concrete duct) को प्रयोग गर्ने, म्यानहोल (Manhole) को निर्माण गर्ने, डक्ट केवुल (Duct cable) प्रयोग गर्ने कार्यको सुरुआत गरिएको थियो। केबल, पोल, म्यानहोलका कभर लगायत सम्पूर्ण नेटवर्कका सामानहरू इरिक्सन कम्पनीबाट मगाइएको थियो। यसरी व्यवस्थित रूपले केबल नेटवर्कको योजना तथा कार्यान्वयनको सुरुआत भएको थियो। ४ हजार लाइन क्षमताको एक्सचेञ्ज विस्तार गर्ने कार्यका लागि सबै प्राविधिकहरू भारतबाट आएका थिए।

२.१.८ PABX जडान

२०२६ सालको अन्त्यतिर नै सिंहदरबार हाता भित्र ३०० लाइन क्षमताको Ericsson type x-bar Exchange (PABX) जडान कार्य सम्पन्न भएर सञ्चालनमा पनि आएको देखिन्छ।

२.२ आ.वा. सेवा विस्तार

२.२.१. मार्क फोर (Mark IV) आ.वा. स्टेसनको स्थापना

आकाशवाणीले विभिन्न जिल्लाहरूमा महत्त्वपूर्ण सेवा दिँदै आएकाले यस अवधिमा पनि सो सेवाको

विस्तार, सुदृढीकरण र सञ्चालनमा विशेष जोड दिइएको पाइन्छ । अमेरिकी सरकारको सहयोगमा १ सय वाट (100 watt) क्षमताका ५८ थान मार्क फोर (Mark IV) आ.वा. सेटका साथै जस्तापाताबाट निर्मित सेल्टर पनि प्राप्त भएको थियो । प्राप्त भएका सेटमध्येबाट सञ्चालनमा रहेका २८ वटा पुराना आ.वा. सेट फेर्ने काम भयो । बाँकी सेटहरू नयाँ ठाउँमा जडान गरी २०२२ चैत्र मसान्तसम्म जम्मा ५७ ठाउँमा स्टेसन स्थापना गरेर तिनबाट आ.वा. सेवा उपलब्ध गराइयो । यसरी मुलुकका धेरैजसो जिल्ला सदरमुकाम र प्रमुख स्थानहरूमा आ.वा. स्टेसन स्थापना गरियो । टिनको सेड र डाइपोल एन्टेना जडान भएको स्थान सो समयमा सञ्चारको महत्त्वपूर्ण स्टेसनका रूपमा सर्वसाधारण जनतामा परिचित थियो । तत्कालीन सरकारले पनि यसलाई एउटा महत्त्वपूर्ण सञ्चारको साधनका रूपमा अङ्गीकार गरेको र आ.वा. अपरेटरलाई समेत एउटा सम्मानित कर्मचारीका रूपमा लिने गरेको थियो । यो सेवा सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने बिजुली धेरै ठाउँमा उपलब्ध नभएकाले जेनेरेटर (Lister कम्पनीको 1.2 kw क्षमताको) जडान गरी सेवा दिनु परेको थियो । आ.वा. स्टेसनहरू अति दुर्गम ठाउँमा स्थापना गरिएको र मुलुकमा यातायातको राम्रो व्यवस्था नभएकाले स्पेयर पार्ट्स लगायत डिजेल आदि समयमै ढुवानी गर्न ठूलो समस्या हुने गरेको थियो । पहाडी जिल्लाहरूमा ढुवानीको समस्या भएकाले डिजेल स्टकमा राख्ने व्यवस्था (Reserve Tank) गरिएको थियो । जाडो मौसममा डिजेल जम्न गइ जेनेरेटर स्टार्ट नहुने हुँदा पहाडी जिल्लाहरूमा सेवा सञ्चालनमा कहिले काहीँ समस्या आउने गर्दथ्यो ।

२.२.२ एरिया कन्ट्रोल स्टेसन स्थापना

मुलुकका विभिन्न स्थानमा रहेका आ.वा. स्टेसनहरूको केन्द्रीय कार्यालय, काठमाडौँबाट मात्र रेखदेख गर्न कठिनाई हुने गरेकाले व्यस्थित रूपमा यसको मर्मत, सम्भार र सञ्चालन गर्न विराटनगर, जलेश्वर, काठमाडौँ, भैरहवा, पोखरा, नेपालगञ्ज र धनगढीमा एरिया कन्ट्रोल अफिस स्थापना गरिए । यसरी सात एरिया कन्ट्रोल स्टेसन र ५० आ.वा. स्टेसनहरू स्थापना गर्ने कार्य २०२२ सालमा नै भएको थियो । प्रत्येक एरिया कन्ट्रोल अफिसलाई दुई अञ्चल हेर्ने, आफू अन्तर्गतका आ.वा. सेटहरूको समयमै मर्मत र सम्भार गर्ने, दर्ता भएका खबरहरू समयमा नै आदान-प्रदान गर्ने जस्ता जिम्मेवारी दिइएको थियो ।

उल्लिखित ७ एरिया कन्ट्रोल स्टेसनअन्तर्गत निम्न ५० स्याटेलाइट स्टेसन स्थापना र सञ्चालन गरिएको थियो;

- **काठमाडौँ एरिया कन्ट्रोल तथा नेसनल कन्ट्रोल स्टेसन:** यसअन्तर्गत पालुङ, भीमफेदी, भरतपुर, धुलिखेल, चौतारा, त्रिशुली, हेटौँडा र वीरगञ्ज गरी ८ आ.वा. स्टेसनहरू थिए ।
- **जलेश्वर एरिया कन्ट्रोल स्टेसन:** यसअन्तर्गत गौर, रामेछाप, चरिकोट ओखलढुङ्गा, उदयपुर, सिराहा, राजविराज र जनकपुर गरी ८ आ.वा. स्टेसनहरू थिए ।
- **विराटनगर एरिया कन्ट्रोल स्टेसन:** यसअन्तर्गत भोजपुर, चैनपुर, धनकुटा, धरान, ताप्लेजुङ, तेह्रथुम, इलाम र भद्रपुर गरी ८ आ.वा. स्टेसनहरू थिए ।
- **पोखरा एरिया कन्ट्रोल स्टेसन:** यसअन्तर्गत गोरखा, बन्दिपुर, स्याङ्जा, बाग्लुङ र मुस्ताङ गरी ५ आ.वा. स्टेसनहरू थिए ।
- **भैरहवा एरिया कन्ट्रोल स्टेसन:** यसअन्तर्गत त्रिवेणी, परासी, बुटवल, पाल्पा, गुल्मी, प्युठान, तौलिहवा, बहादुरगञ्ज र कोइलाबास गरी ९ आ.वा. स्टेसनहरू थिए ।
- **नेपालगञ्ज एरिया कन्ट्रोल स्टेसन:** यसअन्तर्गत दाङ, सल्यान, हुम्ला, दैलेख, सुर्खेत र बर्दिया गरी ६ आ.वा. स्टेसनहरू थिए ।

- **धनगढी एरिया कन्ट्रोल स्टेसन:** यसअन्तर्गत राजापुर, सिलगढी डोटी, डडेल्धुरा, दार्चुला, बैतडी, ब्रमदेवमण्डली गरी ६ आ.वा. स्टेसनहरू थिए ।

२.२.३ थप एरिया कन्ट्रोल स्टेसनको स्थापना

आ.वा. सेवाको प्रभावकारितालाई मध्यनजर गरी तेस्रो पञ्चवर्षिय योजना अवधिमा मुलुकका सबै जिल्ला सदरमुकाममा आ.वा. स्टेसन स्थापना गर्ने योजना तर्जुमा गरियो । त्यस बखत आ.वा. एउटा छिटो स्थापना गर्न सकिने सेवाका रूपमा देखिएको थियो । यसका लागि सरकारले आफ्नै स्रोतबाट ३ लाख अमेरिकी डलर खर्च गर्ने योजना बनाएको थियो । योजना अनुसार सबै अर्थात् ७५ जिल्लाका सदरमुकाममा कुन मितिमा आ.वा. स्टेसन स्थापना गरियो भन्ने एकिन जानकारी प्राप्त हुन नसकेता पनि आई.टि.यु. का सल्लाहकार वाल्ड्रम (ITU Advisor Mr. A Waldram) ले नोभेम्बर १९६८ मा तयार गरेको प्रतिवेदनका आधारमा २०२६ सालको अन्त्यसम्ममा १४ अञ्चलमा एरिया कन्ट्रोल र ७५ जिल्लामा आ.वा. स्टेसन स्थापना गर्ने कार्य पूरा भइसकेको देखिन्छ ।

२.२.४ टेलिग्राफ कार्यालयको स्थापना

२००६ सालमा आ.वा. सेवा सुरु हुनु भन्दा पहिले नेपालमा केही सीमित स्थानहरूमा म्याग्नेटो प्रविधिमा आधारित ट्रङ्क टेलिफोन सेवा उपलब्ध रहेको थियो । यो ट्रङ्क टेलिफोन लाइन त्रिपुरेश्वर स्थित हाल सि.टि.ओ. भवनको नजिकको भवनमा टर्मिनेट गरिएको थियो र सोही स्थानबाट सर्वसाधारणलाई ट्रङ्क गर्ने सुविधा प्राप्त थियो । आ.वा. सेवा सुरु गर्न आ.वा. सेटहरू जगन्नाथ देवल नजिक भवनमा जडान गरिएको थियो र आ.वा. मेसेज आदान-प्रदान गर्ने कार्य सोही स्थानबाट हुन्थ्यो । तरपछि सेवा धेरै ठाउँमा विस्तार भएपछि आ.वा. बाट खबर पठाउने र आवश्यक भए कुरा गर्ने व्यवस्था सुन्धारास्थित भवनबाट पनि हुन थाल्यो । २०१६ साल तिर अमेरिकी सरकारको सहयोगमा व्यापक रूपमा आ.वा. सेवाको विस्तार भएपछि सञ्चालनका लागि सिंहदरबार स्थित पुतली बगैँचामा ट्रान्समिटेड स्टेसन र

छाउनीमा रिसीभिड स्टेसन स्थापना गरी सेवालाई बढी व्यवस्थित र सुदृढ बनाइयो । अमेरिकी सरकारको सहयोगमा निर्मित रिसीभिड स्टेसन भवन हालसम्म पनि रहेको छ । भारत सरकारको सहयोगमा त्रिपुरेश्वरमा नयाँ केन्द्रीय टेलिग्राफ भवन (TO Building) निर्माण भएपछि सम्पूर्ण

भारत सरकारको सहयोगमा निर्मित त्रिपुरेश्वरस्थित केन्द्रीय टेलिग्राफ कार्यालय भवन

टेलिग्राफी उपकरणहरू आ.वा.सेट, टेलिप्रिन्टर लगायत अपरेटर मार्फत दिइने सेवाहरू पनि यही नयाँ भवनमा स्थानान्तरण गरियो । सो समयमा उपलब्ध अधिकांश सेवाहरूको केन्द्र बिन्दु यहि CTO भवन थियो र यसलाई Communication Hub का रूपमा लिइन्थ्यो ।

२.२.५ राजा महेन्द्रबाट अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवाको उद्घाटन

नेपालमा २०२१ सालसम्म दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनमा आशातीत प्रगति भएको पाइन्छ । काठमाडौँमा म्याग्नेटो तथा सि.बि.. एक्सचेञ्ज मार्फत स्थानीय टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउँदै आइएकोमा अब क्रसवार (x-bar

गोस्खापत्र, २०२१ असोज १६

श्री ५ का बाहुलीबाट अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन सेवाको उद्घाटन

सूफबाट डा. राधाकृष्णन् र जोन्सनलाई सन्देशहरू प्रेषित

(हाम्रा सम्बाधताद्वारा)

काठमाडौँ प्रायिन् १५ गते । आज श्री ५ महाराजाधिराज सरकार ताहाचलमा एक समारोहमा बीच प्रतीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन सेवाको उद्घाटन गरिबन्धो ।

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट यस शुभ अवसरमा भारतका राष्ट्रपति डा. राधाकृष्णन्लाई एक शुभ कामना सन्देश पठाइबन्धेको वियो ।

उक्त सदनमा श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट हुकुम भएको छ— यस शुभ अवसरमा महामहिम तथा भारतीय जनतालाई शुभेच्छा पठाउन पाउंछ हामीलाई खुशी लागेको छ । यो अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन सेवाले प्राथिक र प्राथमिक क्षेत्रमा हाम्रो मित्रता एवं सहयोगलाई बलियो पार्न योगदान दिनेछ ।

प्रत्युत्तर सन्देशमा भारतीय राष्ट्रपति डा. राधाकृष्णन्ले भन्नु भएको छ—श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट दुई देशका बीच अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन सेवाको नयाँ सिमा सम्बन्ध स्थापित भएको प्रबन्धमा शुभ कामना पठाइबन्धेकोमा ज्यादै हर्षित छु र म यसलाई हार्दिक स्वागत गर्दछु । साथै भारतीय जनताको तर्फबाट र मेरो आफ्नै तर्फबाट यस शुभ अवसरमा श्री ५ मौसूफ सरकारका समक्ष हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट यस शुभ-प्रबन्धमा अमेरिकी राष्ट्रपति श्री जोन्सनलाई एक सन्देश पठाइ बन्धेको वियो ।

उक्त सन्देशमा मौसूफ सरकारबाट हुकुम भएको छ—नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय

टेलिकम्युनिकेशन सेवाको उद्घाटनको यस शुभ अवसरमा हामीले प्राथिक र प्राथमिक क्षेत्रमा हाम्रो वरि सहयोग र सहयोगका लागि कुलशान्तिपूर्ण धन्यवाद एवं प्रशंसा व्यक्त गर्दछौ । यो सेवा हामीहरूको मित्रता र सहयोगको कीर्तिस्तम्भको रूपमा रहनेछ । अमेरिकी जनतालाई हाम्रो र नेपाली जनताको बधाई तथा शुभ कामना स्वीकार गर्न होस् ।

अमेरिकीका राष्ट्रपति श्री जोन्सनले श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका जुगाठमा पठाउनु भएको प्रत्युत्तर सन्देश काठमाडौँ स्थित अमेरिकी कूटावासका शान डाफेयर्स श्री हेन्री बी. बान्सले पढेर सुनाउनु भएको वियो ।

सन्देशमा राष्ट्रपति श्री जोन्सनले भन्नु भएको छ— नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन सेवाहरूको उद्घाटनको शुभप्रबन्धमा कृपया मेरो र अमेरिकी जनताको बधाई सरकारबाट स्वीकार होस् । यो योजना नेपाली जनताको भलाईका लागि श्री ५ को सरकारको देशमा बान्ना प्राथमिक विकास कार्यक्रममा एक महान् उपलब्धि हो । मलाई विश्वास छ, उक्त योजना सम्पन्न गर्नेमा हाम्रा दुई देशका बीच जुन निकट सहयोग तथा मित्रता कायम रह्यो, त्यो पछि पनि कायम रहनेछ ।

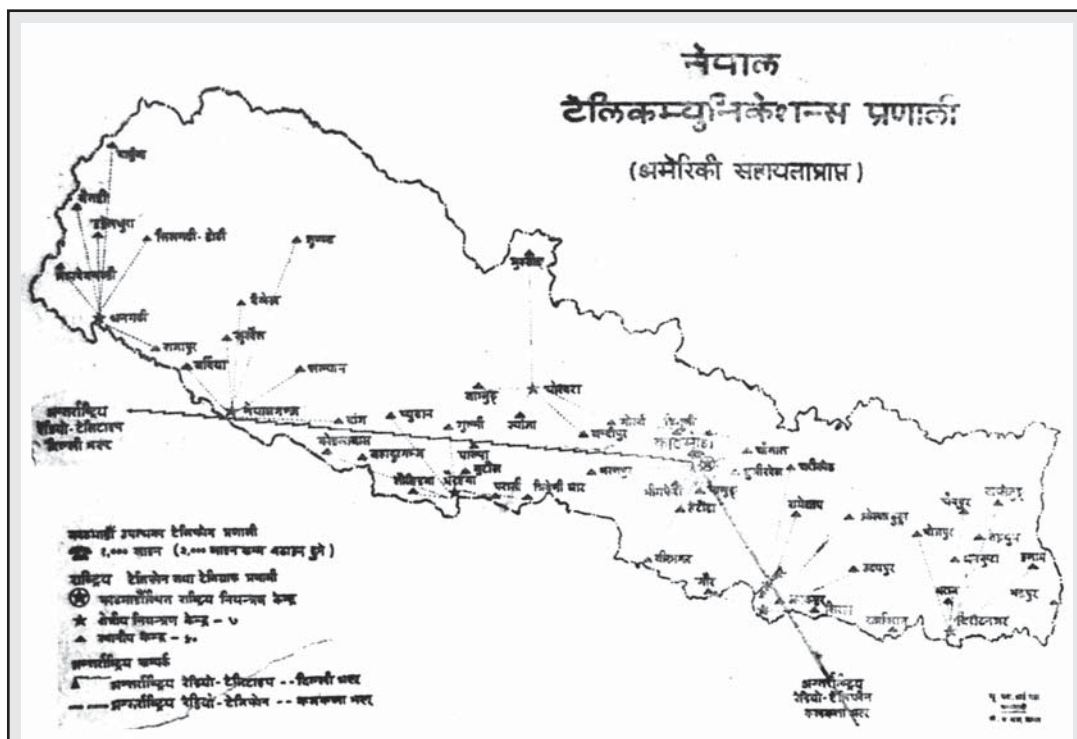
यस शुभ अवसरमा म अमेरिकी जनता र आफ्नै तर्फबाट श्री ५ महाराजाधिराज सरकार तथा नेपाली जनतामा शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

उक्त प्रबन्धमा श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको पनि सबारी भएको वियो ।

त्यस अवसरमा श्री ५ माहिषाधिराज कुमार तथा श्री ५ कान्छा महारानी सरैकारको पनि संबाधो भएको वियो ।

उक्त समारोहमा निर्माण, संचार तथा मातायातमन्त्री डा. नागेद्वरबहादुर सिंहले श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको कुशल नैतृत्वमा हाम्रो देशले संचार व्यवस्थामा महत्वपूर्ण उपलब्धि हासिल गरेको कुरा उल्लेख गर्दै नेपालको इतिहासमा सर्वप्रथम बाहुल्य जगतसंग हाम्रो संचार व्यवस्थाद्वारा सिबा टेलिकम्युनिकेशन सम्बन्ध स्थापित भएको भन्नुभयो ।

मातायातको सुसुविधाले गर्दा अन्तर्देशीय बनिष्ठता बढाउन, राष्ट्रियताको विकास एवं मुलुकको (बांकी छैठौँ पेजको पहिला कालममा)

श्री ५ को बाहुतिबाट ...

आन्तरिक वाणिज्य तथा व्यापारको अभिवृद्धि गर्ने बाधा भन्ने कुराको चर्चा गर्दै डा. विहृने आन्तरिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन्सले यस बाधालाई हटाई देशलाई एक सूत्रमा बाँधी राष्ट्रियता र प्रजासत्तको विकास गर्नुलाई गतिशील बनाउन र सर्व-साधारण नेपालीको वाणिज्य व्यापार धार्मिक उत्थितिमा यो सञ्चार व्यवस्था सहायक हुनेछ, भन्नुभयो ।

उहाँले हाम्रो देशको बित्तानुदिन बढ्दै गएको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धको चर्चा गर्दै यो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध व्यवस्थाले बढ्दो अन्तर्राष्ट्रिय उत्तरदायित्वलाई बहन गर्ने सहायक हुनेछ भन्नुभयो ।

अहिलेसम्म भारतीय राजदूता-

खट्टीयका लागि श्री ५ को सरकारको शिर्षबाट कृतज्ञता प्रकट गर्नुभयो ।

टेलिकम्युनिकेशन्स विभागका सचिव इन्जिनियर श्रीहेरप्रसाद शर्माकायले नेपालमा ०६ सालदेखि स्थापित अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृष्टाणी प्रति र स्वच्छ तरीकाले खबर प्रदान प्रदान गर्ने आकाशवाणीको अपरेटरहरूलाई मोसकोड चलाउन तालिम दिइसकेका कुराको चर्चा गर्दै पहिलेको भन्दा अत्यधिक आ.बा. को संख्या भएकोले उचित नियन्त्रणका साथ संचालन गर्ने स्टेसनहरूलाई ७ एमिया कन्ट्रोल र ५० सेटलाइट स्टेसनमा विभाजन गरेको कुरा बताउनु भयो ।

नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन्स सेवा भारतको दिल्ली र

उहाँले यसो तदारहक उपरस्य गराउन टेलिकम्युनिकेशन्स योजनामा सहायता गर्ने पाउँदा अमेरिका आसुलाई गोर्षम्विन सेजन्ल भन्नु हुँदै उक्त योजना सम्पन्न गर्ने दुई सरकारका बीच रहेको सहयोग र मैत्री सम्बन्ध पनि रहिरहने छ भन्नु भयो ।

त्यस अवसरमा भारतीय राजदूताव सक्त गार्ज डाकेसर्भ श्रीके.एल दलाउने सम मता र मित्रताको आधार मा परस्पर सहायता र सहयोग भैरहेको छ भन्नुभयो ।

उहाँले करीब १४ वर्षसम्म भारतीय दूतावासमा स्थित टेलिफोन सेवाद्वारा काठमाडौंको जनतालाई धर्म मुलकसंग टेलिकम्युनिकेशन्स सेवा उपलब्ध गराई अहिले श्री ५ को सरकारलाई हस्ता-

दायित्वमा रहेर बहुराष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवाहरू चलाउनु भयो ।

भन्नुभयो ।

अहिलेसम्म भारतीय राजदूता-
वासबाट टेलिग्रामहरू चलाइएका
कुराको चर्चा गर्दै डा. सिंहले भारत
सरकारसँग हान टेलिकम्युनिकेसन
सम्झौता भए अनुसार अब आफ्नै
टेलिकम्युनिकेसन व्यवस्थाको माध्यम
बाट भारत तथा अन्य मुलुकहरूसँग
टेलिग्राफको आदान प्रदान गरिने छ
नभन्नुभयो ।

डा० सिंहले आगामी वैशाख १
गतेदेखि नेपालबाट अन्तर्राष्ट्रिय
दुराका सेवा चल्ने भएको कुरा पनि
बताउनु भयो ।

उहाँले पाकिस्तानसँग पनि सीमा
टेलिकम्युनिकेसन सम्पर्क कायम
गर्ने कारवाई भैरहेको छ, भन्नुभयो ।

आन्तरिक टेलिफोनको व्यवस्थामा
सुधार गर्ने र यसको मागलाई पूर्ति
गर्ने काठमाडौंमा प्रकृष ४ हजार
टेलिफोन बढि गरिने र दिल्लीमा
रहेका टेलिफोन लाइन पनि सुधार
गरिने भएको कुरा पनि उहाँले
बताउनु भयो ।

नेपालको यातायातको साधनमा
विकासको मार्गमा विभिन्न मिश्रराष्ट्र-
हरूबाट प्राप्त सहयोगको चर्चा गर्दै
उहाँले यो अन्तर्देशीय टेलिकम्युनि-
केसन योजना कायम गरीने गर्न
अमेरिकी सरकार तथा भारत सरकार-
बाट प्राप्त विभिन्न सहायता र

नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय टेलिक-
म्युनिकेसन सेवा भारतको दिल्ली र
कलकत्ताको टेलिग्राफ अफिसहरूद्वारा
कायम गरिने भएको कुरा चर्चा गर्दै
उहाँले अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनि-
केसनको निमित्त काठमाडौंमा सिंगल
साइड ब्याण्ड प्रजालीका तीन एक
किलोवाटका ट्रांसमिटरहरू, दुइटा
टर्मिनल इन्विष्टमेण्टहरू, चारवटा
टेलिप्रिन्टर मेसिनहरू, चारवटा २
किलोवाटको डिजेल जेनरेटरहरू र
चारवटा रोमिङ स्टेन्डाहरू स्थापना
गरिएका छन्, भन्नुभयो ।

अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय
संचार व्यवस्थालाई राम्ररी चलाउन
सम्बन्धित विषयमा त्रिमा २८७ जवा-
बहरूलाई तालीम दिइएको कुराको
पनि उहाँले उल्लेख गर्नु भयो ।

उक्त योजना सम्पन्न गर्ने काममा
श्री ५ को सरकारको तर्फबाट ३१
लाख ८ हजार तथा अमेरिकी सरकार
बाट २ करोड १६ लाख १६ हजार
१ सय २० रु बराबरको अमेरिकी
डलर खर्च भएको कुरा पनि उहाँले
बताउनु भयो ।

अमेरिकी दूतावासका शाज डाफे-
यर्स श्री ५ को वार्न्सले टेलिकम्युनिकेसन
व्यवस्था र नेपालको प्रती-
कात्मक तथा व्यावहारिक महत्त्व
राखेको कुरा चर्चा गर्दै यस संचार
व्यवस्थाले बिकेन्द्रीकरणको समस्यालाई
पनि हल गर्न मन्नेछ भन्नुभयो ।

टेलिकम्युनिकेसन सेवा उपलब्ध गराई
अहिले श्री ५ को सरकारलाई हस्ता-
न्तरण गर्न पाएकोमा खुशी व्यक्त
गर्नुभयो ।

अमेरिकी सहायता मिशनका
डाइरेक्टर श्रीजोसेफ एस टोमरले
यस योजनाको भविष्य उज्ज्वल छ भन्नु
हुँदा यस व्यवस्थाले तीन वर्षमा देशको
बढ्दो प्रत्येकवस्था तथा जस्तालाई पर्याप्त
सेवा गर्ने श्री ५ को सरकारको नीति-
लाई सफल मुन्याउन सबै आवश्यकता-
हरू पूरा गर्ने मन्नेछ भन्नुभयो ।

उहाँले यी योजनाहरू स्वतन्त्र
नेपाली जनताको आर्थिक अभिवृद्धिका
लाभि बलियो जग बसाउनमा लक्षित
छन् भन्नुभयो ।

भारतीय सहायता नियोजक डा०
रेक्टर श्रीदिलीपराज कोहलीले भारत
नेपाललाई यातायात र टेलिकम्युनि-
केसन सेवाको व्यवस्थाका साथै
विकासका अन्य योजनाहरूमा सहयोग
गर्ने छुट्टा छ भन्नुभयो ।

त्यस अवसरमा मन्त्रिपरिषदका
अध्यक्ष, प्रधान न्यायाधीश, राष्ट्रिय
परम्परायतका अध्यक्ष, मन्त्रिगण, नेपा-
संस्थित विदेशी कूटनीतिक प्रतिनिधि-
हरू, तथा अन्य गण्यमान्य व्यक्तिको
पनि उपस्थिति थियो ।

श्री ५ का बाहुलीबाट अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेसन सेवाको उद्घाटन

मौसूफबाट डा. राधाकृष्णन् र जोन्सनलाई सन्देशहरू प्रेषित

काठमाडौं आश्विन १५ गते । आज श्री ५ महाराजाधिराज सरकार ताहाचलमा एक समारोहका बीच अन्तर्देशीय तथा
अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेसन सेवाको उद्घाटन गरिबक्स्यो ।

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट यस शुभ अवसरमा भारतका राष्ट्रपति डा. राधाकृष्णन्लाई एक शुभ कामना सन्देश
पठाइकेको थियो ।

type) को अटोमेटिक एक्सचेञ्ज (Automatic Exchange) बाट सेवा दिन सुरु भयो । ५७ स्थानमा आ.वा. स्टेसन स्थापना गर्ने कार्य प्रायः पूरा हुनुका साथै अन्तर्राष्ट्रिय सेवातर्फ दिल्ली र कलकत्तामा रेडियो लिङ्क स्थापना गरी टेलिफोन तथा टेलिग्राफ दुवै सेवाहरू सञ्चालन गरिएको थियो । यी सबै सेवाहरू सञ्चालनको खुसीयालीमा २०२१ साल असोज १५ गते छाउनीमा एउटा विशेष कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । यसै कार्यक्रमका अवसरमा राजा महेन्द्रबाट नेपालको अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवाको समुद्घाटन भएको थियो । त्यस बखत भारतका राष्ट्रपति डा. राधाकृष्णन र अमेरिकाका राष्ट्रपति लि.वि. जोन्सनलाई नेपालका राजाबाट शुभकामना सन्देश पठाइएको थियो । जवाफमा अमेरिकी तथा भारतका राष्ट्रपतिहरूबाट पनि नेपालको विकासका लागि सहयोग गर्न पाएकोमा खुसी व्यक्त गर्दै राजा महेन्द्रलाई यस प्रकारको सन्देश दिएका थिए (गोरखापत्र, २०२१/०६/१६) ।

२.३ अन्तर्राष्ट्रिय सेवाको थालनी

२.३.१. नेपाल र भारत बीच अन्तर्राष्ट्रिय सेवाको सुरुआत

२०२१ साल असोज १५ गते देखि औपचारिक रूपमा नेपालबाट भारत र अन्य मुलुकहरूमा टेलिफोन गर्न १ किलोवाट क्षमताको ट्रान्समिटर जडान गरी काठमाडौँ-दिल्ली र काठमाडौँ-कलकत्ता एच.एफ. रेडियो लिङ्क स्थापना गरिएको थियो । साथै टेलिग्राम आदान-प्रदान गर्ने कामका लागि छुट्टै १ किलोवाटको ट्रान्समिटर जडान गरी काठमाडौँ- दिल्ली एच.एफ लिङ्क पनि स्थापना गरिएको थियो ।

काठमाडौँ-दिल्ली ट्रिङ्क टेलिफोन सेवाका लागि बिहान १० देखि दिउँसो ५ बजेसम्म एक सर्किट र काठमाडौँ-दिल्ली टेलिग्राफ सेवाका लागि चौबीसै घण्टा १ सर्किट उपलब्ध गराइएको थियो । त्यस्तै काठमाडौँ-कलकत्ता ट्रिङ्क टेलिफोन सेवाका लागि १ सर्किट २४ सै घण्टा उपलब्ध गराइएको थियो ।

२.३.२ नेपाल पाकिस्तान बीच अन्तर्राष्ट्रिय सेवाको सुरुआत

२०२२ सालमा नेपाल पाकिस्तान बीच एच.एफ. रेडियो लिङ्क स्थापना भएर काठमाडौँ-रावलपिण्डी र काठमाडौँ-ढाका टेलिफोन र टेलिग्राम सेवा सञ्चालन गरिएको थियो । तर पाकिस्तानको लिङ्कबाट तेस्रो मुलुकमा टेलिफोन गर्ने वा टेलिग्राम पठाउने व्यवस्था भएको थिएन । नेपाल र पाकिस्तान बीच व्यापार विस्तार आशातीत रूपमा नभएका कारणबाट दुवै देश बीच स्थापना भएका हाइ फ्रिक्वेन्सी रेडियो लिङ्कबाट आदान-प्रदान हुने दूरसञ्चार सेवाको ट्राफिक त्यति वृद्धी हुन सकेन ।

२.३.३. पाकिस्तानसँग माइक्रोवेभ प्रणालीको टेलिकम्युनिकेसन सेवा स्थापना सम्बन्धी सम्झौता

नेपालको भूभाग प्रयोग गरी पूर्वी पाकिस्तान (हालको बंगलादेश) र पश्चिम पाकिस्तान बीच ट्रान्समिन लिङ्क स्थापना गर्न जापानको निप्पन इलेक्ट्रिक कम्पनीबाट सम्भाव्यता अध्ययन भएको थियो । नेपालको भूभाग प्रयोग गरेबापत अन्तर्देशीय दूरसञ्चार सेवाका लागि आवश्यक च्यानलहरू नेपाललाई उपलब्ध गराउने सहमति भएको थियो । यसै सम्बन्धमा २०२२ साल श्रावण २८ गते पाकिस्तानका सञ्चार मन्त्री खाँ अब्दुल सवुर खाँको नेपाल भ्रमणका अवसरमा नेपाल र पाकिस्तान बीच माइक्रोवेभ प्रणालीको टेलिकम्युनिकेसन सेवा स्थापना गर्न दुवै सरकार बीच सम्झौता भयो । सो सम्झौतामा नेपालका तर्फबाट आर्थिक योजना मन्त्रालयका सचिव भेष बहादुर थापा र पाकिस्तानका तर्फबाट नेपालका लागि राजदूत आर्सद हुसेनले हस्ताक्षर गरेका थिए । तर पछि विभिन्न कारणले सो सम्झौता कार्यान्वयनमा आउन सकेन ।

२.३.४. काठमाडौँ-कलकत्ता बीच एच.एफ. (HF) लिङ्क स्थापना

२०२६ सालमा काठमाडौँ-कलकत्ता बीच एच.एफ. (HF) लिङ्क स्थापना भएर भारत तथा तेस्रो मुलुकमा टेलिप्रिन्टरका माध्यमबाट टेलिग्राम पठाउने व्यवस्था हुनुका साथै तेस्रो मुलुकबाट पनि टेलिग्राम आउने व्यवस्था मिलाइयो। यसरी टेलिग्राम आदान-प्रदान गर्ने काममा दुईवटा आउटलेट (दिल्ली र कलकत्ता) प्राप्त भएका थिए।

३. Leased Circuit सेवाको सुरुआत

नेपालमा थाइ एयरवेज, लुपथान्सा एयरवेज जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय ध्वजावाहक एयरलाइन्सहरूले सेवा प्रदान गर्न थालेपछि SITA (Societe Internationale de Telecommunications Aeronautiques) संस्थाको पनि स्थापना हुन पुग्यो। यस संस्थाका लागि प्लेनको टिकट बुकिङ्ग आदि काम गर्न Travel Agency र Airlines हरू सँग निरन्तर सम्पर्कमा रहनका लागि Leased Circuit को आवश्यकता महसुस भयो। सर्व प्रथम दूरसञ्चार विभागले SITA का लागि (Physical pair) उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्‍यो। पछि Metrology Department, Radio Nepal, Nepal Television आदि लाई पनि leased circuit उपलब्ध गराउन थालियो। पछि देशमा निजी क्षेत्रका बैंकहरू खुल्ने क्रम बढेपछि व्यापक रूपमा लिज्ड सर्किटहरूको प्रयोग हुन थाल्यो।

४ विश्वबैंकसँग सहकार्यको सुरुआत

सीमित ठाउँहरूमामात्र सेवा उपलब्ध भइरहेकोमा अब मुलुकका विभिन्न भागमा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन माइक्रोवेभ लिङ्क जस्ता योजना कार्यान्वयन गरी स्थानीय टेलिफोन एक्सचेञ्ज सञ्चालन गर्न ठूलो पुँजीको आवश्यकता पर्ने भएकाले नेपाल सरकारको स्रोतबाट मात्र यो सम्भव थिएन। विदेशी मुलुक तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थालाई सहयोगका लागि आग्रह गर्न पनि विस्तृत योजना बनाउनु पर्ने आवश्यकता थियो। छिमेकी मुलुक भारतबाट सञ्चारका क्षेत्रमा सहयोग जुटाउन सजिलो होस् भन्ने उद्देश्यले काठमाडौँ स्थित भारतीय सहयोग नियोग (I.C.M.) मा हुलाक तथा दूरसञ्चार क्षेत्र हेर्ने विशेषज्ञ (Member P and T) को व्यवस्था पनि भएको थियो।

भारत सरकार नेपालमा पूर्व-पश्चिम माइक्रोवेभ लिङ्क स्थापनाका लागि आवश्यक संरचना तयार गर्न तत्पर भएको थियो। साथै पाकिस्तानले पनि पूर्व र पश्चिम पाकिस्तान जोड्न नेपालको भूभाग प्रयोग गरी नेपालको अन्तर्देशीय दूरसञ्चार सेवालाई पुग्ने च्यानलहरूको व्यवस्था गर्न तथा मर्मत-सम्भार र सञ्चालन गर्ने कार्यमा पूर्ण सहयोग गर्ने प्रतिवद्धता जनाएको थियो। तर पाकिस्तान र भारतबाट सहयोग लिनुभन्दा विश्वबैंकबाट सहूलियत दरको ऋण लिएर योजना सञ्चालन गर्न उपयुक्त हुने ठहर गरी यस सम्बन्धमा विश्वबैंकसँग कारबाही अगाडि बढाउन नेपाल सरकारबाट टेलिकम्युनिकेसन विभागका चीफ इन्जिनियरलाई जिम्मेवारी दिइएको थियो। योजना तर्जुमा हुनुभन्दा पहिले वि.सं. २०२३ को सुरुमा विश्वबैंकलाई मौखिक अनुरोध गरिएको थियो। विश्वबैंकको राय अनुसार योजना तर्जुमा गर्न ITU बाट विशेषज्ञ A.H.Waldram मे १९६८ मा काठमाडौँ आएका थिए। विश्वबैंकको आशयानुरूप परामर्श दाताले दूरसञ्चारको योजना तयार गरेपछि नेपालमा दूरसञ्चार क्षेत्रमा सहयोग गर्न विश्वबैंकलाई लिखित अनुरोध चाहिँ २०२४ सालमा गरिएको थियो। विशेषज्ञको सहयोगमा तयार गरिएको योजना प्रतिवेदन सहित अनुरोध भै गएपछि विश्वबैंकको सहयोगमा २०२५ सालमा प्रथम चरणको दूरसञ्चार योजनाको कार्यक्रम तयार भएको थियो।

विश्वबैंकबाट आएका Appraisal Mission का विशेषज्ञहरूले आइ.टि.यु. र भारतीय सहयोग नियोगका विशेषज्ञहरूको सहयोग समेत लिएर दूरसञ्चार विभागसँग छलफल गरी पहिलो ऋणका लागि योजना तयार गरी १९६९ मार्च महिनामा प्रतिवेदन दिएका थिए। मुलुकभर दूरसञ्चार सेवा विस्तारका लागि कार्यक्रम तर्जुमा र

विस्तारको कामलाई अगाडि बढाउन आइ.टि.यु.को सल्लाहकारले बनाएको योजनाअनुरूप रकम उपलब्ध गराउन विश्वबैंकसँग ऋण सहयोग मागिएको थियो । यसै अनुसार विश्वबैंकले सन् नोभेम्बर ५, १९६९ मा १७ लाख यु.एस. डलर उपलब्ध गराउने निर्णय गरेको थियो । विश्वबैंकबाट पहिलो पटक २०२५ सालमा ऋण सहयोग प्राप्त भएको थियो । सो ऋण सहयोगको कार्यान्वयन फेब्रुअरी २६, १९७० देखि सुरु भयो । यो ऋणको रकम १७ लाख अमेरिकी (१.७ मिलियन) डलर थियो । दूरसञ्चार सेवा विस्तारका लागि उक्त सहयोग रकम उपलब्ध गराउन तत्कालीन अर्थ सचिव डा. भेषबहादुर थापा, निर्माण यातायात तथा सञ्चार सचिव भरतबहादुर प्रधान तथा दूरसञ्चार विभागका चीफ इन्जिनियर हेरम्ब प्रसाद उपाध्यायको विशेष प्रयास रहेको थियो ।

यसरी दूरसञ्चार सेवाको विस्तार तथा विकासका लागि पुँजी तथा विशेषज्ञताको समेत थप आवश्यकता महसुस गरी २०२० को दशकमा विदेशी राष्ट्र तथा संघ संस्थाबाट प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग एवम् ऋण लिने प्रचलन सुरु भयो । साथै विस्तार हुने सेवा तथा संरचनाहरूको उचित संरक्षणका लागि सांगठनिक संरचनालाई पनि समयसापेक्ष परिमार्जन गर्नु पर्ने आवश्यकता महसुस गरियो । त्यसैअनुरूप संस्थाको संरचना पनि परिवर्तन हुँदै आएको छ । आइ.टि.यु. को पेलनी पोटेन्सियरी कन्फ्रेन्समा १९६५ मा टेलिकम्युनिकेसन विभागको चीफ इन्जिनियरले भाग लिएपछि आइ.टि.यु. र विश्वबैंकसँगको सम्बन्ध स्थापना गर्ने सम्बन्धमा विशेष प्रगति हुन गयो ।

५ साङ्गठनिक संरचना

५.१ नेपाल दूरञ्चार समितिको गठन

५.२.१. नेपाल दूरञ्चार समितिको केन्द्रीय कार्यालय

२०१६ सालमा दूरसञ्चार विभागको गठन भएदेखि २०२६ सालको प्रारम्भसम्म यो संस्था पूर्णतः सरकारी नीति, ऐन, नियमअन्तर्गत रही काम गर्नु पर्ने अवस्थामा रहेको थियो । यस अवधिमा सीमित क्षेत्रमा न्यूनतम मात्रामा मात्र स्थानीय, अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध हुन सकेको थियो । शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, यातायात जस्ता आधारभूत आवश्यकताको न्यूनतम आपूर्ति हुन नसकेको अवस्थामा दूरसञ्चार क्षेत्रले प्राथमिकता पाउने अवस्था पनि त्यति थिएन । विश्वका अन्य मुलुकहरूले दूरसञ्चार क्षेत्रमा द्रुत गतिमा प्रगति गरेकाले दूरसञ्चार सेवा आधारभूत सेवाका रूपमा गणना भइसकेको थियो । विश्वमा भइरहेको यो प्रगति र सर्वसाधारणबाट भइरहेको दूरसञ्चार सेवाको मागलाई सम्बोधन गर्न राष्ट्रिय स्रोत साधनबाट मात्र पनि सम्भव थिएन । साथै सीमित वैदेशिक सहयोगबाट मात्र पनि सेवाको बढ्दो मागलाई सम्बोधन गर्न सकिने अवस्था नभएकाले यस्तो सहयोगको दायरालाई फराकिलो बनाउनु आवश्यक थियो ।

नेपालले विश्वबैंकलाई सहयोगका लागि अनुरोध गरेअनुरूप दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासका लागि सहयोग गर्ने सहमति जनाएको थियो । त्यसअनुरूप सहयोगका प्रक्रियाहरू पनि अगाडि बढाइयो । तर दूरसञ्चार विभागको कमजोर संगठनात्मक संरचना, दक्ष जनशक्तिको अभाव, फितलो लेखा प्रणाली, ठूला आयोजना सञ्चालन गर्न अनुभवको कमी आदि कारणबाट विश्वबैंकले सजिलै ऋण सहयोगका लागि स्विकृती दिन सक्ने अवस्था पनि थिएन । विश्वबैंकले ऋण सहयोगका लागि मौजुदा संगठनात्मक संरचनामा परिवर्तन गरी स्वायत्त संस्थामा परिणत गर्ने र क्रमशः व्यवस्थित योजना तर्जुमा, दोहोरो लेखा प्रणालीको सुरुआत, तालिम आदिको व्यवस्था गर्दै जाने जस्ता प्रमुख शर्तहरू राखेको थियो । यसै उद्देश्यअनुरूप समिति गठन आदेश २०१३ को दफा (२) अनुसार सरकारले २०२६ साल कात्तिक १ गते दूरसञ्चार विभागलाई 'नेपाल दूरसञ्चार समिति' मा परिणत गऱ्यो । समितिमा परिणत गर्नुको मुख्य उद्देश्य विश्वबैंकसँग लिएको ऋण रकम खर्च गरी योजनावद्ध ढङ्गबाट

दूरसञ्चार सेवा विस्तारको कामलाई अघि बढाउने, काममा छिटो छरितोपना ल्याएर निर्वाध रूपमा काम सम्पन्न गर्ने, दूरसञ्चार क्षेत्रलाई अभ्र व्यापक बनाउने र स्वायत्तता प्रदान गरी संस्थालाई सुसञ्चालन गर्ने रहेको थियो । समितिको केन्द्रीय कार्यालय सिंहदरबार पुतली बगैँचामा रह्यो । समितिको प्रथम मुख्य अधिकृतमा हेरम्ब प्रसाद उपाध्यायलाई नियुक्त गरियो ।

५.२.२. कर्मचारीहरूको पदस्थापन व्यवस्था

समिति गठन भएपछि प्राविधिक कर्मचारीको हकमा नेपाल सरकारको दरबन्दी भित्र पदाधिकार रहने गरी समितिमा काजमा पठाउने तथा प्रशासनिक कर्मचारीलाई भने दूरसञ्चार समितिको दरबन्दीमा मिलाउन गर्ने व्यवस्था गरियो । फलस्वरूप प्रशासन सेवामा कार्यरत कतिपय कर्मचारी निजामती सेवामा नै कार्यरत हुन चाहेकाले दूरसञ्चार सेवाबाट अन्य कार्यालयहरूमा स्थानान्तर भएका थिए ।

५.२.३ पहिलो सञ्चालक समिति

दूरसञ्चार समिति गठन भएपछि त्यसको व्यवस्थापन तथा सञ्चालनका लागि सञ्चालक समितिको गठन पनि भयो ।

पहिलो सञ्चालक समितिको गठन यस प्रकार गरियो;

१. भरतबहादुर प्रधान	अध्यक्ष	(निर्माण यातायात तथा सञ्चार मन्त्रालयका सचिव पदेन अध्यक्ष हुने प्रावधान अनुसार)
२. उद्योग वाणिज्य मन्त्रालयका प्रतिनिधि	सदस्य	
३. जल विद्युत् मन्त्रालयका प्रतिनिधि	सदस्य	
४. अर्थ मन्त्रालयका प्रतिनिधि	सदस्य	
५. समितिका मुख्य अधिकृत	सदस्य सचिव	

सञ्चालक समितिको पहिलो बैठकमा निम्न महानुभावहरूको उपस्थितिमा विभिन्न महत्वपूर्ण निर्णयहरू गरिएका थिए;

१. भरतबहादुर प्रधान	अध्यक्ष	सचिव- निर्माण, यातायात तथा सञ्चार मन्त्रालय
२. नरकान्त अधिकारी	सदस्य	सह सचिव- अर्थ मन्त्रालय
३. डा. पुष्करनाथ पन्त	सदस्य	सह सचिव- उद्योग वाणिज्य मन्त्रालय
४. शारदप्रसाद अधिकारी	सदस्य	उप निर्देशक-जलविद्युत मन्त्रालय
५. हेरम्बप्रसाद उपाध्याय	सदस्य/सचिव	मुख्य अधिकृत-नेपाल दूरसञ्चार समिति

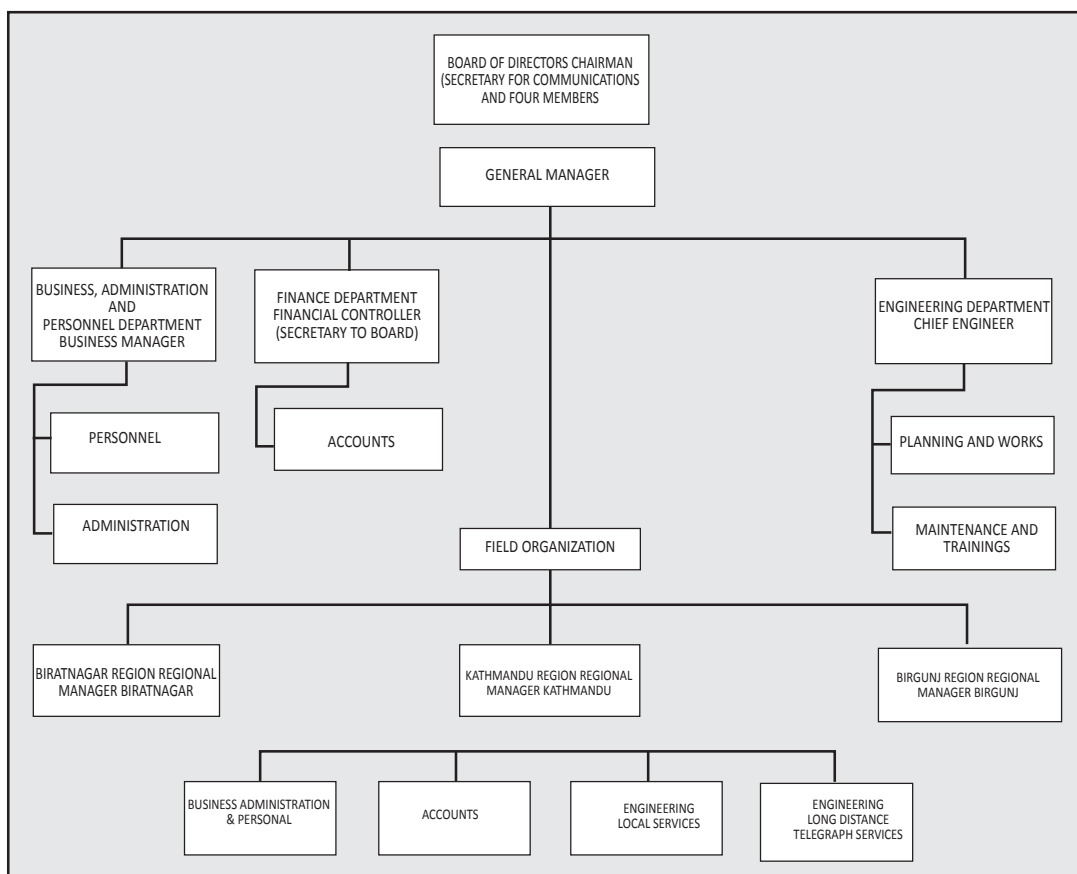
समितिको पहिलो बैठकबाट दूरसञ्चार विभागले गरी आएका सम्पूर्ण कार्य गर्न नेपाल दूरसञ्चार समिति गठन भएकोले सङ्गठन चार्ट तथा सम्पूर्ण दरबन्दी टेलिकम्युनिकेसन विभागअनुरूप नै कायम गर्ने निर्णय भएको थियो ।

५.२.४ समितिको प्रथम मुख्य अधिकृत

हेरम्ब प्रसाद उपाध्याय एक कुशल व्यवस्थापक हुनुहुन्थ्यो र उहाँको कार्यकालमा नै विभाग दूरसञ्चार समितिमा परिणत भइ निरन्तर प्रगति गर्दै आएको थियो । उहाँ नियमित रूपमा उपत्यका बाहिरका कार्यालयहरूको निरीक्षणमा जानुहुन्थ्यो । यसै सिलसिलामा उहाँ पूर्वाञ्चलका केही कार्यालयहरूको निरीक्षण गरी फर्कने क्रममा त्रिभुवन राजपथको दामनमा २०२६ साल माघमा मोटर दुर्घटनामा परेर ज्यान गुमाउनु भयो । उहाँको निधनले दूरसञ्चारको विकासमा ठूलो क्षति पुग्न गयो । उहाँको निधनपछि दूरसञ्चार समितिको प्रमुखमा नवराज वैद्यलाई नियुक्त गरियो ।

दूरसञ्चार समिति गठन भएपछिको संगठन चार्ट;

NEPALTELECOMMUNICATIONS BOARD ORGANIZATION

६. कानुनी व्यवस्था

६.१ टेलिकम्युनिकेसन ऐन २०१९

२०१९ सालभन्दा पहिले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन सम्बन्धमा छुट्टै ऐनको व्यवस्था भएको पाइँदैन । दूरसञ्चारसँग सम्बन्धित मन्त्रालयको सूचना र दिग्दर्शनका आधारमा नै दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराइएको थियो । त्यस्तै दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने, पूर्वाधार तयार गर्ने, जाली खबर आदान-प्रदान गरेमा दण्ड-सजाय गर्ने र टेलिग्राफ अधिकृतले दूरसञ्चार सेवाको दुरुपयोग गरेमा पनि दण्ड-सजाय गर्ने कुनै ऐन कानुन थिएन । यसबाट काम गर्न अप्ठेरो परेको महसुस गरी सरकारले मिति २०१९।१२।३० मा पहिलो टेलिकम्युनिकेसन ऐन २०१९ प्रकाशित गरी सोही मितिदेखि लागू गर्‍यो ।

शान्ति, व्यवस्था एवम् सर्वसाधारणको सुविधा कायम राख्न नेपाल अधिराज्यका लागि टेलिकम्युनिकेसन सम्बन्धी एउटा छुट्टै ऐनको व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकाले 'टेलिकम्युनिकेसन ऐन २०१९' लागू गरिएको ऐनको प्रस्तावनामा उल्लेख गरियो । ऐनमा टेलिकम्युनिकेसनमा प्रयोग हुने विभिन्न शब्दावलीहरूको व्याख्या, टेलिग्राफ सम्बन्धमा सरकारको हक र विशेष अधिकारहरू, टेलिकमको सञ्चालन रेखदेख, मर्मत, सम्भार तथा सम्पत्तिको दण्ड जरिवाना बारेमा विभिन्न व्यवस्था गरिएको थियो । सो ऐनमा परिच्छेद ८ र ३५ धारा रहेका छन् ।

परिच्छेद १ मा टेलिग्राफ, खबर आदान प्रदान, टेलिग्राफ लाइन, चीफ इन्जिनियर, स्थानीय अधिकारीको काम, कर्तव्य अधिकारको बारेमा उल्लेख छ ।

परिच्छेद २ मा टेलिग्राफ सम्बन्धी विशेष अधिकार र लाइसेन्स दिने सम्बन्धमा उल्लेख छ ।

परिच्छेद ३ मा टेलिग्राफ लाइन र लट्ठा जडान गर्ने अधिकार वारे उल्लेख छ ।

परिच्छेद ४ स्थानीय अधिकारीको नियन्त्रण, रेखदेख अथवा अधिकारमा भएको सम्पत्तिमा टेलिग्राफ लाइन, लट्ठा जडान, लट्ठा फिक्न वा सार्न लगाउने अधिकार वारे लखिएको छ ।

परिच्छेद ५ मा सार्वजनिक सम्पत्ति बाहेक अन्य सम्पत्तिमा अधिकार प्रयोग गर्दा र क्षतिपूर्ति सम्बन्धमा भैभगडा सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद ६ मा टेलिग्राफ सञ्चारमा बाधा पुऱ्याउने, रुख ढाल्ने सम्बन्धमा उल्लेख छ ।

परिच्छेद ७ मा दण्ड सजाय र

परिच्छेद ८ मा नियम, खबर आदान-प्रदान गर्ने कार्य विधि बनाउने अधिकार, महसुल निर्धारण गर्ने अधिकार आदि उल्लेख छ ।

टेलिकम महसुल आदि सम्बन्धमा दफा ३४(२) अनुसार नियमहरू बनाइ व्यवस्था गर्ने उल्लेख भएको छ । सोही ऐनको प्रावधान बमोजिम नियमानुसार नियमावली लागू भएको छ;

- क) स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०२२
- ख) टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्देशीय) नियमावली २०२३
- ग) टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली २०२४

६.२ स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०२२

स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०२२ ले टेलिफोन वितरण र जडान, टेलिफोन महसुल दर र महसुल बुझाउने मिति तथा समयमा महसुल नबुझाएमा लाग्ने जरिवानाको व्यवस्था गरेको छ । टेलिफोन लिन चाहनेले स्थानीय टेलिफोन कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्ने र टेलिफोन दिने नदिने अधिकार चीफ इन्जिनियर वा निजले तोकेको अधिकारीलाई हुने व्यवस्था गरेको छ । यस नियमावली बमोजिम टेलिफोन महसुल निम्नानुसार तोकिएको छ;

क) टेलिफोन सेट बापत र लाईटनिङ एरेस्टरको निमित्त चाहिने रकम स्थानीय टेलिफोन कार्यालयमा धरौटी राख्नुपर्ने ।

ख) जडान खर्च रु. ३०१- लाग्ने ।

ग) मासिक महसुल, छुट कल र कल चार्ज

१) न्यूनतम मासिक महसुल रु. ४०१-

२) छुटकल १०० र प्रत्येक थप कलको -१२० पैसा

टेलिफोन महसुल

सि. नं.	विवरण	स्थायी टेलिफोन महसुल (मासिक) रु.	अस्थायी टेलिफोन महसुल (मासिक) रु.	पटके टेलिफोन महसुल (मासिक) रु.
१	१०० कल सम्म	४०	५४	८०
२	त्यसपछिको प्रत्येक कल	०.२०	०.२०	०.२०
३	भित्रि एक्सटेन्सनको	२५	३०	५६
४	बाहिरी एक्सटेन्सनको	३०	३२	६१
५	भित्रि ICF सेटको	२५	३१	६०
६	बाहिरी ICF सेटको	३२	३५	६५
७	दुई सकेटको	४	५	१३
८	दुई भन्दा बढी सकेट लगायत प्रत्येक बढी सकेटको	२	२।५०	६।५०

PABX सम्बन्धमा

स्थानीय एक्सचेञ्ज लाइनलाई जक्सन लाइन बनाएर PABX जडान गर्दा लाग्ने मासिक महसुल यस प्रकार निर्धारण गरियो;

२५ लाइन सम्मको PABX जडान गरेमा रु २५।

९० / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

२५ देखि ५० लाइन सम्मको PABX जडान गरेमा रु ३५।

५० लाइनदेखि माथि जतिसुकै भए पनि PABX जडान गरेमा रु ५०।

सरकारी खर्चमा टेलिफोन राख्ने सुविधा पाएका व्यक्तिलाई महसुलको २५ प्रतिशतसम्म मात्र लाग्ने व्यवस्था थियो। तर टेलिफोन अफिसमा काम गर्ने कर्मचारीले सर्भिस कनेक्सन पाएमा कुनै किसिमको महसुल लाग्दैनथ्यो। न्यूज एजेन्सीहरूले महसुलको ८० प्रतिशत तिर्नु पर्दथ्यो।

पब्लिक कलको महसुल एक कलको ०.२० पैसा निर्धारण गरिएको थियो।

घ) महसुल बुझाउने मिति र जरिवाना

- १) कल भएको महिनाको तेस्रो महिनाको २२ गतेभित्र (वैशाख महिनाको महसुल आषाढ २२ गतेभित्र) महसुल बुझाउनु पर्ने व्यवस्था गरिएको थियो। महसुल बुझाउन महसुल कार्डको व्यवस्था समेत गर्नु पर्ने भयो। २२ गतेभित्र नबुझाएमा सो महिनाको मसान्तसम्म दैनिक रु. १।- का दरले जरिवाना लाग्ने व्यवस्था गरिएको र मसान्तसम्म पनि नबुझाएमा टेलिफोन लाइन काट्ने व्यवस्था समेत गरिएको थियो।
- २) महसुल नबुझाई काटिएको लाइन १५ दिनभित्र लाग्ने महसुल जरिवाना बुझाई कनेक्सन थामी पाउन निवेदन परेमा अवस्था विचार गरी लाइन पुनः जडान गरिदिने सो विनियमावलीमा रहेको थियो।
- ३) महसुल नबुझाई बाँकी राख्ने ग्राहकलाई सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्ने व्यवस्था समेत सो नियमावलीमा उल्लेख छ।

६.३ टेलिकम्युनिकेसन्स (अन्तर्देशीय) नियमावली, २०२३

स्वदेशभित्र टेलिग्राफ खबर आदान-प्रदान गर्न वा ट्रङ्ककल मार्फत् कुरा गर्ने व्यवस्था सम्बन्धी महसुल लगायतको व्यवस्था टेलिकम्युनिकेसन्स (अन्तर्देशीय) नियमावली, २०२३ ले गरेको छ। यस नियमावलीमा खबरको आदान-प्रदान र खबरको किसिम, अधिक ठेगाना खबर, प्रेस खबर, खबरको महसुल, ट्रङ्ककलको किसिम र महसुल आदि बारेमा व्यवस्था गरेको छ। महसुल निम्नानुसार कायम गरिएको थियो;

क) टेलिग्राफ खबरको महसुल दर

सार्वजनिक खबर	साधारण	जरुरी
१) देवनागरिमा		
पहिलो तीस अक्षरको	१।५०	३।-
प्रत्येक थप अक्षरको	-।०५	-।१०
२) अंग्रेजीमा		
पहिलो दश शब्दको	रु. १।७५	३।५०
प्रत्येक थप शब्दको	रु. -।१५	-।३०
प्रेस खबर		
१) देवनागरिमा		
पहिलो ५० अक्षरको	-।५०	१।-

प्रत्येक थप ५ शब्दको	-१०५	०।१०
२) अंग्रेजीमा		
पहिलो पचास शब्दको	रु. १।७५	३।५०
प्रत्येक थप पचास शब्दको	-११५	-१३०

ख) नियमित खबर आदान-प्रदान गरी खबरको महसुल बुझाउन इच्छा गर्ने व्यक्तिले रु. २००।- धरौटी राखी खबर आदान-प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको थियो ।

ग) ट्रङ्ककलको क्रम र महसुल

१) ट्रङ्ककल गर्न चाहनेले रु २००।- धरौटी राख्नुपर्ने ।

२) ट्रङ्ककलको किसिम : निम्न ३ किसिमका कल हुने ।

क) एस.भि.एच. कल

ख) सर्भिस कल

ग) सरकारी कल र सार्वजनिक कल

३) ट्रङ्ककलको क्रम निम्नानुसार कायम गरियो;

क) एस.भि.एच. कल

ख) इमर्जेन्सी सर्भिस कल

ग) जरुरी सरकारी कल

घ) जरुरी सर्भिस कल

ङ) जरुरी सार्वजनिक कल

च) साधारण सरकारी कल

छ) साधारण सार्वजनिक कल

ज) साधारण सर्भिस कल

४) साधारणतया ट्रङ्क कलको समय ९ मिनेट कायम गरिएको थियो ।

५) ट्रङ्क कल महसुल दर

प्रत्येक ३ मिनेटसम्मको

१) साधारण रु. ५।-

२) जरुरी रु. १०।-

६) ट्रङ्क कल गराउन चाहनेले कमसेकम एक घण्टा अगाडि कल बुक गराउने व्यवस्था रहेको थियो र बुक गरेको कल खारेज गरेमा लाग्ने महसुलको ३ खण्डको १ खण्ड खारेज दस्तुर लाग्ने समेत व्यवस्था रहेको थियो ।

७. टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली २०२४

विदेशमा टेलिग्राफिक खबर आदान-प्रदान गर्ने र विदेशमा ट्रङ्क कल गर्ने व्यवस्थाका लागि टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली २०२४ व्यवस्था गरिएको थियो । यस नियमावलीमा विदेशी तार सम्बन्धी व्यवस्था,

महसुल निर्धारण र शब्द गणना, महसुल भुक्तानी, सामान्य तारको व्यवस्था, तार बुझाउने व्यवस्था, विशेष तार सम्बन्धी व्यवस्था, तारको रेकर्ड व्यवस्था, रेडियो तारसम्बन्धी व्यवस्था र विदेशमा ट्रङ्क कल गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था बारेमा उल्लेख छ। विशेषतः तार ट्रङ्क कलको किसिम, खबर तथा कल आदान-प्रदान गर्ने प्रक्रियाहरू र विधिहरू यस नियमावलीमा उल्लेख गरिएका थिए। महसुल दर सम्बन्धमा खबर तथा ट्रङ्क कल पठाउने विदेशी मुलुकसँग भएको सम्झौताका अधिनमा रही महसुल दर निर्धारण हुने व्यवस्था नियमावलीले गरेको थियो।

नियमावलीको नियम ३६ ले विदेशी तारको महसुल शब्दका आधारमा समय समयमा तोकिए बमोजिम हुने उल्लेख गरियो। नियमावलीको परिच्छेद ११ मा विदेशी टेलिफोन सेवा सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ। सरकारले विदेशी मुलुकसँग गरेको सम्झौता बमोजिम विदेशी टेलिफोन सञ्चालन हुने नियम ११५ मा उल्लेख छ।

यसै नियमअन्तर्गत रही विदेशमा पठाउने टेलिग्राम तथा विदेशमा हुने ट्रङ्क कलको महसुल निर्धारण भएको देखिन्छ। खासगरी यस अवधिमा विदेशमा हुने तार तथा ट्रङ्क कल भारत मार्फत हुने र भारतलाई सो बापत भुक्तानी गर्नु पर्ने, महसुलमा केही प्रतिशत नेपालको सरचार्ज थप गरी महसुल निर्धारण हुने व्यवस्था रहेको देखिन्छ।

८. महसुल दर

८.१ मासिक महसुल

टेलिकम्युनिकेसन ऐन २०१९ पारित पश्चात बनेको नियमालवली २०२२ अनुरूप महसुल लागू हुनु भन्दा पहिले २०१८।१३ मा निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालय, टेलिकम्युनिकेसन विभागको आदेशबाट टेलिकम्युनिकेसन योजनाअन्तर्गत जडान गरिने काठमाडौं उपत्यकाभित्रको अटोमेटिक लोकल टेलिफोनको महसुल दर निम्नानुसार रहेको थियो;

क) मासिक महसुल

१) स्थायी लाइनको रु. २०।- (एक वर्षभन्दा बढी अवधिको)

२) अस्थायी लाइनको रु. २५।- (एक महिनादेखि एक वर्षको)

३) क्याजुयल लाइनको रु. ५०।- (एक महिनासम्मको)

४) प्राइभेट एक्सटेन्सनबोर्ड

२५ लाइनको रु. ५।-, ५० लाइनको रु. ७।५० र सोभन्दा माथिको लागि रु. १०।-

ख) सिफ्टिड चार्ज: एक घरबाट अर्को घरमा सार्दा रु. १५।- सिफ्टिड चार्ज लगाउने व्यवस्था गरेको छ।

ग) सरकारी खर्चमा लाइन राख्न पाउने सबैले टेलिफोन राख्नु पर्ने र वि.सं. २०१८ सालको आर्थिक वर्षदेखि सम्बन्धित सुविधा पाउनेले लाग्ने महसुलको १० प्रतिशत आफैले बुझाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको थियो।

८.२ Pay Station पैसा खसालेर कुरा गर्ने सेवाको व्यवस्था

पहिलो पल्ट दस पैसा द्याक खसालेर कुरा गर्न सकिने Pay Station को व्यवस्था समेत वि.सं. २०१८ को आदेशबाट भएको देखिन्छ। यसरी पैसा खसालेर टेलिफोनको प्रयोग गर्न २०१५ सालको त्रिशुल चन्द्र, सूर्य, चिह्न भएको दस पैसा द्याकको प्रयोग गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको थियो। यो प्रयोजनका लागि एक नास साइज, आकार र तौल हुने गरी उक्त द्याक प्रशस्त राख्ने व्यवस्था गर्न समेत उल्लेख गरिएको थियो।

८.३ लोकल कलमा महसुल लाग्ने व्यवस्था

वि.सं. २०१८ को आदेशबाट नै काठमाडौं उपत्यकाभित्रको कुनै एक टेलिफोनबाट अर्को टेलिफोनमा कुरा गरेको कललाई लोकल कल मानिने र निम्नअनुसार महसुल लाग्ने व्यवस्था गरियो;

३ मिनेटसम्म १० पैसा

६ मिनेटसम्म २० पैसा

९ मिनेटसम्म ३० पैसा

१२ मिनेटसम्म ४० पैसा

८.४ उपत्यका बाहिर गरेको कललाई ट्रङ्ककल मानिने र ट्रङ्ककल महसुल साविकबमोजिम नै यथावत् राखिएको थियो ।

१९७३ देखि २०२६ सालसम्म मुलुकभरमा स्थानीय टेलिफोन सेवाको खासै विस्तार भएको पाइँदैन । २०२६ सालसम्म स्थानीय टेलिफोन लाइनको क्षमता ६ हजार भएको देखिन्छ ।

१९७३ देखि २०२६ सालसम्म जडान भएका एक्सचेञ्जको विवरण यस प्रकार छ;

जिल्ला	सि.नं.	ठाउँ	क्षमता	टाइप	सञ्चालन मिति
काठमाडौं	१	रानीपोखरी	२५*	अटोमेटिक	१९९२
	२	सिंहदरबार	१०० *	मैनेटो प्रविधि	२००८
		सिंहदरबार	३००*	सि बि मेनुअल	२०१२
	३	सिंहदरबार	१२०	अटोमेटिक (PABX)	२०१६
		सुन्धारा	१०००XB	ARF-100 अटोमेटिक	१-१-२०१९
		सुन्धारा	२४००XB	ARF-100	२०२५
		सुन्धारा	१६००XB	ARF-100	२०२६
ललितपुर	४	पाटन	६००XB	ARF-100	२०२५
मोरङ	५	विराटनगर	३००	सि बि मेनुअल	२०२२
		विराटनगर	१००	सि बि मेनुअल	२०२५

(* यी Star sign भएका एक्सचेञ्जहरू विस्थापित भइसकेका छन् ।)

अन्त्यमा १९७० को दशकमा जडान भएको म्याग्नेटो ट्रङ्क टेलिफोन लाइन मर्मत र सम्भारका कमीले गर्दा धेरै जसो ठाउँमा विस्थापित भैसकेका थिए । २०२६ सालको अन्त्यतिर आइपुग्दा काठमाडौँदेखि त्रिशुलीसम्म, काठमाडौँदेखि बनेपा-धुलिखेलसम्म, वीरगञ्जदेखि कलैयासम्म र धरानदेखि धनकुटासम्म फाटफुट रूपमा म्याग्नेटो ट्रङ्क टेलिफोन लाइन चालु थिए । नेपाल-भारत बीच काठमाडौँ-दिल्ली र काठमाडौँ-कलकत्ता बीच रेडियो टेलिफोन दुई सर्किट र रेडियो टेलिग्राफ दुई सर्किट चालु भए । त्यस्तै नेपाल पाकिस्तानको हकमा काठमाडौँ-रावलपिण्डी र काठमाडौँ-ढाकाको बीच टेलिग्राफ र टेलिफोन सेवा सिमित समयका लागि उपलब्ध रह्यो ।

* * *

परिच्छेद : चार

नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना र
योजनावद्ध कार्यको थालनी
(वि.सं. २०२७-२०३२)

- » पृष्ठभूमि
- » प्रविधि तथा सेवा विस्तार
- » साङ्गठनिक संरचना
- » नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना
- » महसुल दर तथा राजस्व
- » स्थानीय/अन्तर्देशीय टेलिफोन नियमावली

नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना र योजनावद्ध कार्यको थालनी

(वि.सं. २०२७-२०३२)

१. पृष्ठभूमि

२०२६ साल कार्तिक १ गते नेपाल दूरसञ्चार समिति गठन गरिएदेखि २०३२ साल आषाढ १ गते दूरसञ्चार संस्थानमा परिणत भएको अवधि छोटो भएता पनि यस अवधिमा केही महत्त्वपूर्ण उपलब्धिहरू भएका थिए । वैदेशिक सहायताको उपयोग, नयाँ प्रविधि भित्र्याउने, सेवा विस्तार र विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा प्रथम दूरसञ्चार योजनाको थालनी आदि यस अवधिमा भएका केही उल्लेख्य कार्यहरू हुन् । यसै अवधिमा भारत सरकार र विश्वबैंकको सहयोगमा विभिन्न योजनाहरू सञ्चालनमा आएका थिए । नयाँ प्रविधिको Penta-conta x-bar Exchange को सञ्चालन, VHF तथा Microwave system को सञ्चालन तथा Photo Transmission को सुरुआत पनि यसै समयमा गरिएको थियो । दीर्घकालीन हिसाबले मुलुकमा सञ्चार सेवाको विकास गर्न राष्ट्रिय सञ्चार योजना २०२८ लागू हुनुका साथै दूरसञ्चारको सङ्गठनात्मक संरचनामा परिवर्तन गरी नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको केन्द्रीय कार्यालयअन्तर्गत विभिन्न विभाग र क्षेत्रीय कार्यालयहरूको गठन पनि गरिएको थियो । यी लगायत सन्दर्भलाई 'नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना र कार्यको थालनी' शीर्षकमा प्रस्तुत परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ ।

२. प्रविधि तथा सेवा विस्तार

कुनै पनि आधारभूत दूरसञ्चार सेवाको परिकल्पना, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको उद्देश्य समष्टिगत हिसाबले जनतालाई स्थानीय, अन्तर्देशीय र अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा दिने उद्देश्यले नै गरिएको हुन्छ । सुरुको समयमा नेपालमा दूरसञ्चारको विकास यस उद्देश्यअनुरूप नभए पनि पछि विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा दूरसञ्चार आयोजनाहरू सञ्चालन हुन थालेपछि एकीकृत रूपमा सेवाको विस्तार भएको देखिन्छ । फलस्वरूप आयोजना कार्यान्वयन हुँदा Telephone Exchange, Trunk नेटवर्क आदि पनि एकै साथ विस्तार भएको पाइन्छ । तर प्रथम दूरसञ्चार आयोजना कार्यान्वयन हुँदा, एक्सचेञ्ज सञ्चालनमा आए पनि समन्वयको कमी, आयोजना कार्यान्वयनमा अनुभवको कमी आदि विभिन्न कारणले गर्दा Trunk Network सञ्चालनमा आउन केही समय लागेको देखिन्छ ।

Automatic Telephone Exchange को स्थापना २०१९ सालमा नै गरेर स्थानीय टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउँदै विस्तार समेत गरि आएकोमा प्रथम दूरसञ्चार योजना कार्यान्वयनका समयमा Manual CB Exchange स्थापना गर्नुको मुख्य कारण उपकरणको मूल्य नै भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । काठमाडौँ र विराटनगरमा मात्र सीमित रहेको स्थानीय टेलिफोन सेवालाई कम लागत पर्ने Manual CB Exchange स्थापना गरी बढी भन्दा बढी शहरहरूमा सेवा विस्तार गर्नु त्यस बखतको मुख्य माग थियो र सोही अनुसार कार्यान्वयन पनि भएको देखिन्छ । साथै एक पटकमा एक जनाले मात्र कुरा गर्न सक्ने Open wire magneto trunk line विस्तार गरिएका क्षेत्रमा बराबर पहिरो जाने तथा तार चोरी हुने जस्ता कारणले टेलिफोन सेवामा निरन्तर अवरोध हुने गर्दथ्यो । यस्तो अवस्थामा बढी सर्किट क्षमताको Carrier System, Microwave system जडान गर्न प्राथमिकता दिइएको थियो । माइक्रोवेभ प्रणालीको सुरुआतसँगै नेपाल अधिराज्यभर आधुनिक दूरसञ्चार सेवा विस्तारका लागि जग बस्न गयो भने यो प्रणालीबाट राणाशासन कालमा स्थापित Magneto प्रणालीमा आधारित ट्रंक टेलिफोन

लाइनको पनि अवसान हुँदै गयो । यसरी वि.सं. १९७३ तिर जडान पूरा भइ काठमाडौँ-वीरगञ्ज ट्रङ्क लाइन र पछि पूर्वमा धनकुटा र पश्चिममा पाल्पासम्म विस्तार गरिएको यो ट्रङ्क लाइन २०३० को दशक सुरु हुनु अगाडि नै ५५ वर्ष जति सेवा दिइ दूरसञ्चार नेटवर्कबाट बाहिरिएको थियो । यस प्रकार विभिन्न कारणले यो नेटवर्क कुनै-कुनै सेक्टरमा मात्र सञ्चालनमा रहेको भएता पनि धरान-धनकुटाको ट्रङ्क लाइन एउटै तारमा २०२६/२७ सालतिर सञ्चालनमा रहेको थियो ।

२.१ विश्वबैंकको ऋण सहयोग अन्तर्गत प्रथम दूरसञ्चार योजना (First Telecom Project)

दूरसञ्चार विभाग २०२६ सालमा नेपाल दूरसञ्चार समितिमा रूपान्तरण भएपछि समितिले विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा योजनाबद्ध तरिकाबाट दूरसञ्चार सेवाको विकास गर्न प्रथम पञ्चवर्षीय दूरसञ्चार योजनाको (२०२७-२०३२) सुरुआत गर्‍यो । विश्वबैंक र भारत सरकारको सहयोगमा प्रथम दूरसञ्चार योजनाअन्तर्गत निम्न योजनाहरू सञ्चालनमा आएका थिए;

विश्वबैंकको ऋणअन्तर्गतका योजनाहरू

- क. टेलिफोन एक्सचेञ्जहरू जडान
- ख. माइक्रोवेभ लिङ्कको स्थापना

भारत सरकारको सहयोगमा सञ्चालित योजनाहरू

- क. विभिन्न स्थानमा भवनहरू निर्माण
- ख. क्रसबार एक्सचेञ्ज तथा म्याग्नेटो एक्सचेञ्जहरू जडान
- ग. काठमाडौँदेखि रक्सौलसम्म ओपन वायर क्यारियर सिस्टम जडान
- घ. विभिन्न प्राविधिकहरूलाई भारतमा तालिम प्रदान
- ड. विशेष सेवाका लागि अपरेटर बोर्डहरू जडान

प्रथम दूरसञ्चार योजना कार्यान्वयन भएपछि नै मुलुकमा दिगो दूरसञ्चारका पूर्वाधार खडा भइ स्थानीय, अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवाको विस्तार गरिएको थियो ।

२.२ स्थानीय टेलिफोन सेवाको विस्तार

२०२५ साल श्रावण महिनामा भारत सरकारसँग भएको द्विपक्षीय सम्झौताअन्तर्गत काठमाडौँको त्रिपुरेश्वरमा CTO भवनको निर्माण, वीरगञ्जमा एक्सचेञ्ज भवनको निर्माण, हेटौँडा, अमलेखगञ्ज र सिमरामा एक्सचेञ्ज भवन निर्माण कार्य सुरु भै २०२७ सालसम्ममा निर्माण सम्पन्न गरिए । सो योजनाअन्तर्गत विभिन्न सेवाहरू सञ्चालनमा आउनु अगाडि नै करिब ३० जना प्राविधिकहरूलाई भारतको जवलपुर र पटनामा तालिम उपलब्ध गराइएको थियो ।

भारत सरकारको सहयोगमा २०२९ सालमा काठमाडौँ उपत्यका बाहिर वीरगञ्जमा ३०० लाइन क्षमताको भारतमा निर्मित स्वचालित Penta Conta Xbar Exchange जडान गरी स्थानीय तहमा टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराइयो । यसै योजनाअन्तर्गत भैँसे, अमलेखगञ्ज र सिमरामा १०/१० लाइन क्षमताको तथा हेटौँडामा २० लाइन क्षमताको Manual Magneto Board जडान गरी सीमित व्यक्ति र संस्थाहरूका लागि स्थानीय टेलिफोन सेवा को सुरुआत गरिएको थियो । यी सबै स्थानहरूबाट PCO सेवा पनि उपलब्ध गराइएको थियो ।

२०३० सालमा भैरहवामा १०० लाइन क्षमताको, हेटौँडामा २०० लाइन क्षमताको र नेपालगञ्जमा २००

लाइन क्षमताको CB Manual Exchange स्थापना भई स्थानीय टेलिफोन सेवा सञ्चालनमा आयो ।

माइक्रोवेभ ट्रङ्क लाइनको व्यवस्था गरिएपछि नेपालका अन्य महत्त्वपूर्ण शहरहरू पोखरामा १५० लाइन, जनकपुरमा २०० लाइन, राजविराजमा १०० लाइन, धरानमा ४०० लाइन तथा भद्रपुरमा १०० लाइन क्षमताको CB Manual Telephone Exchange जडान गरी २०३१ सालमा नै सञ्चालनमा ल्याइयो । यी सबै एक्सचेञ्जहरू भारतको ITI कम्पनीमा निर्माण गरिएका थिए ।

२.३ क्यारियर सिस्टम तथा माइक्रोवेभ लिङ्कको स्थापना

भारत सरकारको सहयोगमा काठमाडौँदेखि त्रिभुवन राजपथ हुँदै रक्सौलसम्म तीन pair को copper weld तार जडान गरी carrier system सञ्चालनमा ल्याइयो । यसबाट काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म ३/३ वटा channel भएका दुईवटा सिस्टम र वीरगञ्जदेखि हेटौँडासम्म ३ च्यानलको एउटा सिस्टम सञ्चालनमा ल्याइएको थियो ।

२०३१ सालमा विश्वबैंकको सहयोगमा नेपालमा सर्वप्रथम एनालग माइक्रोवेभ लिङ्क स्थापना गरियो । यस अनुसार काठमाडौँदेखि फुलचोकीसम्म ९६० च्यानल र फुलचोकीदेखि पोखरासम्म ३०० च्यानल क्षमताको माइक्रोवेभ एनालग ट्रान्समिसन लिङ्क सञ्चालनमा आयो । यसरी ३०० लाइन क्षमता भएता पनि पोखरामा सुरुमा १२ सर्किट मात्र सञ्चालनमा आएको थियो ।

२०३२ सालमा काठमाडौँदेखि फुलचोकी हुँदै नेपालका अन्य महत्त्वपूर्ण शहरहरू वीरगञ्ज, मलंगवा, जनकपुर, सिराहा, राजविराज, धरान, विराटनगर, दमक तथा भद्रपुरमा पनि ३०० च्यानल क्षमताको माइक्रोवेभ रेडियो लिङ्क स्थापना भयो । यसरी माइक्रोवेभ लिङ्कहरू सञ्चालनमा आएपछि उपरोक्त एक्सचेञ्जहरू बीच बढी सर्किटहरूको व्यवस्था भयो र लामो दुरीको ट्रङ्क टेलिफोन सेवा सञ्चालनमा पनि सुविधा पुग्यो ।

फुलचोकीस्थित माइक्रोवेभ टावर

नेपालगञ्ज तथा भैरहवामा एक्सचेञ्जहरू सञ्चालनमा आइसकेको तर ट्रङ्कका लागि माइक्रोवेभ लिङ्कको व्यवस्था नभएकाले १ kw को HF Radio उपकरण जडान गरी Link complex उपकरण मार्फत ट्रङ्क सर्किटको व्यवस्था गरिएको थियो ।

२.४ अन्तर्देशीय दूरसञ्चार सेवाको विस्तार

ट्रङ्क बोर्डहरू मार्फत सेवा सुरु- भारत सरकारको सहयोगअन्तर्गत वीरगञ्जमा चार र काठमाडौँमा दश वटा T43 ट्रङ्क बोर्डहरू जडान गरी ग्राहकहरूलाई आधिकारिक रूपमा अन्तर्देशीय र अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क कलको सुविधा अपरेटर मार्फत १८० डायल गरी घरबाट नै उपलब्ध हुन थालेको थियो । यस अगाडि नेपाली उपभोक्ताले आ.वा. स्टेसन जडान भएका स्थानहरूमा र Megneto Trunk टेलिफोन सेवा पुगेका स्थानहरूमा आफन्तसँग कुरा गर्नु पन्थो भन्ने पहिले नै खबर गरी कुरा गर्न सक्ने व्यवस्था भए पनि यसका लागि सम्बन्धित व्यक्तिहरू सेवा उपलब्ध हुने

स्थानमा नै पुग्न पर्दथ्यो । पहिले म्यानुअल र पछि Automatic Telephone Exchange बाट स्थानीय टेलिफोन सेवा प्राप्त भएता पनि काठमाडौँका ग्राहकहरूले उपत्यका बाहिरका जिल्लामा कुरा गर्न चाहिँ pco सेवा भएको ठाउँमा (काठमाडौँको हकमा CTO अफिस त्रिपुरेश्वरमा) पुग्न पर्दथ्यो । तर भारत सरकारको सहयोगमा ट्रंक बोर्ड स्थापना भएपछि ग्राहकले अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सेवा घरबाट नै प्राप्त गर्न सक्ने भए । साथै व्यवस्थित Directory Enquiry (१९७) सेवा पनि यसै बेलादेखि सुरु भएको थियो । भारत सरकारको सहयोगमा काठमाडौँ तथा वीरगञ्जमा जडान गरिएको उपरोक्त सम्पूर्ण योजनाको कार्य सम्पन्न गरिएपछि तत्कालीन प्रधानमन्त्री कीर्तिनिधि विष्टबाट २०२९ साल पौष २६ गते काठमाडौँको त्रिपुरेश्वरस्थित नवनिर्मित CTO भवनमा उद्घाटन भइ ट्रंक सेवा सञ्चालनमा आएको थियो ।

C.T.O. भवनको उद्घाटन

२.५ अन्तर्राष्ट्रिय ट्रंक सेवाको विस्तार

भारत सरकारको सहयोगमा स्थापना भएको ओपन वायर क्यारियर सिस्टमबाट अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवाका लागि काठमाडौँदेखि पटना र काठमाडौँदेखि मुजफ्फरपुरसम्म ८/८ च्यानलको क्यारियर सिस्टम जडान गरी कलकत्ता, दिल्ली, बम्बै, तथा पटनामा ट्रंक टेलिफोन सर्किटहरू उपलब्ध गराइएको थियो । माथि उल्लिखित च्यानल मध्येबाट नै कलकत्ता र दिल्लीका लागि २ वटा VFT सिस्टम जडान गरी टेलिप्रिन्टर सेवा पनि सञ्चालन गरिएको थियो ।

सुरुमा भारत सरकारको सहयोगमा स्थापना गरिएको क्यारियर सिस्टमबाट भारत हुँदै समुद्र पारका मुलुकहरूसँग पनि अन्तर्राष्ट्रिय कलहरू गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाइएता पनि सो समयमा भारत आफैमा पर्याप्त सुविधा नभएकाले सो लिङ्कबाट त्यति सन्तोषजनक सेवा प्राप्त हुन सकेको थिएन । अतः २०३० सालपछि बम्बै, हडकड र टोकियोसँग

सीधा HF Radio Link स्थापना गरी विभिन्न मुलुकमा सञ्चार सम्पर्क राख्न थप सजिलो गराइएको थियो ।

२.६ टेलिक्स सेवाको सुरुआत

सन् १८४४ देखि सूचनाको आदान-प्रदान गर्न थालिएको स्यामुअल मोर्स (Samual Morse) को डट्स एन्ड ड्यास कोडबाट सुरु भएको डाटा कम्युनिकेसनले फिलिप को ५ बिट बड कोड आविष्कारपछि टाइप राइटर र टेलिग्राफ सिस्टमको संयोजनबाट टेलिक्स सिस्टमको उत्पत्ति भएको भन्न सकिन्छ । टेलिक्स सेवालाई पनि एक प्रकारको टूट्क सञ्चार सेवाका रूपमा लिइन्छ । अन्य टूट्क सञ्चार माध्यम जस्तै टेलिफोन/टेलिप्रिन्टर आदि भन्दा यस प्रणालीमा केही बढी सुविधा निहित रहेको हुन्छ । टेलिक्सबाट बढी सन्देशहरू आदान-प्रदान गर्न सकिने र यसरी आदान-प्रदान गरिएका सन्देशहरू निरन्तर छापिन सक्दछन् । साथै सन्देशहरू एक पक्षको अनुपस्थितिमा पनि पठाउन सकिने हुन्छ । यसरी पठाइएका सन्देशहरू गोप्य रहन्छन् । उद्योग, वाणिज्य, पर्यटन, होटल व्यवसाय, ट्राभल एजेन्सी र हवाई सेवा आदि व्यवसाय गर्नेहरूलाई अति आवश्यक हुने भएकाले त्यस समयमा बढ्दै गएको उद्योग र व्यापारलाई दृष्टिगत गरेर २०२८ सालमा काठमाडौँको त्रिपुरेश्वरस्थित CTO भवनमा म्यानुएल टेलिक्स एक्सचेञ्ज जडान गरी टेलिक्स सेवाको सुरुआत भयो । सुरुमा काठमाडौँका ३० जना जति ग्राहकलाई यो सेवा उपलब्ध गराइएको थियो ।

२.७ फोटो ट्रान्समिसन सेवाको सुरुआत

२०३१ सालमा तत्कालीन राजा वीरेन्द्रको राज्याभिषेक समारोहमा भाग लिन आएका विदेशी पत्रकारहरूले आ-आफ्ना देशमा भ्वाइस टेलिफोन सर्किटबाट उक्त समारोहका तस्बिरहरू पठाउन सक्नु भन्ने उद्देश्यले त्रिपुरेश्वरको CTO भवनमा Photo Transmitter तथा Receiver जडान गरी नियमित रूपमा Photo Transmission गर्ने व्यवस्थाको सुरुआत गरिएको थियो । पहिलो पटक Photo Transmission सेवा संयुक्त अधिराज्य अमेरिकाका महामहिम उप-राष्ट्रपतिको नेपाल भ्रमणका उपलक्ष्यमा वि.सं. २०२८ मा सुरु भएको थियो ।

२.८ VHF मार्फत टेलिफोन सेवा सञ्चालन

काठमाडौँ र पाटनमा मात्र टेलिफोन एक्सचेञ्ज सञ्चालनमा रहेको र रिङ्गरोड बाहिर केबल नेटवर्कको त्यति विस्तार भइ नसकेको अवस्थामा कतिपय उद्योगी एवम् व्यापारिक प्रतिष्ठानले टेलिफोनको माग गरेकाले तिनलाई टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउन सुरुमा केही VHF (Very High Frequency) सेटहरू मगाइएका थिए । फलस्वरूप सर्वप्रथम गोदावरी मार्गल उद्योग, बुढानिलकण्ठ स्कुल जस्ता केही संस्थाहरूलाई VHF मार्फत स्थानीय टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराइएको थियो ।

३. साङ्गठनिक संरचना

३.१ नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना

२०२६ सालमा दूरसञ्चार समितिको गठन पश्चात सञ्चालक समितिको गठन भएर स्वायत्त ढङ्गबाट निर्णय प्रक्रिया अगाडि बढाइएको, व्यावसायिक लेखा प्रणाली अवलम्बन गरिएको तथा उच्च अधिकृतहरूलाई विदेशमा तालिम आदिको पनि व्यवस्था गरिँदै आएको थियो । भारत सरकार तथा विश्वबैंकको सहयोगमा विभिन्न आयोजनाहरू सञ्चालन भइ समितिले उपयुक्त गति लिइरहेको अवस्था थियो । तर यसै समयमा विश्व मानचित्रमा सञ्चार क्षेत्रले खेलिरहेको महत्त्वपूर्ण भूमिकालाई मनन गर्दै नेपालमा पनि राष्ट्रिय सञ्चार योजना २०२८ लागू भयो । तत्कालीन राजा वीरेन्द्रबाट पनि 'विकासका लागि सञ्चार' भन्ने उद्घोष भयो । फलस्वरूप २०२८ सालमा सञ्चार मन्त्रालयको गठन भयो र यसै वर्ष राष्ट्रिय सञ्चार योजना २०२८ को भावना अनुरूप आवश्यक कानुनी

व्यवस्था गर्न सञ्चार संस्थान ऐन २०२८ मा लालमोहर लागी २०२८ साल चैत्र २० गतेदेखि लागू भयो । सञ्चार संस्थान ऐन २०२८ को प्रस्तावनामा 'राष्ट्रिय एकताको सुदृढीकरण तथा आर्थिक विकासको निमित्त राष्ट्रिय सञ्चार सेवा योजना अनुरूप सञ्चार सेवालाई विभिन्न माध्यमद्वारा सर्वसाधारण जनतालाई समेत सकभर बढी मात्रामा सरिक गराई तिनीहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याई जीवनस्तर उच्च पार्दै लैजानको लागि' भन्ने वाक्यांशले संस्थानको उद्देश्यलाई पनि स्पष्ट पारेको देखिन्छ ।

देशको विकट भौगोलिक अवस्था, साधन स्रोतको कमी, देशव्यापी रूपमा दूरसञ्चार सेवाको बढ्दो माग आदिलाई सरकारी स्तरमा मात्र सम्बोधन गर्न सम्भव नभएको, निजी क्षेत्रको सहभागीता अपरिहार्य हुने बुझी सञ्चार संस्थान ऐन २०२८ को परिच्छेद २, दफा ३ बमोजिम २०३२ साल आषाढ १ गते नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना भयो । यो अविच्छिन्न स्वशासित र सङ्गठित संस्था हुन गयो । यसमा नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व रहेको थियो । यसको केन्द्रीय कार्यालय सिंहदरबार पुतली बगैँचामा रह्यो । यसको पहिलो महाप्रबन्धकमा उदयबहादुर नकर्मि नियुक्त हुनुभयो ।

संस्थानको कार्यहरू व्यापक भएको र जनताको आकाङ्क्षा अनुरूप सर्वसुलभ ढङ्गले सञ्चार सुविधा उपलब्ध गराउन सञ्चार संस्थान ऐन २०२८ अन्तर्गत नेपाल दूरसञ्चार संस्थानलाई स्थायित्व दिन र यसका सेवाहरूलाई निरन्तरता दिन एउटा कोर कमिटीको व्यवस्था गरिएको थियो, जसलाई सञ्चालक समिति भनिन्छ । संस्थानको काम कारबाहीको रेखदेख, निर्देशन र व्यवस्था सञ्चालक समितिले गर्दथ्यो । सञ्चालक समितिमा ६ जना सदस्य रहने व्यवस्था थियो । सञ्चालक समितिको गठन विधि यस प्रकार थियो;

१. संस्थानको कार्यकारी प्रमुख महाप्रबन्धक	१ सदस्य
२. सरकारी शेयर बापत नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको एक जना	१ सदस्य
३. संस्थानको कार्य क्षेत्रसँग सम्बन्धित व्यक्तिमध्येबाट नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको	१ सदस्य
४. संस्थानमा काम गर्ने कर्मचारीमध्येबाट नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको कर्मचारी	१ सदस्य
५. गैरसरकारी शेयर होल्डरहरू मध्येबाट साधारण सभाद्वारा निर्वाचित	१ सदस्य
६. नेपाल सरकारले तोकेको व्यक्ति	१ अध्यक्ष

नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको सञ्चालक समितिको गठन पनि २०३२ साल असार १ गते नै गरियो ।

३.१.१ पहिलो सञ्चालक समिति गठन

नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको पहिलो सञ्चालक समितिको गठन यस प्रकार गरिएको थियो;

१. सञ्चार सचिव श्री तीर्थराज तुलाधर	- अध्यक्ष
२. महाप्रबन्धक श्री उदयबहादुर नकर्मि	- सदस्य
३. श्री रामप्रसाद नेपाल	- सदस्य
४. श्री ध्रुवकुमार थापा महाप्रबन्धक, मोरङ सुगर मिल	- सदस्य
५. श्री अंजिरमान सिंह	- सदस्य
६. श्री सुरेशकुमार पुडासैनी	- सदस्य

३.१.२. पदपूर्ति समितिको गठन

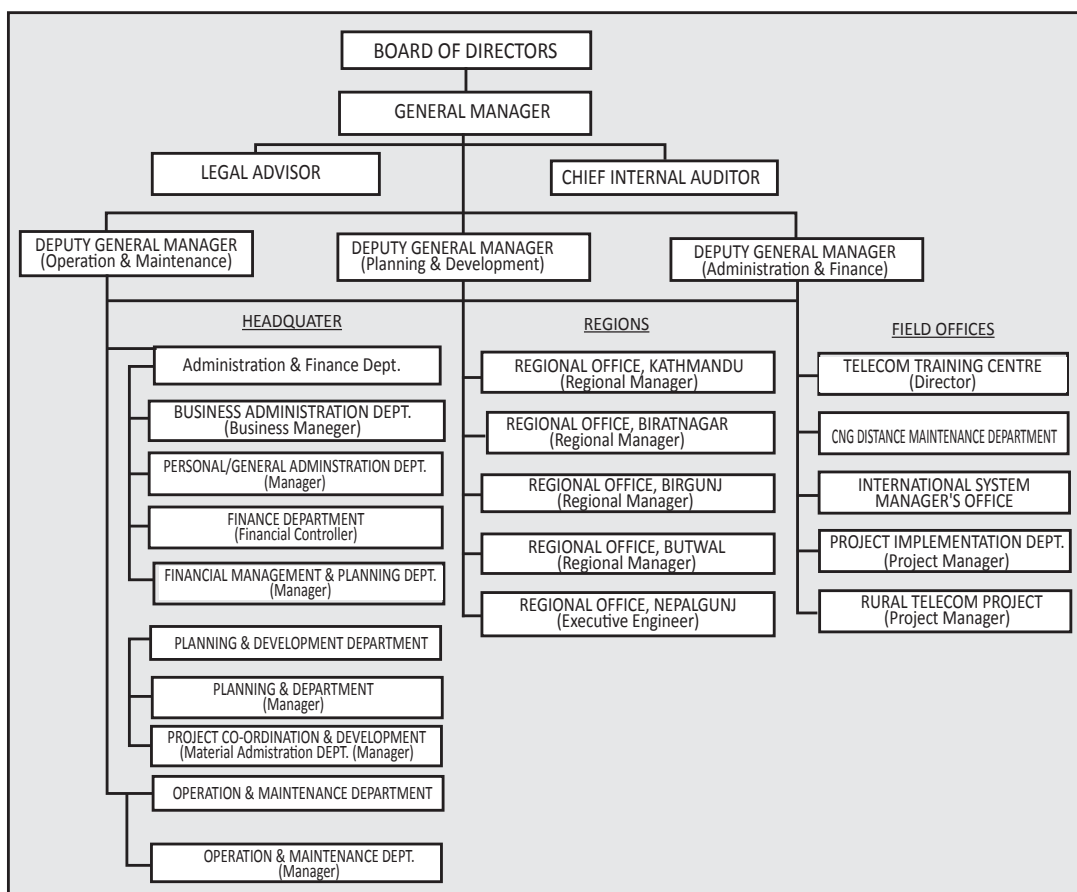
दूरसञ्चार सेवाको विकास गर्न नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका लागि विभिन्न किसिमका जनशक्तिको आवश्यक पर्ने रिक्त पद तथा नयाँ नियुक्ति वा बढुवाद्वारा पूर्ति गर्नका लागि पदपूर्ति समितिको व्यवस्था नेपाल दूरसञ्चार संस्थान कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली २०३३ को दफा ६ (क) ले गरेको छ। पदपूर्ति समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार, कर्मचारी सेवा शर्त आदि नियमावलीले तोकेबमोजिम हुन्छ। यसको गठन यस प्रकार छ;

संस्थान प्रमुख पदपूर्ति समितिको अध्यक्ष, त्यसैगरी सदस्यहरूमा संस्थानसँग सम्बन्धित मन्त्रालयको प्रतिनिधि एक जना, बाँकी २ जना सदस्यहरूमा संस्थानमा काम गर्ने वरिष्ठ कर्मचारी मध्येबाट सञ्चालक समितिले मनोनयन गरेको एक जना वरिष्ठ कर्मचारी र सञ्चालक समितिले मनोनयन गरेको एक जना अनुभवी विशेष प्रतिनिधि रहने व्यवस्था छ।

४.१.३ संगठन चार्ट

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको संगठनात्मक संरचना (सन् १९८६)

ORGZNIZATION CHART OF NEPAL TELECOMMUNICATION CORPORATION 1986

३.२. क्षेत्रीय कार्यालयको स्थापना

२०२८ साल अगाडिसम्म नेपाल अधिराज्यमा स्थानीय टेलिफोन एक्सचेञ्जहरू काठमाडौँ, पाटन र विराटनगरमा मात्र सञ्चालन भएता पनि आ.वा. स्टेसनहरू अधिराज्य भर नै फैलिएका थिए । अञ्चल स्तरमा आ.वा. स्टेसनहरूको मर्मत र सम्भारको रेखदेखका लागि एरिया कन्ट्रोल अफिस खडा गरिएको भएता पनि कर्मचारी व्यवस्था, लेखा प्रणाली, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन आदि सम्पूर्ण कामहरू केन्द्रबाट नै हुने गरेको थियो । फलस्वरूप सेवा विस्तारमा ढिलाई मात्र होइन नियन्त्रण र सुपरभिजन प्रणाली नै फितलो र अव्यवहारिक थियो । अतः यसलाई सुव्यवस्थित गर्न २०२८ सालमा अधिकार सम्पन्न तीन क्षेत्रीय कार्यालयहरूको गठन गरियो । वागमती अञ्चल लगायत काठमाडौँदेखि पश्चिमका सबै दूरसञ्चार कार्यालयहरूको कामको सुपरभिजन गर्ने गरी काठमाडौँमा क्षेत्रीय कार्यालय काठमाडौँ स्थापना भयो । यसको प्रथम प्रबन्धकमा भूपराज पाण्डे नियुक्त हुनुभयो । २०२८ सालमा नै जनकपुर र नारायणी अञ्चलमा रहेका दूरसञ्चार कार्यालयहरूको कामको सुपरभिजन गर्ने गरी वीरगञ्ज क्षेत्रीय कार्यालय र पूर्वाञ्चल क्षेत्रका मेची, कोशी र सगरमाथा अञ्चलका सबै दूरसञ्चार कार्यालयहरूको कामको रेखदेख गर्ने गरी विराटनगर क्षेत्रीय कार्यालय स्थापना भयो । वीरगञ्ज क्षेत्रीय कार्यालयको प्रथम प्रबन्धक रघुवरलाल श्रेष्ठ हुनुभयो भने विराटनगरको चेतप्रसाद भट्टराई हुनुभयो ।

३.३ विशेषज्ञको सेवा

विश्वबैंकबाट प्राप्त ऋण सहयोगअन्तर्गत सञ्चालन हुने दूरसञ्चार कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन तथा मर्मत, सम्भारका लागि सहयोग पुगोस् भन्ने उद्देश्यले बेलायतको ODA (Overseas Development Agency) मार्फत विशेषज्ञहरूको सेवाका लागि अनुरोध गरिएकोमा कोलोम्बो योजनाअन्तर्गत ४ जना विशेषज्ञहरूको सेवा प्राप्त भएको थियो । नेपाल दूरसञ्चार समितिको कामलाई प्रभावकारी बनाउन विभिन्न क्षेत्रमा काम गर्ने गरी निम्न विशेषज्ञहरू नेपाल आई आ-आफ्ना क्षेत्रमा काम गरेका थिए र उनीहरूलाई काममा सघाउन तल उल्लिखित बरिष्ठ अधिकृतहरूले काउन्टर पार्टका रूपमा काम गर्नु भएको थियो ।

- चीफ इन्जिनियरमा काम गर्ने विशेषज्ञ Mr. Ray को काउन्टर पार्टमा तत्कालीन बरिष्ठ इन्जिनियर सुरेश कुमार पुडासैनी ।
- क्षेत्रीय कार्यालय काठमाडौँको टेलिकम प्रबन्धकमा काम गर्ने विशेषज्ञ Mr. Chatwin को काउन्टर पार्टमा बरिष्ठ इन्जिनियर भूपराज पाण्डे ।
- व्यापार प्रबन्धकमा काम गर्ने Mr.Bates को काउन्टर पार्टमा बरिष्ठ अधिकृत रमेश नेपाली ।
- अर्थ नियन्त्रकमा काम गर्ने विशेषज्ञ Mr. Stabbing को काउन्टर पार्टमा तत्कालीन चीफ एकाउन्टेन्ट शिल बहादुर बज्राचार्य ।

माथि उल्लिखित विशेषज्ञहरूले सन् १९७२ April देखि १९७४ April सम्म काम गरेका थिए । पछि १९७५ देखि Chief Engineer Mr. Ray को ठाउँमा Mr.Crawshaw र Mr.Bates को ठाउँमा Mr. Miles आएका थिए । उनीहरूले १९७७ सम्म काम गरेका थिए ।

३.४ नेपाल भारत बीच दूरसञ्चार Coordination Meeting को सुरुआत

नेपालमा दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासको प्रारम्भिक चरणमा भारत सरकारले वित्तीय तथा प्राविधिक सहयोगबाट

महत्वपूर्ण योगदान गरेको थियो । अन्तर्राष्ट्रिय कलको महत्वपूर्ण हिस्सा भारतसँग भएको र नेपालबाट विभिन्न देशमा जाने अन्तर्राष्ट्रिय कलका लागि पनि भारतले आवश्यक रुटहरू उपलब्ध गराइ ट्रान्जिटका रूपमा काम गर्ने गरेको जस्ता कतिपय कारणले भारत सरकारको सम्बन्धित निकायसँग दूरसञ्चार संस्थानको निकट सम्बन्ध रहँदै आएको थियो । अन्तर्राष्ट्रिय कलबाट हुने राजस्वको बाँडफाँड बारे, अन्तर्राष्ट्रिय कलका लागि आवश्यक हुने सर्किटहरूको व्यवस्थाका लागि, दुई देश बीचको दूरसञ्चार प्रणालीको मर्मत तथा सम्भार आदिका लागि भारत सरकारका तर्फबाट DOT (Department of Telecommunications) का उच्च अधिकारीहरू र नेपाल सरकारका तर्फबाट दूरसञ्चार संस्थानका उच्च अधिकारीहरू बीच नियमित Coordination Meeting को सुरुआत आ.व. २०३१/३२ देखि हुन थाल्यो । Coordination Meeting हरूबाट दुई देशका दूरसञ्चार प्रदायकहरू बीच सुमधुर सम्बन्ध कायम राख्न ठूलो मद्दत पुगेको थियो ।

३.५ अन्तर्राष्ट्रिय सेवामा विदेशी आकर्षण

वि.सं. २०३० को दशकसम्म पनि नेपालमा स्थानीय, अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सेवाहरूमा खास वृद्धि भइसकेको थिएन र यी सेवाहरूबाट हुने आम्दानी पनि उल्लेख्य थिएन । यद्यपि टेलिक्स सेवाबाट राम्रै आम्दानी हुने गरेकाले मुलुकको कुल राजस्वको अंशमा यसले महत्वपूर्ण योगदान दिएको थियो । यसरी अन्तर्राष्ट्रिय सेवाबाट हुने राजस्वले त्यति प्रभाव जमाइ नसकेको भएता पनि अन्य देशहरूको अनुभवले हुन सक्छ, अन्तर्राष्ट्रिय सेवा प्रदान गर्ने बेलायती संस्थाको Cable and Wireless कम्पनीले नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनमा रुचि देखाएको थियो । यसका लागि औपचारिक-अनौपचारिक रूपमा तत्कालीन व्यवस्थापनमा निकै दबाब परेको थियो । तालुक मन्त्रालयमा पनि निकै छलफल भएका थिए । अन्य धेरै देशहरूमा अन्तर्देशीय दूरसञ्चार सेवा र अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा छुट्टा छुट्टै सेवा प्रदायकहरूबाट सञ्चालन हुने गरेता पनि नेपालमा भने एउटै दूरसञ्चार सेवा प्रदायकबाट सो सेवा सञ्चालन भएको थियो । त्यस बखत दूरसञ्चार सेवाको व्यवस्थापनमा यसलाई छुट्टयाउने चाहना नआएको पनि हुन सक्छ । तत्कालीन व्यवस्थापकहरूले जानेर वा नजानेर आफ्नो अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा विदेशी कम्पनीलाई सुम्पन चाहेनन् । अन्ततः यो एउटा राम्रो निर्णय सिद्ध हुन गयो । किनभने पछि नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको कुल राजस्वको हिस्सामा अन्तर्राष्ट्रिय सेवाको योगदान कुनै समयमा ६६ प्रतिशतसम्म पनि पुग्न गएको थियो ।

४. महसुल दर तथा राजस्व

वि.सं. २०२६ कात्तिक १ गते दूरसञ्चार विभागलाई विघटन गरी दूरसञ्चार सम्बन्धी काम प्रभावकारी ढङ्गले सम्पन्न गर्न नेपाल दूरसञ्चार समितिबाट प्राप्त आदेश २०२६ बाट नेपाल दूरसञ्चार समितिमा परिवर्तन गरियो । दूरसञ्चार विभागले गर्दै आएको सम्पूर्ण कार्यका अतिरिक्त नेपाल दूरसञ्चार सेवा सम्बन्धमा सेवा विस्तार, सञ्चालन आदि सबै कार्य यस समितिअन्तर्गत हुने व्यवस्था भयो । नेपाल दूरसञ्चार समिति गठन आदेश २०२६ को दफा ५ (३) बमोजिम सरकारको स्वीकृति लिएर सेवा सञ्चालन तथा महसुल दर सम्बन्धमा नियमावली बनाइ लागू गर्ने व्यवस्था भयो । वि.सं. २०३० सम्म साविकको नियमावलीको व्यवस्था बमोजिम सेवा सञ्चालन तथा महसुल दर कायम रहेको देखिन्छ । वि.सं. २०३० श्रावण १ गतदेखि स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०३० र दूरसञ्चार (अन्तर्देशीय) नियमावली २०३० जारी गरी नयाँ दर रेट लागू गरिएको थियो ।

४.१ स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०३०

साविकमा दूरसञ्चार विभागबाट जारी भएको स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०२२ लाई प्रतिस्थापन गरी नेपाल दूरसञ्चार समितिबाट सरकारको स्वीकृति लिइ 'स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०३०' जारी गरिएको थियो । यस नियमावली अनुसार २०२२ सालको नियमावलीमा रहेको व्यवस्थामा केही सुधार गरेर २०३० साल श्रावण १ गतेबाट लागू हुने गरी स्थानीय टेलिफोन महसुल दर यस प्रकार कायम गरियो;

क) टेलिफोन सेट धरौटी (साधारण)	रु. ५००।-
आई.सि. एक. सेटमा	रु. १०००।-
ख) जडान चार्ज	रु. २००।-
ग) टेलिफोन सार्ने (एक घरबाट अर्को घरमा)	रु. २००।-
घ) मासिक महसुल छुट कल	
१) न्यूनतम महसुल	रु. ५०।-
२) छुट कल	रु. ५०।-
३. प्रत्येक थप कलको	रु. -।२५
ङ) रेडियो टेलिफोनको मासिक महसुल	रु. ६००।-
(३ महिनाको अग्रिम बुझाउनु पर्ने)	
च) स्थानीय पत्रपत्रिकालाई प्रकाशन कायम रहेसम्म पब्लिक कनेक्सन लाग्ने महसुलको ८० प्रतिशत मात्र एउटा टेलिफोनमा सुविधा दिने ।	
छ) पब्लिक कलको दर : पब्लिक कार्यालयमा रहेका टेलिफोनबाट एउटै एक्सचेञ्जको टेलिफोनमा कुरा गरेको एक पटक कुरा गर्दा पचास पैसाको दरले महसुल लाग्ने ।	
ज) महसुल बुझाउने तथा समयमा महसुल नतिर्ने व्यवस्था साविक नियमावली २०२२ को व्यवस्था यथावत् राखियो ।	

४.२ दूरसञ्चार (अन्तर्देशीय) नियमावली २०३०

टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्देशीय) नियमावली २०२३ मा रहेको व्यवस्थालाई समसामयिक सुधार गरी नेपाल दूरसञ्चार समितिबाट दूरसञ्चार (अन्तर्देशीय) नियमावली २०३० जारी भएको देखिन्छ । यो नियमावली लागू भएपछि अन्तर्देशीय ट्रङ्ककलमा दूरी अनुसार महसुल लाग्ने व्यवस्था गरिएको थियो । यो नियम २०३० श्रावण १ गतेबाट लागू भएको देखिन्छ । यो नियमबाट लागू भएको टेलिग्राम खबरको महसुल वर्षौं कायम रही टेलिग्राफ खबर सेवा विस्थापन नभएसम्म यथावत् रहेको थियो जुन यस प्रकार छ;

क) टेलिग्राफ खबरको महसुल दर

सार्वजनिक खबर	साधारण	जरूरी
१) देवनागरीमा		
पहिलो ३० अक्षरको	रु. ३१-	रु. ६१-
प्रत्येक थप अक्षरको	रु.-१०५	रु. -११०
२) अंग्रेजीमा		
प्रत्येक दश शब्दको	रु. ३१-	रु. ६१-
प्रत्येक थप शब्दको	रु. -१२५	रु. -१५०
प्रेस खबर		
१) देवनागरीमा		
प्रत्येक पचास अक्षरको	रु. ११-	रु. २१-
प्रत्येक थप पाँच अक्षरको	रु.-१०५	रु.-११०
२) अंग्रेजीमा		
प्रत्येक पचास शब्दको	रु. ३१-	रु. ६१-
प्रत्येक थप पाँच शब्दको	रु.-१२५	रु.-१२५

ख) धरौटी साविक बमोजिम रु. २००१- यथावत् राखिएको

ग) ट्रड्ककल महसुल

ट्रड्क कलको किसिम तथा सेवा साविक बमोजिम यथावत् रहेको तर नियमावलीबाट ट्रड्क कल महसुलमा व्यापक परिवर्तन गरिएको थियो । पहिलो पटक दूरी बमोजिम महसुल लाग्ने व्यवस्था गरियो । दूरीलाई ५ समूहमा विभाजन गरी न्यूनतम ३ मिनेटको महसुल लाग्ने व्यवस्था भयो । यो ट्रड्क कल दर समेत नेपालमा धेरै समय लागू रह्यो र दूरसञ्चार क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा सुरु नभएसम्म यही महसुल दर कायम रह्यो । प्रतिस्पर्धा हुन लागेपछि यो दर घट्ने क्रम सुरु भइ हालसम्म घट्दै आएको छ ।

- १) ट्रड्क कलबापत धरौटी रु. ५००१- राख्नु पर्ने । साविक रु. २००१- राख्नु पर्ने । साविक रु. २००१- बाट वृद्धि गरिएको देखिन्छ ।
- २) टेलिग्राफबाट पनि ट्रड्क कल गर्न सकिने व्यवस्था भएको ।
- ३) ट्रड्क कल महसुल

१०८ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

क) एचएफ रेडियो	साधारण	जरुरी
पहिलो ३ मिनेटको	रु. ५।-	रु. १०।-
प्रत्येक थप १ मिनेटको	रु. २।-	रु. ४।-

ख) ल्याण्ड लाइन

दूरी किमि	पहिलो ३ मिनेटको महसुल (रु)	थप प्रति मिनेट (रु)
२५ किमीसम्म	१।२०-१।४०	
२५-५० किमीसम्म	२।४०	-१।८०
५०-१०० किमीसम्म	४।८०	१।६०
१००-२०० किमीसम्म	७।२०	२।४०
२०० भन्दा माथि जरुरी दस्तुर लाग्ने महसुलको डबल चार्ज लाग्ने ।	९।००	३।००

अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क नियमावली २०२४ मा संशोधन भएन तर अन्तर्राष्ट्रिय दर सम्बन्धी सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा प्रदायकसँग भएको सम्झौताको दरमा सरकारको स्वीकृति लिएर दर रेट लागू गर्ने व्यवस्था यथावत् राखियो ।

* * *

परिच्छेद : पाँच

दूरसञ्चार सेवाको आधुनिकीकरण
डिजिटल एक्सचेञ्जको थालनी
(वि.सं. २०३३ – २०४०)

- » पृष्ठभूमि
- » प्रविधि र सेवा विस्तार
- » साङ्गठनिक संरचना
- » A.P.T. (Asia Pacific Telecommunity) को सदस्यता
- » Volunteers Service
- » महसुल दर

दूरसञ्चार सेवाको आधुनिकीकरण: डिजिटल एक्सचेञ्जको थालनी

(वि.सं. २०३३ - २०४०)

१. पृष्ठभूमि

दूरसञ्चारको आधुनिकीकरणका दृष्टिबाट यो दशक पनि निकै महत्त्वपूर्ण रह्यो । यस दशकको अन्त्यतिर काठमाडौँको बलम्बुमा स्याटेलाइट अर्थ स्टेसनको स्थापना गरिएको थियो भने नक्सालमा प्रथम, डिजिटल एक्सचेञ्ज सञ्चालनमा आएको थियो । यी दुई अत्याधुनिक नयाँ प्रविधि भित्रनु नै नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रको आधुनिकीकरणको सुरुआत भएको मानिन्छ । यसले नेपाल दूरसञ्चार संस्थानमा यस प्रकारका आधुनिक प्रविधि सञ्चालन गर्न सक्ने दक्ष प्राविधिकहरूको क्षमताको पनि पुष्टि भएको थियो । HF Radio मार्फत अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सेवा सुरु गरेको संस्थानले छोटो अवधिमा नै स्याटेलाइट प्रविधिबाट सेवा सञ्चालन गर्‍यो । त्यस्तै Manual Magneto Exchange बाट टेलिफोन सेवा सुरु गरेको यस संस्थानले सो समयमा एसियाका धेरै कम मुलुकमा सञ्चालनमा आएको Digital Exchange मा फड्को माऱ्यो । यसलाई महत्त्वपूर्ण कदमका रूपमा लिन सकिन्छ । उपरोक्त प्रविधिको प्रयोगसँगै नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले प्रदान गर्दै आएका सेवाहरूमा व्यापक सुधार भयो । साथै आर्थिक अवस्थामा पनि सुधार आइ एक नाफामुखी संस्थाका रूपमा स्थापित हुन पनि ठूलो सहयोग पुगेको देखिन्छ । यी सन्दर्भलाई 'दूरसञ्चार सेवाको आधुनिकीकरण: डिजिटल एक्सचेञ्जको थालनी' शीर्षकमा यस परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ ।

२. प्रविधि र सेवा विस्तार

२.१ सौर्य उर्जाबाट चल्ने आ.वा. सेट सञ्चालनको सुरुआत

२०३० को दशकमा मुलुकका सबै जिल्ला सदरमुकाममा आ.वा. स्टेसन स्थापना भएता पनि टेलिफोनको पहुँच चाहिँ नगन्य रूपमा रहेकाले आ.वा. सेवाको प्रभावकारिता कायमै रहेको थियो । तर प्रायः जसो जिल्लामा भरपर्दो रूपमा विद्युत उपलब्ध नभएकाले आ.वा. सञ्चालन गर्न जेनेरेटरमा निर्भर हुनु पर्ने अवस्था थियो । बेला बेलामा डिजेल-मोबिलको अभावले जेनेरेटर नचल्दा, आकाशवाणी सेवा अवरुद्ध हुने भएकाले बिजुलीबाट चल्ने आकाशवाणी सेटको ठाउँमा सौर्य उर्जाबाट चल्ने Solid State प्रणालीमा आधारित आकासवाणी सेट ल्याउने योजना बन्यो । जर्मन सरकारको सहयोगमा अधिराज्यका दुर्गम तथा अति दुर्गम स्थानहरूमा सौर्य उर्जाबाट चल्ने आकासवाणी सेटहरू जडान गरियो । सर्वप्रथम २०३४ सालमा सौर्य उर्जाबाट चल्ने आकासवाणी सेट तनहूँको दमौलीमा परीक्षणका रूपमा जडान गरिएको थियो । नेपालमा सर्वप्रथम सौर्य उर्जाको प्रयोग यहीँबाट सुरु गरिएको हो । सौर्य उर्जाबाट आकाशवाणी सेट राम्रोसँग चलेकाले पछि पहाडी तथा दुर्गमका ४६ स्थानहरूमा सोलारबाट चल्ने यस्ता आकासवाणी सेवाको विस्तार गरिएको थियो ।

२.२ उपत्यका बाहिर टेलिफोन एक्सचेञ्जको स्थापना

विराटनगर नेपालको दोस्रो प्रमुख शहर र औद्योगिक शहर पनि भएकाले टेलिफोनको माग बढी नै थियो । सञ्चालनमा रहेका ४०० लाइन क्षमताको म्यानुअल सि.बि. एक्सचेञ्जबाट पर्याप्त सेवा प्राप्त नभएको र सेवा पनि त्यति प्रभावकारी नभएकाले भारत सरकारको सहयोगमा भारतमा निर्मित १३०० लाइन क्षमताको Pentaconta X-bar Exchange स्थापना गरियो । यसको उद्घाटन २०३३ साल मंसिर २९ गते तत्कालीन सञ्चारमन्त्री

रविन्द्रनाथ शर्माबाट भएको थियो। पछि संस्थानको आफ्नै स्रोतबाट २०३४ सालमा थप ७०० लाइन विस्तार गरी एक्सचेञ्जको क्षमता २००० पुऱ्याइयो।

यस अवधिमा देशका विभिन्न प्रमुख शहरहरूमा टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापनाको कार्य निरन्तर भइरह्यो। यसै क्रममा काठमाडौँको सुन्धारा, पोखरा, विराटनगर, धरान, वीरगञ्ज, नेपालगञ्ज, हेटौँडा, राजविराज, भैरहवा, जनकपुर र भद्रपुरमा एक्सचेञ्जको क्षमता वृद्धि गर्नुका साथै नयाँ स्थानहरू बनेपा, भरतपुर, तानसेन, बुटवल, धनकुटा, सुर्खेत, महेन्द्रनगर र सिराहामा नयाँ एक्सचेञ्ज स्थापना गर्ने काम भयो।

२.३ माइक्रोवेभ लिङ्कको विस्तार

महेन्द्रनगर, बुटवल तथा तानसेनमा एक्सचेञ्ज जडान भएता पनि ट्रङ्क सर्किटका लागि माइक्रोवेभ लिङ्कको व्यवस्था भइनसकेकाले तत्काल ती स्थानहरूमा VHF सेट जडान गरी ट्रङ्क सेवाको व्यवस्था गरिएको थियो। सुरुमा Link Complex प्रयोग गरी HF Radio बाट ट्रङ्क सेवा उपलब्ध गराइ आएकोमा पछि २०३४ सालमा नेपालगञ्ज र भैरहवामा माइक्रोवेभ लिङ्कबाट ट्रङ्क सेवा सञ्चालनमा ल्याइयो। नयाँ सि.बि.एक्सचेञ्ज सञ्चालनमा आएको भरतपुरमा पनि माइक्रोवेभ लिङ्कबाट नै ट्रङ्क सेवा सञ्चालन गरियो।

पहिलो चरणमा जडान गरिएका एनालग माइक्रोवेभ प्रणालीमा स्ट्यान्डबाइ सिस्टम जडान नभएकाले कुनै बखत उपकरणमा खराबी आए सेवा नै अवरोध हुने अवस्था रहेकोमा सेवामा अवरोध नहोस् भन्नका लागि यो लिङ्कमा पछि २०३२ सालमा नै स्ट्यान्डबाइ सिस्टम (1+1) पनि जडान गरियो।

२.४ काठमाडौँ उपत्यकामा सञ्चालनमा रहेका टेलिफोन नम्बर परिवर्तन

सन् १९७६ मा दूरसञ्चार संस्थानको स्थापनापछि नेपालमा दूरसञ्चारको विकासका लागि ब्रिटिस कन्सल्ट्यान्ट Preece Cardew and Rider को सहयोगमा १९७८ मा Basic Plan For Telecommunication Network in the Kingdom of Nepal तयार गराइएको थियो। ती परामर्शदाताद्वारा तयार गरिएको बेसिक प्लानमा ट्रान्समिसन प्लान, स्वीचिङ प्लान, नम्बरिङ प्लान समावेश थिए। सो बेसिक प्लानबाहेक उक्त Consultant ले विश्वबैंकको दोस्रो चरण कार्यक्रमअन्तर्गतको स्वीचिङ एक्सचेञ्जहरू र पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको माइक्रोवेभ लिङ्कका लागि बोलपत्र आह्वान गर्न टेक्निकल स्पेसिफिकेसन तयार गर्नुका साथै Bidding Document पनि तयार गरेको थियो। देशमा स्वीचिङ तथा ट्रान्समिसन नेटवर्क विस्तार कार्यका साथै टेलिफोन नम्बरिङ पनि सोही प्लान अनुसार प्रारम्भ भयो। साधारणतया स्थानीय टेलिफोन नम्बर ० बाट सुरु नहुने र १ र ९ अङ्क अन्य सेवाहरूका लागि प्रयोग गरिने भएकाले कन्सल्ट्यान्टबाट तयार गरिएको प्रतिवेदनमा विद्यमान ५ Digit को Numbering Plan गर्दा ७०, ००० ग्राहक मात्र समेट्न सकिने देखियो। नेपालमा निकट भविष्यमा हुने दूरसञ्चारको विकासलाई विश्लेषण गर्दा ५ अङ्कको Numbering Plan ले ती ग्राहकहरूको संख्यालाई समेट्न नसक्ने भएकोले ६ Digit को Numbering Plan सुझाइएको थियो।

सोही प्रतिवेदनको सुझाव अनुसार २०३९ सालमा काठमाडौँ उपत्यकाका टेलिफोन ग्राहकहरूका लागि भइरहेको ५ Digit को Telephone Number परिवर्तन गरी ६ Digit बनाइएको थियो। काठमाडौँ जिल्लाका टेलिफोन ग्राहकहरूका लागि विद्यमान नम्बर अगाडि २ को अङ्क र पाटन जिल्लाका ग्राहकहरूका लागि विद्यमान नम्बरको अगाडि ५ को अङ्क थपियो।

२.५ बलम्बुमा स्याटेलाइट अर्थ स्टेसन स्थापना

नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवातर्फ टेलेक्स सेवाले सन्तोषजनक सेवा दिनुका साथै राजस्वमा पनि

महत्त्वपूर्ण योगदान दिँदै आएको थियो । भारतसँग क्यारियर प्रणालीबाट र अन्य मुलुकहरूमा HF Radio बाट अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क टेलिफोन सेवा प्रदान गर्दै आएको भएता पनि सेवामा अपेक्षित सुधार हुन नसकेका कारण ट्राफिकमा पनि खासै वृद्धि हुन सकेन । यसले गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवाको गुणस्तरमा सुधार गर्न उपयुक्त प्रविधिको आवश्यकता महसुस गरियो । साथै ट्राफिकमा वृद्धि गर्न उपयुक्त गन्तव्यको खोजी पनि भइरहेको थियो । सोही समयमा विश्वबैंकको ऋण सहयोगअन्तर्गत केही बेलायती परामर्शदाताहरू दूरसञ्चार संस्थानमा कार्यरत थिए । उनीहरूको परामर्शमा नै नेपालमा स्याटेलाइट अर्थस्टेसन स्थापना गर्न ब्रिटिश सरकारसँग अनुरोध भयो । फलस्वरूप ब्रिटिश सरकारले नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवाको सुदृढीकरणका लागि २६ लाख पाउन्ड बराबरको अनुदान दिन सहमती जनायो । आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्न Crown Agents Consultant लाई नियुक्त गरियो । उनले नेपालमा Satellite Communication Earth Station स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरी सन् १९७९ मा बुझाए । Satellite Earth Station Project नामाकरण गरिएको सो Project अन्तर्गत बलम्बुमा उपकरण जडान गर्न भवन, Satellite Antenna, अन्य उपकरणहरू, रेडियो लिङ्कका साथै त्रिपुरेश्वर जगन्नाथ देवल परिसरमा ITB भवनको निर्माण, Telex Exchange उपकरणहरू र टेलिप्रिन्टर सेटहरू जडान गरिएको थियो । उक्त स्याटेलाइट अर्थस्टेसनको सम्पूर्ण कार्य पूरा भई वि.सं. २०३९ मा तत्कालीन अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्रबाट बेलायतका राजकुमार चार्ल्ससँग कुरा गरी शुभारम्भ भएको थियो । यसमा सुरुमा ६ वटा सर्किटहरू मात्र सञ्चालनमा ल्याइएको थियो । यसमध्ये २ वटा सर्किट बेलायतका लागि, २ वटा सर्किट हङकङका लागि र २ वटा सर्किट टोकियोका लागि प्रयोगमा ल्याइएको थियो । स्याटेलाइट अर्थस्टेसनको स्थापना भएपछि अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवाको गुणस्तरमा र

अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन ट्राफिक पनि निकै वृद्धि भयो । अपरेटरहरूले नेपाल बाहिरका देशमा डाइरेक्ट डायल गर्न सक्ने भए । अर्थस्टेसन स्थापना भएपछि नेपालको दूरसञ्चार सेवा आधुनिक युगमा प्रवेश गयो । साथै सेवाको गुणस्तर सुधार हुने क्रम सुरु भयो ।

बलम्बुस्थित अर्थ स्टेशन

२.६ अटोमेटिक टेलेक्स एक्सचेञ्जको स्थापना

मुलुकको औद्योगिक र व्यापारिक घराना बीच टेलेक्स सेवा ज्यादै प्रभावकारी रहेको र राजस्वमा पनि महत्त्वपूर्ण योगदान दिइ आएकाले स्याटेलाइट कम्युनिकेसन अर्थस्टेसन प्रोजेक्टअन्तर्गत पुरानो म्यानुयल टेलेक्स एक्सचेञ्ज विस्थापित गरी २०३९ सालमा अटोमेटिक टेलेक्स एक्सचेञ्जको स्थापना भयो । अटोमेटिक टेलेक्स एक्सचेञ्जको आपूर्ति तथा जडान कार्यका लागि सन् १९८१ मा संयुक्त अधिराज्यको Crown Agents सँग सम्झौता गरिएको थियो । सुरुमा ५१२ क्षमता रहेको उक्त टेलेक्स एक्सचेञ्जबाट ६० वटा अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क

सर्किट (१२ कलकत्ता, १० हडकड, १० संयुक्त अधिराज्य, ९ बम्बे, ६ अमेरिका, ५ सिंगापुर, ५ जापान र ३ जर्मनी) सञ्चालनमा ल्याइयो। सुरुमा काठमाडौँमा मात्र सेवा प्रदान गर्दै आएकोमा पछि विराटनगर, वीरगञ्ज, जनकपुर, पोखरा, बुटवल, भैरहवा र नेपालगञ्जका ग्राहकहरूलाई पनि अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिक्स सेवा उपलब्ध गराइएको थियो।

२.७ नेपालमा प्रथम डिजिटल एक्सचेञ्जको स्थापना

२०३० को दशकपछि काठमाडौँ उपत्यकामा शहरीकरणले व्यापकता लिएको भएता पनि टेलिफोन केबल नेटवर्कको विस्तार रिङरोड बाहिर त्यति हुन सकेको थिएन। उपत्यकाकै एउटा ऐतिहासिक शहर भक्तपुरमा एक्सचेञ्ज स्थापनाका लागि जग्गा उपलब्ध हुन ढिलाइ भएकाले एक्सचेञ्ज स्थापना हुन सकेको थिएन। जनसंख्याको मुख्य चाप रहेको काठमाडौँ रिङरोडदेखि बाहिर अवस्थित कीर्तिपुर, बुढानिलकण्ठ र भक्तपुरमा समेत सुन्धारास्थित एक्सचेञ्जबाट नै केबल तानी टेलिफोन सेवा दिइएको थियो। त्यस बखत Multiple Exchange को अवधारणा आइसकेको थिएन। काठमाडौँको सुन्धारा एक्सचेञ्ज भवनमा स्थानको कमी थियो। भक्तपुर, कीर्तिपुर, बुढानिलकण्ठ जस्ता १३ किलोमिटर भन्दा टाढा टेलिफोन सेवा पुर्‍याउन ठूलो गेजको एरिएल केबल तान्नु पर्ने, साधारण पोलको क्षमताले नभ्याउने जस्ता अनेकन बाधा थिए। यस्ता कारणले Suburban Exchange को अवधारणा आयो। काठमाडौँ उपत्यकामा बढ्दो टेलिफोनको मागलाई पूर्ति गर्न Trailor Exchange को अवधारणा पनि आएको थियो तर तराइबाट काठमाडौँ जोड्ने राजपथबाट Trailor Exchange ल्याउन सम्भव नभएकाले सो योजना कार्यान्वयन हुन सकेन। Suburban Exchange नक्सालमा स्थापना गर्ने उद्देश्यले एक्सचेञ्ज भवनको निर्माण भयो। नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले सानोतिनो भवन निर्माण तथा अन्य मर्मत र सम्भारको कार्य आफ्नै प्राविधिकहरूबाट गराउँदै आएको भएता पनि सर्वप्रथम नक्साल एक्सचेञ्ज भवन निर्माणको डिजाइन, इस्टिमेट र सुपरभिजन कार्य परामर्शदाताको सहयोगमा गरिएको थियो। नक्सालमा ३००० लाइन, भक्तपुरमा ४०० लाइन र तालिम केन्द्रमा ४०० लाइन क्षमताको स्वीचिङ उपकरण तथा

नक्सालस्थित प्रथम डिजिटल एक्सचेञ्ज भवन

सुन्धारामा जङ्क्सन उपकरण समेतका लागि बोलपत्र आह्वान गरिएको थियो।

ITU का परामर्शदाताबाट बोलपत्रहरू मूल्याङ्कन गराइ Gold Star कोरियन कम्पनीद्वारा निर्मित Electro - mechanical type को स्वीचिङ उपकरण खरिद गर्ने निर्णय भयो र letter of Intent पनि दिइयो। यद्यपि कोरियामा निर्मित स्वीचिङ उपकरण पुरानो प्रविधिमा आधारित भएकाले अर्को प्रणाली थपिँदा जनशक्ति एवम् पार्टपुर्जाहरूको छुट्टै व्यवस्था गर्नु पर्ने जस्ता कारणले यो संस्थानको दीर्घकालीन हितमा नहुने कुरामा

विश्वबैंकका पदाधिकारी र संस्थानका उच्च पदाधिकारीहरू बीच एक मत भयो । फलस्वरूप पछि सो टेण्डर रद्द गरी विश्वबैंकको परामर्शदाताको सहयोगमा Digital प्रविधिमा आधारित SPC Exchange को स्थापना गर्ने महत्त्वपूर्ण निर्णय भयो ।

डिजिटल एक्सचेञ्जको स्पेसिफिकेसन र बिडिङ डकुमेन्टस् तयार गर्नका लागि फ्रेन्च विशेषज्ञ र छोटो अवधिका लागि भारतको दूरसञ्चार विभागका विशेषज्ञ जे.एल.गुप्ताको सहयोग प्राप्त भयो । सन् १९८० मा विभिन्न स्थानका लागि विश्वबैंकको सहमतिमा २३,७५० लाइनको बोलपत्र तयार गरी सन् १९८१ को सुरुमा बोलपत्र आह्वान गरियो । प्राप्त बोलपत्रहरूको मूल्याङ्कन गर्न आई टि.यु.का विशेषज्ञलाई नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका इन्जिनियरहरूले समेत सहयोग गरेका थिए । सो मूल्याङ्कन प्रतिवेदनअनुरूप छनौट भएको बेल्जियमको बि.टि.एम. कम्पनीसँग २८ May १९८२ मा BF 828,000.000 को सम्झौता हुन गरियो । विश्वबैंकको ऋण सहयोगअन्तर्गतको रकमले सम्झौतामा उल्लिखित कुल लागत बेहोर्न नभ्याउने भएकाले नेपाल सरकारको जमानतमा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले अन्तर्राष्ट्रिय सिटी बैंकबाट यु.एस. ५ मिलियन डलरको ऋण समेत लिनु परेको थियो । फलस्वरूप नक्सालमा नयाँ एक्सचेञ्जको प्रथम डिजिटल एक्सचेञ्ज स्थापना गर्ने कार्य भयो । ५००० लाइन क्षमताको सो एक्सचेञ्ज बेल्जियमको Bell कम्पनीले निर्माण गरेको थियो । सो एक्सचेञ्जको उद्घाटन २०४० साल पौष १४ गते भएको थियो ।

३. साङ्गठनिक संरचना

२०३२ सालमा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको गठन पश्चात संगठनात्मक सुदृढीकरणमा विशेष जोड दिइयो । एकातिर विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा मुलुकका दूरदराजमा सेवाहरूको व्यापक विस्तार भइरहेको थियो भने अर्कातिर सेवामा विविधीकरण भएकाले नयाँ सेवाहरू पनि त्यतिकै विस्तार भइरहेको थियो । सेवाका हिसाबले मर्मत तथा सम्भार सञ्चालनमा पनि Specialization भइरहेकाले सोहीअनुरूप कर्मचारीहरूको क्षमतामा अभिवृद्धि र सङ्गठनात्मक सुधारका प्रयास पनि जरुरी रह्यो । उल्लिखित उद्देश्य पूर्तिका लागि विभिन्न विभागहरू गठनको कार्य भयो ।

३.१ दूरसञ्चार तालिम केन्द्रको स्थापना

नेपाली जनतालाई समय सापेक्ष दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्न अत्याधुनिक प्रविधिको प्रयोग हुँदै गएको र समय-समयमा बढ्दै गएको कामको प्रकृति अनुसार स्थापना भएका क्षेत्रीय कार्यालयहरू, आयोजना कार्यान्वयन विभाग र अन्य विभागहरूमा दक्ष जनशक्तिको आवश्यक पनु

दूरसञ्चार तालिम केन्द्र भवन, बबरमहल

स्वाभाविक नै थियो । यसै परिप्रेक्ष्यमा शिक्षण संस्थामा आर्जन गरेको शिक्षाका आधारमा काम गरिरहेका र

तालिम प्राप्त नगरेका श्रम शक्तिले नयाँ प्रविधिमा आधारित दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न कठिन हुँदै जानु पनि स्वाभाविकै हो । सो समयमा भर्खर नयाँ शिक्षा नीति लागू भएको थियो । त्यस बखत सबै प्रकारका प्राविधिक तालिमको व्यवस्था इन्जिनियरिङ इन्स्टिच्युट, पुलचोकबाट हुनुपर्दछ भन्ने नीति थियो । तत्कालीन सरकारले केही हदसम्म समान प्रकृतिको जनशक्ति चाहिने नेपाल दूरसञ्चार संस्थान र नागरिक उड्डयन विभागलाई लक्षित गरी २०२९ सालमा नागरिक उड्डयन तथा दूरसञ्चार तालिम केन्द्रको स्थापना गर्‍यो । यो केन्द्र हालको पुलचोक इन्जिनियरिङ इन्स्टिच्युटको कम्पाउन्ड भित्र स्थापना भएको थियो । सुरुमा यो तालिम केन्द्रको स्थापना यु.एन.डि.पि. र आइ.टि.यु.को सहयोगमा भयो । तर पछि पुलचोकस्थित इन्जिनियरिङ इन्स्टिच्युटबाट आवश्यक बजेट र भवनको व्यवस्था हुन नसकेको तथा दूरसञ्चार संस्थानले आफ्नो छुट्टै दूरसञ्चार तालिम केन्द्र आवश्यक हुने महसुस गरी बबरमहलस्थित हालको भवनमा २०३३ सालबाट यस्ता तालिम सञ्चालन गर्‍यो । यस तालिम केन्द्रको पहिलो निर्देशक गजेन्द्रसिंह बोहरा हुनुहुन्थ्यो भने ओटी लेने आइ.टि.यु. को प्रोजेक्ट म्यानेजर हुनुहुन्थ्यो ।

३.१.१ तालिम सम्बन्धी ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

२००९ सालसम्म दूरसञ्चार पूर्वाधारको मर्मत, सम्भार तथा सञ्चालनका लागि चाहिने जनशक्तिको तालिम विदेशी विशेषज्ञबाट कार्यस्थलमा नै सञ्चालन गरिएको देखिन्छ । केही सीमित व्यक्तिहरूलाई भारतको डाकतार विभागमा तालिम लिन पठाउने गरिएको थियो । टेलिकम्युनिकेसन विभागको गठनपछि नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको समस्तिगत रूपमा विकासको क्रम आरम्भ भयो । यु.एस., भारत र नेपालको त्रिपक्षीय सम्झौताबाट सञ्चालन भएका योजनाको सुरुआतमा विभागको प्रमुखलाई समेत तालिमको व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । आकाशवाणी सेट मर्मत, सम्भारको तालिम, अपरेटर, टेलिफोन लाइन मेन्टेनेन्स, स्वीचबोर्ड मेन्टेनेन्स जस्ता तालिम स्थानीय तवरमा प्रोजेक्टमा काम गर्ने इन्जिनियरबाट दिने गरिएको थियो । नेपाल दूरसञ्चार समितिको गठन पश्चात विश्वबैंकको पहिलो ऋण कार्यक्रमको सुरुआतपछि मात्र तालिम केन्द्रको आवश्यकता बारे महसुस हुन थालेको देखिन्छ । तालिम केन्द्रको स्थापनाका लागि पहिलो प्रोजेक्ट डकुमेन्ट सन् १९६९ (वि.सं. २०२६) मा आइ.टि.यु. विशेषज्ञबाट तयार गरिएको थियो । तालिम केन्द्र सम्बन्धी आयोजना आइ.टि.यु. र यु.एन.डि.पि.को सहयोगमा सञ्चालन हुने गरी तयार गरिएको थियो । तर पछि निर्माण यातायात सञ्चार मन्त्रालयअन्तर्गत रहेको हवाई विभागका लागि पनि तालिमको आवश्यकता महसुस गरिएकाले सोका लागि पनि यु.एन.डि.पि. र ICAO को सहयोग उपलब्ध गराउने गरी काम अगाडि बढाइएको थियो ।

एउटै मन्त्रालयअन्तर्गत रहेका दूरसञ्चार समिति र हवाई विभागको तालिम कार्यक्रमलाई संयुक्त रूपमा एकै ठाउँमा इन्जिनियरिङ कलेजको पुलचोकमा रहेका भवन प्रयोग गर्न पाउने गरी सञ्चालन गर्न आवश्यक तयारी गरियो । त्यसका लागि प्रोजेक्ट डकुमेन्टलाई सुधार गरी पहिलो तालिम आयोजना यु.एन.डि.पि.बाट स्वीकृत भयो । नयाँ शिक्षा योजनाअन्तर्गत सबै तालिमका कार्यक्रमहरू विश्वविद्यालयको नियम अनुसार विश्वविद्यालयको अधिनमा रही सञ्चालन गर्नु पर्ने भएकाले दूरसञ्चार तालिम आयोजनालाई पनि विश्वविद्यालयअन्तर्गत राख्नु पर्ने गरी नेपाल सरकारबाट निर्णय भयो । दूरसञ्चार समितिको आवश्यकता अनुसार एक किसिमको जनशक्ति र हवाई विभागको आवश्यकता अनुसार अर्को किसिमको जनशक्तिलाई विश्वविद्यालयको शैक्षिक तालिममा ढालेर तालिम दिने काम निकै चुनौतीपूर्ण देखियो । यु.एन.डि.पि., नेपाल दूरसञ्चार समिति, अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार संघ र ICAO सो व्यवस्था बमोजिम तालिम सुचारु रूपमा चालु गर्ने कुरामा आश्वस्त हुन सकेनन् । सो प्रोजेक्टअन्तर्गत छानिएका विशेषज्ञहरूका लागि कार्यालय स्थापना, कार्यालयका लागि आवश्यक काउन्टरपार्ट स्टाफको व्यवस्था,

तालिमको प्रमाणपत्रको शैक्षिक स्तर निर्धारण गर्ने जस्ता विषयमा आवश्यक निर्णय लिने प्रक्रियामा अस्पष्टता (Confusion) को वातावरण सिर्जना भयो ।

विदेशी विशेषज्ञहरूलाई काम गर्न अप्ठ्यारो हुँदाहुँदै विश्वबैंकको सुभावानुरूप आधारभूत विषयगत इन्जिनियरिङ तालिम विश्वविद्यालयको शैक्षिक कार्यक्रममा मिल्ने गरी सञ्चालन गर्ने र सेवाकालीन तालिमको हकमा दूरसञ्चार समिति र हवाई विभागको आवश्यकता अनुसार तालिम केन्द्रले सञ्चालन गर्ने गरी आयोजना पुल्चोकस्थित इन्जिनियरिङ Institute अन्तर्गत रहने गरी कार्य सुरु भयो । उक्त आयोजनालाई चाहिने जनशक्तिको सेवाकालीन तालिमका लागि स्वदेशी काउन्टरपार्टको व्यवस्था नेपाल दूरसञ्चार समिति र हवाई विभागबाट भयो । उक्त आयोजनाका लागि आएका विदेशी प्रोजेक्ट म्यानेजरले राजीनामा दिए र सो आयोजना कार्यबाहक प्रोजेक्ट म्यानेजरको रेखदेखमा सञ्चालन भयो ।

आवश्यक रकमको अभावका कारण निर्धारित अवधिमा चाहे जति तालिम कार्यक्रम सञ्चालन हुन सकेन । साथै इन्जिनियरिङ इन्स्टिच्युटले नयाँ भवन निर्माणका लागि बजेट व्यवस्था गर्नु पर्ने प्रावधानले पनि सही स्वरूप लिन सकेन । यु.एन.डि.पि.को सहयोगमा अर्को नयाँ प्रोजेक्ट सञ्चालन गर्न नेपाल सरकार र सो संस्था बीच सन् १९७७ मा सम्झौता भयो । उक्त सम्झौताअनुरूप आयोजनाका लागि यु.एस.डलर १,००६,३५० यु.एन.डि.पि. बाट र नेपाल सरकारबाट ३०, ५७, ८२० उपलब्ध हुनु पर्ने व्यवस्था थियो । इन्जिनियरिङ Institute ले तालिम केन्द्रका लागि भवन निर्माण नगरिदिएका कारण नयाँ प्रोजेक्टअन्तर्गत आउनु पर्ने विशेषज्ञहरूको छनौट प्रक्रियामा पनि असर पर्न गयो । तालिम केन्द्रको स्थान एवम् भवनको सुनिश्चितता नगरी आयोजना कार्यान्वयन गर्न अप्ठ्यारो भएकाले नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले बबरमहल स्थित निर्माणधिन एउटा होटलको भवन खरिद गर्ने निर्णय गर्‍यो । तालिम भवनको निर्माण कार्य पुरा नहुज्जेल अस्थायी रूपबाट पुल्चोकमा सञ्चालन गर्ने योजना सुरु भयो । दूरसञ्चार क्षेत्रमा विश्वैकको लगानी रकम वृद्धि हुँदै गएको परिप्रेक्ष्यमा योजनालाई निरन्तरता दिन दूरसञ्चार तालिम केन्द्र दोस्रो चरणको योजना सुरु गर्ने निर्णय भयो । तालिम केन्द्रका लागि खरिद गरेको भवनको निर्माण कार्य डिसेम्बर १९७९ मा सकिने भनिएता पनि सबै काम १५ महिना ढिलो गरी सम्पन्न भयो । सन् १९८१ को मार्च महिनामा दूरसञ्चार तालिम केन्द्र आफ्नो नयाँ भवनमा सरेर पूर्णरूपले तालिमको कार्य सुरु भयो । करिब १० वर्षको प्रयासपछि पूर्णरूपले तालिम केन्द्र स्थापित हुन गयो । प्रोजेक्टको अवधि डिसेम्बर १९८२ सम्म मात्र भयो । त्यसपछि दूरसञ्चार तालिम केन्द्रले नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका कर्मचारीहरूबाट सबै किसिमका तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्न थाल्यो ।

तालिम केन्द्रको तालिम कार्यक्रमलाई अभि बढी उपयोगी र प्रभावकारी बनाइ दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन, मर्मत एवम् सम्भारमा सुधार ल्याउने उद्देश्यले यु.एन.डि.पि.ले अर्को प्रोजेक्ट (Assistance to Nepal Telecom Maintenance and Management) लाई यु.एस.डलर ०२,०७८,४०२ को सहयोग उपलब्ध गरायो । उक्त सहयोगले सेवा विस्तारका लागि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न तालिम केन्द्र सक्षम भयो । यसरी २०३३ सालमा छुट्टै अस्तित्व बोकी खडा भएको तालिम केन्द्रले आजसम्म पनि दूरसञ्चारका लागि मध्यमस्तरीय जनशक्ति तयार गर्दै आएको छ । कम्पनीले भित्र्याउने अत्याधुनिक प्रविधिको दूरसञ्चार उपकरणहरूको मर्मत र सम्भार तथा सञ्चालनका लागि भने उपकरण निर्माता कहाँ नै प्राविधिकहरूलाई तालिम दिने व्यवस्था हुँदै आएको छ । दूरसञ्चार तालिम केन्द्रले आफ्नै संस्था भित्रका कर्मचारीहरू बाहेक अन्य संस्थाका कर्मचारीहरूलाई भने तालिम उपलब्ध गराउने व्यवस्था चाहिँ गर्न सकेको छैन ।

३.२ आयोजना कार्यान्वयन विभागको स्थापना

प्रथम दूरसञ्चार आयोजना सञ्चालन गर्दा आयोजना कार्यान्वयनका लागि छुट्टै संरचनाको व्यवस्था भइनसकेको र आयोजना कार्यान्वयन गर्ने अनुभवको कमी लगायतका कारणले करिब दुई वर्षपछि मात्र योजनाको कार्य पूरा भएको थियो। समयमा आयोजना सञ्चालन गर्न छुट्टै इकाइको आवश्यकता महसुस भएकाले २०३४ सालमा योजना कार्यान्वयन इकाइको गठन गरियो। यसको कार्यालय त्रिपुरेश्वरको जगन्नाथ देवल नजिक स्थापना गरियो। पछि नक्सालमा एक्सचेञ्ज भवन निर्माण भएपछि उक्त कार्यालय नक्सालमा सारियो। यस इकाइको पहिलो योजना प्रमुख रघुवरलाल श्रेष्ठ हुनु भयो। यो इकाइले मुख्यतया काठमाडौँको स्वीचिङ तथा केबल नेटवर्क विस्तारको कार्य गर्न थाल्यो। अधिराज्यभर विस्तार हुने स्वीचिङ, ट्रान्समिसन, केबल नेटवर्क, पावरको कार्य लगायत भवन निर्माण आदि कार्य पनि व्यवस्थित र समन्वयात्मक ढङ्गले गर्नु पर्ने हुनाले पछि यो इकाइलाई Upgrade गरी आयोजना कार्यान्वयन विभागमा परिणत गरियो। क्षेत्रीय स्तरमा छुट्टै आयोजना कार्यान्वयन शाखाहरू गठन गरी यही विभागको रेखदेखमा अधिराज्य भरका सबै आयोजनाहरू सञ्चालनको व्यवस्था भयो। तर ग्रामीण दूरसञ्चार आयोजनाका लागि भने छुट्टै कार्यालय खडा गरिएको थियो।

३.३ इन्टरनेसनल सिस्टम म्यानेजर (International System Manager) को कार्यालय स्थापना

काठमाडौँको बलम्बुमा Standard B टाइपको स्याटेलाइट अर्थस्टेशन स्थापना हुनु भन्दा पहिले जडान हुने उपकरणहरूको मर्मत, सम्भारको कार्य, विभिन्न देशहरूसँग सम्पर्क स्थापित गर्न, सञ्चालनमा रहेका सर्किटहरूको पर्याप्तता, सेवाको स्तर अनुगमन गर्ने कार्य आदिका लागि एउटा छुट्टै विभागको आवश्यकता हुने महसुस गरी २०३९ साल जेष्ठ महिनामा इ.सि.मे. कार्यालयहरूको स्थापना त्रिपुरेश्वरको जगन्नाथदेवल परिसरमा भयो।

३.४ मर्मत र सम्भार विभागको स्थापना

विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा दूरसञ्चार योजनाहरू सञ्चालन हुन थालेपछि सेवा विस्तारमा व्यापकता आयो। नयाँ-नयाँ प्रविधिको प्रयोगका कारण सेवामा विविधीकरण र विशिष्टीकरण पनि हुन थाल्यो। साथै सेवाको माग, जडान हुने स्थान र उपलब्ध स्रोतअनुरूप प्रविधिको उपयुक्त छनौट पनि एउटा चुनौती नै थियो। योजनाको छनौट, योजना तर्जुमा, उपकरणको व्यवस्था, जडान, मर्मत एवम् सम्भारको कार्य व्यापक र जटिल हुँदै आयो। एउटै इन्जिनियरिङ विभागबाट यी सबै कार्य गर्न सम्भव भएन। फलस्वरूप २०४० सालमा केन्द्रीय स्तरमा नीति निर्माण सम्बन्धी प्राविधिक कार्य गर्दै आएको इन्जिनियरिङ विभागलाई दुई छुट्टा छुट्टै विभागमा छुट्याएर Planning & Development Department (योजना तथा विकास विभाग) तथा Operation and Maintenance Department (मर्मत, सम्भार तथा सञ्चालन विभाग) खडा गरियो। योजना तर्जुमा, मे.मे.विभाग, तालिम केन्द्र, आ.का.वि., सिभिल साखा जस्ता कार्यालयहरू Planning & Development Department अन्तर्गत राखियो। क्षेत्रीय कार्यालयहरू, इ. सि. मे., लडिमेडि आदि म.स.वि. अन्तर्गत राखियो।

३.५ कम्प्युटराइज बिलिङ व्यवस्था

३.५.१. म्यानुअल बिलिङ

प्रारम्भमा टेलिकम सेवा प्राप्त गर्न टेलिकम अफिस वा आकाशवाणी अफिसमा गएर धरौटी स्वरूप नगद रकम दाखिल गरेपछि मात्र ग्राहकले सेवा पाउने व्यवस्था थियो। विस्तारै टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापना भएपछि

ग्राहकका घरमा टेलिफोन जडान गर्ने र घरघरबाट हुने कलको बिलिङ गर्ने व्यवस्था प्रारम्भ भयो । घरबाट हुने स्थापित बिल र मासिक भाडाको महिना-महिना र घरबाट हुने ट्रङ्क कललाई समेत टेलिफोन अफिसमा धरोटी जम्मा गरेपछि महिना-महिनामा बिल गर्ने व्यवस्था सुरु भयो । यसरी घरमा जडान गरिएका टेलिफोनबाट भएको स्थानीय तथा ट्रङ्क कलको मासिक रूपमा म्यानुयल बिल गरी ग्राहकको घरमा पठाउने र ग्राहक टेलिफोन कार्डको माध्यमबाट निर्धारित दिनमा ग्राहकले महसुल बुझाउनु पर्ने भयो । नियमानुसार महसुल नबुझाएमा जरिवाना लाग्ने र त्यसपछि पनि नबुझाए सेवा बन्द गर्ने व्यवस्था गरिएको थियो ।

आ.व. २०३४/३५ सम्म काठमाडौँ उपत्यकामा ६००० टेलिफोन लाइन र उपत्यका बाहिर ४००० जति लाइन सञ्चालनमा थिए । ग्राहकलाई बिल तयार गर्ने, महसुल सङ्कलन गर्ने सबै कार्यहरू सम्बन्धित एक्सचेञ्ज तथा लेखा कार्यालयमा हुन्थ्यो । बिल तयार गर्ने, महसुल सङ्कलन गर्ने र यस सम्बन्धी अभिलेख ग्राहक लेजर लगायत सबै काम म्यानुयली राख्ने व्यवस्था थियो ।

३.५.२.कम्प्युटर बिलिङ प्रारम्भ

वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय जनगणनाका लागि प्रयोग गर्न तथ्याङ्क विभागले नेपालमा पहिलो पटक मेनफ्रेम IBM Computer भिकाएको थियो । राष्ट्रिय जनगणनाको कार्य सकिएपछि तीनै कम्प्युटर मार्फत् सरकारी स्वामित्वका संस्था तथा अन्य संस्थाको काम समेत कम्प्युटर मार्फत् गर्न छुट्टै सरकारी संस्थाका रूपमा राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्र स्थापना गरियो । जनगणनाको कार्यका अतिरिक्त एस.एल.सी. परीक्षा, सञ्चय कोषको अभिलेख राख्ने कार्यहरू सोही कम्प्युटरबाट हुन थाल्यो । यसै क्रममा उपत्यकामा रहेका ६००० ग्राहकको टेलिफोनको बिलिङ उक्त Main Frame Computer मार्फत प्रशोधन गर्न वि.सं. २०३६ (१९७३) बाट प्रारम्भ गरियो । महिनाको अन्त्यमा टेलिफोन बिल मिटर (म्यानुयल तथा फोटो खिच्ने) लिने, मासिक भाडा र थप बिल एक हप्ताभित्र म्यानुयली तयार गरी ग्राहकवर्गलाई पठाउनु पर्ने समस्या थियो । राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रमा मिटरको फोटो पठाएको २४ घण्टाभित्र ग्राहकको बिल प्रिन्ट गरी पठाउने र सोबाट ग्राहक कार्ड भर्ने व्यवस्था सुरु भएपछि बिल प्रशोधन र महसुल सङ्कलन कार्यमा ठूलो सुविधा पुग्यो । यस कार्यका लागि काठमाडौँ क्षेत्रीय कार्यालय र राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्र बीच सम्पर्कता भएको थियो । सम्पर्कता अनुसार प्रति हजार लाइन बापत निश्चित रकम तिरेर Main Frame Computer मार्फत स्थानीय टेलिफोनको मासिक महसुल तथा खपत बिलको कल चार्जको बिल प्रशोधन गर्ने व्यवस्था भयो । राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रबाट प्राप्त बिल प्रिन्ट लेजरबाट ग्राहक कार्डमा महसुल लेख्ने, महसुल सङ्कलन गर्ने र ग्राहक लेजर आदि कार्य म्यानुयल राख्ने व्यवस्था यथावत् गरिएको थियो ।

३.५.३. ट्रङ्क/टेलेक्स बिल कम्प्युटरबाट प्रशोधन प्रारम्भ

२०३६ सालमा २००० लाइन थप गरी काठमाडौँ उपत्यकाको लाइन क्षमता ८००० पुऱ्याइएको थियो । ५०० जति टेलेक्स लाइन सञ्चालनमा थिए । यी लाइनहरूबाट भएका ट्रङ्क तथा टेलेक्स कलको ट्रङ्क तथा टेलेक्स टिकट तयार हुन्थ्यो र ती टिकटहरू दैनिक ट्रङ्क कार्ड तथा टेलेक्स कार्डबाट लेखा शाखाले प्राप्त गरी ग्राहकहरूको बिल तयार गरी मासिक रूपमा ग्राहक कहाँ पठाउने, महसुल सङ्कलन र टेलिफोन लेजरमा अभिलेख गर्ने कार्य म्यानुयली हुन्थ्यो । दैनिक अन्तर्देशीय ट्रङ्क टिकट १००० थान, अन्तर्राष्ट्रिय टिकट ५०० थान र १०० थान टेलेक्स टिकटको म्यानुयल बिल प्रशोधनमा निकै समस्या थियो । कम्प्युटरबाट टेलिफोनको बिल प्रशोधन गर्ने कार्य प्रारम्भ भइसकेको अवस्थामा यो टिकट समेत दैनिक राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रमा पठाउन सके एकमुष्ट

ग्राहकको स्थानीय कल र ट्रङ्क कलको बिल सोही केन्द्रबाट प्रशोधन हुन सक्ने भएकाले वि.सं. २०३८ सालदेखि काठमाडौँ क्षेत्रीय कार्यालयको ट्रङ्क तथा टेलेक्स बिल समेत राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रबाट प्रशोधन गर्ने कार्य प्रारम्भ गरियो । ट्रङ्क, टेलेक्स टिकट दैनिक र मिटर फोटो महिनाको अन्त्यमा राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रमा पठाउने व्यवस्था गरियो । ट्रङ्कको रकम सहितको ग्राहक बिल एक हप्ता भित्र केन्द्रबाट प्राप्त गर्ने गरी कम्प्युटर प्रिन्ट सहितको ट्रङ्क बिल पहिलो पटक ग्राहकलाई वितरण गर्न प्रारम्भ गरियो । महसुल सङ्कलन, ग्राहक लेजर म्यानुयली राख्ने व्यवस्था यथावत् रह्यो ।

४. A.P.T. (Asia Pacific Telecommunity) को सदस्यता

दूरसञ्चार क्षेत्र भित्रको सम्पूर्ण प्राविधिक पक्षहरू फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन, प्रविधि र उपकरणको Standardization, Signaling आदि समस्याको निराकरणका लागि ITU ले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएको थियो । तर विश्वको दुई तिहाइ जनसंख्या बसोबास गर्ने Asia Pacific क्षेत्रका देशहरूमा दूरसञ्चारको स्तर अन्य मुलुकको दाँजोमा कम रहेको र समस्या पनि करिब करिब मिल्ने भएकाले यस क्षेत्रको दूरसञ्चार क्षेत्रका समुचित विकासमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले सन् १९७९ मा Asia Pacific Telecommunity (APT) को जन्म भयो । यसको मुख्य कार्यालय थाइल्यान्डको बैङ्ककमा स्थापना भयो । स्थापनाको समयमा १५ देश सदस्य, १ देश एसोसियेट सदस्य र ४ देश एफिलेटेड सदस्य रहेका थिए । नेपाल दूरसञ्चार संस्थान २०३६ सालमा यसको संस्थापक सदस्य बनेको थियो । APT का विभिन्न Seminar र अन्य कार्यक्रमहरूमा दूरसञ्चार संस्थानले सक्रियतापूर्वक भाग लिएर अपेक्षित लाभ पनि हासिल गरेको थियो ।

५. Volunteers Service

विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा दूरसञ्चार नेटवर्कको स्थापना हुन थालेपछि दूरसञ्चार सेवाको विस्तार तथा विविधीकरणमा व्यापकता आउन थाल्यो । तर मुलुकमा नै दूरसञ्चार सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था नभएकाले योजना कार्यान्वयन तथा स्थापित संरचनाको मर्मत र सम्भारका लागि प्राविधिकहरूको कमीका कारण समस्या आएको थियो । उपकरण सप्लाई गर्ने कम्पनीबाट नै मर्मत तथा सम्भारको कार्य गराउनु खर्चिलो हुने भएकाले सो समयमा विदेशी Volunteers सेवा पनि प्राप्त भएको थियो । सो Volunteers सर्भिस कार्यक्रमअन्तर्गत जापानबाट २५ जना तथा जर्मनबाट १९ जना Volunteers को सेवा प्राप्त भएको थियो । त्यस्ता Volunteer हरूले केबल नेटवर्क, स्वीचिङ, तथा पावरको जडान, मर्मत र सम्भारमा ठूलो मद्दत गरेका थिए । दूरसञ्चारमा Power work shop स्थापना गर्न जर्मन Volunteer हरूको र केबल नेटवर्क Planning मा जापानी Volunteer हरूको उल्लेख्य योगदान रहेको थियो ।

६. महसुल दर

२०२६ सालमा गठन भएको नेपाल दूरसञ्चार समिति, सञ्चार ऐन २०२८ अर्न्तर्गत रहने गरी २०३२ साल असार १ गते नेपाल दूरसञ्चार संस्थानमा परिणत भयो । सञ्चार संस्थान ऐन २०२८ अनुसार गठन गरिएको नेपाल दूरसञ्चार संस्थान स्वशासित र सङ्गठित अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला (दफा ५) संस्थाका रूपमा स्थापना भयो । संस्थानको साधारण सभा सबभन्दा माथिल्लो निकाय र संस्थानको कार्य सञ्चालन सञ्चालक समिति मार्फत हुने व्यवस्था भयो । तर संस्थानको २८ वर्षको कार्यावधिमा न सर्वसाधारणलाई संस्थानको शेयर वितरण भयो

नत साधारण सभा नै । संस्थानको सबै कार्य सञ्चालन समिति तथा सरकारी निर्णयअन्तर्गत रहेर गरिने व्यवस्था भयो । महसुल दर सम्बन्धमा पनि सञ्चार संस्थान ऐन २०२८ दफा ३६ बमोजिम संस्थानले विनियम बनाई सरकारको स्वीकृति लिएर लागू गर्न सक्ने व्यवस्था भएता पनि महसुल दर सम्बन्धमा हालसम्म विनियम बनाइ लागू गरेको देखिएन । संचालक समितिले आवश्यकता बमोजिम महसुल दरमा परिवर्तन गरी सरकारको स्वीकृति लिएर लागू गर्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । साबिकको स्थानीय महसुल नियमावली, अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय नियमावलीहरूमा पनि हुने संशोधन तथा परिवर्तन खारेज नभइ निष्क्रिय देखिन्छ ।

६.१ अन्तर्देशीय ट्रङ्क महसुल

नेपाल दूरसञ्चार समिति दूरसञ्चार (अन्तर्देशीय) नियमावली २०३० ले व्यवस्था गरेको अन्तर्देशीय ट्रङ्क कल महसुल लामो समयसम्म कायम रह्यो । अन्तर्देशीय ट्रङ्क कल महसुल दरमा कायम रहेको ५ समूहको न्यूनतम प्रति मिनेट रु १/२० देखि अधिकतम प्रति मिनेट रु ९/६० रहेको थियो ।

६.२ अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुल

टेलिकम्युनिकेसन ऐन २०१९ अन्तर्गत बनेको टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली २०२४ अनुरूप अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सेवा सञ्चालन र महसुल दर कायम रहेको छ ।

खास गरी अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क सेवाप्रदायक संस्थालाई तिर्नु पर्ने महसुलका आधारमा अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुल दर निर्धारण हुने गर्दथ्यो । नेपालले टेलेक्स एक्सचेञ्ज स्थापना गरी केबल एन्ड वायरलेस हडकडबाट सेवा प्रदान नगरेसम्म नेपालबाट विदेशमा हुने अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन तथा टेलिग्राम सेवा भारत मार्फत हुने हुँदा सो बापत भारतलाई बुझाउनु पर्ने रकममा केही सेवा शुल्क थपेर अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क, टेलिग्रामको महसुल कायम गरिन्थ्यो । टेलेक्स एक्सचेञ्जको स्थापना भएपछि क्रमश हडकड, जापान र Overseas Communication Services (OCS) भारतसँग डलरमा महसुल निर्धारण हुन थालेपछि डलरका आधारमा अन्तर्राष्ट्रिय महसुल निर्धारण हुन थाल्यो । २०३९ सालमा सगरमाथा भू-उपग्रह स्थापनापछि नेपालले धेरै मुलुकसँग सोभै ISD सेवा प्रारम्भ गर्न थालेको थियो । यसपछि नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको आयमा अन्तर्राष्ट्रिय सेवाको आयले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्‍यो ।

६.३ टेलेक्स सेवा महसुल

नेपालमा टेलेक्स सेवाको प्रारम्भ २०२८ सालमा म्यानुयल एक्सचेञ्ज स्थापना गरी भएको हो । २०३९ सालमा अटोमेटिक एक्सचेञ्जमा परिवर्तन भएपछि यसको प्रभावकारिता अझ वृद्धि भयो । टेलेक्स सेवाको महसुल दर निम्नानुसार रहेको थियो;

क) धरौटी रु. १०,०००/-

ख) जडान चार्ज रु. ३०००/-

ग) वार्षिक भाडा रु. १२,०००/-

घ) रु. २५,०००/- बराबरको उपकरणको बिमा गराउनु पर्ने ।

ङ) कल चार्ज

१) अन्तर्देशीय प्रति मिनेट रु. ७/- अपरेटर मार्फत गर्दा न्यूनतम ३ मिनेटको महसुल तिर्नु पर्ने ।

१२२ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

२) अन्तर्राष्ट्रिय टेलिक्स दर		
समूह १ भारत/भुटान (माइक्रोवेभ)	प्रति मिनेट	रु. २०/-
समूह २ सार्क मुलुक	प्रति मिनेट	रु. ४५/-
समूह ३ अष्ट्रेलिया, बेल्जियम, वर्मा, क्यानाडा, डेनमार्क, जर्मन, फिनल्यान्ड, हङकङ, जापान, कोरिया, यू.के., यू.एस.ए. आदि	प्रति मिनेट	रु. ८५/-
समूह ४ अन्य सबै देशहरू	प्रति मिनेट	रु. १०५/-

* * *

परिच्छेद : छ

दूरसञ्चार सेवालाई राष्ट्रिय विकासको पूर्वाधारका
रूपमा विकास गर्ने प्रयास
(वि.सं. २०४१-२०५०)

- » पृष्ठभूमि
- » प्रविधि र सेवा विस्तार
- » संरचना
- » अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध
- » प्रकाशनको सुरुआत
- » तत्कालीन राजा वीरेन्द्र र रानी ऐश्वर्यबाट दूरसञ्चार केन्द्रहरूको अवलोकन
- » विशेष हुलाक टिकटको प्रकाशन
- » युनियनहरूको गठन सुरु
- » महसुल

दूरसञ्चार सेवालाई राष्ट्रिय विकासको पूर्वाधारका रूपमा

विकास गर्ने प्रयास

(वि.सं. २०४१-२०५०)

१. पृष्ठभूमि

वि.सं. २०४१-२०५० को दशक राजनीतिक दृष्टिबाट महत्त्वपूर्ण र ऐतिहासिक रह्यो । यसै समयमा ३० वर्षे लामो एक दलीय पञ्चायती शासनको अन्त्य र बहुदलीय प्रजातन्त्रको पुनः स्थापना भएको थियो । परिणामस्वरूप सर्वसाधारणले खुला राजनीतिक वातावरणको अनुभूति गर्न पाए भने, खुला अर्थ व्यवस्थाका कारण उद्योग-व्यापारमा निजीकरणको सुरुआत पनि हुन थाल्यो । यस किसिमका परिवर्तनबाट सञ्चार क्षेत्र पनि अछुतो रहेन । नेपालमा टेलिभिजनको सुरुआत यसै दशकमा भयो । पत्रकारिता जगतमा नीजि क्षेत्रको प्रवेश बढ्यो । दूरसञ्चार क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको प्रवेश नभएता पनि नयाँ-नयाँ प्रविधिको आगमनले यसतर्फ सङ्केत गरेको थियो । दूरसञ्चार सेवाको पहुँच ग्रामीण क्षेत्रमा पुऱ्याउने हिसाबले यो दशकलाई महत्त्वपूर्ण रूपमा लिन सकिन्छ । सीमित जिल्ला सदरमुकाममा मात्र टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापना भएकोमा ग्रामीण दूरसञ्चार योजना सञ्चालनमा आएपछि MARTS र VHF अन्तर्गत करिब ८०० गा.वि.स.हरूमा टेलिफोन सेवा विस्तार भयो । PCO स्थापनाको लहर नै चल्यो । राजमार्गहरूमा जताततै PCO का साइनबोर्डहरू देखिन थाले । Universal Access को सिद्धान्तअनुरूप ग्रामीण भेगका जनताले PCO मार्फत दूरसञ्चार सेवाको उपयोग गर्न पाएको मात्र नभएर सर्वसाधारण माझ सूचनाको यस्तो क्रान्ति फैलियो जसबाट उनीहरूले खानेपानी, सडक, बिजुली, स्वास्थ्य जस्ता अति आवश्यक सेवाको मागलाई पछि पार्दै PCO सञ्चालनको माग गर्न थाले । यसै सन्दर्भलाई 'दूरसञ्चार सेवालाई राष्ट्रिय विकासको पूर्वाधारका रूपमा विकास गर्ने प्रयास' शीर्षमा यहाँ चर्चा गरिएको छ ।

२. प्रविधि र सेवा विस्तार

२.१ MCC (Maintenance Control Centre) को सुरुआत

वि.सं. २०४० को दशकसम्म आइपुग्दा मुलुकमा थुप्रै टेलिफोन एक्सचेञ्जहरू स्थापना भइसकेका थिए । सञ्चालनमा रहेका एक्सचेञ्जहरूबाट ग्राहकलाई स्तरीय सेवा प्रदान गर्ने काम भएको छ/छैन सोको मापन गर्नु पनि त्यत्तिकै आवश्यक भइसकेको थियो । टेलिफोन लाइनको मर्मत एवम् सम्भार कार्यलाई चुस्त र व्यवस्थित गर्न ITU को सहयोगमा २०४१ सालमा काठमाडौँको सुन्धारामा MCC स्थापना गर्ने काम भयो । ITU र UNDP ले MCC स्थापना गर्न विशेषज्ञ सहित सम्पूर्ण उपकरणहरू उपलब्ध गराएको थियो । ग्राहकहरूले टेलिफोन मर्मत सम्बन्धमा जानकारी लिनका लागि १९८ मा डायल गर्न सक्ने सुविधा उपलब्ध भयो । काठमाडौँको सुन्धारामा MCC स्थापना भएपछि लाइन मर्मतको स्थिति र प्रभावकारिता आंकलन गर्न सहज भएकाले यस्ता केन्द्र अन्य स्थानहरूमा पनि स्थापना गर्नु पर्छ भन्ने उद्देश्य लिई ITU विशेषज्ञको सहयोगमा संस्थानका इन्जिनियरहरूले सफ्टवेयर तयार पारी मुख्य शहरहरू विराटनगर, वीरगञ्ज तथा नेपालगञ्जमा पनि २०४४ सालमा MCC स्थापना गर्ने काम भयो । पछि अन्य स्थानहरूमा पनि MCC स्थापनाको कार्य जारी रह्यो ।

२.२ स्टोरमा रहेका सामानहरूको coding व्यवस्था

बेलायत सरकारको अनुदान सहयोगमा Inventory Management का लागि कन्सल्टेन्टको सहयोग प्राप्त भयो । यसका लागि संस्थानको एक जना अधिकृतलाई बेलायतमा तालिम समेत दिइएको थियो । फलस्वरूप स्टोरमा रहेका सामानहरूको प्रकृति अनुसार Coding गर्ने कार्य र व्यवस्थित रूपले सामानहरू च्याकहरूमा राख्ने कार्य पनि भयो । क्षेत्रीय कार्यालयहरूमा रहेका स्टोरमा पनि Coding को कार्य पूरा भएपछि केन्द्रीय स्टोरबाट नै क्षेत्रीय स्टोरहरूको Stock थाहा पाउन सजिलो हुनुका साथै स्टोर व्यवस्थापनमा पनि सहजता आयो ।

२.३ टेलिप्रिन्टरबाट आ.वा. मेसेज पठाउने कार्य को सुरुआत

टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापना गर्ने कामका साथै सर्वसाधारणमा टेलिफोनको पहुँच पनि बढ्दै गएको भएता पनि आ.वा. सेवाको उपादेयतामा कमी आएको थिएन । एरिया कन्ट्रोल कार्यालयहरूमा कामको बोझ ज्यादै बढी भएकाले २०४१ सालतिर एरिया कन्ट्रोल अफिस काठमाडौँ, पोखरा, वीरगञ्ज, जनकपुर, विराटनगर, नेपालगञ्ज र बुटवलमा टेलिप्रिन्टर जडान गरी आ.वा. मेसेजहरू टेलिप्रिन्टर मार्फत पठाउने कार्य (अन्तर्देशीय टेलिग्राफ सर्भिस) को सुरुआत भयो । फलस्वरूप एक क्षेत्रबाट अर्को क्षेत्रमा जाने मेसेजहरू छिटो छरितो ढङ्गले पुर्‍याउन सजिलो भयो । आ.वा. सेवाको विस्तार २०४७ साल जेष्ठसम्म जारी रह्यो र यसका स्टेसनको संख्या ८८ पुग्यो जसमध्ये ४६ वटा सेट सोलार पावरबाट सञ्चालित थिए । तर २०४९ साल जेष्ठसम्म आइपुग्दा आ.वा. स्टेसनको संख्या १७ मा सीमित भइसकेको थियो ।

२.४ STD सेवाको सुरुआत

२०४० सालमा नक्सालमा प्रथम डिजिटल एक्सचेञ्जको स्थापनापछि अन्य स्थानहरूमा पनि डिजिटल एक्सचेञ्जहरू स्थापना कार्यमा व्यापकता आयो । यसरी स्वचालित एक्सचेञ्जहरू सञ्चालनमा आएपछि ग्राहक आफैले चाहिएको व्यक्तिको टेलिफोन नम्बर डायल गरी कुरा गर्न सक्ने एस.टि.डि.सेवा (STD) को सुरुआत भयो । सर्वप्रथम २०४२ साल फाल्गुण ७ गते यो सेवा काठमाडौँ र वीरगञ्ज बीच सुरु भयो भने २०४३ साल सम्ममा भैरहवा, पोखरा, विराटनगर र नेपालगञ्जमा पनि विस्तार गरियो ।

२.५ ISD सेवाको सुरुआत

२०३९ सालमा स्याटेलाइट अर्थस्टेशनको स्थापनापछि अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सेवाको गुणस्तर र संख्यामा व्यापक सुधार भएता पनि सर्किटको संख्या ६ वटा मात्र भएकाले आइ.एस.डि.सेवा सुरु गर्न सकिएको थिएन । तर २०४४ सालमा स्याटेलाइट सर्किटको संख्यामा वृद्धि गरिएपछि सोही वर्षबाट आइ.एस.डि. (ISD) सेवा पनि सुरु भयो । सर्वप्रथम यो सेवा भारतसँग २०४४ साल श्रावण २९ गतेदेखि सुरु गरियो ।

२.६ नेपाली सेनाको सञ्चार व्यवस्था

नेपालमा टेलिफोन सेवा विस्तारको प्रारम्भिक चरणमा टेलिफोन सेवा त्यति भरपर्दो नभएकाले नेपाली सेनाले काठमाडौँस्थित आफ्ना विशेष अधिकृतहरूको निवास स्थानमा आफैले मसिनो तार (ड्रपवायर) तानी आफ्नो एक्सचेञ्ज मार्फत टेलिफोन सुविधा पुर्‍याउने गरेको थियो । डिजिटल एक्सचेञ्जहरू सञ्चालनमा आएपछि टेलिफोन सेवा भरपर्दो भएकाले क्रमशः यस्तो ड्रपवायर मार्फत दिइने सेवालाई विस्थापित गरियो ।

२.७ ट्रङ्क बुकिङको व्यवस्था

सुरुमा अन्तर्देशीय टेलिफोन कल गर्नु परे ग्राहकले १८०, अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन कल गर्नु परे १८६ र १८७ डायल गरी कल बुक गराउनु पर्दथ्यो । पछि लाइन उपलब्ध भए अनुसार बुकिङका आधारमा अपरेटरले कल पास गराइ दिने व्यवस्था भयो । तर डिजिटल एक्सचेञ्जहरू सञ्चालनमा आएपछि अपरेटर मार्फत गरिने कलका लागि १२५० ट्रङ्क बोर्डहरू जडान गरिएपछि ग्राहकले कल बुक गर्नसाथ कुरा गर्न पाउने on demand service को पनि सुरुआत भयो । अन्तर्देशीय कलका लागि CTO मा र अन्तर्राष्ट्रिय कलका लागि ITB भवनमा ट्रङ्क बोर्डहरू जडान गरिए । तर पाटनको जावलाखेलमा नयाँ अन्तर्राष्ट्रिय Gateway Exchange भवन निर्माण भएपछि International Gateway Exchange उपकरणहरू पनि सोही भवनमा जडान भयो र ITB भवनमा रहेको Trunk board पनि त्यही भवनमा सारियो ।

२.८ Bureau Fax सेवाको सुरुआत

Digital Exchange सञ्चालनमा आएपछि धेरै नयाँ सेवाहरू दिन सकिने भयो । Fax सेवाको सुरुआत भयो । यो सेवा यति लोकप्रिय भयो कि आधिकारिक मान्यता प्राप्त भइनसके पनि व्यापारिक क्षेत्रमा दैनिक कार्य सञ्चालनका लागि यसको व्यापक प्रयोग हुन थाल्यो । फलस्वरूप टेलेक्स सेवाको प्रयोगमा कमी आउन थाल्यो । सुरुमा काठमाडौँमा Bureau Fax सेवा सञ्चालनमा आयो र पछि २०४४ साल कार्तिक १० गतेदेखि भारतसँग पनि Bureau Fax सेवा सुरु गरियो ।

२.९ PCM Link को स्थापना

काठमाडौँ उपत्यकामा सुन्धारा र पाटन एक्सचेञ्ज मात्र हुँदा उक्त एक्सचेञ्जहरू एक आपसमा आवद्ध गर्न जडकसन केबलको प्रयोग गरिएको थियो । ग्राहकहरूको संख्या वृद्धि हुन थालेपछि काठमाडौँ उपत्यकामा टेलिफोनको बढ्दो मागलाई आपूर्ति गर्न विभिन्न स्थानहरूमा एक्सचेञ्जहरू स्थापना हुन थाल्यो । यसरी स्थापना गरिएका एक्सचेञ्जहरूलाई एक अर्कामा आवद्ध गर्न २ MB को PCM Cable जडान गरिएको थियो ।

२.१० ग्रामीण दूरसञ्चार सेवाको सुरुआत

औद्योगीकरण, आर्थिक गतिविधि लगायतका कारण शहरी क्षेत्रमा जनघनत्व केन्द्रीत हुने भएकाले त्यस्ता शहरमा दूरसञ्चार सेवाको अत्यधिक माग हुनु स्वाभाविक नै हो । यसै परिवेशमा दूरसञ्चार सेवाको आपूर्तिमा पनि शहरी क्षेत्रले प्राथमिकता पायो । यद्यपि उल्लिखित सुविधाबाट पछि परेका कारण विकासको घाम छिर्न नसकेका दुर्गम ग्रामीण क्षेत्रका जनताको न्यूनतम दूरसञ्चार सेवाको आवश्यकता पूर्ति गर्ने दायित्व पनि सरकारको काँधमा नै आउँदछ । विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा योजनाहरू सञ्चालन हुन थालेपछि नगरपालिका र प्रमुख व्यापारिक केन्द्रहरूमा टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापना कार्य विस्तार हुन थालेका थिए । यतिञ्जेलसम्म मुलुकका गा.वि.स.हरूमा टेलिफोन पुऱ्याउने खासै योजना बनाइएको पाइँदैन । ९०% जनता ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने भएकाले यत्रो ठूलो समुदायलाई उपेक्षा गर्ने कुरो पनि थिएन । देशको कठिन भौगोलिक बनोट, यातायातको कमी, साधन-स्रोतको कमी आदि कारणले समानुपातिक हिसाबले ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवा पुऱ्याउने कार्य ठूलो चुनौतिका रूपमा थियो । यसै तथ्यलाई आत्मसात गर्दै तत्कालीन सरकारले सातौँ पञ्चवर्षीय योजनाअन्तर्गत दूरसञ्चार सेवालाई अधिराज्यका दुर्गम तथा ग्रामीण क्षेत्रहरूमा विस्तार गर्न विशेष ग्रामीण दूरसञ्चार योजना सञ्चालनमा ल्यायो । यसअन्तर्गत दुई प्रमुख आयोजनाहरू JICA / MARTS सञ्चालनमा ल्याइयो ।

२.१०.१ JICA Project

ग्रामीण भेकमा टेलिफोन सेवा पुर्‍याउने उद्देश्यले सन् १९८१ मा Asia Pacific Telecommunity (APT) बाट कन्सल्टेन्ट फिकाएर Basic Plan for Rural Telecommunication Network in the Kingdom of Nepal तयार गर्न लगाइएको थियो । तर सो प्लान अनुसार नेटवर्क विस्तार गर्न तत्कालीन सरकारको स्रोत र साधनले नभ्याउने भएकाले पछि सन् १९८२ मा जापान सरकारलाई Rural Telecom Network Development Plan तयार गर्नका लागि अनुरोध गरियो । जापान सरकारले नेपाल सरकारको अनुरोधलाई स्वीकार गरी नेपालमा ग्रामीण दूरसञ्चार सेवाको विस्तारको कार्यक्रमलाई अगाडि बढाउन जापान सरकारको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग संस्था (JICA) ले Preliminary Survey गर्‍यो र सन् १९८२ अक्टोबरमा नेपाल सरकार समक्ष प्रारम्भिक प्रतिवेदन पेश गर्‍यो । उक्त प्रतिवेदनका आधारमा ग्रामीण जिल्लाका कुन-कुन ठाउँमा टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउन सकिन्छ भन्ने सम्बन्धमा डिसेम्बर १९८२ देखि JICA ले विस्तृत रूपमा Field Survey गरी Feasibility Study को प्रतिवेदन नेपाल सरकार समक्ष अक्टोबर १९८३ मा पेश गर्‍यो । सोही प्रतिवेदनका आधारमा ग्रामीण दूरसञ्चार आयोजनाको विस्तृत डिजाइन गरी प्रतिवेदन पेश गर्नका लागि कन्सल्टेन्ट नियुक्त गर्न नेपाल सरकारलाई जापान सरकारले जनवरी १९८४ मा आर्थिक सहयोग उपलब्ध गरायो र नेपाल सरकारले ग्रामीण दूरसञ्चार आयोजनाका कन्सल्टेन्टका रूपमा काम गर्न Nippon Telecommunication Consulting Company, Japan लाई August १९८४ मा नियुक्त गरियो । उक्त कम्पनीले १,२,३,४ (चार) Phase को ग्रामीण नेटवर्क विस्तारको काम दुई चरणमा गर्ने योजना बनायो । प्रथम चरणको योजना कार्यान्वयन गर्न जापान सरकारबाट करिब ६५ करोड ६४ लाख रुपैयाँको अनुदान प्राप्त भयो । पहिलो चरणको ग्रामीण दूरसञ्चार आयोजनाको कार्यान्वयन गर्न संस्थानले ग्रामीण दूरसञ्चार आयोजनाको छुट्टै अफिस स्थापना गरी प्रोजेक्ट कार्यान्वयनको काम सुरु गर्‍यो । यस प्रोजेक्टका योजना प्रमुख सुरेन्द्र प्रधानाङ्ग हुनुहुन्थ्यो ।

ग्रामीण दूरसञ्चार योजना अर्न्तगत जडान गरिएको टावर

प्रोजेक्टको काम सम्पन्न गर्न नेपाल दूरसञ्चार संस्थान र ठेकेदार मित्सुबिसी कर्पोरेसन बीच April 1986 मा गरिएको सम्झौता अनुसार काम थालियो । उक्त आयोजनाको काम सेल्टर निर्माण गरी ट्रान्समिसन उपकरण,

टावर तथा अन्य उपकरण जडान लगायत ६ लाइनदेखि ३० लाइनसम्मको आउट साइड नेटवर्कको जडान कार्य समेत सम्पूर्ण काम ठेकेदार Mitsubishi ले नै गर्नु पर्ने थियो । सो कम्पनीले करिब १३ महिनामा नै सम्पूर्ण काम सम्पन्न गरी डिसेम्बर १९८७ मा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानलाई प्रोजेक्ट हस्तान्तरण गरेको थियो । यो प्रोजेक्टअन्तर्गत जिल्ला, अञ्चल, क्षेत्रीय सदरमुकाम, पर्यटन तथा व्यापारिक केन्द्र लगायत ३३ महत्त्वपूर्ण स्थानहरूमा ६ देखि ३० लाइन क्षमताका टर्मिनल स्टेसनहरू जडान गरी अत्याधुनिक प्रविधिको स्तरीय दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन टेलिफोन सेट समेत उपलब्ध गराइएको थियो । डिसेम्बर १९८७ देखि धादिङ, विदुर र धनगढीबाट ग्रामीण दूरसञ्चार सेवा सुरु भयो भने अन्य ठाउँमा Feb.1988 देखि यो सेवा सुरु गरियो । ६ लाइन टेलिफोनमध्ये २ लाइन सार्वजनिक टेलिफोन र फ्याक्समा, अन्य ४ लाइन शान्ति सुरक्षासँग सम्बन्धित कार्यालय र जि.वि.स.मा वितरण भएको थियो । पहिलो चरणमा अत्याधुनिक प्रविधिको STD/ISD सुविधा भएको टेलिफोन लाइन विभिन्न जिल्ला, अञ्चल, क्षेत्रीय सदरमुकाम र ७ महत्त्वपूर्ण ठाउँमा जडान गरिएको थियो । यसरी पहिलो चरणमा टेलिफोन लाइन विस्तार गरिएका क्षेत्रमा गौर, कलैया, रामेछाप, दोलखा, सिन्धुलीमाडी, त्रिशूली, धादिङ, गोर्खा, दमौली, बेसिशहर, स्याङ्जा, कुस्मा, बेनी, परासी, सन्धिखर्क, तम्घास, घोराही, गुलेरिया, डडेलधुरा, सिलगढी, बैतडी, दार्चुला, बाग्लुङ, तुल्सीपुर, धनगढी, दिपायल, सिमरा, भीमफेदी, बन्दीपुर, राजापुर, टिकापुर, त्रिवेणी र भजनी थिए ।

जाइका प्रोजेक्टअन्तर्गत जडान गरिएका सार्वजनिक टेलिफोन सेवाले ग्रामीण क्षेत्रमा निकै जागरण ल्याउने काम गर्‍यो । सार्वजनिक टेलिफोन सेवा सुरु भएपछि ग्रामीण जनतामा टेलिफोनको महत्त्व भन्नु बढ्दै गयो ।

२.१०.२ MARTS Program

जापान सरकारको सहयोगमा ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवाको विस्तार सीमित मात्रामा भएता पनि अन्य अधिकांश ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवाको पहुँच नगन्त्य रूपमा थियो । दूरसञ्चार सेवाको बढ्दो मागलाई दृष्टिगत गरी सेवा नपुगेका जिल्ला सदरमुकाम र महत्त्वपूर्ण ठाउँहरूमा विश्वबैंकको करिब ६५ करोडको ऋण सहयोगमा आ.ब.२०४८/२०४९ देखि MARTS (Multi Access Radio Telephone System) Project सुरुआत भयो । MARTS प्रविधिको विशेषता भनेको नै यसको रिपिटरबाट पनि टेलिफोन लाइन जडान गर्न सकिने र साधारणतया रिपिटर स्टेसन पहाडको अग्लो ठाउँमा हुने भएकाले दुर्गम क्षेत्रका गाउँहरूमा पनि रिपिटर स्टेसनबाट VHF प्रविधि मार्फत टेलिफोन लाइन जडान गर्न सकिने भएकाले MARTS प्रविधिलाई प्राथमिकता दिइएको थियो । यस कार्यक्रमअन्तर्गत पहिलो चरणमा काठमाडौँ र कैलाली जिल्लाका महत्त्वपूर्ण स्थानहरूमा ४ देखि २४ लाइन क्षमताका टेलिफोन लाइन र दोस्रो चरणअन्तर्गत बाँके, बर्दिया, दाङ, प्युठान, रोल्पा, सल्यान, रुकुम, जाजरकोट, नवलपरासी, चितवन, सर्लाही, महोत्तरी, धनुषा, सिराहा, झापा र मोरङ जिल्लाका महत्त्वपूर्ण ठाउँहरूमा ४ देखि १२ लाइन क्षमताका MARTS Telephone Line २०५० साल भित्र जडान कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । यसरी ग्रामीण क्षेत्रलाई लक्षित गरी विभिन्न ग्रामीण दूरसञ्चार योजनाहरू (JICA, MARTS,VHF) सञ्चालनमा आएपछि टेलिफोनको सुविधा पुगेका जिल्लाको संख्या उल्लेख्य रूपले वृद्धि हुन गयो । २०४७ सालमा टेलिफोन सुविधा पुगेका जिल्लाको संख्या ३१ थियो भने २०४९ मा ५५, २०५० मा ६८ र २०५१ मा ७१ जिल्ला थिए । एक ताका नेपाल अधिराज्यका विभिन्न स्थानहरूमा करिब ५४४ वटा VHF टेलिफोन सेट जडान गरी ग्रामीण क्षेत्रमा टेलिफोन सेवाको पहुँच बढाउन ठूलो मद्दत पुगेको देखिन्छ ।

गाउँ गाउँमा छरिएर बसोबास गरेका नेपाली जनतामध्ये सीमित व्यक्ति, संस्था, समुदायलाई टेलिफोनको पहुँच पुऱ्याउन Marts प्रविधि नेपालका लागि अति नै उपयुक्त प्रविधि थियो । बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था

स्थापना भएपछि काठमाडौँ उपत्यकाको Outskirt मा रहेका बुढानिलकण्ठ, चापागाउँ, लेले, गोदावरी आदिमा कार्पेट एवम् तयारी पोसाकका थुप्रै कारखानाहरू स्थापना गरिएका थिए । र सो समयमा जडान भएका Marts उपकरणहरूले यी स्थानका व्यवसायीहरूलाई टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराएर दूरसञ्चारले राहत दिइएको थियो । यो प्रणाली देशका विभिन्न ग्रामीण क्षेत्रमा विस्तार भएपछि ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवाको पहुँचमा वृद्धि गर्न मात्र होइन ग्रामीण जनताको चेतना अभिवृद्धि गर्न पनि ठूलो मद्दत पुगेको थियो । यसरी देशभर ६०० जति Marts Terminal Station स्थापना गरी सेवा पुऱ्याइएको थियो ।

२.११ एसियन टेलिकम्युनिकेसन नेटवर्क

वि.सं. २०२६ को अन्त्यतिर आइ.टि.यु.का महासचिव मोहमद मिलीको नेपाल भ्रमणका सिलसिलामा उहाँसँग आउनु भएका आइ.टि.यु. विशेषज्ञ के.भी.पाइले तेहरानदेखि जाकार्तासम्म सिधा जोड्ने एसियन टेलिकम्युनिकेसन नेटवर्क सम्बन्धी योजना यू.एन.डि.पी.बाट स्वीकृत भइसकेको र सो योजनाको कार्यान्वयन आइ.टि.यु.र इस्क्र्याप (त्यस बखत इकाफे) ले संयुक्त रूपमा गर्ने भएकाले बैङ्ककमा हुने कन्ट्री टिम म्यानेजरहरूको बैठकमा भाग लिन नेपाल दूरसञ्चार समितिका तत्कालीन मुख्य अधिकृतलाई अनुरोध गर्नु भएको थियो । सो योजनाको पहिलो बैठक बैङ्ककमा २०२६ साल चैत्र २७ गतेदेखि २०२७ साल वैशाख ४ गतेसम्म भएको थियो । उक्त योजनाको प्लान अफ अपरेसनमा नेपाल सरकारका तर्फबाट अर्थ सचिव डा. भेषबहादुर थापाले हस्ताक्षर गर्नु भएको थियो । एसियन टेलिकम्युनिकेसन नेटवर्कअन्तर्गत पर्ने नेपाल र भारत बीच काठमाडौँ-पटनाको सर्वेक्षण सन् १९७० को जुलाई महिनादेखि सुरु हुने लक्ष्य भएता पनि सन् १९७१ को सुरुवात मात्र सो काम हुन सक्यो । योजनाअनुरूप नेपालमा काठमाडौँ-वीरगञ्जको माइक्रोवेभ लिङ्क स्थापना गर्ने कार्य र वीरगञ्ज-रक्सौल बीच को एक्सियल लिङ्क स्थापनाको कार्य २०४१ साल तिर सम्पन्न भयो । यसरी नेपाल-भारत बीचको दूरसञ्चार लिङ्क एसियन टेलिकम्युनिकेसन नेटवर्कको मापदण्डअनुरूप चालू भयो । साथै नेपालको भद्रपुरदेखि बंगलादेशको अटवरीसम्म सिधा यु.एच.एफ. लिङ्क स्थापना भयो । अन्य देशहरू पाकिस्तान, भुटान, श्रीलङ्कासँग सिधा सम्पर्कका लागि भारतको दूरसञ्चार नेटवर्क प्रयोग गर्ने सहमति भएको थियो ।

२.१२ डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन लिङ्कको स्थापना

सुरुमा नेपालमा Analogue Microwave Transmission Link को विस्तार गरिएता पनि Digital प्रविधिमा आधारित उपकरणहरूको निर्माणमा व्यापकता आउन थालेपछि Microwave लिङ्कको विस्तारका क्रममा काठमाडौँ-वीरगञ्ज, वीरगञ्ज-हेटौँडा, विराटनगर-धरान, भैरहवा-बुटवल, भैरहवा-तानसेन, भैरहवा-तौलिहवा, भैरहवा-कृष्णनगर आदि शहरहरूमा डिजिटल ट्रान्समिसन लिङ्क स्थापना गर्ने काम भयो ।

२.१३ नगद सङ्कलन प्रक्रियामा सुधार

कम्प्युटर विभाग गठन गरिएपछि संस्थानले आफ्नो कार्य दक्षता वृद्धि गर्न सबै कार्य क्रमशः कम्प्युटराइजेसन गर्न थाल्यो । यसै क्रममा सबै ग्राहकका खाताहरू कम्प्युटर मार्फत अभिलेख राख्ने काम सुरु गरी उपत्यकाका काउन्टरहरूमा नगद सङ्कलन गर्ने काम कम्प्युटरबाट थालनी गरियो । यो व्यवस्था लागू भएपछि ग्राहकको बिल भुक्तानी सम्बन्धमा कम्प्युटर मार्फत जानकारी एवम् रसिद दिने काम प्रारम्भ भयो । यस भन्दा पहिले उपत्यका र उपत्यका बाहिरका अन्य केही स्थानहरूमा BRADMA कम्पनीको मेसिनबाट टेलिफोन बिल भुक्तानीको रसिद दिइन्थ्यो ।

३. संरचनातग सुधार

यस दशकको मध्यतिरदेखि मुलुकमा भएको राजनीतिक आन्दोलनपछि नयाँ व्यवस्थाको सुरुसँगै समाजका हरेक तप्कामा नयाँ उत्साह र जागरणको उदय भएको थियो । उदार अर्थव्यवस्था अङ्गाल्न निजी क्षेत्रलाई बढी भन्दा बढी सहभागी गराइ देशको विकास द्रुततर गतिमा गर्न नीति-नियमहरू र संरचनाहरूमा पनि परिवर्तनको खाँचो महसुस भयो । तर यस अघि नै पनि विश्वव्यापीकरण, सञ्चार क्षेत्रको अभूतपूर्ण विकास आदि कारणले मुलुकमा खास गरी सञ्चार क्षेत्रमा नीतिगत परिमार्जनको सङ्केत चाहिँ आइसकेको थियो । यीनै कुराहरूलाई सम्बोधन गर्न २०४२ सालमा राष्ट्रिय मूल नीति, २०४५ सालमा राष्ट्रिय सञ्चार नीति तथा कार्यक्रम र २०४९ सालमा राष्ट्रिय सञ्चार नीति ल्याइएको थियो । राष्ट्रिय मूल नीति २०४२ मा उपलब्ध सेवाहरूलाई विश्वस्त, नियमित, भरपर्दो बनाउनुका अलावा फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन र नियन्त्रण इकाई खोल्ने र ITU को Guideline अनुसार व्यवस्थापन गर्ने, यन्त्र, उपकरणहरूको Standardization कायम गर्ने र Solar Power Panel को प्रयोगमा जोड दिने बारे उल्लेख भएको पाइन्छ । राष्ट्रिय सञ्चार नीति तथा कार्यक्रम २०४५ नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको मूल उद्देश्य तथा कार्यादेशको सर्वाङ्गीण विकासका निमित्त आधारभूत सञ्चार सेवा सुलभ, सरल एवम् सुनियोजित रूपमा अधिराज्य भर तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत निर्वाध एवम् भरपर्दो किसिमले उपलब्ध गराउने उल्लेख गरिएको छ ।

राष्ट्रिय सञ्चार नीति तथा कार्यक्रम २०४५ मा दूरसञ्चारलाई आवश्यक सेवा Essential Service का रूपमा परिभाषित गरिएको र क्षेत्रीय सन्तुलन कायम हुने गरी सेवा विस्तार गर्न जोड दिने र दूरसञ्चार सेवाको प्रयोग हुने उपकरणहरू स्वदेशमा नै उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गर्ने जस्ता कुराहरू उल्लेख गरिएको थियो । त्यस्तै सङ्गठनात्मक सुधार तथा जनशक्ति व्यवस्थापन एवम् सौर्य शक्तिको प्रयोगमा जोड दिइएको र PCO सञ्चालनलाई व्यापक बनाउने जस्ता कार्यहरू उल्लेख भएको थियो । सुरक्षाको उचित प्रबन्धमा पनि जोड दिइएको थियो । त्यस्तै राष्ट्रिय सञ्चार नीति, २०४९ सालमा बहुदलीय प्रजातन्त्रको स्थापनापछि जनताको आकाङ्क्षा, देशको सर्वाङ्गीण विकासमा नीजिक्षेत्रले पुर्‍याउन सक्ने भूमिका आदिलाई दृष्टिगत गरी नीति ल्याइएको देखिन्छ । यसको उद्देश्यमा 'जनसाधारणलाई दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन र नेपालको आर्थिक, सामाजिक र विकास कार्यहरूमा यथासक्थ सहयोग पुर्‍याउन नेपाल अधिराज्य भित्र र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत आवश्यकता अनुरूप दूरसञ्चार सेवाहरू सुलभ, सरल तथा सुनियोजित रूपमा विकास गर्दै जाने । साथै दूरसञ्चार सेवालाई राष्ट्रिय विकासको पूर्वाधारका रूपमा विकसित गर्ने । निजीक्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने, सेवा सञ्चालनमा उदार नीति लिने' भनिएको छ ।

३.१ Long Distance Maintenance Department (ल.डि.मे.डि) को स्थापना

वि.सं. २०३० को दशकमा सुरु भएको माइक्रोवेभ प्रणालीले ४० को दशकसम्म आइपुग्दा संरचना निर्माण तथा जिल्लाहरू जोड्ने हिसाबले पनि व्यापकता पाइसकेको थियो । माइक्रोवेभ लिङ्कले जिल्ला सदरमुकाम एवम् महत्त्वपूर्ण व्यापारिक केन्द्रहरूलाई जोड्नुका अतिरिक्त दूरदराजमा रहेका सर्वसाधारणलाई एक आपसमा जोडेर राष्ट्रिय सदृढीकरणमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिइ राखेको थियो । तर देशको विकट भौगोलिक अवस्थाका कारण रिपिटर स्टेसन एवम् टावरहरू पहाडको टुप्पोमा जडान गर्नु पर्ने बाध्यताले जडान कार्य मात्रै नभएर मर्मत तथा सम्भारको काम पनि त्यति नै चुनौतीपूर्ण हुँदै आएको थियो । यसरी देशभर फैलिएको माइक्रोवेभ प्रणालीको व्यवस्थित मर्मत र सम्भारका लागि २०४२ सालमा एउटा छुट्टै ल.डि.मे.डि. विभाग गठन गरियो । यस विभागले Second Line Maintenance का हिसाबले नियमित टेस्टहरू, स्पेयर पार्टसको व्यवस्था, खराब भएका उपकरणहरू

केन्द्रमा ल्याएर मर्मत गर्ने/गराउने र ट्रङ्क लिङ्कलाई दुरुस्त राख्ने काम गर्दै आयो ।

३.२ आयोजना कार्यान्वयन विभागको सुदृढीकरण

विश्वबैंक तथा अन्य दातृ निकायहरूबाट प्राप्त ऋण सहयोगअन्तर्गत अधिराज्य भर विभिन्न आयोजनाहरू आयोजना कार्यान्वयन विभागबाट सञ्चालन हुँदै आएका पनि यी दातृ निकायहरूबाट प्राप्त हुने रकमको परिमाण बढ्दै गएकाले आयोजनाको संख्या र परिमाण पनि वृद्धि हुँदै आएको थियो । दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्न भवन निर्माण, ट्रेचिङ, डकिटङ लगायत टावरहरूको निर्माण, स्वीचिङ, ट्रान्समिसन पावर उपकरणहरूको जडान कार्य व्यापक मात्र होइन प्रविधिका कारण जटिल पनि हुँदै आएको र दक्षतामा पनि विशिष्टीकरणको आवश्यकता हुँदै आएको थियो । त्यसैले यी कुराहरूलाई सम्बोधन गर्न यो दशकमो प्रकृति अनुसार आयोजना कार्यान्वयनमा तीव्रता ल्याउन ट्रान्समिसन आ.का.वि., स्वीचिङ आ.का.वि., नेटवर्क आ.का.वि. र सिभिल विभागको गठन गरियो ।

आयोजनाको परिमाणमा व्यापक वृद्धि भएका कारण उपकरण खरिदमा पनि जटिलता थपिँदै गएको, अन्तर्देशीय र अन्तर्राष्ट्रिय कलमा व्यापक वृद्धि भएका कारण सर्किटको संख्यामा पनि वृद्धि हुँदै आयो । जनशक्तिमा पनि ठूलो वृद्धि हुनु र कर्मचारी वर्गबाट सुविधाहरूको मागमा पनि वृद्धि हुनु लगायतका कारणले केन्द्रीय स्तरमा पनि जनशक्ति विकास विभाग, व्यापार व्यवस्थापन विभाग र कानून शाखा गठन भयो ।

३.३ क्षेत्रीय कार्यालयको स्थापना

पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका दूरसञ्चार कार्यालयहरूको रेखदेख क्षेत्रीय कार्यालय काठमाडौँले गरिआएकोमा, वागमती अञ्चलमा नै दूरसञ्चार सेवाहरूको विस्तार व्यापक रूपमा भइ क्षेत्रीय कार्यालय काठमाडौँमा कामको बोझ बढ्न गएकाले पश्चिमाञ्चल क्षेत्रका कार्यालयहरूको रेखदेख चुस्त रूपले गर्न सम्भव भएन । त्यसैकारण पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको दूरसञ्चार कार्यालयहरूको रेखदेख गर्न क्षेत्रीय कार्यालय बुटवल र मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका दूरसञ्चार कार्यालयहरूको रेखदेख गर्न २०४३ साल वैशाख १ गते क्षेत्रीय कार्यालय नेपालगञ्जको स्थापना भयो । पछि सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका दूरसञ्चार कार्यालयहरूको रेखदेख गर्ने गरी २०४७ साल मंसिरमा क्षेत्रीय कार्यालय धनगढीको पनि स्थापना भयो । यसरी गठन भएको पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, बुटवलको प्रथम क्षेत्रीय प्रबन्धक लक्ष्मण लाल श्रेष्ठ, मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालयको प्रबन्धक ऋषिराज श्रेष्ठ र सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालयको पनि प्रथम क्षेत्रीय प्रबन्धक लक्ष्मण लाल श्रेष्ठ नै हुनुहुन्थ्यो ।

नेपाल अधिराज्यमा मेनुअल टेलिफोन एक्सचेञ्ज र आ.वा. स्टेसनको विस्तार व्यापक रूपमा भएको थियो भने अटोमेटिक एक्सचेञ्जको विस्तार चाहिँ विस्तारै हुँदै थियो । सो समयमा पनि पावरतर्फ जेनेरेटरको जडान तथा मर्मत कार्य चुनौतीको रूपमा रहेको थियो । जब २०४०/२०४१ साल तिर डिजिटल एक्सचेञ्ज स्थापनाको कार्य सुरु भयो तब विभिन्न किसिमका रेक्टिफायर, एयरकन्डिसन उपकरणहरूको प्रयोगका कारण पावर उपकरणहरूको मर्मतमा जटिलता थपिँदै गयो । एयर कन्डिसन बिना डिजिटल एक्सचेञ्ज धेरै समयसम्म सञ्चालन गर्न नसकिने भयो । डिजेल जेनेरेटर, रेक्टिफायर, एयरकन्डिसन उपकरणहरूको व्यवस्थित मर्मत र सम्भारका लागि सन् १९८२ मा सिंहदरबार परिसर पुतली बगैँचामा छुट्टै सानो पावर वर्क्सप स्थापना भयो । उक्त पावर वर्क्सपले पावर उपकरणको मर्मत र सम्भार तथा सञ्चालनको रेखदेख गर्न थाल्यो । नेपाल अधिराज्यमा डिजिटल एक्सचेञ्जको विस्तार व्यापक रूपमा हुन थालेपछि संस्थानले पावर उपकरणको मर्मत र सम्भार तथा

सञ्चालनको महत्त्वलाई दृष्टिगत गरी सन् १९९२ मा पावर वर्क्सपलाई अपग्रेड गरी पावर एन्ड एयर कन्डिसन विभागको स्थापना ग्यो । यस विभागले नेपाल अधिराज्यमा जडान हुने पावर उपकरणहरू सम्बन्धित सम्पूर्ण कार्यको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा मर्मत र सम्भार तथा सञ्चालनको रेखदेख गर्ने कार्य गर्न थाल्यो । साथै क्षेत्रीय स्तरमा यस प्रकार ३ वटा युनिटहरू पनि स्थापना गरिए;

- मेची, कोशी र सगरमाथा अञ्चलअन्तर्गतका कार्यालयहरूमा जडान भएका पावर उपकरणको मर्मत र सम्भारका लागि विराटनगर
- पश्चिमाञ्चल र मध्यपश्चिमाञ्चलका कार्यालयहरूमा जडान भएका पावर उपकरण मर्मत र सम्भारका लागि बुटवल र
- सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रका कार्यालयहरूमा जडान भएका पावर उपकरण मर्मत र सम्भारका लागि धनगढी

३.४ Quality Management & PCB Repair Centre को स्थापना

मुलुकमा डिजिटल एक्सचेञ्जहरू स्थापना गरिने कार्य अगाडि बढ्दै गएपछि यसको मर्मत र सम्भार प्रणालीमा देखिने एउटा मुख्य समस्या Line Card को मर्मत पनि थियो । यसको मर्मत गर्नु पर्ने संख्या पनि निकै बढी हुने र कम्पनीमा नै मर्मत गर्न पठाउने, फर्काउने आदि भन्झटिलो प्रक्रिया र बढी समय लाने हुनाले मुलुकमा नै PCB Repair Centre को स्थापना गरी Line Card मर्मत गर्नु आर्थिक एवम् समयका दृष्टिबाट पनि लाभदायक हुने हुनाले UNDP को सहयोगमा १९८८-१९९० मा Repair Centre स्थापना गर्ने कार्य आरम्भ भयो । संस्थानले लाइन वितरणका लागि विभिन्न क्षमताका केबलहरू प्रयोग गर्दै आएको थियो । केबलको Physical, Mechanical गुणहरूको केही अंशमात्र भए पनि देशमा नै चेक गर्न प्राविधिकहरूलाई ज्ञान दिन पनि Quality Management Centre को स्थापना गर्नु उपयुक्त हुने ठानेर UNDP को सहयोगमा यी दुवै उद्देश्य पूर्तिका लागि आर्थिक र प्राविधिक सहयोगअन्तर्गत Quality Management & PCB Repair Centre स्थापना गरिएको थियो । Quality Management अन्तर्गत गरिने Measurement त्यति प्रभावकारी हुन नसकेको र यी सेवाहरू देश भित्र नै अन्य निकायहरूले पनि प्रदान गर्दै आएकाले यो युनिट पछि स्वतः निष्कृत हुँदै बन्द भयो । तर PCB Repair Centre ले भने अहिले पनि प्रभावकारी रूपमा सेवा दिइरहेको छ ।

३.५ फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन तथा मनिटरिङ्ग स्टेसनको स्थापना

२०१६ सालमा टेलिकम्युनिकेसन विभागको गठनपछि आइ.टि.यु.को सहयोग प्राप्त गरी नेपाललाई आवश्यक हुने हाई फ्रिक्वेन्सी ब्यान्डका फ्रिक्वेन्सीहरू आइ.टि.यु.को इन्टरनेसनल फ्रिक्वेन्सी रजिष्ट्रेसन बोर्डमा दर्ता गर्ने कार्य सुरु भयो । अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार रेडियो लिङ्क र नेपालका अन्तर्देशीय आकाशवाणी सेवाका लागि यू.एस.एड., भारत र नेपालको त्रिवर्षीय सम्झौता पश्चात फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापनको महत्त्व बुझ्ने काम सरकारले ग्यो । नेपाल सरकारबाट सञ्चालन हुने विभिन्न ठूला-ठूला आयोजनाका लागि एच.एफ./भी एच.एफ. रेडियो सेट सञ्चालन गर्न अनुमति दिने काम पनि टेलिकम्युनिकेसन विभागका चीफ इन्जिनियरबाट हुने गरी टेलिकम्युनिकेसन ऐन २०१९ मा व्यवस्था भयो । आइ.एफ.आर.बि. (IFRB) मा फ्रिक्वेन्सी दर्ता गर्न रेडियो रेगुलेसन अध्ययन गर्ने र रेडियो रेगुलेसनले तोके अनुसारको फ्रिक्वेन्सी दर्ता गर्दा फाराम भरेर आइ.टि.यु.मा पठाउने काम सुरुमा टेलिकम्युनिकेसन विभागले ग्यो । टेलिकम्युनिकेसन विभाग पछि गठन भएको नेपाल दूरसञ्चार समितिले नेपाल दूरसञ्चार संस्थान गठन नहुञ्जेल यो कार्य गर्दै आएको थियो । नेपाल दूरसञ्चार समितिको सिफारिसमा सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयमा

फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धी सबै काम हेर्ने गरी आइ.टि.यु. शाखाको गठन पश्चात फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धी लाइसेन्स दिने काम सञ्चार मन्त्रालयबाट हुन थाल्यो । सञ्चार मन्त्रालयमा फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन र मनिटरिङमा आइ.टि.यु. र यु.एन.डि.पी.को सहयोगको एउटा योजना सञ्चालन भएको थियो । पहिलो योजनाअन्तर्गत वि.सं. २०४७ सालतिर सिंहदरबारको कैलाशमा एन्टेना राखेर मनिटरिङ स्टेसनको कार्य सुरु भयो । फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन सम्बन्धी कामका लागि फ्रिक्वेन्सी एलोकेशन प्लान तयार गर्ने काम समेत आइ.टि.यु. को विशेषज्ञबाट भएको थियो । सञ्चार मन्त्रालयबाट फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन र मनिटरिङ स्टेसनका लागि छुट्टै साइट र भवन उपलब्ध गर्न नसक्दा आइ.टि.यु., युन.डि.पि.को प्रोजेक्ट NEP /88/038 ले सुरुमा निर्धारण गरेको लक्ष्य अनुशार काम गर्न सकेन तर संस्थागत व्यवस्था भने भयो र मन्त्रालयमा महाशाखाका रूपमा फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन, मनिटरिङ क्षेत्रमा महाशाखाका रूपमा फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन, मनिटरिङ क्षेत्रले काम गर्न थाल्यो ।

३.६ बिलिङ र कम्प्युटर विभागको स्थापना

कम्प्युटर बिलिङ (Combi) प्रोजेक्टका अतिरिक्त का.क्षे.नि.मा MCC स्थापना गर्ने र केबल नेटवर्क आयोजनामा GIS Project को कार्य प्रारम्भ भइरहेको थियो । दूरसञ्चारको कम्प्युटराइज कार्यलाई थप विस्तार गर्न विश्वबैंक र FINIDA को सहयोगमा दूरसञ्चारको सबै मुख्य-मुख्य कार्यहरू Computerized गर्ने Corporate Database (CDB) project प्रारम्भ गर्ने लक्ष्य लिइयो । बिल प्रशोधन कार्य पुरा भइसकेकाले ग्राहक लेजर तयार गर्ने, नगद सङ्कलन गर्ने, Customer care/Sales, Inventory Control, Financial Accounting तथा HRMS जस्ता कार्यहरू Corporate Database का रूपमा सञ्चालन गर्ने लक्ष्य लिइयो । Combi Project बाट यी सबै कार्य हुन नसक्ने भएकाले बिल प्रशोधन, ग्राहक लेजर नगद सङ्कलन सम्बन्धी Computerization कार्य बिलिङ विभागले गर्ने र अन्य कम्प्युटर System को विकास, सञ्चालन, मर्मत र सम्भार सम्बन्धी कार्य कम्प्युटर विभागले गर्ने गरी वि.सं. २०४९ सालमा Computer Billing Project विघटन गरी दुई वटा विभाग स्थापना भए ।

बिलिङ विभागले बिलका अतिरिक्त ग्राहकको बिल भुक्तानी र बाँकी रकम देखिने ग्राहक लेजर कम्प्युटराइज गर्न प्रारम्भ गर्‍यो । यो व्यवस्था २०४९ सालमा छाउनी एक्सचेञ्जबाट प्रारम्भ गरी नक्साल एक्सचेञ्ज, चाबहिल एक्सचेञ्ज गर्दै काठमाडौं उपत्यकामा वि.सं. २०५१ सालभित्र लागू गरियो । सोही समयमा नगद सङ्कलनको Software समेत तयार गरी नक्साल एक्सचेञ्जमा परीक्षण पुरा भयो । ग्राहकको बिलिङमा नगद सङ्कलनदेखि ग्राहक महसुल अभिलेख यसै समयबाट पूर्ण रूपमा Computerized हुने व्यवस्था प्रारम्भ भयो । उपत्यकाबाट प्रारम्भ भएको लेजर Computerized को कार्य क्रमशः उपत्यका बाहिर प्रारम्भ गरी मुख्य एक्सचेञ्जमा २०५३ सालभित्र पुरा भयो । नगद सङ्कलन कार्यहरू पनि क्रमशः अगाडि बढाइयो ।

X-Base, LAN तथा Client Server आधारित यो व्यवस्था पूर्णतः Decentralized computer system मा आधारित थियो । खास गरी ६०, ७० हजार ग्राहकलाई विचार गरी तयार गरिएको बिलिङ व्यवस्थाले क्षमता भन्दा झन्डै १० गुणा बढी कार्य गर्नु पर्ने अवस्था आएकोले ग्राहक लेजर, बिलिङ पद्धतीमा देखिएका समस्या निराकरणका लागि केन्द्रीकृत बिलिङ व्यवस्थाको आवश्यकता महसुस गरियो ।

बिलिङ विभाग र कम्प्युटर विभागको स्थापना अगाडि टेलिक्स तथा ट्रङ्क टेलिफोन सेवाहरूका लागि निम्न अनुसार बिलिङको व्यवस्था गरिएको थियो ।

३.६.१ उपत्यकामा कम्प्युटर बिलिङ व्यवस्था

२०३९ सालमा अटोमेटिक टेलिक्स एक्सचेञ्ज स्थापना भएपछि टेलिक्स कल चार्जको विवरण एक्सचेञ्ज कम्प्युटरमा रहने र बिल प्रशोधनलाई एक्सचेञ्जको टेप (म्याग्नेटिक टेप) राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्र पठाइ प्रशोधन गर्ने व्यवस्था भयो । २०४२ सालमा पहिलो डिजिटल एक्सचेञ्जबाट भएको स्थानीय कलको विवरण तथा नक्साल एक्सचेञ्ज स्थापना भएपछि यस एक्सचेञ्जबाट भएको स्थानीय कलको विवरण समेत एक्सचेञ्ज कम्प्युटरबाट टेप मार्फत राष्ट्रिय कम्प्युटर मेनु पठाइ बिल प्रशोधन प्रारम्भ गरियो । डिजिटल एक्सचेञ्ज स्थापना गरिएपछि ग्राहकले घरबाट अपरेटरको सहायता बिना ट्रङ्क कल गर्न STD कल प्रारम्भ भएपछि घरबाट हुने STD र ISD मा कल विवरण समेत एक्सचेञ्जको कम्प्युटर अभिलेख हुने र सो अभिलेख टेप मार्फत राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्र पठाइ स्थानीय कल, STD र ISD कल तथा अपरेटर मार्फत हुने कल समेतको एक मुष्ट बिल कम्प्युटर केन्द्रबाट तयार गरी बिल वितरण, महसुल सङ्कलन र ग्राहक लेजर म्यानुयल राख्ने व्यवस्था भयो ।

३.६.२ उपत्यका बाहिर कम्प्युटर बिलिङ व्यवस्था

वि.सं. २०३६ बाट नै काठमाडौं उपत्यकाको बिलिङ कम्प्युटर मार्फत प्रशोधन गरिएता पनि काठमाडौं बाहिर म्यानुयल बिलिङ नै व्यवहारमा थियो । उपत्यका बाहिर डिजिटल एक्सचेञ्ज सुरु नभएसम्म म्यानुयल बिलिङ कायम रह्यो । २०४२ सालमा वीरगञ्जमा डिजिटल एक्सचेञ्ज सुरु भएपछि एक्सचेञ्ज कम्प्युटरमा रेकर्ड रहेको कल मिटर, ट्रङ्ककल डिटेल् म्याग्नेटिक टेप मार्फत महिनाको अन्त्यमा राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्र पठाइ कम्प्युटर मार्फत बिल प्रशोधन प्रारम्भ गरियो । वीरगञ्ज छुट्टै क्षेत्रीय कार्यालय भएता पनि बिल प्रशोधनका लागि राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रसँग गर्ने समन्वय काठमाडौं क्षेत्रीय कार्यालयबाट नै हुन्थ्यो । वीरगञ्ज बाहेक अन्य क्षेत्रीय कार्यालयमा समेत डिजिटल एक्सचेञ्ज स्थापना भएपछि टेलिफोन ट्रङ्कको बिल राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रबाट गर्नुको विकल्प थिएन । त्यस्तै कम्प्युटराइज्ड एक्सचेञ्जको कम्प्युटराइज्ड डेटा राष्ट्रिय कम्प्युटर मेनुबाट प्रशोधन गर्नु बाहेक संस्थानसँग अर्को विकल्प थिएन । राष्ट्रिय कम्प्युटर मेनुको प्रशोधन सुविधा समेत काठमाडौंमा मात्र रहेकाले उपत्यका बाहिरका सबै एक्सचेञ्जबाट मिटर टेप, ट्रङ्क टेप महिना-महिनामा कम्प्युटर केन्द्रमा पठाउने, प्रशोधित बिल तथा अन्य रिपोर्ट सम्बन्धित एक्सचेञ्जमा पठाउने कार्यका लागि दूरसञ्चार केन्द्रीय कार्यालय, अर्थ विभागमा २०४२ सालमा कम्प्युटर बिलिङ शाखाको स्थापना गरियो । यो शाखाले बिल प्रशोधन सम्बन्धमा केन्द्र र सम्बन्धित एक्सचेञ्जसँग समन्वय गरी बिल प्रशोधन गर्न थाल्यो ।

३.६.३ कम्प्युटर बिलिङ प्रोजेक्टको स्थापना Computer billing Project

सुरुमा म्याग्नेटो र सि.बि. एक्सचेञ्जबाट स्थानीय टेलिफोन सेवा प्रदान गर्दा मासिक महसुलमात्र लिने गरिन्थ्यो । तर पछि अटोमेटिक एक्सचेञ्ज सञ्चालनमा आएपछि प्रत्येक ग्राहकको छुट्टै मिटर जडान हुने भएकाले महिनामा छुट हुने एकमुष्ट कल बाहेक बढी कल गर्ने ग्राहकले बढी कलको महसुल पनि तिर्नु पर्ने व्यवस्था भयो । सुन्धारामा सेन्ट्रल एक्सचेञ्जका ग्राहकहरूको मिटरको प्रत्येक महिनाको अन्तिम दिन फोटो खिची मिटर रिडिङ गर्ने व्यवस्था अपनाइएको थियो । यसरी बितेको महिना र चालु महिनाको मिटर रिडिङको अन्तरबाट कुल संख्या निकाल्ने र ग्राहकबाट महसुल लिने गरिन्थ्यो । नेपालमा डिजिटल एक्सचेञ्ज सञ्चालनमा आएपछि ग्राहकले गर्ने कलको रिकर्डिङ सबै Exchange मा भएका Hard Disk मा रहने र प्रत्येक महिनाको अन्तिम दिनको रिकर्ड Hard disk बाट म्याग्नेटिक टेपमा ट्रान्सफर गरिन्थ्यो । सुरुमा सो टेपको Processing गरी प्रत्येक ग्राहकको बिल बनाउने कार्य सिंहदरबारस्थित राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रबाट गरिन्थ्यो । यसरी अधिराज्यभरका डिजिटल एक्सचेञ्जबाट

टेपलाई केन्द्रमा प्रशोधन गरी पूनः प्रत्येक ग्राहकको बिल प्रिन्ट गरी सम्बन्धित एक्सचेञ्जहरूमा समय सीमाभित्र पठाइ ग्राहकहरू कहाँ बिल पुऱ्याउनु एउटा ठूलो चुनौतीको कार्य थियो । अधिराज्यभर फैलिएका एक्सचेञ्जहरूबाट केन्द्रमा बिलको टेप सावधानी पूर्वक ल्याउनु कठिन कार्य थियो । साथै समय-समयमा टेप बाटोमा नै हराउने जस्तो समस्या पनि भोग्नु पर्दथ्यो । यसरी टेप स्थानान्तर गर्नु, बिल प्रशोधन गर्नु, बिल प्रिन्ट गर्नु आदि कार्यमा निकै समय लाग्ने हुनाले पनि दूरसञ्चार संस्थानले ग्राहकबाट पाउने रकम करिब ३ महिना जति ढिला प्राप्त हुन्थ्यो ।

चौथो दूरसञ्चार आयोजनामा टेलिफोन एक्सचेञ्जहरूको बिल प्रशोधन कार्यका लागि नेपाल दूरसञ्चारले नै छुट्टै बिल प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्नु पर्ने योजना भए बमोजिम बिल प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने सिलसिलामा अध्ययन गर्न विज्ञ आमन्त्रण गरियो । यस सन्दर्भमा Asia Pacific Telecommunity (APT) को सहयोगमा विज्ञ भिकाएर टेलिफोन, टेलेक्स बिलिङ र Inventory Control कम्प्युटराइज गर्न अध्ययन गराइयो । विज्ञले July 1987 मा प्रतिवेदन पेश गरे र संस्थानका पदाधिकारीहरूले सो सम्बन्धमा अध्ययन भ्रमण पनि गरे । विज्ञले राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रको जस्तो Mainframe Computer खरिद गरी प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्नु पर्ने सुझाव दिएका थिए । त्यसै बखत ITU सहयोगमार्फत Maintenance Control Centre (MCC) लाई कम्प्युटराइज गर्ने कार्य प्रारम्भ भइरहेको थियो । सो प्रोजेक्टमा संलग्न फिनिस कम्प्युटर विज्ञ Prof. Dr. Sulonmen ले APT विज्ञको प्रतिवेदनमा दूरसञ्चारले कम्प्युटराइज गर्न Mainframe Computer लाई Personal Computer ले विस्थापित गर्न प्रारम्भ गरेको समयमा Mainframe Computer खरिद गरी केन्द्रीय स्तरको EDP सेन्टर खडा गर्न उपयुक्त नहुने सुझाव थियो । प्रतिवेदनमा Client Server मा आधारित कम्प्युटर व्यवस्था गरी विस्तारै ठूलो कम्प्युटर नेटवर्क तयार गर्नु पर्ने सुझाव थियो ।

विश्वबैंकको परामर्शमा उक्त फिनिस विज्ञको सुझाव मुताबिक Hardware विश्वबैंक र Software फिनिडाको सहयोग रहने गरी बिलिङ कार्य नेपाल दूरसञ्चार आफैले गर्ने गरी वि.सं. २०४५ (1988) मा कम्प्युटर बिलिङ प्रोजेक्ट (Combi Project) स्थापना भयो । IBM Compatible Pc, X-Base Database को माध्यमबाट फिनिस विज्ञको सहयोगमा संस्थानका इन्जिनियर तथा लेखा अधिकृत संलग्न समूहबाट Software तयार गरी २०४७ सालमा बिल प्रशोधन लगायतको काम कम्प्युटर बिलिङ प्रोजेक्टबाट हुन थाल्यो । वि.सं. २०४८ (1991 July) बाट बिलिङ सम्बन्धी सबै कार्य यस प्रोजेक्टबाट प्रशोधन हुन थालेपछि राष्ट्रिय कम्प्युटर केन्द्रबाट प्रशोधन कार्य बन्द गरियो ।

३.७ व्यवस्थापन सूचना प्रणाली Management Information System (MIS)

आर्थिक विकासका निम्ति राष्ट्रिय सञ्चार सेवा योजनाअनुरूप सञ्चार सेवालाई विभिन्न माध्यमद्वारा सर्वसाधारणलाई सुलभ र भरपर्दो दूरसञ्चार सेवा दिने उद्देश्यबाट स्थापना भएको नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले विश्वबैंकको सिफारिसमा १५ नोभेम्बर १९८७ मा व्यवस्थापन प्रणालीमा सुधार गर्न Bell Canada International सँग सम्झौता गर्‍यो । Bell Canada International ले Canadian Expert H.W. Lilly नेतृत्वको टिमलाई नेपाल पठायो । टिमलाई सहयोग गर्न संस्थानले आफ्ना अधिकृत कर्मचारीहरूलाई काउन्टरपार्ट र सहायक काउन्टरपार्ट तोकेको थियो । यसरी संस्थानका काउन्टरपार्ट र व्यवस्थापनको आशय अनुसार Canadian Expert बाट तयार गरिएको प्रतिवेदन ९ नोभेम्बर १९८८ मा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानलाई हस्तान्तरण भयो । Canadian Expert H.W.Lilly ले नेतृत्व गरेको टिमले काउन्टरपार्ट र सहायक काउन्टरपार्टसँग छलफल गरी व्यवस्थापनमा गर्नु पर्ने विभिन्न सुधारका कार्यहरूको अलावा MIS (Management Information System) सुरु गर्ने विषयलाई विशेष

प्राथमिकता दिएको थियो । संस्थानमा MIS को सुरुआत पहिलो पटक २०४५ साल श्रावण महिनादेखि Outside Plant को १ पृष्ठको रिपोर्टबाट सुरु भएको थियो । पहिले-पहिले MIS रिपोर्ट नेपालीमा निस्कने गर्दथ्यो भने २०४९ साल पौष महिनादेखि अहिलेसम्म English मा परिस्कृत रूपमा निस्कने गरेको छ । MIS Report प्रत्येक महिना मर्मत, सम्भार तथा सञ्चालन विभागबाट निस्कने गरेको छ ।

३.८ GIS (Geographic Information System) को सुरुआत

विकसित देशहरूमा GIS प्रविधिबाट केबल नेटवर्क लगायत अन्य Utility Service का लागि योजना तर्जुमा गर्ने कार्य पहिलेदेखि नै गरिआएको हो । तर नेपालमा भने अव्यवस्थित बसोबासका कारण कुनै स्थानमा केबल नेटवर्क प्लानिङ गर्नु पथ्यो भने सो स्थानको साइट सर्भे, फित्ताबाट दूरी नापी M/H, H/H, Pole आदिको रेखाङ्कन गरिंदै आएको थियो । यस प्रणालीलाई सुधार गर्न कमसेकम काठमाडौँ उपत्यकाको शहरी क्षेत्रमा Danish Development Agency को प्राविधिक तथा वित्तिय सहयोगमा २०४९ सालमा Digital Map तयार गरियो । यस परियोजना अन्तर्गत काठमाडौँ उपत्यकाको लगभग ५०० वर्ग कि.मि. हवाई सर्वेक्षण गरी क्रमशः १:५०० र १:२००० स्केलको नक्सा तयार गरिएको थियो । पछि सन् १९९३ (२०५०) मा नक्सालाई डिजिटाइज गरी आफ्नो पाचाँ फेजको दूरसञ्चार आयोजनामा व्यापक प्रयोग गरिएको थियो । यसपछि संस्थानका इन्जिनियरहरूको धेरै मेहनत एवम् प्रयासबाट व्यवस्थित सूचना भण्डारण गर्न केबल नेटवर्क प्लानिङ विभागमा यसको प्रयोग भइरहेको छ ।

यो एउटा ज्यादै खर्चिलो प्रविधि भएकाले दूरसञ्चार संस्थान आफैले सम्पूर्ण एक्सचेञ्ज एरियाको Digital Map तयार गर्न सक्ने कुरा भएन । तर संस्थानले अन्य Agency नापी विभाग, योजना आयोगबाट पनि उपलब्ध नक्साहरू प्राप्त गरी Network Planning Dept. ले काम गर्दै आएको छ । तर मुख्य कुरो GIS प्रविधिको सुरुआतबाट दूरसञ्चारले Cable Newtwork Planning बाट तयार हुने केबल नेटवर्कको नक्सा तथा व्यवस्थित तरिकाले रेकर्ड राख्ने कुराको चाहिँ सुरुआत गरेको हो ।

४. अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध

४.१ Intelsat को सदस्यता

सन् १९६५ मा प्रथम व्यावसायिक स्याटेलाइट छोडिए पनि १९८० देखि मात्र स्याटेलाइटमा आधारित दूरसञ्चार सेवामा व्यापकता आयो । Intelsat विश्वभर स्याटेलाइटको माध्यमबाट दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्ने सेवा प्रदायक संस्थाहरूको संगठन हो । यसको मुख्य कार्यालय अमेरिकाको Wasington D.C. मा छ । यसको स्थापना सन् १९६४ मा भएको थियो । यो संस्थाले Communication Satellite प्रक्षेपण गर्दछ र स्याटेलाइट सर्किटहरू उचित मूल्यमा विभिन्न देशका सेवा प्रदायकहरूलाई दिने गर्छ । विभिन्न देशका प्रतिनिधिमूलक दूरसञ्चार सेवा प्रदायक यसका सदस्य र सेयर होल्डर हुन्छन् ।

इन्टलस्याटसँग आबद्ध भै प्रति सर्किटका लागि वार्षिक रेन्टल अग्रिम रूपमा तिरेर सदस्य हुनुपर्दथ्यो वा सदस्य नभए पनि इन्टलस्याटको अपरेटर हुनु अनिवार्य थियो । सदस्य नहुँदा वर्षभरको सर्किटको भाडा अग्रिम रूपमा तिरेर इन्टलस्याटको अपरेटर भएपछि मात्र सेवा चालु हुन्थ्यो । सदस्य हुन इन्टलस्याटको अधिकृत पूँजीको ०.५ प्रतिशत रकम लगानी गर्नुपर्दथ्यो र त्यो लगानी बापत लाभांश प्राप्त हुने हुँदा ननमेम्बर अपरेटर हुनु भन्दा मेम्बर अपरेटर हुनु राम्रो थियो । मन्त्रालयबाट समयमै यस सम्बन्धमा निर्णय नलिएका कारण सदस्य हुने प्रक्रियाले निकै लामो समय लियो । नेपाल इन्टलस्याटको सदस्य हुने प्रस्ताव वि.सं. २०४३ साल तिर विष्णु प्रताप शाह

सञ्चार सचिव भएका बखत पारित भयो । सदस्यता प्राप्त गर्न लागेको रकम नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले बेहोरेको थियो । नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले २०४५ साल फाल्गुण १८ गते Intelsat को सदस्यता प्राप्त गरेको थियो । नेपाल दूरसञ्चार संस्थान Intelsat को ११६ औं सदस्य हो । दोस्रो पटक वि.सं. २०४९ तिर लगानी रकम १ प्रतिशत पुर्‍याउने निर्णय गरेपछि इन्टेलस्याटमा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले भोटिङ राइट पनि प्राप्त गरेको थियो ।

४.२ आइ.टि.यु.को उपक्षेत्रीय कार्यालयको स्थापना

नेपालले सन् १९५७ मा आइ.टि.यु.को सदस्यता प्राप्त गरेको थियो । आइ.टि.यु बाट सुरुदेखि नै विशेषज्ञ सेवा तथा छात्रवृत्ति प्राप्त हुने गरेकाले नेपालको दूरसञ्चार विकासमा आइ.टि.यु.को सहयोग उल्लेखनीय रहेको छ । आइ.टि.यु.बाट विभिन्न दूरसञ्चार क्षेत्रका विशेषज्ञहरूका साथै विभिन्न मुलुकमा सञ्चालन हुने तालिम, सेमिनार, कार्यशालामा भाग लिन छात्रवृत्ति प्राप्त हुने प्रचुर सम्भावना भएकाले यो संस्थासँग सम्बन्ध सुधार गरी नेपाललाई बढि सहयोग उपलब्ध गराउन तत्कालीन संस्था प्रमुखको विशेष योगदान रहेको थियो । वि.सं. २०४० देखि २०५० सम्म को अवधिमा नेपालमा आइ.टि.यु.को सहभागितामा गोष्ठी र सेमिनारको आयोजना गरेर आइ.टि.यु.का विशेषज्ञ र पदाधिकारीहरू नेपाल आउने क्रममा निकै सुधार भयो । आइ.टि.यु.को क्षेत्रीय कार्यालय बैङ्ककमा थियो । सो क्षेत्रीय कार्यालयअन्तर्गत दुईवटा उपक्षेत्रीय कार्यालय जाकार्ता र कोलम्बोमा स्थापना भएका थिए । तामिल विद्रोहका कारण कोलम्बोमा रहेको कार्यालय अन्यत्र सार्ने तरखर गरिएको जानकारी आइ.टि.यु.का क्षेत्रीय विशेषज्ञबाट सन् १९८८ मा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका महाप्रबन्धकले पाएपछि सो उपक्षेत्रीय कार्यालय काठमाडौंमा सार्न अनुरोध गरिएको थियो । नेपाल उपक्षेत्रीय कार्यालय काठमाडौंमा राख्न उत्सुक छ भन्ने कुरा आइ.टि.यु. मुख्य कार्यालय जेनेभामा खबर गरियो । अरू देशले उपलब्ध गराए सरहको सुविधा नेपाल सरकारले दिन सक्दछ भन्ने आइ.टि.यु. उपक्षेत्रीय कार्यालय काठमाडौंमा राख्न आफ्नो सहमति हुने व्यहोराको पत्र नेपाल सरकारलाई आइ.टि.यु. बाट १९८९ तिर पठाइएको थियो । नेपाल सरकारले आइ.टि.यु. को अनुरोधलाई स्वीकार गरी उपक्षेत्रीय कार्यालयको स्थापना गर्न आवश्यक पर्ने स्थानीय खर्च नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले बेहोर्ने गरी आइ.टि.यु. को उपक्षेत्रीय कार्यालय काठमाडौंमा राख्ने प्रस्ताव वि.सं. २०४५ को अन्त्य तिर पारित गरेको थियो ।

उपक्षेत्रीय कार्यालय तालिम केन्द्र भवन बबरमहल, काठमाडौंमा स्थापना गरिनु विशेषज्ञको सेवा र छात्रवृत्ति पाउनु भन्दा पनि उपलब्धिपूर्ण थियो । आइ.टि.यु. बाट सञ्चालित विभिन्न योजनाअन्तर्गत आयोजना हुने सेमिनार र वर्कसप पनि काठमाडौंमा हुने व्यवस्था नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले गर्न थाल्यो । फलस्वरूप नेपाल दूरसञ्चार संस्थान अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा पनि परिचित हुने मौका पायो । उक्त उपक्षेत्रीय कार्यालयको प्रमुखका रूपमा पि.के. राम चौधरी, के.के. गुणबर्धन र डा. एस.के. हजेलाले २०४६ देखि २०५० सम्म कार्य गर्नु भएको थियो ।

४.३ परामर्श सेवा र दूरसञ्चारको विकासक्रम

प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरको बेलायत भ्रमण पश्चात नेपालमा पनि दूरसञ्चार सेवाको आवश्यकता महसुस गरिएको देखिन्छ । नेपालमा प्रारम्भिक टेलिफोन लाइनको विस्तार कार्यमा पनि बेलयाती विशेषज्ञको संलग्नता रहेको थियो । २००९ साल अघि नेपालको दूरसञ्चारमा परामर्श दिने काम बेलयाती इञ्जिनियरबाट भएको थियो भने तत्पश्चात भारतका हुलाक तथा दूरसञ्चार विभागबाट पनि परामर्श दिने काम सुरु भएको देखिन्छ । टेलिकम्युनिकेसन विभाग गठन पूर्वका केही वर्षहरू र तत्पश्चातका वर्षहरूलाई परामर्श सेवा राम्रोसँग प्रयोगमा ल्याइएको अवधिमा गणना गर्न सकिन्छ ।

भारतमा दूरसञ्चार र हुलाक सेवा एउटै विभागअन्तर्गत रहेको छ। तर भारतका वरिष्ठ दूरसञ्चार विशेषज्ञबाट नेपालमा सञ्चार विभागअन्तर्गत रहेको हुलाक, टेलिफोन, आकाशवाणी सेवाका लागि टेलिकम्युनिकेसन विभाग र हुलाकसेवा विभाग गठन गर्नु पर्दछ भन्ने परामर्श दिनु र त्यस परामर्शलाई नेपाल सरकारबाट कार्यान्वयन गर्नु एउटा महत्वपूर्ण आयाम मान्नुपर्ने हुन्छ। टेलिकम्युनिकेसन विभाग गठन पश्चात विभागले गर्नु पर्ने कार्यका लागि टेलिकम्युनिकेसन ऐन तर्जुमा गर्ने काममा पनि भारत सरकारको हुलाक तथा दूरसञ्चार विभागको विशेषज्ञको सेवा प्राप्त भएको छ। नेपालमा दूरसञ्चार विकासका लागि नेपाल, भारत र अमेरिकाको त्रिपक्षीय सम्झौताको आवश्यकता ठानी सम्झौता गर्नु पर्दछ भन्ने परामर्श दिने भारत तथा अमेरिकाका विशेषज्ञको सेवा पनि निकै फलदायी हुन गएको देखिन्छ।

दूरसञ्चार सेवाको विकास गर्ने क्रममा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार संधका विशेषज्ञको सेवा पनि महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ। नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको विकासमा विश्वबैंकको संलग्नता पश्चात विभिन्न विशेषज्ञहरूबाट परामर्श दिने काम सुरु भयो। नेपाल सरकारले पनि ती परामर्श सेवा सहज रूपमा स्वीकार गरेकाले पनि दूरसञ्चार सेवाले गति लिन सकेको देखिन्छ। टेलिकम्युनिकेसन विभाग नेपाल दूरसञ्चार समितिमा परिणत भएपछि दूरसञ्चार प्रशासनलाई चुस्त, दुरुस्त, सक्षम र गतिशील बनाउन कार्यकारी अधिकार समेत प्रयोग गर्ने गरी बेलायत सरकारको सहयोगमा चीफ इन्जिनियर, टेलिकम्युनिकेसन प्रबन्धक, विजनेस म्यानेजर र अर्थ नियन्त्रकको सेवा निकै लामो अवधिसम्म प्राप्त भएका कारण पनि नेपालको दूरसञ्चार विकासमा गतिशीलता आएको पुष्टि हुन्छ।

२०२८ सालदेखि २०३६ सालसम्म इन्जिनियरिङ, व्यापार प्रवर्द्धन, अर्थ तथा लेखा व्यवस्थापनमा परामर्श दिने कामले निरन्तरता पायो। कार्यालयका कर्मचारी सरह अधिकार प्रयोग गर्न पाउने सल्लाहकार बाहेक विश्वबैंकको ऋण सहयोगअन्तर्गत छानिएको बेलायती कन्सल्टेन्ट पिट मार्किट एण्ड मिचेल, बेलायतको आफ्नै सहयोगमा प्रिस कार्डियो एण्ड राइडर परामर्शदाताको सेवा र अर्थस्टेसन तथा टेलेक्स एक्सचेञ्ज आयोजनाको कार्यान्वयनका लागि नियुक्त परामर्शदाता क्राउन एजेन्ट, डेनमार्कको अनुदान सहयोगअन्तर्गत केबल नेटवर्क विस्तारका लागि कार्ल ब्रो, फिनल्यान्डको अनुदान सहयोगअन्तर्गत ट्रान्समिसन लिङ्क विस्तार र कम्प्युटर बिलिङ प्रोजेक्टका लागि फिनल्यान्डको टेलिकोनको परामर्श सेवाले उल्लेखनीय भूमिका निभाएका छन्।

परामर्श दाताको संक्षिप्त विवरण

परामर्शदाता उपलब्ध गराउने देश / संस्था	परामर्श दिने संस्था वा विशेषज्ञ	परामर्श दिएको क्षेत्र	अवधि
१. बेलायत	आर जी किल वर्न	ट्रुङ्क टेलिफोन लाइनविस्तार तथा मर्मत	२००७ साल अघि
२. भारत	डाकतार विभाग	प्राविधिक तालिम	२००९ साल अघि
३. भारत	डाकतार विभाग	संगठन सुधार	२००९ साल पछि
४. भारत	डाकतार विभाग	टेलिकम्युनिकेसन ऐन निर्माण	२०१६ साल पछि
५. भारत	डाकतार विभाग (भारत)	नेपाल भारत विच अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा र स्थानीय टेलिफोन एक्सचेञ्ज	२०१६ देखि २०२१ सालसम्म
यू.एस.ए.,	यू.एस.एड.	एस.एस.वी. आ.वा. सेवा	
६. आइ.टि.यू.	ए.एच.वालड्रम	दूरसञ्चार योजना तर्जुमा, तालिम केन्द्र सम्बन्धी योजना	२०२५-०२८

परामर्शदाता उपलब्ध गराउने देश / संस्था	परामर्श दिने संस्था वा विशेषज्ञ	परामर्श दिएको क्षेत्र	अवधि
७. जापान	के.डि.डी.	काठमाडौँ टोकियो एच.एफ. लिङ्क	
८. हङकङ	केबल एन्ड वायरलेस	म्यानुअल टेलेक्स एक्सचेञ्ज, काठमाडौँ हङकङ एच.एफ. लिङ्क	
९. भारत	भारतीय विदेश सञ्चार निगम	काठमाडौँ बम्बै एचएफ लिङ्क	
१०. बेलायत	मिष्टर च्याटविन	दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन	२ वर्ष
	मिष्टर डब्ल्यू आइ.एल.रे.	इन्जिनियरिङ	४ वर्ष
	मिष्टर क्रसो	इन्जिनियरिङ	
	मिष्टर स्टेवीड	अर्थ तथा लेखा व्यवस्थापन	१२ वर्ष
	मिष्टर बेटस र मिष्टर माइल्स	व्यापार प्रवर्धन	८ वर्ष
	मिष्टर माइकल	पावर	८ वर्ष
११. विश्वबैंक	पिट मार्विक एण्ड मिचेल	दूरसञ्चार संगठन विस्तार सर्व पक्ष	२०२७ / २०२८
१२. बेलायत	प्रिस कारडियो एण्ड राइडर	नम्बरीङ प्लान, ट्रान्समिसन प्लान, स्वीचिङ प्लान, स्वचालित एक्सचेञ्जको स्पेसिफिकेसन र वोल्पत्र आव्हान डकुमेन्ट्स, दोश्रो चरण माइक्रोवेभ लिङ्क को स्पेसिफिकेसन र वोल्पत्र आव्हान डकुमेन्ट्स	
१३. बेलायत	क्राउन एजेन्ट	टेलेक्स एक्सचेञ्ज र अर्थस्टेसन	
१४. एसिया	प्यासिफिक टेलिकम्युनिटी	एक दर्जन जति	विभिन्न उद्देश्य इ.सं. १९७९ देखि इ.सं. १९९० सम्म
१५. आइ.टि.यू.	राजेश मलहोत्रा	फ्रिक्वेन्सी प्लान (सञ्चार मन्त्रालय)	
१६. डेनमार्क	कार्लब्रो	केबल नेटवर्क प्लानिङ तथा योजना कार्यान्वयन	
१७. फिनल्यान्ड	टेलिकन	कम्प्युटराइजेसन तथा बिलिङ व्यवस्थापन	

५. प्रकाशनको सुरुआत

५.१ वार्षिक प्रतिवेदन (Annual Report)

विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा दूरसञ्चार संस्थानले दूरसञ्चारको संरचना निर्माण र सेवा विस्तारमा अपेक्षित सफलता हासिल गरेता पनि विद्यमान संरचना तथा सेवाहरूको लेखाजोखा, सेवाको स्तर, राजस्व तथा खर्चको अवस्था आदिको विवरण भल्कने पुस्तिका नियमित रूपमा प्रकाशन गर्ने कार्यको थालनी भएको थिएन। यसैलाई मध्यनजर गरेर व्यवस्थापनले २०४३ सालदेखि नियमित रूपमा Annual Report प्रकाशन गर्दै आएको छ।

५.२ टेलिकम त्रैमासिक पत्रिका

२०४३ साल जेष्ठ महिनामा दूरसञ्चार क्षेत्रमा भइरहेको दूततर प्रगतिका बारेमा कर्मचारी तथा ग्राहक वर्गलाई जानकारी गराउने उद्देश्यले Telecom Journal त्रैमासिक पत्रिकाको प्रकाशन सुरु भयो। २०४६ सालसम्म नियमित रूपमा प्रकाशित यो पत्रिका २०४६ प्रछि प्रकाशन हुन सकेन।

६. तत्कालीन राजा वीरेन्द्र र रानी ऐश्वर्यबाट दूरसञ्चार केन्द्रहरूको अवलोकन

अन्य क्षेत्रहरूको दाँजोमा नेपालमा दूरसञ्चार क्षेत्रमा भएको प्रगति सन्तोषजनक भएको र 'विकासका लागि सञ्चार' भन्ने मूल नारालाई सार्थक बनाउँदै देश विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान भइरहेको थियो। यसै कारणले नै तत्कालीन

राजा वीरेन्द्र र रानी ऐश्वर्यको काठमाडौँस्थित महत्त्वपूर्ण दूरसञ्चार केन्द्रहरू अर्थस्टेसन बलम्बु, केन्द्रीय टेलिग्राफ अफिस त्रिपुरेश्वर, टेलिफोन एक्सचेञ्ज भवन सुन्धारा र नक्साल एक्सचेञ्ज भवनहरूमा २०४२ साल चैत्र १ गते ऐतिहासिक भ्रमण भएको थियो। सो समयमा राजा वीरेन्द्र र रानी ऐश्वर्यबाट

तत्कालीन राजा वीरेन्द्रबाट नक्साल एक्सचेञ्जको निरीक्षण भ्रमण

दूरसञ्चारको विकासका बारेमा विभिन्न जिज्ञाशाहरू राखी दूरसञ्चार परिवारको हौसला बढाउने काम भएको थियो।

७. विशेष हुलाक टिकटको प्रकाशन

APT को स्थापनासँगै दूरसञ्चार संस्थानले APT को हरेक कार्यक्रममा सक्रिय सहभागिता जनाइ पूर्ण लाभ पनि लिइआएको थियो। APT ले वार्षिक रूपमा सञ्चालन गर्ने Seminar, workshop आदिमा सहभागिता जनाउनुका साथै समय-समयमा नेपालमा नै Host गर्ने पनि गरिआएको हो। APT स्थापनाको एक दशक पूरा गरेको

१४२ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

अवसरमा नेपालले यसको महत्त्व भल्काउन २०४९ सालमा विशेष हुलाक टिकट प्रकाशन गरेको थियो। यसका अतिरिक्त सरकारले दूरसञ्चार सेवासँग सम्बन्धित अन्य केही हुलाक टिकट पनि यस प्रकार प्रकाशित गरेको पाइन्छ;

टिकट सौजन्य: शंकर श्रेष्ठ, महासचिव, नेपाल फिलेटेलिक सोसाईटी

द. युनियनहरूको गठन सुरु

२००७ सालको क्रान्तिताका खासगरी उद्योग, कलकारखानाका मजदुरहरूले हडताल गरेर आन्दोलन चर्काएको सन्दर्भ इतिहासमा उल्लेख छ। तर पञ्चायती व्यवस्थामा यस्तो अवस्था रहेन। हुन त त्यस बखत पनि प्रशस्त उद्योग, कलकारखानाहरू स्थापना भएका थिए। कर्मचारी वर्गले पनि सङ्गठन (युनियन) बनाउने कुरामा त्यति चासो दिएको पाइँदैन। २०४६/०४७ सालमा भएको जनआन्दोलनका क्रममा कर्मचारीहरू सङ्गठित भएर आन्दोलनमा होमिएका थिए। आन्दोलन सकिए लगत्तै कानुनी रूपमा नै कर्मचारी युनियनहरू स्थापना हुन थाले। वास्तवमा २०४७ सालमा बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था पुनः स्थापना भएपछि निजी कम्पनी तथा सरकारी निकायहरूमा कर्मचारीहरूको संघ, संगठन खोल्ने लहर नै चल्यो। फलस्वरूप दलगत रूपमा कर्मचारी, मजदुर, संगठनहरू खुले। दूरसञ्चार क्षेत्रमा पनि कर्मचारी युनियनहरू स्थापना भए।

९. महसुल

९.१ स्थानीय टेलिफोन महसुल दर समय-समयमा परिमार्जन गर्ने क्रममा २०४३ सालमा पनि परिमार्जन गरिएको थियो। दूरसञ्चार सेवाको दीर्घकालीन विकासका लागि सेवामा आधारित महसुल निर्धारण गर्न आवश्यक भएता

पनि दूरसञ्चार सेवाको पहुँच सर्वसाधारणमा व्यापक रूपमा भइनसकेकाले अन्तर्राष्ट्रिय सेवाबाट अन्तर्देशीय सेवालाई टेवा दिने खालको महसुल कायमै रह्यो । तर विस्तारै यो परिपाटीमा सुधार गर्न २०४३ साल कार्तिक १ गतेदेखि लागू हुने गरी नयाँ महसुल दर कायम गरियो जसको छोटकरी विवरण यस प्रकार छ;

९.२ अन्तर्देशीय ट्रङ्क महसुल

२०४२ सालमा STD सेवा प्रारम्भ हुनुभन्दा अगाडि अपरेटर मार्फत हुने कलमा न्यूनतम ३ मिनेटको ट्रङ्क कल महसुल लागू हुने व्यवस्था थियो । ग्राहक आफैले घरबाट गर्ने STD कलमा प्रतिमिनेट निम्न अनुसार महसुल दर कायम गरिएको थियो;

सि.नं.	दूरी	दर प्रतिमिनेट रु.
१.	२५ कि.मि. सम्म	१.८०
२.	२६ देखि ५० कि.मि. सम्म	३.६०
३.	५१ देखि १०० कि.मि. सम्म	७.२०
४.	१०१ देखि २०० कि.मि. सम्म	१०.८०
५.	२०१ देखि ४०० कि.मि. सम्म	१३.५०
६.	४०० कि.मि. देखि माथि	१८.००

९.३ अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुल

अन्तर्राष्ट्रिय कल प्रति मिनेटको दर निर्धारण हुने र न्यूनतम ३ मिनेटको महसुल तिर्नु पर्ने व्यवस्था थियो । अपरेटर मार्फत हुने कलको Cancellation Fee समेत एक मिनेटको तिर्नु पर्ने व्यवस्था थियो । २०४४ सालमा ISD सेवा प्रारम्भ भएपछि न्यूनतम एक मिनेटको महसुल तिरे पुग्ने र ६ सेकेन्डको एक पल्स कायम गरी पल्स दरका आधारमा महसुल लिने व्यवस्था भयो । २०४४ सालमा भारत बाहेक अन्य मुलुकको अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुल पाँच समूहमा विभाजन गरी दर कायम भएको थियो । अन्तर्राष्ट्रिय सेवा प्रदायक संस्थालाई बुझाउनु पर्ने विदेशी मुद्राको मिल्दो जुल्दो दर कायम गरी महसुल समूह निर्धारण गरिको थियो ।

९.३.१ २०४४ सालमा कायम रहेको अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुल दर;

समूह	देशहरू	पहिलो ३ मिनेट(रु)	थप प्रति मिनेट(रु)	खारेज दर (रु)
प्रथम	जापान, थाइलैण्ड , हङकङ, पाकिस्तान, वर्मा, अफगानिस्तान, ईरानलगायत देशहरू	१९५/-	६५/-	१९/-

समूह	देशहरू	पहिलो ३ मिनेट(रु)	थप प्रति मिनेट(रु)	खारेज दर (रु)
द्वितीय	अष्ट्रेलिया, अर्जेन्टिना, अष्ट्रिया, इराक, इटली, क्यानाडा, चीन, जर्मनी, सोभियत, फ्रान्स, श्रीलङ्का, स्वीजरल्यान्ड, बेलायत लगायतका देशहरू	२२५/-	७५/-	२२/-
तृतीय	अन्टिगुवा, उरुग्वे, न्यूजिल्यान्ड, यू.एस.ए, सिरीया आदि	२५५/-	८५/-	२५/-
चौथो	अल्बेनिया, कतार, भियतनाम, दक्षिण अफ्रिका, युगान्डा लगायत अफ्रिकी मुलुकहरू	२८५/-	९५/-	२८/-
पाँचौ	अल्स्का, अङ्गोला, कङ्गो, क्याम्बुचिया, कोरिया, ग्वाटेमाला, चिली, ब्राजिल, सुडान, फिजी, स्वाजिल्याण्ड आदि	३१५/-	१०५/-	३१/-

सम्झौता अनुसार विदेशी सेवा प्रदायकले लिने शेयरिङ (Accounting rate) नै अन्तर्राष्ट्रिय महसुल दरको मुख्य आधार रहेको थियो ।

१.३.२. वि.सं. २०४९ मा कायम रहेको अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुल दर;

वि.सं. २०४४ मा सार्क क्षेत्रका मुलुकका लागि छुट्टै दर कायम भयो । सार्क मुलुकका लागि न्यूनतम ३ मिनेटको रु. १३५/- र प्रति मिनेट रु.४५/- कायम गरियो । माइक्रोवेभबाट भारतमा हुने कलको रु. ९०/- र प्रति मिनेट रु.३०/- कायम भयो । अन्य समूह यथावत् रही वि.सं. २०५६ मा निम्नानुसार अन्तर्राष्ट्रिय महसुल दर रहेको देखिन्छ;

समूह	न्यूनतम ३ मिनेटको रु.	प्रति मिनेटको रु.	प्रति पल्ल दर रु.
प्रथम समूह (सार्क मुलुक)	१३५/-	४५/-	४/५०
द्वितीय	३६०/-	१२०/-	१२/-
तृतीय	४०५/-	१३५/-	१३/५०
चौथो	४५०/-	१५०/-	१५/-
पाँचौ	५४०/-	१८०/-	१८/-

अन्तर्राष्ट्रिय महसुलदरमध्ये सबैभन्दा महँगो दर यो नै हुनुपर्छ । यो दर २०५६ सालसम्म कायम रहेका देखिन्छ । यस पछि क्रमशः महसुल दर घट्ने क्रम सुरु भयो ।

९.३.३ नेपाल दूरसञ्चार संस्थाले सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराउँदै आएको विभिन्न दूरसञ्चार सेवाहरू, सो बापत लाग्ने महसुल तथा तिनमा २०४८ साल मार्ग १ गतेदेखि लागू हुने गरी दिइने सहूलियतका बारेमा सोही दिन (मार्ग १ गते) एउटा सूचनाद्वारा जानकारी दिइएको थियो । सूचना अनुसार महसुल दर यस प्रकार थियो;

१. टेलिफोनका ग्राहकहरूले राखेको धरौटी रकममा वार्षिक ५०% प्रतिशतका दरले उपरोक्त मितिदेखि ब्याज दिने नयाँ व्यवस्था गरिएको,
२. बेलुका ९ बजेदेखि बिहान ७ बजेसम्म हुने आन्तरिक (Domestic) ट्रङ्क टेलिफोन सेवाको महसुल निम्न बमोजिम कायम गरिएको थियो;

दूरी अनुसारको क्षेत्रहरू	हालको दर प्रति मिनेट रु.	नयाँ कायम हुने सहूलियत दर प्रति मिनेट रु.
क.	१।	०।८०
ख.	२।	१।६०
ग.	४।	३।२०
घ.	६।	४।८०
ङ.	८।	६।४०

३. बिहान ७ बजेदेखि बेलुकी ९ बजेसम्म हुने आन्तरिक ट्रङ्क टेलिफोन सेवाको नयाँ महसुल दर निम्न बमोजिम कायम गरिएको थियो;

दूरी अनुसारको क्षेत्रहरू	हालको दर प्रति मिनेट रु.	नयाँ कायम हुने सहूलियत दर प्रति मिनेट रु.
क	१।	१।२०
ख.	२।	२।४०
ग.	४।	४।८०
घ.	६।	७।२०
ङ.	८।	९।६०

४. टेलिफोन मेन कनेक्सनको प्रति महिना रु.१००। को सट्टा रु. १५०। मासिक महसुल कायम गरिएको थियो । साथै अस्थायी कनेक्सन र पटके कनेक्सनमा मेन कनेक्सनमा लाग्ने महसुलमा क्रमशः ५९% र १००% थप महसुल लाग्ने व्यवस्था गरियो ।

५. एक्सटेन्सन सेट प्रत्येकको मासिक रु. १००। कायम गरियो ।

६. जडान खर्च मेन कनेक्सनमा रु.२००० र एक्सटेन्सनका लागि रु.७००। लिङ्ग आएकोमा मेन कनेक्सनको शुल्क यथावत् राखी टेलिफोन सेट (मेन तथा एक्सटेन्सन सेट) संस्थाले उपलब्ध गराउँदै आएकोमा सोही मितिदेखि ग्राहकले संस्थानसँग टेलिफोन सेट किन्नु पर्ने व्यवस्था लागू भयो ।
७. नेपाल र भारतबीच टेरिस्टियल माइक्रोवेभ माध्यमबाट हुने ट्रङ्क टेलिफोनको महसुल प्रति मिनेट रु. २०। रहेकोमा उपरोक्त मितिदेखि प्रति मिनेट रु. ३०। कायम गरिएको थियो ।
८. प्रइभेट एक्सचेञ्ज बोर्ड राख्ने ग्राहकहरूका लागि निम्नबमोजिम नयाँ मासिक महसुल दर कायम गरियो;

(क) २५ लाइन क्षमता सम्मका लागि मासिक रु.	२००।
(ख) ५० लाइन क्षमता सम्मका लागि मासिक रु.	३००।
(ग) ५० लाइन क्षमता भन्दा बढीका लागि मासिक रु.	५००।
९. नेपाल र अन्य देशहरू बीच हुने (सार्कका देशहरू बाहेक) अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क टेलिफोन सेवाको महसुल दर निम्न बमोजिम कायम गरियो;

देशहरू	कायम रहेको महसुल प्रति मिनेट रु.	नयाँ कायम हुने महसुल दर प्रति मिनेट रु.
क समूहका	८०.००	१२०.००
ख समूहका	९०.००	१३५.००
ग समूहका	१००.००	१५०.००
घ समूहका	१२०.००	१८०.००

१०. ब्यूरोफ्याक्स र फोटो टेलिग्राम सेवाको हकमा नयाँ संशोधित ट्रङ्क टेलिफोनको महसुल दरबाट हुन आउने महसुल दर कायम गरिएको थियो ।
११. आकाशवाणी सेवा, आन्तरिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिग्राम सेवा, आन्तरिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिक्स सेवा र सार्कका देशहरूमा स्याटेलाइटका माध्यमबाट हुने ट्रङ्क टेलिफोन सेवाको महसुल दर यथावत् कायम गरियो ।
१२. टेलिफोन (ट्रङ्क टेलिफोन समेत) को महसुल समयमा नबुझाएमा महसुल बुझाउनु पर्ने अन्तिम म्याद नाघेको मितिपछि पहिलो एक महिनाका लागि बुझाउनु पर्ने बिल रकमको ३.५५ र दोस्रो महिनाका लागि ७५ का दरले बिलम्ब शुल्कको नयाँ व्यवस्था गरियो र त्यसपछि लाइन काटिने व्यवस्था गरिएको थियो ।

परिच्छेद : सात

दूरसञ्चार प्रविधिमा अप्टिकल फाइबरदेखि मोबाइल फोनसम्मको फड्को (वि.सं. २०५१-२०६०)

- » पृष्ठभूमि
- » प्रविधि र सेवा
- » नियामक संस्थाको गठन
- » सङ्गठन संरचना
- » संस्थानको सिल्भर जुबली (दूरसञ्चार संस्थानको पच्चीस वर्ष पूरा)
- » **Newsletter** प्रकाशनको सुरुआत
- » दूरसञ्चार प्रणालीको क्षति
- » कम्पनीमा परिवर्तन गर्ने तयारी
- » महसुल

दूरसञ्चार प्रविधिमा अप्टिकल फाइबरदेखि मोबाइल फोनसम्मको फड्को

(वि.सं. २०५१-२०६०)

१. पृष्ठभूमि

नेपाल दूरसञ्चार संस्थान गठन भएको १८ वर्षपछिको दशक दूरसञ्चार क्षेत्रको चौतर्फी विकासका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण दशकका रूपमा लिन सकिन्छ। दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासका लागि दूरसञ्चार प्राधिकरणको गठन र निजी क्षेत्रको प्रवेश यो दशकको एउटा महत्त्वपूर्ण उपलब्धिका रूपमा लिन सकिन्छ भने नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका लागि पनि यो उल्लेख्य दशकका रूपमा लिन सकिन्छ। यसै दशकमा संस्थानले सूचना-प्रविधि समाज निर्माणका लागि नभै नहुने मोबाइल फोन, इन्टरनेट र इमेल जस्ता अत्याधुनिक सेवाहरू मात्र सञ्चालनमा ल्याएन अपितु पूर्व-पश्चिम राजमार्गमा अप्टिकल फाइबर केबल बिछ्याउन महत्त्वपूर्ण सम्झौता समेत गर्‍यो। दूरसञ्चार संस्थानलाई आजको अवस्थामा पुर्‍याउन यी प्रविधिहरूको मुख्य भूमिका रहेकोमा दुई मत नहोला। यसै दशकको अन्त्यतिर नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको एकाधिकारबाट सेवा उपलब्ध गराउने वातावरणलाई प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणमा ढाल्न कम्पनीमा परिणत गर्ने तयारी पनि भयो। यसै दशकमा दूरसञ्चार नीति २०५६, सूचना-प्रविधि नीति २०५७, सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रको दीर्घकालीन नीति २०५९, दूरसञ्चार नीति २०६० र दूरसञ्चार ऐन २०५३ का प्रावधानहरूबाट नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले पाइआएका उच्चतम कानुनी हैसियतमा निकै परिवर्तन देखा पर्‍यो। सोही विषयलाई 'दूरसञ्चार प्रविधिमा अप्टिकल फाइबरदेखि मोबाइल फोनसम्मको फड्को' शीर्षकमा यस परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ।

२. प्रविधि र सेवा

२.१ पूर्वाधार विकास

२.१.१ अप्टिकल फाइबर लिङ्कको स्थापना

काठमाडौँ उपत्यकामा जडान भएका टेलिफोन एक्सचेञ्जहरू PCM Link बाट एक अर्कामा आबद्ध हुँदै आएकोमा एक्सचेञ्जहरूको क्षमता वृद्धि हुँदा ट्रान्समिसन च्यानलको क्षमता समेत वृद्धि गराउन र गुणस्तरमा सुधार ल्याउन २०५२ सालमा PCM Link को ठाउँमा अप्टिकल फाइबर लिङ्कको स्थापना गरियो। नेपालमा अप्टिकल फाइबर केबल जडानको सुरुआत यसैबाट भएको मान्न सकिन्छ। हुनतः सर्वप्रथम दूरसञ्चार संस्थानले पूर्वको जिल्ला ताप्लेजुङमा रहेको सुकेटार रिपिटर स्टेसनबाट एक्सचेञ्जसम्मको करिब २०० मि. दूरीमा अप्टिकल फाइबर केबल जडान गरेको थियो तर यो सिर्फ दुई स्थानमा जडान भएका उपकरणहरू जोड्नका लागि मात्र प्रयोग भएको थियो।

२.१.२ ए टाइप अर्थस्टेसन स्थापना

नेपालमा बि.टाइपको अर्थस्टेसन स्थापना भएपछि अन्तर्राष्ट्रिय सेवामा व्यापक सुधार आएको मात्र नभएर विभिन्न देशहरूसँग हुने ट्राफिकमा पनि ठूलो वृद्धि भएको थियो। फलस्वरूप विभिन्न देशसँग सोभै सम्पर्क गर्न

सर्किटहरूमा पनि वृद्धि हुनु आवश्यक भयो । यस्ता कुरालाई ध्यानमा राखी ए टाइप अर्थस्टेसन स्थापना गर्न सके फाइदाजनक हुने देखि २०५३ सालमा ए टाइप अर्थस्टेसन स्थापना गरियो ।

२.१.३ अन्तर्राष्ट्रिय गेटवे एक्सचेञ्जको स्थापना

अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क कलको महत्त्वपूर्ण हिस्सा भारतसँग भएता पनि अन्य देशहरूसँग पनि टेलिफोनको ट्राफिकमा निकै वृद्धि हुँदै आएको थियो । तर पनि नेपालमा छुट्टै International Gateway Exchange स्थापना गरिएको थिएन । सुन्धारामा जडान भएको Central II Exchange ले नै Local, Trunk, International Trunk Exchange को काम गर्दै आएको थियो । एउटा एक्सचेञ्जले तीन वटा महत्त्वपूर्ण काम गर्दै आएकाले सुन्धारा एक्सचेञ्ज ज्यादै सम्वेदनशील (vulnerable) थियो । अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सेवाका लागि छुट्टै एक्सचेञ्जको व्यवस्था गरिने परिपाटि अनुसार पाटनको जावलाखेलमा International Gateway Exchange को स्थापना भयो ।

अन्तर्राष्ट्रिय गेटवे एक्सचेञ्ज भवन, जावलाखेल

२.१.४ CDOT Exchange स्थापना

वि.सं. २०३० को दशकमा सञ्चालनमा ल्याइएको म्यानुअल टेलिफोन एक्सचेञ्जहरूबाट दिइँदै आएको सेवामा समय सापेक्ष सुधार गर्न यी एक्सचेञ्जहरू विस्तारै विस्थापित गरी स्वचालित एक्सचेञ्जहरू जडान गर्न आवश्यक भएको थियो । त्यस बखत भारतमा निर्मित CDOT Exchange को निकै प्रचार-प्रसार भएको थियो । भारतले आफ्नो वातावरण सुहाउँदो डिजाइन गरी आफ्नै देशमा निर्माण गरेकाले नेपालका लागि पनि उपयुक्त हुन्छ भन्ने ठानेर CB Exchange विस्थापित गरी CDOT Exchange स्थापनाको कार्य सुरु भयो । नेपालमा सर्वप्रथम २०५१ साल आषाढमा मोरङ जिल्लाको रङ्गेलीमा १५० लाइन क्षमताको CDOT Exchange सञ्चालनमा ल्याइयो । पछि देशका विभिन्न स्थानहरूमा व्यापक रूपमा CDOT Exchange जडान गरियो ।

२.१.५. Immersat Terminal को प्रयोग

२०४० को दशकमा खासगरी काठमाडौँ उपत्यकाको बढ्दो शहरीकरणका कारण टेलिफोनको मागमा अत्याधिक वृद्धि हुन गएको थियो । यहाँसम्म कि टेलिफोन मागका लागि दरखास्त दिएको १०/१२ वर्षपछि मात्र टेलिफोन पाइने अवस्था रह्यो । यस्तो अवस्थामा मुलुकमा कुनै नयाँ आयोजना या अफिस स्थापना हुन गएमा पनि टेलिफोन सुविधा पाउने स्थिति थिएन । यस्ता अफिस तथा आयोजना स्थल सदरमुकामबाट टाढा भए समस्या भन्नु चर्को हुन्थ्यो । यस्तै समस्यालाई सम्बोधन गर्न VHF सेटको जडानमा विशेष प्राथमिकता दिइयो । तर यी VHF सेटहरू धेरै जसो राजनीतिक दृष्टिबाट वितरण गर्ने परिपाटी बस्यो भने यसको सेवा पनि त्यति सन्तोषजनक हुन सकेन । अतः समयको मागलाई दृष्टिगत गरी संस्थानले २० थान Immersat terminal खरिद गर्‍यो । कालीगण्डकी जस्तो बृहत् आयोजना सञ्चालन गर्न आवश्यक हुने सञ्चार साधनका लागि यस्ता सेटहरू प्रयोगमा ल्याइयो र खुबै काम पनि दियो । दूरसञ्चारले आपतकालीन अवस्थामा क्षेत्रीय रूपमा सम्पर्क नछुटोस् भन्नाका लागि एक-एक Immersat set क्षेत्रीय रूपमा पनि सञ्चालनका लागि राख्यो ।

२.१.६. VSAT बाट टेलिफोन सेवाको सुरुआत

नेपालमा सर्वप्रथम VSAT सेवाको सुरुआत २०५३ सालमा भएको थियो । यो VSAT उपकरण सर्वप्रथम माइक्रोवेभ प्रणालीबाट टेलिफोन पुर्‍याउन कठिन भएका हिमाली भेगका विकट तथा महत्त्वपूर्ण ठाउँ जोमसोममा र पछि यस्तै अन्य स्थानहरू स्याङ्बोचे, मनाङ, हुम्ला, डोल्पा, मुगु र कालीगण्डकी गरी ७ स्थानमा VSAT उपकरण जडान गरी टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराइएको थियो ।

२.१.७. Regional Satellite Station (RSAT) को स्थापना

देशको भौगोलिक बनौटका कारण दूरसञ्चार संस्थानले अन्तर्देशीय ट्रङ्क टेलिफोन सेवाका लागि अधिराज्यभर माइक्रोवेभ र मार्टस टावरको स्थापना गरेको छ । यसरी जडान भएका माइक्रोवेभ टावर तथा रिपिटर स्टेसनहरू मध्ये केही निकै महत्त्वपूर्ण रहेको र एक भन्दा बढी जिल्लालाई दूरसञ्चार सेवा पुर्‍याउने खालका पनि थिए । द्वन्दकालमा धेरै टावर एवम् रिपिटर स्टेसनहरूमा क्षति पुगेको थियो । यस्तै एक समयमा सिन्धुली जिल्लाको मदनवास रिपिटर स्टेसनमा भएको क्षतिको कारण जनकपुर जिल्ला काठमाडौँबाट डेढ महिना जति सम्पर्क बाहिर रहेको थियो । यो दूरसञ्चार संस्थानका लागि एउटा लाजमर्दो अवस्था थियो । यसैबाट शिक्षा लिएर व्यवस्थापनले ट्रान्समिसन लिङ्कको backup का लागि स्याटेलाइट लिङ्कको व्यवस्था गर्ने निधो गर्‍यो । कहिले काहीँ माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन लिङ्कमा फल्ट आएर लामो समयसम्म दूरसञ्चार सेवा अवरुद्ध नहोस् भन्नका लागि संस्थानले विकल्पका रूपमा आ.व २०५९ सालमा भैरहवा, पोखरा, नेपालगञ्ज र विराटनगरमा Regional Satellite Station (RSAT) स्थापना गरेको थियो । पछि धनगढीमा पनि RSAT स्थापना गरियो । यसरी Regional Satellite Station (RSAT) को स्थापना पछि कुनै पनि जिल्ला लामो समयका लागि सेवाबाट वञ्चित हुनु परेन ।

२.१.८. Packet Switching सञ्चालन

दूरसञ्चार संस्थानले सन् १९९५ मा ३१६ लाइन क्षमताको X-25 र X.75 Protocol मा आधारित Packet Switching सञ्चालनमा ल्यायो । यो सेवा डाटा सेवा लिन चाहने ग्राहकहरूको सुविधालाई ध्यानमा राखेर सञ्चालनमा ल्याइएको थियो । यो सेवा काठमाडौँ, विराटनगर, वीरगञ्ज र पोखरामा उपलब्ध गराइएको थियो । तर बजार व्यवस्थापनको कमजोरीले गर्दा यो सेवा सोंचे जस्तो विस्तार हुन सकेन ।

२.१.९. Optical link PDH बाट SDH

काठमाडौँ उपत्यकामा PDH Optical link लाई २०५४ सालमा विस्थापन गरेर SDH optical link सञ्चालनमा ल्याइयो । यो लिङ्क सञ्चालनमा आएपछि क्षमतामा विस्तार मात्र भएन सेवामा पनि अपेक्षित सुधार आयो ।

२.१.१०. GSM प्रविधिमा आधारित मोबाइल टेलिफोन सेवाको सुरुआत

विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सभा, सम्मेलनमा भाग लिन जाँदा मोबाइल टेलिफोन सेवा सम्बन्धमा कुरा उठ्ने र दक्षिण एसियाको भुटानमा समेत मोबाइल सेवा सञ्चालनमा ल्याउन गृहकार्य सुरु भएको अवस्थामा नेपालमा यो सेवा सञ्चालनमा नआउनु दूरसञ्चार संस्थान जस्तो राष्ट्रिय सेवा प्रदायकका लागि एउटा लाजमर्दो अवस्था थियो । सुरुमा मोबाइल टेलिफोन सेवा निजी क्षेत्रलाई मात्र सञ्चालन गर्न दिने भन्ने दूरसञ्चार प्राधिकरणको अडान रहेकोमा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका तत्कालीन व्यवस्थापनले तालुक मन्त्रालयलाई सहमत गराइ मोबाइल टेलिफोन सेवा सुरुआत गर्ने स्वीकृति पायो । तदनुसार नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले विधिपूर्वक उपकरणहरू भिकाएर जडानगरी GSM Mobile Telephone सेवाको Test lunch २०५५ चैत्र २९ गते सम्पन्न गर्‍यो । अन्ततः २०५६ साल वैशाख २९ गते रीतपूर्वक मोबाइल टेलिफोन सेवा सञ्चालन गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त गरी २०५६ साल वैशाख ३० गतेबाट काठमाडौँमा विधिवत सेवा सुरु गर्‍यो । १०,००० लाइन क्षमताको मोबाइल उपकरणहरू इजरायली टेलेराड कम्पनीमा निर्मित थिए । काठमाडौँ उपत्यकाबाट सुरु गरिएको मोबाइल सेवा पछि विराटनगर, वीरगञ्ज र पोखरामा पनि विस्तार गरियो । सुरुमा काठमाडौँमा १७ वटा Base station बाट ६००० लाइन, र ३१३ वटा Base Station बाट विराटनगर, वीरगञ्ज र पोखरामा क्रमशः १४००, १२०० र १४०० लाइन जडान गरिएको थियो । स्थापना कालमा यो सेवा महँगो भएको र मोबाइल सेटको मूल्य पनि चर्को भएकाले सर्वसाधारणले यो सेवा afford गर्न सकेनन् र अपेक्षित रूपमा यो सेवाको माग भएन । तर सेवाको मूल्यमा कमी आएपछि यसको माग बढ्दै गयो भने उपादेयता पनि महसुस हुँदै गयो । २०६० साल भाद्र ६ गतेबाट Prepaid सेवा को सुरुआतसँगै यसको मागमा अप्रत्याशित वृद्धि भयो र २०६० चैत्रसम्म आइपुग्दा दूरसञ्चार संस्थानको मोबाइल ग्राहकको कुल संख्या १,३४,२६३ पुग्न गयो ।

२.१.११. Transborder link को स्थापना

नेपालको भारतसँग परापूर्व कालदेखि सुसम्बन्ध रहँदै आएको यथार्थ हाम्रा सामु रहेको छ । खासगरी दुवै मुलुकका सीमा क्षेत्रमा रहने नागरिकहरूको व्यापारिक मात्र होइन कि वैवाहिक सम्बन्ध पनि रहँदै आएकोले दूरसञ्चार सेवामा पनि चासो रहनु स्वभाविकै हो । यसै यथार्थतालाई मध्यनजर गरी 27th – 29th Sep, 2000 मा काठमाडौँमा भएको नेपाल-भारत दूरसञ्चार Co-ordination meeting मा सकेसम्म सीमानाका थप ४ स्थानहरू भैरहवा-सुनौली, नेपालगञ्ज-रुपैडिया, महेन्द्रनगर-टनकपुर र काँकडभित्ता-पानीटङ्की बीच अप्टिकल फाइबर केबलबाट जोड्ने सहमति भएको थियो । यस अधिको मिटिङ्मा नै विराटनगर-जोगवनी, वीरगञ्ज-रक्सौल, Trans-Boarder Link स्थापना गरी सेवा सञ्चालन गर्ने र प्रत्येक कलमा ५ रुपैयाँ मात्र लाग्ने सम्झौता भएको थियो । फलस्वरूप २०५७ साल चैत्र १ गते (14th april 2001) देखि नेपालको वीरगञ्ज र भारतको रक्सौल, तथा नेपालको विराटनगर र भारतको फर्रिसगञ्ज बीच यो सेवा सञ्चालनमा आएको थियो । अन्य स्थानहरूमा सेवा सञ्चालन गर्न भने दुवै तर्फबाट खास प्रयास भएको देखिएन ।

२.१.१२. पूर्व-पश्चिम अप्टिकल फाइबर लिङ्क स्थापना तथा सूचना महामार्ग (Information Highway) निर्माण सम्भाव्यता

पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म अप्टिकल फाइबर लिङ्क स्थापना गर्ने सिलसिलामा भारत सरकारको स्वामित्व भएको टेलिकम्युनिकेसन कन्सलटेन्ट अफ इन्डिया (TCIL) ले सन् १९९९ (२०५६) मा पूर्व-पश्चिम अप्टिकल फाइबर लिङ्क स्थापना गर्ने योजनाको आर्थिक तथा प्राविधिक सम्भाव्यता अध्ययन गरी नेपाल सरकार र नेपाल दूरसञ्चार संस्थानलाई प्रतिवेदन बुझाएको थियो । पूर्व-पश्चिम अप्टिकल फाइबर लिङ्क स्थापना गर्ने योजनाका लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण खर्च (करिब रु. १ अरब ३५ करोड) भारत सरकारले नेपाल सरकारलाई अनुदान स्वरूप प्रदान गर्ने भयो । सोही प्रस्तावलाई निरन्तरता दिँदै भारत सरकारका तर्फबाट TCIL र नेपाल सरकारका तर्फबाट नेपाल दूरसञ्चार संस्थान बीच विभिन्न चरणमा वार्ता तथा छलफल हुँदै अन्ततोगत्वा २०५८ साल चैत्र ३० गते भारत सरकारका तर्फबाट भारतीय राजदूत र नेपाल सरकारका तर्फबाट अर्थ सचिव बीच MOU मा हस्ताक्षर भयो ।

२.१.१३. दूरसञ्चार संस्थानले प्रयोगमा ल्याएका सिस्टमहरू

नेपालमा २०५६ सालमा मोबाइल सेवाको सुरुआत भएपछि आधारभूत टेलिफोन सेवाको महत्त्वमा क्रमशः कमी हुँदै आयो । प्रविधिका दृष्टिले तारबिना द्रुततर हिसाबले ग्रामीण क्षेत्रमा पनि GSM र CDMA प्रविधिबाट टेलिफोन सेवा दिन सक्ने भएपछि यो अवस्था आएको हो ।

क. स्विचिङ सिस्टम

Magneto Exchange	(Manual)	(India)
CB Exchange	(Manual)	(India, Korea)
X-bar Exchange	(Analouge)	(Sweden & India)
S 1240 Exchange	(Digital)	(Belgium)
E10B Exchange	(Digital)	(France)
EWSD Exchange	(Digital)	(Germany)
J-Rack Exchange	(Digital)	(Belgium)
AICATEL Exchange	(Digital)	(Belgium)
DTI Exchange	(Digital)	(Denmark)
CDOT Exchang	(Digital)	(India)
DIAX Exchange	(Digital)	(Israel)

ख. ट्रान्समिसन सिस्टम

ख.१ माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन सिस्टम

निर्माता	किसिम	देश	सिस्टम	सञ्चालन मिति
GTE	CTR 115,CTR`124	इटाली	एनलग माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०३१ साल
TELETTRA	AG2L, IR20	इटाली	एनलग माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०३५ साल

१५४ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

निर्माता	किसिम	देश	सिस्टम	सञ्चालन मिति
	PCM CABLE		डिजिटल ट्रान्समिसन	२०४३ साल
BTMC	DM 43, DM8	बेल्जियम	डिजिटल ट्रान्समिसन	२०४३ साल
OK & JRC	2GP 2,8,34	जापान	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०४५ साल
NOKIA	DR34 DR 240	फिनलेण्ड	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०४६ साल
NERA	NL195	नर्वे	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	
ALCATEL	NECTAS	फ्रान्स	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०५४ साल
FUJITSU	FR2FT	जापान	SDH डिजिटल ट्रान्समिसन	२०५५ साल
HFCL	HFCL8	भारत	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०५८ साल
SIAE	LOM 34	इटाली	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०५८ साल
HARIS	PCLIPSE	अमेरिका	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०६५ साल
SIEMENS	UNIGATE	जर्मन	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	२०६५ साल
NEC	NEC 8, NEC 15	जापान	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	
SIAE	SIAE 8,	इटाली	सुपर पि.डि.एफ ट्रान्समिसन	२०६६ साल
ZTE	ZTE 8, ZTE 15	चाइना	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	
SERAGON		इजराइल	डिजिटल माइक्रोवेभ ट्रान्समिसन	

ख.२ अप्टिकल फाइबर ट्रान्समिसन सिस्टम

निर्माता	क्षमता	देश	सञ्चालन भएको ठाउँ	सञ्चालन मिति
OKI	2MB/S	Japan	Suketar Repeater to Taplejung Bazar	1990
NKT	34MB/S	Denmark	काठमाडौँ	1993/94
NOKIA	140MB/S	Finland	काठमाडौँ	1995
ALCATEL	STM 16	France	काठमाडौँ	2000
SIEMENS	STM 16	German	काठमाडौँ & EAST-WEST	2003
ALCATEL	STM 16	France	काठमाडौँबाट तातोपानी	2005
ZTE NG	STM 64	China	काठमाडौँ & EAST-WEST	2006
TEJAS	STM 16	India	काठमाडौँ Out of vally	2008
HUAWEI NG	STM 64	China	काठमाडौँ Out of vally	2009

ख.३ स्याटेलाइट ट्रान्समिसन सिस्टम

निर्माता	सिस्टम	सञ्चालन भएको वर्ष
Marcony/ UK	Standard. B Earth Station	Oct. 1982
Spar/Canada	Standard. A Earth Station	Feb. 1996
NEC/ Japan	V-sat	1996
Comtel/USA	R-sat	Nov.2000

२.२ सेवा सुधार र विस्तार

२.२.१ सबै म्यानुअल स्वचालितमा परिणत

नेपालमा कुनै समयमा दुई दर्जन जति ठाउँहरूमा सि.बि.एक्सचेञ्जहरू सञ्चालनमा थिए । तर यी एक्सचेञ्जहरू क्रमशः विस्थापित हुँदै गए र अन्तिम सि.बि. एक्सचेञ्जका रूपमा गौरमा मात्र २०५५ साल जेष्ठ

महिना सम्म सञ्चालनमा रह्यो । २०५५ साल आषाढ महिनामा गौरबाट पनि सि.बि. एक्सचेञ्ज विस्थापित भएपछि नेपालमा सम्पूर्ण एक्सचेञ्ज स्वचालितमा परिणत गरिएको थियो ।

२.२.२ सबै नेटवर्क डिजिटलमा परिणत

मुलुकमा CDOT Exchange स्थापनामा तीव्रता आएपछि सञ्चालनमा रहेका सि.बि. एक्सचेञ्जहरू क्रमशः स्वचालित एक्सचेञ्जहरूबाट विस्थापित भै आएको थियो । काठमाडौँमा टेलिफोनको माग अत्याधिक रहेको र मागअनुसार आपूर्ति गर्न नसकिएकाले सुन्धारामा जडान भएको ARF X bar Exchange लाई विस्थापित गर्न सकिएको थिएन । तर पनि यसबाट क्रमशः ग्राहक संख्या घटाउँदै ३००० मा सीमित गरिएको थियो । पछि २०५५ साल आषाढ १ गतेदेखि यो एक्सचेञ्जबाट पनि सेवा दिन बन्द गरियो र नेपालको सम्पूर्ण नेटवर्क डिजिटलमा परिणत भयो ।

यसरी नेपालमा सम्पूर्ण टेलिफोन एक्सचेञ्जहरू स्वचालितमा परिणत हुने कार्य तथा सम्पूर्ण दूरसञ्चार नेटवर्क डिजिटलमा परिणत हुने कार्य प्रायः एउटै समयमा भएको थियो ।

२.२.३. ७५ जिल्ला सदरमुकाममा टेलिफोन सेवाको सञ्चालन

दूरसञ्चार संस्थानले CDOT एक्सचेञ्ज जडानमा तीव्रता दिएको र MARTS, VHF जडानमा पनि त्यत्तिकै लागि परेकाले अति दुर्गम जिल्ला, मनाङ, हुम्ला, मुस्ताङ, डोल्पा, मुगु बाहेक सबै जिल्लामा टेलिफोन सेवा पुर्‍याइसकेको थियो । पछि २०५३ साल असोजमा यी ५ स्थानमा पनि VSAT जडान गरी सेवा पुर्‍याएपछि मुलुकका सबै ७५ जिल्लाहरूमा नै टेलिफोन सेवा पुगेको हो ।

२.२.४. ग्राहक सेवामा एकद्वार प्रणाली

नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले सूचना प्रविधि तथा कम्प्युटराइजेसनमा भएको विकासको प्रतिफल ग्राहक सेवामा पुर्‍याउन जरूरी सम्झी आफूले सेवा पुर्‍याउँदै आएका ग्राहकहरूका साथै अब आउने नयाँ ग्राहकलाई छिटो छरितो रूपमा One window system मा काम गर्न संस्थानका इन्जिनियरहरूद्वारा SD (System Software) तयार पारिएको थियो । यस सिस्टमका कामहरू यस प्रकार छन्;

१. PDMS (Plan Data Management System)

२. Paperless Sales System

३. CMS (Complain Management system)

१. PDMS (Plan Data Management system) भन्नाले ग्राहकहरूको सम्पूर्ण डाटालाई Server मा राख्नु हो ।

२. Paperless Sales System भन्नाले यस संस्थाले नयाँ ग्राहकहरूलाई सेवा बिक्री गर्दा अपनाउनु पर्ने विभिन्न कागजी प्रक्रियाहरू, एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुर्‍याउँदा हुने ढिलासुस्तिलाई Paperless Sales System को अवधारणालाई मूर्तरूप दिनु हो ।

३. CMS (Complain Management system) भन्नाले कुनै पनि ग्राहकको टेलिफोन लाइनमा खराबी आएर लाइन बिग्र्रेमा १९८ मा Complain गरी लाइन मर्मतका लागि खबर गर्दा प्रयोगमा आउने System

हो । यो System अनुसार कुनै पनि टेलिफोन एक्सचेञ्जका टेलिफोन लाइन मर्मत गर्ने सम्पूर्ण कर्मचारीको टिमलाई व्यवस्थित रूपमा लाइन मर्मत गर्न Online Service दिनु हो । २०५८ सालमा काठमाडौँ क्षेत्रीय निर्देशनालयबाट सुरु भएको यो सेवा हाल आधारभूत टेलिफोन सेवा सञ्चालन भएका सबै ठाउँमा लागू छ ।

२.२.५. पे फोनको सुरुआत

२०२४ साल तिर सञ्चालन गरिएको टेलिफोन बुथले प्रभावकारी सेवा दिन नसकेकाले पछि नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले गा.वि.स. तथा नगरपालिकाले सिफारिस गरेको व्यक्तिलाई पि.सि.ओ. सेवा सञ्चालन गर्ने जिम्मा दिने गरेको थियो । पि.सि.ओ. सेवा सञ्चालकलाई बिल रकमको केही प्रतिशत पारिश्रमिक दिने व्यवस्था थियो । २०५८ साल असोज महिनादेखि सर्वसाधारणलाई पायक पर्ने गरी अधिराज्यका प्रमुख शहरहरूमा कार्ड फोन सेवा सञ्चालनमा ल्याइयो । यो सेवा छोटो समयमा नै लोकप्रिय भयो । उपत्यकाका हस्पिटल, नर्सिङहोम, स्कुल, व्यापारिक स्थान, विमानस्थल आदि स्थानहरूमा कार्डफोन जडान गरिएको थियो ।

२.२.६ स्याटेलाइट फोन सञ्चालन

दूरसञ्चारले अति दुर्गम स्थानहरूमा सञ्चालनमा आउने आयोजनाहरू, प्राकृतिक प्रकोप भएका बखत तथा आपतकालीन अवस्थामा टेलिफोन सेवा प्रदान गर्ने हेतुले Satellite Phone सञ्चालनको व्यवस्था पनि गरेको थियो । यसले स्थायित्व भने लिन सकेन । तर निजी क्षेत्रबाट थुरैया कम्पनीले Satellite phone सञ्चालनमा ल्याएर विभिन्न एजेन्सीहरूलाई सेवा प्रदान गर्दै आएको छ ।

२.२.७ नयाँ नम्बरिङ योजनाको सुरुआत

नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले २०५९ साल चैत्र १ गतेदेखि लागू हुने गरी नयाँ नम्बरिङ प्रणालीको सुरुआत गरेको थियो । यस अनुसार काठमाडौँ उपत्यकामा सञ्चालित ६ अङ्कका टेलिफोन नम्बरलाई ७ अङ्कमा तथा काठमाडौँ उपत्यका बाहिर सञ्चालित ५ अङ्कका टेलिफोन नम्बरलाई ६ अङ्कमा परिणत गरिएको थियो । नयाँ नम्बरिङ योजनाको कार्यान्वयनबाट आगामी २०-३० वर्षसम्ममा गरिने टेलिफोन लाइन विस्तार कार्यक्रमका लागि आवश्यक पर्ने टेलिफोन नम्बरहरू प्राप्त हुने देखिन्छ ।

२.२.८ Y2K समस्या र समाधान

विश्वमा धेरै जसो मुलुकले अत्याधुनिक डिजिटल प्रविधिमा आधारित दूरसञ्चार उपकरणहरू प्रयोग गरिरहेको र सन् २००० मा यी उपकरणहरूमा समस्या आउन सक्ने विज्ञहरूको भनाइ रहेकाले सेवा प्रदायकहरूमा ठूलो त्रासको वातावरण सिर्जना भएको थियो । यसको समाधानका लागि संसारभर विभिन्न सेमिनार, गोष्ठीहरू सञ्चालन गरिए भने प्रत्येक सेवाप्रदायकले लिएको सुरक्षा उपाय र अपनाउनु पर्ने Strategy वारे जानकारी लिने गरिएको थियो । संस्थानले पनि Y2K समस्यासँग जुध्न आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्दै Help Desk को पनि व्यवस्था मिलाएको थियो । Y2K समस्याको निराकरणका लागि निर्माता कम्पनीको सुझाउ अनुसार संस्थानले स्वीचिङ उपकरणहरू Upgrade गर्न करिब ८,२१,००,००० नेरु रकम खर्च गरेको थियो । तर नेपालमा यस्तो केही समस्या आइपरेन ।

३. सङ्गठन संरचना

३.१ ग्रामीण दूरसञ्चार निर्देशनालयको गठन

देशमा बहुदलीय प्रजातान्त्रिक पद्धतिको स्थापनापछि सर्वसाधारणको आकाङ्क्षामा पनि वृद्धि हुनु स्वभाविक नै हो । जनताको आकाङ्क्षा पुरा गर्न सरकारी स्तरमा विभिन्न प्रयासहरू पनि जारी रह्यो । त्यसैताका नेपाललाई एसियन मापदण्डमा पुर्‍याउने सरकारी घोषणा र प्रतिबद्धताअनुरूप विभिन्न मन्त्रालयहरूले कार्यक्रमहरू पनि ल्याए । दूरसञ्चार क्षेत्रमा पनि सन् २००० सम्ममा प्रति १०० मा एक व्यक्तिलाई टेलिफोन पुर्‍याउने र प्रत्येक गा.वि.स.मा कमसेकम एक टेलिफोन पुर्‍याउने प्रतिबद्धता आयो । पछि नेपाल सरकारको संशोधित लक्ष्य अनुसार ०५९/६० भित्र नेपाल अधिराज्यका सबै गा.वि.स.मा कम्तीमा २ लाइन टेलिफोन सेवा पुर्‍याउने उद्देश्य सहित नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले विशेष ग्रामीण दूरसञ्चार कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने योजना बनायो । विश्वबैंकको ऋण सहयोगमा शहरी क्षेत्रमा टेलिफोन एक्सचेञ्जहरू स्थापना गरी विस्तारै टेलिफोन सेवाको पहुँचमा वृद्धि भै आएता पनि ३९१५ गा.वि.स. रहेको नेपालमा २०५५ सालसम्म पनि जम्मा ८३४ गा.वि.स.मा मात्र टेलिफोन सेवा पुगेको थियो । सबै गा.वि.स.मा टेलिफोन पुर्‍याउनु देशको भौगोलिक अवस्था, साधन, स्रोतको कमी आदी कारणले ज्यादै कठिन थियो । अतः यसलाई प्राथमिकता दिएर विशेष योजनाअन्तर्गत काम बढाउनु आवश्यक पनि थियो । यसै उद्देश्यअनुरूप ग्रामीण दूरसञ्चार सेवा विस्तारका लागि २०५६ सालमा ग्रामीण दूरसञ्चार निर्देशनालयको स्थापना भयो । पाटन स्थित नेपाल इन्जिनियर्स एसोसियसनको भवन भाडामा लिएर यसको कार्यालय स्थापना गरियो । सुरेन्द्र प्रसाद प्रधानांग यसको पहिलो योजना प्रमुख हुनु भयो । यसै निर्देशनालयअन्तर्गत WLL Project, VSAT Project सञ्चालनमा आए ।

३.२ क्षेत्रीय निर्देशनालयहरूका रूपमा कार्य सञ्चालनको सुरुआत

२०५५ साल भन्दा पहिले गठन भएका क्षेत्रीय कार्यालयअन्तर्गतका लेखा तथा दूरसञ्चार कार्यालयहरू सुचारु रूपले सञ्चालन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी क्षेत्रीय कार्यालयकै थियो । क्षेत्रीय कार्यालयले आफ्ना मातहतमा रहेको सबै एक्सचेञ्जहरूको मर्मत, सम्भार, सञ्चालन, टेलिफोन लाइन वितरण, जनसम्पर्क, राजस्व असुली आदि दैनिक कार्यहरू पनि सञ्चालन गर्नु पर्दथ्यो । क्षेत्रीय कार्यालयहरूले दैनिक कार्यहरूमा मात्रै अत्याधिक समय लगाउनु परेको र कार्यालयको कार्य बोझ समेत दिनानु दिन वृद्धि हुँदै गएको अवस्था थियो । फलस्वरूप क्षेत्रीय कार्यालय गठनको उद्देश्य परिपूर्तिमा नै बाधा पुगेको महसुस गरी व्यवस्थापनले संस्थागत सुदृढीकरणका लागि क्षेत्रीय कार्यालयहरूलाई सम्बन्धित एक्सचेञ्ज कार्यालयको दैनिक क्रियाकलापबाट भौतिक रूपमा छुट्याइ व्यवस्थापन, योजना, विकास, समन्वय, नीति, निर्देशन, निरीक्षण तथा राजस्व र बजेट नियन्त्रण जस्ता महत्त्वपूर्ण कार्यहरूमा बाँडि संलग्न गराउने र क्षेत्रीय कार्यालयहरूले गर्दै आएको जडित उपकरणहरूको विविधता नियन्त्रण र मर्मत, सम्भार तथा सञ्चालनको काम अञ्चल स्तरीय दूरसञ्चारहरूबाट गराउने गरी सबै क्षेत्रीय कार्यालयहरूलाई २०५५ सालपछि क्षेत्रीय निर्देशनालयमा परिणत गरियो ।

३.३ नयाँ सेवा निर्देशनालयको गठन

नेपालको सरकारी तथा सार्वजनिक संस्थानहरूमा कम्प्युटरको प्रयोग गर्नेमा नेपाल दूरसञ्चार संस्थान अग्रणी रहेको देखिन्छ । कम्प्युटर प्रविधिमा आधारित उपकरणको प्रयोग गर्ने संस्था भएकाले मात्र नभै अन्य कतिपय दैनिक कार्य, डाटा विश्लेषण गर्ने, कर्मचारीहरूको विभिन्न रेकर्ड राख्ने कार्यमा संस्थान सदैव सचेत रहँदै तिनको

प्रयोग पनि गर्दै आएको थियो । विश्व दूरसञ्चार क्षेत्रमा दिनहुँ जसो नयाँ प्रविधि र यसमा आधारित दूरसञ्चार सेवाहरू प्रवेश हुने क्रम बढिरहेको परिप्रेक्ष्यमा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले पनि अत्याधुनिक प्रविधिमा आधारित मोबाइल टेलिफोन सेवा, इन्टरनेट, इमेल सेवा, पेफोन सेवा आदि नयाँ सेवाहरू सञ्चालन गर्नका लागि सम्पूर्ण कार्य अगाडि बढाइसकेकाले यी सेवाहरूको स्थापना, विस्तार, मर्मत, सम्भार तथा बजार व्यवस्थापन समुचित हिसाबले हुन सकोस् भनेर उद्देश्य लिएर २०५६ सालमा नयाँ सेवा निर्देशनालय गठन भयो । यसको अफिस सुरुमा पाटनमा दूरसञ्चार संस्थानले भाडामा लिएको इन्जिनियर्स एसोसियसनको भवनमा सञ्चालन भयो ।

३.४ केन्द्रीय कार्यालयको स्थानान्तरण

दूरसञ्चार विभाग गठन हुँदादेखि नै यसको केन्द्रीय कार्यालय सिंहदरबार पुतली बगैँचामा सञ्चालनमा रहेको थियो । २०४६ सालमा बहुदलीय व्यवस्थाको सुरुआतसँगै उदारीकरणको लहर पनि चल्यो । सरकारको

स्वामित्वमा सञ्चालित कतिपय उद्योगहरूलाई निजीकरण गर्ने काम भयो । यस्तै सरकारी स्वामित्वमा सञ्चालित दूरसञ्चार संस्थानलाई पनि निजीकरण गर्ने बहस चल्यो । यसै क्रममा विगत ३० वर्षदेखि सिंहदरबार परिसरमा बस्दै आएको दूरसञ्चार संस्थानको केन्द्रीय कार्यालय सिंहदरबार परिसरबाट

नेपाल टेलिकम, केन्द्रीय कार्यालय भवन, भद्रकाली प्लाजा

अन्यत्रै सार्नु पर्ने स्थिति आयो । संस्थानले मुलुकमा राष्ट्रिय एकता कायम गर्न ठूलो भूमिका निभाएको, राष्ट्रिय ढुकुटीको वृद्धिमा पनि महत्त्वपूर्ण योगदान दिँदै आएको, संस्थान आफैँ एक सम्वेदनशील संस्था भएका कारणले सुरक्षित सिंहदरबार परिसरमा नै बस्न पाउनु पर्ने जिकिर गर्दै तत्कालीन व्यवस्थापनले तालुक मन्त्रालय लगायत महत्त्वपूर्ण निकायमा भनसुन तथा आफ्नो भनाइ जारी राख्यो तर सफल हुन सकेन । अन्ततः संस्थानलाई सिंहदरबार परिसर छोड्ने पर्ने स्थिति आयो । विगत दुई दशकमा दूरसञ्चारको व्यापक विस्तार र केन्द्रको संरचनामा नै ठूलो परिवर्तन भएका कारण पुतली बगैँचामा रहेको भवन साँघुरो हुँदै गएकाले नयाँ भवन निर्माण गरी सार्नु उपयुक्त हुने विचार पलायो । निकै वर्षको प्रयास पश्चात भद्रकालीस्थित नयाँ भवन तयार भयो । नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको केन्द्रीय कार्यालय २०५४ साल श्रावण महिनादेखि भद्रकालीस्थित सोही नवनिर्मित भवनमा सरेको हो । यो केन्द्रीय कार्यालय भवन Consultant, NEPECON (Nepal Engineering Consultant) को रेखदेखमा NCCN (National Construction Company of Nepal) बाट निर्माण गरिएको थियो ।

३.५ प्राविधिक क्षमतामा वृद्धि

नेपालमा धेरैजसो सरकारी तथा अर्धसरकारी संस्थानहरूमा ठूल-ठूला आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गर्न वा प्लानिङ, डिजाइन, निर्माण तथा उपकरण जडान आदि जस्ता कार्यहरू गर्नका लागि विदेशी कम्पनी वा विदेशी विशेषज्ञहरूको संलग्नता हुने एक किसिमले परिपाटी जस्तै छ । तर यसको विपरीत नेपाल दूरसञ्चार संस्थानमा भने यस्ता सम्पूर्ण कार्यहरू आफ्नै जनशक्तिद्वारा हुने गरेको उत्साहप्रद अवस्था छ । यहाँ कार्यरत प्राविधिकले जतिसुकै अत्याधुनिक प्रविधियुक्त उपकरणहरू पनि मरमत, सम्भार तथा सञ्चालन गर्न सक्षम रहेका छन् । फलस्वरूप अहिलेसम्मका सम्पूर्ण योजनाहरूमा नगन्य मात्रामा मात्र विदेशी विशेषज्ञहरूको संलग्नता छ ।

आफ्ना कर्मचारीबाहेक बाहिरका फर्म वा विदेशी विशेषज्ञहरूबाट काम हुँदा लागत मूल्य बढ्न गइ त्यसको बोझ सर्वसाधारणमा पर्ने हुनाले नेपाल दूरसञ्चार संस्थान सकेसम्म यस्ता कार्यहरू आफ्नै जनशक्तिबाट गर्न रुचाउँछ । वास्तवमा यसलाई ठूलो उपलब्धि मान्न सकिन्छ । यही कारणले गर्दा पनि संस्थान आर्थिक दृष्टिले सबल र सक्षम हुन सकेको हो ।

४. संस्थानको सिल्भर जुब्ली (दूरसञ्चार संस्थानको पच्चीस वर्ष पूरा)

नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले पच्चीसौं वर्ष पूरा गरेको उपलक्ष्यमा, २०५७ साल आषाढ १ गते विभिन्न कार्यक्रमहरू गरी हर्सोल्लासका साथ आफ्नो रजत महोत्सव (Silver Jubilee) अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र, नयाँबानेश्वरमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाको प्रमुख आतिथ्यमा मनाएको थियो । सो समयमा संस्थानको कूल सम्पत्ति २१ अर्ब रहेको जनाइएको थियो । यस अघि संस्थान पच्चीसौं वर्ष प्रवेश गरेको अवसरमा मनाइएको वार्षिकोत्सवमा नेपालको दूरसञ्चारको इतिहास बुझ्न सहयोग पुगोस् भन्ने हेतुले 'नेपाल दूरसञ्चार संस्थान: अतीत र वर्तमान' प्रकाशनमा ल्याइएको थियो । यो पुस्तिका तयार पार्ने जिम्मा टन्डन प्रोडक्सनलाई दिइएको थियो ।

५. Newsletter प्रकाशनको सुरुआत

संस्थानले बढ्दो प्रविधिको आगमन, सेवाको विस्तार, संरचनामा आएको परिवर्तनका साथै व्यवस्थापनले लिने नीति आदिको जानकारी सबै कर्मचारीवर्गमा पुर्‍याउने उद्देश्यले २०५६ साल भाद्र महिनाबाट Telecom Newsletter को नियमित प्रकाशनको सुरुआत गर्‍यो । प्रथमतः यो Newsletter प्रकाशन गर्ने कामको श्रेय काठमाडौं क्षेत्रीय कार्यालयलाई प्राप्त भयो ।

६. दूरसञ्चार प्रणालीको क्षति

६.१ २०४६ सालको आन्दोलनपछि नेपालमा संवैधानिक राजतन्त्र सहितको प्रजातन्त्र स्थापना भएता पनि राजतन्त्र निरङ्कुश बन्दै गएकाले जनताले वास्तविक प्रजातन्त्रको उपभोग गर्न पाएका थिएनन् । पञ्चायती व्यवस्था होस् अथवा २०४६ सालको आन्दोलनपछिको प्रजातान्त्रिक व्यवस्था, त्यस समयमा नेपाल सरकारको स्वामित्व रहेका धेरैजसो संस्था तथा उद्योगहरू धराशयी हुँदै गए । कुनै बिक्ती हुने अवस्थामा पुगे, कुनै बिक्ती गरिए भने कुनै बन्द हुन पुगे । देशको अवस्था भन्नुभन्नु बिग्रँदै गएपछि, २०५२ साल फाल्गुणदेखि सुरु भएको जनआन्दोलनबाट नेपालमा लोकतन्त्र स्थापित भयो । जनआन्दोलनका सिलसिलामा सञ्चारको महत्त्व र संवेदनशीलतालाई नबुझी करोडौंको लागतमा निर्माण गरिएका दूरसञ्चारका संरचनाहरू ध्वस्त पार्ने काम २०५४ सालदेखि तीव्र हुँदै गयो । २०५९ साल

वैशाखसम्म ४५ जिल्लाका स्पर लिङ्क, MARTS का करिब १०० वटा रिपिटर र टर्मिनल स्टेसन तथा करिब १३० वटा VHF सेट क्षति भएका थिए। फलस्वरूप १९ जिल्ला सदरमुकाम र अन्य महत्त्वपूर्ण ठाउँहरू दूरसञ्चार सेवा विहीन हुन पुगे र टेलिफोन सेवा पुगेका गा.वि.स. र न.पा.मध्ये करिब ३६४ गाउँ विकास समिति र २ नगरपालिका दूरसञ्चार सेवा विहीन हुन पुगे। साथै वर्षौंदेखि टेलिफोन उपयोग गर्दै आएका जनता सञ्चार सम्पर्कबाट विच्छेद हुन पुगे। यसरी करोडौं रुपियाँ लगानी गरी विस्तार गरिएको दूरसञ्चार प्रणाली (Telecom Network) ध्वस्त हुँदा एकातिर सर्वसाधारण जनता दूरसञ्चार सेवाबाट वञ्चित हुन पुगे भने अर्कातिर नेपाल दूरसञ्चार संस्थानले करिब ३३ करोडको प्रत्यक्ष नोक्सानी व्यहोर्नु परेको थियो। संस्थानको राजस्वमा प्रति महिना करिब १ करोड ५० लाख रुपियाँका दरले प्रतिकूल प्रभाव परेको थियो (क्षतिको विवरण अनुसूची १९ मा संलग्न छ)।

६.२ २०५६ साल भाद्र २० गते करिब १० वजे Necon Air को एभ्रो विमान इन्द्रस्थान स्थित दूरसञ्चार संस्थानको माइक्रोवेभ रिपिटर स्टेसनको टावरमा ठोकिएर क्षतिग्रस्त भएको थियो। यसले गर्दा पश्चिम क्षेत्रको दूरसञ्चार सेवामा ३ दिनसम्म अवरोध पुग्यो। संस्थानले Inmarsat Telephone बाट उक्त ३ दिन आपतकालीन सेवा सञ्चालन गरेको थियो। पछि इन्सुरेन्स बापत दूरसञ्चार संस्थानले US \$ १४०,००० क्षतिपूर्ति पाएको थियो।

६.३ दूरसञ्चार संरचनाहरूको सुरक्षा व्यवस्था

सन् १९५० को दशकतिर नै दूरसञ्चार संस्थानले करिब ६०० मार्टस्का टावरहरू, २०० जति टेलिफोन एक्सचेञ्जहरू र त्यक्तिकै मात्रामा माइक्रोवेभ टावरहरू खडा गरी ग्राहकलाई दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्दै आएका थियो। यसरी १००० भन्दा बढी स्थानहरूमा खडा गरिएका संरचनाहरू द्वन्द्वकालमा क्षति हुन थालेपछि संस्थानलाई सुरक्षाको ठूलो समस्या आइपुग्यो। अन्तमा मुख्य-मुख्य एक्सचेञ्ज एवम् टावरहरूको सुरक्षाका लागि संस्थानले आफ्नै खर्चमा नेपाली सेनाका जवानहरू तैनाथ गर्न नेपाली सेनासँग सम्झौता गर्‍यो। हाल संस्थानले नेपाली सेनाका अतिरिक्त निजी क्षेत्रका सुरक्षाकर्मीहरूलाई पनि दूरसञ्चारका संरचनाको सुरक्षाको जिम्मा दिँदै आएको छ।

७ कम्पनीमा परिवर्तन गर्ने तयारी

नेपालमा पञ्चायती व्यवस्थामा पनि मिश्रित अर्थ व्यवस्थाको अवलम्बनका कारणले उद्योग एवम् व्यापार क्षेत्रमा केही हदसम्म निजी क्षेत्रको प्रवेश भएको थियो। तर बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापना र उदार अर्थ नीतिको अवलम्बनपछि निजी क्षेत्रको भूमिका प्रभावकारी हुने स्थिति देखा पर्‍यो। विश्व दूरसञ्चार प्रविधिका क्षेत्रमा भएको अभूतपूर्व विकास, दूरसञ्चार क्षेत्रमा आएको उदारीकरणको लहर र नेपालमा पनि दूरसञ्चारको बजार निजी क्षेत्रका लागि खुला गरिसकेकाले प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणको सुरुआत हुने सङ्केत देखा पर्‍यो। दूरसञ्चार संस्थानले एकलौटी रूपमा एकाधिकार प्राप्तगरी सेवा प्रदान गर्दै आएका पनि समय सापेक्ष आयोजनाहरू सफलतापूर्वक सञ्चालन गर्दै देशको कुना काप्चासम्म सेवा पुर्‍याउन सफल भएको थियो। साथै देशको सर्वाङ्गीण विकासमा आर्थिक तथा सामाजिक दृष्टिले पनि महत्त्वपूर्ण योगदान दिएर आफूलाई एक सफल, सक्षम, अग्रणी संस्थाका रूपमा उभ्याउन सफल देखिन्छ। तर खुला बजार स्थापना भएपछि अरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्नु पर्ने स्थितिले मात्र नभएर दूरसञ्चार संस्थानको स्वरूप नै कस्तो हुने हो भन्ने कर्मचारी वर्गमा भय र त्रासको वातावरण पनि सिर्जना हुन गयो। यसरी प्रतिस्पर्धामा उत्रन चुस्त व्यवस्थापन, सरकारी नियन्त्रणमा कमी ल्याएर स्वतन्त्र रूपमा निर्णय गर्ने क्षमताको विकास गर्दै, संयुक्त लगानीको वातावरण तयार गर्न विद्यमान दूरसञ्चार ऐन, २०२८ अन्तर्गत रहेर

सम्भव थिएन । अन्ततः दूरसञ्चार व्यवस्थापन साथै तालुक मन्त्रालय पनि दूरसञ्चारलाई कम्पनी ऐनअन्तर्गत लैजान आवश्यक रहेकोमा एकमत थिए ।

तर यसरी संस्थानको स्वरूप कम्पनीमा परिणत गर्न रातारात सम्भव हुने कुरो भएन । दूरसञ्चार संस्थानको स्वामित्व लिएको सञ्चार मन्त्रालयले परामर्श दाता DETECON, Anderson Management को सहयोगमा थुप्रै स्टेक होल्डरहरूसँग छलफल गरी प्रतिवेदन तयार गरायो । मौजुदा अवस्थामा निजी क्षेत्रको प्रवेश भएमा दूरसञ्चार संस्थानले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने हुनाले पहिले दूरसञ्चार संस्थानलाई नै स्वायत्तता प्रदान गर्नु पर्ने र यसको परिणमस्वरूप परिवर्तन गर्नु पर्दछ भनी सो समयमा संस्थानका कर्मचारीहरूले लामो समयसम्म आन्दोलन पनि गरेका थिए । अन्ततः नेपाल दूरसञ्चार व्यवस्थापनको सहमति र श्री ५ को सरकारको मन्त्रिपरिषद्को निर्णयानुसार वैशाख १, २०५८ देखि संस्थानलाई 'नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेड' मा परिणत गर्ने निर्णय भयो । तर कम्पनीको शेयरको स्वामित्व सञ्चालकहरूको प्रतिनिधित्व, कम्पनीको सम्पत्ति आदि विषयमा अन्तिम टुङ्गो नलागेकाले उपरोक्त मितिमा कम्पनीमा परिणत हुने निर्णय कार्यान्वयन हुन पाएन ।

द. नियामक संस्था (नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण) को गठन

विश्वमा दूरसञ्चार क्षेत्रमा आएको अभूतपूर्ण परिवर्तनका कारण नेपालको विद्यमान दूरसञ्चार नीतिमा पनि परिमार्जन गर्नु आवश्यक भएको थियो । अतः २०४९ सालमा ल्याइएका दूरसञ्चार नीति लागू गर्ने क्रममा दूरसञ्चार ऐन २०५३ पनि कार्यान्वयनमा ल्याइयो र नियामक संस्थाको गठन हुन गयो ।

विश्वव्यापीकरण तथा आर्थिक उदारीकरणका कारण नेपाल सरकारले २०४९ सालमा दूरसञ्चार क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गराउँदै निजी क्षेत्रलाई पनि सहभागी गराउने नीति अघि साँच्यो । यसै अवधिमा नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा केही कम्पनीले इमेल तथा इन्टरनेट सेवा सुरु पनि गरे । दूरसञ्चार सेवालाई भरपर्दो र सर्वसुलभ बनाउन तथा त्यस्तो सेवालाई नियमित र व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले दूरसञ्चार ऐन २०५३ अन्तर्गत २०५४ साल फाल्गुण २० गते गठन भएको नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण एउटा अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित सङ्गठित संस्था हो । यस निकायको प्रथम प्रमुखमा भूपराज पाण्डेलाई नियुक्त गरिएको थियो ।

दूरसञ्चार प्राधिकरणको सञ्चालक समितिको गठनः प्राधिकरणमा दूरसञ्चार सेवासँग सम्बन्धित आर्थिक, प्राविधिक, बजार व्यवस्थापन, लेखा तथा लेखापरीक्षण वा कानुनी क्षेत्रमा तोकिए बमोजिम योग्यता र अनुभव भएका अध्यक्षसहित पाँच जना सदस्यहरू रहने व्यवस्था भयो ।

प्राधिकरणका अध्यक्ष सहित पाँच जना सदस्यहरूको नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्न नेपाल सरकारले सम्बद्ध क्षेत्रका विज्ञहरू समेत रहेको एक समिति गठन गर्ने र सो समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकारले अध्यक्ष तथा सदस्यहरू नियुक्त गर्ने व्यवस्था गरियो । दूरसञ्चार प्राधिकरणको काम, कर्तव्य र अधिकार ऐनमा तोकिए बमोजिम गरिने भयो ।

यसरी प्राधिकरण गठन पश्चात इन्टरनेट र इमेल सेवा सञ्चालनका लागि स्विकृती लिने प्रकृया अगाडि बढ्यो । तर आधारभूत टेलिफोन सेवा सञ्चालनका लागि सर्व प्रथम UTL कम्पनिले लाइसेन्स प्राप्त गर्‍यो । यस निजी क्षेत्रको सेवा प्रदायकले सर्व प्रथम काठमाडौँबाट २०६० साल भाद्र महिनादेखि सर्वसाधारणलाई टेलिफोन सेवा दिन सुरु गर्‍यो ।

८.१ नियामक संस्था गठन पश्चातका सेवा

८.१.१ Radio Paging सेवाको सुरुआत

दूरसञ्चार प्राधिकरण गठन भएपछि नेपालमा मोबाइल टेलिफोन सेवा सुरु नहुँदै रेडियो पेजिङ सेवा प्रदान गर्न दूरसञ्चार नियमावलीअनुरूप रेडियो पेजिङ सेवा प्रदायक छनोट गर्नका लागि दूरसञ्चार प्राधिकरणले सूचना प्रकाशित गरेको थियो । सूचना अनुसार रेडियो पेजिङ सेवा प्रदान गर्न निम्न कम्पनीलाई छनोट गरिएको थियो ।

सि. नं.	कम्पनीको नाम	अनुमतिपत्र प्रदान गरेको मिति	अनुमतिपत्रको अवधि	कैफियत
१	नेपाल रेडियो पेजिङ प्रा.लि.	०५६-३-२८	५ वर्ष	अधिराज्यभर
२	सिटि पेजिङ प्रा.लि.	०५६-५-२५	५ वर्ष	काठमाडौँ उपत्यका
३	कैट्रूजि पेजिङ प्रा.लि.	०५६-५-२९	५ वर्ष	काठमाडौँ उपत्यका
४	अग्नी पेजिङ प्रा.लि.	०५६-६-१४	५ वर्ष	काठमाडौँ उपत्यका
५	डिजिटल टेलिकम इन्ट प्रा.लि.	०५६-८-२०	५ वर्ष	अधिराज्यभर
६	कैट इजि पेजिङ प्रा.लि.	०५७-३-२०	५ वर्ष	पश्चिमाञ्चल क्षेत्र
७	सिटि पेजिङ प्रा.लि.	०५७-४-१७	५ वर्ष	पश्चिमाञ्चल क्षेत्र
८	सिटि पेजिङ प्रा.लि.	०५७-४-१७	५ वर्ष	पूर्वाञ्चल र मध्यमाञ्चल क्षेत्र

माथि उल्लिखित कम्पनीहरूले लाइसेन्स पाएको मितिले ५ वर्षसम्म पेजिङ सेवा सञ्चालन गरे । यसै अवधिमा मोबाइल सेवा पनि सञ्चालन भइसकेको थियो । पेजिङ सेवा One way Communication भएकाले यसका ग्राहकहरू पनि मोबाइल फोनतर्फ आकर्षित हुँदै गए भने पेजिङ सेवाका ग्राहकहरू कम हुँदै गए । अन्तमा लगानी अनुसार प्रतिफल पाउन नसक्ने देखेर अपरेटरहरूले लाइसेन्स नविकरण नगरेकाले २०६२ सालतिर यो सेवा नै बन्द भयो ।

८.१.२. इमेल तथा इन्टरनेट सेवाको सुरुआत

विश्व व्यापीकरण, उदारीकरण, प्रतिस्पर्धाको चुनौती बोकेर आएको २१औँ शताब्दीमा सूचना प्रविधि सर्वाधिक चर्चाको विषय बनेको छ । सूचना प्रविधिको उपयोग मानव जीवनसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने प्रयोजनहरू जस्तै: कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, व्यापार, व्यवसाय, उद्योग आदिमा बालकदेखि वृद्धवृद्धासम्म सबैलाई उत्तिकै लाभदायक भएको प्रमाणित भइसकेको देखिन्छ । २१औँ शताब्दीको अत्याधुनिक सूचना प्रविधिले विश्वलाई नै साँघुरो बनाएको छ ।

नेपालमा इन्टरनेट तथा इमेल सेवाको सुरुआत निजी क्षेत्रका कम्पनी Mercantile Communication Pvt Ltd बाट २०५२ सालमा गरियो । सुरुमा Mercantile ले RONAस्ट सँग सहकार्य गरी इमेल सेवाको सम्भाव्यता

अध्ययन गरी कुटनैतिक नियोग, विदेशी दातृसंस्थाहरूलाई यो सेवा प्रदान गरेको थियो। यी संस्थाहरूबाट इमेलको ड्राफ्ट सङ्कलन गरी सम्बन्धित निकायमा पठाउने र विदेशबाट सम्बन्धित संस्थाहरूका नाममा प्राप्त भएको इमेल उनीहरूलाई वितरण गरिन्थ्यो। यो सेवा ज्यादै महँगो शुल्कमा ग्राहकहरूलाई उपलब्ध गराइएको थियो। इमेल, इन्टरनेटका ग्राहकहरूलाई दिइने IPO Address समेत सुरुमा Mercantile ले नै दिने गरेको थियो। यस्तो अत्याधुनिक प्रविधि र सेवाको सुरुआत दूरसञ्चार संस्थानबाट नभएकोमा जनमानसमा व्यापक असन्तोष पनि फैलिएको थियो र विभिन्न पत्रपत्रिकाले यस सम्बन्धी समाचरहरू पनि प्रकाशित गरेका थिए। पछि व्यवस्थापनले यो सेवाको दीर्घकालीन प्रभावलाई मनन गरी २०५७ सालमा आफैले पनि सञ्चालनमा ल्यायो। यो सेवा सुरुमा काठमाडौँ, विराटनगर, वीरगञ्ज र भैरहवामा सञ्चालनमा ल्याइयो। संस्थानको वेबसाइट www.ntc.net.np हो।

९. महसुल

वि.सं. २०४९ मा नयाँ दूरसञ्चार नीति लागू भएपछि यो क्षेत्रमा एकाधिकार प्राप्त सरकारी क्षेत्रबाट विस्तारै निजी क्षेत्र समेतलाई प्रवेश दिने नीति सरकारले अवलम्बन गर्‍यो। पेजर तथा इन्टरनेट सेवा प्रदायकहरूले सोही समयदेखि नेपालमा सेवा दिन थाले। दूरसञ्चार ऐन २०५३ लागू भएपछि दूरसञ्चार सेवा पूर्ण प्रतिस्पर्धी सेवाका रूपमा कायम भयो। नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका अतिरिक्त आधारभूत दूरसञ्चार सेवाका लागि अन्य दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरू भित्र्याउने कार्य प्रारम्भ भयो। महसुल दर लगायत दूरसञ्चार सेवाको अनुमति प्रदान गर्ने, नियन्त्रण तथा अनुगमन गर्ने कार्यका लागि नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण गठन भयो।

वि.सं. २०६० को दशकतिर नेपालमा उदारीकरणले जरो गाडिसकेको, दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्थापना भएर निजी क्षेत्रको प्रवेश भइसकेको, विश्वमा प्रविधिका क्षेत्रमा भएको अभूतपूर्व विकासले गर्दा सेवाको महसुलमा व्यापक कटौती हुँदै गरेको परिप्रेक्ष्य र ग्राहकवर्गको सचेतताले गर्दा महसुल कटौतीमा व्यापक दबाव आएको थियो। यसै परिवेशलाई सम्बोधन गर्नका लागि प्रत्येक सेवा आफै sustain हुनसक्ने किसिमले महसुल दर निर्धारण गर्न आवश्यक थियो। फलस्वरूप व्यवस्थापनको अथक प्रयासबाट २०५८ सालमा नयाँ महसुल दर निर्धारण भयो। त्यसै बखतदेखि महसुल प्रतिस्पर्धात्मक दरमा आधारित रहेको छ। हाल विभिन्न सेवा प्रदायक संस्थाहरूले नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्वीकृति लिएर प्रतिस्पर्धात्मक महसुल दर लागू गरेका छन्।

९.१ स्थानीय टेलिफोन महसुल दर

तारमा आधारित स्थानीय टेलिफोन सेवा (PSTN) हालसम्म नेपाल दूरसञ्चारसँग मात्र रहेको छ। यस सेवाको महसुल दर यस प्रकार कायम गरिएको छ;

सि.नं.	वर्ष	२०३३	२०४०	२०४२	२०४४	२०४९	२०५१	२०५५
१	मासिक महसुल रु	५०/-	५०/-	५०/-	५०/-	५०/-	५०/-	५०/-
२	मासिक छुट कल रु	५०/-	५०/-	५०/-	१००/-	१००/-	१००/-	१००/-
३	प्रति थप कल रु	/२५	/५०	/५०	१/-	१/	१/	१/
४	जडान दस्तुर रु	५००/-	५००/-	५०/-	२०००/-	२०००/-	२०००/-	२०००/-
५	धरौटी रु	५००/-	१०००/-	५०००/-	५०००/-	५००/-	५०००/-	५०००/-

१. वि.सं. २०५१ सम्म स्थानीय कलमा एक पटकमा जति अवधि कुरा गरे पनि एक कलमात्र हुने व्यवस्था थियो । २०५१ सालमा स्थानीय कलमा समयावधि लागू हुने व्यवस्था प्रारम्भ भयो । ३ मिनेट अवधिको एक कल हुने व्यवस्था २०५१ सालबाट प्रारम्भ गरियो ।

२. वि.सं. २०५३ मा स्थानीय कलको समयावधिमा Peak hr. र Off hr. कलको व्यवस्था भयो । बिहान ८ बजेदेखि साँझ ६ बजेसम्म ३ मिनेटको कल र साँझ ६ बजेदेखि भोलिपल्ट बिहान ८ बजेसम्म ६ मिनेटको कल हुने व्यवस्था भयो ।

३. २०५३ सालमा अन्तर्देशीय ट्रङ्क महसुलमा समय बमोजिम छुट दिने व्यवस्था प्रारम्भ गरियो । अन्तर्देशीय ट्रङ्क महसुलमा निम्नानुसार ३ किसिमको दर लागू गर्ने व्यवस्था भयो;

क) सहूलियत दर : बेलुकी ६ बजेदेखि बेलुकी ९ बजेसम्म प्रचलित दरमा ३३% छुट ।

ख) विशेष छुट : बेलुकी ९ बजेदेखि भोलीपल्ट बिहान ७ बजेसम्म प्रचलित दरमा ५०% छुट ।

ग) प्रचलित दर अवधि : बिहान ७ बजेदेखि बेलुकी ६ बजेसम्म ।

४. जि.एस.एम. मोबाइल सेवा महसुल दर

जि.एस.एम प्रविधिमा आधारित मोबाइल टेलिफोन सेवा नेपालले २०५६ सालमा पहिलो पटक प्रारम्भ गर्‍यो । सोही मितिबाट लागू हुने गरी मोबाइल सेवाको महसुल दर निम्न अनुसार कायम गरियो;

क) धरौटी रु. २५,०००/-

ख) जडान चार्ज रु. ३,०००/-

ग) मासिक महसुल रु. १,०००/-

घ) संस्थानबाट मोबाइल सेट खरीद गर्दा प्रति सेट रु. २०,०००+ रु. २,००० कल चार्ज

ड) मोबाइल टेलिफोनको बाह्य तथा आगमन दुवै कलमा कलचार्ज लाग्ने व्यवस्था गरेको थियो । समयानुसार Ownership Tax रु.१५,०००/- फरक-फरक कलचार्जको व्यवस्था थियो । कलचार्ज निम्नानुसार लागू भयो;

९.२ मोबाइल सेवाको कलचार्ज (२०५६)

कल किसिम	प्रति मिनेट		आगमन कल प्रति मिनेट	
	बिहान ७ - साँझ ९	साँझ ९-बिहान ७	बिहान ७ - साँझ ९	साँझ ९-बिहान ७
स्थानीय कल	६/-	३/-	३/-	१/५०
अन्तर्देशीय कल	१२/-	६/-	३/-	१/५०
अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क कल	६+ अ.रा. ट्रङ्क दर	३+ अ.रा. ट्रङ्क दर	३/-	१/५०

प्रारम्भमा पोस्टपेड सेवा मात्र वितरण गरियो जसको सेवा शुल्क महङ्गो रहेको थियो । प्रिपेड सेवाको

१६६ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

प्रारम्भका साथै सेवा प्रदायक अन्य प्रतिस्पर्धी कम्पनीले सेवा प्रदान गरेपछि भने मोबाइल सेवाको महसुल घट्ने क्रम सुरु भयो र यो क्रम अद्यापि जारी रहेको छ ।

२०६० सालको अन्त्यसम्म (करिब दूरसञ्चार संस्थान कायम रहेको अवस्था सम्म) सञ्चालनमा रहेका टेलिफोन एक्सचेञ्जहरूको विवरण र प्रत्येक जिल्लामा प्रथम टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापना भएको विवरण अनुसूचीमा दिइएको छ ।

* * *

परिच्छेद : आठ

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको गठन र मुलुकभर
अत्याधुनिक प्रविधियुक्त सेवाको विस्तार
(वि.सं. २०६१-२०७१)

- » पृष्ठभूमि
- » प्रविधि र सेवा विस्तार
- » संस्थागत संरचना
- » महसुल दरमा परिमार्जन तथा कटौती
- » दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्थापना: चुनौती, अवसर र असर
- » एकाधिकारको अन्त्य तथा सूचना प्रविधिको विकासमा निजी क्षेत्रसँगको प्रतिस्पर्धा

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको गठन र मुलुकभर

अत्याधुनिक प्रविधियुक्त सेवाको विस्तार

(वि.सं. २०६१-२०७१)

१. पृष्ठभूमि

नेपालमा दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासका दृष्टिले वि.सं. २०६० पछिको दशकलाई एक युगान्तकारी दशकका रूपमा लिन सकिन्छ। पाँच दशकजति राणाशासन नियन्त्रित प्रणालीमा जन्मेर हुर्किएको दूरसञ्चार क्षेत्र पछि विभाग, समिति र संस्थानको छत्रछायामा बढ्ने मौका पायो। सीमित स्वार्थ पूर्तिका लागि १९७० सालतिर स्थापना गरिएको टेलिफोन कार्यालय, २०६० को दशकसम्म आइपुग्दा देशव्यापी रूपमा सेवा प्रदान गर्ने अग्रणी, स्वस्थ, आर्थिक रूपले शसक्त, भरपर्दो सेवा प्रदायकका रूपमा स्थापित भइसकेको थियो। प्रविधिको हिसाबले पनि प्रारम्भिक चरणको म्याग्नेटो प्रणालीमा आधारित टेलिफोन एक्सचेञ्जबाट सेवा प्रदान गर्न सुरु गरेको संस्थाले समयानुकूल प्रविधिमा फड्को मार्दै एक्सचेञ्ज तर्फ सि.बि., क्रसबार हुँदै छिट्टै डिजिटल एक्सचेञ्जबाट सेवा दिन सुरु गर्‍यो। त्यस्तै लामो दूरीको ट्रङ्कका लागि ओपन वायर र H.F. पछि माइक्रोवेभ र स्याटेलाइटबाट पनि सेवा दिइएको थियो। GSM प्रविधि भित्र्याएर देशव्यापी रूपमा मोबाइल सेवा विस्तार गरिसकेको थियो। देशमा स्थापित कतिपय सरकारी निकाय र उद्योगहरू एकपछि अर्को धराशयी बन्दै गएको अवस्थामा आर्थिक रूपले पनि सबल रहेर मुलुकको अर्थतन्त्रमा भरपर्दो योगदान पुर्‍याउने एक मात्र उत्कृष्ट संस्थाका रूपमा दूरसञ्चार संस्थान खडा हुन सफल भयो। तर २०६० सालसम्म आइपुग्दा पनि दूरसञ्चार क्षेत्रमा अभूत धेरै गर्नु पर्ने अवस्था कायमै थियो। सबै नगरपालिका र जिल्ला सदरमुकाममा टेलिफोनको पहुँच पुगिसकेको भएता पनि यी सेवाहरू करिब १९०० गा.वि.स.मा मात्र सीमित रहेको, टेलिफोन घनत्वका हिसाबले पनि तीन प्रतिशत जनतामा मात्र सीमित थियो।

तर ६० को दशकपछि देशको दूरसञ्चार क्षेत्रमा युगान्तकारी परिवर्तन आयो। दूरसञ्चार संस्थानको एकलौटी सेवा प्रदान गर्ने हैसियतमा समेत पूर्णबिराम लाग्यो। दूरसञ्चार आफै संस्थानबाट कम्पनीमा परिणत भयो। नयाँ-नयाँ सेवा प्रदायकहरूले नियामक निकायबाट इजाजतपत्र लिएर सेवा सुरु गर्न थाले। विशेषतः २०६० सालपछि चाहे सेवा विस्तारका दृष्टिले होस् वा प्रविधि भित्र्याउने दृष्टिले अथवा सेवा प्रदायक आगमनका दृष्टिले होस् एक उत्कृष्ट समयका रूपमा लिन सकिन्छ। यस अवधिमा GSM मोबाइलको Post-paid, Pre-paid सेवा, CDMA प्रविधिको Post-paid र Pre-paid सेवा लगायत अनगिन्ती Value Added सेवाहरू सञ्चालनमा आएका छन्। आधारभूत सेवातर्फ पनि थुप्रै Value Added सेवाहरू सञ्चालनमा ल्याइए। GSM / CDMA प्रविधिमा आधारित मोबाइल सेवा सञ्चालनमा आएपछि सेवा विस्तारमा उल्लेख्य प्रगति हासिल भएको छ। सबै गा.वि.स.मा दूरसञ्चार सेवा पुगिसकेको छ। महसुलमा पनि अकल्पनीय कमी आएका कारण दूरसञ्चार सेवा सर्वसाधारणको पहुँचभित्र पुगेको छ। २०७१ सालको अन्त्यतिर आइपुग्दा ८५ प्रतिशत जति जनतालाई टेलिफोन सेवा पुर्‍याइएको छ।

सेवालाई भरपर्दो र विश्वासिलो बनाउन पूर्वाधारहरूको पनि व्यापक रूपमा विस्तार भएको छ। छिमेकी देशहरूको समेत सहयोगमा पूर्व-पश्चिम राजमार्गमा काँकडभित्तादेखि महेन्द्रनगरसम्म र अरनिको राजमार्गमा काठमाडौँदेखि खासासम्म अप्टिकल केबल जडान गरेर सेवा सञ्चालनमा आइसकेको छ। यस अघि नै नेपाल विद्युत प्राधिकरणले आफ्नो ट्रान्समिसन लाइन भएको क्षेत्रमा विद्युत उत्पादन, खपत आदिको सूचना प्राप्तिका

लागि सञ्चालनमा ल्याएको OPGW प्रणालीलाई हाल विभिन्न दूरसञ्चार सेवा प्रदायकले पनि प्रयोग गरिरहेका छन् । निजी क्षेत्रका सेवा प्रदायकहरूले पनि व्यापक रूपमा अप्टिकल केबल विस्तार गरेको छन् । सबै जिल्ला सदरमुकामलाई अप्टिकल केबलबाट आवद्ध गर्ने काम भइरहेको छ ।

दूरसञ्चार कम्पनीले Dail up प्रविधिबाट सुरु गरेको इन्टरनेट सेवा हाल ADSL लगायत Wireless प्रविधिको Wi-Fi, Wi-Max बाट Broadband इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । GSM मोबाइलबाट 2G, 3G प्रविधि मार्फत पनि व्यापक रूपमा इन्टरनेट सेवाको विस्तार भएको छ । यिनै सन्दर्भलाई प्रस्तुत परिच्छेदमा 'नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको गठन र मुलुकभर अध्याधुनिक प्रविधियुक्त सेवाको विस्तार' शीर्षकमा चर्चा गरिएको छ ।

२. प्रविधि र सेवा विस्तार

२०६० साल चैत्र महिनासम्म ७५ जिल्ला सदरमुकाममा टेलिफोन सेवा पुगेता पनि सबै गा.वि.स.मा टेलिफोन सेवा पुग्न सकेको थिएन । नेपाल टेलिकमको पछिल्लो तथ्यांक (Miss रिपोर्ट) अनुसार २०६० साल चैत्रसम्म देशभरमा टेलिफोनका लागि प्रतीक्षासूचीमा रहेका प्रतिक्षार्थीको संख्या ३,२१,६६५ रहेको थियो । २०६१ वैशाखदेखि नेपाल दूरसञ्चार संस्थान कम्पनीमा परिणत हुना साथ कम्पनीले प्रतीक्षासूची कम गर्न र ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवाको पहुँचका लागि योजना बनाइ कार्यान्वयनमा प्राथमिकता दिएको पाइन्छ । कतिपय स्थानमा नेटवर्क नपुगेको, कतिपय स्थानमा फिक्स्ड लाइन तार प्रणालीबाट भनेको समय र माग गरेको स्थानमा टेलिफोन उपलब्ध गराउन सम्भव नहुने भएकाले माग गर्ने बित्तिकै भनेको ठाउँमा टेलिफोन वितरण गर्न उपयुक्त प्रविधि भित्र्याउने योजना नेपाल टेलिकमले बनायो । यसै योजना अनुसार नेपाल टेलिकमले शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रको मागलाई दृष्टिगत गरी विकासलाई नभइ नहुने दूरसञ्चार सेवा मुलुकका गाउँघर, कुनाकाप्चामा समेत पुर्‍याउने लक्ष्यका साथ Wireless प्रविधिको टेलिफोन विस्तार गर्ने योजना अघि सार्‍यो ।

कम्पनीको स्थापना पश्चात प्रविधि र सेवा विस्तार सम्बन्धमा देखिएको प्रगति निकै प्रशंसनीय रहेको छ ।

२.१ GSM प्रविधिको मोबाइल फोनको विस्तार

२०६० साल चैत्रसम्म पोस्टपेड र प्रिपेड गरी जम्मा १,३४,२६३ मोबाइल फोन वितरण भएकोमा २०७१ साल चैत्रसम्ममा देशभर करिब ४००० BTS मार्फत पोस्टपेड, प्रिपेड तथा 3G गरी १,०४,४७,८९६ मोबाइल फोनहरू ग्राहक सेवासँग आवद्ध रहेका थिए ।

२०७० साल चैत्र महिनासम्म देशभर नेपाल टेलिकमबाट GSM मोबाइल फोनको वितरण यस प्रकार छ;

फोन टाइप	मध्यमाञ्चल	पूर्वाञ्चल	पश्चिमाञ्चल	मध्यपश्चिमाञ्चल	सुदूरपश्चिमाञ्चल	जम्मा
पोष्टपेड	२४८२६७	३६८१५	६२३६९	२०९६९	५४२४	३७३८४४
प्रिपेड	४८८६१५०	१४६७१२६	१८७५८३८	११०९१८८	७३५७५०	१००७४०५२
जम्मा फोन	५१३४४१७	१५०३९४१	१९३८२०७	११३०१५७	७४९१७४	१०४४७८९६

यस अवधिमा निजी क्षेत्रको समेत सहभागितामा मोबाइल तथा लिमिटेड मोबिलिटीको बेसिक टेलिफोन र स्याटेलाइट फोन सञ्चालन गर्न हिमाल, पहाड तथा तराई सबै क्षेत्रमा दूरसञ्चार नेटवर्कको व्यापक रूपमा विस्तार भएको थियो ।

२.१.१ मोबाइल टेलिफोनको नम्बरिङ प्रणालीमा परिवर्तन

GSM पोस्टपेड मोबाइल टेलिफोनका ग्राहकहरूको ९ अङ्कको मोबाइल नम्बरमध्ये पहिलो २ अंक (९८) मोबाइल सेवाको Access Code रूपमा, १ देखि ९ सम्मको तेस्रो अङ्कले क्षेत्र अङ्कित गर्ने, चौथो अङ्क ० ले अपरेटर कोड तथा बाँकी ५ वटा अङ्कले ग्राहकको संख्या निर्धारण गर्ने गर्दथ्यो । विद्यमान नम्बरिङ प्रणालीबाट एउटा क्षेत्रमा १ लाख भन्दा बढी ग्राहकहरूलाई सेवा उपलब्ध गराउन नसकिने भएकाले नेपाल टेलिकमले नयाँ नम्बरिङ प्रणाली सुरु गरेको थियो । हालको नम्बरिङ प्रणालीमा पहिलो २ अङ्क (९८) पछि ५ थपिएको थियो । तर प्रिपेड फोनको मोबाइल नम्बरमा पहिले नै ४ थपिएकाले थप्नु पर्ने आवश्यकता देखिएको थिएन । मोबाइलको नम्बरमा ५ अङ्क थपेपछि नेपाल टेलिकमका लागि अपरेटर कोडका रूपमा अङ्क ० को सट्टा अङ्क ४, ५ र ६ निर्धारण गरिएको थियो । मोबाइल सेवाको पहिलेको नम्बर ९८१० XXXXX थियो भने परिवर्तित नम्बर ९८५१० XXXXX भएको थियो । २०६१ साल वैशाख १ देखि परिवर्तित नम्बर लागू भएको थियो ।

२.१.२ सबै ७५ जिल्लामा GSM प्रविधिको टेलिफोन सेवा

२०६५ वैशाख महिनामा सोलुखुम्बु, ओखलढुङ्गा, मुगु र हुम्ला सदरमुकाममा GSM मोबाइल फोन सेवा सञ्चालनमा आएपछि यो सेवाको पहुँच मुलुकका सबै अर्थात ७५ जिल्लामा नै पुगेको थियो ।

२.१.३ Value Added सेवाहरू

GSM प्रविधिको मोबाइल फोनमा प्रत्येक वर्ष लोकप्रिय सेवा तथा सुविधाहरू थप्दै जाने क्रममा निम्न सुविधाहरू थप गरिएको थियो;

क. छोटो सन्देश सेवा Short Message Service (SMS): २०६० सालको भाद्र महिनाबाट GSM मोबाइल फोनमा Short Message Service (SMS) सुविधा थप गरिएको थियो भने २०६१ साल वैशाख १ गतेदेखि मोबाइल टेलिफोन सेवाका ग्राहकहरूले विदेशमा SMS पठाउन सक्ने गरी अन्तर्राष्ट्रिय Short Message Service (SMS) सेवाको पनि सुरुआत गरिएको थियो ।

ख. SMS सेवाको विस्तार: नेपाल टेलिकमको मोबाइल नेटवर्क र Ncell को मोबाइल नेटवर्क बीच २०६३ साल कार्तिक १ गतेदेखि SMS सेवा सञ्चालन भएको थियो ।

ग. थप सुविधा: २०६२ सालदेखि निम्न सेवाहरू पनि उपलब्ध गराइएको थियो;

- Call Forwarding वा Call Divert Service
- कल वेटिङ सेवा (Call Waiting Service)
- कल होल्ड सेवा (Call Holding Service)
- मल्टिपार्टी कन्फरेन्स सेवा (Multiparty Conference Call)
- Friends & Family Call (FNF) सेवा
- छुटेका कलको जानकारी (Missed Call Alert)
- अन्तर्राष्ट्रिय रोमिङ सेवा (International Roaming Service)
- भ्वाइस मेल सेवा (Voice Mail Service)
- Web SMS सेवा
- संस्थागत प्रयोगकर्ता योजना (Corporate User Group)

२.१.४ Caller Ring Back Tone (CRBT) सेवाको सुरुआत

नेपाल टेलिकमले पोस्टपेड तथा प्रिपेड मोबाइल टेलिफोन प्रयोगकर्ताको मागलाई ध्यानमा राख्दै २०६३ साल फाल्गुण १५ गतेदेखि Caller Ring Back Tone (CRBT) सेवा सञ्चालनमा ल्याएर २०६६ साल भाद्र सम्ममा ७५ जिल्लामा नै उक्त सेवा उपलब्ध गराइएको थियो ।

२.१.५ GSM पोस्टपेड मोबाइल फोनमा GPRS (General Packet Radio Service) सेवाको सुरुआत

नेपाल टेलिकमले मोबाइल फोनका उपभोक्ताहरूलाई समय सापेक्ष अत्याधुनिक मूल्यवर्धक सेवा उपलब्ध गराउँदै जाने सिलसिलामा २०६३ फाल्गुण १५ गतेदेखि काठमाडौँ उपत्यका, बनेपा, धुलिखेल तथा पनौती क्षेत्रमा GSM पोस्टपेड मोबाइल फोनमा GPRS (General packet Radio Service) सेवा सुरु गरेको थियो । यो सेवाअन्तर्गत ग्राहकले प्रयोग गरेको मोबाइल सेटमा ४० kbps क्षमता सम्मको इन्टरनेट चलाउन सकिन्छ ।

२.१.६ Multi Media Messge (MMS) सेवाको सुरुआत

यो सेवा GPRS सेवा लिइसकेका ग्राहकहरूले लिनसक्ने थप सुविधा हो । यो सेवा लिने ग्राहकहरूले आफ्नो मोबाइलबाट Clip of Video, Picture, Voice समेत समावेश गरी Message पठाउन सक्दछन् । साथै मोबाइल फोनमा इमेल तथा इन्टरनेट सेवा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

२.१.७ 3G Mobile सेवाको सुरुआत

नेपाल टेलिकमले विश्व दूरसञ्चार तथा सूचना समाज दिवस मे १७ को उपलक्ष्यमा २०६४ ज्येष्ठ ३ (मे १७, २००७) गतेदेखि परीक्षणका रूपमा बहुप्रतीक्षित तेस्रो पुस्ताको 3G Mobile को वितरण सुरु गरेको थियो ।

२.१.८ सगरमाथाको आधार शिविरमा मोबाइल फोन सेवा

नेपाल टेलिकमले अति दुर्गम हिमाली जिल्ला हुम्ला, मुगु र डोल्पा मा आ.व. ०६४/०६५ मा नै GSM तथा CDMA फोन उपलब्ध गराएको थियो । २०६६ साल कार्तिक १० गतेदेखि विश्वको सबैभन्दा अग्लो चुचुरो सगरमाथाको आधारक्षेत्रतेडबोचेमा BTS जडान गरी सो BTS भूउपग्रह मार्फत आवद्ध गरी GSM मोबाइल सेवा उपलब्ध गराएको

तेडबोचे क्षेत्रको गोरक्षपमा जडान भएको BTS टावर

थियो । नेपाल टेलिकमद्वारा जडान गरिएका BTS मध्ये सबैभन्दा अग्लो स्थानमा रहेको BTS पनि तेडबोचेको नै हो ।

२.२ CDMA टेलिफोन सेवाको सुरुआत

नेपालको विकट भौगोलिक अवस्थाका कारण तार जडित आधारभूत PSTN टेलिफोन सेवा देशको कुना काप्चामा पुर्‍याउन निकै असहज र खर्चिलो हुने मात्र नभएर समय पनि बढी लाग्ने समस्या थियो । यस्तो परिस्थितिमा Wireless प्रविधिमा आधारित टेलिफोन सेवा विकल्पका रूपमा स्थापित गर्नु समयको माग थियो । GSM प्रविधि भित्र्याइसकेको कम्पनीले कम BTS ले नै धेरै क्षेत्र कभर गर्न सक्ने र पहाडी इलाकाका वासिन्दाहरूलाई छोटो अवधिमा समेट्न सकिने हुनाले CDMA प्रविधिलाई नै रोज्यो । दूरसञ्चार सेवाको ताररहित विभिन्न प्रणाली मध्ये CDMA (Code Division Multiple Access) एउटा प्रमुख तथा लोकप्रिय प्रविधि हो । सन् १९८९ मा सर्वप्रथम अमेरिकाबाट सुरु भएको यो प्रविधिबाट हाल संसारका ९० भन्दा बढी देशले दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराइरहेका छन् । त्यसबखत नेपाल टेलिकमले पनि सञ्चालनमा ल्याउन लागेको CDMA 2000 1X अत्याधुनिक प्रविधि र 3G मा आधारित EVDO (Evolution Data Optimised) समेत रहेको थियो ।

दूरसञ्चार क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा काठमाडौँ लगायत नेपाल अधिराज्यका शहर तथा शहरोन्मुख ग्रामीण क्षेत्रहरूमा माग अनुरूप टेलिफोन आपूर्ति गर्न, दुर्गम ग्रामीण क्षेत्रहरूमा टेलिफोन सेवाको पहुँचलाई व्यापक विस्तार गर्न तथा नेपाल सरकारको दशौँ राष्ट्रिय योजनाले परिलक्षित गरेको उद्देश्य हासिल गर्न CDMA 2000 1X मा आधारित प्रथम, द्वितीय, तृतीय चरणमा सम्पन्न गर्ने गरी ५ लाख लाइन र चौथो र पाचौँ चरणमा सम्पन्न गर्ने गरी ५ लाख लाइन थप विस्तार गर्न सक्ने गरी जम्मा १० लाख लाइन Frame contract को अवधारणा अपनाएर अक्टुबर १८, २००४ (२०६१) मा नेपाल टेलिकम र M/S ZTE Corporation, China सँग उपकरण खरिदका लागि सम्झौता भयो । CDMA प्रविधिको टेलिफोन सञ्चालनमा ल्याउन काठमाडौँको छाउनीमा CDMA प्रोजेक्ट अफिस स्थापना गरियो । यसको डाइरेक्टर नायब प्रबन्ध निर्देशक श्री अमरनाथ सिंह हुनुभएको थियो । पछि यो प्रोजेक्ट अफिस र ट्रान्समिसन आयोजना कार्यान्वयन विभागलाई गाभेर छाउनीमा वायरलेस टेलिफोन निर्देशनालयको स्थापना भयो । पहिलो चरणमा काठमाडौँ उपत्यका लगायत मध्यमाञ्चल क्षेत्रमा १ लाख, पूर्वाञ्चलमा ७५ हजार र बाँकी ७५ हजार पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा टेलिफोन वितरण गर्ने लक्ष्यका साथ आयोजनाको काम अगाडि बढ्यो । CDMA प्रोजेक्टको पहिलो चरणको काम सम्पन्न भएपछि CDMA प्रविधिमा आधारित ताररहित फिक्स्ड टेलिफोन सेवाको परीक्षण उद्घाटन (सफ्ट लञ्च) २०६२ साल असार २३ गते भयो । परीक्षण उद्घाटनपछि नेपाल टेलिकमले सर्वसाधारणलाई माग गर्ने बित्तिकै यो प्रविधिको टेलिफोन वितरण गर्ने कार्यक्रम राखेको थियो ।

नेपाल टेलिकमले सफ्ट लञ्चसमेत गरिसकेको CDMA प्रविधिमा आधारित तारविनाको फिक्स्ड टेलिफोन सञ्चालनमा आउन नदिन २०६२ साल असार २० गते विष्णुप्रसाद ढकाल र अर्जुनप्रसाद उप्रेतिले CDMA प्रविधिको टेलिफोन सञ्चालनका लागि छुट्टै इजाजत लिनु पर्ने दाबी गर्दै सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर गरेका थिए भने सर्वोच्च अदालतले अर्को आदेश नभए सम्म CDMA प्रविधिको टेलिफोन सञ्चालन गर्न रोक लगायो । CDMA प्रविधिको टेलिफोनको सञ्चालन गर्ने महत्त्वपूर्ण योजनाका लागि इजाजत नभएको भन्दै नेपाल टेलिकम विरुद्ध मुद्दा पर्नाले विकासको गतिमा केही अप्ठ्यारो देखा पर्‍यो र अप्ठ्यारो अवस्था करिब ७ महिना लम्बियो । पछि सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश द्वय बढी कुमार बस्नेत र तपबहादुर थापा मगरको संयुक्त इजलासबाट २०६२ साल माघ १० गते उक्त रिट खारेज भयो र नेपाल टेलिकमलाई CDMA प्रविधिको टेलिफोन वितरण गर्ने बाटो खुल्यो ।

२.२.१ व्यावसायिक रूपमा CDMA टेलिफोन सेवाको सुरुआत

अन्ततः नेपाल टेलिकमले CDMA प्रविधिमा आधारित पोस्टपेड टेलिफोन सेवा २०६२ साल माघ २३ देखि काठमाडौँबाट व्यावसायिक रूपमा सञ्चालन गर्‍यो। काठमाडौँ उपत्यकामा प्रतीक्षासूचीमा रहेका प्रतीक्षार्थीहरूलाई र उपत्यकासँग जोडिएका टेलिफोन नभएका गा.वि.स.मा CDMA प्रविधिको पोस्टपेड टेलिफोन वितरण कार्य सुरु गरियो। तर भौगोलिक विकटताले ग्रामीण क्षेत्रका ग्राहकहरूलाई बिल भुक्तानी गर्न सम्बन्धित कार्यालयमा आउन असजिलो हुने कुरालाई मनन गरी कम्पनीले २०६३ मंसिरदेखि प्रि-पेड C-Phone सञ्चालनमा ल्यायो। नेपाल टेलिकमले २०६३ पौष ४ गतेदेखि ग्राहकहरूको सुविधालाई ध्यानमा राखी पोस्टपेड C-Phone मा Credit limit को सुविधा उपलब्ध गरायो। Credit Limit को अधिकतम सीमा रु. ५००० कायम गरियो। ग्राहकले रु. ५००० बराबरको कल गरिसकेपछि महसुल भुक्तानी नभएमा स्वतः बाह्यगमन कल बन्द हुने गर्दथ्यो। यस अघि काठमाडौँ उपत्यकामा मात्र पोस्टपेड C-Phone वितरण गरिएकोमा ग्राहकहरूको सुविधाका लागि उपत्यका बाहिर पनि २०६३ मंसिर महिनादेखि प्रिपेड C-Phone वितरण गरेको थियो। CDMA टेलिफोन सेवाअन्तर्गत C-Phone आधारभूत स्थानीय टेलिफोन सेवा (PSTN) सरह मानिएको छ र Sky-Phone मोबाइल सेवाको रूपमा मानिएको छ।

२.२.२ (CDMA) Sky Phone को सुरुआत

नेपाल टेलिकमले २०६३ साल भाद्र ६ देखि काठमाडौँ उपत्यकामा Sky-phone सुरु गरी क्रमशः नेपाल अधिराज्यका अन्य क्षेत्रमा पनि Sky Phone सञ्चालन र वितरण गर्ने गरी CDMA नेटवर्कको विस्तार गरेको थियो। काठमाडौँ उपत्यकामा मात्र वितरण गरिएको Sky Phone २०६४ साल जेष्ठदेखि उपत्यका बाहिर पनि वितरण गरियो।

Sky Phone शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रमा यति लोकप्रिय भयो कि GSM प्रविधिको मोबाइल फोन छाडेर सर्वसाधारणले Sky Phone लिन थाले। २०६२ साल माघदेखि काठमाडौँ उपत्यकाबाट वितरण सुरु गरिएको CDMA प्रविधिको टेलिफोन नेटवर्कको विस्तार २०६३ फाल्गुणसम्म ५७ वटा नगरपालिका र करिब १७०० गा.वि.स.मा पुगेको थियो। २०६४ साल जेष्ठसम्म अधिराज्यभर १७२ वटा बेस स्टेसन जडान गरी १४ अञ्चलका ६३ जिल्ला, ५८ नगरपालिका र करिब १७२१ गा.वि.स.मा CDMA प्रविधिमा आधारित दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध भएको र उक्त अवधिसम्म करिब १,२०,००० ग्राहकहरूले सेवा उपभोग गरेका थिए।

२.२.३ ७५ जिल्लामा CDMA प्रविधिको टेलिफोन सेवा

२०६४ साल चैत्रको तेस्रो साता हुम्लाको सीमिकोट र डोल्पाको दुनेमा समेत CDMA प्रविधिको फिक्स्ड तथा मोबाइल सेवा सञ्चालन सुरु भएपछि यो सेवाको पहुँच मुलुकका सबै ७५ जिल्लामा नै पुगेको थियो। २०६४ साल चैत्रसम्म नेपाल अधिराज्यभर CDMA फोनको ग्राहक संख्या करिब ४ लाख पुगेको थियो भने PSTN तथा GSM प्रविधिले नसमेटिएका क्षेत्रहरूलाई समेट्ने अभिप्रायले २०६२ सालदेखि सुरु भएको CDMA प्रविधिको टेलिफोन प्रयोग गर्ने ग्राहकहरूको संख्या २०७१ चैत्रसम्म १३,५४,९५३ पुगेको मिस रिपोर्टबाट देखिन्छ।

२.२.४ २०७१ साल चैत्रसम्म वितरण भएको CDMA फोनको विवरण;

फोन टाइप	मध्यमाञ्चल	पूर्वाञ्चल	पश्चिमाञ्चल	मध्यपश्चिमाञ्चल	सुदूरपश्चिमाञ्चल	जम्मा
C-Phone post paid fix	७६५५	५५३	११३९	१४७	१०४	९५९८
C-Phone prepaid fix	३३१८३	२६१३८	२५७११	१५२४०	१२८७३	११३१४५
Sky Phone post paid	९२६१	१०४०	१०३२	१४३२	१०२०	१३७८५
Sky Phone prepaid fix	४४३५८२	२२२५३५	१९९४०४	१८९३७६	१६३५२८	१२१८४२५
जम्मा फोन	४९३६८१	२५०२६६	२२७२८६	२०६१९५	१७७५२५	१३५४९५३

२.२.५ Value Added Services

CDMA प्रविधिको फोनमा टेलिफोन सेवाका अतिरिक्त डाटा ट्रान्समिसन सेवा, फ्याक्स सेवा, इमेल/इन्टरनेट सेवा तथा अन्य Value Added Services पनि उपलब्ध थिए। उपलब्ध सेवाहरू यस प्रकार छन्;

- SMS सेवा
- Call Forwarding
- भ्वाइस मेल सेवा (VMS)
- Call Waiting

माथि उल्लिखित सेवाका अतिरिक्त CDMA प्रविधिमा आधारित wireless internet सेवा पनि उपलब्ध गराइएको थियो।

- PDSN (Packet Data Serving Node): यो सेवा CDMA प्रविधिमा आधारित डाटा सेवा हो। C-phone, Sky-Phone, Sky-data सेवामा data activate गराइ १५३.६ kbps क्षमतामा इन्टरनेट सेवा प्रयोग गर्न सकिन्छ।
- EVDO (Evolution Data Optimise) डाटा सेवा: उच्च गतिमा डाटा आदान-प्रदान गर्न सकिने यो सेवा २०६६ फाल्गुण १४ देखि सुरुमा काठमाडौं, बनेपा र पोखरामा उपलब्ध गराइएको थियो।
- IP CDMA सेवा: नेपाल टेलिकमले नयाँ वर्ष २०७० को आरम्भसँगै ७ वर्ष अघिदेखि सञ्चालनमा ल्याएको CDMA प्रविधिको दूरसञ्चार सेवालाई स्तरोन्नति गरी मुलुकभर IP CDMA सेवाको सुरु गरेको छ। यो सेवा मार्फत voice का साथै 3.1 Mbps क्षमता सम्मको data download गर्न सकिन्छ।

२.३ आधारभूत PSTN टेलिफोन सेवाको विस्तार

मुलुकको एकमात्र तार प्रणालीमा आधारित आधारभूत PSTN टेलिफोन सेवा प्रदायकका रूपमा नेपाल टेलिकमको पहिचान जस्तै भएको छ । २०६० साल चैत्रसम्म करिब ४ लाख लाइन वितरण भएकोमा २०७१ सालको चैत्रसम्म आइपुग्दा ६,६४,५४४ लाइन वितरण भएको देखिन्छ । २०६१ साल यता आधारभूत PSTN टेलिफोन सेवाको विस्तार गर्न महत्त्वपूर्ण ठाउँहरूमा एक्सचेञ्ज जडान गर्नुका साथै भइराखेका एक्सचेञ्जहरूमा क्षमता वृद्धि गरी थप करिब २.५ लाख जति लाइन वितरण गरेको पाइन्छ ।

२.३.१ २०६१ साल वैशाखदेखि २०७१ साल चैत्रसम्मको टेलिफोन विस्तार

यस अवधिमा पूर्वाञ्चलमा २४, मध्यमाञ्चलमा ३१, पश्चिमाञ्चलमा १४, मध्यपश्चिमाञ्चलमा ६ र सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा १ ठाउँ गरी जम्मा ७६ ठाउँमा नयाँ एक्सचेञ्जहरू जडान गरिका थिए । यसरी जडान भएका एक्सचेञ्जहरूको टेलिफोन लाइन क्षमता ७५,५२५ थियो ।

२०६० साल चैत्र महिनासम्म स्थानीय टेलिफोन लिन प्रतीक्षामा रहेका ग्राहकहरूको संख्या ३,२१,६६५ थियो भने, २०७१ साल चैत्रसम्म सबै प्रतीक्षार्थीहरूले टेलिफोन सुविधा प्राप्त गरिसकेका थिए । २०६० चैत्रसम्म करिब ४ लाख PSTN टेलिफोन लाइन वितरण भएकोमा २०७१ चैत्रसम्म आइपुग्दा ६ लाख भन्दा बढी लाइन वितरण भइसकेको थियो । २०६१ साल यता आधारभूत PSTN टेलिफोन सेवामा भन्डै थप २ लाख पचास हजार लाइन वितरण भएको थियो । दूरसञ्चार क्षेत्रमा आधारभूत PSTN टेलिफोन सेवाको दाँजोमा GSM र CDMA प्रविधिमा आधारित बिनातारको मोबाइल फोनको बजार विस्तारको क्रम भने द्रुतगतिमा बढेको थियो ।

२.३.२ सबै जिल्लामा स्थानीय टेलिफोन सेवा

२०६६ साल पौष २४ गते रूकुम र जाजरकोटमा ५००/५०० लाइनको एक्सचेञ्ज जडान गरी सञ्चालनमा ल्याएपछि मुलुकका सबै ७५ जिल्लामा नै PSTN टेलिफोन सेवा उपलब्ध भएको थियो ।

२.३.३ सम्पूर्ण गा.वि.स.मा टेलिफोन सेवा

GSM र CDMA प्रविधिमा आधारित मोबाइल टेलिफोन सेवा सञ्चालन भएपछि अधिराज्यको प्रायः धेरैजसो गा.वि.स.मा टेलिफोन सुविधा पुऱ्याइएको थियो । दूरसञ्चार सेवा पुऱ्याउन बाँकी रहेका १९९ गा.वि.स.मा समेत दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने नेपाल सरकारको नीति र लक्ष्यअनुरूप कम्पनीले २९ असार २०६७ मा सेती अञ्चलको बाजुरा जिल्लाको सापटामा KU Band को भिस्याट टर्मिनल जडान गरी दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराएपछि देशभरका सम्पूर्ण गा.वि.स.मा टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउने लक्ष्य पूरा भएको थियो ।

कम्पनीले देशका कुनाकाप्चा तथा अति दुर्गम र विकट भूभागमा समेत ५४३ वटा सि ब्यान्डको भिस्याट टर्मिनलहरू र KU Band को ३४० वटा भिस्याट टर्मिनलहरू जडान गरी देशका सम्पूर्ण गा.वि.स.मा टेलिफोन सेवाको पहुँच पुऱ्याउन ठूलो भूमिका निर्वाह गरेको थियो । तर GSM र CDMA सेवाको ग्रामीण क्षेत्रमा व्यापक विस्तार भएपछि केही भिस्याट टर्मिनलहरू विस्थापित हुँदै गए । हाल सञ्चालनमा रहेका भिस्याट टर्मिनलको संख्या ३६० र ग्राहक संख्या ५२८ रहेको देखिन्छ । एकताका VHF र MARTS सिस्टमबाट व्यापक रूपमा टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउँदै आएकोमा हाल पनि यी सिस्टमहरूबाट करिब २३० ग्राहकलाई सेवा उपलब्ध भएको देखिन्छ ।

२.३.४ संस्थान कम्पनीमा रूपान्तरण भएपछि ग्राहक संख्यामा भएको वृद्धि

(संख्या ,०००)

सेवाहरू	०६१ चैत्र	०६२ चैत्र	०६३ चैत्र	०६४ चैत्र	०६५ चैत्र	०६६ चैत्र	०६७ चैत्र	०६८ चैत्र	०६९ चैत्र	०७० चैत्र	०७१ चैत्र
PSTN	439	480	503	527	555	576	597	624	637	650	664
GSM Post-paid	75	103	119	106	103	119	143	192	246	303	373
GSM Pre-paid	173	377	750	1409	2468	3620	4658	5756	6876	8268	10074
CDMA		11	118	402	702	853	1039	998	945	1184	1354
Total	687	971	1490	2444	3828	5168	6437	7570	8704	10405	12465
Tele Density	2.76	3.76	5.66	9.07	13.90	18.76	22.87	28.44	32.70	39.09	46.84

भौगोलिक विकटताका कारण आधारभूत टेलिफोन सेवा पुर्‍याउन कठिनाई भएको दुर्गम स्थानहरूमा समेत सेवाको पहुँच स्थापनाका लागि कम्पनीले VHF, Marts, VSAT जस्ता विभिन्न प्रविधिहरू प्रयोग गरी टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराएको छ । विवरण यस प्रकार छ;

MARTS, टेलिफोनको संख्या	२
VHF/UHF टेलिफोनको संख्या	११
V-SAT टेलिफोनको संख्या	३६०
NT-SAT टेलिफोनको संख्या	५२८
जम्मा	९०१

२.३.५ Fixed Intelligent Network (FIN) तर्फ उपलब्ध गराइएका Value Added सेवाहरू;

क. इजिकल-प्रिपेड कलिड कार्ड (Easycall) PCC सेवा

Fixed Intelligent Network अन्तर्गत प्रिपेड कलिड कार्ड मार्फत EASY CALL सेवा २०६१ साल मंसिर १० गतेदेखि शुभारम्भ भएको थियो । यस सेवाबाट लोकल कल, अन्तर्देशीय कल र अन्तर्राष्ट्रिय बजेट कल गर्न सकिने भएको थियो । यो सेवा मार्फत अन्तर्राष्ट्रिय बजेट कल गर्न एक्सेस कोड १४२५ वा १४४५ डायल गरी विश्वभर टेलिफोनमा कुरा गर्न सकिन्छ । पछि यो सेवा मार्फत १४२४ डायल गरी अति सस्तो दरमा १२ वटा मुलुकहरूमा (IP) कल गर्न सकिने गरी सेवा उपलब्ध गराइएको थियो । Easycall सेवाबाट कल गर्न रु.२००, रु. ५०० र रु. १००० दरका PCC कार्डहरू बजारमा उपलब्ध गराइएको थियो । उक्त बजेटकल र इजिकल सेवाहरू नेपाल टेलिकमको PSTN लगायत GSM, CDMA, Pay Phone र भिस्याट फोनबाट पनि उपलब्ध गराइएको छ ।

ख. एडभान्स टोल फ्री सेवा AFS (Toll Free) Service

२०६१ साल चैत्र १ गतेबाट सञ्चालित Intelligent Network System मा आधारित यो सेवा प्रयोग गरी ठूला व्यापारिक संस्था, सामाजिक संस्था, सरकारी एवम् निजी संघ-संस्था, बैंक, एयरलाइन्स आदिले देश भरका

आफ्ना कार्यालय तथा शाखाहरूलाई एउटै टोलफ्री नम्बरमा जनसम्पर्क गराउन सक्ने गरी यो सेवा ल्याइएको हो । यो सेवा प्रयोग गर्दा कल गर्ने व्यक्तिलाई टेलिफोन कलको शुल्क लाग्दैन ।

ग. PSTN Credit Limit (पिसिएल PCL) सेवा

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको दोस्रो वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा २०६२ साल माघ २२ गतेदेखि इन्टेलिजेन्ट नेटवर्कअन्तर्गत नयाँ सेवाका रूपमा PSTN टेलिफोन सेवा भएका ग्राहकहरूले लोकल सुविधा भएको आफ्नै टेलिफोन नम्बरमा प्रिपेड खाता खोली लोकल तथा लामो दूरीको कल गर्ने सुविधा कम्पनीले उपलब्ध गराएको थियो । यो सुविधा आफूले बुझाएको रकमको सीमा ननाघेसम्म उपभोग गर्न सकिन्छ ।

घ. होमकन्ट्रि डाइरेक्ट (HCD) सेवा

नेपाल टेलिकमले २०६३ साल जेष्ठ ३ गतेदेखि होमकन्ट्रि डाइरेक्ट (HCD) सेवा सुरु गरेको थियो । यो सेवा पनि प्रिपेड कलिङ कार्ड जस्तै हो । जसको प्रयोगद्वारा विदेशबाट नेपाली रुपियाँमा नै स्वदेशमा कल गर्न सकिन्छ । यो सेवा नेपाल टेलिकमसँग सम्झौता गरेका देशहरूबाट मात्र उपलब्ध हुन सक्दछ । हाल यो सुविधा ६ वटा मुलुकहरू जापान, कोरिया, युएइ, युके, सिङ्गापुर र थाइल्यान्डबाट उपलब्ध छ । ग्राहकहरूको प्रयोगका लागि रु. ५००, रु. १००० र रु. २००० दरका HCD कार्डहरू उपलब्ध छन् ।

ङ. इजि फोन-IP कल सेवा

नेपाल टेलिकमले २०६७ साल श्रावण १६ बाट SIP (Session Initiation Protocol) मा आधारित IP इजिफोन ब्रान्डको सफ्ट फोन व्यावसायिक रूपमा सञ्चालनमा ल्याएको थियो । यो सेवा प्रयोग गर्दा आफ्नो कम्प्युटरलाई फोनका रूपमा प्रयोग गरी इन्टरनेटको माध्यमबाट IP नेटवर्क मार्फत संसारका जुन सुकै ठाउँमा जुनसुकै बेला सस्तो दरमा कल गर्न सकिन्छ । हाल यसअन्तर्गत SIP (Permanent Prepaid Phone) र SIP Easy Call (Prepaid Calling Card) गरी दुई प्रकारका इजि फोन सेवाहरू उपलब्ध गराइएको छ ।

च. दक्षिण कोरियाबाट कलिङ कार्ड सेवाको सुरुआत

नेपाल टेलिकमले दक्षिण कोरियामा बसोबास गरेका नेपालीहरूको सहूलियतका लागि त्यहाँबाट नेपाल कल गर्ने छुट्टै कलिङ कार्डको सेवा सुरुआत गरेको छ । सो सेवाको उद्घाटन तत्कालीन कम्पनीका अध्यक्ष श्री सुशिल घिमिरेले एक समारोहका बीच २०६७ भाद्र ३० मा दक्षिण कोरियाको राजधानी सियोलमा गर्नुभएको थियो । नेपाल टेलिकम र कोरियाली कम्पनी LG U+ को संयुक्त प्रयासबाट Co-Brand कलिङ कार्ड सेवाको सुरुआत गरिएको थियो । उक्त कलिङ कार्ड प्रयोग गरी कोरियाबाट नेपाल कल गर्दा प्रति मिनेट रु. १५ लाने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । उक्त सेवाको सुरुआतबाट दक्षिण कोरियामा पढ्न गएका विद्यार्थीहरू, घुम्न गएका पर्यटकहरू, काम गर्न गएका कामदारहरू तथा विभिन्न व्यवसायमा संलग्न नेपालीहरूलाई सहूलियत दरमा आफ्नो देशमा टेलिफोन गर्न सजिलो हुन गयो ।

२.३.६ आइ भि आर (IVR) सेवा

Interactive Voice Response (IVR) सेवाअन्तर्गत कम्प्युटरमा निश्चित ध्वनि निर्देशित मेनुहरू राखेको हुन्छ र ग्राहकले सोका लागि छुट्ट्याइएको एक्सेस कोड डायल गरी ध्वनि निर्देशन अनुसार उपलब्ध Option थिचेर उक्त सेवाको उपभोग गर्न सक्दछन् । यो सेवा कम्पनीको नेटवर्क (PSTN/GSM/CDMA) बाट उपलब्ध

छ। कम्पनीले निम्न प्रकारका (IVR) सेवाहरू उपलब्ध गराएको छ;

क. आइ भि आर कोड १६०० (SLC Result Enquiry) सेवा

कम्पनीले पहिलो पटक २०६० सालको SLC परीक्षाको परीक्षाफल आइ भि आर सेवा मार्फत २०६१ सालको आषाढ महिनादेखि उपलब्ध गराएको थियो।

ख. आइ भि आर कोड १६०१ (10+2 Result Enquiry) सेवा

आइ भि आर कोड १६०० (SLC Result Enquiry) सेवाको सफलतापछि २०६३ सालबाट 10+2 परीक्षाको नतिजा पनि १६०१ आइ भि आर सेवा मार्फत गरिँदै आएको छ।

ग. PSTN र ADSL मर्मतको ग्राहक कम्प्लेन दर्ता सेवामा आइ भि आर

आफ्नो साधारण PSTN फोनमा समस्या देखिएमा ग्राहकहरूले १९८ डायल गरी आइ भि आर सेवा मार्फत फोनबाट फल्टकम्प्लेन गर्न सक्ने यो सेवा २०६३ साल भाद्र १६ गतेबाट सुरु गरिएको थियो। ADSL सेवाको फल्टकम्प्लेन दर्ता पनि १९८ आइ भि आर मार्फत २०६५ सालबाट सुरु भएको थियो। पछि २०६६ साल श्रावण १५ देखि यो सेवा उपत्यका बाहिर उपलब्ध गराइएको थियो।

घ. आइ भि आर कोड १६०६ (PSTN Bill Enquiry) सेवा

PSTN फोनका ग्राहकहरूले यो सेवा प्रयोग गरी साधारण PSTN फोनको मासिक बिल वा हालसम्मको तिर्न बाँकी रकमको जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ। यो सेवा २०६४ सालमा सुरु गरिएको थियो। पछि २०६६ साल श्रावण १५ गतेदेखि यो सेवा उपत्यका बाहिर पनि सञ्चालनमा आएको छ।

ड. १८८ आइ भि आर कोड (VOIP Call Complaint Booking) सेवा

हाल नेपाल टेलिकमले भि ओ आइ पि उपकरण प्रयोग गरी अनधिकृत रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय कल गरी राजस्व छल्ने प्रवृत्ति रोक्ने प्रयासमा यस्ता अनधिकृत कलहरू सम्बन्धमा कम्प्लेन दर्ता गर्न १८८ आइ भि आर सेवाको प्रबन्ध मिलाइएको छ। उक्त सेवा निःशुल्क प्रयोग गर्न सकिन्छ।

च. १६०७ आइ भि आर कोड (PUK Enquiry) सेवा

यो सेवाअन्तर्गत GSM/CDMA मोबाइलका ग्राहकहरूले कुनै कारणवस आफ्नो मोबाइल लक भएका खन्डमा सो खोल्न PUK नम्बर प्राप्त गर्न सक्दछन्। यो सेवा प्रयोग गर्दा एयर टाइम बराबरको चार्ज लाग्दछ।

२.३.७ PSTN भ्वाइस मेल सेवा (VMS) को सुरुआत

नेपाल टेलिकमले २०६२ साल पौषदेखि काठमाडौँ उपत्यकामा PSTN टेलिफोन सेवा प्रयोग गर्ने ग्राहकहरूका लागि भ्वाइस मेल सेवा (VMS) सुरु गरेको थियो।

क. नोटिस बोर्ड सेवा

कम्पनीले २०६५ साल मंसिर ११ गतेदेखि नोटिस बोर्ड सेवा सञ्चालनमा ल्याएको हो। PSTN भ्वाइस मेल सेवा (VMS) अन्तर्गतको एउटा Supplementary सेवा हो। यसमा भ्वाइस मेल बक्सलाई नोटिस बोर्डका रूपमा

प्रयोग गर्न सकिन्छ। यो सेवा प्रयोग गरी ग्राहकले आफ्नो नोटिस बोर्डमा राख्ने सूचना र सन्देशहरू आफैले फोन मार्फत रेकर्ड गरी राख्न सक्दछन् र सो फोनमा कल गर्ने व्यक्तिले उक्त सूचना सुन्न सक्दछन्। यो सेवा साधारण PSTN का ग्राहकहरूलाई निःशुल्क उपलब्ध छ।

२.३.८ इन्क्वायरी सेवा सञ्चालनमा नयाँ व्यवस्था

नेपाल टेलिकमले निजी क्षेत्रबाट इन्क्वायरी सेवा सञ्चालन गराउनुभन्दा पहिले यो सेवामा ग्राहकका धेरै शिकायत थिए। टेलिफोन नम्बर सोध्न १९७ डायल गर्दा फोन नलाग्ने, कथङ्कदाचित् रिङ गइहाले पनि फोन उठ्न ढिला हुने जस्ता समस्या थिए। कम्पनीको व्यवस्थापनबाट उक्त सेवा गुणस्तरीय बनाउन विभिन्न उपायहरू अवलम्बन गरिएता पनि समय सापेक्ष

सुधार नभइ ग्राहकका गुनासाहरू भन् बढ्न गएकाले कम्पनी व्यवस्थापनले २०६२ साल पौष १ गतेदेखि निजी क्षेत्रबाट इन्क्वायरी सेवा सञ्चालन गरायो। निजी क्षेत्रबाट इन्क्वायरी सेवा सञ्चालनमा आएपछि सेवामा

नेपाल टेलिकमले निजी क्षेत्र मार्फत सञ्चालन गरेको इन्क्वायरी सेवा

सुधार भएको, ग्राहकको गुनासाहरू नगण्य भएको, उक्त सेवामा खर्चगर्दै आएको ठूलो रकममा समेत कटौती भएको देखिएको छ। अहिले ग्राहकवर्गले सन्तोषजनक रूपमा इन्क्वायरी सेवा उपभोग गर्न पाएकाले कम्पनी प्रतिको विश्वसनीयतामा सकारात्मक असर परेको छ।

२.३.९ पब्लिक कल सेन्टर (पिसिसि) को व्यवस्था

बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापना पश्चात काठमाडौँ उपत्यकाका विभिन्न व्यवसायीहरूले निजी टेलिफोन नभएका ग्राहकहरूका लागि कल सेन्टर स्थापना गरी स्थानीय, अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउन थालेका थिए। तर उनीहरूले लिने महसुल दर संस्थानले लिनेअनुरूप थिएन। २०६१ चैत्रबाट पब्लिक कल सेन्टर सञ्चालकहरूसँग सम्झौता गरी नेपाल टेलिकमको दर रेटमा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइएको थियो। दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने पब्लिक कल सेन्टरहरू २०६४ सालसम्म काठमाडौँ उपत्यकामा मात्र सीमित भएकोमा २०६४ साल फाल्गुणदेखि उपत्यका बाहिर पनि विस्तार कार्य अगाडि बढाइएको थियो।

२.३.१० क्षतिग्रस्त एक्सचेञ्जहरू पुनः सञ्चालन

विभिन्न कारणले नेपाल अधिराज्यभर क्षतिग्रस्त भएका नेपाल टेलिकमका भौतिक संरचनाहरूको यथाशक्य छिटो मर्मत कार्य सम्पन्न गर्न २०६३ साल असार महिनामा नेपाल टेलिकमका स्वर्गीय नायब प्रबन्ध निर्देशक

मदनकाजी शाक्यको संयोजकत्वमा एक कार्यदल गठन गरिएको थियो । कार्यदलले विभिन्न ठाउँमा क्षतिग्रस्त भएका २१ वटा एक्सचेञ्जहरूको एक वर्ष भित्रमा मर्मत गर्ने लक्ष्यअनुरूप मर्मत कार्य सम्पन्न गरी २०६४ श्रावण महिनासम्म सेवा सञ्चालनमा ल्याएको थियो ।

यसरी मर्मत गरी दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनमा ल्याइएका एक्सचेञ्जहरू यस प्रकार थिए;

१ सन्धिखर्क (अर्घाखाँची)	२ भक्तारी (कञ्चनपुर)	३ चतरा (सुनसरी)
४ बेशीशहर (लमजुङ)	५ दिक्तेल (खोटाङ)	६ ओखलढुङ्गा (ओखलढुङ्गा)
७ रुम्जाटार (ओखलढुङ्गा)	८ बलौरी (कञ्चनपुर)	९ दार्चुला (दार्चुला)
१० त्रिभुवनवस्ती (कञ्चनपुर)	११ धुन्छे (रसुवा)	१२ मार्तडी (बाजुरा)
३ रामपुर (चितवन)	१४ मंगलसेन (अछाम)	१५ मान्मा (कालिकोट)
१६ सोलुसल्लेरी (सोलुखुम्बु)	१७ नाम्चे (सोलुखुम्बु)	१८ चैनपुर (बझाङ)
१९ जुम्ला (जुम्ला)	२० गीतानगर (चितवन)	२१ राजापुर (बर्दिया)

२.३.११ कम्पनीको पि.सि.ओ. सेवा बन्द

नेपाल टेलिकमले सर्व साधारणको सुविधाका लागि कम्पनीको पायक पर्ने कार्यालयहरूबाट पि.सि.ओ. काउन्टर सेवा उपलब्ध गराइ आएको थियो । तर अधिराज्य भर मोबाइल टेलिफोनको व्यापक विस्तारपछि 'घरघरमा इन्टरनेट र हातहातमा मोबाइल' को नाराले मूर्तरूप लिनु अगावै काउन्टरबाट उपलब्ध पि.सि.ओ. सेवा नगण्य रूपमा प्रयोग हुन गएबाट २०६१ साल पौष १ गतेदेखि पि.सि.ओ. काउन्टर सेवा बन्द गरिएको थियो ।

२.३.१२ C-DOT Exchange को विस्थापन

नेपाल टेलिकमले वि.सं. २०५१ सालदेखि ग्रामीण एक्सचेञ्जका रूपमा स्थापना गरेको C-DOT एक्सचेञ्ज क्रमिक रूपमा MSAG / VOIP, DSLAM प्रविधिको टेलिफोन लाइनबाट विस्थापित गर्न सुरु गर्‍यो । यसै क्रममा २०६६ साल चैत्र महिनामा डोल्पा जिल्लाको दुनेमा रहेको १९२ लाइन क्षमताको C-DOT Exchange लाई १८४ लाइन क्षमताको VOIP-DSLAM बाट विस्थापित गरेसँगै सम्पूर्ण C-DOT Exchange टेलिकम नेटवर्कबाट विस्थापित हुन गए ।

२.३.१३ ट्रङ्क बुकिङ सेवा बन्द

नेपाल टेलिकमले अधिराज्यभर मोबाइल सेवा र PSTN Telephone सेवाको विस्तार गर्नुका साथै क्रेडिट लिमिटको सुविधा पनि उपलब्ध गराउन थाल्यो । साथै STD र ISD सेवा प्रत्येक Telephone मा उपलब्ध गराउन सकिने भएकोले १८०, १८६ र १८७ नम्बरबाट भइरहेको ट्रङ्क बुकिङ सेवा २०६४ साल जेष्ठ महिनादेखि बन्द गरियो ।

२.३.१४ सार्वजनिक टेलिफोनको स्वामित्व परिवर्तन

नेपाल टेलिकमले २०६४ साल फाल्गुणदेखि निजी क्षेत्रको सहयोगमा सञ्चालन गरिएका सार्वजनिक टेलिफोन बुथको स्वामित्व परिवर्तन गरेको थियो । करिब २० वर्ष अघिदेखि स्थानीय टेलिफोन सेवा उपलब्ध

गराउने गरी निजी क्षेत्रबाट सार्वजनिक टेलिफोन बुथ सञ्चालन गरिँदै आएकोमा कार्डफोन सेवा, पब्लिककल सेन्टर, GSM तथा CDMA फोन सेवाको व्यापक रूपमा विस्तार भएका कारण उक्त सेवाको प्रभावकारितामा कमी आएकाले टेलिफोनको बुथ सञ्चालकहरूले समेत अनुरोध गरेको हुँदा सार्वजनिक टेलिफोन बुथमा प्रयोग भएका टेलिफोनको स्वमित्व सेवा सञ्चालक व्यक्ति अथवा संस्थाको नाउँमा परिवर्तन गरिएको थियो ।

२.३.१५ आकाशवाणी, टेलिप्रिन्टर तथा टेलेक्स सेवा बन्द

मानिस बिरामी, मृत्यु भएको खबरदेखि कार्यालयमा तत्काल गर्नु पर्ने कामको आदेश, निर्देशनका लागि पनि आ.वा. सेवा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग हुने गरेको थियो । २०४३ सालमा नेपालमा फ्याक्स सेवाको सुरुआतसँगै आ.वा. सेवाको दिनगन्ती सुरु भइसकेको थियो । आधारभूत टेलिफोन सेवा र Mobile telephone को विस्तारले गर्दा नेपालमा २००६ सालमा सुरु भएको आकाशवाणी सेवा र तत्पश्चात चालू भएका टेलिप्रिन्टर तथा टेलेक्स सेवा समेत अन्ततः २०६५ साल पौष १७ देखि सदाका लागि बन्द भएका थिए ।

सार्क देशहरूमध्ये सबभन्दा पहिले टेलिग्राम सेवा सुरु गरेको भारतले भब्य समारोहको आयोजना गरी १५ जुलाई २०१३ देखि टेलिग्राम सेवा (तार सेवा) बन्द गरेको थियो । टेलिग्राम सेवा बन्द हुने दिनमा हजारौं सेवाग्राहीले आफन्त तथा मित्रलाई टेलिग्राम पठाइ उत्सव मनाएका थिए भने अर्कातिर यो सेवा बन्द गर्दा टेलिग्राम अफिसका कर्मचारी र कतिपय सर्वसाधारणले विरोध पनि जनाएका थिए ।

दक्षिण एशियाली राष्ट्रमध्ये पाकिस्तानमा २००६ जनवरीमा र श्रीलङ्कामा २०११ जुनमा आकाशवाणी सेवा बन्द भएको थियो भने सबैभन्दा पहिले आ.वा. सेवा सुरु गरेको अमेरिकामा २००६ जनवरी २७ मा बन्द भएको थियो ।

१४४ वर्ष पहिले यसको आविष्कार गर्ने बैज्ञानिक स्यामियोल मोर्स ले वासिङ्गटनमा सन्देश पठाएर सुरु गरिएको टेलिग्राम सेवाको अन्तिम सन्देश प्रेषक र प्रापक दुवै भारत नै भएको देखिन्छ । सन् १८५० मा कलकत्ता र डाइमन्ड हारबर बीच सम्पर्क भएपछि दक्षिण एसियामा पहिलेपल्ट औपचारिक रूपमा यो सेवा थालनी भएको थियो ।

२.४ सूचना प्रविधिमा भएको विकास

गरिबी घटाउन, उद्योग धन्दा र व्यापार, सुशासन र विकासको गति बढाउन, शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न र प्रजातन्त्र सुदृढ पार्न तथा समाज, राज्य र जीवनका अनगिन्ती काममा सूचना प्रविधिको उपयोग अहिले अपरिहार्य भइसकेको छ । यसैले नेता, नीति निर्मातादेखि लिएर गाउँस्तरका सचेत तथा जिम्मेवार व्यक्तिहरूले सूचना प्रविधिको गुण गाउन र यसको विकास गर्नु पर्दछ भन्न थालेका छन् । नेपालमा सूचना प्रविधिको विकासको पक्षमा यति व्यापक जनमत बनेर बहुसंख्यक सचेत जनताबाट शुभकामना व्यक्त भए पनि यसको विकास चाहे जस्तो गाउँघर सम्म पुग्न सकेको पाइँदैन । तर पनि विगत ३/४ वर्ष यता मोबाइल टेलिफोन सेवाको व्यापक विस्तार भएको र GPRS, 3G प्रविधि सञ्चालनमा आएका कारणले इन्टरनेट सेवाको प्रयोगमा आशातित विस्तार तथा सुधार आएको देखिन्छ ।

२.४.१ सूचना प्रविधिमा नेपाल टेलिकमबाट भएको विकास

नेपाल टेलिकमले वि.सं. २०५७ देखि डायल अप इन्टरनेटबाट सुरु गरेको इन्टरनेट सेवालाई समय सापेक्ष सुधार गर्दै लगेको छ । विभिन्न प्रविधि अपनाइ Band width र Coverage बढाएपछि इन्टरनेट ग्राहकहरूको संख्या ह्वात्त बढेको पाइन्छ ।

२.४.२ ADSL ब्रोडब्यान्ड डाटा सेवाको सुरुआत

नेपाल टेलिकमले इन्टरनेट क्षमताको विस्तार गर्ने एवम् गुणस्तरमा सुधार गर्ने लक्ष्यअनुरूप पहिलो पटक ब्रोडब्यान्ड सेवामा आधारित ADSL (Asymmetric Digital Subscriber Line) सेवा २०६५ साल वैशाख १७ बाट नेपाल टेलिकमका साधारण PSTN टेलिफोनका ग्राहकहरूलाई उपलब्ध गराएको छ। सन् २००७ को CAN Info Tech मा नै टेलिकमले ADSL सेवाको प्रदर्शन गर्दा यसले सेवाग्राहीमा ठूलो लोकप्रियता पाएको थियो। हाल १२८ Kbps देखि ५१२ Kbps सम्मको Data Speed उपलब्ध हुने उक्त सेवा मासिक वा त्रैमासिक प्याकेजमा उपलब्ध छन्।

प्रथम चरणअन्तर्गत काठमाडौँ उपत्यकाका विभिन्न ३४ वटा टेलिफोन एक्सचेञ्जहरूद्वारा २३,९६८ ग्राहकबाट सुरु गरिएको यो सेवा ग्राहकहरू माझ अत्यन्त लोकप्रिय बन्न गयो। उपत्यका बाहिर पनि ब्रोडब्यान्ड डाटा सेवाको माग हुन थाल्यो।

दोस्रो चरणमा भरतपुर, पोखरा, भैरहवा, विराटनगर, नेपालगञ्ज र वीरगञ्जका ग्राहकहरूलाई High Speed Internet सेवा उपलब्ध गराइएको थियो। हाल यो सेवा ७५ जिल्लामा उपलब्ध छ।

२.४.३ VOLUME Based ADSL वितरणको सुरुआत

नेपाल टेलिकमले ग्राहकहरूलाई यथाशक्य बढी सुविधा उपलब्ध गराउने नीतिअनुसार २०६७ साल जेष्ठ १६ गतेदेखि ब्रोडब्यान्ड सेवामा आधारित VOLUME Based Broad band data सेवाको सुरुआत गरेको छ।

२.४.४ फोन नभएका ठाउँमा इन्टरनेट सेवा

ग्राहकहरूको सुविधाका लागि केबल नेटवर्क तथा इन्टरनेट POP (Point of Presence) नभएका ठाउँहरूमा पनि दूरसञ्चार कम्पनीहरूले इन्टरनेट मात्र प्रयोग गर्न मिल्ने डाटाकार्ड उपलब्ध गराउन थालेका छन्।

२.४.५ WIMAX सेवा

नेपाल टेलिकमले २७ कार्तिक २०६९ सालको दीपावलीको अवसरमा WIMAX (Worldwide Interoperability for Microwave Access) प्रविधिको (4G) प्रविधिमा आधारित अधिकतम २ Mbps क्षमताको High Speed Broad Band Internet सेवा विभिन्न कम्पनी र संस्थाहरूलाई वितरण गरी सेवा सञ्चालनमा ल्याएको थियो। नेपाल टेलिकमले मिति २०६९।१२।१४ देखि सर्वसाधारणलाई पनि WIMAX प्रविधिको Broad band data सेवा उपलब्ध गराउन सुरु गर्‍यो।

२.४.६ निजी क्षेत्रबाट सूचना प्रविधि तथा सेवामा विस्तार

दूरसञ्चार ऐन २०५३ ले दूरसञ्चार क्षेत्रमा उदारीकरणलाई आत्मसात् गरेपछि दूरसञ्चार सेवामा बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूको लगानी भित्रन थाल्यो। जसअनुसार सर्व प्रथम UTL र NCELL दुवै दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनीका रूपमा स्थापित भए। यी दुवै कम्पनीले भ्वाइस टेलिफोनका साथै डाटा सेवा समेत उपलब्ध गराइ प्रतिस्पर्धा गरिरहेका छन्। दूरसञ्चार सेवालाई अभै फराकिलो बनाउन २०६९ साल वैशाख महिनादेखि एकीकृत लाइसेन्स प्रणाली खुला गरिएको छ।

युनाइटेड टेलिकम लिमिटेड (UTL) ले CDMA प्रविधिमा आधारित ताररहित प्रविधिको लिमिटेड मोबिलिटी

टेलिफोन सेवा प्रदान गर्दै आएको छ भन्ने नेपाल टेलिकमको मुख्य प्रतिस्पर्धी NCELL ले GSM प्रविधिमा आधारित मोबाइल सेवाका साथै डाटा सेवामा पनि प्रतिस्पर्धा गरिरहेको छ । भ्वाइस पछि डाटा सेवा आमदानीको ठूलो स्रोत हुन थालेकाले दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरू बीच डाटा सेवामा प्रतिस्पर्धा बढिरहेको छ । GSM मोबाइलका प्रतिस्पर्धी नेपाल टेलिकम र NCELL दुवै डाटा बजारमा केन्द्रित हुन थालेका छन् । मोबाइलबाट इन्टरनेट चलाउने ग्राहकहरूमा ५०% हिस्सा नेपाल टेलिकमले ओगटेको छ भने करिब ४८% हिस्सा NCELL को हातमा छ । UTL र इन्टरनेट सेवा प्रदायक कम्पनीहरूले करिब २% हिस्सा ओगटेका छन् ।

२.४.६.१ दुर्गम गाउँमा सूचना प्रविधिको सुरुआत

म्याग्सेसे पुरस्कार विजेता महावीर पुनले सबभन्दा पहिले सन् २००३ (२०६०) मा आफू जन्मेको गाउँ म्याग्दी जिल्लाको नागीमा बेतारे प्रविधिमा आधारित इमेल तथा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध गराएर दुर्गम गाउँमा सूचना प्रविधिको थालनी गरेका थिए । सुरुमा व्यक्ति वा संस्थाले उपलब्ध गराएका पुराना कम्प्युटरबाट म्याग्दी जिल्लाको उत्तरी क्षेत्रका नागी, राम्चे, हिस्तान, बिम, रिम, शिख, घारा र पाउद्वारा गाउँका शैक्षिक संस्थामा कम्प्युटर ल्याब स्थापना गरी इमेल तथा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध गराइएको थियो । यहाँका शैक्षिक संस्थामा ताररहित इन्टरनेट जडान भएकोमा विद्यार्थीहरू पनि निकै उत्साहित भएका थिए । गाउँमा बसे पनि इमेल तथा इन्टरनेटको पहुँचले यहाँका विद्यार्थीहरू विश्वसँग नजिकिन पाएका थिए । पर्यटकीय क्षेत्र म्याग्दी जिल्लाको खोप्रा लेकमा पनि महावीर पुनको संस्थाले इन्टरनेटको सुविधा उपलब्ध गराएकाले विदेशी पर्यटकहरू लाभान्वित भएका थिए ।

सन् २००३ देखि महावीर पुनले दुर्गम गाउँबाट सुरु गरेको सूचना प्रविधिको पहुँच वृद्धि गर्ने अभियान अन्तर्गत वायरलेस सञ्जालबाट बाग्लुङ, पर्वत, मुस्ताङ, गुल्मी, रामेछाप, नुवाकोट, स्याङ्जा, तनहुँ, नवलपरासी, मकवानपुर लगायत १३ जिल्लाका सूचनाको पहुँचबाट टाढा रहेका करिब १५० दुर्गम गाउँमा इन्टरनेट सेवासँगै इ-कमर्स, इ-टुरिज्म, इ-मेडिसिन, क्रेडिट कार्ड, ट्रान्जेक्सन सिस्टम जस्ता सुविधा उपलब्ध गराउने कार्य भयो ।

इन्टरनेटको माध्यमबाट हिमाली तथा पहाडी क्षेत्रका यी गाउँका जनताले गाउँमै बसेर सस्तो, छिटो र भरपर्दो तवरले टेलिमेडिसिन मार्फत उपचार सेवा लिनुका साथै विदेशमा रहेकाहरूसँग सहजै सम्पर्क गर्न सक्दछन् । साथै कृषकहरूले इन्टरनेटको माध्यमबाट कृषिजन्य उत्पादनको बिक्री प्रवर्द्धन गर्न सक्दछन् ।

२.४.६.२ Telecentre को स्थापना

जसरी STD र ISD सेवाहरू सञ्चालनमा आएपछि अधिराज्यभर PCO सेवा विस्तारको लहर चल्यो त्यस्तै इन्टरनेट तथा इमेल सेवा सञ्चालनमा आएपछि Tele-centre (Community centre) सञ्चालनमा पनि लहर चल्यो । नगरक्षेत्रभित्र गल्ली गल्लीमा Cyber Cafe खुल्न थाले । Tele-centre ले टेलिफोन, ट्रिङ्क बाहेक फ्याक्स, फोटोकपी, इन्टरनेट, इमेल सेवाहरू प्रदान गर्न थाल्यो । नेपालमा पनि विभिन्न संस्थाहरू UNDP, RONAST, NTA आदिको अगुवाइमा देशका विभिन्न व्यापारिक केन्द्र, गा.वि.स.हरूमा Tele-centre को स्थापना भयो । यो प्रकृया अभै पनि चालिरहेको छ । तर यी Tele-centre हरूको सञ्चालनको उचित व्यवस्था र व्यवसायीकरण नभएका कारण धेरै स्थानहरूमा सेवा सञ्चालन गरिएको केही समयपछि नै उक्त सेवा केन्द्रहरू बन्द हुन पुगे । हाल सीमित स्थानमा मात्र यी केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।

२.४.६.३ अन्य प्रमुख सेवा प्रदायकहरूबाट सूचना प्रविधि तथा सेवा विस्तार

मुलुकमा इन्टरनेट/डाटा सेवा प्रदान गर्ने कार्यमा निजी क्षेत्रका प्रमुख सेवा प्रदायकहरू NCELL र UTL ले

पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएका छन् । NCELL ले GPRS तथा 3G प्रविधिको माध्यमबाट शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रमा पनि व्यापक रूपमा इन्टरनेट तथा डाटा सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको छ । अहिले यी दुई सेवा प्रदायकले ३८ लाख भन्दा बढी ग्राहकलाई सेवा प्रदान गरिसकेका छन् ।

२.४.६.४ Internet सेवा प्रदान गर्ने संस्था

सूचना प्रविधिको पहुँच शहरी क्षेत्र लगायत ग्रामीण क्षेत्रमा समेत पुऱ्याउन २०६१ साल भन्दा पहिले र पछि करिब ४ दर्जन निजी क्षेत्रका संस्थाहरूलाई इमेल तथा इन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराउन अनुमतिपत्र प्रदान गरिएको देखिन्छ । तर ती संस्थाहरूले प्रदान गर्ने इमेल तथा इन्टरनेट सेवा ग्रामीण क्षेत्रमा विस्तार गरेको पाइँदैन, मुलतः शहरी क्षेत्रमा नै सेवा सीमित रहेको देखिन्छ । इन्टरनेट/डाटा मात्र सेवा प्रदान गर्ने हेतुले इजाजत लिएका ISP हरूको संख्या ठूलो भएता पनि उनीहरूको ग्राहक संख्या १ लाखभन्दा पनि कम नै रहेका छन् ।

२.५ पूर्व-पश्चिम अप्टिकल फाइबर लिङ्क स्थापना तथा सूचना महामार्ग (Information Highway) निर्माणको सुरुआत

२.५.१ आयोजनाको रूपरेखा

पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म अप्टिकल फाइबर लिङ्क स्थापना गर्ने सिलसिलामा भारत सरकारको स्वामित्व भएको टेलिकम्युनिकेसन कन्सलटेन्ट अफ इन्डिया (TCIL) ले सन् १९९९ (२०५६) मा पूर्व-पश्चिम अप्टिकल फाइबर लिङ्क स्थापना गर्ने योजनाको आर्थिक तथा प्राविधिक सम्भाव्यता अध्ययन गरी नेपाल सरकार र नेपाल दूरसञ्चार संस्थानलाई प्रतिवेदन बुझाएको थियो । पूर्व-पश्चिम अप्टिकल फाइबर लिङ्क स्थापना गर्ने योजनाका लागि चाहिने सम्पूर्ण खर्च करिब रु. १ अरब ३५ करोड भारत सरकारले नेपाल सरकारलाई अनुदान स्वरूप प्रदान गर्ने भयो । सोही प्रस्तावलाई निरन्तरता दिँदै भारत सरकारका तर्फबाट TCIL र नेपाल सरकारका तर्फबाट नेपाल दूरसञ्चार संस्थान बीच विभिन्न चरणमा वार्ता तथा छलफल भइ अन्ततोगत्वा २०५८ साल चैत्र ३० गते भारत सरकारका तर्फबाट भारतीय राजदूत र नेपाल सरकारका तर्फबाट अर्थ सचिव बीच MOU मा विधिवत् हस्ताक्षर भएको थियो ।

२.५.२ आयोजनाको सेवा क्षेत्र

यस योजनाअन्तर्गत पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रको भद्रपुरदेखि लमहीसम्म र मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको कोहलपुरदेखि नेपालगञ्जसम्म कुल ८९१ किमि लामो पूर्व-पश्चिम राजमार्गमा तथा केही निकटवर्ती शहरहरूमा २४ फाइबरको अप्टिकल केबल जमिनमुनि बिछ्याउने तथा STM-16/STM-4/STM-1SDH उपकरणहरूबाट लिङ्क आबद्ध गर्ने योजना रह्यो । यस आयोजनाबाट तराई भेगका १८ वटा जिल्लाका ७८ तथा पाटन गेटवे समेत गरी जम्मा ९७ वटा एक्सचेञ्जहरू राष्ट्रिय नेटवर्कमा आबद्ध हुने भएका थिए ।

सम्मौतामा यस आयोजनामा STM-16 सम्मको मात्र क्षमता उपलब्ध हुने भएता पनि सोही अप्टिकल केबल प्रयोग गरेर उपकरण मात्र परिवर्तन गरी पछि आवश्यकता अनुसार यथेष्ट मात्रामा क्षमता वृद्धि गर्न सकिने छ । अप्टिकल फाइबर केबलका लागि ३ वटा HDPE LUBRICATED DUCT बिछ्याउने कार्य भएको र उक्त डक्टहरूमध्ये एउटा डक्टमा २४ Core Optical Fibre Armoured Cable जडान गरिएको थियो ।

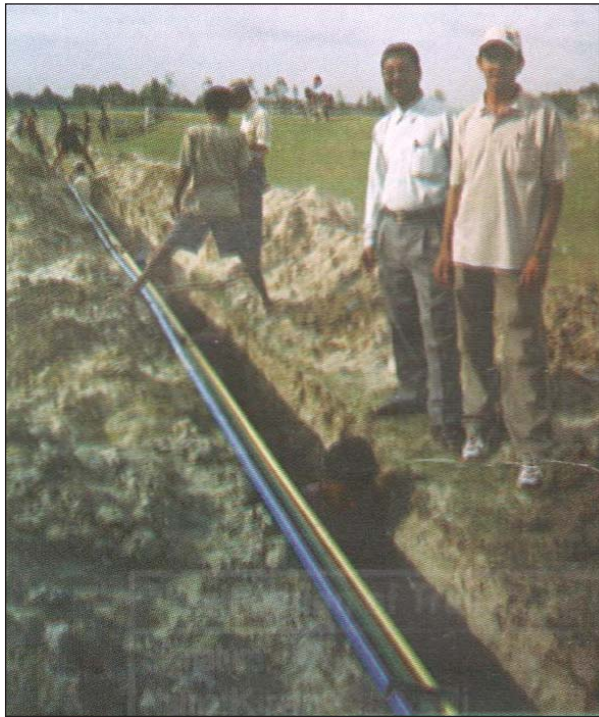
MOU मा उल्लेख भए बमोजिम भारत सरकारले TCIL दिल्लीलाई यस आयोजनाका लागि Implementing

Agency का रूपमा चयन गरेको थियो । भारत सरकारले यस आयोजनाका लागि एक जना Project Consultant सुपरिवेक्षकको नियुक्ति गरेको थियो ।

आयोजनाको हरेक चरणमा TCIL तथा नेपाल सरकार बीच समन्वय कायम गर्नुका अतिरिक्त स्थानीय स्तरमा जग्गा, उपकरण जडान गर्ने स्थान, विद्युत् आदिको व्यवस्था नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीले गराएका थियो । यो आयोजना निर्धारित २ वर्षभित्र सम्पन्न होस् भन्ने हेतुले पूर्वी, मध्य र पश्चिमी क्षेत्र गरी ३ क्षेत्रमा कार्य विभाजन गरी एकै पटक ३ वटै कार्य क्षेत्रमा काम प्रारम्भ गरी तोकिएको समय २ वर्षमा नै अप्टिकल केबल बिछ्याउने तथा उपकरणहरू जडान गर्ने कार्य लक्ष्यअनुरूप सम्पन्न भएको थियो ।

२.५.३ पूर्व-पश्चिम अप्टिकल फाइबर नेटवर्कको उद्घाटन

पूर्व-पश्चिम राजमार्ग अप्टिकल फाइबर आयोजनाको काम सन् २००२ मा सुरु भइ लक्ष्यअनुरूप सन् २००४ (२०६१ साल भाद्र) को अगस्त महिनामा सम्पन्न भएको थियो । भारतीय सहयोगमा निर्माण गरिएको पूर्व-पश्चिम राजमार्ग अप्टिकल फाइबर नेटवर्कको नेपालका लागि तत्कालीन भारतीय राजदूत श्री शिवशंकर मुखर्जी र तत्कालीन सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयका सचिव श्री कुमार प्रसाद पौडेलले संयुक्त रूपमा २०६२ साल पुस २५ गते उद्घाटन गरी भारतीय राजदूतले नेपाल सरकारलाई आयोजना हस्तान्तरण गर्नुभयो । पूर्व-पश्चिम राजमार्ग अप्टिकल फाइबर आयोजनाको काम सम्पन्न गरी सूचना महामार्ग (Information Super Highway) का रूपमा विकास गर्न भारत सरकारको करिब रु. १,१८०,०००,००० (एक अरब अठार करोड रुपिया) अनुदान सहयोग र नेपाल टेलिकमको करिब रु. ४० करोड लगानी भएको थियो । यो आयोजना सन् २००४ अगस्त १८ मा सम्पन्न भइ फाइनल एक्सेप्टेन्स टेस्ट समेत भइसकेको थियो ।

पूर्व पश्चिम राजमार्गमा अप्टिकल फाइबर नेटवर्क जडानको काम हुँदै

यस आयोजनाअन्तर्गत पूर्वमा भद्रपुरदेखि पश्चिममा लमही सम्म ९०४ किमि मा २४ फाइबरको केबल र ३ वटा डक्ट पाइप जमिन मुनि बिछ्याउने कार्य सम्पन्न गरिएको थियो ।

पूर्व पश्चिम राजमार्गमा बिछ्याइएको अप्टिकल फाइबर लिङ्कलाई विद्युत् प्राधिकरणको OPGW मार्फत काठमाडौँसँग जोडिएको छ । यस कार्यले SDH उपकरणबाट विभिन्न एक्सचेञ्जहरू (79 Stations) पूर्व-पश्चिम राजमार्गको अप्टिकल फाइबर लिङ्कमा जोडिएको थियो । पूर्व-पश्चिम राजमार्ग अप्टिकल फाइबर

नेटवर्क सञ्चालनमा आएपछि माइक्रोवेभ लिङ्कबाट सञ्चालन हुँदै आएको अन्तर्देशीय टेलिफोन सेवा अप्टिकल फाइबर नेटवर्क मार्फत पनि सञ्चालन हुन थालेको छ । यो आयोजना सम्पन्न भएपछि नेपालको दूरसञ्चार सेवाले नयाँ फड्को मारेको र नेपालको दूरसञ्चार सेवाको गुणस्तर बढाउन निकै मद्दत भएको थियो ।

२.५.४ अरनिको राजमार्ग अप्टिकल फाइबर आयोजना

नेपाल सरकारको अनुरोधमा Economic & Technical Cooperation अन्तर्गत अरनिको राजमार्ग अप्टिकल फाइबर आयोजना सञ्चालन गर्न चीन सरकारको अनुदान सहयोगअन्तर्गत नेपाल सरकारका तर्फबाट चीनका लागि नेपाली राजदूत तथा चीन सरकारका तर्फबाट वाणिज्य मन्त्रालयका Vice Minister बीच Exchange Letter आदान प्रदान भइ १६ अगस्त २००४ मा सम्झौता सम्पन्न भएको थियो ।

सोअनुरूप मित्र राष्ट्र चीन सरकारको सहयोगमा सम्पन्न हुने उक्त आयोजनाका लागि चिनियाँ टोलीसँग सभै तथा डिजाइन सम्बन्धी सम्झौतामा हस्ताक्षर गर्न नेपाल सरकारका तर्फबाट तत्कालीन नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशकलाई अख्तियारी प्रदान गरिएअनुरूप ७ डिसेम्बर २००५ मा चिनियाँ पक्षबाट The Second Survey तथा Design, Institute of China Railways तथा नेपाली पक्षबाट नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक श्री सुगतरत्न कंसाकार बीच उक्त आयोजनाको Survey तथा Design सम्झौतामा हस्ताक्षर सम्पन्न भएको थियो ।

मित्र राष्ट्र चीन सरकारको सहयोगमा काठमाडौँदेखि चीनको श्वशासित क्षेत्र तिब्बतको खासासम्म अप्टिकल फाइबर तथा ट्रान्समिसन उपकरण जडान गर्ने योजनाअनुरूप चिनियाँ प्राविधिक सर्वे टोली र नेपाल टेलिकमका इन्जिनियरहरूद्वारा संयुक्त रूपमा Preliminary Survey तथा Design कार्य सम्पन्न गरिएको थियो ।

काठमाडौँको सुन्धारादेखि तातोपानीसम्म जम्मा १६ वटा SDH MSTP उपकरणहरू जडान भएको र यस आयोजनामा ३६ कोरको अप्टिकल फाइबर बिछ्याइएको थियो । STM-16 उपकरण सुन्धारा तालिम केन्द्र, कोटेश्वर, बनेपा र लामोसाँघु गरी जम्मा ५ वटा स्थानहरूमा, STM-4 ठिमी र भक्तपुर २ स्थानमा र STM-1, ९ स्थानमा जडान भएका छन् । DATA Back bone का लागि सुन्धारा तालिम केन्द्र, ठिमी, भक्तपुर, बनेपा र लामोसाँघु मा POP को व्यवस्था भएकाले र यसबाट इन्टरनेट लिज लाइन, ब्रोड ब्याण्ड सेवाहरू उपलब्ध गराउन सुलभ भएको देखिन्छ ।

२.५.५ अरनिको राजमार्ग अप्टिकल फाइबर आयोजना हस्तान्तरण

तत्कालीन सूचना तथा सञ्चार मन्त्री श्री कृष्णबहादुर महारा र तत्कालीन नेपालका लागि चीनका राजदूत फियाङ फिङ लिनले चीन सरकारको सहयोगमा काठमाडौँदेखि अरनिको राजमार्ग हुँदै तिब्बतको खासासम्म जोड्ने अप्टिकल फाइबर केबल बिछ्याउने कार्यको संयुक्त रूपमा २०६४ साल माघ ९ गते धुलिखेलबाट शुभारम्भ गर्नुभएको थियो । २०६५ साल भाद्रमा आयोजनाको सम्पूर्ण काम सम्पन्न भइ २०६५ साल भाद्र १३ गते अर्थ मन्त्रालयमा आयोजित एक कार्यक्रममा ११५ किमि लामो अरनिको राजमार्ग अप्टिकल फाइबर आयोजना तत्कालीन नेपालका लागि चीनका राजदूत देङ सियाङलिनले तत्कालीन अर्थ मन्त्रालयका सचिव श्रीरामेश्वर खनाललाई हस्तान्तरण गर्नुभएको थियो ।

सो आयोजना सम्पन्न भएपछि उत्तर दक्षिणको Optical Fiber Superhighway Information Backbone तयार भएको छ । काठमाडौँदेखि तातोपानीका बीचमा पर्ने सम्पूर्ण एक्सचेञ्जहरू अप्टिकल नेटवर्कमा आवद्ध हुने मात्र होइन खास गरी यो आयोजनाबाट अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सेवा सस्तो तथा भरपर्दो मूल्यमा उपलब्ध हुने थप आधार तयार भएको देखिन्छ ।

यस आयोजनाले चीन र भारतका बीचमा नेपाललाई ट्रान्जिट प्वाइन्टका रूपमा विकास गर्न सकिने र दीर्घकालीन रूपमा नेपालमा सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा धेरै अवसरहरूको ढोका खुल्नसक्ने देखिन्छ। यस आयोजनाले नेपालको दूरसञ्चारलाई विश्व दूरसञ्चार नेटवर्कमा थप अप्टिकल रुटबाट आबद्ध गराउन मद्दत गर्नेछ।

यस आयोजनामा चीन सरकारका तर्फबाट RMB २ करोड ५४ लाख र नेपाल टेलिकमका तर्फबाट करिब रु. २ करोड ५० लाख खर्च भएको थियो।

३. संस्थागत संरचना

३.१ नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको स्थापना

नेपाल सरकारले दूरसञ्चार क्षेत्रलाई विकासको आधारभूत पूर्वाधारका रूपमा ग्रहण गरेको छ। अत्यन्त कठिन भौगोलिक अवस्था भएको हाम्रो देश नेपालका लागि एउटा महत्त्वपूर्ण पूर्वाधारका रूपमा रहेको दूरसञ्चार क्षेत्र निजी क्षेत्रलाई समेत खुला गरिसकेको परिप्रेक्ष्यमा आउँदा दिनमा जटिल प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण सिर्जना हुने देखिन्छ। अतः आउँदा दिनहरूमा दूरसञ्चार संस्थान बढी सजग भइ ग्राहकहरूको चाहना अनुसार नयाँ-नयाँ सेवाहरू विस्तार गर्ने मात्र होइन उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी गुणस्तरमा समेत यथोचित सुधार गर्न सकोस् भनेर नेपाल सरकारले नेपाल दूरसञ्चार संस्थानलाई कम्पनीमा परिणत गर्ने निर्णय गरेको थियो। सोही निर्णय अनुसार कम्पनी ऐनअन्तर्गत २०६० साल माघ २२ गते कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा दर्ता गरियो। नेपाल दूरसञ्चार संस्थानलाई कम्पनीमा परिणत गरी निजी क्षेत्रको सहभागिता बढाउँदै जाने र नेपाल सरकारको स्वामित्व घटाउँदै लैजाने सञ्चार नीति २०६० अनुसार २०६१ साल वैशाख १ गतेदेखि 'नेपाल दूरसञ्चार संस्थान' विघटन भएर 'नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेड' मा परिणत भयो। कम्पनीले यसको ब्रान्ड नाम 'नेपाल टेलिकम' राख्यो। नेपाल सरकारले नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको प्रबन्ध निर्देशकमा श्री सुगतरत्न कंसाकारलाई नियुक्त गर्‍यो। यसको केन्द्रीय कार्यालय भद्रकाली प्लाजा दूरसञ्चार भवनमा रह्यो। कम्पनीको सञ्चालक समितिको गठनविधि यस प्रकार रहेको छ;

कम्पनीको नियमावली अनुसार सञ्चालक समितिमा संस्थापक शेयरधनी मध्येबाट पाँच जना, कर्मचारी शेयरधनी मध्येबाट एक जना, सर्वसाधारण शेयरधनी मध्येबाट एक जना गरी कुल सात जना सञ्चालक रहने व्यवस्था छ। कम्पनीको पहिलो सञ्चालक समितिको गठन यस प्रकार भएको थियो;

१. श्री मुकुन्द शर्मा पौडेल, सचिव, सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	अध्यक्ष
२. श्री रामेश्वर प्रसाद खनाल, सह-सचिव, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
३. श्री मुकुन्द प्रसाद आचार्य, सह-सचिव, सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	सदस्य
४. श्री सुगतरत्न कंसाकार, प्रबन्ध निर्देशक, नेपाल टेलिकम	सदस्य
५. श्री भेषराज शर्मा, सह-सचिव कानून तथा न्याय मन्त्रालय	सदस्य
६. श्री नन्द हरि शर्मा, एक्जुकेटिभ डाइरेक्टर, नागरिक लगानी कोष	सदस्य
७. श्री सुनिल कुमार पोखरेल, एक्जुकेटिभ इन्जिनियर	सदस्य
८. श्री हरि कर्माचार्य, नायव प्रबन्ध निर्देशक, नेपाल टेलिकम कम्पनी	सचिव

संस्थान कम्पनीमा परिणत भएपछि दूरसञ्चार सेवामा सम्पूर्ण जनताको पहुँच पुर्‍याउन समय समयमा बढ्दै गएको कामको प्रकृति अनुसार विभिन्न समयमा कम्पनीको संरचनामा पनि परिवर्तन हुँदै आएको छ।

कम्पनीमा परिणत हुनु भन्दा अगाडि जुन सङ्गठन चार्ट लागू थियो, संस्थान कम्पनीमा परिणत भएपछि सोही सङ्गठन चार्ट लागू भयो र कम्पनीको प्रमुखमा 'जेनेरल म्यानेजर' को सट्टा 'म्यानेजिङ डाइरेक्टर' उल्लेख गरिएको थियो भने अन्य केही पदको नाम पनि परिवर्तन गरिएको थियो ।

(नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको संगठन चार्ट तल पृष्ठ २०५ मा दिइएको छ)

३.२ कम्पनीको सङ्गठनमा परिमार्जन

कम्पनीमा परिणत भए लगत्तै कम्पनीले आफ्नो Vision 'नेपाल टेलिकमलाई सूचना तथा प्रविधिक क्षेत्रमा अग्रणी स्थानमा कायम राखी राख्ने' र उद्देश्य (Goal) 'देशको कुना काप्चामा सरल र सुलभ दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने' रहेको जनाएको छ । यसका लागि एकातिर बजारको माग अनुसार ग्राहकमूखि सेवाको विस्तार गर्न जरुरी छ भने त्यस्तै नयाँ-नयाँ सेवाहरूको विस्तार, मर्मत, सम्भार एवम् सञ्चालनका लागि नयाँ संरचानको पनि आवश्यकता हुन्छ । दूरसञ्चार सेवाको विकासक्रमसँगै मुलुकको दूरसञ्चार क्षेत्रमा विभिन्न सेवा प्रदायकहरू बीच प्रतिस्पर्धात्मक बातावरण सिर्जना भैसकेकाले भैरहेको संस्थाको सङ्गठनलाई पनि प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणमा काम गर्न सक्ने हिसाबले वैज्ञानिक पद्धतिमा आधारित समसामयिक, चुस्त, उत्तरदायी र कामको प्रकृतिअनुरूपको सङ्गठन बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

यसैले संस्थान कम्पनीमा परिणत भएपछि तालुक मन्त्रालयले कम्पनीको पुनर्गठन कस्तो किसिमले गर्न उपयुक्त हुन्छ भनी सुझाउनका लागि प्रस्ताव आह्वान गरेको थियो । यसका लागि नियुक्त परामर्शदाता Pentascope International ले कम्पनीको पुनर्गठनका लागि विभिन्न सुझाउहरू प्रस्तुत गरेका थिए । मूलतः परामर्शदाताले सेवामा आधारित उत्तरदायी सङ्गठन गठन गर्न सुझाउ दिएका थिए । पछि यसै प्रतिवेदनका आधारमा Administrative Staff College जावलाखेलबाट पनि थप प्रतिवेदन लिइएको थियो । अहिले कम्पनीमा गठन गरिएका नयाँ निर्देशनालयहरू यीनै परामर्शदाताहरूको सुझाउहरूअनुरूप भइरहेको बुझिन्छ ।

(नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको संगठन चार्ट तल पृष्ठ २०६ मा दिइएको छ)

३.२.१ मोबाइल सेवा निर्देशनालयको गठन

नेपाल टेलिकममा विभिन्न नयाँ सेवाहरू भित्र्याउन गठन गरिएको नयाँ सेवा निर्देशनालयबाट सुरुमा GSM Mobile सेवाको विस्तार र सञ्चालनका अलावा डाटा सेवा (इन्टरनेट सेवा) पनि सञ्चालन गरिएको थियो । तर मोबाइल सेवाको अधिराज्यव्यापी बढ्दो मागलाई दृष्टिगत गरि पछि Data सेवालाई २०६३ साल आषाढ १ गतेदेखि कम्प्युटर तथा बिलिङ विभागअन्तर्गत राखियो । २०६३ साल श्रावण १६ गते नयाँ सेवा निर्देशनालयको नाम परिवर्तन गरि 'मोबाइल सेवा निर्देशनालय' राखियो । सुरुमा नयाँ सेवा निर्देशनालयको अफिस नेपाल इन्जिनियरिङ एसोसियसनको पूल्चोक स्थित भवनमा नै राखिएको थियो ।

३.२.२ सूचना प्रविधि निर्देशनालयको गठन

कम्प्युटर विभाग र बिलिङ विभाग गठन भएता पनि कम्प्युटराइजेसन सम्बन्धी अन्य कार्य विभिन्न विभाग र निर्देशनालयबाट समेत सञ्चालन भइरहेका थिए । मोबाइल टेलिफोन, इन्टरनेट सेवाको बिलिङ, मोबाइल सेवा निर्देशनालय र CDMA टेलिफोन सेवाको बिलिङ, वायरलेस सेवा निर्देशनालय मार्फत भइरहेको सन्दर्भमा यी सबै कार्यहरू एउटै निकायबाट गराउन कम्प्युटर विभाग र बिलिङ विभागलाई समेत गाभेर सूचना तथा प्रविधि

निर्देशनालयको गठन वि.सं. २०६५ साल श्रावण ५ गते भयो । निर्देशनालय गठन भएपछि नेपाल टेलिकमको Computerized व्यवस्था अझ सुदृढ गरेर लेखा तथा जनशक्ति व्यवस्थापनमा पूर्णतया paperless system मा व्यवस्थापन गर्न Enterprise Resource Planning (ERP) का लागि बाह्य Vendor मार्फत टेण्डरद्वारा आपूर्ति व्यवस्था भएको छ । Financial Accounting System मा CBS लाई आवद्ध गरी नेपाल टेलिकमको लेखा पूर्णरूपमा computerized भइसकेको छ । आ.व.२०६८/६९को लेखा ERP बाट तयार भएको देखिन्छ । नेपाल टेलिकमले प्रदान गरेका सबै सेवाहरूको एउटै बिल दिने उद्देश्य अनुसार Convergent real time billing system खरीद गरी सञ्चालन प्रक्रियामा रहेको छ ।

३.२.३ PSTN निर्देशनालयको गठन

कन्सलटेन्ट पेन्टास्कोपले नेपाल टेलिकमको Organaization Re-Structuring सम्बन्धमा गरेको अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार र नेपाल टेलिकमको सङ्गठनमा के कस्तो परिवर्तन गर्न उपयुक्त हुन्छ सो सम्बन्धमा नेपाल प्रशासनिक प्रतिष्ठानले पनि स्थलगत अध्ययन गरि प्रतिवेदन पेश गरे अनुसार कर्पोरेट अफिस र विजिनेस युनिटहरू अलग गर्ने सुझाव दिइएको थियो । सोअनुसार PSTN सेवाहरू सुदृढ गर्ने उद्देश्यअनुरूप केन्द्रीय कार्यालय अन्तर्गत रहेका fixed line का दूरसञ्चार योजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने स्वीचिङ आयोजना कार्यान्वयन विभाग, नेटवर्क आयोजना कार्यान्वयन विभाग, अप्टिकल आयोजना कार्यान्वयन विभागहरूले गर्दै आएका सम्पूर्ण आयोजनाको काम गर्ने गराउने तथा एस्सेस नेटवर्क प्लानिङ विभागको काम समेत गर्ने गराउने गरि २०६६ साल मंसिर २१ गतेको निर्णय अनुसार २०६६ साल मंसिर २९ गतेदेखि PSTN निर्देशनालयको गठन भएको देखिन्छ ।

३.२.४ स्याटेलाइट सेवा निर्देशनालयको गठन

कम्पनीले ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रमा स्याटेलाइट प्रविधिमा आधारित सेवाहरू बिस्तार गर्ने कार्य ग्रामीण सेवा निर्देशनालय र अन्तर्राष्ट्रिय सेवा विभागबाट गर्दै आएको थियो । एउटै प्रविधिमा आधारित सेवाहरू अलग-अलग विभागबाट हुनुभन्दा एउटै विभागबाट हुँदा Fast Deployment हुन गइ लक्ष्यअनुरूप सेवा विस्तार हुनसक्ने मर्मत, सम्भारको कार्य चुस्त हुने तथा सञ्चालन खर्च समेत कम हुने भएकाले उल्लिखित दुबै विभागलाई एउटै विभागअन्तर्गत राख्ने गरी मिति ०६५।०८।१९ मा स्याटेलाइट सेवा निर्देशनालयको स्थापना गरी VSAT, DSAT Satellite जस्ता कार्यहरू यही निर्देशनालयबाट हुँदै आएका छन् ।

३.२.५ कर्मचारी सङ्गठनको भूमिका

नेपालमा बहुदलीय प्रजातन्त्रको स्थापनासँगै विभिन्न संस्थागत सङ्गठन खुल्ने क्रम पनि बढ्यो । यस अघि मुलुकमा पेशागत सङ्गठन खोल्न निषेध थियो । २०४६ साल चैत्र २८ गते दूरसञ्चार एक्सन कमिटिको नामले खुला रूपमा सङ्गठनको सुरुआत भयो । २०४७ साल जेष्ठ ६ गते संघको नाम 'दूरसञ्चार स्वतन्त्र कर्मचारी संघ' र २०४७ साल मंसिरमा 'नेपाल दूरसञ्चार संस्थान कर्मचारी संघ' रह्यो । यही संघ पछि २०४७ फाल्गुणमा विधिवत दर्ता भइ प्रमोद कुमार गुरुङको नेतृत्वमा १७ सदस्यीय केन्द्रीय समिति निर्वाचित भयो । तर छिट्टै मुलुकको पेशागत सङ्गठनहरूमा राजनीतिक प्रकृति हावी हुन थाल्यो । ठूला राजनीतिक पार्टीहरूद्वारा स्वार्थ पूर्तिका लागि आफ्नो छाताअन्तर्गत पेशागत सङ्गठन खुलाउने क्रम बढ्यो । यसले गर्दा मूल संस्था, संस्थानको संरचना कमजोर हुँदै गयो र नीतिगत, सामूहिक हितभन्दा पनि व्यक्तिगत र पार्टीगत संस्कार हावी भएर कर्मचारी सङ्गठन गठनको मूल उद्देश्य नै धरापमा पर्न गएको महसुस हुँदै गएको छ । यद्यपि दूरसञ्चार संस्थानका विभिन्न सङ्गठनहरूले बेला

बेलामा गरेको आन्दोलन र भूमिका केही हदसम्म सराहनीय रहेको पनि छ ।

युनियनहरूबाट भएका केही महत्त्वपूर्ण/सकारात्मक कार्यहरू;

(क) संस्थानको सेवामा व्यापक विस्तार भएसँगै आर्थिक स्थिति मजबुत हुँदै गएता पनि कर्मचारीको सेवा-सुविधामा आशातीत वृद्धि हुन सकेको थिएन । पछि कर्मचारी सङ्गठनहरूको सकारात्मक र दवावमूलक भूमिकाका कारण कर्मचारीहरूले आवश्यक सुविधाहरू प्राप्त गर्न सफल भए ।

(ख) २०५० सालमा श्री ५ को सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय गेटवे एक्सचेञ्ज लगायत दूरसञ्चार सम्बन्धी अन्य सेवाहरू निजी क्षेत्रलाई सञ्चालन गर्न दिनका लागि RFPD प्रस्ताव पत्र आव्हान गरेको थियो । यसका विरुद्ध अन्तर संस्थान कर्मचारी संघ राष्ट्रिय समितिका तर्फबाट तत्कालीन अध्यक्ष कूल बहादुर आचार्य (संस्थानका कर्मचारी) बाट सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरिएको र सर्वोच्च अदालतले उक्त गलत निर्णय खारेज गरेको थियो । यसैताका यी नै विषयहरूलाई मध्यनजर गरी कर्मचारीहरू ५२ दिनसम्म हडतालमा उत्रनुको मुख्य कारण दूरसञ्चार सेवाको उदारीकरण हुनु हुँदैन भन्ने थिएन । संस्थानलाई पूर्ण स्वायत्तता प्रदान गरेर मात्र उदारीकरण गर्न मनासिब हुने तर्क थियो । तर आज यतिका वर्ष बितिसकदा र संस्थानबाट कम्पनीमा परिणत भै सकदा पनि स्वायत्तता अझै टाढाको वस्तु बनेको छ ।

(ग) संस्थानले २०५६ साल वैशाख २९ गते मोबाइल सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति पाएको करिब १७ महिनापछि प्राधिकरणले नेपालको खेतान ग्रुप संलग्न स्पाइस नेपाल प्रा.लि.लाई मोबाइल सेवा सञ्चालन गर्न पाउने गरी आशयपत्र दियो ।

(घ) २०५७ साल पौष १३ गते नेपाल दूरसञ्चार कर्मचारी संघका तर्फबाट अध्यक्ष टंकलाल श्रेष्ठले सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा खेतान ग्रुपलाई मोबाइल सेवा सञ्चालन गर्न दिएको अनुमति पत्रको विरुद्ध मुद्दा दायर गरिएको थियो । मुद्दा दायर गर्नु पर्ने कारणहरू;

१. संस्थानले सेवा सुरु गरिसकेको अवस्था र यसरी सेवा सञ्चालन भएको ५ वर्ष नबित्दै अर्को सेवा प्रदायकलाई सेवा सुरु गर्न दिन नमिल्ने ऐनमा व्यवस्था भएको,

२. छनौट भएको अर्को सेवा प्रदायकको अनुभव, योग्यता, कबोल गरेको रकम (अनुमति पत्र दस्तुर, रोयल्टी दस्तुर, नविकरण दस्तुर) विश्वसनीय नभएको, मूल्याङ्कन प्रक्रिया त्रुटिपूर्ण रहेको,

३. संस्थान पूर्ण सरकारी स्वामित्व रहेको संस्था भएको, सुरुदेखि नै देशको सर्वाङ्गीण विकासका लागि ग्रामीण क्षेत्रमा समेत सेवा पुऱ्याउँदै आएकोमा यसको भविष्य प्रति सचेत भै सुधारात्मक व्यवस्था नै नगरी निजी क्षेत्रसँग प्रतिस्पर्धामा लैजानु न्यायोचित नभएको,

४. नयाँ सेवा प्रदायकले कबोल गरेको रकम बराबर संस्थानले समेत तिर्नु पर्ने शर्त रहेको ।

(ङ) VSAT सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति पाए लगत्तै मुलुकमा अन्तर्राष्ट्रिय कल Bypass हुने गैरकानुनी क्रियाकलाप बढेको, दूरसञ्चार संस्थानको राजस्व ६० प्रतिशत सेवा योगदान रहेको अन्तर्राष्ट्रिय सेवामा सन् १९९९ को नोभेम्बर महिनामा २८,७५,५६९ मिनेट थियो भने घट्नेक्रम सुरु भएर २००० नोभेम्बरमा जम्मा ९,०९,७८० मात्र कल भएको थियो । यसरी Call Bypass हुने गैरकानुनी कार्यलाई हतोत्साह गर्न, यस्ता क्रियाकलाप गर्ने व्यक्ति, संस्था पत्ता लगाउन कर्मचारी संगठनले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ ।

३.३ सामाजिक दायित्वअन्तर्गत नेपाल टेलिकमको योगदान

३.३.१ शैक्षिक विकासमा कम्पनीको योगदान

सूचना प्रविधिको पहुँच ग्रामीण क्षेत्रसम्म पुऱ्याएर सो क्षेत्रका बालबालिकाहरूलाई सूचना प्रविधिसँग परिचित गराइ सीप-कलाको अभिवृद्धि गराउन सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले कम्पनीले विभिन्न ग्रामीण समुदायका विद्यालयलाई कम्प्युटर उपलब्ध गराउँदै आएको छ। आ.व.०६७।६८ मा २२ थान कम्प्युटर वितरण गरिएको थियो भने, शहीद प्रतिष्ठान नेपालअन्तर्गत सञ्चालित विभिन्न पाँचवटा विद्यालयलाई द्रुत गतिको इन्टरनेट सेवा (ADSL) र देशका दुर्गम जिल्लाका विभिन्न सामुदायिक विद्यालयहरूमा निःशुल्क इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएको छ। आ.व. ०६५।६६ मा रुम टु रिड र क्वालकमसँगको सहकार्यमा केही सार्वजनिक विद्यालयमा CDMA प्रविधिको EVDO (Evolutionary data Optimized) इन्टरनेट सेवा निःशुल्क उपलब्ध गराउनुका साथै विभिन्न सामाजिक संघ संस्थाहरूलाई ADSL Modem, Computer र Printer उपलब्ध गराएको थियो।

३.३.२. खेलकुद क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न कम्पनीको अग्रसरता

खेलकुद क्षेत्रको व्यवसायिक रूपमा विकासबाट मात्र खेलाडीहरूको खेल जीवन सम्मानजनक बनाउन सहयोग पुग्दछ भन्ने मान्यतालाई कम्पनीले अगाडि बढाउने प्रयास गरेको छ। यसै सन्दर्भमा युवाहरूको आकर्षण रहेको फुटबल खेलको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले विगत ३ वर्षदेखि कम्पनीले नेपाल प्रहरीको पुरुष फुटबल टिमलाई वार्षिक १६ लाख दिएर प्रायोजन गर्दै आएको छ। त्यस्तै क्रिकेट खेलको विकासका लागि राष्ट्रिय क्रिकेट टिम र नेपाल क्रिकेट संघलाई पनि सहयोग गर्दै आएको छ। यसबाट फुटबल तथा क्रिकेट खेलाडीहरूलाई प्रोत्साहन पुगे र खेल जीवनप्रति आशा जगाउने विश्वास लिइएको छ।

३.३.३. प्राकृतिक प्रकोप एवम् बाढी पिडीतहरूलाई आर्थिक सहयोग र निःशुल्क टेलिफोन सेवा

मानवीय संवेदनशीलता प्रति कम्पनीले आफुलाई सहभागी गराउने प्रयास गर्दै आएको छ। बाढी, पहिरो, प्राकृतिक प्रकोपको प्रभाव बाट विस्थापनमा परेका व्यक्तिहरूको उद्धारका लागि कम्पनीले संस्थागत रूपमा सहयोग पुऱ्याउनुका साथै कम्पनीमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई व्यक्तिगत रूपमा सहभागी गराइ नगद सहयोग उपलब्ध गराउँदै आएको छ।

कम्पनीमा आवद्ध सेवाग्राहीहरूलाई पनि SMS Donation कार्यक्रम सञ्चालन गरी सहयोगमा सहभागी हुन मद्दत पुऱ्याएको छ। २०६५ भाद्रमा कोशी नदीमा आएको बाढीबाट प्रभावित समुदायको उद्धारका लागि कम्पनीले संस्थागत रूपमा एकमुष्ट रु २५ लाख र कम्पनीका कर्मचारीहरूका तर्फबाट रु. १५ लाख प्रधानमन्त्री राहतकोष मार्फत सहयोग पुऱ्याएको थियो भने सोही अवधिमा विज्ञापन एजेन्सी संघसँगको सहकार्यमा SMS Donation मार्फत प्राप्त रकम सङ्कलन गरी सहयोग गरेको थियो।

काठमाडौँमा आएको भूकम्पका कारण लैनचौर स्थित ब्रिटिश दूतावासको पर्खाल लड्दा मृत्युवरण गरेका व्यक्तिका परिवारलाई प्रति परिवार रु २५,०००। को दरले सहयोग पुऱ्याएको थियो।

नेपाल टेलिकमले सप्तकोशी नदीको बाढीको प्रकोपमा परेका बाढी पीडितहरूलाई आर्थिक सहयोगका अतिरिक्त आपत्कालीन शिविरहरूमा बस्दै आएका बाढी पीडितहरूलाई मानवीय दृष्टिले सहयोग पुऱ्याउने क्रममा नेपाल रेडक्रस सोसाइटी मार्फत पारिवारिक सम्पर्कको पुनः स्थापनाका लागि २०६५ साल भाद्रमा ४५ वटा CDMA फिक्स्ड प्रिपेड फोन निःशुल्क उपलब्ध गराएको थियो।

३.३.४. स्वास्थ्य सेवाका लागि सहयोग र रक्तदान कार्यक्रम

रगतको अभावमा विपन्न र अशक्त व्यक्तिले ज्यान गुमाउनु नपरोस् र समयमा रगतको उपलब्धता सहज र सरल होस् भन्ने उद्देश्यबाट कम्पनीले विभिन्न समयमा रक्तदान कार्यक्रम आयोजना गरी नेपाल रेडक्रस सोसाइटी रक्तसञ्चार केन्द्रमा रगत सङ्कलन गर्दै आएको छ । विगत २ दशकदेखि वार्षिक उत्सवको अवसरमा कम्पनीले रक्तदान कार्यक्रम आयोजना गरी रक्त सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याउनुका साथै कम्पनीमा कार्यरत कर्मचारीहरूले रगतको महत्त्व र संवेदनशीलतालाई आत्मसात् गर्दै कर्मचारी युनियन मार्फत रक्तसङ्कलन कार्यमा सहभागी भएर प्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउँदै आएको छ ।

३.३.५. विविध क्षेत्रमा सहकार्य

विश्व वातावरण दिवस, मानव अधिकार दिवस, श्रम दिवस, विश्व सरसफाइ दिवस, क्षयरोग दिवस लगायत मानव स्वास्थ्य र सामाजिक जीवनका महत्त्वपूर्ण अवस्थाको सुधारका लागि नेपाल सरकार एवम् निजी क्षेत्रबाट आयोजना गरिने जनचेतनामूलक कार्यक्रमलाई बढी भन्दा बढी सरोकार वालाको पहुँचमा पुऱ्याइ नागरिक जीवन सुरक्षित गराउनका लागि कम्पनीले निःशुल्क रूपमा SMS सम्प्रेषण गराइ योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ ।

३.३.६. त्रिभुवन विमानस्थलमा निःशुल्क टेलिफोन सेवा

नेपाल टेलिकमले सामाजिक दायित्व निर्वाह गर्ने क्रममा त्रिभुवन विमानस्थलमा ५ वटा निःशुल्क टेलिफोन सेवा सञ्चालन गरेको छ । त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलबाट विदेश जाने तथा विदेशबाट नेपाल आउने यात्रुहरूको सुविधालाई ध्यानमा राखी ४ वटा टेलिफोन सञ्चालन गरेको छ । यसमध्ये अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको आगमन र बहिर्गमन कक्षमा २/२ वटा टेलिफोन जडान भएका छन् । यसैगरी आन्तरिक विमानस्थल कक्षमा पनि एउटा टेलिफोन जडान गरिएको छ । यी फोनहरूबाट एक पटकमा ३ मिनेटसम्म निःशुल्क कुरा गर्न सकिन्छ ।

४. महसुल दरमा परिमार्जन तथा कटौती

४.१ OYT दस्तुरमा कटौती

नेपाल टेलिकमले ग्राहकहरूलाई सहुलियत दरमा टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउने नीतिअनुरूप २०६१ साल जेष्ठ ४ गतेदेखि लागू हुने गरी OYT प्रथाबाट टेलिफोन वितरण गर्दा लिँदै आएको अतिरिक्त शुल्क रु. १०,००० लाई घटाएर रु. ५००० कायम गरेको थियो । हाल यो प्रथा प्रचलनमा नभएको र माग अनुसार टेलिफोन दिन सक्ने अवस्थाको सिर्जना हुन गएको छ ।

४.२ मोबाइल टेलिफोन सेवाको महसुल दर परिवर्तन

नेपाल टेलिकमले आफ्ना ग्राहकहरूलाई गुणस्तरीय र सहुलियतपूर्ण दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउँदै जाने सिलसिलामा समय समयमा महसुल दरमा परिवर्तन गरेको पाइन्छ । २०६१ साल असार १ गतेदेखि मोबाइल टेलिफोन सेवाको महसुल दरमा केही कटौती गरी निम्नानुसार परिवर्तन गरेको छ;

- पोस्टपेड मोबाइल टेलिफोनको मासिक महसुल रु. ५०० लिँदै आएकोमा मासिक महसुल यथावत् राखी मासिक रु. १०० सम्मको छुट कलको सुविधा प्रदान गरेको छ । त्यस्तै एयर टायम चार्जको दररेटमा पनि कटौती गरेको छ ।

१९.४ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

- PSTN बाट Post Paid मोबाइलमा Normal Hour (8:am - 8:pm) मा हुने आगमन कलको विद्यमान Air Time Charge प्रति मिनेट रु. २ बाट घटाएर रु. १ कायम गरेको देखिन्छ ।
- PSTN बाट Pre-Paid मोबाइलमा Normal Hour (8:am-8:pm) मा हुने आगमन कलको विद्यमान Air Time Charge प्रति मिनेट रु. २.४० बाट घटाएर रु. १.२० कायम गरिएको छ ।
- Pre-Paid मोबाइलमा पनि Off Hour (8:00pm - 8:00am) मा हुने आगमन कलको विद्यमान Air Time Charge घटाएर निःशुल्क सेवा प्रदान गरेको देखिन्छ ।
- नेपाल टेलिकमको मोबाइलबाट POST-Paid मोबाइलमा हुने Normal Hour (8:-am-8:pm) मा हुने आगमन कलको Air Time Charge प्रति मिनेट ६० पैसा कायम गरेको देखिन्छ ।
- नेपाल टेलिकमले आफ्ना ग्राहकहरूलाई सुविधा दिने सिलसिलामा २०६१ साल माघ १ गतेदेखि पोस्टपेड मोबाइल टेलिफोन सेवामा लिँदै आएको न्यूनतम मासिक महसुल रु. ५०० मा रु. २५० बराबरको फ्रि टक टायम छुट गर्नुका साथै धरौटी रकम र अन्य सेवाको महसुलमा समेत निम्नानुसार कटौती गरेको देखिन्छ;

मोबाइल सेवा	नयाँ दर	पुरानो दर
लोकल तथा STD	रु. ३,०००	रु. ५,०००
ISD सेवाको लागि	रु. ५,०००	रु. १५,०००
स्वामित्व परिवर्तन दस्तुर	रु. १,६१०	रु. २,६५०
नम्बर परिवर्तन दस्तुर	रु. ५५०	रु. १,५४०

४.३ अन्तर्देशीय ट्रङ्क महसुलमा कटौती

नेपाल टेलिकमले शहर तथा शहरोन्मुख गा.वि.स.मा आधारभूत PSTN टेलिफोन सेवाको विस्तार गर्नुका साथै २०० किमि र २०० किमि भन्दा बढी दूरीको अर्थात् समूह ग अन्तर्गतको बिजिनेस आवरमा हुने अन्तर्देशीय ट्रङ्क सेवाको महसुल दरमा करिब २८ प्रतिशतले कटौती गरी उपभोक्तालाई सहूलियत प्रदान गरेको देखिन्छ । पुरानो प्रचलित महसुल दर रु. ९ प्रति मिनेट रहेकोमा २०६१ असोज १५ देखि रु. ६.५० कायम गरेको छ ।

- समूह ग को नयाँ महसुल दर

समय महसुल दर	प्रति मिनेट
बिजिनेस आवर ०८ देखि १८ बजेसम्म	रु. ६.५०
नर्मल आवर ०६ देखि ०८ र १८ बजेदेखि २२ बजेसम्म	रु. ५
अफ आवर २२ बजेदेखि ०६ सम्म	रु. ३

- **लकिड सुविधा निःशुल्क**

नेपाल टेलिकमले आफ्ना ग्राहकहरूलाई थप सहुलियत दिँदै जाने सिलसिलामा PSTN टेलिफोन सेवामा लकिड कोड वापत सुरुमा एक पटक लिईदै आएको शुल्क रु. १००/- २०६१ साल कार्तिकदेखि पूर्ण रूपमा हटाएको छ ।

- **टेलिफोन सेटको मूल्यमा ५०% जति कटौती;**

नेपाल टेलिकमबाट बिक्री वितरण गरिँदै आएका टेलिफोन सेटको मूल्यमा पनि २०६१ सालदेखि करिब ५०% घटाएर बिक्री मूल्य तोकेको पाइन्छ । उदाहरणका लागि German Set STP ५० को पुरानो मूल्य रु. १००० थियो भने नयाँ बिक्री मूल्य रु. ५०० तोकिएको छ ।

- **इन्टरनेट सेवाको महसुलमा कटौती तथा थप सहुलियत;**

नेपाल टेलिकमले आफ्ना ग्राहकहरूलाई सहुलियतपूर्ण दूरसञ्चार सेवाहरू उपलब्ध गराउँदै जाने क्रममा २०६१ साल पौष १ गतेदेखि लागू हुने गरी इन्टरनेट सेवाको महसुल घटाएको छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने तथा ग्राहकहरूलाई सहुलियत दरमा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यअनुरूप नेपाल टेलिकमले २०६१ फाल्गुण १ गतेदेखि इन्टरनेट सेवाको महसुलमा थप सहुलियत प्रदान गरेको देखिन्छ । यो नयाँ व्यवस्था अनुसार बिजनेस आवर अर्थात् बिहान ८ बजेदेखि बेलुकी ६ बजेसम्म डायलअप इन्टरनेट सेवा ४ मिनेट प्रयोग गर्दा १ कल बराबरको महसुल लाग्ने व्यवस्था भएको छ । यस अघि बिजनेस आवरमा डायलअप इन्टरनेट सेवा २ मिनेट प्रयोग गर्दा १ कल बराबरको महसुल लाग्ने व्यवस्था थियो ।

- **अन्तर्देशीय ट्रङ्क सेवाको महसुल दरमा परिवर्तन;**

नेपाल टेलिकमले विश्व दूरसञ्चार दिवस २००५ को उपलक्ष्यमा अन्तर्देशीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्कलको महसुल दरमा परिवर्तन गरी उपभोक्ताहरूलाई सुविधा प्रदान गरेको छ । ग्राहकहरूलाई सकेसम्म सहुलियतपूर्ण दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने नेपाल टेलिकमको नीतिअनुरूप २०६२ जेष्ठ ३ गतेदेखि लागू हुने गरी महसुल दरमा परिमार्जन गरेको देखिन्छ । यसअघि अन्तर्देशीय ट्रङ्कलको महसुलका लागि ३ समूहमा वर्गीकरण (समूह 'क' ०-५० किमि, समूह 'ख' ५०-२०० किमि र समूह 'ग' २०० किमि भन्दा बढी) गरिएकोमा अब २ समूह मात्र कायम गरिएको छ । यस अनुसार समूह 'क' मा ०-५० किमि र समूह 'ख' मा ५० किमि भन्दा माथि गरी महसुल निर्धारण गरिएको छ ।

१. सारांशमा समूह वर्गीकरण र अन्तर्देशीय ट्रङ्कलको महसुल दर यस प्रकार छ;

समूह वर्गीकरण	बिजनेस आवर ०८-१८ बजे	नर्मल आवर १८-२२ बजे	अफ आवर २२-०८ बजे
समूह 'क' ०-५० देखि किमि	रु. २.५० प्रति मिनेट	रु. १.६७ प्रति मिनेट	रु. १ प्रति मिनेट
समूह 'ख' ५० किमि माथि	रु. ५.०० प्रतिमिनेट	रु. ३.३४ प्रति मिनेट	रु. २ प्रति मिनेट

VSAT टेलिफोनबाट हुने कलहरूमा बुँदा नं. १ को समूह 'ख' को ५० किमि माथिको महसुल दर लागू हुने छ ।

४.४ साधारण टेलिफोन तथा मोबाइल सेवाबाट हुने अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क कलको महसुल दर

- सार्क मुलुकहरू बाहेक ०० एक्सेस कोडबाट संसारका जुनसुकै मुलुकका लागि रु. ५० प्रतिमिनेट, सार्क मुलुकहरूमा कल गर्दा रु. २५ प्रतिमिनेट ।
- अफ आवर कल गर्दा भारतमा रु. १५ तथा अन्य सार्क राष्ट्रहरूमा कल गर्दा रु. २० प्रतिमिनेट ।

४.५ मोबाइल फोनमा लाग्ने आगमन कल निःशुल्क

नेपाल टेलिकमले ग्राहकहरूलाई सहुलियतपूर्ण दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउँदै जाने नीति तथा प्रतिस्पर्धात्मक बजारको स्थितिअनुरूप २०६२ जेष्ठ २३ गतेदेखि लागू हुने गरी मोबाइल टेलिफोन सेवाको महसुल दरमा परिमार्जन गरेको देखिन्छ । यस अनुसार मोबाइल फोनमा लाग्ने आगमन कल निःशुल्क गरिएको छ । त्यस्तै पोस्टपेड मोबाइलको बेलुकी ८ बजेदेखि भोलिपल्ट बिहान ८ बजेसम्म स्थानीय कल गर्दा लाग्ने महसुल प्रति मिनेट रु. १.८० बाट घटाएर रु. १.५० तथा बिहान ८ बजेदेखि बेलुकी ८ बजेसम्म कल गर्दा लाग्ने महसुल प्रति मिनेट रु. ३.६० बाट प्रति मिनेट रु. ३ कायम गरिएको छ । शनिबार हुने कलहरूको महसुल दर प्रति मिनेट रु. १.५० कायम गरिएको छ ।

त्यस्तै सोही मितिदेखि लागू हुने गरी प्रिपेड मोबाइलमा पनि आगमन कल निःशुल्क गरिनुका साथै बाह्यगमन कलको महसुल घटाएर बिहान ८ बजेदेखि बेलुकी ८ बजेसम्म कल गर्दा लाग्ने महसुल प्रति मिनेट रु. ३.५० कायम गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै अफ आवर कलको महसुल प्रति मिनेट रु. २.५० कायम गरिएको छ । नेपाल टेलिकमको प्रिपेड रिचार्ज गर्दा थप हुने म्याद, सिम कार्ड परिवर्तन, पोस्टपेड तथा प्रिपेड नयाँ लाइन बिक्री मूल्य पनि घटाइएको छ । अन्य अपरेटरबाट आउने आगमन कलको महसुल रु. १ प्रति मिनेट कायम गरिएको छ ।

कम्पनीको पोस्टपेड तथा प्रिपेड मोबाइलबाट पिक आवर्समा हुने डिस्टेन्स चार्जको परिमार्जित महसुल दर यस प्रकार छ;

(क) NTGSM (Post Paid) TO NT/GSM/PSTN/C-Phone

Time	Air Time	Distance	Time	Air	Distance
	Charge or Local Call Charge	Charge or Domestic Trunk Charge		Time charge	Charge
Peak Hr 08-20	रु ३	रु. ४	Off Peak Hr 20-0	रु. १.५०	रु. २

उक्त महसुल दरमा शनिवारको दिन ५० प्रतिशत छुट रहेको छ ।

ख) NTGSM Pre Paid) TO NT/GSM/PSTN/C-Phone

Time	Air Time	Distance	Time	Air	Distance
	Charge or Local Call Charge	Charge or Domestic Trunk Charge		Time charge	Charge
Peak Hr 08-20	रु ३.५०	रु. ४	Off Peak Hr 20-08	रु. २.५०	रु. २

यस कम्पनीको नेटवर्कबाट अन्य अपरेटर को नेटवर्कमा हुने कलको महसुल दर माथि उल्लिखित महसुल दरमा रु.१ थप लाग्ने गरेको छ ।

४.६ अन्तर्देशीय ट्रङ्क सेवाको महसुल दरमा पुनः परिवर्तन

नेपाल टेलिकमले आधारभूत दूरसञ्चार सेवा PSTN र C-Phone बाट हुने अन्तर्देशीय ट्रङ्क कलको महसुल दर २०६३ भाद्र १५ गतेदेखि यस प्रकार परिमार्जन गरेको छ;

१. एउटा अञ्चलका जिल्लाहरू बीच हुने कलमा प्रति मिनेट रु. १ कायम गरिएको ।
२. समूह 'क' एक अञ्चलका जिल्लाहरूबाट ५० किमिभित्र पर्ने अर्को अञ्चलका जिल्लाहरू र समूह 'ख' एक अञ्चलका जिल्लाहरूबाट ५० किमिभन्दा टाढा पर्ने अर्को अञ्चलका जिल्लाहरूको अन्तर्देशीय ट्रङ्क कलको महसुल दर यस प्रकार कायम गरियो;

समूह वर्गीकरण	बार	बिजनेस आवर	नर्मल आवर	अफ आवर
०-५० किमि समुह 'क'	आइत-शुक्रबार	रु.२ प्रतिमिनेट	रु . १ . ५ ० प्रतिमिनेट	रु.१ प्रतिमिनेट
०-५० किमि	शनिबार	रु.१ प्रतिमिनेट	रु.१ प्रतिमिनेट	रु.१ प्रतिमिनेट
५० किमिमाथि समुह 'ख'	आइत-शुक्र	रु.४ प्रतिमिनेट	रु.३ प्रतिमिनेट	रु.२ प्रतिमिनेट
५० किमिमाथि	शनिबार	रु.२ प्रतिमिनेट	रु.२ प्रतिमिनेट	रु.२ प्रतिमिनेट

• पोस्टपेड मोबाइलका ग्राहकहरूलाई थप सुविधा;

नेपाल टेलिकमले पोस्टपेड मोबाइलका ग्राहकहरूलाई मासिक महसुलमा रु.२५० को कल छुट दिँदै आएकोमा २०६३ साल वैशाख १ गतेदेखि रु. २५० पनि थप गरी मासिक महसुल बराबर रु. ५०० को कल छुट पाउने व्यवस्था गरेको छ ।

- २०६३ फाल्गुण १५ गतेदेखि GPRS सेवा सुरु गर्दा GPRS को महसुल दर यस प्रकार निर्धारण गरिएको थियो;

१. एक्टभेसन चार्ज रु. १००/ एक पटक मात्र ।
२. मासिक महसुल रु. ६०० (Unlimited data Access)
३. MMS महसुल रु. ४/ प्रति MMS

कम Data प्रयोग गर्ने ग्राहकहरूले Volume Based GPRS सेवा पनि प्रयोग गर्न सक्दछन् । Volume Based GPRS का लागि कम्पनीले निर्धारण गरेको शुल्क १० पैसा प्रति १०० Kbps रहेको छ । यो सेवा प्रिपेड मोबाइल फोनमा पनि उपलब्ध गराइएको थियो ।

- GSM/CDMA (Sky Phone) मोबाइल टेलिफोन सेवाको महसुल दरमा पुनः परिवर्तन;

नेपाल टेलिकमले २०६४ आश्विन १ गतेदेखि लागू हुने गरी मोबाइल टेलिफोनबाट स्थानीय टेलिफोनमा कल गर्दा लाग्ने डिस्टेन्स चार्ज को महसुल दर घटाएर देशभर रु.१ कायम गरेको छ भने २०६४ फाल्गुण १ गतेदेखि GSM/CDMA (Sky Phone) बाट पिक आवरमा (०८-२० सम्म) गरिने कलको महसुल दर निम्न अनुसार निर्धारण गरेको छ;

फोन टाइप	बार	पुरानो महसुल	नयाँ महसुल
GSM पोष्टपेड	आइत-शुक्र	रु. ३	रु. २.४०
	शनिबार	रु. १.५०	रु. १
GSM प्रिपेड	आइत-शुक्र	रु. ३.५०	रु. ३.२०
	शनिबार	रु. २.५०	रु. २
CDMA प्रिपेड मो	आइत-शुक्र	रु. ३	रु. २.७०
	शनिबार	रु. २.५०	रु. २

- GSM/CDMA (Sky Phone) बाट अफ आवरमा (२०-८ सम्म) गरिने कलको महसुल दर;

फोन टाइप	बार	पुरानो महसुल	नयाँ महसुल
GSM पोष्टपेड	आइत-शुक्र	रु. १.५०	रु. १
	शनिबार	रु. १.५०	रु. १
GSM प्रिपेड	आइत-शुक्र	रु. २.५०	रु. २
	शनिबार	रु. २.५०	रु. २
CDMA प्रिपेड मो	आइत-शुक्र	रु. २	रु. २
	शनिबार	रु. २	रु. २

- समूह 'ख' को महसुल दरमा परिवर्तन;

ग्राहकलाई सकेसम्म सहुलियतपूर्ण दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने नेपाल टेलिकमको नीतिअनुरूप २०६४ फाल्गुण १ गतेदेखि लागू हुने गरी आधारभूत टेलिफोन सेवा (PSTN, C-Phone / V-Sat) ५०

किमि भन्दा बढी दूरीमा समूह 'ख' को महसुल दरमा यस प्रकार परिमार्जन गरिएको छ

समूह वर्गीकरण	बार	बिजनेस आवर	नर्मल आवर	अफ आवर
५० किमिमाथि	आइत-शुक्र	रु. ३।५० प्रतिमिनेट	रु. २.५० प्रतिमिनेट	रु. १.५० प्रति मिनेट
५० किमि माथि	शनिबार	रु. २ प्रतिमिनेट	रु. २ प्रतिमिनेट	रु. १.५० प्रति मिनेट

- २०६५ पौष १५ गतेदेखि GSM/CDMA (Sky Phone) बाट पिक आवरमा (०८-२० सम्म) गरिने कलको महसुल दर निम्न अनुसार रहेको छ;

फोन टाइप	पुरानो महसुल	नयाँ महसुल
GSM पोष्टपेड	रु. २.४०	रु. १.६०
GSM प्रिपेड	रु. ३.२०	रु. २.
CDMA प्रिपेड मो	रु. २.७०	रु. २

- GSM/CDMA (Sky Phone) बाट अफ आवरमा (२०-८ सम्म) गरिने कलको महसुल दर;

फोन टाइप	पुरानो महसुल	नयाँ महसुल
GSM पोष्टपेड	रु. १.५०	रु. १
GSM प्रिपेड	रु. २.५०	रु. २
CDMA प्रिपेड मो	रु. २	रु. २

- रोमिङ र अन्तर्देशीय एसटिडि शुल्कमा कटौती;

ग्राहकहरूलाई सहुलियतपूर्ण दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउँदै जाने नीति तथा प्रतिस्पर्धात्मक बजारको स्थितिअनुरूप समय-समयमा मोबाइल सेवाको महसुल दरमा परिमार्जन गरेको देखिन्छ । सोही नीतिअनुरूप नेपाल टेलिकमले २०६७ साल फाल्गुण १ गतेदेखि लागू हुने गरी मोबाइल टेलिफोन सेवाको महसुल दरमा पुनः परिमार्जन गरेको छ । परिवर्तित महसुलमा GSM मोबाइल टेलिफोन सेवामा लाग्दै आएको रोमिङ र अन्तर्देशीय शुल्क प्रति मिनेट एक एक रुपियाँ हटेको छ । एउटा अञ्चलको टेलिफोनबाट त्यही अञ्चलबाट लिइएको मोबाइल अन्य अञ्चलमा जाँदा आगमन कलमा लाग्ने शुल्क रोमिङ हो । त्यसै गरी एउटा अञ्चलबाट अर्को अञ्चलको मोबाइलमा कल गर्दा लाग्ने शुल्क एसटिडि हो । अब ल्यान्ड लाइन टेलिफोनबाट मोबाइल र मोबाइलबाट ल्यान्ड लाइन टेलिफोनमा देशभर जुनसुकै स्थानमा फोन गरे पनि रोमिङ नलाग्ने भएको छ । त्यस्तै ग्राहकले कर बाहेक पोस्टपेड मोबाइलबाट प्रति मिनेट एक रुपियाँ र प्रिपेडबाट प्रति मिनेट एक रुपियाँ पचास पैसाका दरले नेपाल टेलिकमको जुनसुकै टेलिफोनमा कल गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाइएको छ ।

- आधारभूत टेलिफोन सेवाको महसुल दरमा व्यापक परिवर्तन;
नेपाल टेलिकमले २०६७ साल चैत्र १ गतेदेखि लागू हुने गरी आधारभूत टेलिफोन सेवा (PSTN,

C-Phone, V- SAT) अन्तर्देशीय कलको विद्यमान महसुल दरमा निम्नानुसार परिमार्जन गरेको छ;

बार	बिजनेस आवर	नर्मल आवर ०६-०८ र	अफ आवर
	०८-१८ बजेसम्म	१८-२२ बजेसम्म	२२-०६ बजेसम्म
आइत-शुक्र	रु. २ प्रति मिनेट	रु. १.५० प्रति मिनेट	रु. १.०० प्रति मिनेट
शनिबार	रु. १ प्रति मिनेट	रु. १ प्रतिमिनेट	रु. १.०० प्रति मिनेट

आधारभूत टेलिफोनबाट हुने अन्तर्देशीय ट्रङ्क कलको २ समूह भएकोमा यो व्यवस्थापि आधारभूत टेलिफोन सेवाबाट हुने अन्तर्देशीय ट्रङ्क कलको समूह एउटा मात्र कायम गरिएको छ ।

- अन्तर्देशीय ट्रङ्क महसुलमा पुनः परिवर्तन
नेपाल टेलिकमले २०६९ असोज १ गतेदेखि कम्पनीद्वारा सञ्चालित सबै प्रकारका टेलिफोन जस्तै PSTN, CDMA, VSAT आदि बाट नेपाल टेलिकमका सबै प्रकारका यस्ता अन्य टेलिफोनमा STD Call गर्दा लाग्ने शुल्कलाई रु. १ प्रतिमिनेट बनाएको छ ।
- सार्क मुलुकहरूमा गरिने अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुलमा कटौती (मिति २०६२/२/३);
नेपाल टेलिकमले नेपालबाट सार्क मुलुकहरूमा गरिने अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्ककलको महसुल दरमा एकरूपता ल्याउन तथा उक्त मुलुकहरूमा गरिने कलहरूको महसुलमा थप सहुलियत प्रदान गर्ने उद्देश्यले साधारण टेलिफोनबाट सार्क मुलुकहरूमा बिजनेस आवरमा हुने कलको विद्यमान महसुल दरमा करिब ४४ प्रतिशतले कटौती गरेको छ । त्यस्तै भारतमा टेरेस्ट्रियल लिङ्कबाट हुने कलमा करिब १७% कटौती गरेको छ । कम्पनीले अफ आवरमा हुने कलको हकमा भारत (टेरेस्ट्रियल) बाहेक अन्य सार्क मुलुकहरूमा २०% कटौती गरेको छ ।

परिमार्जित अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्ककल महसुल दर निम्नानुसार छ;

राष्ट्र	समय	नयाँ महसुल दर
भारत	बिहान ६ देखि साँझ ८ बजेसम्म	रु. २५ प्रति मिनेट
भारत	साँझ ८ बजेदेखि बिहान ६ बजेसम्म	रु. १५ प्रति मिनेट
भारतबाहेकका सार्क राष्ट्रहरू	बिहान ६ बजेदेखि साँझ ८ बजेसम्म	रु. २५ प्रति मिनेट
भारतबाहेकका सार्क राष्ट्रहरू	साँझ ८ बजेदेखि बिहान ६ बजेसम्म	रु. २० प्रति मिनेट

२०६३ भाद्र १५ गतेदेखि लागू भएको परिमार्जित अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुल दर निम्नानुसार रहेको छ;;

राष्ट्र	समय	नयाँ महसुल दर
Gr. A भारत	बिहान ६ बजेदेखि साँझ ८ बजेसम्म	रु. २० प्रतिमिनेट
	साँझ ८ बजेदेखि बिहान ६ बजेसम्म	रु. १५ प्रति मिनेट
Gr. B भारतबाहेक सार्क राष्ट्र	बिहान ६ बजेदेखि साँझ ८ बजेसम्म	रु. २० प्रतिमिनेट
	साँझ ८ बजेदेखि बिहान ६ बजेसम्म	रु. १५ प्रति मिनेट
Gr. C अरू सबै देश ०० डायल	चौबीसै घण्टा	रु. ५० प्रतिमिनेट

Gr. D बजेट कल एक्सेस कोड १४२५ र १४४५ डायल गरी अन्तर्राष्ट्रिय कल गर्दा लाग्ने महसुल रु. २५ प्रतिमिनेट ।

GSM Mobile टेलिफोनबाट सार्क राष्ट्रमा हुने अन्तर्राष्ट्रिय कलको दरमा पनि Air Time Charge बाहेक माथि उल्लिखित परिमार्जित महसुल दर नै कायम गरिएको छ ।

- **अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क महसुलदरमा पुनः परिवर्तन**

नेपाल टेलिकमले २०६८ माघ १५ देखि लागू हुने गरी कम्पनीको नेटवर्क जस्तै : PSTN, CDMA, VSAT आदिबाट एक्सेस कोड १४२४ मार्फत USA र CANADA मा हुने अन्तर्राष्ट्रिय कलको महसुल रु. १.७५ पैसा प्रतिमिनेट कायम गरेको छ ।

५ दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्थापना: चुनौती, अवसर र असर

नेपाल दूरसञ्चार क्षेत्रको समुचित विकासको लागि दूरसञ्चार प्राधिकरणको गठन पश्चात यस क्षेत्रमा चुनौती र अवसरहरू समान रूपले देखा पर्न थाल्यो । जहाँ एकातिर नयाँ सेवा प्रदायकहरूलाई दूरसञ्चार क्षेत्रमा देखा परेका नयाँ-नयाँ प्रविधिहरू भित्र्याएर र सेवाहरू सञ्चालन गरेर देश विकासमा सहयोग पुऱ्याउने र समुचित लाभ लिनसक्ने अवसरहरू सिर्जना गर्‍यो भने वहाँ सञ्चालनमा रहेका सेवा प्रदायकहरूलाई प्रतिस्पर्धामा गएर आफ्नो अस्तित्व जोगाउन र कायम राख्न चुनौतीहरू पनि सिर्जना गर्‍यो ।

समयको दौरानमा दूरसञ्चार प्राधिकरणले इन्टरनेट, इमेल, रेडियो पेजिङ तथा भि-स्याट सेवाका लागि उदारता पूर्वक लाइसेन्स तथा अनुमतीपत्र प्रदान गर्‍यो । तर देशको आर्थिक अवस्था, सेवाको माग, आफ्नो अनुगमन गर्ने क्षमता आदिको उचित मुल्याङ्कन नगरी दिएको अनुमतिले चाँडै यसको नकारात्मक प्रभाव देखा पर्न थाल्यो । रेडियो पेजिङ सेवा सञ्चालनमा आएको ३/४ वर्षभित्रै सेवा बन्द गर्नु पर्ने अवस्था सिर्जना भएर लगानीकर्ताको करोडौँ रकम स्वाहा भयो । त्यस्तै केही भि-स्याट सेवा प्रदायक र इन्टरनेट सञ्चालकहरूले प्रविधिको दुरुपयोग गरी कल बाइपास गरी दूरसञ्चार संस्थानको राजस्वमा र देशको ढुकुटीमा नै नोक्सान पार्ने अवैध कार्य गरे । हुनतः यस्ता कार्यका विरुद्ध हाल नेपाल पुलिसमा एउटा सेल खडा गरी अनुगमनको कार्य गरिएको भएता पनि पूर्णरूपमा बन्द चाहिँ हुन सकेको छैन ।

उदारीकरणको नीति अवलम्बन पश्चात दूरसञ्चारका क्षेत्रमा सेवा सञ्चालनको अनुमतिका साथ अन्य सेवा प्रदायकले पनि यो सेवा उपलब्ध गराउन थाले । फलस्वरूप छोटो समयमा नै प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण बन्न गई सेवा विस्तार एवम् महशूल सुलभ गराउन सकारात्मक योगदान पुगेको छ । यसबाट मुलुकका सबै गाउँ विकास समिति एवम् नगरपालिकाहरूमा सेवा विस्तार भएको छ । गाउँका सर्वसाधारणले समेत मोबाइल फोनको सुविधा पाउनुका साथै सेवा प्रदायकहरू छान्ने अवसर समेत पाएका छन् । यद्यपि १०० वर्षको इतिहास बोकेको नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडलाई निजी सेवाप्रदायकहरूसँग प्रविधि, सेवा एवम् सेवाग्राहीलाई उपलब्ध गराउने सुविधामा प्रतिस्पर्धा गर्नु परेको छ ।

एउटा टेलिफोन लिन १०/१२ वर्ष कुर्नु पर्ने, अमेरिका, क्यानाडा जस्ता विदेशी मुलुकमा कुरा गर्दा मिनेटको १२०/- तिर्नु पर्ने, विकट गाउँका वासिन्दाहरूले आफन्तसँग अत्यावश्यक कुरा गर्न २/३ दिनको बाटो हिँडेर दूरसञ्चार सेवा भएको ठाउँमा पुग्नु पर्ने, मोबाइल टेलिफोन धनी, गण्यमान्य व्यक्तिले मात्र प्रयोग गर्न सक्ने मान्यतामा पनि आज व्यापक परिवर्तन र सुधार आएको छ । आज प्रत्येकजसो नेपालीले हातहातमा मोबाइल सेवाको सुविधा पाएका छन्, मोबाइल सेवा उपभोग गर्न छनौटको अवसर पनि पाएका छन् । ग्राहकहरूले १/२ रुपैयाँ प्रतिमिनेटमा अमेरिका, क्यानाडामा भएका आफन्तसँग कुरा गर्न पाएका छन् । धेरै जसो सेवाहरू सर्वसाधारणको पहुँचभित्र पुगेको छ । यी सबै आखिर दूरसञ्चार क्षेत्रमा आएको उदारीकरण र प्रतिस्पर्धाको नै फल हो । तर पनि प्रविधिको

विकास र सेवाको विस्तारसँगै फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापनको जटिल समस्या, RTDF कोषको उचित व्यवस्थापन र दिर्घकालीन रूपमा दूरसञ्चारको विकास गर्न नीति, ऐन, कानुन निर्माण, अनुगमन तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा समय सापेक्ष सम्बोधन हुनु पनि त्यत्तिकै आवश्यक देखिन्छ ।

६. एकाधिकारको अन्त्य तथा सूचना प्रविधिको विकासमा निजी क्षेत्रसँगको प्रतिस्पर्धा

६.१ नेपालमा दूरसञ्चार सेवा विस्तारमा निजी क्षेत्रको प्रवेश

नेपाल सरकारले दूरसञ्चार सेवालाई विकासको आधारभूत पूर्वाधारका रूपमा ग्रहण गरेको छ । नेपालको कठिन भूबनोटको परिप्रेक्ष्यमा अन्य पूर्वाधारको तुलनामा दूरसञ्चार सेवाको महत्त्वपूर्ण भूमिकामा कुनै कमी आएको छैन । दूरसञ्चार नीति २०६० को उद्देश्य पनि त्यसै प्रकार रहेको थियो ।

मुलुकका ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रमा सर्वसाधारणको पहुँच दूरसञ्चार सेवामा पुऱ्याउन बसोबास भएका क्षेत्रमा बोलाउँदा सुनिने दूरीमा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाउने कार्य नै दूरसञ्चार नीतिको प्रमुख उद्देश्य थियो ।

दूरसञ्चार नीति २०६० को उद्देश्य बमोजिम देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा सघाउ पुऱ्याउन निजी क्षेत्र समेतको सहभागितामा उचित मूल्यमा भरपर्दो दूरसञ्चार सेवा सर्व सुलभ गराउन अनुकूल वातावरण सिर्जना गर्ने नेपाल सरकारको नीति रहेको छ । सोही नीति बमोजिम सरकारले शहरीक्षेत्र र शहरीक्षेत्रका आसपासमा बसोबास भएका जनतामा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन निजी क्षेत्रको समेत सहभागिता गराएर नेपाल अधिराज्यका नगरपालिका र नगरपालिकासँग जोडिएका गाउँ विकास समितिमा बेसिक टेलिफोन लगायत मोबाइल, इमेल तथा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध गराउन पहल गरेको देखिन्छ । दुर्गम क्षेत्रका गाउँ विकास समितिमा २ लाइनसम्मको टेलिफोन सेवा मात्र भए पनि उपलब्ध गराउन निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरेको पाइन्छ ।

निजी क्षेत्रले अनुमति पाएपछि शहरीक्षेत्र र ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन अनुमतिपत्र प्राप्त गरेका कम्पनीहरू निम्न अनुसार रहेका छन्;

List of Licensee

S. No.	Type of Service	Total Licensee
1	Network Service Provider	9
2	GSM Cellular Mobile	2
3	VSAT User	49
4	Pre-Paid Calling Card Service	1
5	Basic Telecommunications Services	3
6	GMPCS	2
7	Rural Telecommunication Service	1
8	International Trunk Telephone	3
9	Limited Mobility	83
10	Rural VSAT User	11
11	Basic Telephone Service	1
12	Rural ISP	4
13	Internet with Email	43

६.१.१ युनाइटेड टेलिकम लिमिटेड (युटिएल)

नेपालको कम्पनी ऐन, २०५३ अन्तर्गत युनाइटेड टेलिकम लिमिटेड अक्टुबर १०, २००१ दर्ता भएको पब्लिक लिमिटेड कम्पनी हो। युनाइटेड टेलिकम लिमिटेड भारतका ३ वटा दूरसञ्चार सेवा सम्बन्धी कम्पनीहरू र नेपालको एक कम्पनीको संयुक्त लगानीमा स्थापित ४ कम्पनीहरू महानगर टेलिफोन निगम लिमिटेड (एमटिएनएल), टेलिकम कन्सल्टेन्ट इन्डिया लिमिटेड (टिसिआइएल), टाटा कम्युनिकेसन लिमिटेड र नेपाल भेन्चर्स प्राइभेट लिमिटेड रहेका छन्। युटिएललाई वायरलेस लोकल लुपमा आधारित आधारभूत दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनका लागि अक्टुबर ४, २००४ मा अनुमतिपत्र प्रदान गरिएको थियो। पछि २०६१ सालमा लिमिटेडले मोबिलिटी सेवा पनि सञ्चालन गर्ने स्वीकृति पायो। यसको केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौँ राखिएको थियो। युटिएलले सिडिएमए प्रविधिमा आधारित फिक्स्ड टेलिफोनबाट काठमाडौँ उपत्यकामा दूरसञ्चार सेवा सुरु गरेको थियो। हाल युटिएलबाट उपलब्ध भएका दूरसञ्चार सेवाहरू यस प्रकार छन्;

(क) टेलिफोन सेवा: प्रिपेड र पोस्टपेड

(ख) सर्ट मेसेज सेवा

(ग) कलर रिड बैकटोन

(घ) १x पिडिएसएन (डाटा)

यसरी निजी क्षेत्रको दूरसञ्चार कम्पनी युटिएलले दूरसञ्चार सेवा सुरु गर्न थालेपछि दूरसञ्चारका क्षेत्रमा नेपाल टेलिकमको एकाधिकार अवस्थाको अन्त्य हुनेक्रम सुरु भयो। २०७१ चैत्रसम्म यस कम्पनीले देशभरमा लिमिटेड मोवाइल सर्भिस भएका टेलिफोन र FIX Tel. समेत गरी ५२३९७९ लाई वितरण गरेको देखिन्छ।

६.१.२ एसटिएम टेलिकम सञ्चार लिमिटेड

कम व्ययभार लाग्ने गरी अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्रका मध्यमबाट छनोट एसटिएम टेलिकम सञ्चार लिमिटेडको प्रवेश नेपालमा नोभेम्बर २००३ मा भयो। उक्त योजनाको लागत रकम विश्वबैंकको सहयोगबाट व्यहोरिने गरी एसटिएम टेलिकम सञ्चार लिमिटेडलाई नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट पूर्वाञ्चल क्षेत्रका गा.वि.स.मा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने शर्तमा अनुमतिपत्र प्रदान गरिएको थियो। यस आयोजनाअन्तर्गत एसटिएमको पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रका १६ वटा जिल्लाका विभिन्न गा.वि.स.मा १०६८ पिसिओ स्थापना गर्ने दायित्व थियो। अनुमतिपत्रको प्रावधानअनुरूप १८ महिनामा एसटिएम टेलिकम सञ्चार लिमिटेडले निर्धारित समयभित्र कार्यक्रम सम्पन्न गर्न सफल भयो। ग्रामीण दूरसञ्चार नेटवर्कलाई सुहाउँदो प्रविधि भित्र्याउ प्रयोग गरी त्यस बखत देशको ग्रामीण क्षेत्रमा आइपर्ने चुनौतीलाई समेत सुल्झाएर आफ्नो दायित्वलाई एसटिएमले पूरा गरेको थियो।

पूर्वाञ्चल क्षेत्रका ग्रामीण भागमा दूरसञ्चार सेवा विस्तार गर्ने दायित्व पूरा गरेपछि, नेपाल सरकारले लिमिटेड मोबिलिटीको अनुमतिपत्र प्रदान गरेअनुरूप २०७१ साल चैत्रसम्म एसटिएम टेलिकम सञ्चार लिमिटेडले V-SAT प्रविधिमा आधारित टेलिफोन तथा लिमिटेड मोवाइल सेवा भएका टेलिफोन समेत गरी जम्मा २९८७ टेलिफोन लाइनहरू वितरण गरेको देखिन्छ।

हाल एसटिएम टेलिकम सञ्चार लिमिटेडबाट उपलब्ध गराइएका दूरसञ्चार सेवाहरू यस प्रकार छन्;

(१) पिसिओ सेवा

- (२) V-SAT टेलिफोन सेवा
- (३) लिमिटेड मोबाइल सेवा
- (४) V-SAT Based इन्टरनेट सेवा

६.१.३ स्पाइस नेपाल प्राइभेट लिमिटेड (NCell)

नेपालमा सेलुसर मोबाइल सञ्चालन गर्न सेप्टेम्बर २००४ मा स्पाइस नेपाल प्राइभेट लिमिटेडलाई अनुमतिपत्र प्रदान गरिएको थियो । चलन चल्तिमा 'मेरो मोबाइल' बाट प्रसिद्धि पाएको यो कम्पनी निजी क्षेत्रमा नेपालको पहिलो जिएसएम सञ्चालक हो । स्पाइस नेपाल प्राइभेट लिमिटेडमा विदेशी लगानी ६० प्रतिशत र स्वदेशी लगानी ४० प्रतिशत छ । यस कम्पनीले सुरुमा काठमाडौँ उपत्यकाभित्र ३ लाख मोबाइल टेलिफोन वितरण गर्ने र ३ वर्षपछि देशका प्रमुख १० शहरहरूमा मोबाइल टेलिफोन वितरण गर्ने लक्ष्य लिएर कम्पनीले मेरो मोबाइल नाममा मोबाइल टेलिफोनको सुरुआत १७ सेप्टेम्बर २००५ बाट गरेको थियो । २०७१ साल चैत्रसम्म GSM मोबाइल फोन १२२७१९४५ वितरण गरिसकेको छ ।

देशभर दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन अनुमतिपत्र प्राप्त गरेका कम्पनीहरू नेपाल टेलिकम र नेपालको ग्रामीण क्षेत्रमा मात्र दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको कम्पनी एसटिएम टेलिकम सञ्चार लिमिटेडले मात्र नेपालका सबै गा.वि.स.हरूमा छिटो टेलिफोन सेवा पुर्‍याउन नेपालको भौगोलिक अवस्थाले गर्दा कठिन हुन्छ भन्ने सम्झेर अन्य २ वटा अपरेटरलाई पनि ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन अनुमतिपत्र प्रदान गरेको देखिन्छ । यी अपरेटरहरू यस प्रकार थिए;

१. GSM टेलिफोन सेवा

२. इन्टरनेट सेवा

६.१.४ नेपाल स्याटेलाइट टेलिकम लिमिटेड

मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका दूरसञ्चार सेवा नपुगेका २७३ गा.वि.स.मा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउन नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट मिति २०६४/११/०५ मा नेपाल स्याटेलाइट टेलिकम लिमिटेडलाई अनुमतिपत्र प्रदान गरेको थियो । अनुमतिपत्र प्राप्त गरेपछि यस कम्पनीले मिति २०६६/६/८ मा सेवाको लञ्च र मिति २०६६/८/१ बाट व्यावसायिक रूपमा सेवा सुरु गरेको थियो । २०६७ चैत्रसम्म अनुमतिपत्रमा तोकिएका मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका १५ जिल्लाका २७३सहित कुल ५४० गा.वि.स.मा सेवा विस्तार गरेको थियो । २०७१ चैत्रसम्म ग्राहक संख्या २,९७,९११ पुगेको देखिन्छ ।

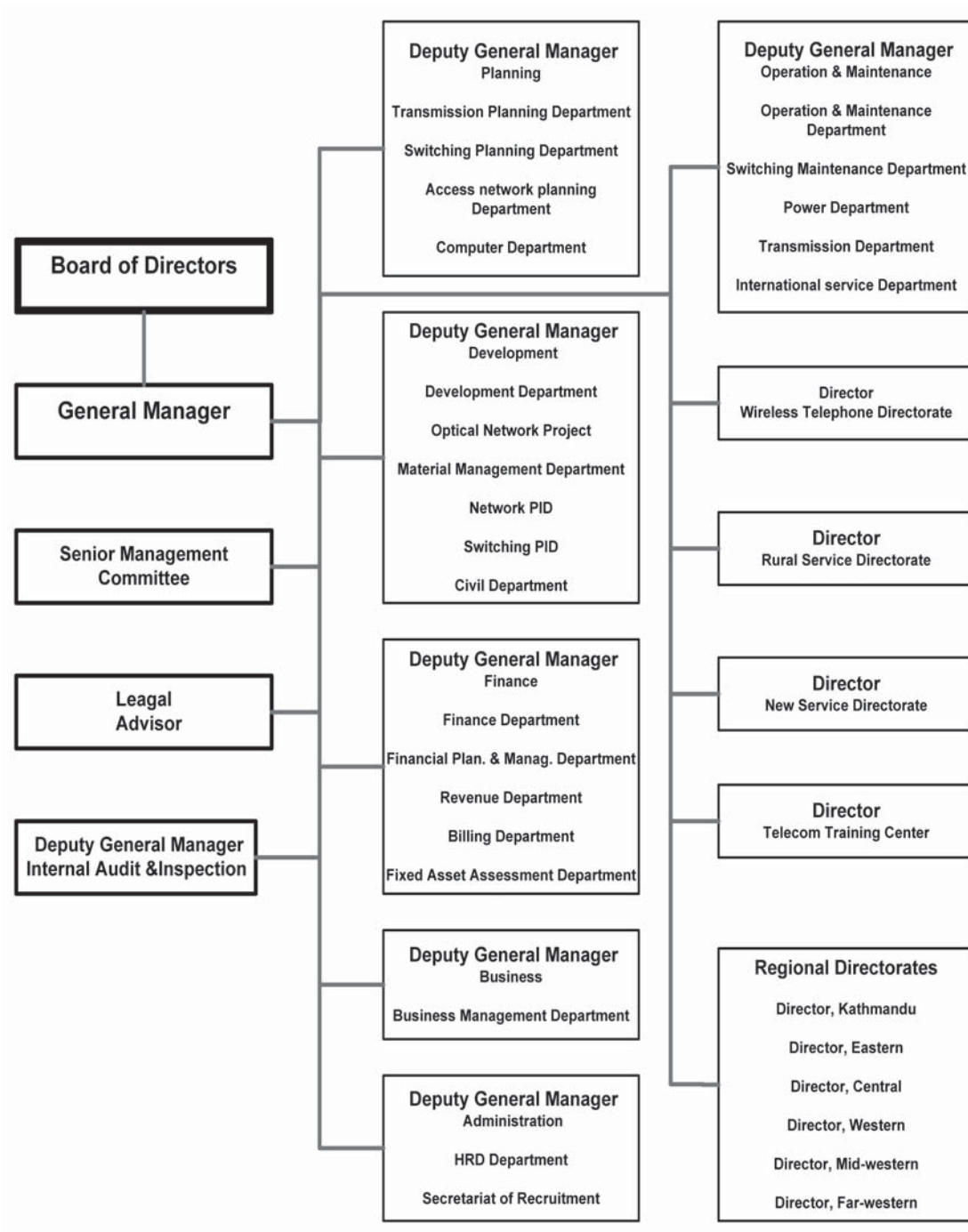
६.१.५ स्मार्ट टेलिकम

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट मिति २०६५/३/१७ मा अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको १७ महिनापछि स्मार्ट टेलिकमले सेवा सुरु गर्‍यो । स्मार्ट टेलिकमलाई पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्र बाहेक अरू विकास क्षेत्रका दूरसञ्चार सेवा नपुगेका ३९८ गा.वि.स.हरूमा टेलिफोन सेवा पुर्‍याउन अनुमति दिइए अनुसार ३९८ गा.वि.स.हरूमा टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराएको देखिन्छ । कम्पनीले छोटो समयमा नै २०६७ चैत्रसम्म नेपाल अधिराज्यका विकट गाउँहरूमा दूरसञ्चार नेटवर्क विस्तार गरी करिब १,०३,००० लाइन वितरण गरेको थियो, भने २०७१ चैत्रसम्म १२,९९,८३३ लाइन वितरण गरेको NTA को मिस रिपोर्टबाट देखिन्छ । डाटा सेवाका ग्राहक पनि ८८००० जति भएको पाइन्छ ।

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको संगठन चार्ट

Nepal Telecommunications Corporation

Organization Chart

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको संगठन चार्ट

[illegible]

* * *

परिच्छेद : नौ

उपसंहार

उपसंहार

जब बालक आमाको गर्भबाट यो धरातलमा पदार्पण गर्दछ तब पहिलो सङ्केत 'च्याई' भन्ने शब्द उच्चारण हुन्छ। त्यो शब्द बच्चा जन्मने कोठाको केही दूरीसम्म पुग्न सफल हुन्छ। तर आज दूरसञ्चारको क्षेत्रमा भएको नयाँ-नयाँ प्रगतिले देशको एउटा कुनामा घटेको घटनाको खबर तस्बिरका साथ निमिष भरमै विश्वको अर्को कुनामा रहेका व्यक्तिले देख्न, सुन्न र पढ्न सक्दछन्। प्राचीन कालमा मानिसले विभिन्न परिस्थितिहरूमा एकले अर्कालाई सूचना, सन्देश, खबर, सङ्केत आदान-प्रदान गर्दा विभिन्न आवाजहरू निकाल्दथे र सोही आवाजको पहिचान गरी सङ्केतको सार वस्तुको ज्ञान प्राप्त हुन्थ्यो। आज विश्वमा विज्ञानले गरेको प्रगतिका साथ मानव जातिको रहन-सहन र समाजमा संवाद, सन्देश आदान-प्रदान हुने व्यवस्थामा पनि आमूल परिवर्तन हुन पुगेको छ। आजका पिँढीले कुनै जमानामा नेपालमा एक ठाउँको सन्देश अर्को ठाउँमा पुर्‍याउन महिना लाग्दथ्यो भन्ने यथार्थतालाई पनि पत्याउन गान्यो मान्दछन्।

नेपाल दूरसञ्चार संस्थान गठन हुनुभन्दा पहिलेको अवस्थालाई चियाउने हो भने आजको यो अवस्था देख्दा एकातिर नसोचेको कुरा भयो, पत्याउनै नसक्ने सेवाहरू देखा परे भन्ने लाग्दछ भने अर्का तिर विश्वको गतिलाई हेर्दा र अनुभव गर्दा अब पछि के-के हुने हो भनेर भविष्यवाणी गर्न पनि असम्भव भएको छ। तर दूरसञ्चार क्षेत्र आज समाजको अति आवश्यक पूर्वाधार सेवाहरूको पनि पूर्वाधार हुन पुगेको कुरा यस क्षेत्रले समाजमा दिएको अनगिन्ती सुविधाहरूले पुष्टि गर्दछ। 'आवश्यकता नै आविष्कारको जननी हो' भन्ने उक्तिलाई दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासले पुष्टि गर्नुका साथै सघाउ पनि पुर्‍याएको छ।

नेपालको सर्वाङ्गीण विकासमा दूरसञ्चार क्षेत्रले कसरी सहयोग प्रदान गर्न सक्थ्यो, यो क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्ति कुन रूपमा परिचालन भए, देशको अर्थतन्त्रमा कुन हदसम्म योगदान पुग्यो, यो क्षेत्रको विकासका लागि विभिन्न मुलुकहरूको कस्तो भूमिका रह्यो भन्ने जस्ता संस्थागत विकासको अध्ययन गर्न प्रस्तुत कृतिले सहयोग पुर्‍याउने छ। आगामी दिनहरूमा यो क्षेत्रको अझ बढी आवश्यकता देशले महसुस गर्ने भएकाले यो क्षेत्रमा संलग्न संस्था, व्यक्ति र सरकारी निकायले बढी जिम्मेवारी बहन गर्नु पर्ने अवस्थाको सिर्जना भएको छ।

अन्त्यमा 'ज्ञानेन परमं बलं' भन्ने महान उक्तिलाई साकार पार्न दूरसञ्चार क्षेत्रको अहम् भूमिका हुने कुरालाई दृष्टिगत गरी पहिले भएगरेका काम भन्दा पनि बढी जिम्मेवारीका साथ मानव जातिलाई सूचना आदान-प्रदान गर्ने क्रममा निर्वाध रूपमा अविलम्ब, भरपर्दो, सुरक्षित र निरन्तर मिलाप गर्न गराउन यो क्षेत्र सदा सक्षम रहनेछ।

* * *

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

अप्रकाशित सामग्री

खड्गनिशाना, पोका नं. २०७, राष्ट्रिय अभिलेखालय
निजामती सिटरोल, वि.सं. १९७४, राष्ट्रिय अभिलेखालय
निजामती सिटरोल, वि.सं. १९७५, राष्ट्रिय अभिलेखालय
निजामती सिटरोल, वि.सं. १९८१, राष्ट्रिय अभिलेखालय

प्रकाशित सामग्री

सरकारी प्रकाशन

टेलिफोन हेड अफिसका नाउँमा १९९१ साल पौष २ गते रोज ५ मा भएको सवाल
टेलिफोन सम्बन्धी जिन्सी माल बरबुभारथ गर्ने तथा अबर आदान-प्रदान सम्बन्धी विभिन्न मितिमा भएका आदेश
(२००३-२०१८)
नेपाल राजपत्र, खण्ड-२, संख्या-७, मिति- २००९/०६/०७,
रेडियो ऐन, २०१४
टेलिकम्युनिकेसन ऐन, २०१९
स्थानीय टेलिफोन नियमावली, २०२२
टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्देशीय) नियमावली, २०२३
टेलिकम्युनिकेसन (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली, २०२४
सञ्चार संस्थान ऐन, २०२८
राष्ट्रिय सञ्चार योजना, २०२८
दूरसञ्चार (अन्तर्देशीय) नियमावली, २०३०
स्थानीय टेलिफोन नियमावली, २०३०
राष्ट्रिय मूल नीति, २०४२
टेलिकम्युनिकेसन (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०४४

२१४ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

राष्ट्रिय सञ्चार नीति तथा कार्यक्रम, २०४५

राष्ट्रिय सञ्चार नीति, २०४९

दूरसञ्चार ऐन, २०५३

कम्पनी ऐन, २०५३

पुस्तक

कमण दीक्षित (सम्पा.), जंगबहादुरको बेलायत यात्रा, काठमाडौँ: साभा प्रकाशन, वि.सं. २०४७ (पाँचौँ संस्करण)

गृष्मबहादुर देवकोटा, नेपालको राजनीतिक दर्पण (भाग-१), काठमाडौँ: ध्रुवबहादुर देवकोटा, वि.सं. २०३६ (द्वितीयावृत्ति)

चित्तरञ्जन नेपाली, जनरल भीमसेन थापा र तत्कालीन नेपाल, काठमाडौँ: रत्नपुस्तक भण्डार, वि.सं. २०३५

जगन्नाथ, बैजनाथ सेढाजी, 'चित्रकाव्य चन्द्रमयूख' संवत् १९७० (सन् १९१३)

पान्चायन प्रकाशन प्रा.लि., कुँवर राणाजीहरूको बृहत् बंशावली, काठमाडौँ: पाञ्चायन प्रकाशन प्रा.लि., २०५६

पुरुषोत्तमशमशेर राणा, श्री ३ हरूका तथ्य वृत्तान्त, वि.सं. १९६८

ब्रम्हशमशेर राणा, नेपालको महाभूकम्प, १९९१

भवेश्वर पगेनी, राणाकालीन नेपालको आर्थिक इतिहास: सरकारी कारोबारमा सुब्बा गणेशदास रत्नदास, काठमाडौँ: धर्मनारान अध्ययन प्रतिष्ठान, वि.सं. २०७१

भीमबहादुर पाँडे, त्यस बखतको नेपाल (भाग-२,३), प्रकाशन स्थान अनुल्लिखित, लेखक, वि.सं. २०४४

....., त्यस बखतको नेपाल (भाग-४), प्रकाशन स्थान अनुल्लिखित, लेखक, वि.सं. २०४५

योगी नरहरिनाथ, इतिहासप्रकाशमा सन्धिपत्रसंग्रह (भाग-१), दाङ: २०२२

श्रीरामप्रसाद उपाध्याय, नेपालको समीक्षात्मक इतिहास

रिपोर्ट

A.H. Waldrum, Nov १९६८, A Telecommunications Dev. Plan for Nepal prepared ,

Annual Reports, published by Nepal Telecom

MIS reports published by Nepal Telecom

World Bank Reports

नेपाल दूरसञ्चार संस्थान एक भलक, २०४४ आषाढ १ गते (दूरसञ्चार संस्थान १२ वर्ष पार गरी १३ वर्षमा प्रवेश)

दूरसञ्चार एक भलक, २०५३ साल, (श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र गद्दी आरोहणको रजत महोत्सव)

नेपाल दूरसञ्चार संस्थान : अतित र वर्तमान, २०५६

बाबुराम पोखरेल, “नेपालमा दूरसञ्चारको इतिहास”, २०६८

Information on Telecommunication facilities –published on occassion of Coronation of
king Birendra

लेख

भवेश्वर पंगेनी, ‘प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेर बेलायत जाँदा नेपालमा गरिएको सुरक्षा व्यवस्था’, *भ्वाइस अफ हिस्ट्री*,
भोलम-२१-२७, नं. १, वि.सं. २०६९

....., ‘देवशमशेरको गोर्खापत्र र गोर्खापत्र छापाखाना’, *गोरखापत्रको इतिहास*, वि.सं. २०६७

....., *फर्पिङ-सुन्दरीजल बिजुली बत्ती र चन्द्रप्रकाश बिजुली अड्डा*, अभिलेख, वर्ष-२२, पूर्णाङ्क-२२,
वर्ष-२२, वि.सं. २०६१

....., “अभिलेखमा सीमित ‘चन्द्रबत्ती’”, *गोरखापत्र (शनिवार)*, २०६१ असोज १६ गते

....., “नेपालमा टेलिफोन सेवाको थालनी”, *गोरखापत्र (शनिवार)*, २०७१ असार १ गते

गोपालप्रसाद श्रेष्ठ, नेपाल दूरसञ्चार सेवा: ने.दू.स.संस्थानको २२ औं वार्षिकोत्सवमा नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको
थालनी वारे विशेषज्ञको खोजमूलक लेख

CNN Nair, The story of India's Overseas Communications, 1988

अखबार

गोरखापत्र शत वार्षिक स्मारिका (१९५८-२०५७)

गोर्खापत्र, १९९३ साल आषढ २० गते सोमबार ।

गोर्खापत्र, २००५ मार्ग ७ संख्या ८७

गोर्खापत्र, २००५ साल मार्ग ८

गोर्खापत्र, २००६ साल मार्ग १४

गोर्खापत्र, २००६ मार्ग १५ गते

गोर्खापत्र, २००६ साल पौष २३

गोर्खापत्र, २००६ साल पौष २६

अनुसूची विवरण

न.	विवरण	पृष्ठ
१	टेलिफोन हेड अफिसका नाउँमा १९९१ साल पौष २ गते रोज ५ मा भएको सवाल	२१९
२	टेलिफोन सम्बन्धी जिन्सी मालको श्रेस्ता राख्ने बारे विभिन्न मितिका आदेशहरू	२३५
३	टेलिफोन लाइनको सुरक्षा सम्बन्धी इस्तहार, वि.सं. २००७	२३९
४	टेलिफोन महसुल सम्बन्धी व्यवस्था, वि.सं. २०११-२०१८	२४०
५	रेडियो ऐन, वि.सं. २०१४	२५४
६	टेलिकम्युनिकेशन ऐन, वि.सं. २०१९	२५७
७	स्थानीय टेलिफोन नियमावली, वि.सं. २०२२	२६७
८	टेलिकम्युनिकेशन्स (अन्तर्देशीय) नियमावली, वि.सं. २०२३	२७३
९	टेलिकम्युनिकेशन्स (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली, वि.सं. २०२४	२८३
१०	सञ्चार संस्थान ऐन, वि.सं. २०२८	३१४
११	दूरसञ्चार (अन्तरदेशीय) नियमावली, वि.सं. २०३०	३२४
१२	स्थानीय टेलिफोन नियमावली, वि.सं. २०३०	३३४
१३	टेलिकम्युनिकेशन (दोस्रो संशोधन) ऐन, वि.सं. २०४४	३४१
१४	'नेपालमा टेलिफोन सेवा थालनी' वारे विशेषज्ञको अनुसन्धानमूलक लेख	३४३
१५	दूरसञ्चारसँग सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, वि.सं. २००७-२०७२	३५५
१६	दूरसञ्चार सेवा सम्बन्धी मन्त्रालय हेर्ने सञ्चार मन्त्रीहरूको नामावली, वि.सं. २००७-२०७२	३५६
१७	दूरसञ्चार क्षेत्रमा भएका क्षति विवरण, २०५४ देखि २०५९ साल वैशाखसम्म	३५८
१८	नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडका कोसेढुङ्गाहरू, वि.सं. १९७३-२०७१	३६०
१९	नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको आर्थिक अवस्था, वि.सं. २०२७-२०७१	३६२
२०	विभिन्न जिल्लामा पहिलो पटक टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्थापना विवरण	३६४
२१	अखबारमा टेलिफोन	३६७

अनुसूची

अनुसूची : १

टेलिफोन हेड अफिसका नाउँमा १९९१ साल पौष २ गते रोज ५ मा भएको सवाल

१. नं. जुन बखत जुन कुरामा जे गर्नु भन्ने हुकुम मर्जीको प्रमांगी पुर्जी भई आउँछ ऐन सवाल मिल्ने कुरामा ऐन सवाल बमोजिम र ऐन सवाल नमिली बाधा पर्ने भएमा र सो प्रमांगी बमोजिम गर्दा सरकारको गिरानी नोक्सानी पर्न जाने देखिएमा सो बेहोरा तुरुन्त हाम्रा हजुर्मा जाहेर गरी निकास बक्से बमोजिम गर्नु, सो बमोजिम नगरी सरकारको गिरानी नोक्सानी पर्न गएको ठहरे त्यस अड्डाले बुझाउनु पर्ला (दफा १) ।

२. नं. यो टेलिफोनको लाइन नेपालदेखि वीरगञ्जसम्म छ । सो वीरगञ्जसम्म दोहोरो तार हाली सो दुवै तारको काठको खम्बामा ब्राकेट राखी लगिएको र इस्टेसनहरूमा पनि दुवै तारमा तार जोड पुर्‍याइएको ६ लाइन जाँच का सुविस्ता निमित्त तल लेखिएको ठाउँ ठाउँमा सेक्सन बाकसहरू पनि रहेको छ ।

१. थानकोट ३. भैसे ५. पर्वानिपुर २. गढी ४. चुरिया (दफा २)

१ ३ ५ २ ४

३. नं. सो माथि लेखिएको सेक्सन बाकसहरू कामका अनुकूलले अन्त सार्नु पर्ने भएमा र नभई थप्नुपर्नेमा इन्जिनियरका तजबिजले गर्नु हुन्छ (दफा ३) ।

४. नं. टेलिफोनको लाइनको हिफाजत निमित्त र कदाचित कहीं विग्रन गयो भने चाँडो थाहा भई मरमतको काम तुरुन्त होस् भन्ना निमित्त यहाँदेखि यहाँसम्म यो रूलले हेर्नु भन्ने ईलाका इलाका छुट्याई, खण्ड खण्ड गरी प्रत्येक ईलाका खण्डमा काम गर्नेलाई टोली भन्ने नाउँ राखी १।१ टोलीमा लाइन्सम्यान, इन्स्पेक्टर, कुल्ली राखी आफ्ना सबै ईलाको हिफाजत र मरमत गर्ने काम सोही टोली टोलीको जिम्मा गरी निजहरूले गर्नुपर्ने काम समेत तल दफा दफामा लेखिएको छ, सो बमोजिम गर्नु । मरमतको काम यसमा लेखिए बमोजिम गर्नुभन्दा काम गर्नेहरूले आफूले काम गरिआएका अनुभवका हिसाबले गर्दा चाँडो हुने देखियो भने सो बमोजिम गरे पनि हुन्छ, तर मरमतको कामदेखि बाँकि अरु काम र रोज रोज गर्नु पर्ने जाँचको काम भने यसमा लेखिए बमोजिम गर्नुपर्छ (दफा ४) ।

५. नं. बिजुलीबाट हुने नोक्सानको बचाउ निमित्त सो टेलिफोनको तारहरू ठाउँ ठाउँमा दाहिनातर्फका तार बायाँ, बायाँतर्फका तार दाहिना तर्फ पारी लगेको छ (दफा ५) ।

६. नं. टेलिफोन अफिस रहेको ठाउँ र टोलीहरू रहेको ठाउँ औ सो. टोलीहरूको नम्बर देहायमा लेखिएको छ (दफा ६) ।

क) टेलिफोन अफिस रहेको ठाउँ नेपाल हेड अफिस १, भिम्फेदी ब्रान्च अफिस १, अमलेखगञ्ज अफिस १, वीरगञ्ज सब अफिस १ ।

ख) टोलीहरूको नम्बर रहेको ठाउँ, इलाका नम्बर, बस्ने जग्गा त्यसको इलाका-हेड अफिसको थान्कोटसम्म, थान्कोटको गढीसम्म, चिसापानी गढीको चुरियासम्म, चुरियाको परवानीपुरसम्म, परिवानीपुरको वीरगञ्जसम्म, यी माथि लेखिएका टोलीहरूलाई बसेको जग्गाको नाउँ नबोलाई नम्बरले बोलाए पनि हुन्छ ।

- ग) नेपालदेखि वीरगञ्ज तल तिर पर्दछ भन्ने सम्झिएको हुनाले वीरगञ्जबाट नेपाल आउने बाटोलाई माथि, वीरगञ्जतर्फ जाने बाटोलाई तलतिर भन्ने लेखिएको छ, सो बुझ्नु ।
- घ) माथि यसै दफाको (ख) नम्बरमा लेखिएका टोलीहरू केही कारणले अरु जग्गामा सार्नुपर्ने भएमा लाइन इन्स्पेक्टर मार्फत् हेड अफिसमा जाहेर गरी पठाइ हेड अफिस मार्फत् निकासी भई आए बमोजिम गर्नु पर्छ ।
७. नं. टोलीहरू बस्ने घर, निजहरूको भत्ता बिदाको बारेमा र कामदार अदल बदल गर्नुपर्ने भएमा अदल बदल गर्दा, औं भण्डारहरू दुरुस्त राख्ने र टोलीहरूले केही कुरा बिराएमा वा तल माथि पारेमा गर्न र हुने सजाय समेत देहायमा लेखिए बमोजिम हुने छ, सो बमोजिम गर्नु (दफा ७) ।
- क) टोलीहरूका लाइन इन्स्पेक्टर कुल्लीहरू बस्नलाई सरकारतर्फबाट बनेका सरकारीमा घरमा बिना बाहाल बस्न पाउने छ, नेपाली लाइन इन्स्पेक्टरहरू जाँच गर्न वा लाइन बनाउन आउँदा जाँदा सो टोलीहरूलाई बनेको घर भएको ठाउँमा बास पऱ्यो भने लाइन इन्स्पेक्टर बसेको घरमा निजहरूलाई वास बस्न दिनुपर्छ, लाइन बनाउने इन्स्ट्रुमेन्ट अर्थात् सामानहरू पनि सोही घरमा रहनेछ ।
- ख) लाइन सर्भे इन्स्पेक्टर कुल्ली, पियनहरू टेलिफोनको कामलाई हरबखत रुजु रहनुपर्ने, अरु अरु बखत बिदा नपाउने हुनाले कुल्ली, पियनहरूलाई पटक पटक गरी लिए हप्ताको १ दिन र वर्ष दिन भएपछि एकै पटक लिय वर्ष १ एकमा १ पटकमा एक महिनासम्म र लाइन मेन, इन्स्पेक्टरहरूलाई वर्ष १ एकमा १ एक महिनासम्म आलोपालोसँग तलब साथको बिदा मिल्नेछ । सो बिदा लिनालाई हेड अफिसमा अगावै बेलामा बर्खास्त दिनु वा पठाउनु, हेड अफिसबाट निकासी दिए बमोजिमको बिदामा जाने गर्नु पर्छ । सो कामदारहरू बिदामा छाडेको र हाजिर हुन नआएको खबर हेड अफिसमा तुरुन्ता तुरुन्तै दिने गर्नु पर्छ ।
- ग) लाइनमेनहरू बिदामा जाँदा र सरुवा भएका ठाउँमा जाँदा आफ्नु सट्टा काम गर्न आउने आइपुगेपछि आफ्नु जिम्माको माल र भण्डारको माल बुझ् बुझारथ गरी मात्र जानु । कदाचित सट्टामा आईनपुग्दै जानुपर्ने भयो भने यति आफ्नु जिम्माको र भण्डारको मौजदात माल आफ्नुमुनि जो छ उसलाई नबुझाई जिम्मा नदिई जान हुँदैन । सो मुनिकोले पनि त्यसतो परेमा बुझाएको मालहरू बुझी लिनुपर्छ, सो बुझे बुझाएको मौजदात कितापमा बुझ्ने बुझाउने दुवैलाई ईलाका अफिसका माल जिम्मा लिनेले सहीछाप गराई लिने छन्, सो सट्टामा आउनेलाई आइपुगेपछि सो मुनिकाले बुझाउँदा पनि सोही मौजदातको कितापमा सहीछाप गरी गराई बुझाउनुपर्छ ।
८. नं. (ख) सो नेपाली लाइन मेनले कमसे कम महिना १ को १ पल्ट, महिना महिनाको सुरुमा, लाइन सबै राम्रो गरी जाँची हेर्नुपर्दछ । सो जाँचदा मरमत गर्नुपर्ने बनाउनुपर्ने देखिएमा टोली टोलीबाट हुने काम ईलाका टोलीबाट गराउनेछ । सो टोलीबाट मात्र नहुने अरु मदत चाहिनेमा यही सवालमा लेखिएबमोजिम जहाँ जहाबाट मदत लिनु भन्ने लेखिएको छ, मदत लिई लाइन ठीक राख्नेछ (दफा ८) ।
- (ग) जाँचमा जाँदा लाइनमेनले दुवैतिरको नगिचको रुख र हाँगा-बिगाहरू लाइन इन्स्पेक्टर र टोलीहरूका मानिसहरूले काटी सफा राखेको छ छैन, हेर्ने जाँच्ने छ ।
- (घ) लाइन हप्तै पिच्छे जाँच गर्नुपर्ने जाँच आएको छ छैन, वडा भित्रको पुलिस, हुलाक, चौकी बुझ्ने छ ।
- (ङ) इन्स्ट्रुमेन्ट असलसँग राखे नराखेको जाँच्ने छ । मरमतको जरूरत भयो भने सो मरमत गर्नालाई इन्स्ट्रुमेन्ट इन्स्पेक्टर भिकाई मरमत गर्नु पर्नेमा सो खबर हेड अफिसमा पठाई भिकाई मरमत गराउने

र इन्स्ट्रुमेन्ट हेड अफिस पठाई मरमत गराइदिने छ ।

- (च) डेराहरू मरमत भई सफा रहेको छ छैन, जाँची मरमतको जरूरत देखियो भने हेड अफिसमा खबर पठाई मरमत गर्ने गराउने गर्नु ।
- (छ) सो लाइन्स्मेन, इन्स्पेक्टरहरूले लाइन जाँचन र तलब बाँडन बाहिर गइरहेकोमा बाहेक अरु दिनमा नेपाल हेड अफिसमा बिहान बेलुका लाइन जाँचने र टोलीहरूको हाजिरी लिने, घंटी दिने काम गर्ने छ । निजहरू सो काममा खटी गएका बखत नेपाल हेड अफिसमा अपरेटर मौजुद भए निजबाट, निज काममा गएको भए अरु कामदार, जसलाई टेलिफोन इन्जिनियरले खटाई राखिदिएको हुन्छ, निजले गर्ने छ ।
- (ज) इन्स्ट्रुमेन्ट इन्स्पेक्टर नेपाल हेड अफिसमा बसी इन्स्ट्रुमेन्ट मरमत गर्ने बनाउने काम गर्ने छ । टोलीहरूमा ब्रान्च अफिस सब-अफिसहरूमा गई इन्स्ट्रुमेन्टहरू बनाउनु मरमत गर्नुपर्ने भयो भने टेलिफोन इन्जिनियरले आए अह्राए बमोजिम गरी गई मरमत गर्ने, बनाउने छ ।
- (झ) टेलिफोनका हाकिमका अडरमा रही कुल्लीहरूले पेट्रोल गर्ने बन्दोबस्त गर्ने ।
- (ञ) लाईनमा परेका रुख हांगाहरू सफा गर्ने र लाईनमा जोर्नी बाउँदा चाहिने कुराहरू पेट्रोल गर्ने कुल्लीहरूलाई सिकाउने ।
- (ट) लाईनमेन इन्स्पेक्टरहरूलाई उनीहरूको काममा मदत अर्ति दिने र सारा टेलिफोन लाइन राम्रो हिसाबसँग काम चल्ने गराउनालाई भरसक कोसिस गरी टोली टोलीको जाँचने समेत इत्यादि गर्नुपर्ने काममा ध्यान दिनुपर्छ ।

९.नं. लाइन इन्स्पेक्टरहरूले गर्नुपर्ने काम तल दफा दफामा लेखिएको छ, सो बमोजिम गर्नु (दफा ९) ।

- (क) लाइन इन्स्पेक्टरहरूबाट लाइन न जाँचेका दिन दिनेको रिपोर्ट दिने ।
- (ख) आफ्ना इलाकाको लाइनमा परिआएको मरमत गर्ने ।
- (ग) आफ्ना इलाकाको लाइन पक्की मरमत गरी राख्ने र सबै जोर्नीहरू राम्रोसँग बनाएर सफा गर्ने ।
- (घ) आफ्ना इलाकाको लाइनमा १ चोटी लाइन मेन इन्स्पेक्टरहरू बराबर गए नगएको हेर्ने ।

१० नं. लाइन इन्स्पेक्टरहरूले रोज रोज गर्नुपर्ने मामुल काम तल दफा दफामा लेखिएको छ, सो बमोजिम गर्ने गर्नु (दफा १०) ।

- (क) टोली टोलीका लाइन इन्स्पेक्टरहरू हाजिर रहे नरहेको जाँच गर्नालाई हेड अफिसबाट लाइनको काममा रहेको मानिस लाइन इन्स्पेक्टरहरू वा निजहरूको काममा गएको बखत सो कामलाई मुकरर जो रहेको हुन्छ उसले रोज रोज बिहान ठीक ७ बजे, बेलुका ६ बजे घन्टी दिई नम्बरसँग, अर्थात् १ नम्बरका टोली, त्यसपछि २ नम्बरको टोलीलाई घन्टी दिई थप क्रमसँग सबै टोलीको हाजिर लिनेछ । सो हाजिर लिने टाइममा टोली टोलीका लाइन इन्स्पेक्टरहरूले लेखिएका टाइममा लाइनमा आई, आफ्नु आफ्नु पोटबुल सेट लाइनमा जोडी हाजिर रहनु । हेड अफिसबाट घण्ट दिई हाजिर लिइसके पछि टोली स्टेसनहरू सबैले आफूसँग रहेको घडी हेड अफिसबाट दिएको टायमसँग एकै टाइम गरी मिलाई राख्ने गर्नु । टोली टोलीका लाइन इन्स्पेक्टरहरू आफू बिरामी भई केही काममा रहनु जानु परेमा पनि टायममा टेलिफोन लिने दिने काम अड्काउ नहुने गर्नालाई आफू मुनि रहेको कामदारलाई सेक्सन बाकसको काम र लाइनको खबर लिने दिने काम सिकाइ

राख्ने गर्नु। सो काम लाइन इन्स्पेक्टरहरूले आफू नहुँदा सो कामदारहरूबाट गराउने गर्नु। सो हाजिर लिने टायममा हाजिर रहनु पर्ने लाइन इन्स्पेक्टरहरू हाजिर रहेन भने सो नरहेका दिनको गैल हुनेछ, सो भएको गैल टिपी राखी तलब बाँड्दा कट्टा गर्ने छ।

(ख) माथि यसै दफाका (१) नम्बरमा लेखिएका टायम टायममा नेपाल हेड अफिसबाट घन्टी दिँदा सो टाइम पुगेको १० मिनेटसम्म पनि घन्टी दिई हाजिर भएन भने १ नम्बर टोलीले घन्टी दिनु पर्छ। सो घन्टी दिँदा पनि हेड अफिसबाट कुरा आएन भने वीरगन्ज सव-अफिसलाई घन्टी दिई सो अफिसबाट सबैले टायम लिन र लाइन सफा रहेको नरहेको बुझ्ने गर्नु। १ नम्बर टोलीबाट तोकिएका टायमको १५ मिनेटसम्ममा खबर आएन भने २ नम्बर टोलीले, २ नम्बरबाट पनि खबर आएन भने ३ नम्बरले, ३ नम्बरबाट पनि खबर आएन भने ४ नम्बरले, लेखिए बमोजिम घन्टी दिई जाँच्ने र वीरगन्ज सव-अफिससँग टायम लिई टायम मिलाइ राख्ने गर्नु।

(ग) इस्टेशनहरूलाई र टोलीहरूलाई घन्टी दिई बोलाउँदा देहायमा लेखिए बमोजिम रिड अर्थात् घन्टी दिएकाले यो यो इस्टेशनलाई वा टोलीलाई बोलाएको भनी जान्नु।

नेपाललाई रिड अर्थात् घन्टी		१
चिसापानी गढी	ऐ	३
अमलेखगन्जलाई	ऐ	५
वीरगन्जलाई	ऐ	२
भिमफेदी ब्रान्च अफिसलाई र अरु टोलीहरू ४ लाइन	ऐ	४

रिड अर्थात् घन्टी दिँदा १ सेकेन्डको टाइम घुमाए पुग्छ २/३/४/५ घन्टी दिनुपरेमा १ घन्टीको बिचमा १ सेकेन्ड अडिने गर्नु।

(घ) आफूलाई बोलाएको घन्टी पाएपछि कसले बोलाएको हो भनी तुरुन्त सोधी जे गर्नु पर्ने कुरा गर्ने गर्नु।

(ङ) टोलीहरूले सेक्सन बाकसमा जोडी जाँचको काम गरिसकेपछि तुरुन्त सेक्सन बन्द गरिहाल्नु पर्छ, बन्द गर्ने गर्नु।

११. खबर नआई लाइन बिग्रेको थाहा भएपछि मरमत गर्ने बारेमा गर्ने काम (दफा ११)।

(क) घन्टी दिई जाँच गर्दा कुनै तर्फ लाइन बिग्रेको बुझियो भने बिग्री रोकाबाट भएको खबर कुरा चलेका टोली इस्टेशनलाई दिई आफूना इलाकाभित्र जुन तर्फ बिग्री बन्द भएको छ मरमत गरी तयार गर्ने लाइन इन्स्पेक्टरहरू तुरुन्त कहाँ बिलम्ब नगरी आफूना इलाकाको आखिरीसम्म जाँचदै गई, जहाँ बिग्रेको छ सो बनाई, मरमत गरी तयार गर्ने गर्नु। तयार भइसके बित्तिकै सो तयार भए भएका खबर टेलिफोन अफिस अफिसलाई दिनु।

(ख) लाइन बिग्रेको ठाउँ पत्ता लागेपछि सो बिग्रेको चाँडै मरमत गरी तयार गर्नालाई तार दिनेको धेरै लामो रहेछ वा पक्का तयारसँग मरमत गर्नालाई ज्यादा टायम लाग्ने देखियो भने पक्का हिसाबसँग बनाउनालाई पछि बनाउँदै गर्ने गरी कुरा चल्नेसम्म गर्नालाई उसै बखत भरसक चाँडो मरमत गरी कुरा चल्ने गराउनु। पक्का हिसाबसँग बनाउनु पर्ने, कुरासम्म चल्ने गर मरमत गरी सिध्याई पछिबाट बनाउँदै गर्नु। सो गर्दा हुन सकेसम्म खबर जाने आउने नरोकिने गर्नु।

(ग) लाइन इन्स्पेक्टरहरूले आफू बसेका गाउँ देखि दायौँ-बायौँ, अर्थात् तलतिर माथितिर दुवै तर्फको खबर बन्द भई बिग्रेको थाहा भयो भने आफ्नो इलाकाको यस ठाउँमा बिग्रेको छ भनि ठीक पत्ता लागे पछि सो बिग्रेको पत्ता लागेको तर्फ गई मरमत गर्नु मरमत गर्ने गर्नु । बिग्रेको यस तर्फ यस ठाउँमा भन्ने ठीक पत्ता भएन भने पछिल्लो आफ्नो इलाका भित्र पर्ने छोटोबाटो जतातिर पर्छ उतैतिरको लाइनतिर जाँदै गई बिग्रेको ठाउँको मरमत गरी फर्की अर्का तरफ जाँदै गई मरमत गर्नुपर्ने मरमत गर्नु । लाइन जाँदै जाँदै सेक्सन बाकसहरूमा र आधा-आधा माइलमा कुरा चले नचलेको जाँदै जाने गर्नु ।

१२. टोली टोलीका भण्डारमा रहेको माल सामानहरू हिफाजतसँग राख्ने र चाहिने माल भिकाउने बारेमा गर्ने काम (दफा १)

(क) टोली टोलीका लाइन इन्स्पेक्टरहरूले आफ्नो कामको इन्स्ट्रुमेन्ट अर्थात् हतियार सामानहरू पूरा काम दिने गरी सफा राख्नु पर्छ, त्यस्ता केही बिग्रेमा मरमत गराई तयार गराई राख्न निमित्त इन्स्ट्रुमेन्ट इन्स्पेक्टरहरूले भिकाउनलाई हेड अफिसमा तुरुन्त खबर दिने गर्नु, हेड अफिसबाट तुरुन्त इन्स्ट्रुमेन्ट इन्स्पेक्टर आउनेछ । कदाचित हेड अफिसबाट इन्स्ट्रुमेन्ट इन्स्पेक्टर केही काम कारणले पठाउन सकेन भने बिग्रेको इन्स्ट्रुमेन्ट मरमत गर्नलाई भिकाउने छन्, भिकाएमा जगेडा समेतबाट काम चलाई बिग्रेको मरमत गर्नालाई पठाइदिनु ।

(ग) भण्डार जिम्मा लिने लाइन इन्स्पेक्टरहरूले अदली बदली हुँदा जिम्मा लिनेले मौजदात जाँची बुझ्ने गर्नु । अदली बदली भई बुझ-बुझारथ भएको सोही कितापमा बुझ्ने बुझाउने दुवैलाई, केही कैफियत भए कैफियत समेत जनाई सही छाप गराई लिनेछ ।

(घ) टोली टोलीमा वर्ष दिनलाई खर्च हुने माल मौजदात राख्ने गर्नालाई हेड अफिसबाट इन्जिनियरद्वारा फाटबारी फेहरिसत तयार गरी हरसाल हिउँद अर्थात् जाडो महिनामा टोलीमा आइपुग्ने बन्दोबस्त गर्नालाई तालुकवाला मार्फत जाहेर गरी निकासा भए बमोजिम गर्ने छ ।

(१३) टेलिफोनबाट खबर नचलेमा खबर पठाउने र हिन्दुस्थानीलाई समानहरूको चिट्ठी आउने जाने बारेमा गर्ने काम (दफा १३)

(१४) टायममा घन्टी दिने बारेमा गर्ने काम (दफा १४)

(क) प्रत्येक टोलीले आफूलाई बोलाएको खबर थाहा पाउने गर्नालाई आफू बसेका घरमा टुकलाइन, अर्थात् टेलिफोनको मूल तार आफ्नो इन्स्ट्रुमेन्टमा जोडी राख्ने गर्नु ।

(ख) टोलीले तल लेखिए बमोजिम आफ्नो इलाकाका लाइन जाँच बनाउन जाँदा आफ्नो टोलीसँगै बसेको ठाउँमा फर्की आउनालाई टायम रहेन भने बेला बेलामा लिनुपर्ने टायम हाजिर रही दिनुपर्ने घन्टी दिनालाई जहाँ पुगेको छ उसै ठाउँको लाइनमा इन्स्ट्रुमेन्ट जोडी टायम लिनु, घन्टी दिनु हुन्छ । टोली छोडी गएको फर्कन नसकी बिचमा बास परेमा पनि आफूलाई बोलाएको थाहा पाउने गर्नालाई माथि १० दफाको (क) नम्बरमा लेखिया बमोजिम आफ्नो इन्स्ट्रुमेन्ट लाईनमा जोडी राख्ने गर्नु पर्छ ।

(१५) टोलीहरूको लाइन इन्स्पेक्टरहरूले लाइन जाँच्ने बारेमा गर्ने काम (दफा १५)

(क) टोली टोलीका लाइन इन्स्पेक्टरले आफ्नो-आफ्नो इलाका हप्तामा २ पटक वहर दोहर गरी जाँच्नु पर्छ ।

- (ख) लाइन इन्स्पेक्टर, कुल्लीहरूले रोज रोज लाइन जाँच विषय गरेको काम हेड अफिसमा रिपोर्ट गर्नु, हेडे अफिसबाट दायरी कितापमा लेखी राख्ने छन् ।
- (ग) टोली टोलीका लाइन इन्स्पेक्टर कुल्लीहरूले काम ठीक गरे नगरेको जाँची बुझी, सबाल मुताबिक नभएकोमा जरिवाना वा सार्नुपर्ने देखिएमा सारफेर गर्न समेत, जो मुनासिव देखिन्छ सो गर्नालाई तालुकवालाले गर्ने छ ।
- (१६) टोलीले लाइन जाँच्दा गर्ने काम (दफा १६)
- (क) माथि १५ दफाको (क) नम्बरमा लेखिए बमोजिम जाँच गर्न जान लाइन इन्स्पेक्टरहरूले जाँच गर्न जाँदा लाइनको तार, लट्ठाहरू धक्का लागी नोक्सान हुने सम्भव देखिएका तार लट्ठा नजिकका रुखको हाँगाबिँगा काटी हटाउन र लाइनको दायौँबायाँ ३०-३० फुटसम्म साफ राख्नुपर्ने हुनाले त्यस्ता ठाउँमा परेका देखिएका रुखहरू काट्नुपरेमा काट्नु, लट्ठाको नम्बर मेटिएमा नम्बर लेख्नु, लट्ठाहरू ढलेको भए सोभो गराउनु, लट्ठा अडाउने तार चुँडेको वा खुकुला भएको भए सो तारहरू ठिक गर्नु इसुलेटरहरू जाँच्नु, आकाशबाट बिजुलीको बचाउ गर्नको निमित्त लट्ठामा जडिएका यन्त्रहरू दुरुस्त भए नभएको जाँची दुरुस्त गरिने समेत ईत्यादि गरी लाइनको तार लट्ठाहरू दुरुस्त, असल हिसाबसँग रहने राख्ने गर्नु पर्छ ।
- (ख) लाइन जाँच गर्दा वा अधिपछि पनि लाइनलाई बाढीले वा डुँडेलोले अथवा पैरोले वा सडक बिग्री नोक्सान पुऱ्याउने खतरा देखियो भने त्यसको बचाउ गर्नालाई टोलीमा आफूसँग रहेको मदतले पुगे सोही मदतबाट, आफूसँग रहेका मदतले नपुगे, ठूलो नोक्सान हुने खतरा देखियो भने, त्यसको बचाउलाई नेपालमा वा चिसापानी गढी, वीरगन्ज जहाँ नजिक पर्छ त्यहाँको अफिसलाई जुन किसिमको खतरा देखिएको छ त्यसको खुलस्त, हाल चाहिने मदतलाई टेलिफोन दिई मदत लिई बचाउको काम गर्ने गर्नु ।
- (१७) टेलिफोनबाट टोलीहरूले कुरा गर्ने बारेमा गर्ने काम (दफा १७)
- (क) दुनियाँदार समेतका निमित्त २४ चौबिस घण्टा काम हुने हुनाले मौका बिचार गरी काम नपरेका बखतमा लाइनका कामको बारेमा हुने कुरा टोलीहरूले गर्ने गर्नु ।
- (ख) टोली टोलीका मानिसहरूले टेलिफोनको र सरकारिया कामको कुरा देखि बाहेक आफ्नु घरवास्ताको कुरा टेलिफोनबाट कुनै अवस्थामा पनि गर्नु हुँदैन । लाइन इन्स्पेक्टर लाइनसमेनहरूले लाइनका बारेको कामलाई आपसमा भेट गर्ने कुरा र आफूहरूले खाने र रसदका बारेको कुरा गर्नु पऱ्यो भने फ्री सर्भिस मेसेजका बखतमा कुरा गर्ने गर्नु हुन्छ ।
- (ग) टोलीहरूबाट अरु कसैले पठाइदेउ भनी दिएको खबर अरु टोलीद्वारा कसैले पाउने गरी पठाउन हुँदैन, मलाहिजाले कसैले त्यस्तो काम गरेको ठहरे जरिवाना हुनेछ । आफू बसेका ठाउँ नजिक खुन-खतरा, डकैती भए वा सरुवा रोग, ठूलो आगलागी समेत यस्तै ठूला ठूला कुरा भएको नजिक पुलिस चौकीबाट नेपाल वा वीरगन्ज गढीमा खबर दिनलाई दिएमा फ्री सर्भिस मेसेजका टायममा पठाउनु हुन्छ । जरुरी खबर भै सो टायम भन्दा अधि पछि खबर दिनु पर्ने देखियो भने त्यस्तो खबर आएमा जुन बखतमा भए पनि खबर दिनु हुन्छ, दिने गर्नु ।
- (घ) टेलिफोन अफिसका बिचमा भएका कुराहरू टोलीका कसैले सुन्ने नगर्नु, सुन्ने कोशिस पनि नगर्नु, कसैले कोशिश गरे वा खबर सुनेको जाहेर भयो भने सजाय हुनेछ ।

- (१८) सवारीको बखत खबर चलाउन र इन्स्पेक्टरहरू टेलिफोन विषयको काममा आउँदा औ लाइन्समेन अन्त सरुवा भएमा कुल्लीले गर्ने काम (दफा १८)
- (क) लाइन इन्स्पेक्टरहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सरुवा भै जाँदा वा लाइन इन्स्पेक्टरहरू जाँच गर्न आउँदा टोलीका २ जना कुल्ली निजहरूको भिटी अर्को टोलीसम्म बोकी पुर्‍याइदिनु पर्छ, २ जना कुल्ली भन्दा बढ्दा लान दिन र भिटी देखि बाहेक अरु बोझ बोकाउन हुँदैन । तोकिए बाहेक बढ्दा कुल्ली लगेको र अरु बोझ बोकाएको ठहर्‍यो भने ऐन बमोजिम सजाय हुनेछ ।
- (१९) कोही टोलीको इन्स्ट्रुमेन्ट बिग्रेको मरमत भै नसकेसम्म सट्टामा अर्को इन्स्ट्रुमेन्ट पनि पाएन भने इन्स्ट्रुमेन्ट नआएसम्म लाईन्समेनले सो विचारमा इन्स्ट्रुमेन्ट विना हुने अरु जाँचको कामहरू सबै गर्ने गर्नु पर्छ । (दफा १९)
- (२०) लाइन इन्स्पेक्टरले गर्नु पर्ने काम (दफा २१)
- (क) दिन दिनै पेट्रोल गर्ने कामलाई कुल्लीहरू खटाउने
- (ख) लाइन जाँच जाने कुल्लीहरूले पूरा सामानलिई गए नगएको र लाइन पूरा हिसाबसँग जाँचे नजाँचेको विचार राखि आफ्नो अड्डामा रहेको जिन्सी मालको पनि जिम्मावार हुनु पर्छ ।
- (ग) आफ्ना आफ्ना इलाकाको लाइनमा जाँच गर्नलाई महिना १ को १ चोटी गई लाइन इन्स्पेक्टरले भने बमोजिम गर्नुपर्ने देखिएको सबै मरमत गर्ने गर्नु ।
२१. पेट्रोल कुल्लीहरूले गर्नु पर्ने काम (दफा २२)
- (क) कुल्लीहरूको मुख्य काम आफ्ना आफ्ना इलाकाको लाइन हेर्ने जाने
- (ख) रुखका हाँगा बिँगाहरूलाई लाइनदेखि फरक राख्ने र कोही हाँगा बिँगाहरूले लाइनमा छोएको छ भने फेरि बढ्न नपाउने गरी काट्नु पर्छ ।
- (ग) फेरि चाँडै चाँडै बढ्ने हुनाले लाइन छुने मात्र गरी काटनाले मात्र छुँदैन
- (घ) पेट्रोल कुल्लीहरूले आफूले घुम्नु पर्ने ठाउँमा घुमेपछि फलाना ठाउँमा आइपुगँ, मैले घुमेको लाइनमा यस्तो यस्तो छ भनी लाइनको पूरा हाल आफूले घुम्नु पर्ने लाइन हेरिसकेपछि हरेक इस्टेशनलाई रिपोर्ट गर्नु पर्छ ।
- (ङ) आफ्नु आफ्नु इलाकाको लाइन तिनीहरूले रोज रोज घुम्नु पर्छ ।

दोश्रो भाग

१. टेलिफोन खबर लिने तल लेखिएका ५ ठाउँमा रहेको छ, सो ठाउँ ठाउँबाट आएको खबरहरू लिइने र सो अफिसहरूमा पठाउने बाँडिने काम हुनेछ (दफा १) ।
- (क) नेपाल टेलिफोन हेड अफिस ।
- (ख) वीरगन्ज सव-अफिस ।
- (ग) अमलेखगन्ज अफिस ।
- (घ) भिमफेदी ब्रान्च अफिस ।

(ड) चिसापानी गढी टोली

२. सो अफिसहरूबाट तातिलको दिन बाहेक अरु दिनमा काम हुने टायम बैशाख १ गतेदेखि चैत्र मसान्त तक दिनको १० बजेदेखि ४ बजेसम्म लेट् फिस नलाग्ने गरी खबर चल्ने छ, सो टायमदेखि बाहेक अरु टायममा र बिदाको दिनमा भने लेट् फीका लागि जुनसुकै दिन, टायममा भए पनि खबर चल्नेछ (दफा २) ।
३. टेलिफोन लाइन कही बिघ्री नचल्ने भएमा लाइन बन्द भए नोटिस लेखी अफिस बाहिर टाँगिराख्ने छ, सो नोटिस रहुन्जेलसम्म टेलिफोनबाट खबर पठाउने काम हुने छैन (दफा ३) ।
४. टेलिफोनबाट खबर पठाउँदा लेख्ने फारामहरू अफिस अफिसमा महजुद रहने छ, पठाउने खबर लेख्नालाई १/२/४ ताउसम्म बेदाममा पाइन्छ । खरिड गर्नेहरूले खरिद गर्दा घटी ५० ताउको फारामको किताप १ एक के मो. रु. । २५ पचीस पैसाले खरिद गर्न पाइन्छ । कदाचित फारामहरू नपाए सादा कागज, ८ इन्ची चौडा, १० इन्ची, लम्बा भएको नेपाली वा देशी कागजमा फारामैको ढाँचागरी लेखिएको पनि लिइनेछ (दफा ४) ।
५. पठाउने खबर १ फारामको खबर लेख्ने खण्डमा मात्र लेखिदा नअटाउने भयो भने अर्को फारामको खबर लेख्ने खण्डमा लेखी नम्बर मिलाई नत्थी गर्ने गर्नु (दफा ५) ।
६. टेलिफोनबाट खबर पठाउँदा दुनियाँदारले घर वास्ताको कुरासम्म लेखन पठाउन हुन्छ, राजकाज विषयको अथवा सरकारको नोक्सान पर्ने, सरकारी कामममा खतरा पर्ने वगबादी वा अरु कुनै तरहबाट सरकारको बरिखलाफ हुने खबरहरू पठाउन हुँदैन, त्यस्तो खबर पठाउन खोज्ने मानिसहरूलाई पुलिस गोश्वरामा बुझाइदिने छ जानी जानी त्यस्तो खबर अपरेटरले चलायो भने सो खबर र अपरेटरलाई समेत पुलिस गोश्वरामा, मोफसलकालाई गोश्वरामा वा अभिनीमा बुझाइदिने छ (दफा ६) ।
७. खबर चलाउने नियम (दफा ७)
 - (क) खबर पठाउने मुख्य तीन किसिमको हुन्छ- काज सरकारीया १, दुनियाँदारको १, टेलिफोनको काम विषयको १
 - (ख) काज सरकारीयामा र सो बाहेक अरुको खबरहरू दुनियाँदारकोमा गरिने छ । टेलिफोन अफिसहरू वा टोलीहरूले टेलिफोन लाइनका कामका विषयका लिए दिएको खबरहरू टेलिफोन विषयको सम्झिनेछ भन्ने बारेको
 - (ग) दफ्तर अड्डा अड्डाबाट पठाउने जतिमा अड्डाको छाप र हाकिमको छाप वा सही गरी पठाउनु पर्छ । सो बमोजिम रीत नपुगेको खबर लिने चलाउने छैन । दुनियाँदारले चलाउन ल्याएको खबरमा पनि पठाउनेको वा वाकलमको सही दस्खत रहनु पर्छ, सो नभई खबर चल्ने छैन ।
 - (घ) खबर चलान गर्दा टेलिफोन अफिसमा दाखिल भएको रोलैसँग चलाउन गर्ने गर्नु । तर काज सरकारी खबरहरू अगाडि चलाइसकिन मात्र दुनियाँदारको चलान गर्नु पर्छ । खबरहरू बुझी लिइसकेकपछि चलाउन नपाउँदै लाइन बन्द भएमा पछि जुन टायममा भए पनि खुल्ना साथ सो खबरहरू चलाउने गर्नु ।
 - (ङ) खबर पठाउनेको पत्ता ठेगाना लेख्दा खोजिरहनु नपर्ने गरी खबर पाउनेले भटपटै खबर पाउनु भन्ना निमित्त पाउनेको पत्ता ठेगाना पूरा पूरा लेख्नु पर्छ । सो बमोजिम नलेखिएकोमा पाउनेले खबर पाएन भने त्यसको

जवाफदेही टेलिफोन अफिस हुँदैन, सरकारमा, सरकारीया अड्डाखानामा फोन दिनेहरूको पूरा ठेगाना खोली फोन पठाउनु (दफा ८) ।

(९) महसुलको नियम (दफा ९)

(ख) खबरमा अक्षर लवजको गिन्तीको हिसाबले घटी महसुल लाग्ने भए पनि मोर १२४ चौबीस पैसा देखि घटी महसुल लिने छैन ।

(ग) ओभर टायम, देहायमा लेखिएका टायममा खबर चलाउँदा रु. १५० पचास पैसा, खबरै पिच्छे कुरा गराउँदा ६।६ मिनेटको मोर १५० पैसाका दरले थप लेट फी समेत लिई खबर चलाउन र कुरा समेत गर्न दिने छ ।

वैशाख १ गतेदेखि चैत्र मसान्त तक दिनको बेलुकी ४

बजेदेखि भोलि पल्ट बेहान १० बजेसम्म लेट फी

लिइने छ, विदाको दिनमा दिनभर लेट फी लिइने छ ।

(१०) खबर बाँड्ने विषयमा (दफा १०)

(क) आएको खबर फाराममा लेखि खाम बन्द गरी पाउनेको नाम ठेगाना, पत्ता र खबरको नम्बर समेत खाममा लेखी अफिसका हलकाराद्वारा पाउनेको घरसम्म पुर्‍याई, पाउने मानिस भए उसैको हातमा र नभए सो पत्ता ठेगानामा जो छ उसलाई बुझाई भर्पाई लिने छ । हलकारा गै बाड्न जाँदा पाउनेको घरमा पाउने मानिस वा अरु मानिस समेत कोही नबसेको भई पत्ता नलाग्ने भयो, अथवा दिएको खबर ३ दिनसम्म लगातार जाँदा पनि बुझाउन पाएन, लिएन भने खारेज हुनेछ, पछि पाउने छैन ।

(ख) हलकाराले बाँड्ने वडा

नेपाल हेड अफिस इलाका- नेपाल सहर, सिंहदरबार, हाँडी गाउँ विशाल नगर, जाउलाखेल, पाटन, डिल्लीबजार, नक्साल र महाराजगन्जसम्म

भिमफेदी ब्रान्च अफिसको ईलाका - भिमफेदी, धोर्सीड

वीरगन्ज अफिसको इलाका- श्रीपुर मुरली दरबार, रक्सौल सम्म

अमलेखगंज अफिसको ईलाका- अमलेखगन्जभर

चिसापानी गढी टोली टोलीको ईलाका - चिसापानी गढीभर

(ग) आएका खबर १ एक घण्टाको जम्मा गरी राती ९ बजेसम्म आएको बाँडिने छ । सो टायमपछि आएमा सरकारीया खबर जति मात्र बाँडिने छ, अरुको भोलिपल्टको टायमममा बाँडिने छ ।

(११) टेलिफोनको लाइनमा कुरा गर्ने विषयमा (दफा ११)

(क) टेलिफोनबाट कसैसँग कुरा गर्नलाई, जोसँग कुरा गर्नु छ उसलाई, फलानो टायममा टेलिफोन अफिसमा आइरहनु, कुरा गर्नु पर्छ, भन्ने सूचना खबर नियम बमोजिम महसुल तिरी अगावै बेलामा खबर दिइसकेपछि मात्र जुन टायममा खबर पाउने मानिस अफिसमा आउने छ सो टायम मिलाई कुरा गर्नु पर्छ ।

तेश्रो भाग

१. टेलिफोनका फारामको पहिला दोश्रा भागमा लेखिएको नियम बमोजिम गर्नु गराउनु पर्ने काम राम्रो गरी बुझी राखी सो बमोजिम र तल दफा दफामा लेखिए बमोजिम टेलिफोनको काममा रहेका कामदारहरू आफू आफूले गर्नु गराउनु पर्ने काम गर्नु गराउनु पर्छ (दफा १) ।
२. अफिस अफिसमा रहेका कामदार कारिन्दाको हाजिरी फाराम हेड क्लर्क, अर्थात् मुख्य कारिन्दाले खडा गरी राख्नु, आफूसमेतको र टोली टोलीको रोज रोजको हाजिरी लिने गर्नु (दफा २) ।
३. अफिस अफिसमा र टोली टोलीमा रहेका इन्स्ट्रुमेन्ट अर्थात् हतियार सामानहरू पूरा काम दिने गरी सधैं सफा राख्नु पर्छ, सो राख्ने र त्यसबाट दस्तुर माफिक काम लिने काइदाहरू टेलिफोन र इन्जिनियरले सिकाइदिने छ । हेड अफिसको इन्स्ट्रुमेन्टहरू केही बिग्रेमा टेलिफोन इन्जिनियरलाई तुरुन्त खबर दिई जहाँसम्म हुन सक्छ चाँडो मरमत गराउनु । वीरगञ्ज सब अफिस, अमलेखगञ्ज अफिस, भिमफेदी ब्रान्च अफिस वा टोली टोलीमा रहेको इन्स्ट्रुमेन्टहरू बिग्रेमा तुरुन्त हेड अफिसमा खबर आउने छ, सो खबर आएपछि हेड अफिस टेलिफोन इन्जिनियरलाई खबर दिने गर्नु । सो खबर आउना साथ टेलिफोन इन्जिनियरले तुरुन्त इस्टमेन्ट इन्स्पेक्टर खटाई वा आफै गर्नुपर्ने मरमत गरी गराउनु । फ्रिकाई मरमत गरी हुने र पुनेमा फ्रिकाई मरमत गरी पठाइदिए पनि हुन्छ । सो हतियार सामान मरमत भए नभएको टेलिफोन इन्जिनियर जिम्मावार हुनेछ (दफा ३) ।
४. टेलिफोनबाट पठाइने खबर सो कामको फाराममा लेखिने हुनाले चाहिने फारामहरू अफिसमा मौजुद राखी खबर पठाउनेहरूले खबर लेख्न निमित्त मागेमा १।२।४ ताउ जति चाहिन्छ बेदाम्मा गर्नु खबर पठाउनेहरूले सो खबर लेख्ने, उल्था गर्ने बारेमा मद्दत मागे भने अपरेटरहरूले सकेसम्मको मद्दत बेदाम्मा गरि दिनु कसैले फाराम नपाई नियमका नाप बमोजिमका सादा नेपाली वा देशी कागजमा लेखी ल्यायो भने त्यस्तो कागजहरूमा लेखी ल्याएका खबर पनि चलाउने गर्नु (दफा ४) ।
५. टेलिफोनको कामको विषयको खबरको महसुल नलान्ने हुनाले त्यस्तो खबर लेखिएको फाराम बेदाम भन्ने जनाई राख्नु । त्यस्तो खबर चलाउँदा अरु खबरसँगको सिलसिलेवार नम्बर राख्नु पर्दैन । त्यस्ताको छुट्टा किताप गरी टे.वे. नम्बर जनाई शुरु १ देखि उठाई नम्बर टाँगी राख्ने गर्नु (दफा ५) ।
६. टेलिफोनबाट पठाउने खबर कसैले ल्याएमा रित पुर्चाई ल्याएको छ छैन हेरी रित नपुगेकोमा रित पुर्चाई लिई सो फाराममा अफिसले लेख्नु पर्ने लेख, त्यसमा काम उठानका वा साल मितिले शुरु १ गतेदेखि सिलसिलेवार नम्बर उठाई जुन बखत जति नम्बर पुगेको छ सो नम्बर राखी लिनुपर्ने महसुलको टिकट सो फारामको पछाडि टाँसन लगाई सो टाँसेको टिकटमा अफिसको नाम मिति भएको छाप लगाई उसै बखत रद्दी गरी बुझेको महसुलको रसिदको फाराम-कितापबाट दिने गर्नु (दफा ६) ।
७. टेलिफोनमा केही खतरा परी वा जरूरी काम परिआयो भने उसै बखत जो गर्नु पर्ने मरमत बचाउ, गर्नुपर्ने हुनाले त्यस्तो बखतमा सवालले पाएको छुट्टी भनी बस्न पाउँदैन, जो गर्नुपर्ने ऐन-सवाल बमोजिम दुवै काम, जुन काम जसले गर्नुपर्ने हो उसैले गर्नु पर्छ (दफा ९) ।
८. आफूना जिम्माको इन्स्ट्रुमेन्ट, जिन्सी मालहरू बेहिफाजत साथ राखी बेहिफाजतसँग गफलतले नोकसान हुन गयो भने सो नोकसानी अपरेटरले वा माल जिम्मा लिने जस्को गफलत ठहर्छ त्यसले बुझाउनु पर्ला (दफा १०) ।

९. यस काममा मुकरर र भएका मानिसहरूमा कुनै मानिस केही काम विषयले खटिएर वा बिदामा कही गएको भई अथवा काम गर्न नसक्ने केही बेहोरा भयो भने सो मानिसले गरेको काम त्यस देखि मुनिको जो छ उसले, काम अडकाउ नोक्सान नहुने गरी ऐन सवाल सनद मा ठीक काम काज गर्नु गराउनु पर्छ । सो मुनिको मानिस काम लाउन नसक्ने किसिमको भए सो खबर तुरुन्त टेलिफोन इन्जिनियरलाई दिनु, निजले पनि जसबाट काम गराउनु मुनासिव पर्दछ गराउनु (दफा ११) ।
१०. टेलिफोनका काम टायममा, ऐन सवाल काइदा माफिक काम चले नचलेको चीफ इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरले भनी लेखिएको बाहेक अरु कलममा बराबर हेरी बाधा अडकाउ भएमा साध सोध जो गर्नु पर्छ टेलिफोन इन्जिनियरले तालुकवाला मार्फत गरी गराई टायम टायममा गर्नु गराउनु पर्छ । कसैको सुस्तिले ढिला भएको देखिएमा ऐन सवालमा खुलेमा ऐन सवाल बमोजिम तजबिजले, ताकिती जरिवाना जो गर्नु पर्ने गरी तामेल गराउनु भन्ने समेत बारेको (दफा १२)
१३. टेलिफोनको कामलाई साल वसाल वर्ष १ एकलाई चाहिने देशावरबाट भिकाउन पर्ने माल सामान भिकाउनलाई अगावै मौज्जात हेरी जाँची चाहिने मालको फिरिस्त चीफ इन्जिनियरद्वारा तयार गराई तालुकवाला मार्फत जाहेर गरी गर्ने गर्नु (दफा १४) ।
१४. टेलिफोनबाट भएको काममा कसैको केही कुराको उजुर पर्न आएमा तालुकवालाले बुझी ठहरे ऐन सवालबमोजिम गर्नु (दफा १५) ।
१५. चलाउने खबरमा लाग्ने महसुल लिंदा दरबन्दीले लाग्ने महसुल लिई सो लियाको रुपैयाँको महसुल बुझाउनेलाई फाराम रसिदमा बुझायाको रुपैयाको अंक खोली र सरकारिया अडडाखानाबाट र दुनिया तर्फबाट टिकट टाँसी आएको खबरमा महसुल वापत टिकट आएको भन्ने जनाई सो खबर बुझ्नेको सहीछाप गरी अफिसको छाप लगाइदिनु (दफा १६) ।
१६. खबर चलाउँदा पहिला भागमा लेखिएका काइदासँग घन्टी दिनु, जुन अफिसलाई बोलाउनु पर्छ बोलाई उस अफिसको अपरेटर अफिसमा हाजिर भएपछि खबर चलाउने अफिसले आफ्नू अफिसको नाउँ दिई पठाउनु, लिएको खबरको नम्बरसँग सँगै भन्नु (दफा १८) ।
१७. खबर लिने अपरेटरले घन्टी आउने वित्तिकै तुरुन्त टेलिफोन इन्स्ट्रुमेन्ट लिई को हो भनी सोध्नु, खबर दिने अपरेटरले माथि १८ दफामा लेखिया बमोजिम पठाउने अफिसको नाम दिएपछि फाराम लेख्दा चलान गर्ने अफिसले क्रमैसँग भनेको कुरा जुनजुन खण्डमा लेख्नु पर्छ लेख्ने गर्नु (दफा १९) ।
१८. आएका खबरहरू फाराम लेखिसकेपछि नक्कल सक्कल गरी १ प्रति अफिसमा राखी अर्को १ प्रति खाम बन्दी गरी खबरको नम्बर पाउनेको नाम ठेगाना पता खाममा लेखी अधिल्लो पटक बाड्न गएको हलकरा फर्केपछि अर्को हलकरा पठाउने गरी १।१ घन्टामा जम्मा भएको बाड्न पठाई बुझिलिनेको भरपाई लिने गर्नु (दफा २०) ।
१९. अपरेटरले गर्नुपर्ने काम (दफा २१)
 - (ख) अमलेखगंजको अपरेटरले खबर लिने दिने बुझ्ने जम्मै कामको जिम्मावार भई यही समेत बुझाउनु पर्छ ।
 - (ग) अपरेटरहरूले देहाएको टायममा देहाय बमोजिम गरी खबर चलाउनु पर्छ ।

बैशाख देखि चैत्र मसान्त तक दिनको १० बजे देखि बेलुकी ४ बजेसम्म आउने जाने खबरहरू चलाउने काम र बेलुकी ४ बजे देखि भोलि पल्ट १० बजेसम्म आएका खबरहरू समेत चलाउनु

पछि । ओभर टायममा चलाएका खबरहरू र कुरा गराउँदा सवाल बमोजिम लेट् फी लिई चलाई दिनु ।

(घ) नेपाल हेड अफिसको सो अफिसका खरदारले र वीरगंज सब-अफिसको अफिसका राइटरले महसुलहरूको वही समेत बुझाउने हुनाले नेपाल, वीरगंज अपरेटरले बही बुझाउनु पर्दैन ।

(२०) नेपाल हेड अफिसको खरदारले हेड अफिसका काम कामको नगदी आम्दानी खर्च वासिल बाँकी र महसुलको गोश्वारा फाराम खडा गरी सो समेत बही बुझाउनु पर्ने वीरगंज सब अफिसका राइटरले वीरगंज सब अफिसको महसुलहरूको गोश्वारा फाराम समेत खडा गरी बही बुझाउनु, अरु परी आएको गोश्वारा काम गर्नु पर्छ (दफा २२) ।

(२१) पियनहरूले खबरहरू ठीक ठेगाना लगाई बुझाउनु पर्छ (दफा २३) ।

(२२) टेलिफोनको कामलाई नभै नहुने चाहिने माल खरिद गर्नालाई कन्टेनजिन्सी वापत वर्ष १ को मोरु १५०/ एक सए पचास रुपैयाँका दरले साल वसाल कौसी तोसाखानाबाट जिम्मवारी लिई तालुकवालाका दस्खत बमोजिम खर्च गर्ने गर्नु, तालुकवालाका दस्खत र लिने पाउनेको रसीद भर्पाई बमोजिम मिनाहा हुनेछ (दफा २४) ।

(२३) त्यस अफिसमा जडान भैरहेको बिजुलीको बिजुली अड्डा तिर्न पर्ने खर्च वा मरमत जो गर्नु पर्ने गर्नालाई माल मदत कालीगड मजुरलाई खर्च गर्नु पर्दा तालुकवालाको दस्खत गराई कन्टेनजिन्सीबाटै खर्च गर्ने गर्नु, भन्ने समेतको (दफा २५) ।

(२४) टेलिफोनका काममा जिन्सी मालहरू इन्जिनियरले भने बमोजिम खर्च गर्नु पर्दा हेड अफिसबाट खर्च हुने र १ नं. थानकोट टोलीबाट खर्च हुनेमा तालुकवालाका दस्खत बमोजिम खर्च गर्ने र अरु टोली टोलीबाट र अफिस अफिसबाट खर्च भएको समेत वीरगंज सब अफिसको र भिमफेदी ब्रान्च अफिसको गोश्वारा जिन्सी कितापमा आम्दानी खर्च लेख्ने हुनाले सो कितापमा आम्दानी खर्च लेखिएको ठीक छ छैन इन्जिनियरले जाँची सही छाप गरी साल १ एको एक्कै पटक तालुकवालाका दस्खत गराई दाखिल गर्ने गर्नु (दफा २६) ।

(२५) टेलिफोनको लाइन मरमत गरी बनाउँदामा र अरु कामबाट समेत तार सामान इत्यादि टुट फुट भै आएको जिन्सी मालहरू फिर्ती आम्दानी बाँध्नु । सो टुट फुट वेकम्वा फिर्ता आम्दानी बाँधिएको अरु अफिस टोलीमा रहेको समेत काम लाग्ने नलाग्ने छुट्याई काम लाग्ने जति लाइनकै काममा राखी, काम नलाग्ने जति १/२ सालको जम्मा गरी वेकम्वा काम नलाग्ने यो यो साल यति यति भनी फाँट खोली तालुकवाला छेउ फाँटवारी जाहेर गरी सो फाँटवारी तालुक वालाले सदर गरिदिएपछि भिमफेदीदेखि वीरगंजसम्मको, वीरगंज गोश्वाराका दर्जा पुगेका मानिस साछी राखि र नेपाल हेड अफिस इलाकाका जति नेपाल हेड अफिसमा जिन्सी अड्डाका नायब सम्मका दर्जा पुगेका मानिस साछी राखी लिलाम बिक्री गर्ने गर्नु । सो लिलाम बिक्री गर्दा जिन्सी खर्च लेखी वीरगंजमा लिलाम बिक्री भएको समेत आएको नगदी वासिल बाँकीमा आम्दानी बाँधी सदर मुलुकी खानामा दाखिल गर्नु (दफा २७) ।

(२६) यस कामको टेलिफोनमा लाने महसुलको टिकटै टाँसिने र टिकटको आम्दानी जिम्मावारी लिएको ठाउँमा दाखिल गर्ने भै नगदीको आम्दानी खर्च गर्नु पर्ने हुनाले चलाएका खबरको कागजहरू देहाय बमोजिमको रित पुर्‍याई चलानी साथ टायम टायममा श्री कुमारीचोक नेपाल पैला फाँटमा दाखिल गरी फारख लिने गर्नु, स्याहा ढपोट खडा गरिरहनु पर्दैन (दफा २१) ।

- (क) महसुल लागि चलान भए गरेका खबर लेखिएका लाग्ने महसुलको टिकट टाँसिएका फाराम सिलसिलेबारे नम्बर मिलाई नत्थी गरी सो फाराम र असुल भएका महसुलको अफिसमा रहेका रसीद-किताप महिना महिना दिनको महिना नाघेका ७ दिनभित्र दाखिल गर्नु ।
- (ख) सो फाराम रसिदहरू पठाउँदा फाराम बमोजिम महिना दिनको ढाँचा नम्बर २ को गोश्वरा फाराम खडा गरी साथैमा पठाउने गर्नु ।
- (ग) जिन्सी तर्फको साल भरको किताप अफिस अफिसले छुट्टा छुट्टै खडा गरी साल तमाम भएपछि तेरिज वासिल बाँकी गराई बाँकी जिम्मावारी सारी साल तमाम भएका ३५ दिनभित्र हेड अफिस मार्फत दाखिल गर्ने गर्नु ।
- (२७) सो दाखिल भएको श्रेस्ताबाट कुमारीचोकले महिना रोज दाखिल भएका १५ दिन भित्रमा फारख गर्ने हुनाले म्याद म्यादमा पठाउनु पर्ने कागज म्याद म्यादमा पठाउने गर्नु, म्याद नाघेमा कुमारीचोकका सवाल बमोजिम गर्ने छ (दफा ३२) ।
- (२८) यस कामको निकासी पैठारी वीरगंज सब अफिस, अमलेखगञ्ज अफिस, भिमफेदी अफिसले समेत हेड अफिस मार्फत जाहेर गरी सो जाहेरीबाट निकास गर्नु पर्ने र हेड अफिसले हेड अफिसकै कामको जाहेर गर्नु पर्ने तालुकवाला मार्फत जाहेर गरी निकास भए बमोजिम गर्ने गर्नु (दफा ३३) ।
- (२९) टेलिफोनको कामलाई हर वखत रुजु रहनु पर्ने अरु बखत बिदा नपाउने हुनाले टोली टोलीका लाइन्समेन, इन्स्पेक्टर, कुल्लीहरू ११ महिना काम गरिसकेपछि १ महिना तलब साथको विदा पाउने गरी कुल्लीहरूलाई काम नअड्कने गरी लाइन इन्स्पेक्टरका तजविजले आलो पालो गरी दिई सो विदा दिएको र लाइन इन्स्पेक्टरलाई विदा दिन लिन समेत हेड अफिसमा जाहेर गरी पठाउने छ । किताप खडा गरी कुल्लीहरू विदा छुटेको र हाजिर भएको जनाउ आए बमोजिम कितापमा जनाइ राख्ने र लाइन्समेन, इन्स्पेक्टरहरूले विदा पाउँ भनी जाहेरी दर्खास्त आएमा तालुकवालसँग सोधी पाउने ठहरिएको निजले तोकिएको विदामा जाने निकास दिइपठाई कितापमा जनाई विदाभित्र हाजिर भए नभएको बुझी जनाई राख्ने गर्नु, विदा नाघेमा ऐन सवाल बमोजिम गर्नु (दफा ३४) ।
- (३०) देवानी, फौजदारी गरेमा सवालमा लेखिए बमोजिम हुने बाहेक सवाल बर्खिलाफ काम गरेमा लाइन्समेन, इन्स्पेक्टर, कुल्लीहरूलाई पहिला भागको ७ नम्बरको (घ) दफा मा लेखिए बमोजिम सजाय गर्नु पर्ने, परी आएमा तालुकवालसँग सोधी तोकिएको सजाय गर्नलाई हेड अफिसबाट लेखि पठाई गर्नु गराउनु (दफा ३५) ।
- (३१) काज सरकारिया विषयमा वीरगञ्ज गोश्वराको बडा हाकिम वा निज नपाएका बखत असिटेन्टले चिसापानी गढीको अफिसर वा निज नभएका बखत निज मुनिका अफिसरले पठाएका खबरहरूको समेत महसुल वापतमा टिकट टाँस्न खबर पठाउने अड्डेबाट टाँसी पठाउने हुनाले सो टिकट टाँसनालाई अड्डा अड्डामा समेत दर दरका टिकट रहनेछ । सो खबर पठाउने अड्डा अड्डाबाट खबरको साथ टाँसिएको टिकटको महसुल पुगे नपुगेको जाँची टिकट टाँसिए जतिको रसिद भर्पाई दिने गर्नु (दफा ३६) ।
- (३२) (क) अमलेखगञ्ज देखि घोरिड भिमफेदीसम्मका बाटो पुलको हाल खबर तुरुन्त तुरुन्त जाहेर गर्ना निमित्त भैसेमा रहेको इन्जिनियर अफिसरको साथमा टेलिफोनका पेटी १ एक राखी दिने गर्नु ।
- (ख) साल साल हिउँदमा सो बाटो काम चलेपछि भैसेमा इन्जिनियर अफिसरको साथमा रहेको पेटी सो

बाटो काम चलनज्यालसम्मलाई सो काममा खटिई गएका तालुकवालाले जाहाँ राख्नु भन्छ सो ठाउँमा राखिदिनु, बाटो काम उठेपछि भैसेमा इन्जिनियर अफिसर कै साथमा राखिदिने गर्नु ।

- (ग) सो बाटो कामको बारेमा खटिएको र ठेकिइरहेका तालुकवाला अफिसर इन्जिनियर, ओभरसियर बाटो काज गोश्वराका हाकिम, तहरीर, कारिन्दा समेतले नेपालदेखि वीरगञ्जसम्म ठाउँ ठाउँ अफिस टोलीमा समेत सरकारिया काम विषय कुरा गर्दा जरुरी नगरी नहुने भए कुरा गर्न दिनु, मेसेज खबर पठाएमा भने जुन सुकै टायम पनि चलाई दिनु ।
- (घ) सो कुरा गर्दा लाने र फोन दिँदा लाग्ने महसुलको मिनाहाको सनद गराई लिनु ।
- (ङ) सो कामका मानिसहरूले सरकारिया काम बाहेक घरायसी विषयमा टेलिफोन पेटी रहेका ठाउँबाट कुरा गर्न आएमा, खबर पठाएमा, वीरगञ्ज तर्फ पठाएको खबरको वीरगञ्ज सब अफिसबाट र नेपाल तर्फ पठाएका खबरको नेपाल टेलिफोन हेड अफिसबाट सवाल सनद बमोजिम महसुल लिई चलाईदिने गर्नु ।
- (३३) माथि दोस्रा भागको ९ नं. का (ग) दफामा लेखिए बमोजिम ओभर टायममा र अरु विदाको दिनमा चलाएका खबरहरूमा र कुरा गरेकोमा समेत सो (ग) दफामा लेखिए बमोजिम लेट् फी लिई कुरा गर्न दिने र खबर समेत चलाउने गर्नु (दफा २९) ।
- (३४) टेलिफोनको काम कामलाई चाहिने जिन्सीमालहरू अफिस अफिसबाट अफिस टोलीमा समेत जिन्सी मालहरू जिम्मवारी लिने दिने गर्नु पर्दा सनद गराइरहनु पर्दैन, तालुकवालाका दस्तखत बमोजिम जिम्मवारी लिने दिने गर्नु (दफा ४०) ।
- (३५) मसलदको आम्दानी खर्च गर्ने हकमा मुलुकी सवाल बमोजिम गर्नु (दफा ४१) ।
- (३६) टेलिफोन कामका नगदी बासिल बाँकी र जिन्सीको किताप खडा गर्नु पर्ने हुनाले सो नगदी जिन्सीको आम्दानी खर्च गर्नु पर्दा दफा दफामा लेखिएका सवाल बमोजिम रीत पुर्चाई आम्दानी खर्च गर्ने गर्नु । सो नगदी जिन्सीको आम्दानी खर्च लेखिएको तालुक वालाका दस्तखत र दिने पाउनेको सहीछाप बमोजिम बढी बुझ्दा मोजरा होला (दफा ४२) ।
- (३७) टेलिफोन हेड अफिस, वीरगञ्ज सब अफिस, गढी भिमफेदी, ब्रान्च अफिस, अमलेखगंज अफिसबाट समेत टेलिफोनबाट खबर चलाउँदा र कुरा गर्दा सवाल बमोजिम लाग्ने महसुलको टिकट टाँसिएको टिकट खर्चको हिसाबबाट र टिकट नटाँसिएको हुकम मर्जी बमोजिमको टेलिफोन चलाउँदाको र कुरा गर्दाको समेत रेल्वेतर्फको वीरगञ्ज पर्सा मालमा आम्दानी बाँध्ने समेत सवाल बमोजिमको महसुल आम्दानी साल भरको जम्मा यति, त्यसमा सरकारिया कामको सरकारी यही अड्डाबाट आएको र मिनाहा भएको यति, रेल्वे तर्फको पर्सा मालमा आम्दानी, बाँधेको यति, दुनियादारको खबर चलाउँदाको र कुरा गर्दाको आम्दानी यति, भन्ने खुलाई र सो जम्मा आम्दानी मध्ये खर्च-साल बसाली ठेकिएको कामदार, कारिन्दा, कुल्लीलगायतको तलब मसलंद इत्यादि र साल सालमा निकास भई खर्च भएको लट्ठा फोर्न लाइन मरमत गर्ने इत्यादि, टेलिफोनको काममा साल भरना खर्च भएको जम्मा यति भन्ने लेखी साल सालका नाफा नोक्सान प्रष्ट देखाई, खोजी भएमा तुरुन्त देखाउन सक्ने गरी, साल सालमा यस अफिसबाट किताप खडा गरी अड्डैमा राखी हाल साविक भएमा बुझाउने गर्नु । लेखिए बमोजिम साल सालको आम्दानी खर्चको हिसाब साल सालमा हाम्रा हजुर्मा, साल तमाम भएका ३५ दिनभित्र, अड्डा जाँचमार्फत् जाहेर गर्ने गर्नु (दफा ४९) ।

३८) टेलिफोनको कामलाई चाहिने फारामहरू साल बसाल १ को देहायमा लेखिएका फारामहरूमा नबढाई साल साललाई चाहिने फारामको फाँट तालुकवालाको दस्खत गोरखापत्र छापाखानामा पठाई छपाई लिई काम चलाउनु । लेखिएका फारामबाट नपुगी बढी फाराम चाहियो भने जाहेर गरी निकास गराई लिई काम चलाउनु ।

मेसेज फाराम ताउ १ को ४ का दरले ताउ २५००० को थानको एक लाख १००,०००

रसिद ताउ १ को १२ का दरले ताउ २५०० को थान तीस हजार ३०,०००

गोश्वारा फाराम ताउ दुई हजार २०००

भर्पाई फाराम ताउ १ को २ का दरले ताउ ४०० को थान आठ सय ८००

बासिल बाँकी फाराम ताउ १ को २ का दरले ताउ १०० को थान दुई सय २००

३९) सरकार या काममा देशतर्फ र मदेश तराई जिल्ला जिल्लामा समेत तारखबर पठाउने सदर टि वीरगञ्ज टेलिफोनका अपरेटरको नाउँमा टेलिफोन आएमा र सो टेलिफोन बमोजिम जहाँ जहाँ तार दिनुपर्छ अपरेटरले तार दिनु । सो तार दिँदा लाग्ने महसुल दिन हकमा मुल्की सवालका ५४ दफा बमोजिम रु. ४००/- सम्म बडाहाकिमका दस्खत पुर्जीले वीरगञ्ज फरमायसी मार्फत रु. १०० । एक सयको पटक गरी वीरगञ्जको अपरेटरले भरपाई गरी बुझी ल्याई तार पठाउँदा लाग्ने खर्च गरी महिना महिनामा खर्च भएको फाँट र डाँक खानाबाट आएका रसिद पुर्जाहरू समेत वीरगञ्ज फर्मासीमा बुझाई भर्पाई लिनु दिनु, त्यसको स्याहा श्रेस्ता केही बुझाउनु पर्दैन (दफा ५६) ।

४०) बिजुली, टेलिफोन दुवैतर्फको काम रोकावट हुन नपाउने गरी बिजुलीको कामलाई चाहिने टेलिफोन तर्फको इस्टोरबाट टेलिफोन तर्फका कामलाई चाहिने बिजुली अड्डाका इष्टोर गोदामबाट पछि मालै सट्टा भर्ना गर्ने गरी भरपाई गराई सापट लिई काम चलाउने गरी लिने दिने गर्नु, सो लिए दिएमा अरु श्रेस्ता गरिरहनु पर्दैन (दफा ५७) ।

४१) भिमफेदी चिसापानी टेलिफोनको तहबिल मौज्दात चिसापानी गढीबाट जाँच गर्न आएमा जाँच गर्न दिने गर्नु (दफा ६३) ।

बुझबुझारथ गर्ने काम

४२) त्यस अड्डाका हाकिम अदली बदली हुँदा जो बुझाउनुपर्ने कागज पत्र नगदी जिन्सी समेत जे जे गैःह ऐनसवाल बमोजिम हाल साविक भएका ३५ पैतीस दिनभित्र अकर्ण भर्पाई तयार गरी गराई खसो खास बुझ्ने बुझाउने गर्नु (दफा ६४) ।

सवालको किताबमा छालाको जिल्ला हाल्ने काम

४३) यो सवालको कितापमा मसलंदका रुपैया मध्येबाट छालको जिल्ला हाली हिफाजत साथ राख्नु । पछि त्यसमा खारेज वा थप सवाल भै आएमा समेत यसै कितापका पुछारमा थपी राख्ने गर्नु (दफा ६५) ।

सरकारको गिरानी नोक्सानी भएमा तुरुन्त जाहेर गरी सवाल सच्याउने काम

४४) त्यस अड्डाको काम गर्नालाई यो नयाँ सवाल गरिएको हुनाले साविक सवाल सनदबमोजिम गर्नुपर्ने कामको सवाल, यो सवालमा छुट्न गएको र यो सवालले काम गर्नालाई बाधा अड्काउ वा सरकारको

नोक्सानी गिरानी हुने देखियो अथवा गर्नुपर्ने कामको सवाल छुट्न गएको रहेछ भने नोक्सानी गिरानी हुन नपाउँदै र सो सवालमा लेखिएभन्दा बढी फाइदा र चाँडो काम हुने कुरा देखियो भने सो समेत सवाल बदल्नुपर्ने भएमा अब गर्नुपर्ने सवालसमेत तजबिज गरी तुरुन्त जाहेर गरी सवाल सच्याउनुपर्ने सच्याई र नयाँ नयाँ गराउनुपर्ने गराई लिई काम चलाउनु । सो बमोजिम नगरी सवाल सनदमा नभएको भनी गर्नुपर्ने काम नगरी सरकारको नोक्सानी गिरानी र काम रोकिन गयो भने त्यस अड्डाबाट बुझाउनु पर्ला (दफा ६६) ।

पछि थपघट भै आएमा गर्ने काम

- ४५) यो सालको दफा काटी वा नयाँ कामको अड्डा अड्डाबाट सनद पुर्जी भै आएमा सो बमोजिम गर्नुपर्ने काम चलाई पटके बाहेक साल बसाली, जतिको सो बमोजिम साविकको सवालको दफा खारेज गरी अर्को दफाको सवाल वा थप सवाल गराई लिनालाई सनद पुर्जी दाखिला भएका १५ दिनभित्र कौसल मार्फत् जाहेर गरी सवाल गराई लिनु (दफा ६७) ।

खारेजी सवाल बुझाउने काम

- ४६) त्यस अड्डाका नाउँमा भै रहेका साविक सवाल सनद गैः मध्ये पटके बाहेक साल बसाल कायमी मिल्ने जतिका सबै अड्डालाई मिल्ने कुराको उर्दीका सनद पुर्जीहरू ऐन मुलकी सवालहरूमा राख्ने गरी अरु सो सवालमा राख्नुपर्ने जति यसैमा राखी साविकको सनद सवाल खारेज गरिएको हुनाले सो खारेजी सवाल सनदहरू र कामतामेली पटके सवाल सदनहरू बुझाउनालाई कागज जाँचका २३ नम्बरका ऐनले सवाल सनद भै आएका अड्डामार्फत् कुमारी चोक गोश्वारा तहबिलमा बुझाउन पर्ने हो तापनि सोभै त्यस अड्डाले बुझाईदिने गरिएको छ, लेखिए बमोजिम सबै अड्डालाई मिल्ने देहायका सनद पुर्जीहरू जति ऐन मुलकी सवालमा परी नआएसम्म सोही बमोजिम गर्दै रही ऐन मुलकी सवालमा परिआएपछि उसै बखत र अरु यो सालबाट खारेज भएको काम गर्नु नपर्ने खारेजी सवाल सनद जती हालै त्यस अड्डाबाट चलानी साथ श्री कुमारी चोक गोश्वारा तहबिलमा बुझाई भर्पाई लिनु (दफा ६८) ।

मुलकी सवालमा नखुलेको काम कुरा परिआएमा गर्ने काम

- ४७) त्यस अड्डाबाट कामकाज गर्दा ऐन सवालमा खुलेको काम कुरामा सोही ऐन सवाल बमोजिम गर्नु । ऐन सवालमा नखुलेको काम कुरा भै परिआयो भने सरकारको हानी नोक्सानी हुन नपाउँदै तुरुन्तै जाहेर गरी निकास बमोजिम गर्ने गर्नु ।

ईती सम्बत १९९१ साल पौष २ गते रोज २ शुभम् ।

* * *

अनुसूची : २

टेलिफोन सम्बन्धी जिन्सी मालको श्रेस्ता राख्ने बारे विभिन्न मितिका आदेशहरू

२००३।३।२७।५ मा भएको खड्ग निसानाको दफाहरू

- नेपाल जिन्सी फाँट, गौर फाँट, राजविराज फाँट, विराटनगर फाँटबाट मालसामान खर्च गर्दा इन्जिनियरले भने बमोजिम खर्च गरी खर्च गर्ने हस्ते श्रेस्तामा खर्च लेखी आम्दानी खर्च भएका मालको श्रेस्ता इन्जिनियरको निस्सा गराई राखी ६।६ महिना महिना भुक्तान भएका ३५ दिनभित्र हेड अफिसमा पठाई दिने र चीफ इन्जिनियरले जाँची तालुकवालाको निस्सा गरी फिर्ता पठाई दिनेछ । सो जिन्सी किताप खोजी भएका बखतमा पाउने गरी हिफाजत साथ राखी बुझ बुझारथमा पनि चलाउने गर्नु । जिन्सीको श्रेस्ता कुमारी चोकमा दाखिला गरी जँचाई फारक गराइरहनु पर्दैन । कुमारी चोकले अरु श्रेस्तासँग जिम्मेवारी भिडाउनुपर्नेमा भिडाइसकेपछि मात्र सो जिन्सी किताप सो फाँट फाँटमा फिर्ता पठाइदिनु भन्ने २००० साल श्रावण २८ गते रिपोर्ट सदर भै २००० साल आश्विन देखि सो बमोजिम काम भएकोबाट अड्डा अड्डामा गै सबै जिम्मेवारी गरी भिडाउनुपर्ने
- भिडाई कुमारी चोकबाट गर्नुपर्ने काम टेलिफोन हेड अफिसबाट र तालुकवाला चीफ इन्जिनियरसमेतले गरी फरफारक समेत गर्नुपर्ने भयो, अघि टेलिफोन डिपार्टमेन्टको जिन्सी किताप श्री कुमारीचोक नेपाल दोश्रा फाँटले जाँची फरफारक गरी आएको सो जाँची फारख दिने काम कुमारी चोकको हुनाले सो फाँट ४ को २००३ साल बैशाख १ गतेदेखि वर्ष १ एकोको जिन्सी किताप फाँट १ एकोको १ एको गरी साल सालको साल तमाम भएको ३५ पैतीस दिनभित्र फाँट फाँटबाटै श्री कुमारीचोक नेपाल दोश्रा फाँटमा दाखिला गर्न, खर्च भएको मालको जिन्सी कितापमा इन्जिनियरकै निस्सा रहने, श्रेस्ता जाँच कुमारी चोकबाट गर्ने भएकोले चीफ इन्जिनियर तालुकवालाको सो जिन्सी कितापमा निस्सा गरिरहनुपर्दैन ।

जिन्सी मालको श्रेस्ता राख्ने र वही बुझाउने बारे समेत

२००४।४।२८ मा टेलिफोन हेड अफिसको नाउँको तोक सदरका दफाहरू

- नेपालबाट तालुकवाला इन्जिनियरले देशबाट भिकाएका मालको बीलको उलठा बमोजिम र खरिद भएका मालको समेत जिन्सी आम्दानी बाँध्ने जिन्सी आम्दानी बाँधेपछि बेहोरा जनाई वासिलबाँकीमा नगदी खर्च लेख्नु ।
- काम काममा नगदी खर्चको नेपाल हेड अफिसको १, गौर फाँटको १, राजविराज फाँटको १, विराटनगर फाँटको १, समेत वासिलबाँकी साल तमाम भएका ३५ दिनभित्र कुमारी चोक नेपाल पहिला फाँटमा बुझाई, जँचाई फारक लिने गर्नु ।
- नेपालदेखि विराटनगरसम्म रहेको जिन्सी माल एक ठाउँबाट अर्को ठाउँको कामलाई चाहिने भै जिम्मावारी लिनु दिनुपर्ने भएमा तालुकवालाका दस्खत बमोजिम जिम्मावारी लिनु दिने गर्नु । हेड अफिसमा खर्चतर्फ नयाँ पुरानो टेलिफोनको छुट्टाछुट्टै वासिलबाँकी श्रेस्ता भैरहेको अब उप्रान्त एकै श्रेस्ता गर्ने गर्नु ।
- हेड अफिसमा महसुलको आम्दानीको सोही वही पुराना तर्फको खरिदारले, नयाँतर्फको अपरेटरले बुझाउने भइरहेकोमा अब उप्रान्त नयाँ पुरानाको सिलसिलेवार नम्बर श्रेस्ता एकै गरी खरिदारले वही बुझाउनु ।

- पुराना टेलिफोन तर्फको नगदी जिन्सीको नेपालदेखि रक्सौलसम्मको महिना महिनाको मास्केवारि अड्डा जाँचमा महिना महिनामा र नयाँ तर्फको जिन्सीका मास्केवारी नपठाउने नगदीको मास्केवारी हेड अफिसबाट लिई अर्को महिनाको मसान्तसम्ममा गोश्वारा मास्केवारी तयार गरी अड्डा जाँचमा दाखिला गर्ने गरिएकोमा अब उप्रान्त जिन्सीको मास्केवारी पठाउन नपर्ने, नगदी आम्दानी खर्चको महिना महिनाको मास्केवारी सबै अफिसका फाँटबाट हेड अफिसमा दाखिला गर्ने हेड अफिसबाट हेड अफिसको समेत आम्दानी खर्च राखी गोश्वारा मास्केवारी खडा गरी अर्को महिनाको मसान्तभित्रमा अड्डा जाँच श्रेस्ता फाँटमा दाखिला गर्ने गर्नु ।

खबर लिने र बाँड्ने बारे

२००५ साल चैत २६ गतेको खड्ग निशानाको सक्रिय दफाहरूको उतारः

- सो आकाश वाणी अफिसबाट खबर लिने पठाउने सदरमा हेड अफिस र जिल्लामा जहाँ जुन ठाउँमा तोकिन्छ सो ठाउँमा रहेका अफिसहरूबाट खबरहरू लिने र सो अफिसहरूमा पठाउने खबर बाड्ने काम गर्नुपर्छ ।
- लेखिए बमोजिम पठाउने खबर सो कामको फाराममा लेखी पठाउने हुनाले चाहिने फारामहरू अफिसमा मौज्दात राखी दुनियाँले चलाउने खबरलाई फाराम मागेमा १।२ ताउ जति चाहिन्छ मुनासिब माफिकको दिई सोही फाराममा लेखाउने गर्नु । कदाचित फाराम नभएमा साधा कागज, सो फारामको नाप मिलाई नेपाली वा देशी कागजमा फारामको ढाँचा लेखी ल्याएकोबाट पनि चलाउनुहुन्छ । १ फाराममा मात्र लेख्दा लेख्ने खण्डमा लेख्दा न अटाउने भए अर्को पानामा लेखी मिलाई नथी गरी चलाए पनि हुन्छ । सो आकाश वाणीबाट खबर पठाउँदा दुनियाँदारले घरवास्तासम्म लेख्न पठाउन हुन्छ, राजकाज विषयको अथवा सरकारको नोक्सान पर्ने सरकारी काममा खतरा पर्ने वकबादी वा अरु कौनै तरहबाट सरकारको वरिखलाप हुने खबरहरू पठाउन हुँदैन, त्यस्तो खबरहरू पठाउन खोज्ने मानिसहरूलाई पत्री पुलिस गोश्वारा बुझाईदिनु । जानी जानी त्यस्तो खबर पठाउने जुन अफिसको जसले चलायो उसलाई समेत पुलिस गोश्वारामा र मोफसलकालाई गोश्वारा वा अमिनीमा बुझाई दिनु...
- सो खबर चलाउँदा सरकारिया हुकूम मर्जीबाट जानेमा खबर चलान गर्ने पठाउने अफिर र सो अफिसका मुख्य हाकिमको सही दस्खत पठाउनुपर्छ । दुनियाँदारले चलाउन ल्याएको खबरमा पनि पठाउनेको सही दस्खत रहनुपर्छ । सो नभै खबर चलाउन हुँदैन । सरकारिया खबरहरू अगाडि चलाइसकिकन मात्र दुनियाँदारको चलान गर्नुपर्छ ।
- पठाउने खबरहरू पर्वते बोलीमा वा अंग्रेजी बोलीमा सरासर बुझिने भाषामा र सरकारबाट पास भएको कोडबाट मात्र लेख्नुपर्छ । सो बाहेक अरु कोड, संकेत, अंक सुन्नेको बोलीमा र साईफरमा लेखिएको चलाउनु हुँदैन । कुरा गर्दा बुझ्नु पर्वते बोली र अंग्रेजी बोलीमा मात्र गर्न पाइन्छ ...
- सरकारिया खबरको र दुनियाँदारको खबरको औ अफिस विषय आए गएका खबरको छुट्टाछुट्टै सिलसिलेवार नम्बर राखी चलाउने गर्नु । सो बमोजिम आए गएको खबर लेखिएका फारामहरूको १ प्रति अफिसमा राखी अर्को १ प्रति खामबन्दी गरी खबरको नम्बर पठाउनेको नाम, ठेगाना, पत्ता समेत लेखी टेलिफोनबाट आएका खबरहरू बाँडिने रुल कारबाही बमोजिमको रित पुर्‍याई बाडीदिने गर्नु...

- यस कामको नगदी जिन्सी श्रेस्ता खडा गर्न र वही बुझाउने काम सदर अफिसको ठेकिएका हाकिमले र जिल्ला अफिसको अफिस अफिसमा मुक्कर भएका अपरेटर हाकिमले जिम्मावार भै वही समेत बुझाउनुपर्छ । श्रेस्ता खडा गर्दा नगदी आम्दानी खर्चको वासिलबाँकी र महसुलको गोश्वारा फाराम खडा गरी सो समेत वही बुझाई अरु परिआएको गोश्वारा काम पनि गर्नुपर्छ ...
- पठाउने चलाउने खबरको दरबन्दी बमोजिमको महसुल लिई सिलसिलेवार नम्बर मिलेको अध कट्टी फाराममा आम्दानी बाँधी हाफ फाराममा बुझी लिनेको सही छाप गरी महसुल बुझाउनेलाई दिने र हाफ फाराममा सोही बमोजिम लेखी अड्डामा राखी मैन्हा दिनको जति जम्मा हुन आउँछ यो नम्बरदेखि यो नम्बरसम्मको फाराम जम्मा यति भन्ने मैन्हा दिनमा जम्मा अङ्क गोस्वारा फाराममा आम्दानी बाँधी जिल्लाले रु. २०० दुई सय पुगना साथ र सदर ले रु. ५०० पाँच सय पुगेपछि जिल्लाकाले इलाका मालमा र सदर अफिसले सदर मुलकीखाना दाखिला गरी सो समेत वही बुझ्ने कुमारी चोक नेपाल फाँटमा देहाय बमोजिम दाखिल गर्ने गर्नु...
- महसुल लागी चलान भए गरेका खबर लेखिएका फाराम सिलसिलेवार खबर मिलाई नत्थी गरी सो फाराम र असुल भएका महसुलको अफिसमा रहेको अर्धकट्टी किताप महिना दिनको, महिना नाघेको ७ सात दिनभित्र दाखिल गर्नु, सो फाराम रसिदहरू पठाउँदा अर्धकट्टी बमोजिमको गोश्वारा फाराम खडा गरी साथैमा पठाउने गर्नु...
- जिन्सी तर्फको सालभरको किताप अफिस अफिसले छुट्टाछुट्टै खडा गरी सालतमाम भएपछि बाँकी जिम्मेवारी सारी सालतमाम भएका ३५ दिनभित्र सदर अफिस मार्फत् दाखिल गर्ने गर्नु ...
- सो दाखिला भएका श्रेस्ताबाट कुमारी चोकले महिना महिनाको दाखिल भएको पछिल्ला महिनामा जाँची फारख गर्ने हुनाले म्याद म्यादमा पठाउनुपर्ने कागज पत्र म्याद म्यादमा पठाउने गर्नु । सो म्याद नाघेमा कुमारी चोकका सवाल बमोजिम गर्नेछ ...
- अफिस अफिसले चलान गरेका खबरको लाग्ने महसुल जाँच्दा नपुगी नोक्सान हुन गएको, जुन अफिसबाट चलान भएको खबर वा नपुगेको हो उसै अफिसका वही बुझाउनेले बुझाउनुपर्छ ...
- यस कामको निकासी पैठारी जिल्ला अफिसले सदर अफिसमार्फत जाहेर गरी सो जाहेरीबाट निकासी गर्नुपर्ने र सदर अफिसले जाहेर गर्नुपर्ने तालुकवालामार्फत् जाहेर गरी निकासी भए बमोजिम गर्ने गर्नु...
- काम कामलाई साल बसाली खर्च निमित्त ठेकिएको रुपियाँ साल सालमा खर्च गरी बाँकी रहन आएको अर्को साललाई जिम्मेवारी लिँदा सो बाँकी रहेको कटाई नपुग मात्र लिने गर्नु...
- सरकारिया हुकुम मर्जिबाट आए गएको खबरहरूको महसुल लिनुपर्देन, त्यसको फाँट तयार गरी राखी साल सालको सालतमाम भएका महिना दिनभित्र जाहेर गर्ने र दुनियाँ तर्फको खबर चलाउँदा र कुरा गर्दा गराउँदा महसुल लिने हकमा मोहर पैसाको मात्र दरबन्दी गर्दा मध्येस तर्फ कम्पनीको चल्ती भै, महसुल लिनेमा दर भाउ गरी बुझी मात्र लिनुपर्ने भै ढिला हुने हुनाले देहाय बमोजिमको महसुल लिने दरबन्दी भए रोकावट नभई सरासरी काम चल्ने भन्ने बेहोरा जाहेर हुनाले सदर नेपाल पहाडलाई र मधेश तराईलाई दरबन्दी बमोजिम महसुल लिने गर्नु गराउनु...

२३८ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

असामी...	शहर पहाड लाई मोहरू	मधेश तराई लाई कं. रु.
खबर चलाउँदा १ एक अक्षरको कुरा गर्न ३ तीन मिनेट अंग्रेजीमा मेसेज पठाउँदा लवज १ एकको... लेट्फी...	१२ दुई पैसा २१ दुई पैसा १८ आठ पैसा- १५० पचास पैसा	४ चार पाई, २ दुई रुपियाँ १६ सोह्र पाई ११ आठ आना
खबर चलाउँदा माथि लेखिए बमोजिमको दरबन्दीबाट चल्नेमा थान एको घटीमा लिने सरकारिया अड्डाबाट पास भएको कोडबाट खबर चलान गर्दा १ एक अक्षरको...	- १५० पचास पैसा १३ तीन पैसा	आठ आना ६ पाई...

२००६ साल पौष..... गते..... रोजको खड्गनिसाना

टेलिफोन डिपार्टमेन्टको मेसेज फारामको नक्कल, पियन किताप इत्यादि कागजहरू ६ महिनाको बाँकी राखी अरु पठाउने बारे के गरे ठीक पछि त्यस अड्डाले जाहेर गर्ने नक्कल लेखिएकालाई सो टेलिफोन डिपार्टमेन्टको मेसेज फाराम सक्कल वही बुझ्ने कुमारी चोकमा रहेकै हुनाले मेसेज फारामको नक्कल, पियन किताप इत्यादि कागजहरू ६१६ महिनासम्मको बाँकी राखी अरु कागजहरू घरेलु कागज विभागमा पठाई टेलिफोन हेड अफिसका मानिस साक्षी राखी जनाउन ल्याउने गर्नु ।

* * *

अनुसूची : ३

टेलिफोन लाइनको सुरक्षा सम्बन्धी इतिहास (वि.सं. २००७)

ठाउँ ठाउँमा लागेका टेलिफोनको लाइन बराबर काटिदिने गरेकोमा फेरि नयाँ तार लगी जडान हुनासाथ भोलीपर्सिपल्ट काटी चोरी गरी लगेको हुँदा पश्चिमतर्फको लाइन बन्दै जस्तो भइरहेछ । त्यस्तो बदमास गर्नेहरूलाई यस्तो सजाय हुन्छ भन्ने २००७ साल गते रोज मा × इतिहास पनि जारी भएको छ । पुलीस र मिलिटरीद्वारा पत्ता लगाउने चेष्टा भइरहेछ । पक्राउ भएमा सरकारले सख्त सजाय गर्न बाँकी राख्ने छैन ।

लाइन नजिक रहेका सन्त, महन्त, भलादमी, थरी, मुखिया र जनताले पनि आफ्नो ओडा इलाकाभित्र परेका लाइनको हेरविचार गर्नुपर्नेछ । लाइनमा बदमासी हुन दिन हुँदैन । त्यस्तो बदमासी हुन लागेको देखे, सुनेमा नजीक अड्डाको मद्दत लिई बदमासहरूलाई पक्री अड्डामा सुपुर्द गरिदिनुपर्दछ । एक ठाउँमा जस्तो पश्चिम १ नं. हाँसेलीमा ३।४ पटक चोरी भइसक्यो । सदरमा पनि छेत्रपाटी पकनाजोलतर्फ चोरी भएको छ । नजिकका मानिसहरूले राम्रो रेखदेख पुर्‍याइदिएको भए त्यस्तो अवसे हुन पाउने थिएन । आइन्दादेखि पनि त्यस्तो किसिमसँग चोरी हुन गएमा कलेक्तीभ फाइन (सामूहिक जरिवाना) लाग्नेछ । यो सबैले बेहोर्नु पर्नेछ ।

इतिहास

आगे नेपाल सरहदका जागीर ढोकू रैती दुनियाँ तालुकदार, जिम्मावाल, थरी, मुखिया सन्त, महन्त, गैह्रके यथोचित उप्रान्त पश्चिम टेलिफोन लाइन जडान भएकोमा ढुंगा, इट्टा, लट्ठीले हानी लट्ठामा चढी तार चुँडाली खसाली ईन्सुलेटर फुटाइदिने तार चोरी लट्ठा ढाली नोकसान गरिदिने गरेको भन्ने बेहोरा जाहेर भयो । टेलिफोन रहँदा जोसुकै पनि जरुरी कुराको खबर गर्न कुरा कहानी उतिनखेरै गर्न पाउने र आफूलाई कसैले थिचोमिचो गरेको अन्याय गरेको कुरामा उजुर, बाजुरसमेत गर्न मौका पाइ कति कुराको आफूलाई सुविधा हुने हो, सो तिनीहरूले बुझ्नेकै होलाऊ रैती दुनियाँकै सुविस्ताको निमित्त हाल राखिबक्सेको र अघि रहेको मधेशतिरको लाइनको समेत तार टेलिफोन लट्ठा इन्सुलेटर इत्यादि टेलिफोनको माल सामान कसैले चोर्न नोकसानी गर्न हुँदैन, नगर्नु ।

चोरी वा नोकसानी गरे सरकारी अड्डाखाना र पालो बसेका समेतले पक्री ऐन सवालबमोजिम सजाय दिइने छ । पक्राउ गर्दा जबर्जस्ती हूल हुज्जत गरी भाग्न उम्कन खोज्यो भने त्यस्तालाई बन्दुक हात हतियार चलाई गोली हानी पक्नेछ । हात हतियार चलाई बन्दुकले हान्दा मानिस मरे पनि हान्नेलाई बात लाग्दैन । यो कुरा सबैले थाहा पाउना निमित्त इतिहास जारी गरिबक्स्यौं ।

इति संवत् २००७ साल गते रोज शुभम् ।

स्रोत: नेपाल गजेट, २००८ साल फागुन २० गते

अनुसूची : ४

टेलिफोन महसुल सम्बन्धी व्यवस्था (वि.सं. २०११-२०१८)

पब्लिक वर्क्स सञ्चार मन्त्रालयको सयकडा ५० महसुल बढाउने बारे मिति : ६।१०।२०११ को आदेश

अर्थ मन्त्रालय (आय विभाग) को पत्र संख्या ११। प. १ वि. ३७।६४६५ मिति २०११।१०।६ को पत्र बमोजिम टेलिफोन र आकाशवाणीको रेटहरू, याने सयकडा ५० आजैदेखि बढाउने गर्ने भन्ने लेखिएआएकोले सो बमोजिम साविक महसुलमा सयकडा ५० बढाई महसुल असुल उपर गरिदिने काम गर्नुहोला ।

कागजपत्र र रिपोर्टमा सही छाप लगाउने बारेको प.व.सं. बिभागको १।६।६ को सूचना

विभागबाट आउने चिठी पत्र तथा रिपोर्टहरूमा त्यस विभागका हाकिम (हाकिमको अनुपस्थितिमा का.मु. हाकिम) र इन्जिनियरको समेत रितपूर्वकको सहीछाप भई आउनुपर्छ, सो बमोजिम नभएको कागजपत्र तथा रिपोर्टहरू फिर्ता हुनेछ ।

सयकडा ५० महसुल बढाउने बारे प.व. सं मन्त्रालयको ०११।१०।६ को आदेश

अर्थ मन्त्रालय आय विभागको पत्र संख्या ११।८।१ वि. ३७। ६४६५ मिति २०११।१०।६ को पत्र बमोजिम टेलिफोन र आकाशवाणीको रेटहरू पनि सय कडा ५० आजैदेखि बढाउने गर्ने भन्ने लेखिएआएकोले सो बमोजिम साविक महसुलमा सयकडा ५० बढाई महसुल असुल उपर गरी लिनु ।

श्रेस्ता बुझिलिनु भन्ने समेत

उक्तबारे वासिलबाँकी श्रेस्ता बुझाउने गरेकोमा अबदेखि महिना महिनामा स्याहा आवाजें दाखिला गरे साल पुगेपछि ढपोट दाखिला गर्ने निकास पाउँ भन्ने समेत आ.वा. अ. का. रिपोर्ट जिकीर बमोजिम मुनासिव भनी प.व. सञ्चार मन्त्रालयबाट लेखी पठाउनुभएकोले सो अड्डाबाट महिना महिनाको स्याहा आवाजें र साल पुगेपछि सो ढपोट बुझाउन ल्याएमा बुझिलिई अबदेखिलाई पनि महिना नाघेका ७ दिनभित्र स्याहा आवाजें र साल पुगेपछि ढपोट लिई ऐन सवाल बमोजिम जाँची दिनुहोला । आ.वा. हे.अ. को रिपोर्ट १, आ.वा. हे. अर्को पत्र १, प.व. संचार मन्त्रालयको पत्र १ समेत यसै साथ पठाएको छ भनी श्री कु. ने. तेश्रालाई २९।४।०१३ मा लेखी गएको छ भनी एकाउन्टेन्ट जनरल अफिसबाट बोधार्थ पठाइदिएको हुनाले सो बोधार्थ बमोजिम गर्ने बारे प.प. त. संचार मन्त्रालयको मिति १।१।५।०१३ को सूचना ।

आकाशवाणी र टेलिफोन डिपार्टमेण्ट

दर्ज्यानी मो. भत्ता	म तलब दर्ज्यानी	नयाँ स्केल	तलबको तलब भत्ता	हाल पाउने	कैफियत
अपरेटर, अ. अपरेटर		उही	४५-८०	य से.टे.अ.	सबै अड्डाको टेलिफोन अपरेटरहरूलाई यही स्केल बमोजिम खुवाउने
हेड अपरेटर		हेड अपरेटर	४५-८०	”	वायरलेसका अपरेटरलाई यस स्केलमा मासिक भत्ता रु. ५ र हेड भई काम गर्नेलाई मासिक भत्ता रु. ८ थप । स्केलभन्दा बढी खाईआएकाले यी भत्ता पाउने छैनन् ।

					टेलिफोनको हेड अपरेटरलाई मासिक भत्ता रु. ३ थप
हेड लाइन्स मेन, लाइन्समेन र		लाइन्स मेन	३०-४५	"	हेड लाइन्समेनके रु. २
घ. लाइन्समेन न्यूजकीपर		दोस्रो दर्जाको कारिन्दा	३५-६०	"	
सि. आटेण्डेण्ट		आटेण्डेण्ट	३०-४५	"	हेड भै काम गरेवापत ३
कालिगढ		कालिगढ	२७-३५	"	
हे. मिस्त्री, मिस्त्री, मेकानिक्स		जुनियर मिस्त्री	४५-८०		यी दर्ज्यानीहरू मध्यम मासिक तलब
३०		४१		"	रु. ५० (पचास) सम्म खानेलाई जुनियर मिस्त्री र सोभन्दा बढी खानेलाई सिनियर मिस्त्रको दर्जा कायम गरिएको छ ।
		५०		"	
		५४	सिनियर	७०-१३०	
		६६	"	"	
		७०	"	"	"
		८३	"	"	
		१३३	"	"	
कम्पाउण्डर	कम्पाउण्डर	४५-८०	"		
ट्रान्सलेटर	उही	७०-१३०	"		
टेक्निकल	असिष्टेन्ट	उही	१२०-२४०	"	
डाइरेक्टर	टेलिफोन इन्चार्ज	१८०-३६०	नयाँ तलब दबन्दी सम्बन्धी नियमानुसार		

नगदी र जिन्सी माल आम्दानी खर्च बारे पब्लिकवर्क्स तथा सञ्चार मन्त्रालयको ०१३/६/११/३ को आदेश

१. आकाशवाणीको काममा खर्च गर्न निकासामा भएको नगदी खर्च गर्नु पर्दा प्रचलित ऐनसवाल र सर्कुलर बमोजिम गरे हुँदा छुट्टै निकासामा दिन नपर्ने समेत ऐन सवालको रीत पुर्‍याई गर्नु गराउनु ।
२. यस आकाशवाणीको अफिस र उपत्यकाका अरु शाखा अफिसहरूमा समेत रहेका आ.वा.का सेटहरू बिग्रेमा सो बिग्रेको माल सामानहरूको सट्टामा अरु नयाँ माल सामानहरू जडान गरी काम चलाउनालाई चाहिने माल सामान दिनलाई इन्जिनियर इन्चार्जका आर्डर बमोजिम र निजको अनुपस्थितिमा अरु इन्जिनियरका आर्डर बमोजिम चाहिने माल सामानहरू खर्च गरी ई.ई का आर्डर र माल बुझिलिनेको भर्पाई समेत सामेल राखी डाइरेक्टर छेउ रिपोर्ट जाहेर गरी डाइरेक्टरले सदर गरिदिएपछि श्रेस्तामा खर्च लेख्ने गर्नु ।
३. उपत्यका बाहिर अरु शाखा अफिसहरूमा रहेका आ.वा. सेटहरू बिग्रेमा पूर्व तर्फको काम गर्न विराटनगर मर्मत केन्द्र र पश्चिम तर्फको काम गर्न नेपालगञ्जमा मर्मत केन्द्र स्थापित भइसकेकोले सो ठाउँहरूमा जो चाहिने माल सामानहरू डाइरेक्टरका आदेश बमोजिम मौज्जात राख्न दिई माथि २ दफामा लेखिएबमोजिम गर्ने गराउने गर्नु ।
४. उपत्यका बाहिरका शाखा अफिसहरूमा मर्मत गर्नालाई चाहिने आवश्यक पार्ट-पूजा माल सामानहरू समेत डाइरेक्टरका आदेश बमोजिम नेपालगञ्ज तथा विराटनगर मर्मत केन्द्रका बही बुझाउने सि. ल्कर्कहरूका जिम्मा जिम्मावारी खर्च लेखिदिने गर्नु ।
५. मर्मत केन्द्रहरू, अफिसहरूमा नभएका अथवा भएका सामानहरूबाट नपुग भएमा त्यहाँ काम गर्ने कामदारको रिपोर्ट लिई सो रिपोर्ट बमोजिम मालहरू यस हेड अफिसबाट पठाउनु परेमा रिपोर्ट गर्दा जिल्ला, गौडा, गोश्वाराका बडा हाकिम समेतको सो माल जलेको, भत्केको, बिग्रेको हो भन्ने सिफारिस साथको रिपोर्ट भएपछि मात्र सो मालहरू डाइरेक्टरले निकासामा दिएबमोजिम ठाउँ ठाउँका कामदार कर्मचारी जिम्मा जिम्मेवारी खर्च लेखिदिनु ।
६. नयाँ आ.वा. शाखाहरू खोल्नेमा सो ठाउँमा चाहिने माल सामानहरू नियुक्ति भई आएका हाकिम अपरेटर जिम्मा जिम्मावारी डाइरेक्टरका आदेश बमोजिम खर्च लेखिदिने गर्नु ।
७. यस हेड अफिस अन्तरगतका मर्मत केन्द्रहरूबाट समेत नयाँ माल सामानहरू खर्च लेखि पुरानो भिकी आएमा बेकम्मा मालहरू लिलाम-बिक्री गर्नु पर्दा माल सम्पूर्ण बेहोरा र परल मोलहरूसमेत खुलाई ऐनसवालको रीत पुर्‍याई इन्जिनियरका समेत ठहर बमोजिमको रिपोर्ट मन्त्रालयमा गरी निकासामा दिए बमोजिम गर्नु ।

पब्लिकवर्क्स तथा सञ्चार मन्त्रालय ०१४ साल भाद्र ३ गते

टेलिफोन दिने बारेमा सरकारले देहायमा लेखिएबमोजिमको नियम तोकेको छ ।

१. टेलिफोन लाइन्स किसिम : टेलिफोन लाइन ३ किसिमका हुनेछन् ।

- (क) म्यानुयल म्यागनेटो ।
- (ख) सि.वि. ।
- (ग) अटोमेटिक ।
२. धरौटी : टेलिफोन कनेक्सन लिन चाहने हरेक ग्राहकले कुनै किसिमको एक लाइनको निमित्त मोहरु ३००/- तीन सय धरौटी राख्नुपर्नेछ ।
३. मासिक महसुल : देहायका लाइनहरूमा देहाय बमोजिम लाग्ने छ ।
(क) म्यानुयल म्यागनेटो लाइन १ के मोहरु पच्चीस	२५/-
(ख) सि.वि. लाइन १ के मोहरु पच्चीस	२५/-
(ग) अटोमेटिक लाइन १ के मोहरु तीस	३०/-
४. महसुल बुझाउने : (१) ग्राहकहरूले माथि दफा ३ मा लेखिए बमोजिम मासिक महसुल हरेक महिनाको २२ गतेभित्र बुझाइसक्नु पर्दछ ।
- (२) उपदफा (१) मा तोकिएको मितिमा नबुझाई त्यस महिनाको मसान्तसम्ममा बुझाउन ल्याएमा सो बुझाउने ग्राहकले मोहरु १/ एक रुपियाँ जरिवाना तिर्नु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) मा तोकिएको म्यादभित्र नबुझाई अर्को महिना लागेमा, त्यस महिनाको मसान्तसम्ममा बुझाउन ल्याएमा सो बुझाउने ग्राहकले मोहरु. ५ पाँच रुपैया जरिवाना तिर्नुपर्ने छ ।
- (४) उपदफा (३) मा तोकिएको म्यादभित्र महसुल नबुझाउने ग्राहकको नाउँमा रहेको टेलिफोन लाइन काटी सो ग्राहकसँग असुल उपर गर्नुपर्ने रकम दफा (२) बमोजिम रहेको धरौटीबाट ऐन सवाल बमोजिम कट्टी गरी असुल उपर गरिनेछ ।
५. प्लग, सकेट र एक्सटेन्सन : प्लग, सकेट र एक्सटेन्सनमा देहाय बमोजिम वार्षिक महसुल लाग्नेछ ।
- (क) प्लग र सकेट
(१) एक प्लग र दुई सकेटको मोहरु पचास	५०।-
(२) एक प्लग, ३ सकेटको मोहरु पचहत्तर	७५।-
- (ख) एक्सटेन्सन
(१) एक प्लग र दुई सकेटको मोहरु पचास	५०।-
- (१) भित्री
(क) म्यारलल मोहरु एक सय पैतीस	१३५।-
(ख) आईसीएफ मोहरु एक सय उन्साठी	१५९।-
(ग) ट्रूवेल सुइच मोहरु एकासी	८१।-
- (२) बाहिरी (आधा मिलसम्म) :
(क) म्यारलल मोहरु एकसय उन्नान्बे	१८९।-
(ख) आई.ई.सि.एफ. मोहरु दुई सय तेह्र	२१३।-

- (ग) ट्रवेल सुइच मोहर एकसय पैतीस १३५।-
तर (१) बाहिर एक्सटेन्सन आधा माइलभन्दा बढी भएमा प्रत्येक बढी आधा माइलको वार्षिक मोहर चौवन्न ५४।- थप महसुल लाग्नेछ ।
(२) मेनर एक्सटेन्सन बिचमा डि.पी. (डिष्ट्रिब्युसन पोल) नभएमा मात्र बाहिर, एक्सटेन्सन दिइनेछ ।
६. एक्साट्रावेल् : प्रत्येक एक्साट्रावेल्को वार्षिक मोहर पचास लाग्नेछ ।
७. एक्सट्रा फ्लेक्सिबल वायर : प्रत्येक १० गज एक्सट्रा फ्लेक्सिबल वायरको वार्षिक मोहर ५०।- महसुल लाग्नेछ ।
८. क्याजुयल कनेक्सन : कुनै ग्राहकले १ महिनाभन्दा कम अवधिको निमित्त कुनै किसिमको टेलिफोन कनेक्सन लिएमा प्रत्येक दिनको मोहर दुई रुपियाँ पचीस पैसा २।२५ को दरले महसुल लाग्नेछ ।
९. अस्थायी कनेक्सन : १ महिना वा सोभन्दा बढी अवधिको निमित्त अस्थायी टेलिफोन कनेक्सन लिएमा देहाय बमोजिम मासिक महसुल लाग्नेछ ।
(क) म्यानुयल म्याग्नेटोके मोहर पैतीस..... ३५।
(ख) सि.बि. के मोहर पैतीस..... ३५।
(ग) अटोमेटिकके मोहर पचास..... ५०।
१०. ज्याला मजदूरी : टेलिफोन जडान गरिसकेकोमा र अब जडान गर्नुपर्ने भएमा बलेसीभिन्न काम गर्दा इन्जिनियर इन्चार्ज वा टेक्निकल असिस्टेन्टले लगत दिए बमोजिम देहायमा लेखिए बमोजिम ज्याला मजदूरी, महसुल बुझाउने, म्यादभिन्नमा बुझिलिने र ग्राहकले बुझाउनुपर्नेछ ।
(क) कालिगढ १ के रोज १ को मोहर दुई..... २।
(ख) कुल्ली १ के रोज १ को मोहर एक रुपियाँ पचास पैसा.... १।५०
(ग) लाइनम्यान १ के रोज १ को मोहर एक रुपियाँ..... १।
११. माल सामान : टेलिफोन जडान गरिसकेको र अब जडान गर्दा सरकार तर्फबाट खर्च गरी जडान गरिदिने र घरको बलेसीभिन्न लाग्ने मालसामान ग्राहकले आफ्नो तर्फबाट राख्न चाहेमा इन्जिनियर इन्चार्जले सिफारिस गरेबमोजिमको टेलिफोन सेट र मालसामान राख्न दिइनेछ ।
टेलिफोन लाइन काटेपछि ग्राहकतर्फबाट लगाएको मालसामान नोक्सान भएमा सरकार जवाफदेही हुने छैन ।
तर सरकारतर्फबाट राखिपाउँ भनेमा टेलिफोनको श्रेस्ताबाट मालको मोल नखुलेकोमा इन्जिनियर इन्चार्जले मोल किटिदिएबमोजिम र मोल खुलेमा भा. रु. ४। को मोहर ६ । छ रुपियाँको दरले र नेपालमा खरिद भएका मालको परल मोल बिगो खोली इन्जिनियर इन्चार्ज वा टेक्निकल असिस्टेन्टले लगत दिए बमोजिम असुल उपर गरिनेछ ।
१२. (क) लोकल कल : सरकारले समय समयमा सूचना प्रकाशित गरी लोकल कल एरिया तोकि दिनेछ ।
(२) लोकल कल कुनै महसुल तिर्नु र लिनु पर्दैन । खबर चलाउन आएमा भइरहेको सवाल बमोजिम महसुल लिई खबर चलाईदिनेछन् ।

१३. ट्रंकल, (१) लोकल एरियादेखि बाहिरको कललाई ट्रंकल भनिनेछ ।
 - (२) ट्रंकल गर्न चाहने ग्राहकले मोहरु १००। एक सय रुपैया थप धरौट राख्नुपर्नेछ ।
 - (३) ट्रंकलको महसुल देहाय बमोजिम हुनेछ ।
 - (४) प्रत्येक ट्रंकलको महसुल उपदफा (२) बमोजिम रहेको धरौटबाट कट्टा गरी लिइनेछ ।
 - (५) उपदफा (४) बमोजिम महसुल उपर गरेपछि उपदफा (२) बमोजिम रहेको धरौटीको अंक मोहरु १०० । नपुन्याएसम्म ट्रंकल गर्न दिइनेछैन र गर्न पाउने छैन ।
 - (६) ट्रंकल गर्ने ग्राहकले कमसेकम १ घण्टा अगाडि हेड अफिसमा सूचना दिई कल बुक गर्नुपर्छ र यसरी बुक गरेको कल क्यान्सल गरेमा सो बुक गरेको कल क्यान्सल गर्ने ग्राहकले मोहरु ३६ छत्तीस पैसा महसुल तिर्नुपर्नेछ । तर हेड अफिसले कुरा गराउने प्रबन्ध मिलाउन नसकेको वा अरु नै यस्तै कुनै कारणले कल क्यान्सल भएमा कुनै महसुल दिइने र लाग्ने छैन ।
१४. अरु कुरा टेलिफोनलाई भइरहेको सवाल बमोजिम गर्ने गराउने ।
१५. महसुल असुल गर्दा मोहरु १० । दश नाघेमा सवाल बमोजिम टिकट दस्तुर लिने गर्ने ।
१६. यो नियमावली गजेटमा प्रकाशित भएपछि सि.बि. टेलिफोनको महसुल र मालको मोल ०१२ सालदेखि असुल हुन नपाएकोले अब एकै मुष्ट गरी असुल उपर गरी लिँदा ग्राहकलाई मर्का पर्न जाने देखिएको बुझाउन सक्ने ग्राहकहरूले एक मुष्ट गरी बुझाए पनि हुन्छ । एकै मुष्ट बुझाउन नसक्ने ग्राहकले यो नियम प्रकाशित भएको मितिले १ एक वर्षभित्र ६ किस्ता गरी बुझाइसक्नुपर्दछ । सो नबुझाएमा ऐन-सवाल बमोजिम असुल उपर गरिनेछ ।
१७. अदल बदल : काम गरी ल्याउँदा बाधा अड्काउ परेको कुरामा सरकारले आवश्यक ठानेमा समय समयमा ती नियमहरूमध्ये कुनै वा सबै नियमहरूमा आवश्यक अदल बदल गर्न सक्छ ।
१८. मध्यस्थता : यी नियमका तोकिएका कुनै कुरामा कुनै किसिमको भगडा उठ्न गएमा यस्तो भगडा सरकारले तोकिएको जिल्ला न्यायाधीश वा अपिल अड्डाको हाकिम छेउ पेश गरिनेछ र त्यस भगडामा निजले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

पत्रकारहरूलाई सञ्चारसम्बन्धी सुविधा दिने बारे प.व. मन्त्रालयको मिति ०१५।५।३१।३ को आदेश

१. पत्रकारहरूलाई अफिसमा जडान गरिदिएको टेलिफोनमा साधारण महसुलको प्रतिशत कटाई, याने लागि रहेको महसुलको ८० प्रतिशत मात्र लिई सहूलियत प्रदान गर्ने ।
२. मोहरु. १००। एक सय डिपोजिट राखेमा टेलिफोन घरमा हुने पत्रकारहरूलाई घरैबाट ट्रंकल गर्न पाउने सुविधा दिने ।
३. पत्रकारिता सम्बन्धित खबरहरू आकाशवाणी र टेलिफोनबाट आदान प्रदान गर्दा पत्रकारहरूलाई साधारण महसुलमा निम्नलिखित सुविधा प्रदान गर्ने ।
 - (क) पहिलो १ अक्षरदेखि ५०० अक्षरसम्मलाई लागि रहेको महसुलको १/३ एक तिहाई याने ३ खण्डको १ खण्ड महसुल मात्र लिने ।
 - (ख) ५०१ देखि १००० अक्षरसम्मलाई लागि रहेको महसुलको १/२ आधा महसुल लिने ।
 - (ग) १००० भन्दा बढी अक्षरलाई भइरहेको महसुलमा २० प्रतिशत घटाई महसुल लिने ।

४. पत्रकारहरूलाई आ.वा. टेलिफोनबाट खबरहरू आदान-प्रदान गर्ने विषयमा पछि दोस्रा प्राथमिकता प्रदान गर्ने ।

मेसेज फाराम आम्दानी बाँध्नुपर्ने बारेको २०१५।६।१।५ को प.स. सचिवालयको आदेश (रिपोर्ट गर्दा टिप्पणीको रूपमा पेश गर्नु भन्ने ०१४।१२।११।२ को प.स. सचिवालयको सूचना)

अब उप्रान्त त्यस विभागहरूबाट जो रिपोर्टहरू गरिने हो सो सबै रिपोर्टहरू टिप्पणीको रूपमा ३।३ प्रति लेखिपठाउनु ।

टिप्पणी निम्न लेखिब्या बमोजिम रीत पुर्‍याई पठाउनु भन्ने ०१५।१।४।४ को प.स. सचिवालयको आदेश

१. कागजहरू फुलिस्केप साइजको पानामा टिप्पणी लेखी तोक लेखनालाई चाहिने जगेडा पाना १ समेत राखिपठाउने ।
२. पेजै पिच्छे नम्बर विषय समेत राखी ल्याउने । पेजमा निचोरसम्म नलेखी २-३ हरफ बाँकी राखी त्यसमा पेजैपिच्छे हाकिम, चीफ ईन्जिनियर, डाइरेक्टरसमेत तोक लेख्ने सबैको सहिछाप गरी गराई ल्याउने ।
३. मे.मो. दुवै पङ्क्तिमा माथि लेखिए बमोजिम गरी सबैको सहीछाप गरी ल्याउने ।
४. थप केरमेटमा पनि ऐन सवालको रीत पुर्‍याई छाप दस्तखत गरी ल्याउने ।
५. सम्बन्धित कागजहरू केरी मारी रहन नपर्ने गरी टिप्पणीसम्म पठाउने ।

निलो हरियो उड्ने मसीले नलेख्नु भन्ने निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालयको ०१५।१।८।३ को परिपत्र

अब उप्रान्त निलो हरियो उड्ने मसीले आफूले र आफ्ना मातहत, अड्डा विभाग समेतले नलेख्ने, लेख्न नपाउने गर्नु ।

आ.वा. र टेलिफोनको काम टेलिकम्युनिकेशनले गर्ने निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालयको २०१६।५।८ को आदेश

आकाशवाणी टेलिफोनको काम समेत टेलिकम्युनिकेशन विभागअन्तर्गत गर्नुपर्ने श्री ५ को सरकारको विज्ञप्ति प्रकाशित भएअनुसार भइरहेको रूल नियम बमोजिम उक्त आकाशवाणी तथा टेलिफोनको काम त्यस विभागले गर्नु ।

मेसेज फाराम छपाउँदा श्रेस्तामा आम्दानी बाँध्नुपर्दैन भन्ने बारे ०१५।७।१९ को आदेश

निर्माण सञ्चार मन्त्रालयबाट

यसमा साविकदेखि मेसेज फाराम आम्दानी बाँधेको नदेखिँदा आम्दानी बाँध्न नपर्ने र डाइरेक्टरको ठहर बमोजिम रोज रोज खर्च भएको फारामहरू रोजनामा हिसाब खडा गरी राख्ने गर्नु भन्ने र आ.वा. हे.आ.बाट पेश गरेको टिप्पणीमा मन्त्रालयले विचारै नगरी चाहिँदो लेखा पढी नगरिकन ए.ज.अ. बाट लेखिआएको हुनाले सो लेखी आए बमोजिम गर्नु भनी तोक लागी आएबमोजिम भन्ने लेखाइ पाइन्छ । निकास दिने अफिसलाई विचारै नगरी चाहिँदो लेखापढी नगरी भन्ने नराम्रो आरोप लगाउने आ.वा. हे.आ.को सारै अशोभनीय कार्यको लागि यो एक पटक कडा नसिंहत दिने र सञ्चार डाइरेक्टरलाई पनि अन्तर्गत अड्डाले निकास दिने अफिसलाई त्यस्तो नचाहिँदो लेख लेखेमा हेरी आइन्दा यस्तो नहुन पाउने गर्नुहोला भनी आदेश दिनेसमेत गरी ६।६।०१५ मा टिप्पणी सदर भएको हुँदा उपरोक्त आदेशअनुसार गर्नु गराउनुहोला भनी निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालयबाट सम्बत् २०१५ साल आश्विन ९ गते रोज ५ मा तोक- आदेश भैआएको हुँदा उक्त तोक आदेश बमोजिम निकास दिने माथिको अफिसलाई त्यस्तो नचाहिँदो लेख कहिले पनि नलेख्नको लागि सूचित गरिएको छ । मिति ०१५।७। । ।

निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालयलाई ची. ई. टेलिकम्युनिकेशन विभागका नाउँको ०१६।१।१८ को आदेश पत्र

श्री ५ को सरकारको विज्ञप्ति भनी नेपाल रेडियोबाट सूचना प्रकाशित भए अनुसार आ.वा. र टेलिफोनको काम त्यस टेलिकम्युनिकेशन विभागअन्तर्गत गर्नुपर्ने देखिनाले भैरहेका रूल नियम बमोजिम डा. सञ्चार विभागले गरिआएको उक्त आ.वा. तथा टेलिफोनको काम त्यस विभागबाट गर्नुहोला ।

कोडबाट खबर पठाउने सम्बन्धमा निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालयको मिति ०१८/४/२२/१/ को आदेश

श्री ५ को सरकारको मिति ०१८/४/३ को निर्णय बमोजिम सूचित गरिन्छ कि गोप्य मेसेजहरू कोडमा पठाउने गरेमा सरकारी खबर गोप्य रहनजाने भएकोले जुन मन्त्रालयको जुन कुराको कोड मेसेज जिल्लामा पठाउनु पर्छ, सो अरु मन्त्रालयमा पठाउने गर्नुहोला, कोडद्वारा मेसेज पठाउन लेखिपठाउनु हुँदा निम्नलिखित कुरालाई ध्यान दिनुहुनेछ ।

ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

१. कोडद्वारा पठाउने मेसेज अत्यन्त गोप्य, नयाँ, उक्तिकै जरुरी पनि हुनु पर्दछ ।
२. मेसेज सकेसम्म संक्षेप नभइकन बुझिने हुनुपर्दछ ।
३. मेसेज सबै बेहोरा कोड गर्न आवश्यक नभई केवल कुनै वाक्य, वाक्यांश वा सदृशाडा कोडा भएमा पनि हुने भए सोही कुरा सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागले स्पष्टसँग अंकित गरी पठाउनुहुने छ । यसो भएमा मेसेज कोड डिका, ड्यास तथा सञ्चार गर्न समेत आवश्यक बढी समय नलग्ने हुन्छ ।
४. मेसेज गृह मन्त्रालयमा पठाउनुभन्दा अगाडि सो मेसेज कसलाई पठाउने हो, त्यसतर्फ आ.वा. टेलिफोन चल्छ चल्दैन सम्बन्धित मन्त्रालय विभागले बुझी टेलिफोन आ.वा. कुन साधनबाट पठाउने हो प्रष्ट खुलाई लेखिपठाउनु पर्छ अन्यथा दुवैतर्फको समय र काम समेत व्यर्थ हुन सक्दछ ।
५. सञ्चार साधनमा पनि यदि आवश्यक छ भन्ने अग्राधिकार पाउने प्रयुक्त सम्बन्धित मन्त्रालय विभागबाटै गरिनेछ ।
६. केवल मेसेज कोड गरी पठाइदिएको कारणबाट मेसेजमा लेखिएको कुरामा गृह मन्त्रालय कुनै प्रकारले सरोकार तथा जवाफदेही हुने छैन ।

पुलिस हेड क्वार्टर्सबाट आएको कोड मेसेज चलाई दिने

सबै मन्त्रालय विभागबाट कोडबाट चलाउन परेमा गृह मन्त्रालयमा पठाउने भन्ने कुरा उल्लेख भएको भए पनि पुलिस हेड क्वार्टर्सको कोड बेग्लै भएको हुनाले पुलिस हेड क्वार्टबाट जिल्ला जिल्लामा मेसेज कोडमा लेखिपठाएमा सो कोड मेसेज चलाईदिने र जिल्ला पुलिस अफिसहरूबाट पनि कोडाबाट खबर पठाएमा सो मेसेज लिई चलाई दिने गर्न जिल्ला आ.वा. अफिसहरूलाई सूचना गरिदिनु भन्ने गृह मन्त्रालयको ०१८।४।३२ को आदेश ।

लेखापरीक्षण गर्ने

उपरोक्त पत्र प्राप्त भयो, उक्त सम्बन्धमा श्री उ.कु पहिलाबाट दाखिल भइरहेका श्रेस्ता कहाँ पठाउने हो भन्ने सोधनी भइआएकोले अड्डा अड्डाको श्रेस्ता अड्डा अड्डामै राखी विभागीय लेखा परीक्षण गरी सो विभागीय लेखा परीक्षण भएको सूचना आएपछि महालेखा परीक्षकको विभागबाट लेखा परीक्षण गर्ने हुँदा सो बमोजिम गर्न गराउन तथा कुमारीचोकमा दाखिल भइरहेका यस विभागबाट क्षेत्र तोकिएका ०१८ साल श्रावण १ गतेदेखिका

२४८ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

श्रेस्ता अड्डा अड्डाको अड्डा आड्डामै पठाउन कुमारी चोकसमेत सम्बन्धित विभागलाई सूचना गर्न हुन निर्देशन अनुसार अनुरोध गर्दछु भनी महालेखापरीक्षकको विभागबाट ए.ज. अफिसलाई मिति ०१८/७/१६ को पत्र लेखी त्यसको बोधार्थ यस मन्त्रालयमा प्राप्त भएको हुनाले जानकारीको लागि सूचना गरिएको छ भन्ने श्री नि. तथा सञ्चार मन्त्रालयको पत्र संख्या ३२९५ प्र ०१८/९/१/२० को पत्र प्राप्त हुन आएकोले सो बमोजिम गर्नु गराउनु होला ।

श्री टेलिफोन हेड अफिस ।

श्री आकाशवाणी हेड अफिस ।

टेलिकम्युनिकेशन विभागको टेलिफोनको महसुल लिने बारेको मिति २०१८/३/२९/५ को पत्र

उपरोक्त विषय यस विभागबाट पेश गरेको प्रस्तावमा सरकारी खर्चमा टेलिफोन राख्न पाउने ठहरिएका यावत सबैले टेलिफोन कनेक्सन राख्नपर्ने र सो वापत हाललाई २०१२ सालको आर्थिक वर्षदेखि सो पाउनेले एक कनेक्सनको लागे मासिक महसुलको सयकडा दश आफैले तिर्नुपर्ने गरी सदर भइआएकोले सरकारी सरह टेलिफोन पाइरहेका महानुभावहरूको टेलिफोन उपर यही २०१८ साल श्रावण १ गतेदेखि हाललाई कनेक्सन १ को लागे मासिक महसुलको सयकडा १० दशको दरले मासिक महसुल लाग्ने भएको र टेलिफोनको महसुल प्रत्येक महिनाको २२ गतेभित्रमा टेलिफोन हेड अफिसमा बुझाइसक्नु पर्ने भएको हुनाले मातहत विभागहरू समेतमा सूचना गरिदिनुहुन पनि यही पत्रद्वारा अनुरोध गरिएको छ ।

निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालय

टेलिकम्युनिकेशन विभाग

सिंहदरवार

मिति : २०१८/८/१३ को आदेश

शाही सेनाका र पुलिसफोर्सका अफिसर र जवानहरूलाई सर्भिस स्टाम्प नलगाई कुरा गर्न वा मेसेज पठाउन दिने

शाही सेना वा पुलिस फोर्सका अफिसर वा जवानहरूले जरूरी परी टेलिफोन वा आकाशवाणीबाट सरकारी काममा कुरा गर्न वा मेसेज पठाउन चाहेमा सर्भिस टिकट नलगाइकन मेसेज पठाउन र कुरा गर्न समेत प्रबन्ध गरिदिन सदर र मोफसलमा रहेका टेलिफोन र आकाशवाणी अफिसहरूलाई यथाशीघ्र चाँडो परिपत्र गरिदिनु होला ।

श्री ५ को सरकार

निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालय

(टेलिकम्युनिकेशन विभाग)

टेलिकम्युनिकेशन योजना अन्तरगत जडान गरिने उपत्यका भित्रको अटोमेटिक लोकल टेलिफोनबारे श्री ५ को सरकारले देहाय बमोजिमको आदेश जारी गरेको छ ।

१. टेलिफोनको किसिम: अटोमेटिक लोकल टेलिफोन ।

२. मासिक महसुल :

(क) स्थायी कनेक्सन :

टेलिफोन कनेक्सन लिन चाहने ग्राहकले निवेदन दिंदा यति समयसम्मको लागि कनेक्सन पाउँ भनी नतोकी अथवा १ एक वर्षभन्दा बढी समयको लागि कनेक्सन पाउँ भनी किटेर कनेक्सन मागी जडान भएमा त्यस्तो कनेक्सनलाई स्थायी कनेक्सन मानिनेछ र प्रत्येक कनेक्सनको देहाय बमोजिम मासिक महसुल लाग्ने छ ।

- (१) मेन कनेक्सनको ने.रु. बीस २०/-
- (२) एक्सटेन्सन कनेक्सन :
 भित्री (साधारण सेट) के ने.रु. बाह्र १२/-
 बाहिरी (साधारण सेट) ने.रु. पन्ध्र १५/-
 भित्र (आइ.सि.एफ.स्वीच) के ने.रु. चौध १४/-
 बाहिरी (आइ.सि.एफ.स्वीच) के ने.रु. सत्र १७/-
- (३) दुई सकेट के ने.रु. दुई २/-
 दुईभन्दा बढी सकेट लगाएमा दुईभन्दा माथि प्रत्येक सकेट को ने.रु. १/- एक बढी महसुल लाग्ने छ ।

(ख) अस्थायी कनेक्सन :

ग्राहकले टेलिफोन कनेक्सन पाउँ भनी निवेदन दिंदा निवेदनमा १ वर्ष अथवा वर्षभन्दा बढी तर एक महिनाभन्दा बढी समयको लागि टेलिफोन कनेक्सन मागी जडान भएमा स्थायी कनेक्सनलाई अस्थायी कनेक्सन मानिने छ । प्रत्येक कनेक्सनको देहाय बमोजिम मासिक महसुल लाग्ने छ ।

- (१) मेन कनेक्सनको ने.रु. पच्चीस ... २५/-
- (२) एक्सटेन्सन कनेक्सन
 भित्री (साधारण सेट) के ने.रु. पन्ध्र ... १५/-
 बाहिरी (साधारण सेट) के ने.रु. अठार १८/-
 भित्री (आइ.सि.एफ.स्वीच) के ने.रु. सत्र ... १७/-
 बाहिरी (आइ.सि.एफ.स्वीच) के ने.रु. २०/-
- (३) दुई सकेट के ने.रु. तीन ३/-
 दुईभन्दा बढी सकेटलगाएमा दुईभन्दा माथि प्रत्येक सकेट के ने.रु. १.५० का दरले बढी महसुल लाग्ने छ ।

(ग) क्याजुएल कनेक्सन :

कुनै ग्राहकहरूले १ एक महिनाभन्दा कम अवधिको निमित्त कनेक्सन लिएमा १ महिनाभित्र जतिसुकै दिन लिए पनि निम्नप्रकारको महसुल लाग्ने छ र त्यस्तो कनेक्सनलाई क्याजुएल कनेक्सन भनिनेछ ।

- (१) मेन कनेक्सन के ने.रु. पचास ५०/-
- (२) एक्सटेन्सन कनेक्सन :
 भित्री (साधारण सेट) के ने.रु. तीस ३०/-
 बाहिरी (साधारण सेट) के ने.रु. छत्तीस ... ३६/-
 भित्री (आइ.सी.एफ.स्वीच) के ने.रु. चौतीस ... ३४/-

बाहिरी (आई.सी.एफ.स्वीच) के ने.रु. चालिस ४०/-

(३) दुई सकेट के ने.रु. छ ... ६/-

दुईभन्दा बढी सकेट लगाएमा दुईभन्दा माथि प्रत्येक सकेटको ने.रु. ३/- का दरले बढी महसुल लाग्नेछ ।

क्याजुएल कनेक्सन लिने ग्राहकहरूले एक महिना भुक्तान भएपछि पनि अरु थप समय सोही कनेक्सन चालु राखेमा प्रत्येक थप दिनको देहाय बमोजिमको महसुल लाग्ने छ ।

(१) मेन कनेक्सन के ने.रु. दुई २/-

(२) एक्सटेन्सन कनेक्सन ...

भित्री (साधारण सेट) के ने.रु. एक रुपैया पचास पैसा १.५०

बाहिरी (साधारण सेट) के ने.रु. एक रुपैया पचहत्तर पैसा १.७५

भित्री (साधारण सेट) आई.सी.एफ.स्वीच) के ने.रु. ... १.७५

बाहिरी (आई.सी.एफ.सी. स्वीच) के. ने.रु. एक रुपैया पचासी पैसा १।८५

(३) दुई सकेट के ने.रु. तीस पैसा /३०

दुईभन्दा बढी सकेट लगाएमा दुईभन्दा माथि प्रत्येक सकेटको ने.रु. /२५ का दरले बढी महसुल लाग्ने छ ।

(घ) प्राइभेट एक्सटेन्सन बोर्ड :

कुनै ग्राहकले आफू कहाँ प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्ड खडा गरी सेन्ट्रल एक्सचेन्जको लाइनलाई जक्सन लाइन बनाई काम लिने स्वीकृति पाएमा प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्डको छुट्टै निम्नप्रकारको बढी मासिक महसुल लाग्ने छ ।

(१) २५ लाइनसम्मको प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्ड के ने.रु. पाँच ५/-

(२) २५ लाइनदेखि ५० लाइनसम्मको प्राइभेट एक्सटेन्सन बोर्ड के ने.रु.सात रुपैया पचास पैसा ७।५०

(३) ५० लाइनदेखि बढी लाइनको प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्ड के ने.रु. दश ... १०/-

ग्राहक कहाँ टेलिफोन जडान गर्दा प्रत्येक स्थायी वा अस्थायी कनेक्सन के ने.रु. ३०/- तीस र प्रत्येक क्याजुएल कनेक्सन के ने.रु. १०/- दश इन्स्टलेशन चार्ज लाग्ने छ ।

४. कुनै ग्राहककहाँ जडान भइरहेको टेलिफोन आफ्नै घरमा सार्न खोजेमा ने.रु. १५ पन्ध्र सिफ्टिङ चार्ज (Shifting Charge) लाग्नेछ ।

५. कुनै ग्राहककहाँ जडान भइरहेको टेलिफोन ग्राहकको सोही घरभित्र, एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सार्न परेमा ने.रु. ५/- पाँच सिफ्टिङ चार्ज (Shifting Charge) लाग्ने छ ।

६. कुनै स्थायी कनेक्सन लिने ग्राहकले टेलिफोन जडान भएको १ वर्ष पुग्नुभन्दा पहिले नै कनेक्सन कटाएमा त्यस्तो कनेक्सनलाई अस्थायी कनेक्सन भनी सोही बमोजिम स्थायी कनेक्सनको महसुल लाग्ने छ ।

७. कुनै मेन कनेक्सनबाट एक्सटेन्सन कनेक्सन जडान गरिएमा त्यस्तो मेन र एक्सटेन्सन दुवै एक्सटेन्स कनेक्सन मानिनेछन् र दुवैको एक्सटेन्सन कनेक्सनको महसुल लाग्नेछ ।

८. सरकारी खर्चमा टेलिफोन कनेक्सन राख्न पाउने ठहरिएका यावत सबैले टेलिफोन कनेक्सन राख्नेपर्ने र सो

वापत हाललाई २०१८ सालको आर्थिक वर्षदेखि सो पाउनेले एक कनेक्सनको लाग्ने मासिक महसुलको सय कडा दश आफैले तिर्नु पर्छ ।

९. ग्राहकले आफ्नो प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्डबाट आफ्नो घरभित्र अथवा घरको कम्पाउडभित्र, आफूले नै भोग चलन गरिरहेको घर भए सो घरसम्म मात्र लाइन लैजान पाउने छ ।
१०. टेलिफोन जडान भई चालु भएका मिति जनाई इन्जिनियरबाट लगत लिई सो लगत बमोजिम जुन मितिमा टेलिफोन कनेक्सन चलेको हो सो मितिदेखि महसुल लिने गरी हरेक महिनाको १५ गतेसम्ममा पछिल्लो महिनाको महसुल असुल उपर गर्नु पर्दछ र ग्राहकहरूले पनि हरेक महिनाको १५ गतेभित्र बुझाई सक्नु पर्छ । सो मितिमा नबुझाई त्यस महिनाको २२ गतेसम्ममा बुझाउन ल्याएमा ने.रु. १/- एक थप महसुल समेत तिर्नु पर्दछ । २२ गतेसम्ममा पनि नबुझाई त्यस महिनाको मसान्तसम्ममा बुझाउन ल्याएमा अर्को ने.रु. ५/- समेत जम्मा ने.रु. ६/- थप महसुल तिर्नु पर्दछ । र त्यस महिनाको मसान्तसम्ममा पनि महसुल नबुझाएमा त्यस्ता ग्राहकको नाउँमा रहेको टेलिफोन लाइन काटिने छ । महसुल, थप महसुल नबुझाई लाइन काटिएकोमा १५ दिनभित्र ग्राहकको निवेदन पर्न आएमा अवस्था विचार गरी चीफ इन्जिनियरले ग्राहकलाई लागेको महसुल र थप महसुल तिर्न लगाउने गरी इन्स्टलेशन चार्ज नलिई थामिदिन सक्नेछन् ।
११. क्याजुएल कनेक्सन लिने ग्राहकले टेलिफोन सेट र लाइटनिङ एरेष्टरको जति मोल हो त्यति रूपैयाँ ने.टे.हे.आ. नगदी फाँटमा धरौटी राख्नु पर्दछ र कनेक्सन लाग्नु भन्दा अगावै एक महिनाको महसुल बुझाउनु पर्दछ । कनेक्सन काटेपछि सेट र एरेष्टर बुझाउन ल्याएमा धरौटी राखेको रूपैयाबाट ने.रु. २/- दुई कट्टा गरी बाँकी रूपैया फिर्ता दिइनेछ । सेट र एरेष्टर पनि नोकसानी भएमा मर्मत गर्न सकिने अवस्थाको भए हानी नोकसानी भएको पार्टको दाम धरौटीबाट कट्टा गरिने छ । यदि मर्मत हुन सकिने अवस्थाको नभएमा सेट र एरेष्टर फिर्ता लिइने छैन र सो धरौटी दाखिल गरिनेछ । सेट र एरेष्टर बाहेक ग्राहकको घर बालेसीभित्र लागेको अरु माल सामान सरकारले फिर्ता लिने छैन ।
१२. टेलिफोन जडान गर्दा सरकार तर्फबाट मालसामान खर्च गरी जडान गरिदिने र घरको बलेसीभित्र लाग्ने माल सामान ग्राहकले आफ्नै तर्फबाट राख्न चाहेमा टेलिफोनको इन्जिनियर इन्चार्जले सिफारिस गरे बमोजिम टेलिफोन सेट र माल सामान राख्न दिइनेछ । घर बलेसीभित्रको माल सामान सरकार तर्फबाटै राख्न पाउँ भनी भनेमा टेलिफोनको श्रेस्ताबाट मालको मोल नखोलेकोमा इन्जिनियर इन्चार्जले मालको मोल किटिदिए बमोजिम र मालको मोल खुलेकोमा मालहरूको मोल तथा अरु सबै किसिमको खर्च समेतको हिसाबबाट खुद पर्न आउने चार्जमा नबढाई इन्जिनियर इन्चार्जबाट सो भन्दा मुनिको इन्जिनियरले किटिदिए बमोजिम र भा.रु. तथा डलरको चाहिने सरकारी दर बमोजिम हुन आउने ने.रु. मा नै चार्ज लिइने छ ।
१३. अटोमेटिक टेलिफोन जडान भएपछि अधि मेनेटो र सि.बी टेलिफोनहरू जडान गरिरहेका ग्राहकहरूले सो मेनेटो अथवा सि.बी.को सेटहरू बुझाउँछु भनेमा सो सेटहरू इन्जिनियर इन्चार्जले जाँची लिन हुने ठहरिएमा ग्राहकहरूले जति मोलमा खरिद भएको थियो सो मोलबाट इन्जिनियर इन्चार्जले तोकिदिएको डिप्रिसिएशन मोल कट्टा गरी, फिर्ता लिई, नयाँ अटोमेटिक सेट जडान गरिने छ । डिप्रिसिएशन मोल कट्टा गरी सेटको मोल जति हुन आउँछ सो नयाँ अटोमेटिक टेलिफोन सेटको मोल भन्दा बढी भएमा जति बढी पर्छ त्यति टेलिफोनको नयाँ ग्राहकहरूलाई सेट बिक्री गरी आएको रूपैया मध्येबाट चुक्ती गरिने छ । यस प्रकार उक्त पहिलेका ग्राहकहरूले म्यानेटो र सि.बी. सेटहरू फिर्ता लिइने अवस्था नयाँ अटोमेटिक टेलिफोन चालु भएको मितिदेखि ६ महिनासम्म रहने छ । त्यस अवधिपछि फिर्ता बुझाउन ल्याएमा सेटहरू

फिर्ता लिइने छैन । यदि नयाँ अटोमेटिक सेटको मोल पुरानो ग्राहकहरू कहाँबाट बुझाउन ल्याएको सेटको मोल (डिप्रेसिएशन कट्टा गरेको) भन्दा बढी भएमा जति बढी हुन्छ त्यति मात्र असुल उपर गरी सेट फिर्ता लिई नयाँ अटोमेटिक सेट जडान गरिनेछ ।

१४. कुनै ग्राहकले सरकारबाट टेलिफोन सेट र लाइटनिङ एरेष्टर खरिद गरेको छ भने सो ग्राहकको लाइन काटिएपछि उक्त सेट र एरेष्टर फिर्ता गर्न ल्याएमा सो मोल पनि दफा १३ मा लेखिए बमोजिम गरी ग्राहकहरूलाई दिनु पर्ने मोल चुक्ती गरिनेछ ।
१५. टेलिकम्युनिकेशन योजना अन्तरगत अमेरिकन सरकारको सहायताद्वारा उपत्यकामा जडान भएको माल सामानहरू मध्ये योजना समाप्त हुनुभन्दा अगावै अमेरिकन विशेषज्ञहरूद्वारा ग्राहकहरू कहाँ जडान भएको माल सामानहरूको हकमा प्रत्येक ग्राहककहाँ जडान भएको माल सामानको लगत उक्त अमेरिकन विशेषज्ञहरूबाट ने.टे. र आ. जिन्सी फाँटले लिई चि.ई. समेतको तोक लगाई जिन्सी किताबमा आम्दानी देखाउनु पर्दछ ।
१६. टेलिकम्युनिकेशन योजना अन्तरगत उपत्यकामा जडान हुने अटोमेटिक टेलिफोनको काम समाप्त भई अमेरिकन विशेषज्ञहरूले बुझाउन ल्याइएको टेलिफोनको माल सामानहरू जिन्सी फाँटले बुझिलिई जिन्सी किताबमा आम्दानी बाँधी र साविक सवाल, सनद बमोजिम आम्दानी खर्च गरिने छ ।
१७. प्रत्येक महिनाको ७ गतेभित्र ने.टे. हे.आ. जिन्सी फाँटले स्टोर मौज्जात रहेको माल सामानको लगत इन्जिनियर इन्चार्जको अफिसमा पेश गर्नुपर्नेछ ।
१८. कुनै लाइन काटिई फिर्ता आउने माल सामानहरू पहिले जडान हुँदा जति सरसामानहरू खर्च भएको छ सो फाँटबारी नगदी फाँटले जिन्सी फाँटलाई लाइन काटेको सूचना दिएपछि जिन्सी फाँटबारी भिडाई फिर्ता आम्दानी बाँध्ने र कुनै कारण माल सामान टुट फुट हुन गई नपुग आएमा वा कुनै लाइन काटिएबाट बाहिर जडान भएको सरकारी माल सामानहरू फिर्ता आउनु पर्ने हो तापनि सो ठाउँबाट अन्त कसै कहाँ टेलिफोन लाइन जडान गर्न पायक पर्ने हुन आएमा सो सामानहरू नभिकी त्यसैबाट अरु ठाउँमा लाइन जडान गरिदिने गरेमा फिर्ता आउने माल सामानहरू समेतको फाँट खोली, फिर्ता दाखिल नहुनाको कारण स्पष्ट खुलाई चि.ई वा, इ.ई वा, निजभन्दा मुनिको इन्जिनियरलाई रिपोर्ट गरी उहाँहरूले मनासिव ठहराएमा उहाँहरू समेतको निस्साका साथ जिन्सी किताबमा स्पष्ट बेहोरा जनाइराख्ने र त्यसरी बेहोरा जनाई राखेको कुरा मनासिव भएमा जिन्सी श्रेस्ता जाँच गर्ने अरु अखितयारवाला अड्डा तथा विभागले यस किसिमबाट सामान नपुग भएको भनी पत्राउ गर्ने छैन ।
१९. ग्राहकको बलेसीभित्र कुनै किसिमको मर्मत गर्नुपर्ने भएमा त्यसको सूचना इन्जिनियर इन्चार्जलाई लेखि पठाउनु पर्दछ र त्यस्तो सूचना प्राप्त भएपछि यथाशीघ्र इन्जिनियर इन्चार्जले मिस्त्री, कालिगढ खटाई नगदी फाँटमा जनाईदिने र त्यस्तो मर्मत गरिएको चार्ज ने.रु. ४।१६ चार रुपैया सोह्र पैसा लाने छ । सो चार्ज मासिक महसुल बुझाउँदा नै बुझाउनु पर्दछ ।
२०. टेलिफोन कनेक्सन वितरण गर्ने र कुनै ग्राहक कहाँ टेलिफोन जडान गर्ने वा नगर्ने भन्ने निर्णय समेत अखितयारी चिफ इन्जिनियर टेलिकम्युनिकेशन्स विभागमा रहनेछ ।
२१. Pay Station (पैसा खसालेर कुरा गर्ने सेट)द्वारा कसैले टेलिफोनको प्रयोग गर्न चाहेमा २०१५ सालको त्रिशुल, चन्द्र चिन्ह भएको दस पैसे दयाक एक खसाली कुरा गर्न सक्नेछन् । श्री ५ को सरकारले एकनाम साइज, आकार र तौल (Standard Size, Shape and Weight) हुने गरी उक्त दयाक प्रशस्त

संख्यामा बराबर चल्तीमा राखिरहनेछ ।

२२. उपत्यकाभित्र कुनै एक टेलिफोनबाट अर्को टेलिफोनमा कुरा गरेमा त्यस्तो कललाई लोकल कल भनिनेछ र निम्नप्रकार महसुल लाग्ने छ ।

३ मिनेटसम्म ।१०

६ मिनेटसम्म ।२०

९ मिनेटसम्म ।३०

१२ मिनेटसम्म ।४०

२३. ट्रंक कल

(१) उपत्यकादेखि बाहिरको कललाई ट्रंक कल भनिने छ ।

(२) ट्रंक कल गर्न चाहने टेलिफोनको ग्राहकले ने.रु. १००/- एक सय रुपैया धरौटी राख्नुपर्दछ ।

(३) ट्रंक कलको महसुल साविक बमोजिम रहनेछ,

(४) प्रत्येक ट्रंक कलको महसुल उपदफा (२) बमोजिम धरौटीबाट कट्टा गरी लिइनेछ ।

(५) उप दफा (४) बमोजिम महसुल उपर गरेपछि उपदफा (२) बमोजिम रहेको धरौटीको अंक ने. रु. १००/- एक सय रुपैया नपुन्याएसम्म ट्रंक कल गर्न दिइने छैन र गर्न पाउने छैन ।

६. ट्रंक कल गर्ने ग्राहकले कमसेकम एक घण्टाअगाडि हेड अफिसमा सूचना लिई कल बुक गर्नु पर्दछ । यसरी बुक गरेका ग्राहकले केही गरी कल क्यान्सल गर्नु पर्दा बुक गरेका टायम र कुरा गर्न बोलाएको टाइम जोडी त्यसको पचास प्रतिशत टाइमभित्र क्यान्सलेशन गराउन खोजेमा ग्राहकले ने.रु. १३६ पैसा क्यान्सलेशन चार्ज तिर्नु पर्दछ । सोभन्दा पछि क्यान्सलेशन गराउन खोजेमा कल बुकको महसुल फिर्ता हुने छैन । तर हेड अफिसले कुरा गराउने प्रबन्ध मिलाउन नसकेमा सो नसकेको व्यहोरा जनाई टेलिफोन हेड अफिसले इन्जिनियर इन्चार्ज र निजका अनुपस्थितिमा सो भन्दा मुनिको टेक्निकल कर्मचारीद्वारा सर्टिफाई गराई राखी कुनै महसुल लिइने र लाग्ने छैन ।

२४. विदेशी राजदुतावासमा जडान भएको टेलिफोनको सवाल बमोजिम मासिक शुल्क दफा १० मा लेखिएअनुसार म्यादभित्र बुझाउन नल्याई लाइन काट्नुपर्ने भएमा मातहत विभागमा जाहेर गरी निकास भए बमोजिम मात्र गर्नुपर्नेछ ।

२५. यस विषयको नगदी, जिन्सी आम्दानी खर्चको श्रेस्ता र नगदी मास्केवारी, नयाँ हिसाब जाँच प्रणाली बमोजिम श्री महालेखा परीक्षकको विभागबाटै जाँची फर-फारक हुने व्यवस्था हुनेछ ।

२६. अरु कुरा टेलिफोनलाई भई रहेको सवाल बमोजिम गरिने छ ।

अनुसूची : ५

रेडियो ऐन, वि.सं. २०१४

२०१४ सालको ऐन नं. २६

स्वस्तिश्री गिरिराज चक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत ओजस्विराजन्य प्रोज्ज्वल नेपाल तारा अतिओजस्वी त्रिभुवन प्रजातन्त्र श्रीपद ॐ रामपट्ट अतुल ज्यातिर्मय त्रिशक्तिपट्ट अतिप्रवल गोरखादक्षिणबाहु महाधिपति फिल्डमार्शल र सर्वोच्च कम्याण्डर इनचीफ श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री श्री महाराज महेन्द्र वीर विक्रम जङ्गबहादुर शाहबहादुर शम्शेर जङ्गदेवानाम् सदा समर विजयिनाम् ।

नेपालमा रेडियो यन्त्र राख्ने, बनाउने र प्रयोग गर्ने काम कार्यहरूलाई नियन्त्रित र नियमित गर्ने ऐन

नेपालमा रेडियो यन्त्र राख्ने, बनाउने र प्रयोग गर्ने काम कार्यहरूलाई नियन्त्रित र नियमित गरी ☐शान्ति र व्यवस्था एवं सर्वसाधारण जनताको सदाचार कायम राख्न वाञ्छनीय भएकोले श्री ५ महाराजाधिराजबाट यो ऐन बनाई जारी गरिबक्सेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम, विस्तार प्रारम्भ :

- (१) यस ऐनको नाम 'रेडियो ऐन, २०१४' रहेको छ ।
- (२) यो ऐन नेपाल भर मुलुकमा लागू हुनेछ ।
- (३) यो ऐन श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिदिएका मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा

- (क) 'रेडियो यन्त्र' भन्नाले लगातार तारको कनेक्सनबिना रेडियो तरङ्गद्वारा खबर प्राप्त गर्ने वा पठाउने कामको निमित्त प्रयोग गरिएको रेडियो रिसिभर, रेडियो ट्रान्समिटर र त्यस्तै प्रकारका अरु सरसामानहरूलाई समेत जनाउँछ ।
- (ख) 'तोकिएको' वा 'तोकिए बमोजिमको' भन्नाले यो ऐन अन्तर्गत बनेका नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिमको सम्बन्धनपर्छ ।

३. लाइसेन्स नलिइ रेडियो यन्त्र राख्ने, बनाउने र प्रयोग गर्न नपाउने : दफा ४ मा अन्यथा लेखिएदेखि बाहेक कुनै व्यक्तिले यो ऐन बमोजिम लाइसेन्स नलिई रेडियो यन्त्र राख्ने, बनाउने वा प्रयोग गर्न हुँदैन ।

४. कुनै व्यक्ति वा संस्था वा रेडियो यन्त्रका सम्बन्धमा यो ऐन लागू नहुने गर्न श्री ५ को सरकारको अधिकार : यो ऐन अन्तर्गत नियम बनाई श्री ५ को सरकारले केही शर्त तोकी वा नतोकी कुनै व्यक्ति वा संस्थाको सम्बन्धमा वा तोकिए बमोजिमको कुनै रेडियो यन्त्रका सम्बन्धमा यो ऐनको कुराहरू लागू नहुने गर्न सक्छ ।

५. लाइसेन्स प्राप्त गर्ने तरिका :

- (१) यो ऐन अन्तर्गत लाइसेन्स प्राप्त गर्न चाहने कुनै व्यक्तिले तोकिएको दस्तुरसहित तोकिएको ढाँचाको दरखास्त श्री ५ को सरकार वा श्री ५ को सरकारबाट तोकिएको अधिकारी छेउ दिनुपर्छ त्यस्तो दरखास्त दाखिल भएपछि अवस्थानुसार श्री ५ को सरकार वा श्री ५ को सरकारबाट तोकिएको अधिकारीले तोकिए बमोजिमको शर्त राखी दरखास्तवालालाई तोकिएको ढाँचाको लाइसेन्स दिन सक्छ ।
- (२) उप-दफा (१) अन्तर्गत दिइएको प्रत्येक लाइसेन्सको अवधि र त्यसलाई रिन्यू गर्ने तरिका र त्यसरी रिन्यू गर्दा लाग्ने दस्तुर तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
- (३) उप-दफा (१) र (२) बमोजिम दाखिल गरेको दरखास्तमा लागि बमोजिमको लाइसेन्स दिन श्री ५ को सरकार बाहेक श्री ५ को सरकारबाट तोकिएको अरु अधिकारीले अस्वीकार गरेमा त्यसबाट मर्का पर्ने व्यक्तिले सो अस्वीकारी आदेश प्राप्त भएका मितिले ३५ दिनभित्र सो आदेश उपर श्री ५ को सरकार छेउ पुनरावेदन दिन सक्छ र त्यस्तो पुनरावेदन परेकोमा श्री ५ को सरकारबाट भएको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।□

६. सजाय :

- (१) दफा ३ उल्लंघन गरी कसैले कुनै रेडियो यन्त्र राखेमा, बनाएमा वा प्रयोग गरेमा निजलाई श्री ५ को सरकारले ने.रु. १०० एक सयसम्म जरिवाना गर्न सक्छ र सोही कसूर फेरिफेरि पनि गरेमा पटकै पिकछे निजलाई श्री ५ को सरकारले पहिलो पटक भएको जरिवानामा थप रु. १०० एक सयसम्म जरिवाना गर्न सक्छ ।
- (२) कसैले यो ऐन अन्तर्गत सजाय हुने कसूर एक पटकभन्दा बढी गरेको ठहरिन आएमा श्री ५ को सरकारले निजसँग रहेको सो कसूरसँग सम्बन्धित रेडियो यन्त्र जफत गर्ने गरी निर्णय गर्न सक्छ ।

७. अञ्चलाधिशले खानतलासीको वारेण्ट जारी गर्न सक्ने :

- (१) यो ऐन अन्तर्गत सजाय हुने कसूरसँग सम्बन्धित कुनै रेडियो यन्त्र कुनै घर जग्गा वा कुनै किसिमको सवारीमा छ भन्ने शंका हुने मनासिव कारण भएमा अञ्चलाधिशले जुनसुकै समयमा सो घर जग्गा वा सवारीको खानतलासी गर्ने वारेण्ट जारी गर्न सक्छ ।
- (२) उप-दफा (१) अन्तर्गत खानतलासी गर्ने वारेण्ट प्राप्त अधिकृतले सो वारेण्टमा उल्लेख भएको कुनै घर जग्गा वा सवारीमा प्रवेशमार्ग र यो ऐन अन्तर्गत सजाय हुने कसूरसँग सम्बन्धित भनी आफूलाई शंका लागेको कुनै रेडियो यन्त्र उपर कब्जा गर्न सक्छ ।

८. जफत भएको रेडियो यन्त्र श्री ५ को सरकार लाग्ने : दफा ६ को उप-दफा (२) अन्तर्गत जफत भएका सबै रेडियो यन्त्र र बेवारिस रेडियो यन्त्र श्री ५ को सरकार लाग्नेछ ।

९. पुनरावेदन : दफा ६ बमोजिम श्री ५ को सरकारले गरेको निर्णय उपर कसैको चित्त नबुझेमा निजले सो निर्णय उपर क्षेत्रीय अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

१०. नियम बनाउने अधिकार :

- (१) यस ऐनको उद्देश्य पूर्ति गर्नको निमित्त श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।
- (२) उप-दफा (१) ले दिएको अधिकारको सर्व सामान्यतामा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपारी खास गरेर ती नियमहरूमा देहायका कुराहरू समेतको व्यवस्था हुन सक्छः
 - (क) यस ऐनको तात्पर्यको लागि रेडियो यन्त्र भनी मानिने वा नमानिने सरसमानहरू ।
 - (ख) यो ऐन लागू नहुने व्यक्ति वा संस्थाहरू,
 - (ग) लाइसेन्स दिने, रिन्यू गर्ने, स्थागित गर्ने र रद्दी गर्ने कार्य विधि र शर्त लाइसेन्सको ढाँचा र लाइसेन्स दिँदा रिन्यू लाग्ने दस्तुर ।
 - (घ) रेडियो यन्त्रमा व्यापारीहरूले प्राप्त गरेका र बिक्री वितरण गरेका आफूसाम्राखेका रेडियो यन्त्रहरूको लगत राख्ने,
 - (ङ) रेडियो यन्त्र बनाउने वा त्यसका व्यापारीहरूले रेडियो यन्त्र बनाउँदा वा बिक्री वितरण गर्दा पालन गर्नुपर्ने शर्तहरू र
 - (च) यो ऐन बमोजिम तोकु पर्ने अरु कुराहरू ।
- (३) यस दफा अन्तर्गत बनेका नियमहरू उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई त्यस्तो प्रत्येक नियमको उल्लंघन वापत रु १०० एक सयसम्म जरिवाना हुने गरी सोही नियममा श्री ५ को सरकारले व्यवस्था गर्न सक्छ ।

टिप्पणी :

- (१) नेपाल अन्तरिम शासन विधान, (चौथो संशोधन) ऐन, २०१५ बमोजिम 'सरकार' भन्ने शब्दको सट्टा 'श्री ५ को सरकार' भन्ने शब्द राखिएको छ ।
- (२) नेपाल कानून (संशोधन) ऐन, २०२४ बमोजिम रुपान्तर भएका शब्दहरू : 'अपिल' को सट्टा 'पुनरावेदन' 'गजेट' को सट्टा 'राजपत्र' ।

स्रोत:

लालमोहर सदर मिति

२०१४/१२/१९

संशोधन गर्ने ऐन

१. केही नेपाल कानून (संशोधन र पुनः व्यवस्थापन) ऐन, २०२०

२. न्याय प्रशासन सुधार ऐन, २०३१

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति

२०१५/११/१४

लालमोहर र प्रकाशन मिति

२०२०/११/१६

२०३१/१४/१८/१६

अनुसूची : ६

टेलिकम्यूनिकेशन ऐन, वि.सं. २०१९

२०१९ सालको ऐन नं. ५३

स्वस्तिश्री गिरिराज चक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत महेन्द्रमाला ओजस्वीराजन्य अति तेजस्वी त्रिभुवन प्रजातन्त्र श्रीपद अतिकीर्तिमय नेपाल श्रीपद प्रोज्ज्वल नेपालतारा ॐ रामपट्ट अतुलज्योतिर्मय त्रिशक्तिपट्ट अतिप्रवल गोरखादक्षिणबाहु महाधिपति अतिरथी परम सेनाधिपति श्री श्री श्री श्री श्रीमन्महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव देवानाम् सदा समर विजयिनाम् ।

टेलिकम्यूनिकेशन सम्बन्धी व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना : □ शान्ति र व्यवस्था एवं सर्वसाधारण जनताको सुविधा कायम राख्न नेपाल अधिराज्यका लागि टेलिकम्यूनिकेशन सम्बन्धी एक छुट्टै ऐनको व्यवस्था गर्नु वाञ्छनीय भएकोले, श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट नेपालको संविधानको धारा ९३ अनुसार यो ऐन बनाइबक्सेको छ ।

परिच्छेद – १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ:

- (१) यो ऐनको नाम 'टेलिकम्यूनिकेशन ऐन, २०१९' रहेको छ ।
- (२) यो ऐन नेपाल अधिराज्यभर लागू हुनेछ र जहाँसुकै रहे बसेको भए तापनि नेपाल अधिराज्यका सबै नागरिकलाई समेत लागू हुनेछ ।
- (३) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा:

- (क) 'टेलिग्राफ' भन्नाले विद्युतीय (इलेक्ट्रिक), ग्यालभानिक वा चुम्बकीय (म्याग्नेटिक) टेलिग्राफका साथै टेलिग्राफिक, टेलिफोनिक र त्यस्तै किसिमका अरु विद्युतीय, ग्यालभानिक वा चुम्बकीय यन्त्रद्वारा सञ्चालन गरिने काम र साधनहरू सम्भन्नुपर्छ र यो शब्दले तार वा बेतारद्वारा गरिने सञ्चार व्यवस्थाका साधन र कामलाई समेत जनाउँछ ।
- (ख) 'टेलिग्राफ अधिकृत' भन्नाले श्री ५ को सरकारको संरक्षण वा ऐन अन्तर्गत लाइसेन्स प्राप्त गरेको कुनै व्यक्तिले टेलिग्राफको संरक्षण देखरेख अथवा चालू गराई राख्नाको निमित्त स्थायी वा अस्थायी रूपले काममा लगाएको व्यक्ति सम्भन्नुपर्छ ।
- (ग) 'खबर' भन्नाले टेलिग्राफद्वारा गरिने कुनै पनि संचार अथवा टेलिग्राफ अधिकृतलाई टेलिग्राफद्वारा पठाउन वा बाँड्न दिनएको खबर सम्भन्नुपर्छ ।
- (घ) 'टेलिग्राफ लाइन' भन्नाले टेलिग्राफका लागि प्रयोग गरिने एक अथवा बढी तार वा तत्सम्बन्धी

उपकरणहरूलाई समेत सम्भन्नु पर्छ ।

- (ड) 'लट्टा' भन्नाले टेलिग्राफ लाइन भुण्ड्याउने अथवा सम्भाल्ने लट्टा, पोल, स्टाण्डर्डस्टे, स्टूट वा भूमिमाथि प्रयोग गरिने तत्सम्बन्धी अरु उपकरणलाई समेत सम्भन्नुपर्छ ।
- (च) 'चीफ ईन्जिनियर' भन्नाले श्री ५ को सरकारको टेलिकम्यूनिकेशन्स विभागको चीफ ईन्जिनियर वा यस ऐन अन्तर्गत जम्मै अथवा कुनै काम सम्पन्न गराउन निजबाट अख्तियार पाएका अधिकृतलाई सम्भन्नु पर्छ ।
- (छ) 'स्थानीय अधिकारी' भन्नाले कुनै नगर पञ्चायत, जिल्ला पञ्चायत वा कुनै स्थानीय कोषको नियन्त्रण वा देखरेख गर्न कुनै कानून बमोजिम श्री ५ को सरकारबाट खटाइएको अधिकारी सम्भन्नुपर्छ ।

परिच्छेद -२

श्री ५ को सरकारको हक र विशेषाधिकारहरू

३. टेलिग्राफ सम्बन्धी विशेषाधिकार र लाइसेन्स दिने हक : श्री ५ को सरकारको टेलिग्राफ सम्बन्धी देहायमा लेखिए बमोजिमको विशेषाधिकार र लाइसेन्स दिने हक हुनेछ ।

- (१) नेपाल अधिराज्यभित्र टेलिग्राफ जडान गर्ने रेखदेख गर्ने र चलाउने सम्पूर्ण अधिकार श्री ५ को सरकारमा रहनेछ ।

तर यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरूलाई नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित गरी श्री ५ को सरकारले उचित सम्भेका शर्त र बन्देज राखी कुनै पनि व्यक्तिलाई टेलिग्राफ जडान, रेखदेख वा चलाउनलाई स्वीकृति दिन सक्नेछ ।

- (क) नेपाल अधिराज्य भित्र र नेपाल अधिराज्यको आकाशमा वायुयान सित बेतारको टेलिग्राफी सञ्चार ।
- (ख) नेपाल अधिराज्य भित्र बेतारको टेलिग्राफबाहेक अन्य किसिमको टेलिग्राफ ।
- (२) श्री ५ को सरकारले अवस्था र परिस्थितिअनुसार ठीक ठहराएको रकम र त्यसको भुक्तानी प्रणाली निर्धारित गरी कुनै पनि व्यक्तिलाई नेपाल अधिराज्यको कुनै भागमा टेलिग्राफ जडान गर्ने, देखरेख गर्ने वा चलाउनको लागि लाइसेन्स दिन सक्नेछ ।
- (३) उप दफा (१) र (२) मा लेखिएका अधिकारहरू मध्ये कुनै अथवा जम्मै श्री ५ को सरकारले चीफ ईन्जिनियरलाई दिन सक्नेछ र चीफ ईन्जिनियरले यसरी पाएको अधिकारको उपयोग श्री ५ को सरकारले ठीक ठहराएको शर्त र बन्देज बमोजिम गर्नुपर्छ ।

४. लाइसेन्स प्राप्त टेलिग्राफलाई हस्तान्तरण गर्ने र खबरको आदानप्रदान रोक्ने श्री ५ को सरकारको अधिकार :

- (१) जनसंकटकालीन अवस्थामा अथवा जनसुरक्षाको लागि श्री ५ को सरकारले अथवा श्री ५ को सरकारबाट यस सम्बन्धमा विशेष अधिकार प्राप्त अधिकारीले देहायको काम गर्न सक्नेछ :
- (क) यस ऐन अन्तर्गत कुनै पनि व्यक्तिले लाइसेन्स प्राप्त गरी जडान गरेको, देखरेख गरेको वा चलाई राखेको टेलिग्राफलाई अस्थायी तवरमा श्री ५ को सरकारलाई हस्तान्तर गर्ने ।

- (ख) कुनै खास किसिमको विषय, व्यक्ति वा समुदायसित सम्बन्धी ट्रान्समिशनको लागि ल्याइएको वा टेलिग्राफद्वारा वा श्री ५ को सरकारले खटाएको अधिकृतलाई बुझाउने ।
- (२) जनसंकटकालीन अवस्थाको अस्तित्वबारे अथवा उप-दफा (१) अन्तर्गत जनसुरक्षाको लागि उठाइएको कुनै कदमबारे कुनै किसिमको प्रश्न उठेमा श्री ५ को सरकारको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।
५. **रेल्वे भूमिमा टेलिग्राफ जडान गर्ने श्री ५ को सरकारको अधिकार** : श्री ५ को सरकारले चाहेमा कुनै पनि रेल्वेले भूमिमा टेलिग्राफ जडान गर्न, रेखदेख गर्न र सञ्चालन गर्न दिनुपर्छ र टेलिग्राफसम्बन्धी कार्यलाई चाहिने सबै सुविधा पुऱ्याउनु पर्छ ।
६. **लाइसेन्स रद्द हुने** : श्री ५ को सरकारले दफा ३ को उप-दफा (२) अन्तर्गत दिइएको लाइसेन्स यो ऐन, वा यो ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा पालन गर्नुपर्ने शर्तको बर्खिलाप गरेमा रद्द गर्न सकिनेछ ।
७. **हानी नोक्सानीमा जवाफदेही नहुने** : खबर बाँड्दा अथवा खबरको आदानप्रदानमा कुनै टेलिग्राफ अधिकृतले आफ्नो कर्तव्य पालन नगरेको कारणले कुनै व्यक्तिलाई कुनै किसिमको हानी नोक्सानी हुन गएमा श्री ५ को सरकारको जवाफदेही हुनेछैन । कुनै कर्मचारीको लापरवाही, द्वेष अथवा धोखा दिने नियतले बाहेक अन्य कारणले गर्दा भएको हानी नोक्सानीको जवाफदेही कुनै पनि कर्मचारी हुनेछैन ।

परिच्छेद-३

टेलिग्राफ लाइन र लट्टा जडान गर्ने अधिकार

८. **टेलिग्राफ लाइन जडान गर्ने र रेखदेख गर्ने** : चीफ इन्जिनियरले ☐ कसैको निजि वा कुनै सार्वजनिक सम्पत्तिमा टेलिग्राफ लट्टा गाड्ने र यसरी गाडिएका लट्टामुनि, माथि, सँगसँगै र एक लट्टाबाट अर्को लट्टासम्म लाइन जडान गर्ने र रेखदेख गर्न सक्नेछ :
- तर
- (क) चीफ इन्जिनियरले यस ऐनले दिएको अधिकारको प्रयोग श्री ५ को सरकारले जडान गरिने वा गरिएको अथवा देखरेख गरिने वा गरिएको टेलिग्राफमा बाहेक अन्तर्गत गर्ने छैन ।
- (ख) चीफ इन्जिनियरले टेलिग्राफ लाइन अथवा लट्टा राखेको ठाउँ मुन, माथि, लट्टा सँगसँगै अथवा एक लट्टाबाट अर्को लट्टाको भूमिमा श्री ५ को सरकारको प्रयोगकर्ताको हैसियतको बाहेक अन्य कुनै किसिमको अधिकार प्रयोग गर्ने छैन ।
- (ग) चीफ इन्जिनियरले यस दफा अन्तर्गत पाएको अधिकारको प्रयोग कुनै स्थानीय अधिकारीको स्वामित्व, नियन्त्रण अथवा रेखदेखमा रहेको सम्पत्तिमा सम्बन्धित स्थानीय अधिकारीको स्वीकृत बेगर गर्ने छैन ।
- (घ) चीफ इन्जिनियरले यस दफा अन्तर्गत पाएको अधिकारको प्रयोग गर्दा सकेसम्म नोक्सान नहुने गरी गर्नेछ र खण्ड (ग) मा उल्लेख गरिएको सम्पत्तिबाहेक अन्य सम्पत्तिमा सो अधिकारको प्रयोग

गर्दा कुनै हानि नोक्सानी हुन गयो भने सो सम्पत्तिसँग सम्बन्ध भएको व्यक्तिहरूले क्षतिपूर्ति पाउन सक्नेछ ।

९. टेलिग्राफ लाइन जाँच, मरमत गर्न वा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सार्न कसैको सम्पत्तिमा प्रवेश गर्ने अधिकार : चीफ इन्जिनियर टेलिग्राफ लाइन वा लट्टा जाँच, □ मरमत गर्न वा सार्नका लागि कुनै समयमा पनि टेलिग्राफ लाइन अथवा लट्टा भएको ठाउँ मुनि, माथि अथवा लट्टा सँगसँगैको ठाउँमा प्रवेश गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-४

स्थानीय अधिकारीका नियन्त्रण, रेखदेख अथवा अधिकारमा रहेको सम्पत्ति

१०. स्थानीय अधिकारीले शर्त राखी अनुमति दिने : चीफ इन्जिनियरले आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्दा स्थानीय अधिकारीलाई पर्ने खर्च बापत अथवा समय वा काममा तरिका तोक्न बापत अथवा चीफ इन्जिनियरले गर्ने काम सम्बन्धी अन्य कुरा बापत स्थानीय अधिकारीले दफा ८ को खण्ड (ग) अन्तर्गत स्वीकृति दिँदा आफूले जायज ठहराएको शर्त बमोजिम अनुमति दिन सक्नेछ ।
११. टेलिग्राफ लाइन वा लट्टा फिक्न वा सार्न लगाउने अधिकार : चीफ इन्जिनियरले स्थानीय अधिकारीका अधिकार, नियन्त्रण अथवा सञ्चालनमा रहेको सम्पत्ति माथि, तल, सँगसँगै राखी सकेको टेलिग्राफ लाइन अथवा लट्टा फिक्न वा सार्न स्थानीय अधिकारीले आवश्यक व्यहुराएमा चीफ इन्जिनियरद्वारा सो लट्टा वा लाइन फिक्न अथवा सार्न लगाउन सक्नेछ ।
१२. ग्यास वा पानीका पाइप अथवा ढल सार्ने अधिकार : यस ऐन अन्तर्गत पाएको अधिकारको प्रयोग गर्नलाई चीफ इन्जिनियरले स्थानीय अधिकारीका अधिकार, नियन्त्रण अथवा सञ्चालनमा रहेको सम्पत्तिभित्र पर्ने पानी अथवा ग्यास पाइप (मूल पाइपबाहेक) वा ढल (मूल ढलबाहेक) का बाटो स्थानान्तरण गर्न लगाउन सक्नेछ ।

तर—

- (क) चीफ इन्जिनियरले यस किसिमका पाइप अथवा ढलको स्थानान्तरण गराउन चाहेमा निजले स्थानीय अधिकारीलाई उचित समयको म्याद दिई आफूले सो कार्य प्रारम्भ गराउने समय तोकी सूचना गर्नुपर्नेछ र यदि सो पाइप अथवा ढल स्थानीय अधिकारीको नियन्त्रणमा छैन भने यस्तो सूचना सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्छ ।
- (ख) खण्ड (क) बमोजिम सूचना पाएका व्यक्ति अथवा स्थानीय अधिकारीले कामको निरीक्षण गर्नलाई आफ्नो मानिस खटाउन सक्नेछ र यसरी खटाइएको मानिसलाई चीफ इन्जिनियरले सन्तोष हुने किसिमले काम गर्ने गराउनेछ ।
१३. चीफ इन्जिनियर र स्थानीय अधिकारीका बीच झगडा उत्पन्न भएमा :
- (१) स्थानीय अधिकारीले दफा ८ को खण्ड (ग) बमोजिम अनुमति प्रदान गर्न अस्वीकार गर्नाले वा

दफा १० अन्तर्गत कुनै शर्त तोक्नाले वा चीफ इन्जिनियरलाई स्थानीय अधिकारीले दफा ११ अन्तर्गत तोकेको कुनै काम छुटाउनाले वा यस ऐन अन्तर्गत दिइएका विभिन्न अधिकार प्रयोग गर्नाले स्थानीय अधिकारी र चीफ इन्जिनियरको बीच कुनै भै भगडा उत्पन्न भएमा सो कुरा चीफ इन्जिनियरले श्री ५ को सरकारमा जाहेर गर्नु पर्दछ र श्री ५ को सरकारबाट त्यसको लागि मुकरर भएको अधिकारीबाट निर्णय गरिनेछ ।

- (२) उप-दफा (१) बमोजिम मुर भएको अधिकारीको निर्णयविरुद्ध श्री ५ को सरकारमा पुनरावेदन लाग्न सक्नेछ र सो विषय श्री ५ को सरकारको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

परिच्छेद-५

स्थानीय अधिकारीको सम्पत्तिबाहेक अन्य सम्पत्ति

१४. स्थानीय अधिकारीको सम्पत्तिबाहेक अन्य सम्पत्तिमा अधिकार प्रयोग गर्दा र क्षतिपूर्ति बारेको भै-भगडा :

- (१) दफा ८ को अधिकारको प्रयोग सोही दफाको खण्ड (घ) मा उल्लेख भएको सम्पत्तिमा गर्दा कुनै किसिमको बाधा अथवा रुकावट उत्पन्न भएमा सम्बन्धित अञ्चलाधिशले आफ्नो स्वविवेकमा चीफ इन्जिनियरले सो अधिकारको प्रयोग गर्न पाउने गरी आदेश दिन सक्नेछ ।
- (२) उप-दफा (१) बमोजिम आदेश भई सकेपछि पनि यदि कुनै व्यक्तिले चीफ इन्जिनियरका अधिकारको प्रयोगमा बाधा विरोध गरेमा वा कुनै व्यक्तिको सम्पत्तिमा निजले कुनै अधिकारको प्रयोग गर्दा सो व्यक्तिले सो अधिकारीलाई चाहिने सुविधा नदिएमा सो व्यक्तिले अपराध गरेको ठहरिनेछ ।
- (३) दफा ८ को खण्ड (घ) बमोजिम पाउन सक्ने क्षतिपूर्तिको रकमको अंकको औचित्यबारे कुनै भै-भगडा उत्पन्न भएमा चीफ इन्जिनियरले सो कुराको निर्णय गर्न सक्नेछ र सो निर्णयमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले सम्बन्धित अञ्चलाधीश कहाँ सो निर्णय भएको ७ दिनभित्र उजुर गर्न सक्नेछ ।
- (४) क्षतिपूर्ति रकम पाउने हकदार अथवा हकदारहरूले पाउने क्षतिपूर्ति रकमको अंकबारे कुनै भै-भगडा उत्पन्न भएमा चीफ इन्जिनियरले आफूले उचित ठहराएको अथवा उप-दफा (३) अन्तर्गत उचित ठहराएको रकम सम्बन्धित अञ्चल अदालतमा जम्मा गर्नेछ र ☐ अञ्चल अदालतले सो रकममा दावी गर्ने व्यक्तिहरूको हकको औचित्य ठहराई उचित अंशमा सो रकमको बाँडफाँड सम्बन्धित व्यक्तिहरूमा गरी दिनेछ ।
- (५) ☐ अञ्चल अदालतले उप-दफा (४) अन्तर्गत गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ । तर चीफ इन्जिनियरबाट क्षतिपूर्तिको रकम पाउने व्यक्तिबाट जम्मै अथवा आंशिक रकम पाउने कुनै व्यक्तिको कानूनी हकमाथि यस उप-दफाले कुनै प्रभाव पार्ने छैन ।

१५. स्थानीय अधिकारीको सम्पत्तिबाहेक अन्य सम्पत्तिबाट टेलिग्राफ लाइन वा लट्टा भिक्ने वा सार्ने :

- (१) यदि स्थानीय अधिकारीबाहेक अन्य कुनै व्यक्तिको स्वामित्व, नियन्त्रण अथवा रेखदेखमा रहेको सम्पत्ति माथि, मुनि, अथवा सँगसँगै चीफ इन्जिनियरले यस ऐन अन्तर्गत टेलिग्राफ लाइन अथवा

लड्डा जडान गरेको छ र सम्बन्धित व्यक्तिले सो सम्पत्तिको उपयोग गर्दा लड्डा वा वाइन वा अन्य कुनै उपकरण भिक्न वा सार्न माथिल्लो अथवा तल्लो तहमा राख्न अथवा त्यसको आकारमा परिवर्तन गराउन आवश्यक ठान्छ भने निजले चीफ इन्जिनियरबाट सो गराउन सक्नेछ । तर दफा ८ को खण्ड (घ) बमोजिम निजले क्षतिपूर्ति पाइसकेको भए त्यस्तो काम गराउन चाहेमा सो काममा लाग्ने रकम अथवा क्षतिपूर्तिको रकमको आधा, जुन थोरै छ, कटाई बाँकी पछि पाउने गरी चीफ इन्जिनियर कहाँ जम्मा गर्नुपर्छ ।

- (२) उप-दफा (१) बमोजिम गरेको आग्रहलाई चीफ इन्जिनियरले पूरा नगरेमा आग्रह गर्ने सो व्यक्तिले सम्बन्धित अञ्चलाधिश कहाँ टेलिग्राफ सार्न वा हटाउने आदेशका लागि निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (३) उप-दफा (२) मा लेखिएबमोजिम निवेदन पर्न आएमा सम्बन्धित अञ्चलाधिशले आफ्नो स्वविवेकले यस्तो निवेदनलाई अस्वीकार गर्न अथवा शर्त बेगर टेलिग्राफ लाइन वा पो सम्पत्तिको कुनै अर्को भागमा वा माथिल्लो अथवा तल्लो सतहमा सार्न वा त्यसको आकार बदल्ने आदेश दिन सक्नेछ र सो आदेश बमोजिम गर्नु सम्बन्धित अधिकारीको कर्तव्य हुनेछ ।

परिच्छेद-६

सबै सम्पत्ति सम्बन्धी

१६. टेलिग्राफ सञ्चारमा बाधा पुऱ्याउने रुख ढाल्ने :

- (१) टेलिग्राफ लाइननिर भएको कुनै रुख वा विरुवाले गर्दा टेलिग्राफ सञ्चारमा बाधा पर्न गएको छ अथवा बाधा पर्ने सम्भावना देखिएको छ भने सम्बन्धित अञ्चलाधिशले चीफ इन्जिनियरको अनुरोधमा त्यस्ता रुख वा विरुवा त्यस ठाउँबाट हटाउन आदेश दिन सक्नेछ ।
- (२) टेलिग्राफ लाइन जडान गर्नुभन्दा पहिलेदेखि नै भएको रुखलाई उप-दफा (१) बमोजिम हटाउँदा सम्बन्धित अञ्चलाधिशले चीफ इन्जिनियरको अनुरोधमा त्यस्ता रुख वा विरुवा त्यस ठाउँबाट हटाउन आदेश दिन सक्नेछ ।

१७. यो ऐन लागू हुनुभन्दा अघि जडान गरिएका टेलिग्राफ लाइन र लड्डाबारे : यो ऐन लागू हुनुभन्दा अघि कुनै पनि सम्पत्तिमा जडान गरिएका (कुनै पनि टेलिग्राफ लाइन वा लड्डा) श्री ५ को सरकारको रेखदेख अथवा नियन्त्रणमा रहेको टेलिग्राफ लाइन वा लड्डा यसै ऐन अन्तर्गत जडान गरिएको मानिनेछ ।

१८. कानूनले पाएको हकको प्रयोग गर्दा टेलिग्राफको हानि नोक्सानी हुने वा टेलिग्राफ सञ्चार रोकिन जाने सम्भावना हुँदा सम्बन्धित व्यक्तिले अगावै सूचना दिनुपर्ने :

- (१) कुनै व्यक्तिले कुनै पनि सम्पत्तिमा कानूनले दिएको अख्तियारीको प्रयोग गर्न खोज्दा यस ऐन अन्तर्गत राखिएको टेलिग्राफ लाइन वा लड्डाको हानि नोक्सानी हुने अथवा टेलिग्राफ सञ्चार रोकिन जाने सम्भावना देखिएमा निजले यस्तो कानूनी हक प्रयोग गर्नुभन्दा घटीमा १ महिना अगावै सो कुराको लिखित सूचना चीफ इन्जिनियर अथवा सो अधिकारीबाट यसबारे अधिकार प्राप्त टेलिग्राफ अधिकृतलाई दिनुपर्छ ।

- (२) उप-दफा (१) को उल्लंघन गरी कुनै व्यक्तिले पनि सम्पत्तिको उपयोग गर्दा टेलिग्राफल लाइन वा लट्टामा हानि नोक्सानी हुने सम्भावना भएमा अथवा टेलिग्राफ सञ्चारमा बाधा पर्न गएमा अथवा बाधा पर्ने भएमा सम्बन्धित अञ्चलाधिशले चीफ इन्जिनियरको अनुरोधमा सो व्यक्तिलाई सो सम्पत्तिको उपयोग गर्ने आदेश दिएको मितिबाट एक महिनासम्म गर्न नपाउने आदेश दिन सक्नेछ र सम्बन्धित अञ्चलाधिशले टेलिग्राफको हानि नोक्सानी नहुन दिन र टेलिग्राफको सञ्चारमा कुनै पनि बाधा नपुऱ्याउन दिन आफ्नो स्वविवेकले कारवाही गर्न सक्नेछ ।
- (३) व्यक्तिगत चोटपटकको खतरा अथवा अन्य व्यक्तिलाई त्यस्तै किसिमको अवश्यम्भावी खतराको परिस्थितिमा कुनै व्यक्तिले कुनै सम्पत्तिमा कानूनी हकको प्रयोग गर्दा निजले उप-दफा (१) बमोजिम गरेको सम्भनेछ ।

तर निजले आफ्ना कानून हकको प्रयोग गर्दा परिस्थितिअनुसार यथासम्भव अगावै सूचना दिनुपर्छ । यस प्रकारको खतराको स्थितिको सामना गर्दा निजले अगावै सूचना दिन असम्भव भएमा निजले आफ्नो कानूनी हकको प्रयोग गरी सकेपछि तुरुन्तै सो कुराको सूचना चीफ इन्जिनियर अथवा सो अधिकारीबाट अख्तियारी पाएका अधिकृतलाई दिनुपर्छ ।

परिच्छेद-७

दण्ड सजाय

१९. लाइसेन्स बेगर टेलिग्राफ जडान गरेमा, चलाएमा वा रेखदेख गरेमा हुने :
 - (१) दफा ३ अथवा त्यस अन्तर्गत बनेका नियमको बर्खिलाप कुनै व्यक्तिले नेपाल अधिराज्यभित्र टेलिग्राफ जडान गर्ने, चलाउने वा रेखदेखसम्बन्धी काम गरेमा निजलाई एक वर्षसम्म कैद वा ने. रु. १००० एक हजार जरिवाना वा दुवै सजाय हुन सक्नेछ ।
 - (२) कुनै पनि व्यक्तिले यस दफा अन्तर्गत वायरलेस टेलिग्राफसम्बन्धी अभियोग गरेमा निजलाई जुनसुकै बखत गिरफ्तार गर्न सकिन्छ । तर सो अपराधमा जमानत लाग्न सक्नेछ ।
 - (३) यो दफाअन्तर्गत अपराध गरेको व्यक्तिलाई सम्बन्धित अदालतले सजाय दिनुभन्दा अगावै सो अपराधसँग सम्बन्ध भएको टेलिग्राफको कुनै अंश वा जम्मैलाई ५ को सरकारले जफत गर्ने आदेश दिन सक्नेछ ।
२०. लाइसेन्सको शर्त भङ्ग गरेमा हुने : दफा ३ अन्तर्गत लाइसेन्स प्राप्त व्यक्तिले लाइसेन्सको कुनै शर्त भङ्ग गरेमा निजलाई ने.रु. १००० । एकहजारसम्म जरिवाना हुन सक्नेछ र शर्त भङ्ग गरी राखेको प्रत्येक सप्ताहका लागि ने.रु. ५००। पाँचसयसम्म जरिवाना हुन सक्नेछ ।
२१. अधिकार प्राप्त नभएका टेलिग्राफ प्रयोग गरे बापत हुने सजाय : कुनै टेलिग्राफको जडान नियन्त्रण र रेखदेख यस ऐनअनुसार भएको छैन भन्ने कुरा थाहा छँदाछँदै वा थाहा हुने कारण छँदाछँदै कुनै व्यक्तिले यस्तो टेलिग्राफबाट खबर लिने वा दिने वा यस्तो किसिमको काम गरेमा वा त्यस्ता टेलिग्राफलाई खबर ट्रान्समिट गरेमा वा त्यसबाट आएको कुनै खबर स्वीकार गरेर लिएमा निजलाई ने.रु. ५०। पचासम्म जरिवाना हुन सक्नेछ ।

२२. रेल्वे भूमिमा टेलिग्राफ जडान गर्दा विरोध गरेमा : कुनै रेल्वे अधिकृतले दफा ५ मा उल्लेख भएका शर्तहरू पालन नगरेमा वा त्यसको लापरवाही गरेमा सो गरेको अवधिभरको प्रत्येक दिनको लागि श्री ५ को सरकारबाट निजलाई ने.रु. १०००।- एकहजार सम्म जरिवाना हुन सक्नेछ ।
२३. सिगनल रूपमा अनाधिकार प्रवेश गरेमा वा टेलिग्राफ कार्यालय अतिक्रमण गरेमा वा बाधा पुऱ्याएमा : देहायमा लेखिएका कुनै पनि काम गर्ने व्यक्तिलार्थ ने.रु. ५०० पाँचसयसम्म जरिवाना हुन सक्नेछ :
- (क) अधिकारवाला व्यक्तिको अनुमति बेगर श्री ५ को सरकार अथवा यस ऐन अन्तर्गत लाइसेन्स प्राप्त व्यक्तिको टेलिग्राफ कार्यालयको सिगनल रुमभित्र प्रवेश गरेमा,
 - (ख) टेलिग्राफ कार्यालयको क्याम्पमा लगाएको प्रवेश गर्न मनाही गरिएको बारभित्र पसेमा,
 - (ग) टेलिग्राफ कार्यालयको अधिकृत वा कर्मचारीले अनुरोध गर्दा गर्दै पनि सिगनल रुम वा क्याम्प बाहिर गएमा,
 - (घ) जानीजानी टेलिग्राफ कार्यालयमा अधिकृत वा कर्मचारिको काममा बाधा पुऱ्याएमा ।
२४. खबरको व्यहोरा गैरकानूनी तरिकाबाट बुझ्न खोजेमा : कुनै व्यक्तिले दफा २३ मा लेखिएका गैरकानूनी तरिकाबाट कुनै खबरको व्यहोरा बुझ्ने प्रयास गरेमा सोही दफामा उल्लेखित जरिवानाका अतिरिक्त १ वर्षसम्म कैदको सजाय पनि हुन सक्नेछ ।
२५. जानीजानी टेलिग्राफको हानि नोक्सानी गर्ने वा गर्न खोजेमा : कुनै व्यक्तिले जानीजानी देहायका कुनै पनि काम गरेमा निजलाई ३ वर्षसम्म कैद वा ने.रु. १०००।- एक हजारसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुन सक्नेछ :
- (क) खबरको ट्रान्समिशन वा डेलिभरीमा बाधा वा रुकावट पुऱ्याउन खोजेमा,
 - (ख) खबरलाई अन्तरविरुद्ध (इन्टरसेप्ट) गर्ने नियत गरेमा वा खबरको व्यहोरा बुझ्न खोजेमा,
 - (ग) कुनै ब्याट्री, मेशीन, टेलिग्राफ लाइन, लड्डा वा टेलिग्राफसम्बन्धी अरु कुनै चिजलाई चलाउने, दुरुपयोग गर्ने, सार्ने वा हानि नोक्सानी गर्ने काम गरेमा ।
६. टेलिग्राफ लाइन वा लड्डामा हानि नोक्सानी अथवा बाधा पुऱ्याए बातप : दफा २५ मा उल्लेख नभएको कुनै पनि अवस्थामा यदि कुनै व्यक्तिले कुनै पनि सम्पत्तिको उपयोग गर्दा जानीजानी अथवा लापरवाहीले यस ऐन बमोजिम कुनै सम्पत्तिमा राखिएका टेलिग्राफ लाइन अथवा लड्डाको हानि नोक्सानी गरेमा त्यसको मर्मत गर्दा लाग्ने खर्च निजले चीफ इन्जिनियरलाई बुझाउनु पर्छ । यस किसिमको हानि नोक्सानीले गर्दा टेलिग्राफ सञ्चारमा बाधा पर्न गएमा सो व्यक्तिलाई ने.रु. १०००।- एक हजारसम्म जरिवाना पनि हुन सक्नेछ ।
- तर दफा १८ को उप-दफा (१) बमोजिम काम गर्दा कुनै हानि नोक्सानी भएमा अथवा टेलिग्राफ सञ्चारमा कुनै किसिमको बाधा पर्न गएमा यो दफा लागू हुने छैन ।
२७. टेलिग्राफ कर्मचारी वा अन्य कर्मचारीले खबर चोर्ने, गैर कानूनी तवरबाट खबर रोक्ने वा खबरको व्यहोरा बिगारे वापत : टेलिग्राफ कार्यालय वा कार्यालयको रूपमा प्रयोग गरिएको कुनै कार्यालयसित सम्बन्ध भएको टेलिग्राफ अधिकृत वा अरु कुनै व्यक्तिले देहायको कुनै काम गरेमा निजलाई ३ वर्षसम्म कैद वा ने.रु. १०००।- एकहजारसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुन सक्नेछ ।

- (क) आफूले ट्रान्समिसन अथवा डेलीभरीका लागि पाएको खबर जानीजानी गायब गरेमा वा खबरको व्यहोरा बिगारेमा वा खबर रोकर राखेमा,
- (ख) श्री ५ को सरकारको आदेश अथवा सरकारबाट अखितयारी पाएका अधिकृतको आदेश बेगर टेलिग्राफ कर्मचारीले जानीजानी अथवा लापरवाहीले खबर ट्रान्समिट नगरेमा वा खबर अन्तरविरुद्ध (इण्टरसेप्ट) गरेमा वा खबर पठाउन सुस्ती ढिलाई गरेमा वा कुनै खबरको जम्मा अथवा आंशिक व्यहोराको अखितयारी प्राप्त नभएको कुनै व्यक्तिलाई बताएमा,
- (ग) टेलिग्राफ सन्देशको अर्थ नचाहिने व्यक्तिलाई भनेमा ।
२८. **टेलिग्राफ कर्मचारीले महसूल बेगर धोखा गरी खबर पठाए बापत** : कुनै टेलिग्राफ कर्मचारीले तोकिएको महसूल बेगर श्री ५ को सरकार अथवा लाइसेन्स प्राप्त व्यक्तिसित धोखा गरी टेलिग्राफद्वारा कुनै खबर पठाएमा निजलाई ३ वर्षसम्म कैद वा ने.रु. १०००/- एक हजारसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुन सक्नेछ ।
२९. **दुराचरण** : कुनै टेलिग्राफ अधिकृत वा टेलिग्राफ कार्यालयसित सम्बन्धित कुनै व्यक्तिले रक्सी खाँदा वा लापरवाही वा अन्य कुनै किसिमको दुराचरण गर्दा खबरको ट्रान्समिसन अथवा डेलिभरीमा विलम्ब अथवा बाधा हुन गएमा निजलाई ३ महिनासम्म कैद वा ने.रु. १००/- एकसयसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुन सक्नेछ ।
३०. **जाली खबर पठाएमा हुने** : कुनै व्यक्तिले जानीजानी वा भुझा खबर पठाएमा वा पठाउन लगाएमा निजलाई ३ वर्षसम्म कैद वा ने.रु. १०००/- एक हजारसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुन सक्नेछ ।
३१. **गल्तीले बाँडेको खबर रोके बापत** : कसैले पाउनु पर्ने खबर गल्तीले अन्य व्यक्तिलाई बाँडिएमा र त्यस व्यक्तिले जानीजानी त्यस खबरलाई रोक्ने, लुकाउने वा चोर्ने, काम गर्दा अथवा टेलिग्राफ अधिकृतले सो खबर पाउनु पर्ने व्यक्तिलाई निजले बुझाई दिनुभन्दा निजले सो मान्न अस्वीकार गरेमा निजलाई २ वर्षसम्म कैद वा ने.रु. ५००/- पाँचसय जरिवाना वा दुवै सजाय हुन सक्नेछ ।
३२. **अपराध गर्ने प्रयत्न गरे बापत** : कुनै व्यक्तिले यस ऐन अन्तर्गत सजाय हुने अपराध गर्ने प्रयत्न गरेमा निजलाई सो अपराधको सम्बन्धमा उल्लेख भए बमोजिमको सजाय हुन सक्नेछ ।

परिच्छेद-८

विविध

३३. **टेलिग्राफसित बराबर हूल हुज्जत भइरहेको ठाउँमा अतिरिक्त प्रहरी खटाउने अधिकार** :
- (१) श्री ५ को सरकारको विचारमा कुनै ठाउँमा बराबर यस्तो कार्य हुन्छ जसले गर्दा टेलिग्राफलाई हानि नोक्सानी भएको अथवा हुने सम्भावना छ भन्ने श्री ५ को सरकारलाई लागेमा त्यस्तो कार्य रोक्न सो ठाउँमा आवश्यक सम्भएको अवधिसम्म अतिरिक्त प्रहरी खटाउन सक्नेछ ।
- (२) उप-दफा (१) बमोजिम खटिएका अतिरिक्त प्रहरीका खर्च सो ठाउँका निवासीहरूले बेहोर्नु पर्छ र श्री ५ को सरकारको आदेश बमोजिम सम्बन्धित अञ्चलाधिशले व्यक्तिल विशेषको आयस्ता विचार गरी सो खर्चको रकम तिनीहरूबाट असूल उपर गर्न सक्नेछ ।

(३) उप-दफा (२) अन्तर्गतको रकम सम्बन्धित अञ्चलाधिकाको आदेश बमोजिम सम्बन्धित व्यक्तिहरूको चल सम्पत्ति बिक्री गरेर पनि असुल उपचर गर्न सक्नेछ ।

(४) यस दफाका लागि श्री ५ को सरकारले लिखित आदेशद्वारा कुनै क्षेत्रको विस्तार तोक्न सक्नेछ ।

३४. नियम बनाउने अधिकार :

(१) यो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न श्री ५ को सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

(२) उप-दफा (१) को सवैसामान्यतामा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपारी ती नियमहरूमा देहायको व्यवस्था गर्न सकिनेछ :-

- (क) विभिन्न प्रकारको खबर आदानप्रदान र सो सम्बन्धी कार्यविधि निर्धारित गर्ने,
- (ख) खबर आदानप्रदान वा डेलिभरी गर्दा लाग्ने महसूल र अन्य दस्तुरहरू तोक्ने र सो सम्बन्धी अन्य शर्त र बन्देज निर्धारित गर्ने,
- (ग) महसूल र अन्य दस्तुरहरू असुल गर्ने विभिन्न तरिका निश्चित गर्ने,
- (घ) खबरको आदानप्रदान हुँदा अनुचित तवरले खबर दिने वा प्राप्त गर्ने वा खबरलाई अनधिकृत रूपले प्रकाशित गर्नबाट रोक्नको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- (ङ) टेलिग्राफ अधिकृतको अधिन वा नियन्त्रणमा रहेको टेलिग्राफ वा अन्य लिखतहरू सुरक्षित राख्ने,
- (च) टेलिग्राफ अधिकृतका नियन्त्रणमा रहेको टेलिग्राफ वा अन्य लिखतहरूको निरीक्षण गर्दा तिर्नुपर्ने दस्तुर तोक्ने ।
- (छ) टेलिग्राफको प्रयोग गर्दाको दस्तुर र तत्सम्बन्धी क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्ने,
- (ज) नेपाल अधिराज्य र अरु विदेशी राष्ट्रका बीचमा भएको व्यवस्था बमोजिम तथा इण्टरन्यासनल टेलिकम्युनिकेशन युनियन (अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन संघ) को कन्भेनसन बमोजिम अन्तर्राष्ट्रिय खबरको आदानप्रदान र सो सम्बन्धी महसूलको व्यवस्था गर्ने र त्यस सम्बन्धमा अरु शर्त र बन्देज निर्धारित गर्ने,
- (झ) टेलिग्राफ अधिकृतहरूको काम कर्तव्य र अधिकार तोक्ने र
- (ञ) यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वित गर्न अन्य आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।

संशोधन र खारेजी : यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमसँग बाभिने जाति प्रचलित नेपाल कानून खारेज भएको वा अवस्थानुसार यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमसँग मिल्नेगरी संशोधित भएको मानिनेछ ।

स्रोत:

लालमोहर र प्रकाशन मिति

२०१९/१२/३०

लालमोहर र प्रकाशन मिति

संशोधन गर्ने ऐन

१. केही नेपाल कानून (संशोधन र पुनः व्यवस्थापन)

ऐन, २०२०

२०२०/११/१६

२. टेलिकम्युनिकेशन (संशोधन)

ऐन, २०२२

२०२२/५/६

अनुसूची : ७

स्थानीय टेलिफोन नियमावली, वि.सं. २०२२

टेलिकम्यूनिकेशन्स ऐन, २०१९ को दफा ३४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी श्री ५ को सरकारले निम्नलिखित नियमहरू बनाएको छ :

परिच्छेद- १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (१) यी नियमहरूको नाम 'स्थानीय टेलिफोन नियमावली, २०२२' रहेको छ ।
- (२) यो नियमावली श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिएको क्षेत्रमा सोही सूचनामा तोकिएको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।□

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यो नियमावलीमा :

- (क) 'कनेक्सन' भन्नाले अटोमेटिक अथवा सी.बी. अथवा म्याग्नेटो टेलिफोन लाइनमा जडान गरिएको टेलिफोन कनेक्सन सम्झनुपर्छ,
- (ख) 'कल' भन्नाले टेलिफोनमा एकपटक कुरा गरेकोलाई सम्झनुपर्छ,
- (ग) 'ट्रङ्कल' भन्नाले तोकिएको स्थानीय क्षेत्र बाहिरको कलालाई सम्झनुपर्छ ,
- (घ) 'मेन कनेक्सन' भन्नाले मुख्य टेलिफोन सेटलाई सम्झनुपर्छ ,
- (ङ) 'एक्सटेन्सन कनेक्सन' भन्नाले मेन कनेक्सनसँग जोडिएको कनेक्सनलाई सम्झनुपर्छ ।
- (च) 'पटके कनेक्सन' भन्नाले मेन कनेक्सनसँग जोडिएको कनेक्सनलाई सम्झनु पर्छ ,
- (छ) 'अस्थायी कनेक्सन' भन्नाले एक महिनाभन्दा बढी एक वर्षसम्मको अवधिको लागि लिएको कनेक्सनलाई सम्झनुपर्छ,
- (ज) 'ग्राहक' भन्नाले नियम ३ बमोजिम टेलिफोनको कनेक्सन पाउने व्यक्ति सम्झनुपर्छ,
- (ञ) 'स्थानीय टेलिफोन कार्यालय' भन्नाले नियम १ को उप-नियम (२) अन्तर्गत निकालिएको सूचनामा तोकिएको क्षेत्रको टेलिफोन कार्यालय सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद-२

टेलिफोन वितरण जडान खर्चसम्बन्धी व्यवस्था

३. दरखास्त दिनुपर्ने : टेलिफोन कनेक्सन लिन चाहने व्यक्तिले निम्न लिखित कुराहरू खुलाई स्थानीय टेलिफोन कार्यालयमा दरखास्त दिनु पर्दछ :

- (क) ग्राहकको पूरा नाम, थर, वतन (घरको ब्लक नम्बर भए सो समेत),
- (ख) कनेक्सन स्थायी, अस्थायी वा पटके,

(ग) चीफ इन्जिनियरले तोकिएको अन्य कुराहरू।

□४. टेलिफोन वितरण गर्ने र नामसारी गर्ने अधिकार :

- (१) नियम ३ बमोजिम दरखास्त दिने व्यक्तिलाई टेलिफोन कनेक्सन दिने नदिने भन्ने कुराको निर्णय गर्ने अधिकार चीफ इन्जिनियर वा निजले अधिकार दिएको स्थानीय टेलिफोन कार्यालयको सम्बन्धित अधिकृतहरूलाई हुनेछ।
- (२) कुनै ग्राहकको नाम रहेको टेलिफोन निज ग्राहक मरी वा अन्य कुनै कारणले नामसारी गर्नुपर्ने भई नामसारी गरिपाउने हकवाला वा अन्य कुनै सम्बन्धित व्यक्तिको निवेदन स्थानीय टेलिफोन कार्यालयमा पर्न आएमा आवश्यक सबै कुरा बुझ्न ७ दिनको म्याद दिई स्थानीय पत्र-पत्रिकामा सूचना प्रकाशित गर्नुपर्नेछ। यसरी म्यादभित्र पर्न आएको उजुरीहरूमाथि विचार गरी टेलिफोन नामसारी गर्ने नगर्ने भन्ने कुराको निर्णय चीफ इन्जिनियर वा निजले अधिकार दिएको स्थानीय टेलिफोन कार्यालयको सम्बन्धित अधिकृतलाई हुनेछ।
- (३) उप-नियम (२) मा जुनसुकै कुरा देखिएको भएता पनि अधिराज्यस्थित विदेशी नियोगका कुनै अधिकृतका नाममा नामसारी गर्नुपर्ने भएमा वा कुनै ग्राहकको नाम रहेको टेलिफोन कुनै व्यक्तिले आफ्नो नाममा नामसारी गरिपाउन निज ग्राहकको लिखित मन्जुरी सहितको निवेदन दिन आएमा चीफ इन्जिनियर वा निजले अधिकार दिएको स्थानीय टेलिफोन कार्यालयको सम्बन्धित अधिकृतले स्थानीय पत्र-पत्रिकामा सूचना प्रकाशित नगरिकन पनि नामसारी गरिदिन सक्नेछ।

५. टेलिफोन सेट वापत धरौटी राख्ने : पटकै वा अस्थायी कनेक्सन लिन चाहने ग्राहकले टेलिफोन सेट र लाइटनिङ्ग एरेष्टरको निमित्त चाहिने रुपियाँ स्थानीय टेलिफोन कार्यालयमा धरौटी राख्नुपर्दछ।

६. धरौटी फिर्ता पाउने :

- (१) पटकै वा अस्थायी कनेक्सन काटिएपछि सेट र एरेष्टर फिर्ता बुझाउन ल्याएमा धरौटी राखेको रुपियाँ रु. ३१- तीन कट्टा गरी बाँकी रुपियाँ फिर्ता दिइनेछ।
- (२) सेट अथवा एरेष्टर नोक्सानी भउको रहेछ भने मर्मत गर्न सकिने अवस्थाको भए हानी नोक्सानी भएको पाटपूर्जाको दाम धरौटीबाट कट्टा गरिनेछ र मर्मत गर्न सकिने अवस्थाको नभएमा सेट र एरेष्टर कुनै पनि फिर्ता नलिई सो वापत रहेको धरौटी नेपाल राष्ट्र बैंक दाखिला गरिनेछ।
- (३) सेट र एरेष्टरबाहेक ग्राहकको घर बलेसीभित्र लागेको अरु सामान फिर्ता लिइनेछ छैन।

७. ग्राहकले टेलिफोन जडान र सार्न खर्च व्यहोर्न पर्ने :

- (१) ग्राहक कहाँ टेलिफोन जडान गर्दा प्रत्येक स्थायी वा अस्थायी वा पटकै कनेक्सनको रु. ३०१- तीस जडान खर्च लाग्नेछ।
- (२) कुनै ग्राहक कहाँ जडान भइरहेको टेलिफोन एक घरबाट अर्को घरमा सार्न खोजेमा रु. १५१- पन्ध्र सार्ने खर्च लाग्नेछ।
- (३) कुनै ग्राहक कहाँ जडान भइरहेको टेलिफोन ग्राहकको सोही घरभित्र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सार्न परेमा रु. ५१- पाँच सार्ने खर्च लाग्नेछ।

□(४) नियम ४ को उप-नियम (२) वा (३) बमोजिम नामसारी हुने भएमा यस्तो नामसारी वापत रु. ३०।- तीस लाग्नेछ ।

८. **कम्पाउण्ड भित्र प्राइवेट एक्सचेञ्ज राख्न पाउने** : ग्राहकले आफ्नो प्राइवेट एक्सचेञ्ज वाडैबाट आफ्ना घरभित्र अथवा आफ्नो घरको कम्पाउण्ड भित्र आफूले नै भोग चलन गरिरहेको घर भए सो घरसम्म मात्र प्राइवेट एक्सचेञ्जको लाइन राख्न पाउनेछ ।

९. **जडान खर्च** :

(१) टेलिफोन जडान गर्दा श्री ५ को सरकारतर्फबाट खर्च गरी मालसामान जडान गरिदिनेछ । घरको बलेसीभित्र लाग्ने मालसामान ग्राहकले आफ्नो तर्फबाट राख्न चाहेमा टेलिफोनका इन्जिनियरले सिफारिश गरे बमोजिम टेलिफोन सेट र मालसामान राख्न दिइनेछ ।

(२) ग्राहकले घर बलेसीभित्रको मालसामान पनि स्थानीय टेलिफोन कार्यालयबाट नै पाउँ भनेर श्रेस्ताबाट मालको मोल खुलेकोमा सोही बमोजिम र मोल नखुलेकोमा स्थानीय टेलिफोन कार्यालयका सम्बन्धित इन्जिनियरले तोकिए अनुसार मोल लिइनेछ ।

१०. **मोल फिर्ता गर्ने** : कुनै ग्राहकले स्थानीय टेलिफोन कार्यालयबाट टेलिफोन सेट र लाइटनिङ्ग एरेष्ट खरिद गरेको रहेछ भने सो ग्राहकको टेलिफोन कनेक्सन काटिएपछि उक्त सेट र एरेष्टर फिर्ता गर्न ल्याएमा सो सेट वा लाइटनिङ्ग एरेष्टर स्थानीय टेलिफोन कार्यालयका सम्बन्धित इन्जिनियरले जाँची लिन हुने नबिग्रेको ठहराएमा ग्राहकले जति मोलमा खरीद गरेको थियो सो मोलबाट स्थानीय टेलिफोन कार्यालयका सम्बन्धित इन्जिनियरले तोकिएको डिप्रिसिएशन चार्ज कट्टा गरी बाँकी मोल फिर्ता गर्न हुन्छ ।

११. **मर्मत दस्तुर** : ग्राहकको बलेसीभित्र कुनै किसिमको मर्मत गर्नुपर्ने भएमा त्यसको लिखित सूचना स्थानीय टेलिफोन कार्यालयमा दिनुपर्छ र त्यसको सूचना प्राप्त भएपछि स्थानीय टेलिफोन कार्यालयका सम्बन्धित इन्जिनियरले यथाशीघ्र मिस्त्री कालिगढ खटाई नगदी फाँटलाई जनाउ दिनुपर्छ । मर्मत गरेको दस्तुर रुपियाँ ४।- चार लाग्नेछ । सो दस्तुर मासिक महसुल बुझाउँदा साथै बुझाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-३

टेलिफोन महसुल दर

□१२. **टेलिफोन महसुल दर** : निम्नलिखित किसिमको टेलिफोनलाई देहायका दरले मासिक महसुल लाग्नेछ :-

(१) **स्थायी कनेक्सनको दर** :

(क) मेन कनेक्सनको पहिलो एकसय कलसम्मकोलाई रु. चालीस	४०।-
त्यसपछि प्रत्येक कलको बीस पैसा	-।२०
(ख) एक्सटेन्सन कनेक्सनको :	
भित्री साधारण सेटको रु. पच्चीस	२५।-
बाहिरी साधारण सेटको रु. तीस	३०।-

भित्री आई.सी.एफ. सेटको रु. पच्चीस	२५।-
बाहिरी आर्य.सी.एफ.सेटको रु. बत्तीस	३५।-
(ग) दुई सकेटको रु. चार	४।-
(घ) दुईभन्दा बढी सकेट लगाएमा प्रत्येक बढी सकेटको रु. दुई	२।-
(२) अस्थायी कनेक्सनको दर :	
(क) मेन कनेक्सनको पहिलो एकसय कल सम्मलाई रु. चौवन्न	५४।-
त्यसपछि प्रत्येक कलको बीस पैसा	-।२०
(ख) एक्सटेन्सन कनेक्सनको :	
भित्री साधारण सेटको रु. तीस	३०।-
बाहिरी साधारण सेटको रु. बत्तीस	३२।-
भित्री आई.सी.एफ. सेटको रु. एकतीस	३१।-
बाहिरी आई.सी.एफ. सेटको रु. पैतीस	३५।-
(ग) दुई सकेटको रु. पाँच	५।-
(घ) दुईभन्दा बढी सकेट लगाएमा प्रत्येक बढी सकेटको दुई रुपियाँ पचास पैसा	२।५०
(३) पटके कनेक्सनको दर :	
(क) मेन कनेक्सनमा पहिलो एकसय कल सम्मलाई रु. अस्सी	८०।-
त्यसपछि प्रत्येक कलको बीस पैसा	-।२०
(ख) एक्सटेन्सन कनेक्सनको :	
भित्री साधारण सेटको रु. छपन्न	५६।-
बाहिरी साधारण सेटको रु. एकसट्ठी	६१।-
भित्री आई.सी.एफ. सेटको रु. साठी	६०।-
बाहिरी आई.सी.एफ. सेटको रु. पैसट्ठी	६५।-
(ग) दुई सकेटको रु. तेह्र	१३।-
(घ) दुईभन्दा बढी सकेट लगाएमा प्रत्येक बढी सकेटको छ रुपियाँ पचास पैसा	६।५०
(ङ) पटके कनेक्सन लिई राखेको ग्राहक एक महिना भुक्तान भएपछि पनि अरु थप समय सोही कनेक्सन चालू राख्न चाहेमा प्रत्येक थप दिन १ को देहाय बमोजिमको महसुल लाग्नेछ :	
मेन कनेक्सनको तीन रुपियाँ पचास पैसा	३।५०
एक्सटेन्सन कनेक्सनको :	
भित्री साधारण सेटको दुई रुपियाँ पचास पैसा	२।५०
बाहिरी साधारण सेटको तीन रुपियाँ	३।-
भित्री आई.सी.एफ.सेटको दुई रुपियाँ अस्सी पैसा	२।८०
बाहिरी आई.सी.एफ. सेटको तीन रुपियाँ पचास पैसा	३।५०
(च) दुई सकेटको रु.एक	१।-
(छ) दुईभन्दा बढी सकेट लगाएमा प्रत्येक सकेटको पचास पैसा	-।५०

स्पष्टीकरण :

- (१) माथि खण्ड (१), (२), र (३) को कुनै मेन कनेक्सनसँग एक्सटेन्सन कनेक्सन जोडिएमा यस्तो मेल कनेक्सनलाई पनि सोही खण्डको एक्सटेन्सन कनेक्सन सरह मानिनेछ र यस्तो मेन कनेक्सनको महसुल पनि एक्सटेन्सन कनेक्सन जोडिएपछि सोही खण्डको एक्सटेन्सन कनेक्सनलाई लाग्ने जति मात्र लाग्नेछ ।
- (२) माथि खण्ड (१), (२) र (३) को हुने मेन कनेक्सनमा कल मिटर नलागेको भए जतिसुकै कल भएपनि माथि खण्ड खण्डमा तोकिए बमोजिमको निश्चित महसुल मात्र लाग्नेछ । प्रत्येक कलको महसुल लाग्ने छैन ।
- (३) सरकारी सुविधा पाउनेलाई पब्लिकको मेन कनेक्सनबाट एक्सटेन्सन कनेक्सन दिइएमा सो एक्सटेन्सनलाई पनि मेन कनेक्सन सरह पहिलो १०० कलसम्म मिनाहा गरी दिई एक्सटेन्सन र मेन कनेक्सनसमेत २०० कलभन्दा बढी हुन गएमा मात्र मेन कनेक्सनवालासित यस नियमावली बमोजिम प्रत्येक बढी कलको थप महसुल लिइनेछ ।
- (४) प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्ड : कुनै ग्राहकले आफू कहाँ प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्ड खडा गरी स्थानीय एक्सचेन्जको लाइनलाई जकसन लाइन बनाई काम लिने स्वीकृति टूलिकम्यूनिकेशन विभागबाट पाएमा प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्डको छुट्टै निम्न प्रकारका थप मासिक महसुल लाग्नेछ :
 - (१) २५ लाइनसम्मको प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्डको रु. पच्चीस २५।-
 - (२) २५ लाइनदेखि ५० लाइनसम्मको प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्डको रु. पैंतीस ३५।-
 - (३) ५० लाइनदेखि बढी जतिसुकै लाइनको प्राइभेट एक्सचेन्ज बोर्डको रु. पचास ५०।-

स्पष्टीकरण : कल मिटर लागेको एक्सचेन्जको सम्बन्धमा एक्सटेन्सनको महसुल तत्सम्बन्धी साविक मेन कनेक्सनमा लागेको जम्मा महसुल माथि थप गरी सो साविक कनेक्सनवालासित लिइनेछ ।

☐ १३. **महसुलको सहूलियत :**

- (१) सरकारी खर्चमा टेलिफोन राख्न पाएका व्यक्तिलाई पब्लिक कनेक्सन लिनेलाई लाने महसुलको सयकडा २५ पच्चीस मात्र लाग्नेछ ।

तर टेलिफोनकै काम चलाउनको लागि टेलिफोन व्यवस्थासम्बन्धी व्यक्ति कहाँ जडान भएका सर्भिस कनेक्सनको कुनै किसिमको महसुल लाग्ने छैन ।

- (२) प्रत्येक स्थानीय पत्रपत्रिकालाई सो पत्रपत्रिकाको प्रकाशन कायम रहेसम्मको निमित्त एउटा र प्रत्येक स्थानीय न्यूज एजेन्सीलाई औपचारिक ढङ्गले प्रकाशनसम्बन्धी खबरको काम गरेसम्मको निमित्त एउटा टेलिफोनसम्म पब्लिक कनेक्सन लिनेलाई लाग्ने महसुलको सयकडा ८० (असी) मात्र लाग्ने गरी जडान गर्न सकिन्छ ।

१४. पब्लिक कलको दर : कुनै पब्लिक कार्यालयमा रहेको स्थानीय टेलिफोनबाट कुनै स्थानीय अर्को टेलिफोनमा कुरा गरेमा एक पटक कुरा गर्दा बीस पैसाको दरले महसुल लाग्नेछ ।

१५. ☐.....

१६. ☐.....

-
- ☐ स्थानीय टेलिफोन (संशोधन) नियमहरू, २०२३ द्वारा संशोधित ।
☐ स्थानीय टेलिफोन (दोस्रो संशोधन) नियमावली, २०२५ द्वारा संशोधित ।
☐ टेलिकम्यूनिकेशन (अन्तर देशीय) नियमावली, २०२३ द्वारा खारेज ।

परिच्छेद-४

विविध

१७. महसुल बुझाउने मिति र विवरण :

१) टेलिफोन जडान भई चालू भएको मिति जनाई सम्बन्धित इन्जिनियरबाट लगत लिई सो लगत बमोजिम जुन मितिबाट टेलिफोन चलेको हो सो मितिदेखि महसुल लिनेगरी हरेक महिनाको २२ गतेसम्ममा बीचमा एक महिना बाँकी रहेको महिनाभन्दा एक महिना अगाडिको महसुल उदाहरण : बैशाख महिनाको महसुल आषाढ महिनाको २२ गतेसम्ममा बुझ्नु बुझाउनु पर्दछ ।

तर माथि जेसुकै लेखिएको भए तापनि कल मिटर नलागेको टेलिफोनको महसुल पेशकीको रुपमा (उदाहरण : बैशाख महिनाको महसुल बैशाख महिनाको २२ गतेसम्ममा) बुझ्नु बुझाउनु पर्दछ ।

(२) हरेक ग्राहकको टेलिफोन कल मिटरको रिडिङसहित सबै किसिमको चार्जहरूको विवरण राख्नको लागि टेलिफोन कार्यालयले विवरण पत्रको चलन (कार्ड सिष्टम) गर्नेछ ।

(३) उप-नियम (२) बमोजिमको विवरणपत्र वापत स्थानीय टेलिफोन कार्यालयले वर्ष १ को एक पटक रु. -२५ पैसा दस्तुर लिई प्रत्येक ग्राहकलाई सो विवरणपत्र एक प्रति दिनेछ । कुनै कारणले सो विवरणपत्र हराए वा नासिएमा सो कारणसहितको दरखास्त परेमा प्रत्येक विवरणपत्रको रु. ११- एक लिई अर्को विवरणपत्र दिइनेछ ।

१८. **जरिवाना** : महिनाको २२ गतेसम्म नबुझाई त्यस महिनाको मसान्तसम्ममा बुझाउन ल्याएमा दिनको रु. ११- एकको दरले जरिवाना लाग्नेछ । त्यस महिनाको मसान्तसम्ममा पनि महसुल नबुझाएमा त्यस्ता ग्राहकको नाउँमा रहेको टेलिफोन लाइन काटिनेछ ।

१९. **कनेक्सन काटिने** : महसुल जरिवाना नबुझाई कनेक्सन काटिएमा सो कनेक्सन काटिएको १५ दिनभित्र थामीपाउँ भनी ग्राहकको निवेदन पर्न आउमा अवस्था विचार गरी चीफ इन्जिनियरले ग्राहकलाई महसुल र जरिवाना तिर्न लगाउने गरी जडान खर्च नलिने गरी थामिदिन सक्नेछ ।

२०. **महसुल असुल गर्ने** : नियम १८ बमोजिम नबुझाए वापत काटिएको टेलिफोन कनेक्सनको ग्राहकसँग बाँकी रहेको महसुल र जरिवाना निजले नबुझाएमा स्थानीय टेलिफोन कार्यालयले सो रकम सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्नेछ ।

२१. **खारेजी** : काठमाडौं उपत्यका अटोमेटिक (स्थानीय) टेलिफोन नियमावली, २०२२ र समय-समयमा त्यसमा भएका संशोधनसमेत खारेज गरिएको छ ।

टिप्पणी : केही नेपाल कानून (संशोधन) ऐन, २०२४ द्वारा 'अफिस' को सट्टा 'कार्यालय' राखी रुपान्तर गरिएको छ ।

स्रोत:

संशोधन

टेलिकम्यूनिकेशन (अन्तरदेशीय) नियमावली,

स्थानीय टेलिफोन (संशोधन) नियमहरू,

स्थानीय टेलिफोन (दोस्रो संशोधन) नियमावली,

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति

२०२३ २०२२/११/१९

२०२३ २०२३/४/३१

२०२५ २०२५/४/१९

अनुसूची : ८

टेलिकम्यूनिकेशन्स (अन्तर्देशीय) नियमावली, वि.सं. २०२३

टेलिकम्यूनिकेशन्स ऐन, २०१९ को दफा ३४ ले दिएको अधिकार र त्यस सम्बन्धमा प्राप्त अरु सबै अधिकारहरू प्रयोग गरी श्री ५ को सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ :

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (१) यो नियमहरूको नाम 'टेलिकम्यूनिकेशन्स (अन्तर्देशीय) नियमावली, २०२३' रहेको छ ।
- (२) यो नियमावली तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यी नियमहरूमा :

- (क) 'ऐन' भन्नाले टेलिकम्यूनिकेशन्स ऐन, २०१९ सम्भन्धित,
- (ख) 'टेलिग्राफ खबर' भन्नाले आकाशवाणी र टेलिफोन खबरसमेतलाई सम्भन्धित,
- (ग) 'इन्जिनियर इन्चार्ज' भन्नाले श्री ५ को सरकारको टेलिग्राफ कार्यालयको इन्जिनियर इन्चार्ज सम्भन्धित,
- (घ) 'टेलिग्राफ कार्यालय' भन्नाले श्री ५ को सरकारको टेलिकम्यूनिकेशन्स विभाग अन्तर्गतको आकाशवाणी र टेलिफोन कार्यालय सम्भन्धित,
- (ङ) 'तोकिएको दर' भन्नाले आर्थिक ऐन वा यी नियमहरू वा सो अन्तर्गतको सूचनामा तोकिएको महसुल दर सम्भन्धित,
- (च) 'एस.भी.एच' खबर भन्नाले जल, स्थल वा हवाई खतरासम्बन्धी खबर वा सुरक्षासम्बन्धी खबर सम्भन्धित,
- (छ) 'सर्भिस खबर' भन्नाले अन्तर्देशीय टेलिकम्यूनिकेशन्सको कामकाजको सम्बन्धमा श्री ५ को सरकारको टेलिकम्यूनिकेशन्स विभाग र टेलिफोन र आकाशवाणी कार्यालयहरूको कार्यलयमा विभागीय काम कारवाही सम्बन्धमा आदानप्रदान हुने खबर सम्भन्धित,
- (ज) 'सरकारी खबर' भन्नाले श्री ५ को सरकारको कुनै कार्यालय वा अड्डाबाट सरकारी काम काज सम्बन्धमा पठाउने खबर सम्भन्धित,
- (झ) 'सार्वजनिक खबर' भन्नाले कुनै व्यक्तिले आफ्नो निजी काम कुराको सम्बन्धमा आदानप्रदान गर्ने खबर सम्भन्धित,
- (ञ) 'प्रेस खबर' भन्नाले राजनीति, व्यापार, मौसम, खेलकूद र अन्य सार्वजनिक महत्वका घटनाहरू सम्बन्धित अखबारमा छापिने वा रेडियोमा प्रचार गरिने खबर सम्भन्धित,
- (ट) 'ट्रंक कल' भन्नाले तोकिएको स्थानीय क्षेत्र बाहिरको कललाई सम्भन्धित ।

परिच्छेद-२

खबरको आदानप्रदान र खबरका किसिमहरू

३. टेलिग्राफ खबर पठाउँदा पुऱ्याउनुपर्ने रीत :

- (क) टेलिग्राफ कार्यालयबाट प्राप्त हुने फाराममा वा सो बमोजिमको ढाँचा मिल्दो फाराममा खबर देवनागरी लिपि वा अंग्रेजी भाषामा लेखिएको हुनु पर्दछ । तर सरकारी खबरको हमा कोड खबर पनि स्वीकार गरिनेछ ।
- (ख) खबर लेख्ने फारामहरूमा बुझिने गरी चलान गरिने आवश्यक कुराहरू मात्र स्पष्ट रूपले लेखिएको हुनु पर्दछ र ठेगाना मात्र लेखिएको खबर लिइने छैन,
- (ग) खबर लेख्ने फारामको तल्लो भागमा टेलिग्राफ खबर पठाउनेको दस्तखत सहितको पूरा नाम, ठेगाना स्पष्ट लेखिएको हुनु पर्दछ ।

४. छोटकरी ठेगानाको रजिष्ट्रेशन :

- (१) टेलिग्राफ खबरहरू छोटकरी ठेगानामा प्राप्त गर्न इच्छुक व्यक्तिले टेलिग्राफ कार्यालयमा नियम ५ बमोजिमको दस्तूर साथ राखी रीतपूर्वकको दरखास्त दिनु पर्दछ ।
- (२) यस्तो छोटकरी ठेगाना दश अक्षरमा नबढाई एक शब्द मात्र हुनुपर्दछ र यस्तो छोटकरी ठेगानाको साथमा खबर पाउने टेलिग्राफ कार्यालयको नाम मात्र लेखिएको हुनुपर्दछ ।
- (३) उप-नियम (१) बमोजिमको दरखास्त परेपछि छोटकरी ठेगाना टेलिग्राफ कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन गरिनेछ । तर देहायको छोटकरी ठेगाना भने रजिष्ट्रेशन गरिने छैन :-
 - (क) व्यक्तिको नाम, संख्या, दर्जा, देश, जिल्ला, शहर र मुख्यमुख्य सडकहरूको नाम,
 - (ख) पहिले रजिष्टर भइसकेको कुनै छोटकरी ठेगानासँग मिल्ने किसिमको अर्को छोटकरी ठेगाना,
 - (ग) खबर वितरण गर्ने सम्बन्धित वडाभन्दा बाहिरका ठाउँहरूको निमित्त भएमा ।

५. रजिष्ट्रेशन दस्तूर : नियम ४ बमोजिम छोटकरी ठेगाना रजिष्ट्रेशन गर्दा देहाय बमोजिमको दस्तूर लाग्नेछ :

- (१) तीन महिनासम्मलाई रु. १५।-
- (२) तीन महिनाभन्दा बढी तर नौ महिनासम्मलाई रु. २५।-
- (३) छ महिनाभन्दा बढी तर नौ महिनासम्मलाई रु. ३५।-
- (४) नौ महिनाभन्दा बढी तर एक वर्षसम्मलाई रु. ४५।-

६. छोटकरी ठेगाना हेरफेर गर्दा गर्नुपर्ने :

- (१) रजिष्ट्रेशनको म्याद भुक्तान नहुँदै रजिष्टर भएको छोटकरी ठेगाना बदल्नु परेमा वा सोही छोटकरी ठेगानालाई टेलिग्राफ कार्यालयमा सार्न परेमा पहिले रजिष्टर गर्ने टेलिग्राफ कार्यालयमा रु. ५।- दस्तूर साथ निवेदन दिनु पर्दछ ।
- (२) उप-दफ (१) बमोजिम निवेदन परी सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयबाट रजिष्टर गरेकोमा यसरी बदलिएको वा सारिएको छोटकरी ठेगानाको अवधि पहिले रजिष्टर भएको बाँकी अवधिसम्मको लागि मात्र कायम रहनेछ ।
- (३) पहिले रजिष्टर गर्ने टेलिग्राफ कार्यालयको वडाभित्र पर्ने एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा ठेगाना मात्र

सारुं परेमा त्यसको लिखित सूचना उक्त कार्यालयमा दिए पुग्छ र उप-नियम (१) बमोजिम बढी दस्तुर बुझाउनु पर्ने छैन ।

७. **महसुल लाग्ने खबरहरू** : टेलिग्राफ खबरको किसिम, ठेगाना, खबरको व्यहोरा, खबर पठाउने व्यक्तिको नाम र निजको ठेगाना भए तयसमा समेत महसुल लाग्नेछ ।
८. **महसुल नलाग्ने खबरहरू** : टेलिग्राफ खबरको देहायका कुराहरूमा महसुल लाग्ने छैन :
 - (क) टेलिग्राफ कार्यालयबाट फाराममा भरिने खबर पठाउने टेलिग्राफ कार्यालयको नाम, खबर संख्या लागेको महसुल अंक खबर दर्ता गरेको र खबर चलाएको मिति र समय र
 - (ख) फारामको तल्लो भागमा भएको खबर पठाउने व्यक्तिको दस्तखत र ठेगाना इत्यादि ।
९. **टेलिग्राफ खबरमा लाग्ने महसुल उपर गर्ने** : टेलिग्राफ खबरमा लाग्ने महसुल देहाय बमोजिम असुल उपर गरिनेछ :
 - (क) खबर देवनागरीमा लेखिएकोमा प्रत्येक अक्षर, अंक विराम चिह्नको तोकिएको दरले जम्मा जम्मी हिसाबले,
 - (ख) खबर अंग्रेजीमा लेखिएकोमा प्रत्येक शब्द, अंक र विराम चिह्नको तोकिएको दरले जम्मा जम्मीको हिसाबले तर प्रत्येक शब्द १५ अक्षरभन्दा बढी हुन हुँदैन र १५ अक्षरभन्दा बढीको भएमा प्रत्येक बढी १५ अक्षरसम्मको एक बढी शब्दको हिसाबले ।
१०. **टेलिग्राफ खबरको किसिम** : साधारणतः टेलिग्राफ खबर देहायका किसिमका हुनेछ :
 - (क) एस.भी. एच. खबर पठाउँदा खबर फाराममा एस.भी.एच. भन्ने स्पष्ट जनाई खबर पठाउने अधिकारी वा व्यक्तिले दस्तखत गरेको हुनु पर्दछ । यो खबरको महसुल सार्वजनिक खबर (साधारण) बमोजिम लाग्नेछ । एस.भी.एच. खबर प्राप्त गर्ने कार्यालयले खबर प्राप्त हुनासाथ सम्बन्धित व्यक्तिलाई बुझाउनु पर्नेछ ।
 - (ख) सर्भिस खबर : सर्भिस खबरको महसुल लाग्ने छैन तर खबर आदानप्रदान गर्ने कार्यालयहरूले चि. लगत राख्नुपर्दछ । सर्भिस खबरहरू देहायका किसिमका हुनेछन्:
 - (१) इमर्जेन्सी : टेलिग्राफ यन्त्र चालू राख्न तुरुन्तै व्यवस्था मिलाउने सम्बन्धमा चीफ इन्जिनियर, इन्जिनियर इन्चार्ज, सम्बन्धित कार्यालयका मुख्य प्राविधिज्ञ र ड्यूटी अपरेटरले मात्र इमर्जेन्सी सर्भिस खबर आपसमा आदानप्रदान गर्न सक्नेछन् ।
 - (२) जरुरी र साधारण : जरुरी र साधारण सर्भिस खबर चीफ इन्जिनियर, इन्जिनियर इन्चार्ज र अड्डा प्रमुखहरूले मात्र आपसमा टेलिकम्प्युनिकेशनमा प्रशासन सम्बन्धमा आदानप्रदान गर्न सक्नेछन् ।
 - (ग) सरकारी खबर सरकारी खबर जरुरी र साधारण दुई प्रकारका हुनेछन् ।
 - (घ) सार्वजनिक खबर र प्रेस खबर : यी खबरहरू पनि साधारण र जरुरी दुई प्रकारमा विभाजित गरिएका छन् ।
११. **खबर पठाउने क्रम** :
 - (१) चलान गर्ने प्राप्त टेलिग्राफ खबरहरू टेलिग्राफ कार्यालयद्वारा देहाय बमोजिम क्रमानुसार चलाउने छन् । जरुरी र साधारण खबरहरू पठाउँदा दर्ता गरिएको सिलसिलेवार नम्बर अनुसार पठाउनुपर्दछ ।

प्रत्येक खबर चलाई सकेपछि खबर फाराममा खबर चलाउने अपरेटरले दस्तखत गर्नुपर्दछ :

- (१) यस.भी.एच.खबर,
 - (२) इमर्जेन्सी सर्भिस खबर,
 - (३) जरूरी सरकारी खबर,
 - (४) जरूरी सर्भिस खबर,
 - (५) जरूरी सार्वजनिक खबर र जरूरी प्रेस खबर,
 - (६) साधारण सरकारी खबर
 - (७) साधारण सार्वजनिक खबर, साधारण प्रेस खबर, र
 - (८) साधारण सर्भिस खबर ।
- (२) टेलिग्राफ खबरहरू प्राप्त भएपछि टेलिग्राफ कार्यालयले आकाशवाणी वा टेलिफोन जेको निमित्त खबर प्राप्त भएको भए पनि यी दुई मध्ये जुन लागू छ र जसबाट पठाउँदा सो खबर चाँडो पुग्छ सोही मार्गद्वारा पठाउनुपर्छ ।

१२. **खबरको दर्ता र विवरण :**

- (१) टेलिग्राफ खबरहरू प्रत्येक दिनको बिहान ६ बजेदेखि बेलुकी ८ बजेसम्म दर्ता गरिने छन् र प्राप्त भएका खबरहरू मध्ये साधारण खबरहरू बिहान ६ बजेदेखि बेलुका ६ बजेसम्म र जरूरी खबरहरू बिहान ५ बजेदेखि बेलुका १० बजेसम्ममा वितरण गरिनेछन् ।
- (२) काठमाडौँ टेलिग्राफ कार्यालयको दुर्ग कोश वरिपरि पाटन र भादगाउँ कार्यालयको डेढ कोश वरिपरि र अन्य ठाउँमा टेलिग्राफ कार्यालयको एक कोश वरिपरिका इलाका भित्र सम्बन्धित कार्यालयबाट खबर वितरण गरिनेछ ।
- (३) टेलिग्राफ कार्यालयबाट उप-नियम (२) मा उल्लिखित क्षेत्र बाहिर पर्ने अरु ठाउँका खबरको हकमा सो क्षेत्रभित्र पर्ने ठाउँमा हुलाक अड्डा छ भने टेलिग्राफ कार्यालयले सो खबर सोही हुलाक अड्डालाई बुझाईदिनुपर्छ र सो कुलाक अड्डाले पनि बुझिलिई वितरणको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । सो क्षेत्रभित्र हुलाक अड्डा नभएमा आफूना क्षेत्रदेखि बाहिर पर्ने ठाउँको खबर वितरण गरिने छैन टेलिग्राफ कार्यालयमै राखिनेछ र सम्बन्धित व्यक्ति वा निजको कोही मानिस लिन आएमा निजलाई दिइनेछ ।
- (४) जसको नाम, ठेगानामा टेलिग्राफ खबर आएको हो सोही व्यक्तिलार्थ अथवा निजको घरको कुनै व्यक्तिलाई खबर बाँड्ने कार्यालयले सो खबर बुझाउनु पर्दछ । तर अड्डा, होटेल, हुलाक, व्यापारी इत्यादिका नाउँमा खबर आएको भए सो ठाउँहरूको कागज पत्र दर्ता गर्ने वा बुझिलिने व्यक्तिलाई बुझाए पनि हुन्छ ।
- (५) टेलिग्राफ खबरहरू प्राप्त हुनासाथ वितरण गर्ने र गराउने व्यवस्था मिलाउने कर्तव्य टेलिग्राफ कार्यालयका प्रत्येक कर्मचारीको हुनेछ ।

१३. **खबर वितरण नभएमा गर्ने :** कुनै टेलिग्राफ खबर समयमा वितरण नभएमा वा हुन नसकेमा सो बुझाउन जाने व्यक्तिलाई बुझाउन नसकेको कारण लिखितरूपमा खुलाई लिई टेलिग्राफ कार्यालयले खबर पठाउने व्यक्तिलार्थ सो व्यहोराको सूचना दिनुपर्छ । यस्तो बुझाउन नसकिएको खबर र नियम १२ को उपनियम

- (३) बमोजिम टेलिग्राफ कार्यालयमै राखिने खबरहरू ३० दिनपछि सम्म पनि वितरण हुन नसकेमा सो कार्यालयले यस्तो खबरहरू सडाईदिए हुन्छ ।
१४. **ढिलाई दस्तुर :** श्री ५ को सरकारका अड्डहरू बन्द रहने सर्वजनिक बिदाको दिनमा दर्ता गर्न ल्याएका प्रत्येक खबरहरूमा रु. १।- को दरले ढिलाइ दस्तुर लाग्नेछ । तर यस्तो बिदाको दिनबाहेक अरु पड्डा लाग्ने दिन अड्डाको समयभन्दा अघि वा पछि जहिले गर्दा गर्न ल्याए पनि ढिलाई दस्तुर लाग्नेछैन ।
१५. **खबरहरू फिर्ता गर्ने :**
- (१) प्राप्त भएका टेलिग्राफ खबरहरू दर्ता गर्ने टेलिग्राफ कार्यालयले पठाउनु पर्ने कार्यालयमा पठाई नसक्तै सम्बन्धित व्यक्तिले लिखित निवेदन गरेमा दर्ता भएको खबर फिर्ता गरिनेछ र त्यस्तो निवेदन दिँदा कुनै किसिमको दस्तुर लाग्नेछैन ।
- (२) उप-नियम (१) बमोजिम फिर्ता भएको टेलिग्राफ खबर चलाउनको निमित्त असुल भएको महसुलबाट रु. १।२५ कट्टी गरी बाँकी सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता गरिनेछ । त्यसतो असुल भएको महसुल रु. १।२५ भन्दा कम भएमा असुल भएको महसुलको आधी कट्टी गरी बाँकी आधि सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता गरिनेछ ।
१६. **खबर बुझाउने र खबरको नक्कल दिने :**
- (१) टेलिग्राफ खबर प्राप्त गर्ने कार्यालयले एक प्रति नक्कल राखी एक खामबन्दी गरी ठेगानावाला व्यक्तिलाई बुझाइदिनु पर्छ ।
- (२) टेलिग्राफ खबरको सक्कलका नक्कल वा नक्कलको नक्कल खबर पठाउने व्यक्ति वा निजका प्रतिनिधिले रीतपूर्वकको दरखास्त दिई माग गरेमा सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयले दिन हुन्छ र त्यसको निमित्त सो व्यक्तिबाट त्यस्तो प्रत्येक नक्कलको रु. १।- दस्तुर लगाइए असरल गर्नुपर्छ ।
- (३) उप-नियम (२) बमोजिम नक्कल दिने कार्यालयले दिएको नक्कलमा कार्यालयको निस्सा लगाई दिई दस्तुर दिएको भरपाई समेत नक्कल लिने व्यक्तिलाई दिनुपर्छ ।
१७. **टेलिग्राफ खबरको प्रकाशनमा प्रतिबन्ध :** श्री ५ को सरकारको अधिकार प्राप्त पदाधिकारीको लिखित आदेश बिना कुनै टेलिग्राफ कार्यालय वा सो कार्यालयको कर्मचारीले कुनै टेलिग्राफ खबरलाई अनधिकृत व्यक्तिहरूको जानकारीमा ल्याउने गरी प्रकाश गर्न, देखाउन वा बताउन हुँदैन ।
१८. **श्री ५ को सरकारको जवाफदेही नहुने :** श्री ५ को सरकारको कर्मचारीहरूको लापरवाही वा बदनियतले टेलिग्राफ खबर समयमा बुझाउन ढिला वा नबुझाइएबाट भएका हानी नोक्सानीका हकमा बाहेक अन्य किसिमबाट भएको हानी नोक्सानीमा टेलिग्राफ कार्यालय जवाफदेही हुनेछैन ।

परिच्छेद-३

अधिक ठेगाना खबर, प्रेस खबर

१९. **धेरै (मल्टिपल) ठेगाना भएको खबर :**
- (१) एकै टेलिग्राफ कार्यालयलाई एकभन्दा बढी ठेगानामा बाँडिने गरी एकै किसिमको खबर पठाउने व्यक्तिले आफूले पठाएको खबरमा धेरै ठेगाना भएको खबर भन्ने जनाई पठाउनु हुन्छ ।

(२) उप-नियम (१) बमोजिम धेरै ठेगाना भएको खबरको महसुलको हिसाब गर्दा सबै ठेगानाहरू, सो खबर र पठाउनेको नाम समेत सबै जम्मा गरी तोकिएको दरले असुल गरिनेछ। यस्तो खबर देवनागरीमा १५० एकसय पचास अक्षर र अंग्रेजीमा ५० शब्द सम्मको भएमा तोकिएको दरमा थप रु. १।२० एक रुपियाँ बीसपैसा र सोभन्दा बढी अक्षर अथवा शब्द भएमा प्रत्येक बढी एक सय पचास देवनागरी अक्षर वा पचास अंग्रेजी शब्दसम्मको निमित्त थप रु-१।९० नब्बे पैसा बढी महसुल समेत लाग्नेछ। जरुरी र साधारण दुवै किसिमको धेरै ठेगाना भएको खबरमा पनि हुन आउने अनुपातले महसुल लिइनेछ।

२०. **प्रेस खबर पठाउन पाउने सहूलियत :**

- (१) प्रेस खबर पठाउन पाउने सहूलियत प्राप्त गर्ने इच्छुक समाचार पत्र-पत्रिका सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनले टेलिग्राफ कार्यालयमा चीफ इन्जिनियरद्वारा तोकिएको ढाँचा र शर्तबमोजिम गरी रु. १।- को टिकट टाँसी निवेदन गर्नुपर्छ।
- (२) यो नियमबमोजिम पाउने सहूलियत समाचार पत्र-पत्रिका सम्वाद समिति र रेडियो स्टेशनलाई मात्र प्राप्त हुनेछ।
- (३) उप-नियम (१) बमोजिम परेको दरखास्तमा आवश्यक जाँचबुझ गरी स्वीकृति दिन हुने भए सो दरखास्तवालालाई प्रेस खबर पठाउन पाउने गरी स्वीकृति दिइनेछ र त्यस्तो स्वीकृति प्राप्त गर्ने समाचार पत्र-पत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनको नाममा अधिकार पत्र टेलिग्राफ कार्यालयले दिनेछ।

२१. **प्रेस खबरसम्बन्धी अधिकार पत्र रद्द हुने :**

- (१) नियम २० बमोजिम सहूलियत पाएको कुनै समाचार पत्र-पत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनको प्रतिनिधिले प्रेस खबर सम्बन्धी कुनै शर्त वा व्यवस्थाको उल्लंघन गरेमा चीफ इन्जिनियरले यस्तो अधिकारपत्र जुनसुकै समयमा पनि रद्द गर्न सक्नेछ।
- (२) समाचार पत्र-पत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनको जुन प्रतिनिधिको नाममा अधिकारपत्र दिइएको छ सो प्रतिनिधिले सो समाचार पत्र-पत्रिका, सम्वाद समिति रेडियो स्टेशनलाई छोडेमा सो समाचार पत्र-पत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनले तीन दिनभित्र सो कुराको सूचना टेलिग्राफ अधिकृतलाई अधिकारपत्र फिर्ता बुझाउनु पर्दछ र सो व्यक्तिको नामा भई राखेको अधिकारपत्र उद्द गरिनेछ।

२२. **प्रेस खबर पठाउँदाको सम्बन्धमा :**

- (१) प्रेस खबर पठाउन सहूलियत प्राप्त प्रतिनिधिले वा सम्वाद समितिले प्रेस खबर फाराममा आफूले पाएको अधिकारपत्रको नम्बर र प्रेस खबर अधिकारपत्रमा जनाइएको समाचार, पत्रपत्रिका सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनको नाम लेख्नु पर्छ। व्यक्तिको नाम सम्बोधन गरिएको खबरलाई प्रेस खबर सहूलियत प्राप्त हुनेछैन।
- (२) प्रेस खबर पठाउन पाउने सहूलियत प्राप्त प्रतिनिधिले खबर दर्ता गराउँदा आफ्नो अधिकारपत्र देखाउनुपर्छ।
- (३) प्रेस खबर देवनागरी वा अंग्रेजीमा लेखिएको हुनुपर्छ।

(४) प्रेस खबरमा समाचार पत्रपत्रिकामा छान्ने वा रेडियोद्वारा प्रचार गराइने खबरबाहेक छपाउने वा प्रचार गराउने सम्बन्धमा कुनै कुराको निर्देशन दिनुपर्ने भएमा सो समेत समावेश गर्न हुन्छ ।

तर त्यस्तो निर्देशन देवनागरीमा भए साठी अक्षर र अंग्रेजीमा भए बीस शब्दभन्दा बढी हुनुहुँदैन । सो निर्देशन खबरको छुट्टै प्रकरण (प्यारा) गरी शुरुमा वा आखिरमा कोष्ठभित्र राखिएको हुनुपर्दछ । महसुल हिसाब गर्दा कोष्ठको समेत हिसाब गरिनेछ ।

(५) प्रेस खबरमा विज्ञापन समावेश गर्नु हुँदैन र यी नियमहरूको प्रतिकूल प्राप्त हुन आएका प्रेस खबरहरू सार्वजनिक खबर सरह महसूल लगाई चलान गरिनेछ ।

परिच्छेद-४

महसूल

२३. महसूल : नेपाल अधिराज्यभित्र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा टेलिग्राफ खबर पठाउँदा देहाय बमोजिमको महसूल लाग्नेछ :

सार्वजनिक खबर	साधारण	जरुरी
(क) सार्वजनिक खबर		
पहिलो तीन अक्षर, अंक र विराम चिह्नसम्मको	रु. १।५०	रु. ३।-
प्रत्येक थप अक्षर, अंक र विराम चिह्नको	रु. ०।०५	रु. ०।१०
(ख) अंग्रेजीमा		
पहिलो दश शब्द र अंक र विराम चिह्नसम्मको	रु. १।७५	रु. ३।५०
प्रत्येक थप शब्द, अंक र विराम चिह्नको	रु. ०।१५	रु. ०।३०
प्रेस खबर		
(क) देवनागरीमा		
पहिलो पचास अक्षर, अंक र विराम चिह्नसम्मको	रु. ०।५०	रु. १।-
प्रत्येक थप पाँच शब्द, अंक र विराम चिह्नसम्मको	रु. ०।०५	रु. ०।१०
(ख) अंग्रेजीमा		
पहिलो पचास शब्द, अंक र विराम चिह्नसम्मको	रु. १।७५	रु. ३।५०
प्रत्येक थप पाँच शब्द, अंक र विराम चिह्नसम्मको	रु. ०।१५	रु. ०।३०

२४. धरौटी राख्नुपर्ने :

(१) आफ्नो नाममा आउने कुनै वा सबै किसिमका टेलिग्राफ खबरको महसुल आफैले बुझाउने इच्छागर्ने व्यक्ति वा संस्थाले सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयमा रीतपूर्वकको दरखास्त दिई रु. २००।- धरौटी राख्नुपर्नेछ ।

(२) उप-नियम (१) बमोजिम राखिएको धरौटीबाट रु. २०।- बाँकी रहन नआएसम्म प्रत्येक खबरको महसूल कट्टा गरिनेछ र उक्त रु. २०।- सम्म बाँकी छँदै पुनः रु. २००।- धरौटी पुर्‍याएमा पुनः रु. २०।- बाँकी हुन नआएसम्म खबर निजलाई बुझाइनेछ ।

- (३) उप-नियम (१) वा (२) बमोजिम जुन टेलिग्राफ कार्यालयमा धरौटी राखिएको छ सो कार्यालयले खबर दर्ता गर्ने कार्यालयलाई धरौटीको अंक रु. २०।- बाँकी रहन आउनुभन्दा अगावै सूचना दिनेछ।

तर कुन बखतमा कति धरौटी बाँकी रहन गएकोछ भन्ने हिसाब गरी समयमा धरौटी रु. २००।- पुऱ्याउनु ग्राहकको कर्तव्य हुनेछ।

- (४) यसरी धरौटी राखी खबर प्राप्त गर्न प्रबन्ध भएकोमा खबर दर्ता गर्ने कार्यालयले नियमानुसार लाग्ने महसुलको हिसाब गरी प्रत्येक त्यस्तो खबरमा थप रु. -।२५ पच्चीस पैसाको दरले बढी महसुल लगाइ धरौटीबाट कट्टा गरी असुल राखिनेछ।

२५. **रसिद अधकट्टी दिनुपर्ने** : खबर दर्ता गर्न टेलिग्राफ कार्यालयले खबर दर्ता गराउने व्यक्तिलाई खबरको संख्या, किसिम, शब्द, अक्षर, अंक बिराम चिह्नको संख्या, दर्ता गरेको मिति, समय र लागेको महसूल अंकसमेत जनाई दस्तखत गरी अधकट्टी रसिद दिनु पर्दछ।

२६. **खबर स्वीकार नगरिने अवस्था** : टेलिग्राफ खबरहरू देहायको अवस्थामा स्वीकार गरिने छैनन :

- (क) कुनै सार्वजनिक वा सरकारी खबरहरू अंग्रेजीमा लेखिएको मा शब्द अंक र बिराम चिह्न गरी एकसयभन्दा बढी संख्याको भएमा वा
(ख) सार्वजनिक वा सरकारी खबरहरू देवनागरीमा लेखिएकोमा अक्षर, अंक र बिराम चिह्न गरी तीनसयभन्दा बढी संख्याको भएमा वा
(ग) प्रेस खबर अंग्रेजीमा लेखिएकोमा शब्द, अंक र बिराम चिह्न गरी दुई सयभन्दा बढी संख्याको भएमा वा
(घ) प्रेस खबर देवनागरीमा लेखिएकोमा अक्षर, अंक र बिराम चिह्न गरी छ सयभन्दा बढी संख्याको भएमा।

परिच्छेद-५

ट्रंकल कलको क्रम र महसूल

२७. **आफ्नो निजी टेलिफोनबाट ट्रंकल गर्न चाहनेले धरौटी राख्नुपर्ने**:

- (१) आफ्नो टेलिफोनबाट ट्रंकल गर्न चाहने स्थानीय टेलिफोनका ग्राहकले सम्बन्धित स्थानीय टेलिग्राफ कार्यालयमा दरखास्त दिई रु. २००।- धरौटी राख्नु पर्दछ।
(२) उप-नियम (१) बमोजिम धरौटी रहेको रुपियाँ मध्येबाट ट्रंकलको महसूल कट्टा लगदैं लैजाँदा रु. २०।- बाँकी रहन नआएसम्म कुरा गर्न दिइनेछ र धरौटी अंक रु. २०।- बीसभन्दा घटी हुन आएपछि ग्राहकले धरौटी बाँकी रहन आएको छ भन्ने हिसाब गर्ने र सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयमा आई बुझ्ने कर्तव्य सम्बन्धित ग्राहकको हुनेछ।

२८. **टेलिग्राफ कार्यालयबाट ट्रंकल गर्न सकिने** : ट्रंकल गर्न चाहने व्यक्तिले यस नियम बमोजिम लाग्ने महसूल बुझाई टेलिग्राफ कार्यालयबाट पनि ट्रंकल गर्न पाउँछ।

२९. **ट्रंकल : ट्रंकल देहायका किसिमका हुनेछन् :**

(क) एस.भी.एच.कल : यस्तो कल बुक गर्दा बुक गर्नेले कुन किसिमको खतरा वा सुरक्षा सम्बन्धित खबर हो त्यसको विवरण टेलिग्राफ कार्यालयलाई दिनुपर्नेछ र यस्तो कलको महसूल सार्वजनिक (साधारण) बमोजिम लाग्नेछ । भुट्टा विवरण पेश गरी सो कलको सहूलियत प्राप्त गरेको ठहर्न आएमा कल बुक गर्ने व्यक्तिबाट जरुरी सार्वजनिक कलको दोब्बर महसूल असुल गरिनेछ ।

(ख) सर्भिस कल : सर्भिस कलको महसूल लाग्दैन । तर कुरा गराउने कार्यालयहरूले लगतसम्म राख्नु पर्दछ । सर्भिस कलहरू देहायका किसिमका हुनेछन् :

(१) इमर्जेन्सी सर्भिस कल : टेलिग्राफ यन्त्र चालू राख्न तुरुन्त व्यवस्था भिकाउने सम्बन्धमा चीफ इन्जिनियर, इन्जिनियर इन्चार्ज, सम्बन्धित कार्यालयका मुख्य प्राविधिक र डिप्युटी अपरेटरले मात्र आपसमा कुरा गर्दा ।

(२) जरुरी सर्भिस कल र साधारण सर्भिस कल : चीफ इन्जिनियर, इन्जिनियर इन्चार्ज र अड्डाका प्रमुखहरू वा निजहरूबाट यससम्बन्धी अधिकार प्राप्त गरेका कर्मचारीहरूले मात्र आपसमा टेलिकम्यूनिकेशन्स सम्बन्धी गर्ने कलहरू ।

(ग) सरकारी कल र सार्वजनिक कल : यी कलहरू साधारण र जरुरी दुई प्रकारका हुनेछन् ।

३०. **ट्रंकलको क्रम :** ट्रंकलबाट कुरा गराउँदा कल बुक भएको सिलसिलेवार नम्बरको क्रमानुसार देहाय बमोजिमको क्रममा गराउनु पर्दछ :

(क) एस.भी.एच.कल,

(ख) इमर्जेन्सी सर्भिस कल,

(ग) जरुरी सरकारी कल,

(घ) जरुरी सर्भिस कल,

(ङ) जरुरी सार्वजनिक कल,

(च) साधारण सरकारी कल,

(छ) साधारण सार्वजनिक कल र

(ज) साधारण सर्भिस कल ।

३१. **ट्रंकलको समय : साधारण :** टेलिग्राफमा कुरा गर्ने समय ९ मिनेटको हुनेछ । सो भन्दा बढी समय कुरा गर्न चाहेमा दुबैतर्फ कुरा गर्न चाहने अरु कुनै व्यक्ति नभएमा वा आदानप्रदान हुने खबर बाँकी नरहेमा मात्र दिइनेछ । तर इमर्जेन्सी सर्भिसको कलको हकमा आवश्यकता अनुसार बढी समयको लागि पनि कुरा गर्न दिइनेछ ।

३२. **ट्रंकलको महसूल :**

(१) देशभित्रको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा ट्रंकल गर्दाको महसूल सम्बन्धित व्यक्तिहरूको कुरा भएदेखि समाप्त भए गरेसम्मको अवधिको हिसाब गरी देहाय बमोजिम दिइनेछ :

प्रत्येक तीन मिनेटसम्मको (१) साधारण रु. ५।-

(२) जरुरी रु. १०।-

- (२) आफ्नो निजी टेलिफोनबाट ट्रंकल गरेमा उप-नियम (१) मा तोकिएको महसूलमा प्रत्येक कलको थप रु. -१२५ का दरले बढी महसूल लाग्नेछ ।
- (३) कुरा गराउने टेलिग्राफ कार्यालयले कुरा गर्ने व्यक्तिलाई कलको संख्या, किसिम, कुरा गरेको मिति, जम्मा कुरा भएको समय र लिइएको महसूलको अंक जनाई दस्तखत गरी अधट्टी रसिद दिइनेछ ।
- (४) ट्रंकल भइरहेको समयमा यन्त्रको गडबडीले गर्दा बीचबीचमा कुरा नबुझिने भएमा कुरा गराउने गडबडी भएको पनि कलबुकमा जनाउनुपर्छ । कुरा भएको जम्मा समयको हिसाब गर्दा त्यस्तो गडबडीभई कुरा नबुझिएको जम्मा समय कट्टा गरी बाँकी समयको महसूल लिइनेछ ।
- (५) कलबुक गर्ने टेलिफोनको गल्ती नम्बर दिएको रहेछ भने कनेक्शन दिएपछि कुरा नगरे पनि तीन मिनेटको महसूल लाग्नेछ । तर गल्ती भएको थाहा पाउने वित्तिकै सोही टेलिफोन एक्स्चेन्जको अर्को नम्बरमा सो कल सारिएमा प्रहिलो गल्ती कलको तीन मिनेटसम्मको तीन खण्डको एक खण्ड मात्र महसूल लाग्नेछ ।

३३. **ट्रंकलको सूचना :** ट्रंकल गर्न चाहने ग्राहकले कमसे कम एक घण्टाअगाडि कलबुक गराउनु पर्दछ । यसरी कल बुक गरिसकेपछि ग्राहकले बुक खारेज (क्यान्सिल) गरेमा तीन मिनेटको महसूलको तीन खण्डको एक खण्ड खारेज (क्यान्सिलेशन चार्ज) दस्तुर लाग्नेछ । तर बुक भइसकेको कलमा टेलिग्राफ कार्यालयले यन्त्रको गडबडीको कारणले कुरा गराउने प्रबन्ध मिलाउन नसकेको वा कुरा सुरु हुने वित्तिकै सन्तोषजक कुरा हुन नसकी ग्राहकले बुक खारेज गरेमा सो प्रबन्ध मिलाउन नसकेको वा ग्राहकले बुक खारेज गरेको व्यवहोरा अपरेटरले जनाई राखनुपर्दछ र यसरी जनाइएको भए यस्तो कलको कुनै महसूल लिइनेछैन ।

३४. **ढिलाई दस्तुर :** श्री ५ को सरकारको अड्डाहरू बन्द रहने सार्वजनिक बिदाको दिनमा ट्रंकल गरेकोमा प्रत्येक कलको तीन मिनेटसम्मको रु . १।- का दरले बढी दस्तुर लिइनेछ ।

तर अरु दिन कार्यालयको समयभन्दा अघिपछि कुरा गरेकोमा ढिलाई दस्तुर लाग्नेछैन ।

३५. **खारेजी :**

- (१) आकाशवाणी (अन्तर्देशीय) नियमहरू, २०२१ खारेज गरिएकोछ ।
- (२) स्थानीय टेलिफोन नियमावली, २०२२ को नियम १५ र १६ खारेज गरिएको छ ।

टिप्पणी : केही नेपाल कानून (संशोधन) ऐन, २०२४ द्वारा 'अफिस' को सट्टा 'कार्यालय' र अधिकृत राखी रुपान्तर गरिएको छ ।

स्रोत:

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति

२०२३।४।३१

* * *

अनुसूची : ९

टेलिकम्युनिकेशन्स (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली, वि.सं. २०२४

टेलिकम्युनिकेशन्स ऐन, २०१६ (संशोधन सहित) को दफा ३४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी श्री ५ को सरकारले देहायको नियमावली बनाएको छ :

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (१) यस नियमावलीको नाम 'टेलिकम्युनिकेशन्स (अन्तर्राष्ट्रिय) नियमावली, २०२४' रहेको छ ।
- (२) यो नियमावली तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमा :

- (क) 'ऐन' भन्नाले टेलिकम्युनिकेशन्स ऐन, २०१९ (संशोधन सहित) सम्भन्धनुपर्छ,
- (ख) 'विभाग' भन्नाले श्री ५ को सरकार टेलिकम्युनिकेशन्स विभाग सम्भन्धनुपर्छ ।
- (ग) 'नम्बर टु नम्बर कल' भन्नाले एक टेलिग्राफ कार्यालयको तोकिएको टेलिफोन नम्बर अर्को टेलिग्राफ कार्यालयको टेलिफोन नम्बरको बीचमा आदान प्रदान गरिने ट्रंकल सम्भन्धनुपर्छ,
- (घ) 'पर्सन टु पर्सन कल' भन्नाले कुनै तोकिएको व्यक्तिद्वारा अर्को कुनै तोकिएको व्यक्तिको बीचमा आदानप्रदान गरिने ट्रंकल कल सम्भन्धनु पर्छ,
- (ङ) 'कार्यालय' भन्नाले श्री ५ को सरकारले टेलिकम्युनिकेशन्स विभाग अन्तर्गतको टेलिग्राफसम्बन्धी कार्यालय सम्भन्धनुपर्छ,
- (च) 'डिस्ट्रेस कल' भन्नाले कुनै हानिकारक रोगको व्यापकताबारे विश्व स्वास्थ्य संघको कलहरू लगायत जलमा, स्थलमा वा आकाशमा जीवनको संकटसम्बन्धी कलहरू समेतलाई जनाउँछ,
- (छ) 'सरकारी कल' भन्नाले तोकिएको कुनै अधिकारीले निजको कार्यालय सम्बन्धमा माग गरेको टेलिफोन कललाई सम्भन्धनुपर्छ,
- (ज) 'सर्भिस कल' भन्नाले अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन सेवाको कार्य सम्बन्धमा सो सेवाको अधिकार प्राप्त व्यक्तिद्वारा गरिने कार्यालयसम्बन्धी सर्भिस कल सम्भन्धनु पर्छ,
- (झ) 'सार्वजनिक कल' भन्नाले नियम २ को खण्ड (छ) र (ज) बमोजिमका कलबाहेक अन्य कललाई सम्भन्धनुपर्छ,
- (ञ) 'अन्तर्राष्ट्रिय ट्रंक एक्सचेन्ज' भन्नाले अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सम्बन्धमा खासरूपले खडागरिएको अन्तर्राष्ट्रिय टेलिफोन सर्किटसँग सीधा सम्पर्क राख्ने टेलिफोन एक्सचेन्जलाई सम्भन्धनुपर्छ,
- (ट) 'विदेशी तार भन्नाले नेपाल अधिराज्यको कुनै टेलिग्राफ कार्यालय र नेपाल अधिराज्यको सीमाना बाहिरको कुनै टेलिग्राफ कार्यालयको बीच आदानप्रदान गरिने तारलाई सम्भन्धनुपर्छ ,
- (ठ) 'फ्रण्टियर टेलिग्राफ कार्यालय' भन्नाले विदेशी प्रशासनसँग सिधा सम्पर्क राख्ने टेलिग्राफ कार्यालय सम्भन्धनुपर्छ,

- (ड) 'पत्र तार' भन्नाले पूरा महसूल लाग्ने कुनै तार वा साधारण समाचारसम्बन्धी तार पठाउँदा विलम्ब गरी पठाउन सकिने र तोकिए बमोजिम कम दरमा पठाइने विदेशी तार सम्भन्धुपर्छ,
- (ढ) 'अन्तरीक्ष ज्ञानसम्बन्धी तार' भन्नाले अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी मान्यता प्राप्त संस्थानसँग सो सम्बन्धमा आदानप्रदान गरिने पर्यवेक्षण वा खबरहरू रहेको तार सम्भन्धुपर्छ,
- (ण) 'रुजु(कोलेशन)' भन्नाले कुनै तार अस्पष्ट भएमा वा (सो) तारको अक्षर छुट भएमा वा गलत भएमा सो तारको अक्षरस रुजु गर्ने काम सम्भन्धुपर्छ,
- (त) 'धेरै (मल्टीपल) ठेगाना भएको तार' भन्नाले एकै स्थानको धेरै ठेगाना भएको वा एकै स्थानमा विभिन्न निवासस्थान भएको एकै व्यक्तिको वा एकै टेलिग्राफ कार्यालयले सेवा पुर्‍याउने विभिन्न स्थानको तार सम्भन्धुपर्छ,
- (थ) 'आर.सी.टी. तार' भन्नाले लडाइका कैदी वा निजका प्रतिनिधिका बीचमा वा नजरबन्द निजामती कर्मचारी वा निजका प्रतिनिधिका बीचमा वा मान्यता प्राप्त दुःख निवारण संस्थाका बीचमा र राष्ट्रिय सूचना संस्थाको बीचमा युद्धको सन्दर्भमा आदानप्रदान गरिने तारलाई समेत जनाउँछ,
- (द) 'रेडियो तार' भन्नाले तोकिएको कुनै तटवर्ती टेलिग्राफ कार्यालयबाट समुद्रमा रहेको जहाजसम्म आदानप्रदान गरिने वा तोकिएको कुनै विमान घाटबाट हवाई जहाजसँग आदानप्रदान गरिने तार सम्भन्धुपर्छ,
- (ध) 'एस.भी.एच.तार' भन्नाले कुनै हानिकारक रोगको व्यापकताबारे विश्व स्वास्थ्य संघको ज्यादै जरुरी तारहरू लगायत जल, स्थल वा आकाशमा जीवनको खतरासम्बन्धी तारलाई जनाउँछ,
- (न) 'प्रशासन' भन्नाले नेपाल अधिराज्यभित्र वा बाहिरको टेलिकम्यूनिकेशन सम्बन्धी प्रशासन सम्भन्धुपर्छ,
- (प) 'तोकिएको' वा तोकिएबमोजिमको' भन्नाले ऐन वा सो ऐन अन्तर्गतको यस नियमावली बमोजिम श्री ५ को सरकारद्वारा नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित आदेश वा सूचना तोकिए बमोजिम सम्भन्धुपर्छ ।

परिच्छेद-२

विदेशी तारसम्बन्धी व्यवस्था

३. विदेशी तारसम्बन्धी व्यवस्था :

(१) समय समयमा श्री ५ को सरकार र विदेशी मुलुकसँग भएको सम्झौता बमोजिम विदेशी तार सम्बन्धी सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।

(२) श्री ५ को सरकारद्वारा तोकिएको तरिका बमोजिमा तोकिएको कार्यालयमा विदेशी तारहरू लिइनेछन् ।

४. चिह्न र संकेत : विदेशी तारमा अनुसूची- १ मा लेखिए बमोजिम चिह्न र संकेतहरू प्रयोग गर्नुपर्छ । सो बाहेक तारको फाराममा कुनै केरमेट द्रष्टव्य थपिएको पहिलो अक्षरले र सो तारको फारामको अन्तमा निजको पूरा सहिछाप गर्नु पर्नेछ ।

५. सहिछाप :

(१) विदेशी तारको पुछारमा प्रेषकले पूरा नाम, ठेगाना वा टेलिफोन नम्बर समेत लेखि फाराममा आफूले

लेखेको सबै कुरा ठीक छ भनि सहीछाप गर्नुपर्छ । व्यवसायी कम्पनी वा कुनै संस्था प्रेषक भएमा सो संस्थाको छाप वा सो संस्थाको अधिकृत प्रतिनिधिले सहीछाप गर्नुपर्छ । यस्तो नाम, ठेगाना र सहीछापको शुल्क लाग्दैन ।

६. **भाषा, साल अंक र समय :**

- (१) विदेशी तारसम्बन्धी सबै कामकाज अंग्रेजी भाषामा गरिनेछ । तारहरू मान्यता प्राप्त कुन पनि भाषामा पठाउन सकिनेछ । तर सो भाषाको लिपि र वर्णमाला अंग्रेजी नै हुनुपर्छ ।
- (२) विदेशी तारमा सरल (प्लेन) शब्द वा गुप्त (कोड) शब्द भएको वा सरल तथा गुप्त दुवै शब्द मिली बनेको भाषा प्रयोग गर्नुहुन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय टेलिग्राफ रेगुलेशन बमोजिम सो शब्दहरूको नियम मुताविक सो भाषा व्यवहार गरिनेछ ।
- (३) विदेशी तारमा कुनै संख्या उल्लेख गर्दा रोमन अंकहरूको प्रयोग गरिने छैन ।
- (४) कुनै मिति उल्लेख गर्दा ग्रेगोरियन कलेण्डर बमोजिम गरिनेछ ।
- (५) तारसम्बन्धी सबै कामकाजमा स्टेण्डर्ड टायमको प्रयोग हुनेछ । नेपाल अधिराज्यको लागि सो टायम ग्रीनबीच समयभन्दा ५ घण्टा ४० मिनेट चाँडो हुनेछ ।

७. **मिश्रित :** नियम ६ को उप-नियम (२) बमोजिम सरल तथा गुप्त शब्द दुवै प्रयोग गरिएको तारलाई मिश्रित तार मानिनेछ ।

८. **प्रमाणित गर्ने :** सरल अंग्रेजी भाषाबाहेक अन्य कुनै भाषामा विदेशी सार्वजनिक तारको प्रेषकले सो तारको मजबूत र सहीछाप समेत सबै विषय सरल सहितको भाषाबाहेक अन्य कुनै भाषा प्रयोग गरिएको छैन भन्ने कुरा तारको फारामको पुछारमा प्रमाणित गर्नु पर्नेछ ।

९. **विदेशी तारको विषयक्रम :** विदेशी तारमा क्रमशः देहायका विषयहरू रहनेछ :

- (क) खास निर्देशक (Special instruction)
- (ख) ठेगाना (Address)
- (ग) मूल व्यहोरा (Text)
- (घ) प्रेषकको नाम, ठेगाना (Senders name and Address)

१०. **खास निर्देशन :** विदेशी तारमा अनुसूची-२ मा लेखिए बमोजिमका खास निर्देशनहरू राख्न हुन्छ ।

११. **ठेगाना :**

- (क) विदेशी तार पठाउँदा सो तार पाउनेको र तारको निर्दिष्ट ठाउँको टेलिग्राफ कार्यालयको नाम कमसेकम दुई बेग्लै शब्दहरूमा लेख्नुपर्छ । तर पाउनेलाई अनावश्यक रूपमा खोज तलाश र सोधपूछ गरिरहनु नपर्ने किसिमसाग ठेगाना लेखिएको हुनुपर्छ ।
- (ख) शुरु कार्यालय वा निर्दिष्ट ठाउँमा टेलिग्राफ कार्यालयको अनुरोध गरेमा तारको प्रेषक वा प्राप्तकर्ताले आफ्नो परिचय प्रमाणित गर्नुपर्छ ।
- (ग) ठेगानामा तार पाउनेको नाम वा निजको टेलिफोन नम्बर वा दुवै दिए पनि हुन्छ । सो तार बुझाउन जाँदा प्राप्तकर्ता फेला नपरेमा तारमा लेखिएको टेलिफोन नम्बरमा फोन गरिनेछ ।
- (घ) प्रेषकले टेलिफोनद्वारा नै तार बुझाउन चाहेमा प्राप्तकर्ताको टेलिफोन नम्बर लगायत ठेगानाको अगाडि सो सम्बन्धी सेवा (पेड सर्भिस) चिह्न लेख्नुपर्छ ।

- (ङ) कुनै तार हुलाकबाट, टेलिक्सबाट वा अन्य कुनै साधनद्वारा पठाउन चाहेमा प्रेषकले प्राप्तकर्ताको नाम र ठेगाना तथा अन्य आवश्यक विवरण दिनुपर्नेछ ।
१२. **यात्रीको ठेगाना** : रेलगाडी, वायुयान वा अन्य कुनै साधनबाट यात्रा गरिरहेको व्यक्तिलाई तार पठाउनु परेमा प्राप्तकर्ताको नाम, तार पुग्ने कार्यालयको नाम, सो साधनको स्टेशन वा विमानघाटको नाम, साधनको नाम वा नम्बर सो साधन आउने जाने निर्धारित समय र प्रस्थान गरेको र पुग्ने ठाउँ समेत सबै विवरण खोलिएको ठेगाना हुनुपर्ने छ ।
१३. **मार्फत गरी पठाउँदा** : कुनै तार व्यक्तिको मार्फत गरी पठाउने भएमा खास प्राप्तकर्ताको ठेगानासहित मार्फत सूचक शब्द राख्नुपर्छ ।
१४. **हुलाक वा टेलिग्राफ कार्यालयमा बुझाइने तार** : कुनै तार हुलाकमा वा टेलिग्राफ कार्यालयमा बुझाइने गरी पठाइने भएमा सो तारमा सो सम्बन्धी खास निर्देशन र प्राप्तकर्ताको पूरा नाम, ठेगाना हुनुपर्छ । प्राप्तकर्ताको नामको शुरु अक्षरहरू मात्र, अंकहरू मात्र वा साधारण चिह्न मात्र भएको छोटकरी तारहरू लिइने छैन ।
१५. **ठेगाना पूर्ण नभएमा** : कुनै विदेशी तारको ठेगाना स्पष्ट र पूर्ण नभई सो तार बुझाउनमा विलम्ब भएमा वा बुझाउन नसकिएमा महसूल फिर्ता पाउँ भन्ने निवेदन लिइने छैन ।
१६. **छोटकरी ठेगानायुक्त तार** :
- (१) कुनै तारको प्राप्तकर्ता र टेलिग्राफ कार्यालयका बीच कुनै किसिमको सम्झौता भएको छ भने सो सम्झौता बमोजिम आएको तार रजिष्ट्री गरिएको वा छोटकरी वा पूरा जस्तो कुनै ठेगाना लेखी आएको भए पनि सोही सम्झौता बमोजिम सो तार बुझाइने ।
- (२) नेपाल अधिराज्यभित्र आएको तार प्राप्त गर्नलाई ठेगाना दर्ता गराउन चाहेमा टेलिकम्युनिकेशन (अन्तरदेशिय) नियमावली, २०२३ बमोजिम दर्ता गराउनुपर्छ ।
१७. **मूल व्यहोरा** : नियम ९ को खण्ड (ग) बमोजिम प्रेषकले चाहेको जुनसुकै किसिमको मूल व्यहोरा राखे पनि हुन्छ । तर मूल व्यहोरानै नभएको तार भने लिइने छैन ।
१८. **प्रेषकको ठेगाना** : तार पठाउनेले तारको फाराममा निजको नाम, थर वा दर्जा वा ठेगाना पठाउने गरी लेख्ने वा नपठाउने गरी जसरी लेखे पनि हुन्छ ।

परिच्छेद-३

महसूल निर्धारण शब्द गणना

१९. **शब्द र अक्षर** : प्रेषकले विदेशी तारको फाराममा पठाउनको लागि लेखेका प्रत्येक शब्द र अक्षरहरू महसूल निर्धारण गर्दा गणना गरिनेछन् ।
२०. **बिराम चिह्न** : बिराम चिह्नहरू बेग्लाबेग्लै प्रयोग गरिएकोमा बाहेक एकपछि अर्को दोह्याइएमा अंक समूहको रूपमा गणना गरिनेछन् ।
२१. **तारको शिर व्यहोरा** : तारको फारामको शिर व्यहोरा टेलिग्राफ कार्यालयले राख्नु पर्ने तारको श्रेणी, शुरुको कार्यालयको नाम, तारको संख्या, दर्ता भएको मिति र समय शब्द संख्या वा अन्य चिह्नहरू महसूलको

हिसाब गर्दा गणना गरिने छैनन् । निर्दिष्ट ठाउँमा पुग्ने सो विवरण र दर्ता मिति तथा समय प्राप्तकर्ताले पाउने ताकरको प्रतिमा रहनेछन् ।

२२. **मूल व्यहोरामा विवरण रहेमा** : नियम २१ बमोजिमका विवरणहरू प्रेषकले मूल व्यहोरामा राख्न सक्नेछ । तर सो अवस्थामा सो विवरणको महसूल लाग्नेछ ।

२३. **एक शब्द मानिने** : देहायका विवरणहरूलाई शब्द गणनामा एक शब्द मानिनेछ :

(क) अनुसूची-१ बमोजिमका खास संकेतहरू

(ख) ठेगाना :

(१) निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयको नाम वा ल्याण्ड स्टेशनको नाम वा दुवै,

(२) निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयको सम्बन्धी परिचयात्मक विवरण,

(३) देशको कुनै क्षेत्र वा स्थानको नाम वा दोस्रो नाम,

(४) निर्दिष्ट ठाउँको गतिशील (मोबाइल) स्टेशनको नाम,

(५) कुनै स्थानमा टेलिग्राफ कार्यालय छैन भने तार बुझाउने ठाउँको भौगोलिक वा प्रशासकीय नाम ।

(ग) यस नियमावलीमा अन्यथा अवस्था गरिरहकोमा बाहेक शब्द वा व्यहोरा छुट्याउन वा जोड्न प्रयोग गरिरहेका चिह्नहरू समेत प्रत्येक बेग्लै अक्षर वा अंक वा विराम चिह्न,

(घ) धनादेश तारमा शुरु हुलाकको नाम, निर्दिष्ट ठाउँको हुलाकको नाम, प्राप्तकर्ता बसेको ठाउँ र निकालिएको हुलाक संख्या ।

२४. **सरल वा गुप्त भाषाको तारको शब्दगणना** : १५ अक्षरभन्दा बढी नभएमा सरल वा गुप्त भाषाको प्रमाणित शब्दकोषको प्रत्येक शब्द वा सो भाषामध्ये चल्तीमा रहेको कुनै एक भाषाको प्रत्येक शब्द महसूल निर्धारण गर्दा एक शब्द मानिनेछ । १५ अक्षरभन्दा बढी भएका शब्दको महसूल प्रत्येक १५ अक्षर वा बढीमा १५ अक्षरको अंकलाई एक शब्द सरह गणना गरिनेछ ।

२५. **समूह गणना गर्दा** : नियम २४ बमोजिम नभएका र यस नियमावलीमा उल्लेख गरिएका अक्षर समूह वा अंकहरू वा चिह्नहरू भएमा बढीमा ५ अक्षरको शब्दको दरले गणना हुनेछ ।

२६. **मिश्रित तारको शब्द गणना** : नियम ७ बमोजिमका तारमा सरल भाषाको १५ अक्षरको एक शब्दको दरले र गुप्त भाषाको ५ अक्षरको एक शब्दको दरले गणना गरिनेछ ।

२७. **अंक वा अक्षर सहितका ठेगानाको शब्द गणना** :

(क) कुनै विदेशी तारमा सहिछापमा परेका दर्ता भएको ठेगानाबाहेक प्रेषकको ठेगाना वा नामको शब्द गणना नियम २३ र नियम २४ बमोजिम गरिनेछ । यदि घरको वा टोलको वा गन्तीको नाम अंकहरू, अक्षरहरू वा धेरै अक्षरयुक्त शब्द भएको रहेछ भने ५ अंक वा अक्षरसम्मको एक शब्द र सोभन्दा बढी भएको अर्को शब्द मानिनेछ ।

(ख) कुनै प्रेषकले अनुसूची-१ बमोजिमका विराम चिह्नहरू तारको फाराममा लेखे तापनि सो चिह्नलाई अक्षरको रूपमा मानिने छैन ।

(ग) टेलिग्राफ कार्यालय, लैंड कार्यालय वा गतिशील स्टेशनहरूका नाम वा मुलुक, शहर वा कुनै

भौगोलिक उप-क्षेत्रका नामहरू एउटै शब्दसँग सामेल गर्न सकिने छ र सो अवस्थामा नियम २६ बमोजिम गणना गरिनेछ ।

२८. अंक, अक्षर वा वाणिज्यसम्बन्धी चिह्न :

(१) अंक वा शब्द समूह वा चिह्न वा चिह्न मिश्रित शब्द वा अक्षर समूह वा अक्षर र अंकसमेतको क्रमवाचक संख्या, वाणिज्यसम्बन्धी चिह्नहरू र अन्य सूचना वा चेक संख्या वा करेन्सी नोट वा सरकारीतारमा उल्लिखित संख्या देहायका दरमा गणना गरिनेछ :

(क) ४ अंक वा अक्षरसम्मको एक शब्द,

(ख) खण्ड (क) भन्दा बढी भए ५ अंक वा अक्षरसम्मको एक शब्द र सो भन्दा बढीको निमित्त अर्को एक शब्द,

(ग) कुनै गुणन चिह्नको सट्टा लेखिएको अक्षर समूहमा सो चिह्नलाई एक अक्षर,

(घ) तारमा दशमलव चिह्न वा शब्द विभाजनका चिह्नहरू भएमा १५ अक्षरको एक शब्द ।

(२) उप-नियम (१) बमोजिम चिह्न र सूचनालाई शब्दमा उल्लेख गरिएमा सरल भाषाको शब्द मानिनेछ । वाणिज्यसम्बन्धी चिह्न तारको मूल व्यहोरामा परेमा प्रषकले सो कुरा फारामको पुछारमा प्रमाणित गर्नेछ ।

२९. सहिछापको शब्द गणना : सहिछापको शब्द गणना देहाय बमोजिम गरिनेछ :

(क) सहिछाप प्रत्येक १५ अक्षरसम्मको एक शब्द र सोभन्दा बढी अक्षर वा अंकको अर्को शब्दको दरले,

(ख) दर्ता भएका छोटकरी ठेगानाबाहेक अनिश्चित सहिछापमा पहिलो ५ अक्षरसम्मको एक शब्द र सो भन्दा बढी ५ अक्षर वा अंशको अर्को शब्दको दरले,

(ग) कुनै तारमा परेको सहिछाप पछि नियम २७ को खण्ड (ग) बमोजिम भएमा सोही बमोजिम ।

३०. अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तारको गणना चिह्न : अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तारमा अक्षर एक्स भएको अंक समूहको अंक गणनामा सो अक्षर अंकको रूपमा नै गरिनेछ ।

३१. शब्द संयोग वा शब्द हेरफेर भएमा : कुनै भाषाको प्रयोगको नियमविरुद्ध धेरै शब्दलाई एकै शब्दमा जोडेमा वा शब्द हेरफेर गरेमा सो कुरालाई मान्यता नदिई सो भाषाको नियम बमोजिम शब्द गणना गरिनेछ । दर्ता भएका ठेगानाको शब्दको हकमा यस नियमावलीमा अन्यथा व्यवस्था भएमा बाहेक एक शब्द मानिनेछ ।

३२. संख्यामा फरक परेमा : महसूल लाग्ने भनी गणना गरिएको शब्द संख्या र वास्तविक संख्यामा फरक परेमा भिन्नङ्गको प्रयोग हुनेछ । गणना गरिएको शब्द संख्या जनाउने न्यूमेटर र वास्तविक संख्या जनाउने डिनोमिनेटर हुनेछन् ।

३३. शुरुको कार्यालयको शब्द गणना मान्य हुने : टेलिकम्युनिकेशन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय हिसाब किताबको लागि र तार प्रेषकको लागि शुरुको कार्यालयले गरेको शब्द गणना मान्य हुनेछ ।

३४. नपुग महसूल लिने :

(१) शुरु कार्यालयको मुलुकको भाषाबाहेक अन्य कुनै भाषाको तारमा शब्दको संयोग वा हेरफेर सो भाषाको चलन विरुद्ध भएको रहेछ भने निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले तार प्राप्तकर्ताबाट

यसरी संयोग वा हेरफेर भएबाट महसूल नपुग्ने हुन आएमा सो नपुग महसूल लिनेछ । प्राप्तकर्ताले सो कुरा मञ्जुर नगरेमा सो सबै कुरा उल्लेख गरी सुरुको कार्यालयलाई सेवा सूचना पठाइनेछ र सो सूचना पाई प्रेषकले नपुग महसूल तिर्छ भने सो व्यहोला निदिष्ट ठाउँको कार्यालयलाई पठाइनेछ र सो तार सो कार्यालयमा भए प्राप्तकर्तालाई बुझाइनेछ ।

(२) कुनै तारको महसूल नपुग भएको कुरा निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालय वा बीचको कुनै टेलिग्राफ कार्यालयले पत्ता लगाएमा सो कार्यालयले सुरुको कार्यालयलाई सेवा सूचनाद्वारा खबर पठाउनेछ । सो खबर पाएपछि सो कार्यालयले प्रेषकबाट नपुग महसूल संकलन गर्नेछ ।

(३) तार रद्द गरिएमा बाहेक सुरुको कार्यालयले कुनै तारको महसूल कम लिएको देखिए सो कारणले मात्र बीचको कुनै कार्यालय वा निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले सो तार पठाउने वा बुझाउने काम रोक्ने छैन ।

३५. **थर (सर्नेम) :** अंग्रेजी शब्दको बीचमा सो भाषाको छापको कुनै ठूलो अक्षर कुनै व्यक्तिको थरमा लेखिए तापनि सो शब्द एकै शब्द मानिनेछ ।

परिच्छेद- ४

महसूलसम्बन्धी व्यवस्था

३६. **विदेशी तारको महसूल :** नेपाल अधिराज्यमा दर्ता हुने विदेशी तारको प्रत्येक शब्दको तोकिए बमोजिम महसूल लाग्नेछ । विभिन्न देशको लागि प्रति शब्दको महसूल दर समय समयमा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३७. **अग्रिम भुक्तानी :** यस नियमावलीमा अन्यथा व्यवस्था भएमा बाहेक सबै तार को लाग्ने महसूल प्रेषकले नगदमा अग्रिम भुक्तानी गर्नुपर्ने छ ।

३८. **धरौटी हिसाब प्रणाली :** धरौटी हिसाब प्रणाली (डिपोजिट एकाउण्ट सिष्टम) मा तारहरू स्वीकृत गर्न समय समयमा तोकिएको टेलिग्राफ कार्यालयमा सो बमोजिम तार स्वीकृत हुन सक्नेछन् ।

३९. **धरौटी हिसाब प्रणालीमा तार लिने :**

(१) कुनै व्यक्तिले दुई महिनासम्म तार पठाइने अनुमानित महसूल र धरौटी हिसाब प्रणालीको हिसाब राख्ने खर्च व्यहोर्नको लागि तोकिएको न्यूनतम नगद धरौट राखेमा नियम ३७ बमोजिम नगरी तार पठाउन सक्नेछ ।

(२) सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयले सम्बन्धित तारको महसूल र हिसाब राख्न लागेको खर्च देखिने गरी सम्बन्धित व्यक्तिलाई प्रत्येक महिनाको हिसाब अर्को महिनाको ५ गतेभित्र बुझाउने छ ।

(३) उप-नियम (१) र (२) बमोजिम हिसाब राख्ने वापत सयकडा ३ को हिसाबले सम्बन्धित व्यक्तिसँग महसूल लिइनेछ ।

(४) उप-नियम (२) बमोजिम हिसाब पाएको दुई हप्ताभित्रमा बिल नतिरेमा वा पुनः धरौटी नराखेमा सो व्यक्तिको यस नियम अन्तर्गत तार स्वीकृत गरिने छैन ।

४०. **रसीद :** तारको प्रेषकलाई निजले पठाउन दर्ता गराएको तारको क्रमसंख्या र महसूल समेत खोलिएको रसीद दिइनेछ तर सो रसीदको नक्कल दिइने छैन ।

४१. प्राप्तकर्ताबाट महसूल असुल गर्ने :

- (१) तार बुझाउँदा प्राप्तकर्ताले कुनै महसूल तिर्नुपर्ने हुनआएमा यस किसिमको तारको महसूल तिर्नको निमित्त सो व्यक्तिले सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयमा खाता खोलेको बाहेक महसूल बुझाएपछि मात्र सो व्यक्तिलाई तार बुझाइनेछ ।
- (२) विदेशी मुलुकबाट नेपाल अधिराज्यभित्र प्राप्त भएका तारको महसूल तारको प्राप्तकर्तासँग असुल गर्नको लागि पनि नियम ३९ बमोजिमको व्यवस्था लागू हुनसक्नेछ ।

४२. नपुग महसूल असुल गर्ने : नियम ३४ मा व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक अन्य कुनै कारणले कम महसूल लाग्न गएको तारको नपुग महसूल सो तारको प्रेषकबाट असुल गरिनेछ ।

४३. बढी महसूल फिर्ता दिने : कुनै तार दर्ता गर्दा कुनै कारणले बढी महसूल लागेको भए यस नियमावलीको महसूल फिर्ता गर्ने व्यवस्था बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद- ५

सामान्य तारको व्यवस्था

४४. सरकारी तार : अन्तर्राष्ट्रिय टेलिकम्युनिकेशन युनियनको टेलिग्राफ रेगुलेशन बमोजिम तोकिएको अधिकारीले निजको आधिकारीक क्षमताबाट तोकिएको तरिका बमोजिम आदानप्रदान गरेको विदेशी तारलाई सरकारी तारको रूपमा चलाइनेछ ।

४५. सरकारी तारको भाषा : सरकारी तारको भाषा नियम ६ को उप-नियम (२) बमोजिम हुनेछ । सो बमोजिम नभएका तार अस्वीकृत नगरी सो व्यहोरासम्म विभागमा प्रतिवेदन गरिनेछ ।

४६. सरकारी तारको खास निर्देशन : सरकारी तारको प्रेषकले अनुसूची-२ बमोजिमका कुनै खास निर्देशन राख्न सक्नेछ र सो तार पठाउने क्रमको व्यवस्था बमोजिम चलाइनेछ ।

४७. सेवा तार (सर्भिस): टेलिग्राफ प्रशासनको कार्यको लागि पठाइने विदेशी सेवा तार निःशुल्क पठाइनेछ । देहायका संस्थाहरूको बीचमा सो तारहरू आदान प्रदान हुनेछन्:-

(क) टेलिग्राफ प्रशासन,

(ख) मान्यता प्राप्त व्यक्तिगत टेलिग्राफ सञ्चालन एजेन्सी,

(ग) खण्ड (क) र (ख) बमोजिमका संस्था र यस सम्बन्धमा टेलिग्राफ रेगुलेशन बमोजिमको तोकिएको अधिकारी ।

४८. सेवा सूचना (सर्भिस एडभाइस) : पठाइने वा पठाइसकिएको तार विषयमा प्रशासनको काम सम्बन्धमा एउटा प्रशासनले अर्को प्रशासनलाई पठाउने सूचना सेवा सूचनाको रूपमा पठाइनेछ ।

४९. चुक्ति सेवा सूचना (पेड सर्भिस एडभाइस) : कुनै प्रेषक वा प्राप्तकर्ता वा निजको प्रतिनिधिले निजको परिचय प्रमाणित गरेमा तारको रिकर्ड संरक्षण गर्ने अवधिभित्र सम्बन्धित तारको विषयमा प्राप्त भएको सूचना वा निर्देशन प्राप्त गर्न सक्नेछ । सो सम्बन्धमा सम्बन्धित व्यक्तिले महसुस धरौट राख्नुपर्नेछ ।

५०. बढी महसुल लाग्ने :

- (१) कुनै तार प्राप्तकर्ताले निजले प्राप्त गरेको तार रुजु (कोलेशन) गराउन अनुरोध गरेमा तीन रुपैया

न्यूनतम महसुल लाग्ने गरी प्रत्येक रुजु गरएको शब्दको पूरा महसुल तिर्नुपर्नेछ । तर जवाफको लागि अरु बढी महसुल लाग्नेछैन । फ्रन्टियर टेलिग्राफ कार्यालयबाट रुजु गरएको तारको हकमा रुजु भएको शब्द संख्याको अन्तरदेशीय एक्सप्रेस तार सरह महसुल लाग्नेछ ।

- (२) कुनै तारको अंश कुनै कारणले रुजु गराउन प्राप्तकर्ताले अनुरोध गरेमा सो रुजु गर्ने महसुल निजले तिर्नुपर्नेछ ।
- (३) तारको जवाफ चाहिएको अन्य अवस्थामा सो सम्बन्धी खास सूचना लेखिनेछ । जवाफी तारको शब्दको महसुल असुल गरिनेछ ।
- (४) यस नियमावलीमा अन्यथा व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक कुनै तार सच्याउने, रद्द गर्ने वा तार विषयमा टेलिग्राफ कार्यालयमा प्राप्त सूचना माग गर्ने व्यक्तिको खर्च लगाई सेवा सूचनाद्वारा मात्र पठाइनेछ ।
- (५) टेलिग्राफ सेवाकै भूलले आवश्यक भएका सेवा सूचनाको लागि लिइएको महसुल फिर्ता गर्ने व्यवस्था बमोजिम हुनेछ ।
- (६) रुजु गर्ने अनुरोध गरिएका शब्द अस्पष्ट भएमा प्रेषकसँग सोधिनेछ र निज फेला नपरेमा शंकास्पद लेख भन्ने संकेत राखिनेछ ।
- (७) तोकिएको अन्य कुनै अवस्था पर्न आएमा तोकिए बमोजिम गरिनेछ ।

५१. सार्वजनिक तार :

- (१) सरकारी तार, सेवा तार वा समाचार सम्बन्धी तार बाहेक अन्य तार सार्वजनिक तार मानिनेछ ।
- (२) सार्वजनिक तारको महसुल लाग्ने न्यूनतम शब्द संख्या सात हुनेछ ।

५२. प्रेस टेलिग्रामको अधिकारपत्र दिने :

- (१) समाचार सम्बन्धी तारमा रियायति दरको महसुल लाग्नेछ ।
- (२) छापाखाना तथा प्रकाशन नियमावली बमोजिमका कुनै पत्र-पत्रिका, संवाद समिति वा प्रसारण संस्था वा निजको प्रतिनिधिले यस नियमावलीमा तोकिएको तरिका बमोजिम लिखित अनुरोध गरेमा रियायती दरमा समाचार सम्बन्धी तार पठाउन निजलाई अधिकारपत्र (कार्ड अफ अथरिटी) दिइनेछ । सो अधिकारपत्र अनियमित रूपमा प्रयोग गरेको प्रमाणित भएमा सो रद्द गरिनेछ ।

५३. समाचार सम्बन्धी तारको शर्त : समाचार सम्बन्धी तारको लागि देहायका शर्तहरू पालन गर्नुपर्नेछ:

- (१) समाचार सम्बन्धी तारको ठेगानामा सो सम्बन्धी पत्रपत्रिका वा समाचार सम्बन्धी संस्थाहरूको नाम राख्नुपर्छ ।
- (२) मूल व्यहोरामा कुनै पत्र-पत्रिका वा संस्थाद्वारा प्रचार प्रसार गरिने विषय मात्र राख्नुपर्छ (कुनै पुस्तकको उद्धरण) विज्ञापन वा व्यक्तिगत वा सूचना वा कुनै विज्ञापन वा अरु कुनै कुरा उल्लेख भएमा सो तारको महसुल व्यक्तिगत तार सरह हुनेछ । साथै पत्र-पत्रिका वा प्रसारण संस्थाबाट निःशुल्क प्रचार वा प्रसारण गरिने कुनै विषय रहन हुँदैन ।

तर सो तारको शुरु वा अन्तमा ब्राकेटभित्र प्रचार वा प्रसार गर्नाको लागि रहेको २० शब्दको वा महसुल लाग्ने शब्द संख्या १० प्रतिशत वा जुन कम हुन्छ सो तारको मूल व्यहोरामा रहन सक्नेछ ।

- (३) समाचार सम्बन्धी तारको तोकिएको भाषा तोकिए बमोजिम प्रयोग हुन सक्नेछ ।
- (४) अधिकारपत्र पाएका व्यक्ति नै सो तारको प्रेषक हुनुपर्छ र सो तारमा निजको सहीछाप हुनुपर्छ । सो

तार दर्ता गराउँदा निजले आफूले पाएको अधिकारपत्र देखाउनु पर्नेछ ।

(५) सो तारको ठेगानाभन्दा अगाडि खास सूचना प्रेस राख्नुपर्छ । जरुरी तार वा धेरै ठेगाना भएको तारसम्बन्धी खास निर्देशन बाहेक अन्य निर्देशन राख्नु हुँदैन ।

(६) समाचार सम्बन्धी तारको रियायती दरको महसुल समय समयमा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(७) महसुल लाग्ने न्यूनतम शब्द संख्या १४ हुनेछ ।

५४. **ठेगाना दर्ता गराउने** : समाचार सम्बन्धी तार प्राप्त गर्नको लागि सम्बन्धित संस्थाले आफ्नो छोटकरी ठेगाना निःशुल्क दर्ता गराउन सक्नेछ ।

५५. **प्रति तयार गर्ने महसुल** : धेरै ठेगाना भएको तारको निर्दिष्ट ठाउँमा तयार गरिने प्रतिहरूको महसुल धेरै ठेगाना भएको तार सम्बन्धी व्यवस्था बमोजिम हुनेछ ।

५६. **प्रेषक अधिकार** : कुनै प्रेषकको अधिकारपत्रमा तोकिएको व्यवस्था बमोजिम निजले तार पठाउन सक्नेछ ।

५७. **महसुल असुल गर्ने** : यस नियमावलीको कुनै व्यवस्था उल्लंघन गरी कुनै समाचारसम्बन्धी तार पठाएमा रियायती दर र साधारण तारको महसूल दरबाट हिसाब गर्दा हुन आउने बढी नपुग महसुल निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले सो तार प्राप्तकर्ताबाट असुल गर्नेछ ।

५८. **तार पठाइने क्रम** : देहायका खास निर्देशन सहितका तारहरू देहायका क्रमानुसार पठाइने छन्:

(क) एस्.भी.एच. तार

(ख) अनुसूची-१ खण्ड (१) बमोजिमको सरकारी तार,

(ग) टेलिकम्युनिकेशन सेवा सञ्चालन अवरोध सम्बन्धी सेवा तार,

(घ) प्राथमिकताको अनुरोध गरिएको सरकारी तार,

(ङ) अन्तरिक्ष ज्ञान सम्बन्धी तार,

(च) जरुरी सार्वजनिक तार, जरुरी, आर.सी.टी. तार जरुरी समाचार सम्बन्धी तार र जरुरी सेवा सूचना,

(छ) साधारण सेवा तार, साधारण सेवा सूचना र तार प्राप्त भएको रसीद पाएको सूचना,

(ज) खण्ड (ख) र (घ) बाहेकका अन्य सरकारी तार, साधारण सार्वजनिक तार, साधारण तार आर.सी.टी. तार साधारण समाचार सम्बन्धी तार,

(झ) पत्र तार,

(ञ) यस भी.एच. तार, सरकारी तार, सेवा तार अन्तरिक्ष ज्ञान सम्बन्धी तार उक्त क्रमानुसार पुनः पठाइनेछन्,

(ट) एकै किसिमको तार भएमा दर्ता भएको समयको क्रमानुसार पठाइने छन्, बीचको कार्यालयबाट अगाडि पठाउनु पर्ने तार तथा सो कार्यालयमा दर्ता भएको तार प्राप्त भएको र दर्ता भएको समयको क्रमानुसार पठाइनेछन् ।

५९. **मार्ग संकेत** :

(१) सरकारी तार वा सेवा तार बाहेक एकै निर्दिष्ट ठाउँमा पठाइने एकै किसिमको तारको विभिन्न मार्गको महसुल विभिन्न भएमा बाहेक कुनै तारको प्रेषकले उप नियम (४) बमोजिम मार्ग संकेत राख्न सक्नेछ ।

(२) सरकारी तारको प्रेषकले निजको तारको फाराममा कुनै मार्ग संकेत राख्न सक्नेछ ।

- (३) मार्ग संकेत नभएको तारमा फ्रन्टियर टेलिग्राफ कार्यालये मार्ग निर्धारित गर्नेछ ।
- (४) (क) वायर वा वायसले भने मार्गसंकेत भएको तारको संकेत टेलिकम्प्युनिकेशनकै सेवाको रूपमा मानिनेछ र सो संकेतको महसूल लाग्नेछैन ।
(ख) वायरबाट पठाइने तारमा मार्ग संकेत एफ.आई.एल. (FIL) र (ANTEN) राखिनेछ ।
- (५) कुनै सरकारी तारमा मार्ग संकेत लेखिएको भएमा सोही मार्ग संकेत बमोजिमको मार्गबाट नै सो तार पठाइनेछ ।
- (६) कुनै तारमा संकेत गरिएको मार्ग कुनै अपभ्रष्ट परिस्थितिमा उपलब्ध नहुने भएमा बाहेक सो मार्ग संकेत बमोजिमनै तार पठाइनेछ ।

६०. टेलिग्राफिक मार्ग अवरोध भई नक्कल प्रति पठाइने :

- (१) लिग्राफिक मार्ग अवरोध हुनाले कुनै दुई टेलिग्राफ कार्यालयको बीचमा साधारण भागद्वारा तार पठाउन नसकिएमा जुन कार्यालयसँग सम्पर्क हुन सकेन सो र सोभन्दा अगाडिको अवरोध भएको कार्यालयले कुनै अर्को वैकल्पिक मार्गबाट सो तार पठाउनेछ । सो मार्ग पनि उपलब्ध नभएमा हुलाकद्वारा रजिष्ट्री गरेर (रजिष्ट्री गरी पठाउँदा एक्सप्रेस तार लेखी) वा मेसेन्जरद्वारा पठाइनेछ ।
- (२) तार पठाउने कार्यालयले मार्ग अवरोधसम्बन्धी सूचना पाएको २४ घण्टाभित्र थप महसूल नलगाई ज्यादा महसूल लाग्ने मार्गबाट पठाउनेछ । उप-नियम (३) बमोजिम बाहेक कुनै तारको प्रेषकले ज्यादा महसूल लाग्ने मार्गबाट पठाउन चाहेमा सो महसूल निजले तिर्नेछ ।
- (३) मार्ग बदलिएको सूचना रहेको तारको सूचना नै सेवा संकेत मानिनेछ ।
- (४) (क) उप-नियम (१) बमोजिम कुनै तार पठाउँदा सो तार अगाडि पठाउन सक्ने नजिकको कार्यालय वा निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयमा पठाइनेछ । टेलिग्राफिक मार्गमा सुधार भएमा सो तारको रसिद प्राप्त भइ नसकेको वा तारको भीड भई सो तार मार्गबाट पठाउँदा सो सेवालाई हानि हुने रहेछ भने सो तार सो मार्गद्वारा पुनः पठाइनेछ ।
(ख) धनादेश सम्बन्धी तारको हकमा सो एक पटक पठाई सकिएपछि मार्ग अवरोध हटी सुधार भएमा सो पठाइएको कुरा मार्ग संकेत सेवा सूचनाद्वारा दुई प्रतिमा पठाइनेछ ।

६१. प्रेषकको अनुरोधमा तार रद्द गर्ने :

- (१) कुनै तार पठाउनुभन्दा अगावै सो तारको प्रेषक वा निजको प्रतिनिधिले आफ्नो परिचय प्रमाणित गरी कसैले तार रद्द गर्न सक्नेछ । सो अवस्थामा सो वापत रु १।२५ कट्टा गरी बाँकी महसूल टेलिग्राफ कार्यालयले तुरुन्तै निजलाई फिर्ता दिनेछ ।
- (२) शुरु कार्यालयद्वारा पठाइसकेको वा पठाइन थालेको तार नियम ४९ बमोजिम निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयलाई सूचना दिई रद्द गर्न सकिनेछ । सो सूचनाको तथा जवाफको महसूल प्रेषकले तिर्नुपर्ने र सम्भव भएमा सो सूचना निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयमा नपठाई सो तार पठाउने अगाडिको कार्यालयमा क्रमशः तार नभेटिएसम्म पठाइनेछ । सो तार बुझाई सकिएको भएमा प्राप्तकर्तालाई र शुरु कार्यालयलाई तार रद्द गरिएको सूचना दिइनेछ । तार निर्दिष्ट ठाउँसम्म नपुगेको भएमा सो तारको अन्य सबै महसूल कटाई बाँकी स्थानको महसूल फिर्ता गरिनेछ ।

परिच्छेद-६

तार बुझाउने व्यवस्था

६२. ठेगानामा बुझाइने :

- (१) तारहरू प्राप्तकर्ताको ठेगानामा सो तार प्राप्त र प्राथमिकताको क्रम बमोजिम बुझाइनेछन् ।
- (२) नियम १४ बमोजिमका तार लिन आएपछि प्राप्तकर्ता वा निजको प्रतिनिधिले परिचय प्रमाणित गरेपछि कार्यालयको टेबुलमा बुझाइनेछ ।
- (३) समय समयमा तोकिएको व्यवस्था बमोजिम तारहरू भ्यालमा बुझाउने (विण्डो डेलिभरी) व्यवस्था भएमा कुनै व्यक्ति वा निजको प्रतिनिधिलाई निजको ठेगानाको तार कार्यालयको भ्यालमा बुझाइनेछ ।

६३. दर्ता भएको ठेगानाको तार : नियम १६ को उप-नियम (२) बमोजिम ठेगाना दर्ता गर्दा निजको टेलिफोन नम्बरमा निजको तार पठाउने निर्देशन भएमा सो बमोजिम तार पठाई सो तारको प्रमाणित प्रतिलिपि हुलाकद्वारा बुझाइनेछ ।

६४. अन्तर्देशिय (आकाशवाणी नियमबमोजिम बुझाइने : निर्दिष्ट ठाउँमा प्राप्त तारहरू सो स्थानको अन्तर्देशिय आकाशवाणी नियममा निर्धारित समयमा बुझाइनेछन् । तर खास सूचना फलानो मिति वा समयमा बुझाउने भनी संकेत रहेको तार सो संकेत बमोजिम र एस.भी.एच. तार सरकारी तार तुरुन्तै बुझाइनेछन् ।

६५. हुलाकबाट पठाउने तार : खास सूचनामा कुलाकद्वारा पठाउने संकेत रहेका तारहरू हुलाक नियमावली, २०२० को अधिनमा रही तुरुन्त हुलाकमा बुझाउन पठाइनेछ ।

६६. सेवा सूचना पठाइने : कुनै तार ठेगानामा बुझाउन नसकिएमा निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले सुरुको कार्यालयलाई सो तार बुझाउन नसकिएको कारण र लाग्ने महसूलको व्यहोरा खोली सेवा सूचना पठाउनेछ ।

६७. सो सूचना प्राप्त भएपछि सुरुको कार्यालयले गर्ने कारवाही : नियम ६६ बमोजिमको सेवा सूचना प्राप्त भएपछि सुरुको कार्यालयले गर्नुपर्ने कार्यालयसम्बन्धी कारवाही सो कार्यालय र प्रेषकसँगको तोकिएको व्यवस्था बमोजिम हुनेछ ।

६८. हुलाक नियमावलीबमोजिम हुने :

- (१) प्रेषकले हुलाक कार्यालयमै बुझाउन चाहेको तार कुलाक नियमावली बमोजिम बुझाउने र संरक्षण गरिनेछन् ।
- (२) उप-नियम (१) बमोजिमको तार बुझ्न वा बुझाउन नसकिएमा हुलाक नियमावली बमोजिम ४२ दिनसम्म संरक्षण गरिनेछन् ।

६९. तार बुझाइने व्यक्ति : प्राप्तकर्ताले कार्यालयलाई लिखित सूचना दिई कुनै खास प्रतिनिधि तोकिएको नभएमा वा प्रेषकले प्राप्तकर्तालाई नै तार बुझाउन चाहेको खास संकेत (एम.पी.) उल्लेख नगरेसम्म सो तार प्राप्तकर्ता वा निजको एकाघरको उमेर पुगेको सदस्य वा निजको कुनै नोकर वा निजको घरमा डेरा गरी बस्ने व्यक्तिले वा निजको अतिथि वा होटेल वा घरमा काउण्टरमा बसेको व्यक्तिलाई बुझाउन हुन्छ (एम.पी.) लेखिएको तारको हकमा निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले तारको खाममा 'प्राप्तकर्तालाई मात्र' भनी पूरा नाम तथा ठेगाना लेख्नेछ र सो तार प्राप्तकर्ताबाहेक अरु कुनै व्यक्तिलाई बुझाउनेछैन ।

परिच्छेद-७
विशेष तारसम्बन्धी व्यवस्था

७०. एस्.भी.एच्.तार :

- (क) एस्.भी.एच्. तारमा सुरुको कार्यालयले वा प्रेषकले असारण जरुरी तोकिएको संकेत सेवा सूचना राख्नुपर्छ,
- (ख) यस्तो किसिमको तार, सरकारी तार, अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तार वा सेवा तार वा अरु कुनै तारको रूपमा दर्ता भएता पनि अधिकतम प्राथमिकता पाउनेछ,
- (ग) सो तारको महसूल साधारण तार सरहने हुनेछ,
- (घ) यस्तो तारमा अन्य कुनै खास निर्देशन राख्नु हुन्न,
- (ङ) सो तारको भाषा सरल भाषामा हुनुपर्छ ।

७१. जरुरी सार्वजनिक तार : सार्वजनिक तारको प्रेषकले समय समयमा तोकिएको ठाउँको ठेगानामा खास सूचना जरुरी लेखी तार पठाएमा साधारण तारको महसूलको दोब्बर महसूल तिरी प्राथमिकता प्राप्त गर्न सक्नेछन् र सो तारको महसूल लाग्ने शब्द संख्या सात हुनेछ ।

७२. पत्र तार :

- (१) पत्रतार छुट्याउने खास संकेत एल्.टी. हुनेछ ।
- (२) नियम ४४ बमोजिमको अधिकारीले पठाएको तार वा सो तारको जवाफमा एल्.टी.एफ. संकेत रहनेछ र यस्तो तारको स्वीकृति, प्रेषण तथा बुझाउने तरिका तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
- (३) पत्र तारमा महसूल लाग्ने न्यूनतम शब्द संख्या २२ हुनेछ ।
- (४) पत्र तारको महसूल नियम ३६ बमोजिम तोकिएको महसूलको आधा हुनेछ ।
- (५) पत्र तारको भाषा सरल भाषामा हुनुपर्छ । पत्रतारको रूपमा धनादेश तार पठाउन परेमा सो तारको रकम गुप्त भाषामा बदल्न हुन्छ ।

७३. पत्र तारको खास व्यवस्था : पत्र तारमा देहायको खास व्यवस्था हुनेछ :

- (१) पत्र तारको मूल व्यहोरामा प्रेषकको सहीछाप स्पष्ट रहेमा गर्दा गरिएको ठेगाना स्वीकृति हुनेछ ।
- (२) सुरुको कार्यालयले अनुरोध गरेमा प्रेषकले निजको तारको सम्पूर्ण भाषा सरल भाषामा छ भनी तारको फाराममा सो व्यहोरा स्पष्टरूपले लेखी सहीछाप गर्नुपर्नेछ ।
- (३) रेडियो तारहरू पत्र तारको नियम बमोजिम स्वीकृत हुने छैनन् ।
- (४) धनादेश तार वा हुलाक चेक तारमा आधिकारिक व्यहोरा पछि सार्वजनिक खबर भएमा मात्र उप-नियम (२) बमोजिम गर्नुपर्छ ।
- (५) पत्र तारहरूमा अन्तराष्ट्रिय टेलिकम्यूनिकेशन संधको टेलिग्राफ रेगुलेशन बमोजिम तोकिएको खास निर्देशन रहनेछन् ।

७४. पत्र तार पठाउने क्रम : पूरा महसूल लाग्ने तार र साधारण समाचारसम्बन्धी तार पठाइसकेपछि मात्र पत्र तार पठाइने क्रम आउनेछ ।

७५. पत्र तार बुझाउने समय : सम्बन्धित कार्यालयमा तार प्राप्त भएको दिनमा तार बुझाउने समय समाप्त

भइसकेको भए सो तार रातमा नबुझाई दोस्रो दिनको बिहान ८ बेजेपछि बुझाउन पठाइनेछ ।

७६. **नपुग महसूल लिने :** सुरु कार्यालयको भाषाबाहेक अन्य कुनै भाषामा वा नियम ७२ र नियम ७३ बमोजिम नभएको पत्र तार भएमा साधारण तार पत्र तारको महसूल हिसाब गर्दा हुन आउने बढी नपुग महसूल सो तार प्राप्तकर्ताबाट असूल गरिनेछ ।
७७. **अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तार :** अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तार देहाय बमोजिम हुनेछ :
 - (क) अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तारमा तोकिए बमोजिमको चुक्ती सेवा सूचना रहनेछ,
 - (ख) यस किसिमको तारको भाषा सरल हुनुपर्छ,
 - (ग) अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तारको महसूल साधारणतः नियम ३६ बमोजिम तोकिएको महसूलको आधा हुनेछ ।
७८. **डिलक्स तार :** समय समयमा तोकिएको व्यवस्था बमोजिम तोकिएको खास निर्देशनसहित प्रेषकले डिलक्स तार पठाउन सक्नेछ ।
७९. **अग्रिम महसूल चुक्ति जवाफ :** कुनै तारको प्रेषकले निजको तारको जवाफ चाहेमा देहाय बमोजिम गर्नु पर्नेछ :
 - (क) तोकिए बमोजिमको खास संकेत र सो संकेत अगाडि निजले सो तारको जवाफको निमित्त अग्रिम महसूल चुक्ति गरेको रकम समेत लेख्नुपर्छ,
 - (ख) अग्रिम महसूल चुक्ति जवाफी तारको निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले प्राप्तकर्तालाई सो चुक्ति महसूलको रकम बराबरको तार निःशुल्क पठाउने फाराम वा भाउचर दिइनेछ,
 - (ग) खण्ड (ख) बमोजिमको एकभन्दा धेरै फाराम वा भाउचरबाट एउटा तार पठाउन सकिनेछ । तर एउटै फाराम वा भाउचरबाट दुई वा धेरै तार पठाउन सकिने छैन,
 - (घ) खण्ड (ख) बमोजिमको भाउचर वा फारम दिने कार्यालयको मुलुक भित्रको जुनसुकै कार्यालयबाट पनि सो फाराम वा भाउचर उपयोग गर्न सकिनेछ,
 - (ङ) खण्ड (ग) बमोजिमको तारको महसूल सो तारको फाराम वा भाउचरमा उल्लिखित महसूलभन्दा बढी भएमा नपुग महसूल सो तारको प्रेषकले नगदमा तिर्नु पर्नेछ,
 - (च) खण्ड (क) बमोजिम प्राप्त रकम र खण्ड (ग) बमोजिम पठाएको तारको महसूलको तीन रुपियाँभन्दा बढी भएमा महसूल फिर्ता व्यवस्था बमोजिम प्रेषक वा प्राप्तकर्ताले खण्ड (ख) बमोजिमको फाराम वा भाउचर पाएको ४ महिनाभित्र निवेदन गरेमा मूल तारको प्रेषकलाई फिर्ता गरिनेछ,
 - (छ) खण्ड (ख) बमोजिमको फाराम तार पाएको तीन महिनासम्म उपयोग गर्न सकिनेछ,
 - (ज) कुनै कारणबाट प्राप्तकर्ताले खण्ड (ख) बमोजिमको फाराम उपयोग गर्न नसकेमा महसूल फिर्ता व्यवस्था बमोजिम हुनेछ,
 - (झ) तार प्राप्तकर्ताले खण्ड (ख) बमोजिमको फाराम लिन नचाहेमा वा निज फेला नपरी बुझाउन नसकिएमा अग्रिम महसूल चुक्ति जवाफको रकम प्रेषकलाई फिर्ता गरिनेछ ।
८०. **तार रुजू गर्ने :** यस नियमावलीमा अन्यथा व्यवस्था भएमा बाहेक कुनै प्रेषकले निजको तार रुजू गर्नलाई तोकिएबमोजिम अनुरोध गर्न सक्नेछ ।
८१. **रुजू गरे वापतको महसूल :** रुजू गरे वापत देहायको महसूल लाग्नेछ :

- (क) देहायको खण्ड (ग) बाहेक रुजु गरे वापतको महसूल साधारण तारलाई लाग्ने महसूलको आधा हुनेछ,
- (ख) समान लम्बाई भएको एक्सप्रेस तारलाई पठाउँदा लाग्ने महसूल तिरी प्रेषकले सुरुको कार्यालय र फ्रण्टियर टेलिग्राफ कार्यालयको बीचको तार रुजु गराउन सक्नेछ,
- (ग) सम्पूर्ण वा आंशिक गुप्त भाषाका सरकारी तार र सेवा तारको गुप्त शब्दको रुजु गरे वापत कुनै महसूल लाग्ने छैन ।

८२. **बुझाइएको सूचना** : प्रेषकले निजले पठाएको तार बुझाइएको सूचना चाहेमा हुनेछ :

- (क) कुनै प्रेषकले तारको फाराममा निजको तार बुझाइएको सूचना चाहेमा तोकिएको खास निर्देशन लेखी सो तार प्राप्तकर्तालाई बुझाइएको मिति र समय यथासम्भव चाँडै साधारण तारद्वारा निजलाई सूचित गर्ने अनुरोध गर्न सक्नेछ,
- (ख) खण्ड (क) बमोजिमको तारमा कुलाकमै बुझाइने भनी लेखिएकोले हुलाकमै राखिएमा वा ठेगानामा पठाइएमा वा टेलिफोनद्वारा तेस्रो व्यक्तिलाई बुझाइएमा वा रेडियो तारको हकमा जहाज वा पोर्टमा बुझाइएमा सो बुझाइएको स्थान, मिति र समय सूचित गरिने ,
- (ग) निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले टेलिग्राफद्वारा वा हुलाकद्वारा कुनै तार निर्देशित गरेमा जुन साधनद्वारा पुनः निर्देशित गरिएको हो सो कुरा तोकिएको खास निर्देशन लेखी प्रेषकलाई सूचना गरिनेछ,
- (घ) तार बुझाइएको सूचना सुरुको कार्यालयमा पुग्नासाथ प्रेषकलाई सो खबर गरिनेछ,
- (ङ) टेलिग्राफद्वारा बुझाइएको सूचना वापतको महसूल ७ शब्दको साधारण तारको महसूल सरह हुनेछ,
- (च) खण्ड (क) बमोजिमको तार बुझाउन नसकिएमा नियम ६६ बमोजिम गरिनेछ,
- (छ) खण्ड (च) बमोजिमको तार नियम ६८ को खण्ड (ख) बमोजिमको अवधिभित्र बुझाइएमा सो व्यहोराको सेवा सूचना पठाइनेछ । सो अवधिभित्र पनि सो तार बुझाउन नसकिएमा प्रेषकले महसूल फिर्ता व्यवस्था बमोजिम निवेदन दिएमा सोसम्बन्धी महसूल फिर्ता गरिनेछ ।

८३. **पुनः निर्देशन गरिने तार** :

- (१) नेपाल अधिराज्यमा प्राप्त भएको तारको प्राप्तकर्ताले सो तारमा उल्लिखित ठेगाना छोडिसकेको भएमा टेलिग्राफ कार्यालयले आवश्यक भएमा सो सम्बन्धी दरखास्त लिई वा तार प्राप्तकर्ताको प्रतिनिधिले सो तार पुनः निर्देशन गर्न सक्नेछ । दरखास्त दिने व्यक्तिले कुनै थाप खास निर्देशन राख्न चाहेमा सो वापतको लागि लाग्ने महसूल तिर्नुपर्नेछ ।
- (२) कुनै बढी महसूल लाग्ने थप खास निर्देशन रहेमा सो बमोजिम गर्दा लागेको महसूल सो व्यक्तिले बुझाउनु पर्नेछ । यस अवस्थामा सम्बन्धित कार्यालयले सुरुको खास निर्देशन फेरि नयाँ निर्देशन राख्नेछ ।
- (३) पुनः निर्देशित ठेगाना (नयाँ ठेगाना) शुरुको ठेगाना भएको नगरको क्षेत्रभित्र भए निर्देशनको थप महसूल लाग्ने छैन । नयाँ ठेगाना सो नगरको क्षेत्रभित्र नभएमा तारको किसिम र निर्दिष्ट ठाउँको दूरी बमोजिम पुनः निर्देशन वापत पूरा महसूल लाग्नेछ । नेपाल अधिराज्य बाहिरको ठेगानामा निर्देशन गरिएका तारको हकमा नियम ३७ बमोजिम गर्नुपर्नेछ । तर पठाउँदा नियम ३७ बमोजिम नभएमा

जुन व्यक्तिको ठेगानामा पुनः निर्देशन गरिएको छ । सो व्यक्तिलाई तार बुझाउनुभन्दा अगाडि निजबाट महसूल असूल गरिनेछ ।

- (४) पुनः निर्देशन बारेमा कार्यालयलाई दिइएको सूचनाको म्याद एक महिनासम्म हुनेछ । सो अवधि बढाउन चाहेमा सोही व्यहोराको अनुरोध गर्नु पर्नेछ । पुनः निर्देशन गर्ने अनुरोध नभए तापनि कार्यालयले पुनः निर्देशन गर्नु परेमा सो तार नयाँ ठेगानामा पठाई नियम ६६ बमोजिमको सूचनामा सो व्यहोरा जनाइनेछ ।
- (५) निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले नियम ७९ बमोजिमको तारलाई नियम ६६ बमोजिम पुनः निर्देशन गर्न परेमा महसूल प्राप्त भइसकेको कुरा सूचक तोकिएको खास निर्देशन राखी भाउचर तयार गरिएको भए सो रद्द गरिनेछ ।

८४. धेरै ठेगाना भएको तारको खास व्यवस्था : धेरै ठेगाना भएको तारको देहाय बमोजिमको खास व्यवस्था हुनेछ :

- (क) तोकिएको खास निर्देशन रहनेछ,
- (ख) सबै ठेगानाहरूको शब्द गणना गरी नियम ३६ बमोजिम महसूल लाग्नेछ,
- (ग) महसूल लाग्ने ५० शब्दसम्मको नक्कल तयार गर्नको लागि प्रति नक्कलको रु. १।२० लाग्नेछ,
- (घ) महसूल लाग्ने ५० शब्दभन्दा बढी शब्दको तारको नक्कलको लागि पहिलो ५० शब्दको रु. १।२० र अन्य थप ५० शब्द वा अंशको रु. -।९० महसूल लाग्नेछ,
- (ङ) धेरै ठेगाना भएको तारको प्रत्येक प्रतिमा सो तारको छुट्टै ठेगाना राख्नुपर्छ,
- (च) निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयको नामको तारको ठेगानाको पुछारमा एक पटक मात्र राखिनेछ । धेरै ठेगाना भएको तारमा सो तार बुझाउने स्थानको ठेगाना प्राप्तकर्ताको नाम पछि रहनेछ । एउटै व्यक्तिको धेरै ठेगानामा आएको तारमा सो प्राप्तकर्ताको नाम सो तार बुझाउने स्थानको अगाडितिर राख्नुपर्नेछ ।

८५. खास साधनबाट बुझाइने तर :

- (१) अन्तर्राष्ट्रिय प्रशासन अन्तर्गतको कुनै ठाउँको ठेगानामा पठाइएको तार निर्दिष्ट ठाउँको हुलाकको कार्यालयबाहेक कुनै हुलाक वा एक्सप्रेस वा हवाई डाँकबाट पठाइने छैन ।
- (२) टेलिग्राफ कार्यालय नभएको ठाउँको ठेगानामा पठाइएको तार निर्दिष्ट ठाउँको मुलुकको टेलिग्राफ कार्यालयबाट कुलाक वा खास दूत वा हवाई डाँकबाट बुझाइनेछ ।

तर अन्तर्राष्ट्रिय प्रशासनसँग सम्बन्ध नभएको निर्दिष्ट मुलुक वा तारको ठेगानामा उल्लिखित निर्दिष्ट स्थानमा निर्दिष्ट मुलुकको टेलिग्राफ साधनद्वारा पुग्न नसकिने भएको तार अर्को मुलुकको प्रशासनद्वारा बुझाइन सकिनेछ ।

- (३) कुनै तार जुन कार्यालयबाट हुलाकद्वारा पठाउनु पर्ने हो सो कार्यालयको नाम अन्तिम निर्दिष्ट स्थानको पछाडि नै तारको फाराम लेख्नुपर्ने ।
- (४) हुलाकभन्दा छिटो साधनद्वारा बुझाउने व्यवस्था भएको राज्य अन्तर्गतको निर्दिष्ट ठेगानामा मात्र खास दूत (इस्प्रेसल मसेञ्जर) द्वारा बुझाउनु पर्ने तार लिइनेछ ।
- (५) एक्सप्रेस गरी तार बुझाउन चाहने प्रेषकले सो सम्बन्धमा तोकिएको महसूल तिरी निजको तारमा सो सम्बन्धी तोकिएको खास निर्देशन लेख्नुपर्छ ।

- (६) प्रेषकले उप-नियम (५) अन्तर्गत महसूल प्राप्तकर्तासँग असूल गराउन चाहेमा तोकिएको सूचना लेखनुपर्छ । प्राप्तकर्ताले सो महसूल तिर्न नमाने तापनि सो तार निजलाई बुझाई निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले शुरुको कार्यालयलाई सेवा सूचनाद्वारा सो सम्बन्धी महसूलको रकम प्रेषकबाट असूल गर्न सूचना दिनेछ ।
- (७) खास संकेत एक्सप्रेस भएको तारले निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयको खर्च गराएर पनि सो तार बुझाउन नसकिएको भएमा निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले नबुझाइएको सेवा सूचनामा प्रेषकबाट उपर गरिनुपर्ने रकम भनी जनाउनेछ ।
- (८) निर्दिष्ट ठाउँको मुलुकभित्र वा बाहिर तार पठाउनको निमित्त तोकिए बमोजिम संकेत रहेको तारमा तोकिए बमोजिमको थप महसूल लाग्नेछ ।

८६. **हुलाकद्वारा बुझाइने तारहरू :** स्वतन्त्र क्षेत्र (फ्रि डेलिभरी लिमिट) भित्र पर्ने तारहरू बाहेक देहायका तारहरू निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले हुलाकद्वारा बुझाउनेछ :

- (१) बुझाउँदा प्रयोग हुने साधनको कुनै खास निर्देशन नभएमा वा ।
- (२) नियम ८५ को उप-नियम (४) अनुसार समय समयमा प्रशासनले तोकि दिएको बुझाउने साधन र तारमा उल्लेख भएको बुझाउने साधन भएको तार ।
- (३) नियम ८५ को उप-नियम (६) बमोजिमको रकम प्राप्तकर्ताले नतिरी बाँकी रहेमा निजको ठेगानामा पठाइएको सो किसिमको अन्य तार ।
- (४) प्रेषक वा प्राप्तकर्ताद्वारा हुलाकबाट बुझाउन अनुरोध गरिएका तार तर हुलाकबाट पठाउने खास सूचना रहेको वा नरहेको भए तापनि प्राप्तकर्ताले निजको तार खास दूतद्वारा बुझाउने भनी अनुरोध गरिएमा निजका सबै तारहरू सो बमोजिम पठाइनेछ ।
- (५) निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयमा सो समय अरु कुनै छिटो साधन नभएमा ।

८७. **हुलाकद्वारा बुझाउँदा लाग्ने महसूल :** नियम ८६ बमोजिम हुलाकबाट पठाउँदा देहायको अवस्थामा देहाय बमोजिमको महसूल प्राप्तबाट असूल गरी हुलाक विभागको आम्दानी भनी छुट्टै जम्मा गरिनेछ :

(क) साधारण हुलाकबाट पठाउने	—११५ पैसा
(ख) हुलाकमा दर्ता गरी पठाउँदा	—१५० पैसा
(ग) हलाई डाँकबाट पठाउँदा	—१७५ पैसा
(घ) हवाई डाँकबाट दर्ता गरी पठाउँदा	१।—

८८. **हुलाकबाट दर्ता गरी पठाउँदा विलम्ब हुने तार :**

- (१) दर्ता (रजिष्ट्री) चिट्ठी रुपमा पठाउनु पर्ने तार तुरुन्त दर्ता हुन नसकेमा पनि तुरुन्तै नै पठाएमा सबैभन्दा पहिले उपलब्ध हुने डाँकको सुविधा पाइन्छ भने सो तार साधारण चिट्ठीको रुपमा पठाइनेछ र त्यसपछि सो तारको नक्कलमा दोस्रो प्रति भनी उल्लेख गरी शीघ्रातीशीघ्र हुलाकबाट दर्ता गरी पठाइनेछ ।
- (२) हुलाक सेवाबाट पठाइने वा बुझाउने तार हुलाक सेवालार्ई बुझाउना साथ हुलाक वस्तु हुनेछन् ।

८९. **प्राप्तकर्तालाई अनुशरण गर्ने तार :**

- (१) प्राप्तकर्ताको ठेगाना अगाडि निजलाई अनुशरण गर्नुपर्ने (टु.फलो) सम्बन्धी तोकिएको खास निर्देशन

लेखी सो तारको प्रषकले निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयलाई सो तार प्राप्तकर्ता जहाँ छ सो ठाउँमा सो तार बुझाउन अनुरोध गर्न सक्नेछ । सो खास निर्देशन पछि अन्य ठेगानाहरू पनि भएमा अनितम निर्दिष्ट ठेगानासम्म प्रत्येक ठेगानामा सो तार पठाउनु पर्नेछ । कुनै तारमा एउटा मात्र ठेगाना भएमा निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले प्राप्तकर्ताको निवासस्थानबाट कुनै नयाँ ठेगाना प्राप्त भएमा पहिलेको ठेगानाको सट्टा नयाँ ठेगाना लेखी नयाँ निर्दिष्ट ठाउँमा पठाउने छ । सो नबुझाएसम्म वा अन्य नयाँ ठेगाना उपलब्ध नभएसम्म सो बमोजिम गरिनेछ ।

- (२) नयाँ ठेगानामा तार पठाई बुझाउनुपर्ने थप महसूल प्रेषकले बुझाउनुपर्नेछ ।
- (३) प्राप्तकर्तालाई अनुशरण गर्नुपर्ने तारको ठेगाना समेतको सुरु महसूल सो तारको पहिलो निर्दिष्ट ठाउँमा पठाउँदा लाग्ने महसूल सरह लाग्नेछ ।
- (४) तिर्नुपर्ने थप महसूल पुनः पठाइएको ठेगानाको शब्द गणना गरी प्राप्तकर्ताबाट असूल गरिनेछ । सो तार बुझाउन नसकिएमा वा प्राप्तकर्ताले नबुझेमा सो वापत लाग्ने महसूल प्रेषकबाट असूल उपर गरिनेछ ।
- (५) उप-नियम (१) बमोजिमको तार प्रत्येक नयाँ ठेगानामा पठाउन पुनः निर्देशन गर्दा रुजु गर्नुपर्ने भएमा सो वापत थप महसूल लाग्नेछ ।
- (६) उप-नियम (१) बमोजिम तार पुनः निर्देशन गरिएमा प्रत्येक पुनः निर्देशनलाई पुनः निर्देशन गरिएको मुलुक र सो गरिने मुलुकको बीचमा छुट्टै तार सरह महसूल लगाइने छ । सो तार एकै मुलुकको निर्दिष्ट ठाउँमा पुनः निर्देशन गरिएमा सो वापतको थप महसूल सो मुलुकको अन्तःशुल्क बमोजिम हुनेछ ।
- (७) सुरुकै निर्दिष्ट स्थानको सहरभित्र ठेगाना भएको तार कार्यालयमा प्राप्त भएमा पुनः निर्देशनको थप महसूल लाग्नेछैन । तर छुट्टै सहर अन्तर्गतको ठेगानामा भएको तारलाई निर्दिष्ट ठाउँको मुलुकको कार्यालय वा विदेशी प्रशासनद्वारा पठाउनु परेमा सो तारको श्रेणी अनुसार पुनः निर्देशनको अन्तःशुल्कको पूरा दर लाग्नेछ ।
- (८) यससम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

९०. आर.सी.टी. तार :

- (१) आर.सी.टी. तारमा तोकिए बमोजिमका कुनै खास संकेत राख्नु हुन्छ ।
- (२) यस किसिमको तारको महसूल साधारण सार्वजनिक तारको सयकडा २५ मात्र हुनेछ ।
- (३) महसूल लाग्ने न्यूनतम शब्द संख्या साधारणतः सार्वजनिक तार सरह नै हुनेछ ।
- (४) आर.सी.टी. तारमा कैम्पको कार्यालयको छाप वा कैम्प कमाण्डर वा निजको अधिकृत प्रतिनिधिको सहीछाप हुनेछ ।
- (५) तोकिएको राष्ट्रिय सूचना संस्था वा दुःख निवारण संस्थाद्वारा पठाइने तारमा सम्बन्धित संस्थाको छाप हुनेछ ।

९१. उल्लिखित मितिमा बुझाउने तार :

- (१) कुनै खास मितिमा बुझाइने भनी तोकिएका संकेत रहेको कुनै तार निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयको समयमा प्राप्त हुँदा बुझाउन पठाउने साधन उपलब्ध भएमा सो तार सो मितिमै बुझाइनेछ ।
- (२) उप-नियम (१) बमोजिमको संकेत रहेको पत्र तार सो सम्बन्धी नियम बमोजिम बुझाइने छन् ।

परिच्छेद-८
महसूल फिर्तासम्बन्धी व्यवस्था

९२. **महसूल फिर्ता दिने :** नियम ९५ लागू हुने अवस्थामा बाहेक नियम ९७ बमोजिम निवेदन दिएमा तारको महसूल सो महसूल तिर्ने व्यक्तिलाई देहाय बमोजिम गरी फिर्ता दिइनेछ :
- (१) कुनै तार प्रशासनिक दोषले देहायको समयभित्र निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयमा नपुगेमा वा प्राप्तकर्तालाई बुझाउन नसकिएमा सो तारको पूरा महसूल फिर्ता गरिनेछ :
 - (क) युरोपभित्र वा बाहिर सिधै सञ्चार व्यवस्था भएका देशहरूका बीचमा आदान प्रदान भएको हकमा १ घण्टा,
 - (ख) युरोपभित्र कुनै देशसँग सोभै सञ्चार व्यवस्थाद्वारा आदानप्रदान गरिएको पूरा दरको कुनै तार वा समाचारसम्बन्धी तारको हकमा १२ घण्टा,
 - (ग) अन्य अवस्थामा पत्र तार बाहेक अरु तारको हकमा सो तार प्राप्त भएको समयदेखि २४ घण्टाभित्र । तर कार्यालय बन्द भएको वा रातमा बुझाउने वा दिनमा बुझाउने खास सूचना भएको तारमा हुलाक वा एक्सप्रेस वा समुद्र वा हवाई मार्गबाट पठाइने समय वा जमिनको वा गतिशिल जहाजी स्टेशनमा सो तार रहेको समय उक्त समयको गणनामा आउने छैन । ठेगाना अपर्याप्त भई वा दर्ता नभई तार बुझाउन नसकिएको भएमा प्रेषकको अनुरोधले ठेगाना सच्याइएमा वा थपिएमा चुक्ती सेवा सूचना प्राप्त भएको मितिदेखि सो समयको गणना गरिनेछ । प्राथमिकता सहितको सरकारी तार, एस.भी.एच.तार जरूरी तार वा चुक्ती सेवा सूचनाको लागि उक्त अवधिको आधा अवधि मानिने छ । अपर्याप्त ठेगाना वा अस्पष्ट लेखाइने तार बुझाउन नसकिएको भएमा महसूल फिर्ता गरिने छैन ।
 - (२) तार बुझाइएको सूचना तारको खास महसूल फिर्ता गर्दा खण्ड (१) बमोजिम प्राप्तकर्तालाई बुझाइएको समयदेखि समयको गणना गरिन्छ ।
 - (३) मार्गमा अवरोध भई रोकिएको तारको महसूल फिर्ता गर्दा सुरुको कार्यालयले सो व्यहोराको सूचना दिएको भएमा पूरा महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
 - (४) नियम ९३ बमोजिम रोकिएको तारको पूरा वा अंशको लागि तिरेको महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
 - (५) निर्दिष्ट ठाउँका कार्यालयमा तार पुग्न अगावै प्रेषकको अनुरोधमा रद्द गरिएको तारको लागेको महसूलको उचित भाग फिर्ता गरिनेछ ।
 - (६) मार्ग अवरोध भई विद्युत् साधन नहुनाले हुलाक वा अन्य कुनै साधनद्वारा निर्दिष्ट ठाउँमा पठाइएको तारको लागेको खर्च फिर्ता कटाई अरु बाँकी महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
 - (७) कुनै तार पठाउँदा सुरु कार्यालयको नाम वा बुझ्नेको समय अदल बदल भई उद्देश्य पूरा हुन नसकेको तारको पूरा महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
 - (८) खण्ड (१) बमोजिम मूल व्यहोराको महसूल फिर्ता नभएमा वा सेवा सूचनाद्वारा गल्ती नसच्याइएमा, पठाउँदा छुट भएको शब्दको महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
 - (९) शब्द वा संख्या पठाउँदा रुजु गरेको तारमा गल्ती भई फिर्ता दिनुपर्नेमा वा सेवा सूचनाद्वारा गल्ती

नसच्याइएसम्म तार पठाउँदा गल्ती भएमा वा सरल भाषाको तारको अर्थ अदलबदल भएको वा नबुझिई शब्द छुट भएमा सो महसूल फिर्ता गरिनेछ ।

- (१०) रुजु भएको शब्द वा संख्या पठाउँदा रुजु गर्दा गल्ती भई महसूल फिर्ता गर्नु पर्ने भएमा सेवा सूचनाद्वारा गल्ती नसच्याएमा पठाउँदाको गल्ती वा शब्दको छुटले मूल व्यहोराको अंशले उद्देश्यपूरा गर्न नसकने भएमा गुप्त भाषाका रुजु गरिनेछ ।
- (११) प्रशासनको गल्तीले आवश्यक भएको चुक्ती सेवा सूचना पठाउन लागेको महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
- (१२) अग्रिम महसूल चुक्ती जवाफी तारको फाराममा उपयोग नगरी सुरुको कार्यालय वा निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयमा फाराम दिएको ४ महिनाको म्याद भुक्तान हुनुभन्दा अगावै सौपेमा जवाफको निमित्त तिरेको महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
- (१३) प्राप्तकर्ता फेला नपरी बुझाउन नसकिएमा वा निजले अगावै महसूल चुक्ती जवाफी तार बुझ्न इन्कार गरेमा सो तारको प्रेषक फेला पर्न सम्भव भएमा सो जवाफी फारामको निमित्त तिरेको महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
- (१४) जवाफी फाराम निकालेको ४ महिनाको म्यादभित्र दरखास्त दिएमा जवाफी फारामको निति अग्रिम चुक्ती महसूल र सो फाराम प्रयोग गरी पठाइएको तारको महसूलमा रु. ३।- भन्दा बढी फरक भएमा सो फरक परेको महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
- (१५) टेलिग्राफ सेवाको दोष भई सेवा नगरिउको खास सेवाबाहेक अन्य खास सेवा (१६) बुझाइएको सूचना दिनुपर्ने तार बुझाउन नसकी सूचना दिन नसकिएको भएमा सो सूचना वापतको महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
- (१७) यस सम्बन्धमा तोकिएबमोजिमको अरु अवस्थामा तोकिएबमोजिम गरिनेछ ।

९३. **लेडर गतिशिल स्टेशनको महसूल फिर्ता गर्ने :**

- (१) रेडियो तारको सम्बन्धमा लेड स्टेशनले सुरुको कार्यालयलाई सो तार निर्दिष्ट गतिशिल स्टेशनमा पठाउन नसकिएको सूचना दिएमा सुरु कार्यालयले यस नियमावलीमा अन्यथा व्यवस्था भएमाबाहेक सो रेडियो तारसम्बन्धी लेड गतिशिल स्टेशनको महसूल तुरुन्त प्रेषकलाई फिर्ता गर्नेछ ।
- (२) रेडियो तार पठाउने सुरुको कार्यालयमा सो तार प्राप्त भएको सूचना नपुगेको भएमा तारसम्बन्धी तोिएको नियम बमोजिम महसूल फिर्ता गरिनेछ ।
- (३) लेंड स्टेशनले गतिशिल स्टेशनमा वायरलेश टेलिग्राफबाहेक अन्य साधनद्वारा रेडियो तारपठाएमा लेंड स्टेशनको महसूल सो स्टेशनको प्रशासनले राख्नेछ र गतिशिल स्टेशनको महसूल मात्र सुरुको कार्यालयको प्रशासनले प्रेषकलाई फिर्ता गर्नेछ ।

९४. **धेरै ठेगाना भएको तारको आंशिक महसूल फिर्ता गर्दा :** धेरै ठेगाना भएको तारको आंशिक महसूल फिर्ता गर्ने हकमा निर्दिष्ट ठाउँको नाम बाहेक तारको प्रत्येक शब्दको हिसाबले ठेगानाको महसूल र उचित ठेगानाको नक्कल दस्तूर फिर्ता गरिनेछ ।

९५. **महसूल फिर्ता गर्ने व्यस्था लागू नहुने :** महसूल फिर्ता गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था स्वीकार नगर्ने प्रशासन भई जाने तारहरूको महसूल फिर्ता गर्ने व्यवस्था लागू हुने छैन ।

९६. **सेवा सूचना वापतको महसूल फिर्ता दिने :** कुनै तार पठाउँदा नियम ९२ बमोजिमको म्याद भित्र चुक्ती

सेवा सूचनाद्वारा टेलिग्राफ सेवामा हुन आउमा भूलहरू सच्याइएमा सो सेवा सूचनाको महसूल मात्र फिर्ता गरिनेछ तर प्रेषक र प्राप्तकर्ताका बीचमा सीधै आदानप्रदान हुने तार सच्याउने सूचनाको महसूल फिर्ता दिइनेछैन ।

९६. निवेदन दिने :

- (१) तार विषयको शिकायत र टेलिग्राफ सेवाको विरुद्धको शिकायत वा महसूल फिर्ता मान्ने दाबीसम्बन्धी निवेदन चीफ इन्जिनियरलाई दिनुपर्छ सो बाहेक अन्य कुनै महसूल फिर्तासम्बन्धी निवेदन तोकिए बमोजिमको अधिकारीलाई दिनुपर्नेछ ।
- (२) कुनै प्रेषक नेपाल अधिराज्यको निवासी नभए तापनि निजले कार्यालयबाट कुनै तार पठाएको भएमा निजले अन्य कुनै प्रशासन मार्फत सूरको कार्यालयसँग महसूल फिर्तासम्बन्धी दाबी गर्न सक्नेछ ।

९८. कागजादी प्रमाण पेश गर्नुपर्ने : महसूल फिर्तासम्बन्धी प्रत्येक दावी र शिकायतको निवेदनसाथ देहायको कागजात पेश गर्नु पर्नेछ :

- (क) नबुझाएको वा ढिलाई भएको तारको हकमा निर्दिष्ट ठाउँले सो व्यहोरा उल्लेख गरी दिएको कुनै लिखित सबूद वा प्राप्तकर्ताले पाएका तारले ढिलो भएको व्यहोरा देखाएमा सो तारको प्रतिलिपि,
- (ख) अदलबदल भएको वा छुट भएको तारको हकमा प्राप्त गरेको तारको प्रतिलिपि,
- (ग) नियम ७९ बमोजिम उपयोग नगरिएको फारामको हकमा प्राप्तकर्तालाई बुझाइएको सो फारामको प्रतिलिपि,
- (घ) नेपाल अधिराज्यबाट पठाइने तारको हकमा नियम ४० बमोजिमको रसिदको प्रतिलिपि,
- (ङ) चुक्ति सेवा सूचनाको हकमा तार बुझाउने कार्यालयले दिएको करेक्सन मेमोरेण्डम ।

९९. म्याद :

- (१) तार दर्ता गरिएको मितिदेखि ४ महिनाभित्रमा तोकिएको अधिकारी छेउ सो तार विषयको शिकायत वा महसूल फिर्ता व्यवस्थाको निवेदन नगरेमा सो निवेदन माथि विचार गरिनेछैन ।
- (२) प्रेषकलाई महसूल फिर्ता गरिएको व्यहोराको सूचन पत्र पठाएको ६ महिनापछि महसूल फिर्तासम्बन्धी अधिकार समाप्त हुनेछ ।
- (३) तोकिए बमोजिमको ढाँचा, भाषा, स्पष्ट लेखाई ठेगाना वा तार पठाउने खास सूचना वा अन्य व्यवस्था भएको तारको विषयको महसूल फिर्तासम्बन्धी दाबी लिइने छैन ।

परिच्छेद - ९

रेकर्डसम्बन्धी व्यवस्था

१००. रेकर्ड सुरक्षित राख्ने अवधि : तारको सक्कल र सो सम्बन्धी अन्य कागजात सो तार कार्यालयमा दर्ता भएको मितिदेखि ६ महिनासम्म सुरक्षित राखी सो अवधिपछि नष्ट गरिन्छ ।

१०१. सक्कलको निरीक्षण :

- (१) तारको सक्कल वा नक्कल प्रति सो तारको प्रेषक वा प्राप्तकर्ता वा निजको प्रतिनिधिले निजको परिचय प्रमाणित गरेमा निरीक्षण गर्न दिइनेछ ।
- (२) उप-नियम (१) बमोजिमको निरीक्षणको निमित्त एक प्रति कागजको रु -१८० दस्तुर लाग्नेछ ।

१०२. तारको नक्कल :

- (१) नियम १०० बमोजिमको अवधि भित्र प्रेषक वा प्राप्तकर्ता वा निजको प्रतिनिधिले पठाइएको तारको सक्कल वा बुझाइएको तारको नक्कल (नक्कल राखिएको भए) को प्रमाणित नक्कल १ प्रति दिइनेछ।
- (२) तारको नक्कल दिँदा १०० शब्दसम्मको तार भए एक रुपियाँ र १०० शब्दभन्दा बढीको तार भए पहिलो १०० शब्दको निमित्त रु. १।- एक र थप हरेक ५० शब्द वा अंशलाई रु.-।३० दस्तुर दिइनेछ।
- (३) जुन तारको नक्कलसम्बन्धी दरखास्त हो सो तारको खोज तलास गर्न आवश्यक हुने सबै विवरण दिनुपर्ने छ।

१०३. संरक्षण अवधि बढाउने :

- (१) नियम १०० बमोजिमको अवधिभन्दा बढी अवधिसम्म कुनै खास तारको संरक्षण सम्भावित वा विचाराधिन अदालती कारवाहीले गर्दा आवश्यक भएमा सम्बन्धित व्यक्तिले विभागमा संरक्षण अवधिभित्र दरखास्त दिनुपर्नेछ।
- (२) उप-नियम (१) बमोजिमको दरखास्त परेमा थप ३ महिना संरक्षण गरिनेछ।
- (३) उप-नियम (२) बमोजिमको अवधि बढाउनु परेमा पुनः दरखास्त दिनुपर्नेछ।
- (४) उप-नियम (१) वा (३) बमोजिम दरखास्त परेमा सो कागजात खोज्ने र संरक्षण गर्ने कर्तव्य सम्बन्धित कार्यालयको हुनेछ। सो खोज तनासको कुनै सूचना दिइने छैन। अदालतको वा अन्य कुनै अधिकृत अधिकारीको आदेश विना सो तार कसैलाई दिइने छैन।

१०४. तार खोज तलास गर्ने तस्तूर :

- (१) नियम १०२ को उप-नियम (३) बमोजिमको विवरण अपर्याप्त भई तार तुरुन्त खोज तलास गर्न नसकिएकोमा देहायको दस्तूर तिर्नुपर्नेछ।
 - (क) एक कार्यालयले एक दिनमा पठाएको वा प्राप्त गरेको तारको लागि रु. २।-
 - (ख) एक कार्यालयले एक दिनमा पठाएको र प्राप्त गरेको तारको लागि रु. ३।-
- (२) नियम १०१ वा नियम १०२ बमोजिमको कामको लागि दिइने दरखास्त सो तार दर्ता भएको वा प्राप्त भएको मितिले १ महिनाभित्रमा सम्बन्धित कार्यालयमा दिनुपर्नेछ।

परिच्छेद- १०

रेडियो तारसम्बन्धी व्यवस्था

१०५. रेडियो तारको ढाँचा र स्वीकृति : रेडियो तारको ढाँचा र कार्यालयमा सो तार दर्ता गर्ने स्वीकृति यस नियमावलीको परिच्छेद-२ बमोजिम हुनेछ।

१०६. रेडियो तारसम्बन्धी खास व्यवस्था : रेडियो तारसम्बन्धी देहायका व्यवस्था हुनेछ :

- (१) तारको ठेगाना पर्याप्त वा ठीक भए वा नभएको कुराको जवाफदेही हरेक अवस्थामा प्रेषक नै हुनेछ।

- (२) रेडियो तारको ठेगाना देहाय बमोजिम हुनेछ :
- (क) प्राप्तकर्ताको नाम वा दर्ता र आवश्यक भएमा अन्य थप विवरण,
 - (ख) तोकिए बमोजिम जहाजको नाम वा कल साइन,
 - (ग) तोकिए बमोजिम तटवर्ती वा हवाई स्टेशन ।
- (३) प्रेषकले उप-नियम (२) को खण्ड (ख) बमोजिमको विवरण ठेगानामा राख्न चाहेमा सो तारको साधनको यात्राको विवरणको रेकर्ड संरक्षणको लागि सुरुको कार्यालयले तारको फाराममा लेखिराख्नेछ ।
१०७. **शिर व्यहोरा :** रेडियो तारको शिर व्यहोरामा रहने कुराहरू तोकिए बमोजिमको ढाँचा तोकिए बमोजिम रहने छन् ।
१०८. **रेडियो तारको महसूल :** रेडियो तारको महसूल देहायमा बाहेक प्रेषकले अग्रिम भुक्तानी गर्नुपर्ने छ :
- (क) नियम ८५ को उप-नियम (६) बमोजिम प्राप्तकर्ताबाट संकलन गरिने एक्सप्रेस महसूल,
 - (ख) नियम ३४ बमोजिम निर्दिष्ट ठाउँको कार्यालयले पत्ता लगाई प्राप्तकर्ताबाट असूल गरिने महसूल ।
- (२) रेडियो तार पठाइने साधनको निमित्त लाग्ने महसूल अन्तर्राष्ट्रिय दर अनुरूप समय समयमा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
- (३) समुद्रमा रहेको जहाजमा आदानप्रदान हुने तारको हकमा तटवर्ती स्टेशनको महसूल मुलुकभित्र पठाइने तारको महसूलको ५० प्रतिशत हुनेछ ।
- (४) रेडियो तारको महसूल लाग्ने न्यूनतम शब्द संख्या ७ हुनेछ ।
१०९. **रेडियो तारको रुपमा मान्य नहुने तार :** देहायका किसिमका तारहरू रेडियो तारको रुपमा मान्य हुने छैनन् :
- (क) नियम ९० बमोजिमको तार,
 - (ख) बधाई तार वा कम महसूल लाग्ने तार,
 - (ग) रेडियो-सामुद्रिक पत्र,
 - (घ) समाचारसम्बन्धी तार,
 - (ङ) रुजु गरिएको रेडियो तार,
 - (च) प्राप्तकर्तालाई नै बुझाउनु पर्ने तार,
 - (छ) खुला खाममा बुझाउनु पर्ने रेडियो तार, र
 - (ज) तोकिए बमोजिमको अन्य तार ।
११०. **रेडियो तारको क्रम :**
- (१) रेडियो तारको देहायका क्रमानुसार पठाइने छन् :
 - (क) एस.भि.एच. तार,
 - (ख) सरकारी तारको प्रेषकले प्राथमिकता अनुरोध गरेको तार,
 - (ग) जहाजी र अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तार,
 - (घ) टेलिग्राफ मार्ग अवरोधसम्बन्धी सेवा सूचनाहरू, र

(ङ) सरकारी तार वा सार्वजनिक तार वा समाचारसम्बन्धी तारको प्रेषकले प्राथमिकता अनुरोध नगरेको तार ।

(२) उप-नियम (१) को अधिनमा रही रेडियो तार दर्ता भएको वा प्राप्त भएको समयको क्रमले पठाइनेछन् ।

१११. **जहाज वा विभागबाट प्राप्त भएका तारहरू नबुझाइएमा :**

(१) समुद्रमा रहेको जहाज वा उडान गरिरहेको विमानबाट प्राप्त तार जमिनमा रहेको प्राप्तकर्तालाई बुझाउन नसकिएमा सम्भव छ भने नबुझाइएको व्यहोरा सो तारको प्रेषकलाई सूचित गर्नको लागि सम्बन्धित यानमा पठाइनेछ ।

(२) उप-नियम (१) बमोजिम सूचना सुरु प्रशासन अन्तर्गतको सम्बन्धित सुरु स्टेशन मार्फत दिइनेछ ।

(३) चुक्ति सेवा सूचनाद्वारा प्रेषकले ठेगाना बदल्न वा थपगर्न सक्नेछ ।

११२. **कुनै यानको ठेगानामा पठाइएको तार :**

(१) समुद्रमा रहेको जहाज वा उडानमा रहेको विमानमा कुनै रेडियो तार बुझाउन नसकिएमा सुरुको कार्यालयलाई सेवा सूचनाद्वारा सो व्यहोरा सूचित गरिनेछ ।

(२) प्रेषकले तार दर्ता भएको दिन बाहेक १० दिनमा नबढाई तटवर्ती स्टेशनमा सो तार राख्न चाहेमा सम्बन्धित तोकिएको संकेत राख्नेछ । सो अवधिभित्र सम्बन्धित यानले सम्बन्धित स्टेशनलाई कुनै सूचना नदिएमा सो स्टेशनले सुरुको कार्यालयलाई प्रेषकको जानकारीको लागि सो व्यहोरा सूचित गर्नेछ । प्रेषकले त्यसपछि चुक्ति सेवा सूचनाद्वारा तटवर्ती स्टेशन र जहाजी स्टेशनको बीचको सो तारको यात्रा अंश रद्द गर्न वा थप ७ दिन तटवर्ती स्टेशनमा सो तार राख्न अनुरोध गर्न सक्नेछ । तार बुझाउन नसकिएको सूचना प्राप्त भएको ३ दिनभित्र सो अनुरोध नभएमा सो तार नबुझाइएको मानिनेछ । सो ३ दिनको अवधिमा तार बुझाइएमा सो व्यहोरा सुरुको कार्यालयलाई खबर गरिने पुन थप ७ दिनसम्म राख्ने अनुरोध भई सो अवधिभित्र सो तार बुझाइएको सोही कुरा खबर गरिनेछ ।

(३) प्रेषकले तार बुझाउने अवधि नतोकेको भएमा तार दर्ता भएको चौथो दिनको बिहान सो तारसम्बन्धित यानलाई बुझाउन नसकिएको व्यहोरा सेवा सूचनाद्वारा सम्बन्धित स्टेशनले सुरुको कार्यालयलाई सूचित गर्नेछ । त्यसपछि प्रेषकले चुक्ति सूचनाद्वारा तटवर्ती स्टेशन र जहाजी स्टेशनको बीचको सो तारको यात्रा अंश रद्द गर्न वा १० दिनसम्म तटवर्ती स्टेशनमा सो तार राख्न अनुरोध गर्न सक्नेछ । सो अनुरोध नभएमा तार दर्ता भएको दिन बाहेक ७ दिनको अन्तमा सो तार बुझाइएको मानिनेछ । सो तार दर्ता भएको दिनको चौथो र सातौं दिनको बीचमा सो तार सम्बन्धित यानमा बुझाइएमा सोही व्यहोरा प्रेषकको अनुरोध बमोजिमको अवधिभित्र तार बुझाइमा सो व्यहोरा सुरुको कार्यालयलाई सूचित गरिनेछ ।

(४) थप महसूल नलाग्ने भएमा एकै प्रशासन अन्तर्गतको एक वा अर्को सम्बन्धित यानसँग सञ्चार व्यवस्था भएको सम्बन्धित यानमा पठाउनुभन्दा अगावै एकै प्रशासन अन्तर्गतको एक वा अर्को स्टेशनको क्षेत्रबाहिर गइसकेको भएमा सो व्यहोरा प्रेषकलाई जानकारी गराउनको लागि सुरुको कार्यालयलाई सेवा सूचनाद्वारा सो व्यहोरा पठाइनेछ ।

- (६) कुनै सम्बन्धित स्टेशनको नजिक कुनै यानको आगमनले सो स्टेशन वा सम्बन्धित यानमा तार टेलिग्राफद्वारा पठाउन नसकिएमा सो तार पठाउन आवश्यक भएमा सम्बन्धित स्टेशनले अन्य कुनै मार्गबाट सो तार पठाउन सक्नेछ ।

११३. महसूल धरौटी एवं रेडियो तारको महसूल फिर्ता सम्बन्धी व्यवस्था :

- (१) परिच्छेद ८ को अधिनमा रही रेडियो तारको महसूल फिर्तासम्बन्धी देहायको खास व्यवस्था हुनेछ :
- (क) नियम १०८ को उप-नियम (१) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिमको ताकरो महसूल फिर्ता हुने छैन ।
- (ख) रेडियो टेलिग्राफद्वारा तार पठाइने समय सम्बन्धित स्टेशनमा सो तार रहेको समय कुनै यानको ठेगानामा पठाएको तार वा यानबाट तार प्राप्त भएको समय ढिलाई भएको समय मानिने छैन र सो समय महसूल फिर्तासम्बन्धी समय गणनामा मान्य हुने छैन ।
- (ग) कुनै यानको ठेगानामा पठाइएको तारको सम्बन्धी यानमा पठाउन नसकिएको व्यहोरा सम्बन्धित स्टेशनले सुरु कार्यालयलाई सूचना गरेमा सम्बन्धित स्टेशन वा यानको महसूल प्रेषकले निवेदन नदिए पनि निजलाई फिर्ता गरिनेछ ।
- (२) उप-नियम (१) र परिच्छेद ८ तथा परिच्छेद ११ अन्तर्गत प्राप्त भएका महसूल रकमहरू श्री ५ को सरकार र विदेशी प्रशासनका बीच हिस्सा लेनदेन गर्ने काम पूरा नभएसम्म वा महसूल फिर्ता दिने समय नबितेसम्मको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकमा श्री ५ को सरकारको नामा एउटा छुट्टै धरौटी खाता खोली जम्मा गरी राखिनेछ ।

११४. रेडियो तारको संरक्षण अवधि :

- (१) रेडियो तारको सक्कल र तत्सम्बन्धी कागजातहरू सो तार दर्ता भएको महिना बाहेक ६ महिनासम्म संरक्षण गरिनेछन् ।
- (२) नबुझाइएको रेडियो तारको हकमा संरक्षण अवधि ४२ दिनसम्म मात्र हुनेछ ।

परिच्छेद-११

विदेशी टेलिफोन सेवासम्बन्धी व्यवस्था

११५. विदेशी टेलिफोन सेवाको क्षेत्र :

- (१) श्री ५ को सरकार र समय समयमा तोकिए बमोजिमका विदेशी मुलुकसँग यस सम्बन्धमा भएका सम्झौता बमोजिम विदेशी टेलिफोन सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
- (२) प्रत्येक मुलुकसँग टेलिफोन सेवा चलाइने समय तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

११६. कलको श्रेणी, प्राथमिकता तथा विशेष सुविधा :

- (१) टेलिफोन सेवाको उपयोग गर्ने कुनै व्यक्तिलाई दिइने कलको श्रेणी प्राथमिकता तथा विदेशी सुविधाहरू श्री ५ को सरकार र विदेशी मुलुकसँग समय समयमा हुने सम्झौता अनुसार हुनेछ ।
- (२) हलको श्रेणी प्राथमिकता तथा विशेष सुविधाहरू समय समयमा तोकिएबमोजिम हुनेछन् ।
- (३) कलहरू साधारणतः देहाय बमोजिम चलाइने छन् :
- (क) पूर्णतया अवरुद्ध भएको टेलिफोन सेवाको मार्ग पुनः स्थापना गर्ने सम्बन्धी सेवा कल,

- (ख) प्राथमिकता अनुरोध गरिएका सरकारी कल,
- (ग) प्राथमिकता अनुरोध नगरिएका सरकारी कल,
- (घ) सार्वजनिक कल,
- (ङ) अन्य सेवा कलहरू,
- (४) लाइटनिङ्ग वा अर्जेण्ट कलको व्यवस्था भएमा देहायको क्रम अपनाइनेछ :
 - (क) डिस्ट्रेस कल
 - (ख) पूर्णतया अवरुद्ध भएको टेलिफोन मार्ग पुनः स्थापना गर्ने सम्बन्धी लाइटनिङ्ग सेवा कल,
 - (ग) लाइटनिङ्ग सरकारी कल,
 - (घ) लाइटनिङ्ग सार्वजनिक कल,
 - (ङ) अर्जेण्ट सरकारी कल,
 - (च) अर्जेण्ट सेवा कल,
 - (छ) अर्जेण्ट सार्वजनिक कल,
 - (ज) खास रूपमा प्राथमिकता अनुरोध गरिएको साधारण सरकारी कल,
 - (झ) साधारण सरकारी कल,
 - (ञ) साधारण सार्वजनिक कल,
 - (ट) साधारण सेवा कल ।
- (५) उप-नियम (३) र (४) बमोजिमका एकै श्रेणीको प्रत्येक कलहरू सो कल बूक गरिएको क्रम बमोजिम चलाइने छन् ।

११७. कल बूक गर्ने तरिका :

- (१) विदेशी टेलिफोन कलहरू कुनै टेलिफोन एक्सचेञ्जमा पब्लिक कल कार्यालयले तोकिए बमोजिम बूक गर्न सक्नेछन् ।
- (२) कल बूक गर्दा ग्राहकले देहायको विवरण दिनुपर्ने छ :
 - (क) नम्बर-टु-नम्बर कलको लागि :
 - (१) कल गर्ने टेलिफोन नम्बर,
 - (२) कल गरिएको एक्सचेञ्ज र टेलिफोन नम्बर र सो नभएमा मागिएको नम्बर र पत्ता लाग्न सक्ने अन्य विवरण ।
 - (ख) पर्सन-टु-पर्सन कलको लागि :
 - (१) कल गर्ने टेलिफोन नम्बर,
 - (२) कल गरिएको एक्सचेञ्ज र टेलिफोन नम्बर,
 - (३) कल गर्ने व्यक्तिको नाम, र
 - (४) कल गरिएको व्यक्तिको नाम ।
 - (ग) सरकारी कलको लागि :
 - (१) सरकारी कल गर्ने व्यक्तिले निजको नाम र दर्जा ।
 - (२) अन्तर्राष्ट्रिय ट्रंक एक्सचेञ्जद्वारा कल पूरा गर्नको लागि आवश्यक अन्य विवरण ।

- (३) नियम ११५ को र यस नियमको उप-नियम (५) को अधिनमा रही कल गर्ने व्यक्तिले कल बूक गर्दा देहाय बमोजिम अनुरोध गर्न सक्नेछ :
 - (क) निजले उल्लेख गरेको खास समयमा कल पूरा गर्ने, वा
 - (ख) उल्लेख गरेको खास घण्टाको बीचमा कल पूरा नगर्ने, वा
 - (ग) उल्लेख गरेको समयभित्र कल पूरा नभएमा सो कल रद्द गर्ने ।
- (४) कल पूरा हुन लागेको सूचना कल गर्ने व्यक्तिलाई नदिएसम्म समय समयमा तोकिएको शर्त परिस्थिति बमोजिम सो व्यक्तिले कल बदल्न सक्नेछ ।
- (५) बूक गरिएको कलको मान्य अवधि सो कल पूरा भइनसकेको वा रद्द नगरिएको भएमा समय समयमा प्रशासनको बीचमा भएको सम्झौता बमोजिम हुनेछ ।

११८. कलको समय :

- (१) देहायको अवस्थामा कल सुरु भएको मानिनेछ :
 - (क) नम्बर-टु-नम्बर कलको हकमा कल गर्ने र गरिने टेलिफोन नम्बरको बीचमा सञ्चार व्यवस्था स्थापित भएमा,
 - (ख) पर्सन-टु-पर्सन कलको हकमा सम्बन्धित व्यक्तिहरूको बीचमा सञ्चार व्यवस्था स्थापित भएमा ।
- (२) कल गर्ने टेलिफोनको कल खतमा भएको संकेत दिएमा वा कल गर्नेले रिसिभर नराखे तापनि अपरेटरले कल छुटाइदिएमा कलको समय समाप्त हुनेछ ।

११९. महसूल लाग्ने अवधि :

- (१) कल पूरा गरिएको समयको महसूल लाग्ने अवधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
- (२) कुनै व्यक्तिले कल सुरु भएपछि निजको कसूर विना समय व्यर्थ गएमा महसूल लाग्ने अवधि निर्धारण गर्न अन्तर्राष्ट्रिय ट्रंक एक्सचेञ्जले तोकिए बमोजिम सो व्यर्थ गएको अवधि कट्टा गरी बाँकी समय मात्र महसूल लगाइनेछ ।

१२०. कुराकानीको एकाइ :

- (१) कुराकानी पूरा भएको प्रत्येक तीन मिनेटको एकपटक मानिनेछ ।
- (२) कुराकानी गर्ने व्यक्तिलार्थ एक पटक समाप्त हुनासाथै सो पटक समाप्त भएको व्यहोरा र प्रत्येक मिनेट बितेको कुरा अपरेटरले सूचित गर्नेछ ।
- (३) उप-नियम (२) बमोजिम सूचना पाई कुरा गर्दै रहने व्यक्तिले कलको समय बढाइएको मान्नुपर्छ ।

१२१. टेलिफोन सेवाको भाषा : नेपाल अधिराज्यको प्रशासनको अपरेटरले ग्राहक र विदेशी प्रशासनको अपरेटरको बीचमा कुराकानीमो आदानप्रदान गर्नको लागि साधारणतः अंग्रेजी भाषा नै सेवा भाषा मानिनेछ ।

१२२. कलको अवधि :

- (१) कुनै कलको अवधि सीमित गर्न वा ज्यादा प्राथकता दिइने कल सञ्चार गर्नको लागि चलिरहेका कलहरू बीचमा रोक्ने अधिकार तोकिएको टेलिग्राफ अधिकारीलाई हुनेछ ।
- (२) उप-नियम (१) बमोजिम कलको अवधि सीमित गरिएमा वा । रोकेमा कल गर्ने वा गरिरहेको ग्राहकलाई कल सुरु हुन वा कल समाप्त हुनुभन्दा केही क्षण अगाडि सूचना दिइनेछ ।

- (क) पब्लिक कल कार्यालयबाट बूक गरिएका कलहरू सीमित अवधिका कल सरह हुनेछन्,
- (ख) कल गर्नेको निर्धारित समयभन्दा कलको अवधि बढाउन पाउने छैन । कलको अवधि बढाउन चाहेमा अर्को कल बूक गर्नु पर्नेछ ।

१२३. कल रद्द गर्ने :

- (१) कल पूरा हुनुभन्दा अगावै कुनै समयमा कल बूक गर्ने व्यक्तिले सो कल रद्द गर्न सक्नेछ ।
- (२) कल रद्द गर्दा साधारणतः महसूल लाग्ने छैन ।

१२४. महसूल :

- (१) पूरा भएको कल सम्बन्धमा :
 - (क) न्यूनतम महसूल लाग्ने अवधि तीन मिनेट हुनेछ,
 - (ख) कुनै कलको अवधि न्यूनतम अवधिभन्दा बढेमा हरेक मिनेट वा अंशको महसूल न्यूनतम अवधिको महसूलको एक तिहाइको दरले लगाइनेछ,
 - (ग) कलको व्यवस्था गर्नको लागि उपयोग गरिएको मार्ग कुनै भएता पनि कुनै एक मुलुकमा गर्नुपर्ने कलको महसूल समान हुनेछ ।
- (२) विफल कलको सम्बन्धमा :
 - (क) टेलिफोन सेवाको गडबडीबाट व्यर्थ गएको समयको महसूल लगाइने छैन,
 - (ख) पर्सन-टु-पर्सन कल र थप महसूल बाँकी रहेका कलबाहेक कलको सञ्चार व्यवस्था हुन लागेको सूचना पाउनुभन्दा अगावै वा सो सूचना पाएपछि कल गरिएको व्यक्ति काममा व्यस्त भएको वा कुनै जवाफ नआएको कुरा पाई निजको सम्बन्धित कल रद्द गर्ने व्यक्तिले महसूल तिर्नुपर्ने छैन ।
 - (ग) उप-नियम (२) को खण्ड (ख) को कलबाहेक कल गर्ने वा गरिएका व्यक्तिले मञ्जूर नगरेका कलको महसूलको हकमा साधारण कुराकानीको एक मिनेटको लाग्ने महसूल सरह हुनेछ ।
 - (घ) पर्सन-टु पर्सन कलमा लाग्ने प्रतिवेदन महसूल र अन्य शर्तहरू समय समयमा श्री ५ को सरकारले तोकिदिए बमोजिम हुनेछ ।
 - (ङ) गलत नम्बरमा कल बूक भई व्यवस्था भएमा तीन मिनेटको महसूल लाग्नेछ । सोही गलत नम्बरको मुलुकभित्र अर्को नम्बरमा सो कलको सट्टा अर्को कल बूक गरिएमा सो गलत नम्बरसँगको कलको एक मिनेटको मात्र महसूल लगाइनेछ ।
- (३) यस नियममा अन्यथा व्यवस्था भएमा बाहेक विशेष सुविधा सहितका विफल कलको महसूल समय समयमा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
- (४) श्री ५ को सरकार र विदेशी प्रशासनको बीचमा महसूल नलाग्ने गरी आदान प्रदान हुने सेवा कलको निमित्त नियम १२२, १२३, र १२४ को व्यवस्था लागू हुने छैन ।

१२५. महसूल संकलन : टेलिफोनबाट कल बूक गरिएमा सो टेलिफोन नम्बरको ग्राहकसँग र पब्लिक कल कार्यालयबाट कल बूक गरिएमा अगावै महसूल नतिरी तोकिए बमोजिम सो ग्राहकलाई कल गर्न दिन सकिनेछ ।

१२६. धरौटी हिसाब प्राणाली :

- (१) कुनै ग्राहकले धरौटी हिसाब प्राणाली बमोजिम टेलिफोन सेवा प्राप्त गर्न चाहने निवेदन दिएमा अगावै महसूल नतिरी तोकिए बमोजिम सो ग्राहकलाई कल गर्न दिन सकिनेछ ।
- (२) उप-नियम (१) बमोजिमको निवेदनको लागि नियम ३९ बमोजिमको व्यवस्थाअनुसार निजको हिसाब किताब चल्नेछ ।

१२७. **कार्यक्रम** : कार्यक्रम प्रेषण (प्रोग्राम ट्रान्समिशन) गर्ने व्यवस्था समय समयमा श्री ५ को सरकारबाट तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१२८. **निषिद्ध खबर** : देहाय बमोजिमको व्यहोरा भएको कुनै तार टेलिफोन गर्न निषेध गरिनेछ :

- (क) अश्लील वा अशिष्ट किसिमका, वा
- (ख) कुनै ग्राहकलाई रीस लाग्ने किसिमका, वा
- (ग) आम जनताको सुरक्षालाई खलबल्याउने किसिमका, वा
- (घ) ऐन वा नियमविरुद्ध हुने किसिमका ।

अनुसूची -१

नियम २ सँग सम्बन्धित

(क) **चिह्न** :

- (१) सम्बन्धार वा स्मरण लेखको चिह्न ,
- (२) विसर्ग वा भाग चिह्न :
- (३) अर्धविराम ;
- (४) भिन्न अंक । (५) पूर्ण विराम .
- (६) हाइफन वा डेस वा शेष चिह्न -
- (७) गुणन चिह्न X
- (८) सयकडा चिह्न %
- (९) हजार चिह्न |:
- (१०) कोष्ठक चिह्न ()
- (११) धन चिह्न +
- (१२) प्रश्न चिह्न ?
- (१३) उद्धरण चिह्न “ ”
- (१४) सेकेण्ड चिह्न “
- (१५) समय समयमा तोकिएका अन्य चिह्नहरू-

(ख) **खास संकेत** :

संक्षिप्त रूप

अर्थ

(१) इटाट प्ररोडाइट नेशन्स

संयुक्त राष्ट्रसँग आदान प्रदान हुने तार

(२) इटाट प्रयोडाइट

प्राथमिकतायुक्त सरकारी तार

(३) इटाट	साधारण सरकारी तार
(४) अर्जेण्ट	जरुरी तार
(५) आर.सी.टी.	युद्धवन्दी सम्बन्धी तार
(६) आर.पी.एक्स.	महसूल चुक्ति जवाफ
(७) टी.सी	रुजु गर्ने
(८) पी.सी.	प्राप्त भएको सूचना दिनुपर्ने तार
(९) एक्सप्रेस	खास दूतद्वारा
(१०) एक्स.पी.	खास दूतद्वारा बुझाउने महसूल तिरेको
(११) जर	दिनमा बुझाउने तार
(१२) न्यूट	रातमा बुझाउने तार
(१३) पोष्ट	हुलाकद्वारा
(१४) पी.आर.	हुलाक रजिष्ट्री (दर्ता)
(१५) पी.ए.भी.	हवाई डाँक
(१६) एम्.पी.	व्यक्तिलाई हातमै बुझाउने तार
(१७) टी. आर.	टेलिग्राम कार्यालयमै बुझाउने तार
(१८) जी.पी.	हुलाकमै बुझाउने तार
(१९) जी.पी.आर	दर्ता हुलाक कार्यालयमै राखी बुझाउने तार
(२०) टी.एस.एक्स.	ठेगानाहरू
(२१) सी.टी.ए.	सबै ठेगानाहरू बुझाउने
(२२) जे.क्स.	दिनहरू
(२३) प्रेस	समाचारसम्बन्धी तार
(२४) एल्. एक्स.	विशिष्ट फाराममा दिइने तार
(२५) पी.ए.भी.आर.	दर्ता हवाई
(२६) रेमेटर एक्स	उल्लिखित मितिमै बुझाउने तार
(२७) टी.एस.एक्स.	टेलिफोनद्वारा दिइने तार
(२८) आर.एम्.	एक वा अर्को गतिशील यानको स्टेशनबाट पुनः प्रेषण गरिने तार
(२९) ओ.ब.एस्.	अन्तरिक्ष ज्ञानसम्बन्धी तार
(३०) एल्.टी.वा एल्.टी. एफ.	पत्र तार
(३१) रि एक्सपेडाइडेक्स	पुनः निर्देशन गरिने तार
(३२) एफ्.एस्.	प्राप्तकर्तालाई अनुसरण गरिने तार
(३३) एफ्.एस्.एक्स.	प्रेषकले पुनः निर्देशन गरेको तार
(३४) टी.एल्.एक्स. टिलेक्सद्वारा बुझाउने तार	

(३५) समय समयमा तोकिए बमोजिमका निर्देशनहरू तोकिएको व्यवस्था बमोजिम प्रयोग गरिनेछन् ।

अनुसूची-२

नियम १० सँग सम्बन्धित

खास निर्देशन

अनुसूची-१ खण्ड (ख) को (१) (२) (३) (४) (५) (२३) (२९) र (३०) अन्तर्गतका खास निर्देशनहरूको तारको श्रेणी विभाजन गर्नेछ ।

टिप्पणी : केही नेपाल कानून (संशोधन ऐन, २०२४ द्वारा “अफिस” र “रिपोर्ट” को सट्टा “कार्यालय” र “प्रतिवेदन” राखी रुपान्तर गरिएको छ ।

स्रोत:

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति

२०२४/४/१६

* * *

अनुसूची : १०

सञ्चार संस्थान ऐन, वि.सं. २०२८

२०२८ सालको ऐन. नं. १५

राष्ट्रिय सञ्चार सेवा योजना अनुरूप सञ्चार संस्थानको स्थापना र गठन गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना : राष्ट्रिय एकताको सुदृढिकरण तथा आर्थिक विकासको निमित्त राष्ट्रिय सञ्चार सेवा योजना अनुरूप सञ्चार सेवालाई विभिन्न माध्यमद्वारा सर्वसाधारण जनतालाई सरल, सुलभ एवं सुपथ रूपमा उपलब्ध गराउन संस्थाहरूको माध्यमद्वारा सञ्चालन गरी सर्वसाधारण जनतालाई समेत सकभर बढी मात्रामा शरीक गराई तिनीहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याई जीवनस्तर उच्च पार्दै लैजानको लागि त्यस्ता संस्थानका सम्बन्धमा केही आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले, श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मतिले यो ऐन बनाइबक्सेको छ ।

परिच्छेद- १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ :

- (१) यस ऐनको नाम “सञ्चार संस्थान ऐन, २०२८” रहेकोछ ।
- (२) यो ऐन नेपाल अधिराज्यभर लागू हुनेछ ।
- (३) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा, -

- (क) “संस्थान” भन्नाले दफा ३ बमोजिम स्थापना भएको संस्थानलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ख) “सञ्चालक समिति” भन्नाले संस्थानको सञ्चालक समिति सम्झनु पर्छ ।
- (ग) “महाप्रबन्धक” भन्नाले संस्थानको महाप्रबन्धकलाई सम्झनु पर्छ र यो शब्दले निजको निमित्त काम गर्ने व्यक्तिलाई समेत जनाउँछ ।
- (घ) “शेयर होल्डर” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत स्थापित संस्थानको सम्बन्धमा सो संस्थानको शेयर लिने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।
- (ङ) “सञ्चालक” भन्नाले संस्थानको सञ्चालक सम्झनु पर्छ र सो शब्दले समितिको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिलाई समेत जनाउँछ ।
- (च) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यो ऐन अन्तर्गत बनेका *नियम वा विनियमहरूमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद - २

स्थापना, पूँजी र व्यवस्था

३. संस्थानको स्थापना :

(१) राष्ट्रिय हित तथा सर्वसाधारण जनताको ज्ञान, जानकारी मनोरञ्जन, सुविधा वा आर्थिक हितको निमित्त कुनै सञ्चार सेवालाई संस्थानको माध्यमबाट सञ्चालन गर्न आवश्यक वा उपयुक्त देखिएमा नेपाल सरकारले देहायका कुराहरू खुलाई नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी कुनै संस्थानको स्थापना र गठन गर्न सक्नेछ :-

- (क) संस्थानको नाम,
- (ख) संस्थानको मूल कार्यालय रहने ठाउँ,
- (ग) संस्थानको उद्देश्य र काम कर्तव्य ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको संस्थानको नाम, कार्यालय वा उद्देश्य तथा काम कर्तव्यमा कुनै हेरफेर गर्न परेमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी त्यस्तो हेरफेर गर्न सक्नेछ ।

४. संस्थानले शाखा कार्यालय खोल्न सक्ने :

संस्थानले आफ्नो मूल कार्यालय बाहेक नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई आवश्यकतानुसार शाखा कार्यालय खोल्न सक्नेछ ।

५. संस्थान स्वशासित र संगठित संस्था मानिने :

- (१) संस्थान अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित र संगठित संस्था मानिनेछ ।
- (२) संस्थानको सबै कामको निमित्त आफ्नो एउटा छुट्टै छाप हुनेछ ।
- (३) संस्थानले यस ऐन र प्रचलित नेपाल कानूनको अधीनमा रही व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, भोग गर्न कुनै किसिमले हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ ।
- (४) संस्थानले आफ्नो नामबाट नालिश उजूर गर्न र सो उपर पनि सोही नामबाट नालिश उजूर लाग्न सक्नेछ ।

६. संस्थानको पूँजी, शेयर र शेयर होल्डरहरू :

- (१) प्रत्येक संस्थानको अधिकृत पूँजी नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।
- (२) संस्थानको कूल पूँजीमा कम्तीमा एकाउन्न प्रतिशत शेयर नेपाल सरकारले लिनेछ र *बढीमा पच्चीस प्रतिशत शेयर संस्थानका कर्मचारीलाई तोकिए बमोजिम बिक्री गरिनेछ । बाँकी रहेको शेयर सर्वसाधारणलाई बिक्री गरिनेछ । कर्मचारीले खरिद गरेको शेयर निजले संस्थानको सेवामा रहुञ्जेल सुक्ती बिक्री गर्न पाउने छैन ।
- (३) प्रत्येक शेयर अविभाज्य हुनेछ ।
- (४) साधारतः संस्थानका कर्मचारीहरू बाहेक कुनै व्यक्ति वा कम्पनीलाई तोकिएको प्रतिशतभन्दा बढी शेयर दिनमा प्रतिबन्ध लगाउन सकिनेछ ।
- (५) संस्थानको शेयर होल्डरको दायित्व सीमित हुनेछ ।

* सञ्चार सम्बन्धी केही नेपाल कानून संशोधन ऐन, २०२९ द्वारा संशोधित ।

७. शेयर होल्डर हुन अयोग्यता :

नेपालको नागरिक वा नेपाल कानून अन्तर्गत रजिष्टर भएको कम्पनी वा सहकारी संस्था वा नेपाल ऐन अन्तर्गत स्थापना भएको कर्पोरेशन वा संगठित संस्था बाहेक अरुकसैले पनि नेपाल सरकारको स्वीकृति नलिई संस्थानको शेयर किन्न वा शेयर होल्डर बन्न पाउने छैन ।

८. अनुदान र ऋण लिने अधिकार :

नेपाल सरकारको स्वीकृति लिएर संस्थानले आफ्नो चालू पूँजी बढाउनको लागि आवश्यक नगद वा जिन्सी ऋण लिन वा अनुदान स्वीकार गर्न सक्नेछ । साधारण सभाको व्यवस्था भएपछि कुनै विदेशी राष्ट्र वा एजेन्सीबाट त्यसरी ऋण लिँदा वा अनुदान स्वीकार गर्दा साधारण सभाको पनि परामर्श लिनु पर्नेछ ।

९. संस्थानको रेखदेख र व्यवस्था :

यो ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक संस्थानको सबै काम कारवाईको रेखदेख, निर्देशन र व्यवस्था सञ्चालक समितिले गर्नेछ । तर सञ्चालक समितिले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा उल्लेख गरिएकोमा आफ्नो कर्तव्य र अधिकारहरू मध्ये आफूले आवश्यक एवं उचित देखेका कर्तव्य र अधिकारहरू महाप्रबन्धक वा एक वा एकभन्दा बढी सञ्चालकहरूको उप-समिति वा संस्थानका अरु पदाधिकारीले पालन र प्रयोग गर्ने गरी सुम्पन सक्नेछ ।

परिच्छेद - ३

सञ्चालक समिति

१०. सञ्चालक समितिको गठन र सञ्चालकहरूको कार्यवधि :

(१) प्रत्येक संस्थानको सञ्चालक (समिति यसपछि “समिति” भनिएको) मा देहाय बमोजिम पाँच जना सञ्चालकहरू रहनेछन् :-

- (क) संस्थानको महाप्रबन्धक,
- (ख) गैर-सरकारी शेयर होल्डरहरू मध्येबाट साधारण सभाद्वारा निर्वाचित एकजना,
- (ग) सरकारी शेयर वापत नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको एकजना,
- (घ) संस्थानको कार्यक्षेत्र सम्बन्धित क्षेत्रमा ख्याती प्राप्त ब्यक्ति मध्येबाट नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको एकजना, र
- (ङ) संस्थानमा काम गर्ने शेयर होल्डर कर्मचारी मध्येबाट निर्वाचित एकजना ।

(२) साधारण सभाद्वारा निर्वाचित हुने व्यवस्था नभएसम्म वा उपदफा (१) को खण्ड (ङ) अन्तर्गत शेयरवाला कर्मचारी मध्येबाट निर्वाचित हुने व्यवस्था नभएसम्म शेयर होल्डरबाट निर्वाचित हुने सञ्चालक पनि नेपाल सरकारबाट मनोनित हुनेछ ।

(३) समितिको अध्यक्ष नेपाल सरकारले तोक्नेछ र त्यसरी अध्यक्ष नतोकेकोमा समितिको अध्यक्षतामा संस्थानका महाप्रबन्धकले गर्नेछ ।

(३क) खण्ड (ख), (ग), (घ), र (ङ) अन्तर्गत निर्वाचित वा मनोनित सञ्चालकहरूको कार्यवधि चार वर्षको हुनेछ र कार्यवधि सकिएपछि निजहरू पुनः निर्वाचित वा मनोनित हुन सक्नेछन् ।

*(४) उपदफा (३क) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि उपदफा (१) को खण्ड (ग) र (घ) अन्तर्गत मनोनीत सञ्चालकको कार्यावधि पूरा नहुँदै निजको सट्टा नेपाल सरकारले अरु कुनै ब्यक्तिलाई मनोनयन गर्न सक्नेछ ।

(५) साधारण सभाबाट वा संस्थानका कर्मचारीहरूबाट सञ्चालकको निर्वाचन भै कार्यभार सम्हालेपछि तिनका हकमा नेपाल सरकारबाट मनोनीत सञ्चालकहरू स्वतः खारेज हुनेछ ।

तर यसरी खारेज भएको ब्यक्ति सञ्चालकमा नियुक्त हुन वा मनोनित हुन यस उपदफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

(६)

११. **सञ्चालकको निमित्त अयोग्यता** : देहायको कुनै ब्यक्ति सञ्चालक हुन वा रहन सक्नेछैन :-

- (क) बहुला वा मानसिक सन्तुलन रहित ब्यक्ति,
- (ख) नैतिक पतन देखिने फौज्दारी अभियोगमा कसूरदार प्रमाणित भई सो वापत ६ महिनाभन्दा बढी कैदको सजाय पाएको र त्यस्तो कैदको सजाय भोगिसकेको मितिले पाँचबर्ष भुक्तान नगरेका ब्यक्ति,
- (ग) ऋण तिर्न नसकी साहूको दामासाहीमा परेका ब्यक्ति , वा
- (घ) संस्थानसँगको कुनै ठेक्का पट्टा वा करारमा कुनै प्रकारको निजी स्वार्थ भएको ब्यक्ति ।

१२. **सञ्चालकलाई हटाउन सकिने अवस्था** :

- (१) देहायको अवस्थामा निर्वाचित सञ्चालकलाई साधारण सभामा उपस्थित शेयर होल्डरहरूको बहुमतले हटाउन सकिनेछ :-
 - (क) दफा ११ मा उल्लिखित कुनै अयोग्यता भएमा, वा
 - (ख) समितिको अनुमति बिना समितिको बैठकमा लगातार तीन पटकभन्दा बढी अनुपस्थित भएमा र सो अनुपस्थितिको कारण मनोनित सञ्चालक भए नेपाल सरकारको दृष्टिकोणमा र निर्वाचित सञ्चालक भए साधारण सभाको दृष्टिकोणमा मनासिव नदेखिएमा, वा
 - (ग) दफा १८ उल्लंघन गरी संस्थानसँग भएको कुनै ठेक्का पट्टामा हिस्सेदार भएको प्रमाणित भएमा ।
- (२) शेयर होल्डर कर्मचारी मध्येबाट निर्वाचित सञ्चालकको हकमा त्यस्ता शेयर होल्डर कर्मचारीको बहुमतले अविश्वासको प्रस्ताव पारित गरेमा ।

१३. **सञ्चालकको राजीनामा र खाली स्थानको पूर्ति** :

- (१) कुनै मनोनित सञ्चालकले नेपाल सरकारमा र निर्वाचित सञ्चालकले समितिमा लिखित सूचना दिई आफ्नो पदबाट राजीनामा दिन सक्नेछ । राजीनामा स्वीकृत भएपछि निजले पदत्याग गरेको मानिनेछ ।
- (२) कुनै मनोनित वा निर्वाचित सञ्चालकको मृत्यु, राजीनामा वा अरु कुनै कारणबाट खाली हुन आएमा मनोनयन वा निर्वाचनद्वारा सो खाली स्थानको पूर्ति गरिनेछ र त्यसरी निर्वाचित वा मनोनित सञ्चालक आफ्नो साविकवालाको बाँकी अवधिसम्म मात्र सो स्थानमा बहाल रहनेछ ।
- (३) समितिको गठनमा कुनै त्रुटि भई वा कुनै सञ्चालकको स्थान खाली भई समितिमा काम कारवाई भएको भए पनि सोही कारणले मात्र भईसकेको त्यस्तो काम कारवाई बदर हुन सक्दैन ।

* पहिलो संशोधनद्वारा संशोधित । सञ्चार सम्बन्धी केही नेपाल कानून संशोधन ऐन, २०२९ द्वारा संशोधित ।

पहिलो संशोधनद्वारा भिन्निएको ।

१४. सञ्चालकको पारिश्रमिक :

सञ्चालक समितिको अध्यक्ष वा सदस्यलाई तोकिएबमोजिम पारिश्रमिक वापत संस्थानको शेयर उपलब्ध गराइनेछ ।

१५. समितिको बैठक :

- (१) समितिले तोकेको समय र स्थानमा समितिको बैठक बस्नेछ र समितिको बैठकको कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ । अध्यक्षको अनुपस्थितिमा सञ्चालकहरूले आफूमध्येबाट छानेको सञ्चालकले समितिको बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।
- (२) समितिमा तत्काल कायम रहेका सदस्यहरूको कूल संख्याको आधिभन्दा बढी सदस्यहरूले बैठकमा उपस्थित भएमा समितिको गणपूरक संख्या पुगको मानिनेछ ।
- (३) समितिको बैठकमा उपस्थित भई मत दिने सञ्चालकहरूको बहुमतको निर्णय मान्य हुनेछ । अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले साधारणतः मत दिन पाउने छैन, तर मत बराबर भएमा निर्णयात्मक मत दिने पाउनेछ ।

१६. महाप्रबन्धक, सल्लाहकार र अन्य कर्मचारीको नियुक्ति :

- (१) प्रत्येक संस्थानको कार्यहरूको सञ्चालनको निमित्त नेपाल सरकारले एकजना महाप्रबन्धक र आवश्यक भएजति सल्लाहकार तथा समितिले अरु कर्मचारीहरूको नियुक्ति गर्न सक्नेछन् । निजहरूको नियुक्ति सेवाको शर्त कार्य अवधि र पारिश्रमिक तोकिएबमोजिम हुनेछ ।
- (२) संस्थानको कर्मचारीले प्रत्येक महीना पाउने पारिश्रमिकको तोकिए बमोजिमको अङ्कबाट अनिवार्य रूपले संस्थानको शेयर खरीद गर्नु पर्ने गरी नियुक्ति र सेवा शर्त तोक्न सकिनेछ । तर, अस्थायी नियुक्त भएका र करार सेवामा नियुक्त भगरिएका कर्मचारीलाई शेयर बिक्री गरिने छैन ।

१७. सञ्चालकले बैठकमा भाग लिन नपाउने : महाप्रबन्धक वा दफा १० बमोजिम सञ्चालक भईरहेको कर्मचारीलाई कारवाही गर्ने सम्बन्धमा बसेको समितिको बैठकमा महाप्रबन्धक वा त्यस्तो कर्मचारीले सञ्चालकको हैसियतले त्यस्तो बैठकमा भाग लिन पाउने छैन ।

१८. संस्थानको सञ्चालक र महाप्रबन्धक उपर प्रतिबन्ध : संस्थानको सञ्चालक वा महाप्रबन्धकले संस्थानसँग हुने कुनै ठेक्का पट्टामा हिस्सेदार हुन सक्ने छैन ।

तर, संस्थानले लिए दिएको वा लिने दिने प्रस्ताव गरी समितिको विचारार्थ पेश हुन आएको कुनै ठेक्का पट्टामा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपबाट सरोकार भएको कुनै कुरा आफूलाई थाहा हुनासाथ प्रत्येक सञ्चालक वा महाप्रबन्धकले सो कुरा यथाशीघ्र समितिको बैठकमा पेश गर्नु पर्छ । सो पेश भएको कुरा माइन्सूट बूकमा जनाइनेछ र सरोकारवाला सञ्चालकले सो ठेक्का पट्टाबारे समितिमा हुने कुनै विचार विमर्श वा निर्णयमा भाग लिन पाउने छैन ।

१९. नेपाल सरकारको स्वीकृति प्राप्त गर्नु पर्ने : संस्थानले नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति नलिई देहायका काम कुरा गर्न हुँदैन :-

- (क) एक करोड रुपैयाँभन्दा बढी ममूल्य पर्ने कुनै अचल सम्पत्ति खरिद गर्न वा प्राप्त गर्न, वा
- (ख) दश वर्षभन्दा बढी समयको लागि कुनै अचल सम्पत्ति धितो लिन वा दिन, वा
- (ग) पाँच लाख रुपैयाँ भन्दा बढी मोल पर्ने कुनै सम्पत्ति वा अधिकार वा सुविधा बेच बिखन वा नामसारी गर्न ।

परिच्छेद - ४

साधारण सभा

२०. कार्यक्रम पेश गर्ने :

- (१) समितिले आफ्नो आर्थिक बर्ष शुरु हुनुभन्दा कमसेकम तीन महीना अगाडि संस्थाले आगामी आर्थिक बर्षमा गरिने कार्य सञ्चालन सम्बन्धी कार्यक्रम, विकास कार्यको आय-व्ययको विवरण अरु काम कुराहरूको विवरण, पूँजी लगानी र कर्मचारीहरूको थप मद्दत चाहिने भए त्यसको विवरण सहित आर्थिक लगत प्रस्तावित गरी साधारण सभामा स्वीकृतिको निमित्त पेश गर्नु पर्नेछ ।
- (२) कुनै आर्थिक बर्षमा संस्थानले उपदफा (१) अन्तर्गत पहिले नै पेश भई सकेको कार्यक्रममा उल्लिखित कुराहरूको अतिरिक्त अरु कुनै विशेष कार्य गर्न चाहेमा र त्यसले गर्दा प्रस्तावित आर्थिक लगतमा ठोस अदल बदल ल्याउने संभावना भएमा संस्थानले त्यस्तो काम कुराहरू पूरक कार्यक्रम र त्यस सम्बन्धमा उक्त आर्थिक सालको बाँकी रहन आएको समयमा बेहोर्ने खर्च र प्राप्त गर्ने रकमको पूरक लगत साधारण सभामा स्वीकृतिको निमित्त पेश गर्नु पर्नेछ ।
- (३) साधारण सभाको व्यवस्था नभएसम्म समितिले उपदफा (१) र (२) बमोजिमको लगत नेपाल सरकार छेउ पेश गर्नु पर्दछ ।

२१. साधारण सभा :

- (१) संस्थानले बित्री गर्न निष्काशित गरेको शेयर पूँजीको कम्तीमा ५ प्रतिशत मूल्यको शेयर बित्री भइसकेपछि प्रत्येक बर्ष संस्थानको बार्षिक हिसाब बन्द भएको मितिले नब्बे दिनभित्र संस्थानको मूल कार्यालयमा एक साधारण सभा (यसपछि बार्षिक साधारण सभा भनिएको) गरिनेछ । कम्तीमा पाँच प्रतिशत शेयर होल्डरहरूले लिखित निवेदन गरेमा वा समितिले आवश्यक ठहराएमा अरु कुनै समयमा पनि संस्थानको विशेष साधारण सभा बोलाइनेछ ।
- (२) कम्तीमा एक तिहाई शेयर होल्डर आफै वा प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित नभई साधारण सभाको गणपूरक संख्या पूरा भएको मानिने छैन । सो बमोजिम गणपूरक संख्या नपुगी दोश्रो पटक सभा बोलाउँदा भने शेयर होल्डरहरूको छ खण्डको एक खण्ड उपस्थित भएमा गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ । तर दोस्रो पटकमा पनि लेखिए बमोजिम गणपूरक संख्या नपुगेमा सोही ब्यहोरा नेपाल सरकारमा पेश गरी निकास भए बमोजिम गर्नुपर्छ ।
- (३) बार्षिक साधारण सभामा उपस्थित शेयर होल्डरहरूले संस्थानको बार्षिक हिसाब तथा लाभ हानीको खाता, त्यस उपर लेखापरीक्षकको ♦ प्रतिवेदनमा परेका कुराहरू र संस्थानको बर्षभरिको काम सम्बन्धी समितिको प्रतिवेदन उपर छलफल गर्नेछ । बार्षिक साधारण सभाको व्यवस्था हुन नसकेसम्म ती कुराहरू नेपाल सरकारमा पेश गर्नु पर्नेछ ।
- (४) संस्थानको कूल पूँजीको प्रत्येक एक प्रतिशत शेयरको एकमतको हिसाबले जे जति प्रतिशत शेयर खरीद गरिएकोछ सो बराबर संख्यामा शेयर होल्डरले मत दिन पाउने छ ।

♦ सञ्चार सम्बन्धी केही नेपाल कानून संशोधन, ऐन २०२९ द्वारा भिकिएको ।

तर

(क) संस्थानको कूल पूँजीको एक प्रतिशतभन्दा कम शेयर खरीद गरेकोमा भने मत दिन पाउने छैन ।

(ख) शेयर प्रतिशत एक ईकाभन्दा बढी भएमा माथिल्लो इकाई नपुगेसम्म तल्लो इकाई बराबरको मत मात्र दिन पाउनेछ ।

(५) शेयर होल्डरहरूले साधारण सभाको बैठकमा आफै उपस्थित नभै वा प्रतिनिधि नपठाई मत दिन पाउने छैन ।

◆ (६) साधारण सभाको निर्णय उपस्थित भै मत दिने शेयर होल्डरहरूको साधारण बहुमतद्वारा हुनेछ ।

२२. **निर्णय दिने नेपाल सरकारको अधिकार :** संस्थानको कार्य सञ्चालनमा साधारण सभा र समितिको बीच मत विभिन्न हुन गएमा त्यसको निर्णयार्थ नेपाल सरकार समक्ष पेश गरिनेछ र नेपाल सरकारले दिएको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

परिच्छेद - ५

कोष, हिसाब र लेखापरीक्षण

२३. **संस्थानको कोष :**

(१) संस्थानको आफ्नो एउटा छुट्टै कोष रहनेछ । ऋण र अनुदान लगायत संस्थानले प्राप्त गर्ने सबै रकम सोही कोषमा जम्मा गरिनेछ र संस्थानको तर्फबाट खर्च गर्नु पर्ने रकमहरू पनि सोही कोषबाट बेहोरिनेछ ।

(२) कोषको सबै रकम नेपाल सरकारले तोकिदिएको बैंकमा जम्मा गरिनेछ ।

(३) यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम अधिकृत कार्यहरूको निमित्त उचित ठहरिएको रकम खर्च गर्ने अधिकार समितिलाई हुनेछ ।

२४. **संस्थानले दायित्व बेहोर्ने :** नेपाल सरकारको कुनै विभाग वा समिति वा संस्थानलाई यस ऐन अन्तर्गत संस्थानमा परिणत गरिएमा त्यसरी परिणत हुन अघि त्यस्तो विभाग वा समिति वा संस्थानको तर्फबाट नेपाल सरकारले गरेको ठेक्कापट्टा तथा सम्झौता सम्बन्धी दायित्वहरू मध्ये नेपाल सरकारले तोकिदिए जति दायित्वहरू त्यसरी परिणत भई स्थापित संस्थानले बेहोर्ने छ ।

२५. **हिसाब राख्ने तरिका :** संस्थानको आम्दानी खर्चको हर हिसाब नेपाल सरकारबाट स्वीकृत ढाँचा र तरिका बमोजिम राखिनेछ ।

२६. **नाफा वितरण :** संस्थानले गरेको नाफाको वितरण र उपयोग तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२७. **लेखापरीक्षण :**

(१) लेखापरीक्षकको नियुक्ति बार्षिक साधारणसभाले गर्नेछ र निजको पारिश्रमिक सोही सभाले तोकिदिए बमोजिम हुनेछ । त्यस्तो लेखापरीक्षकले नेपाल कानून बमोजिम लेखा परीक्षण गर्न इजाजत प्राप्त गरेको हुनुपर्छ । तर पहिलो बार्षिक साधारण सभा नभएसम्मको लेखा परीक्षण नेपाल सरकारबाट खटाएको लेखापरीक्षकले गर्नेछ ।

- (२) लेखापरीक्षकले संस्थानका जुनसुकै हिसाब र कागजात हेर्न जाँचन सक्नेछ र सो काममा सहयोग गर्नु संस्थानका सम्बन्धित सबै कर्मचारीको कर्तव्य हुनेछ ।
- (३) लेखापरीक्षकले आफूले गरेको लेखापरीक्षणको प्रतिवेदनको एक प्रतिलिपि नेपाल सरकारमा र अर्को प्रतिलिपि संस्थानको ♣ वार्षिक साधारण सभामा पेश गर्नेछ र त्यस्तो प्रतिवेदनमा देहायका कुराहरू स्पष्ट उल्लेख भएको हुनुपर्छ :-
 - (क) संस्थानको वास्तविक आर्थिक स्थिति देखिने गरी सबै आवश्यक कुराहरू स्पष्ट खुलाई ठीक तथा रीतपूर्वक वार्षिक हिसाब तथा लाभ हानीको खाता तयार गरिएको छ छैन,
 - (ख) मागिएको कुनै स्पष्टीकरण वा सूचना संस्थानले दिएको छ छैन र दिएको भए सो सन्तोषजनक छ छैन ।
 - (४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा ♣ वार्षिक साधारण सभाको राय लिई आवश्यक सुधार वा व्यवस्थाको लागि नेपाल सरकारले संस्थानलाई निर्देशन दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद - ६

विविध

२८. गोप्य राख्ने र विश्वासघात नगर्ने कुराको प्रतिज्ञा गर्नु पर्ने : आफ्नो पद सम्हाल्नु अघि संस्थानका प्रत्येक सञ्चालक, महाप्रबन्धक, पदाधिकारी र अरु कर्मचारीहरूले अनुसूचिमा लेखिए अनुसार प्रतिज्ञा गर्नु पर्नेछ ।

२९. जाँचबुझ गराउने नेपाल सरकारको अधिकार :

- (१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी संस्थानको काम कारवाईको जाँचबुझ गर्न कुनै निरीक्षक नियुक्त गर्न वा समिति गठन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त भएको निरीक्षक वा गठन गरिएको समितिले संस्थानको सबै हिसाब किताब र कागजपत्र जाँचन सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त भएको निरीक्षक वा गठन गरिएको समितिले जाँचबुझ गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि तथा पालन गर्नु पर्ने शर्तहरू नेपाल सरकारले तोकेबमोजिम हुनेछ ।

३०. निर्देशन दिने नेपाल सरकारको अधिकार : राष्ट्रिय हितको निमित्त उचित ठहराएमा नेपाल सरकारले संस्थानलाई देहाय बमोजिम निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशन पालन गर्नु संस्थाको कर्तव्य हुनेछ :-

- (क) कुनै खास क्षेत्र तोकी वा नतोकी कुनै सेवा कार्य सञ्चालन गर्न, वा
- (ख) संस्थानले गरिरहेको कुनै काम कुनै खास क्षेत्रमा नगर्न वा कुनै अदल बदल गर्न वा सम्पूर्ण रुपमा बन्द गर्न, वा
- (ग) संस्थानले गर्न आँटेको कुनै काम कुरा नगर्न ।

३१. नेपाल सरकारसँगको सम्पर्क : संस्थानले आफ्नो काम कारवाईको सिलसिलामा नेपाल सरकारसँग सम्पर्क राख्दा वा दफा ३० बमोजिम नेपाल सरकारले संस्थानलाई कुनै निर्देशन दिँदा सञ्चार मन्त्रालय मार्फत सम्पर्क राख्नु वा निर्देशन दिनु पर्छ ।

३१ क. स्थानीय कर नलाग्ने : संस्थानको कारोवारमा कुनै किसिमको स्थानीय कर लाग्ने छैन ।

३२. हानी नोक्सानी बारे अधिकारीहरूको बचाउ : सञ्चालक वा संस्थानको कुनै कर्मचारीले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम आफ्नो कर्तव्यको पालन गर्नको निमित्त असल नियतले गरेको वा गर्न खोजेको कुनै कुराबाट भएको कुनै हानी नोक्सानीको निमित्त निज ब्यक्तिगत तवरले जवाफदेही हुने छैन ।

३३. दण्ड सजाय :

- (१) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम कुनै हिसाब किताब राख्नु पर्ने वा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने कर्तव्य भएको व्यक्तिले त्यस्तो हिसाब किताब वा प्रतिवेदन वा अन्य कुनै कागजातमा जानी जानी वा बदनियतले साँचो कुरा दबाई भुटो कुरा देखाएमा वा बेहोरा फरक पारेमा वा त्यस्तो काम कुरा गर्ने उद्योग गरेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई तीन बर्षसम्म कैद वा तीन हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुबै सजाय हुनेछ ।
- (२) सञ्चालक वा संस्थानको कुनै कर्मचारीले जानी जानी वा लापरवाही गरी वा बदनियतसाथ उपदफा (१) मा लेखिएदेखि बाहेक अन्य कुनै कुरा गरी संस्थानलाई हानी नोक्सानी पुऱ्याएमा निजलाई एक वर्षसम्म कैद वा एक हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।
- (३) कसैले . दफा २९ अन्तर्गत नियुक्त भएको निरीक्षक वा गठन भएको समितिको काम काजमा कुनै बाधा पुऱ्याएमा वा माग गरेको कुनै कागजपत्र वा सूचना कुनै मनासिब माफिकको कारण बिना नदिएमा वा दिन लापरवाही गरेमा निजलाई एक हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।
- (४) कसैले संस्थानको लिखित स्वीकृति नलिई कुनै विवरणपत्र वा विज्ञापनमा संस्थानको नाम प्रयोग गरेमा निजलाई बढीमा छ महीनासम्म कैद वा एक हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुबै सजाय हुनेछ ।
- (५) तत्काल सञ्चालक वा महाप्रबन्धक भएको कुनै ब्यक्तिले दफा १८ उल्लंघन गरी संस्थानसित हुने लिखित ठेक्का हिस्सेदार भई सो दफा बमोजिम जाहेर गर्नु पर्ने नगरी सो हैसियतबाट कुनै अनुचित फाइदा उठाएको वा उठाउन उद्योग गरेमा निजलाई दुई बर्षसम्म कैद वा पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुबै सजाय हुनेछ ।
- (६) यस दफा बमोजिम सजाय हुने अपराधबाट संस्थानलाई कुनै हानी नोक्सानी भएको रहेछ भने त्यस्तो हानी नोक्सानीको बिगोसमेत सो अपराध गर्ने व्यक्तिबाट असूल उपर गरिनेछ ।

→३४.

३५. नियमहरू बनाउने नेपाल सरकारको अधिकार : यो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वित गर्न नेपाल सरकारले नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

३६. विनियम बनाउन सक्ने :

- (१) संस्थानले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही विनियमहरू बनाउन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम बनेको विनियमहरू नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएपछि मात्र लागू हुनेछन् ।

द्रष्टव्य : १. प्रतिनिधिसभाको घोषणा, २०६३ ले देहायको शब्दको सट्टा देहायको शब्द राखी रुपान्तरण गरेको छ :
"श्री ५ को सरकार" भन्ने शब्दको सट्टा "नेपाल सरकार"

३७. बचाउ : यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरूमा लेखिएजति कुरा सोही बमोजिम र अरुमा प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम हुनेछ ।

अनुसूची

(दफा २८ सँग सम्बन्धित)

इमान्दारी र गोपनीयताको प्रतिज्ञा

..... प्रतिज्ञा गर्दछु कि संस्थानको सञ्चालक वा महाप्रबन्धक वा कर्मचारी वा निरीक्षक वा पदाधिकारीका हैसियतबाट वा संस्थानमा आफ्नो पद सम्बन्धी काम कुरामा आफ्नो योग्यताले भेटेसम्म परी आएको कर्तव्यको पालन इमान्दारीपूर्वक र सत्य निष्ठा ले गर्नेछु । पुनः प्रतिज्ञा गर्दछु कि कुनै अनधिकृत व्यक्तिलाई संस्थान सम्बन्धी कुनै सूचना प्रकाश गर्न वा गर्न लगाउन वा कसैलाई संस्थानको अधीनमा रहेको र संस्थान सम्बन्धी कुनै किताब वा कागजपत्र कुनै व्यक्तिलाई निरक्षिण वा ग्रहण गर्न दिने छैन ।

सञ्चार सम्बन्धी केही नेपाल कानून संशोधन ऐन, २०२९ द्वारा संशोधित ।

द्रष्टव्य : १. केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ ले देहाय शब्दको सट्टा देहायको शब्द राखी रुपान्तरण गरेको छ : "श्री ५ सरकार" को सट्टा "नेपाल सरकार"

स्रोत:

लालमोहर प्रकाशन मिति

२०२८/१२/२०

संशोधन गर्ने ऐन

१. सञ्चार सम्बन्धी केही नेपाल कानून संशोधन, २०२९	२०२९/०६/५
२. न्याय प्रशासन सुधार ऐन, २०३१	२०३१/०४/१८
३. न्याय प्रशासन सुधार (चौथो संशोधन) ऐन, २०४३	२०४३/०७/२४
४. सञ्चार संस्थान (पहिलो संशोधन) ऐन, २०४५	२०४५/०७/१०
५. सञ्चार संस्थान (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०५३	२०५३/०८/२६

* * *

अनुसूची : ११

दूरसञ्चार (अन्तरदेशीय) नियमावली, वि.सं. २०३०

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

प्रस्तावना :- नेपाल दूरसञ्चार समिति (गठन) आदेशको दफा ५ (३) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल दूरसञ्चार समितिले श्री ५ को सरकारको स्वीकृति लिई देहाय बमोजिमका दूरसञ्चार (अन्तरदेशीय) नियमावली २०३० बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :**

- १) यी नियमहरूको नाम 'दूरसञ्चार (अन्तरदेशीय) नियमावली, २०३०' रहेको छ ।
- २) यो नियमावली, २०३० श्रावण १ गतेदेखि लागू हुनेछ ।

२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यो नियमहरूमा :-

- १) 'गठन आदेश' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समिति (गठन) आदेश २०२६ सम्भन्नु पर्दछ ।
- २) 'समिति' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समिति (गठन) आदेश २०२६ को दफा २ अनुसार गठन गरिएको दूरसञ्चार समिति सम्भन्नु पर्दछ ।
- ३) 'मुख्य अधिकृत' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार भन्नाले दूरसञ्चार समितिको मुख्य अधिकृत पदमा नियुक्त भएको मुख्य अधिकृतलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- ४) 'टेलिग्राफ खबर' भन्नाले आकाशवाणी र टेलिफोन खबर समेतलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- ५) 'क्षेत्रीय प्रबन्धक' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समितिको क्षेत्रीय प्रबन्धक पदमा नियुक्त भएको क्षेत्रीय प्रबन्धकलाई सम्भन्नु पर्छ ।
- ६) 'टेलिग्राफ कार्यालय' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समिति अन्तर्गतको आकाशवाणी र टेलिफोन कार्यालय सम्भन्नु पर्दछ ।
- ७) 'तोकिएको दर' भन्नाले आर्थिक नियमहरू वा यी नियमहरू वा सो अन्तर्गतको सूचना तोकिएको महसुल दर सम्भन्नु पर्दछ ।
- ८) 'एस.भी.एच' खबर भन्नाले जल, स्थल वा हवाई खतरासम्बन्धी खबर वा सुरक्षा सम्बन्धी खबर सम्भन्नु पर्दछ ।
- ९) 'सर्भिस खबर' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समितिको कुनै कार्यालयबाट कार्यालयको कामकाज सम्बन्धमा पठाउने खबर सम्भन्नु पर्दछ ।
- १०) 'सरकारी खबर' भन्नाले श्री ५ को सरकारको कुनै अफिस वा अड्डाबाट सरकारी कामकाज सम्बन्धमा पठाउने खबरसम्भन्नु पर्दछ ।
- ११) 'सार्वजनिक खबर' भन्नाले कुनै व्यक्तिले आफ्नो निजी काम कुराको सम्बन्धमा आदान प्रदान गर्ने खबर सम्भन्नु पर्दछ ।

- १२) 'प्रेस खबर' भन्नाले राजनीति, व्यापार, मौसम, खेलकूद र अन्य सार्वजनिक महत्वका घटनाहरू सम्बन्धित अखबारमा छापिने वा रेडियोमा प्रचार गरिने खबर सम्भन्नु पर्दछ ।
- १३) 'ट्रडकल' भन्नाले तोकिएको स्थानीय क्षेत्र बाहिरको कललाई सम्भन्नु पर्दछ ।

परिच्छेद - २

खबरको आदानप्रदान र खबरका किसिमहरू

३. **टेलिग्राफ खबर पठाउँदा पुऱ्याउनुपर्ने रीत :-** टेलिग्राफ खबर पठाउँदा खबर पठाउने व्यक्तिले देहायबमोजिमको रीत पुऱ्याउनु पर्नेछ ।
- क) टेलिग्राफ कार्यालयबाट प्राप्त हुने फाराममा वा सो बमोजिमको ढाँचा मिल्दो फाराममा खबर देवनागरी लिपि वा अंग्रेजी भाषामा हुनु पर्दछ । तर सरकारी खबरको हकमा कोड खबर पनि स्वीकार गरिनेछ ।
- ख) खबर लेख्ने फारामहरूमा बुझिने गरी चलान गरिने आवश्यक कुराहरू मात्र स्पष्टरूपले लेखिएको हुनु पर्दछ र ठेगाना मात्र लेखिएको खबर लिइने छैन ।
- ग) खबर लेख्ने फारामको तल्लो भाग टेलिग्राफ खबर पठाउनेको दस्तखत सहितको पूरा नाम, ठेगाना स्पष्ट लेखिएको हुनु पर्दछ ।
४. **छोटकरी ठेगानाको रजिष्ट्रेशन :-**
- १) टेलिग्राफ खबरहरू छोटकरी ठेगानामा प्राप्त गर्न इच्छुक व्यक्तिले टेलिग्राफ कार्यालयमानियम ५ बमोजिमको दस्तुर साथ रीतपूर्वकको दरखास्त दिनु पर्दछ ।
- २) यस्तो छोटकरी ठेगाना दश अक्षरमा नबढाई एक शब्द मात्र लेखिएको हुनु पर्दछ ।
- ३) उप-नियम (१) बमोजिमको दरखास्त परेपछि छोटकरी ठेगाना टेलिग्राफ कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन गरिने छैन ।
- क) व्यक्तिको नाम, संख्या, दर्जा, देश, जिल्ला, शहर र मुख्य-मुख्य सडकहरूको नाम,
- ख) पहिले भइसकेको कुनै छोटकरी ठेगानासँग मिल्ने किसिमको अर्को छोटकरी ठेगाना,
- ग) खबर वितरण गर्ने सम्बन्धित वडाभन्दा बाहिरका ठाउँहरूको निमित्त भएमा ।
५. **रजिष्ट्रेशन दस्तुर :-** नियम ४ बमोजिमको छोटकरी ठेगाना रजिष्ट्रेशन गर्दा देहायबमोजिमको दस्तुर लाग्नेछ ।
- १) तीन महिनासम्मलाई रु. ५०।-
- २) तीन महिनाभन्दा बढी तर ६ महिनासम्मलाई रु. ७०।-
- ३) ६ महिनाभन्दा बढी तर ९ महिनासम्मलाई रु. ८५।-
- ४) ९ महिनाभन्दा बढी तर एक वर्षसम्मलाई रु. १००।-
६. **छोटकरी ठेगानामा हेरफेर गर्दा गर्नुपर्ने :-**
- १) रजिष्ट्रेशनको म्याद भुक्तान नहुँदै रजिष्टर भएको छोटकरी ठेगाना बदल्नु परेमा वा सोही छोटकरी ठेगानालाई अर्को टेलिग्राफ कार्यालयमा सार्न परेमा पहिले रजिष्टर गर्ने टेलिग्राफ कार्यालयमा

रु. १५।- दस्तुर साथ निवेदन दिनु पर्दछ ।

- २) उपनियम (१) बमोजिम निवेदन परी सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयबाट रजिष्ट्रेशन गरेकोमा यसरी बदलिएको वा सारिएको छोटकरी ठेगानाको अवधि पहिले रजिष्टर भएको बाँकी अवधिसम्मको लागि मात्र कायम रहनेछ ।
- ३) पहिले रजिष्टर गर्ने टेलिग्राफ कार्यालयको बडा भित्र पर्ने एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा ठेगाना मात्र सार्नु परेमा त्यसको लिखित सूचना उक्त अफिसमा दिए पुग्छ र उपनियम (१) बमोजिम बढी दस्तुर बुझाउनु पर्ने छैन ।

७. **महसुल लाग्ने खबरहरू :-** टेलिग्राफ खबरको किसिम, ठेगाना, खबरको व्यहोरा, खबर पठाउने व्यक्तिको नाम र निजको ठेगाना भए त्यसमा समेत महसुल लाग्नेछ ।

८. **महसुल नलाग्ने खबरहरू :-** टेलिग्राफ खबरका देहायका कुराहरूमा महसुल लाग्ने छैन :-

- क) टेलिग्राफ कार्यालयबाट फाराममा भरिने खबर पठाउने टेलिग्राफ कार्यालयको नाम, खबर, संख्या, लागेको महसुल अंक, खबर दर्ता गरेको र खबर चलाएको मिति र समय, र
- ख) फारामको तल्लो भागमा भएको खबर पठाउने व्यक्तिको दस्तखत ठेगाना इत्यादि ।

९. **टेलिग्राफ खबरमा लाग्ने महसुल उपर गर्ने :-** टेलिग्राफ खबरमा लाग्ने महसुल देहायबमोजिम असुल उपर गरिनेछ ।

- क) खबर देवनागरिमा लेखिएकोमा प्रत्येक अक्षर, अंक, बिराम चिह्नको तोकिएको दरले जम्मा जम्मीको हिसाबले,
- ख) खबर अंग्रेजीमा लेखिएकोमा प्रत्येक शब्द अंक र बिराम चिह्नको तोकिएको दरले जम्मा जम्मीको हिसाबले तर प्रत्येक शब्द १५ अक्षरभन्दा बढी हुनुहुँदैन र १५ अक्षरभन्दा बढीको भएमा प्रत्येक बढी १५ अक्षरसम्मको एक बढी शब्दको हिसाबले ।

१०. **टेलिग्राफ खबरको किसिम:-** साधारणतः टेलिग्राफ खबर देहाएको किसिमका हुने छन्:

- १) एस.भी.एच. खबर :- एस.भी.एच. खबर पठाउँदा खबर फाराममा एस.भी.एच. भन्ने स्पष्ट जनाइ खबर पठाउने अधिकारी वा व्यक्तिले दस्तखत गरेको हुनु पर्दछ । यो खबरको महसुल सार्वजनिक खबर (साधारण) बमोजिम लाग्नेछ । एच.भी.एच. प्राप्त गर्ने कार्यालयले खबर प्राप्त हुनासाथ सम्बन्धित व्यक्तिलाई बुझाउनु पर्नेछ ।
- २) सर्भिस खबर:- सर्भिस खबरको महसुल लाग्ने छैन तर खबर आदानप्रदान गर्ने कार्यालयहरूले लगत राख्नु पर्दछ । सर्भिस खबरहरू देहायका किसिमका हुने छन् ।
 - क) इमर्जेन्सी :- टेलिग्राफ यन्त्र चालू राख्न तुरुन्तै व्यवस्था मिलाउने सम्बन्धमा नेपाल दूरसञ्चार समितिबाट अधिकार प्राप्त व्यक्तिले मात्र इमर्जेन्सी सर्भिस खबर आदानप्रदान गर्न सक्ने छन् ।
 - ख) जरूरी र साधारण :- जरूरी र साधारण सर्भिस खबर नेपाल दूरसञ्चार समितिबाट अधिकार प्राप्त व्यक्ति वा पदमा कायम रहने व्यक्तिले मात्र आपसमा दूरसञ्चार प्रशासन सम्बन्धमा आदानप्रदान गर्न सक्ने छन् ।

- ३) सरकारी खबर :- सरकारी जरूरी र साधारण दुई प्रकारका हुने छन् ।
- ४) सार्वजनिक खबर र प्रेस खबर :- यी खबरहरू पनि साधारण र जरूरी दुई प्रकारका विभाजित गरिएका छन् ।

११. **खबर पठाउने क्रम :-**

- १) चलान गर्न प्राप्त टेलिग्राफ खबरहरू टेलिग्राफ कार्यालयद्वारा देहायबमोजिम क्रमानुसार चलाइने छन् । जरूरी र साधारण खबरहरू पठाउँदा दर्ता गरिएको सिलसिलेवार नम्बर अनुसार पठाउनु पर्नेछ । प्रत्येक खबर चलाइसकेपछि खबर फाराममा खबर चलाउने अप्रेटरले दस्तखत गर्नु पर्दछ :-
 क) एस.भी.एच. खबर,
 ख) इमर्जेन्सी सर्भिस खबर,
 ग) जरूरी सरकारी खबर,
 घ) जरूरी सर्भिस खबर
 ङ) जरूरी सार्वजनिक खबर र जरूरी प्रेस खबर,
 च) साधारण सरकारी खबर,
 छ) साधारण सार्वजनिक खबर, साधारण प्रेस खबर, र
 ज) साधारण सर्भिस खबर ।
- २) टेलिग्राफ खबरहरू प्राप्त भएपछि टेलिग्राफ कार्यालयले आकाशवाणी वा टेलिफोन जेको निम्ति खबर प्राप्त भएको भए पनि यी दुईमध्ये जुन लागू छ र जसबाट पठाउँदा सो खबर चाँडो पुग्छ सोही माध्यमद्वारा पठाउनु पर्दछ ।

१२. **खबरको दर्ता र वितरण :-**

- १) टेलिग्राफ खबरहरू प्रत्येक दिनको बिहान ६ बजेदेखि बेलुका ८ बजेसम्म दर्ता गरिने छन् र प्राप्त भएका खबरहरूमध्ये साधारण खबरहरू बिहान ६ बजेदेखि बेलुका ६ बजेसम्म र जरूरी खबरहरू बिहान ५ बजेदेखि बेलुका १० बजेसम्म वितरण गरिने छन् ।
- २) काठमाडौं टेलिग्राफ कार्यालयको दुई कोश वरिपरि, ललितपुर र भक्तपुर कार्यालयको डेढ कोश वरिपरि र अन्य ठाउँमा टेलिग्राफ कार्यालयको एक कोश वरिपरिका इलाकाभिन्न सम्बन्धित कार्यालयबाट खबर वितरण गरिनेछ ।
- ३) टेलिग्राफ कार्यालयबाट उपनियम (२) मा उल्लेखित क्षेत्र बाहिर पर्ने अरु ठाउँका खबरको हकमा सो क्षेत्रभित्र पर्ने ठाउँमा हुलाक अड्डा छ भने टेलिग्राफ कार्यालयले सो खबर सोही हुलाक अड्डालाई बुझाई दिनु पर्छ र सो हुलाक अड्डाले पनि बुझि लिई वितरणको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । सो क्षेत्रभित्र हुलाक अड्डा नभएमा आफ्ना क्षेत्रदेखि बाहिर पर्ने ठाउँको खबर वितरण नगरी टेलिग्राफ कार्यालयमा नै राखिने छ र सम्बन्धित व्यक्ति वा निजको कोही मानिस लिन आएमा निजलाई दिइनेछ ।
- ४) जसको नाम, ठेगानामा टेलिग्राफ खबर आएको हो सोही व्यक्तिलाई अथवा निजको घरको कुनै व्यक्तिलाई खबर बाँड्ने कार्यालयले सो खबर बुझाउनु पर्दछ । तर अड्डा, होटल, हुलाक, व्यापारी

इत्यादिका नाउँमा खबर आएको भए सो ठाउँहरूको कागजपत्र दर्ता गर्ने वा बुझिलिने व्यक्तिलाई बुझाए पनि हुन्छ ।

५) टेलिग्राफ खबरहरू प्राप्त हुनासाथ वितरण गर्ने र गराउने व्यवस्था मिलाउने कर्तव्य टेलिग्राफ कार्यालयका प्रत्येक कर्मचारीको हुनेछ ।

१३. **खबर वितरण नभएमा गर्ने :-** कुनै टेलिग्राफ खबर समयमा वितरण नभएमा वा हुन नसकेमा सो बुझाउनु जाने व्यक्तिबाट बुझाउन नसकेको कारण लिखितरूपमा खुलाई लिई टेलिग्राफ कार्यालयले खबर पठाउने व्यक्तिलाई सो व्यहोराको सूचना दिनु पर्छ । यस्तो बुझाउन नसकिएको खबर नियम १२ को उपनियम (३) बमोजिम टेलिग्राफ कार्यालयमै राखिने खबरहरू ३० दिनपछि सम्म पनि वितरण हुन नसकेमा सो कार्यालयले यस्ता खबरहरू सडाइ दिए हुन्छ ।

१४. **खबर फिर्ता गर्ने :-**

१) प्राप्त भएका टेलिग्राफ खबरहरू दर्ता गर्ने टेलिग्राफ कार्यालयले पठाउनु पर्ने कार्यालयमा पठाई नसक्यौं सम्बन्धित व्यक्तिले लिखित निवेदन गरेमा दर्ता भएको खबर फिर्ता गरिने छ र त्यस्तो निवेदन दिँदा कुनै किसिमको दस्तुर लाग्ने छैन ।

२) उपनियम (१) बमोजिम फिर्ता भएको टेलिग्राफ खबर चलान गर्नको निमित्त असुल भएको महसुलबाट रु. १।२५ एक रुपियाँ पच्चीस पैसा कट्टि गरी बाँकी सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता गरिनेछ । त्यस्तो असुल भएको महसुल रु. १।२५ भन्दा कम भएमा असुल भएको महसुलको आधी कट्टि गरी बाँकी आधी सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता गरिनेछ ।

१५. **खबर बुझाउने र खबरको नक्कल दिने :-**

१) टेलिग्राफ खबर प्राप्त गर्ने कार्यालयले एकप्रति नक्कल राखी एकप्रति खामबन्दी गरी ठेगानावाला व्यक्तिलाई बुझाई दिनुपर्छ ।

२) टेलिग्राफ खबरको सक्कलको नक्कल वा नक्कलको नक्कल खबर पठाउने व्यक्ति वा निजका प्रतिनिधिले रीतपूर्वकको दरखास्त दिई माग गरेमा सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयले दिन हुन्छ र त्यसको निमित्त सो व्यक्तिबाट त्यस्तो प्रत्येक नक्कलको रु. १।- दस्तुर लगाई असुल गर्नुपर्छ ।

३) उपनियम (२) बमोजिम नक्कल दिने कार्यालयले दिएको नक्कलमा कार्यालयको निस्सा लगाई दिई दस्तुर दिएको भरपाई समेत नक्कल लिने व्यक्तिलाई दिनुपर्छ ।

१६. **टेलिग्राफ खबरको प्रकाशनमा प्रतिबन्ध :-** नेपाल दूरसञ्चार समितिको अधिकार प्राप्त पदाधिकारीको लिखित आदेश विना कुनै टेलिग्राफ कार्यालय वा सो कार्यालयको कर्मचारीले कुनै टेलिग्राफ खबरलाई अनधिकृत व्यक्तिहरूको जानकारीमा ल्याउने गरी प्रकाश गर्न देखाउन वा बताउनु हुँदैन ।

१७. **नेपाल दूरसञ्चार समितिको जवाफदेही नहुने :-** नेपाल दूरसञ्चार समितिका कर्मचारीहरूको लापरवाही वा बदनियतले टेलिग्राफ खबर समयमा बुझाउन ढिला वा नबुझाइएबाट भएका हानी नोक्सानीको हकमा बाहेक अन्य किसिमबाट भएको हानी-नोक्सानीमा टेलिग्राफ कार्यालय जवाफदेही हुने छैन ।

परिच्छेद -३

अधिक ठेगाना, खबर, प्रेस खबर

१८. धेरै (मल्टिपल) ठेगाना भएको खबर :-

- १) एक टेलिग्राफ कार्यालयलाई एकभन्दा बढी ठेगानामा बाँडिने गरी एकै किसिमको खबर पठाउने व्यक्तिले आफूले पठाएको खबरमा धेरै ठेगाना भएको खबर भन्ने जनाई पठाउन हुन्छ ।
- २) उपनियम (१) बमोजिम धेरै ठेगाना भएको खबरको महसुलको हिसाब गर्दा सबै ठेगानाहरू, सो खबर र पठाउने नाम समेत सबै जम्मा गरी तोकिएको दरले असुल गरिनेछ । यस्तो खबर देवनागरिमा १५० एकसय पचास अक्षर अंग्रेजीमा ५० शब्दसम्मको भएमा तोकिएको दरमा थप रु. २।०० दुई रुपियाँ र सो भन्दा बढी अक्षर अथवा शब्द भएमा प्रत्येक बढी एक सय पचास देवनागरि अक्षर वा पचास अंग्रेजी शब्दसम्मको निमित्त थप रु १।५० एक रुपियाँ पचास पैसा बढी महसुल समेत लानेछ । जरुरी र साधारण दुवै किसिमको धेरै ठेगाना भएको खबरमा पनि हुन आउने अनुपातले महसुल दिइनेछ ।

१९. प्रेस खबर पठाउन पाउने सहूलियत :-

- १) प्रेस खबर पठाउन पाउने सहूलियत प्राप्त गर्ने इच्छुक समाचार पत्र-पत्रिका सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनले टेलिग्राफ कार्यालयमा मुख्य अधिकृतद्वारा तोकिएको ढाँचा र शर्तबमोजिम गरी रु. १।- को टिकट टाँसी निवेदन गर्नुपर्छ ।
- २) यो नियमबमोजिम पाउने सहूलियत समाचार पत्रपत्रिका सम्वाद समिति र रेडियो स्टेशनका प्रतिनिधिलाई मात्र प्राप्त हुनेछ ।
- ३) उपनियम (१) बमोजिम परेको दरखास्तमा आवश्यक जाँच-बुझ गरी स्वीकृति दिन हुने भए सो दरखास्तवालालाई प्रेस खबर पठाउन पाउने गरी स्वीकृति दिइने छ र यस्तो स्वीकृति प्राप्त गर्ने समाचार पत्रपत्रिका सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनको प्रतिनिधिको नाममा अधिकारपत्र टेलिग्राफ कार्यालयले दिनेछ ।

२०. प्रेस खबरसम्बन्धी अधिकार पत्र रद्द हुने :-

- १) नियम १९ बमोजिम सहूलियत पाएको कुनै समाचार पत्रपत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनको प्रतिनिधिले प्रेस खबर सम्बन्धी कुनै शर्त वा व्यवस्थाको उल्लंघन गरेमा मुख्य अधिकृतले त्यस्तो अधिकार पत्र जुनसुकै समय पनि रद्द गर्न सक्नेछ ।
- २) समाचार पत्रपत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनको जुन प्रतिनिधिको नाममा अधिकार पत्र दिइएको छ सो प्रतिनिधिले सो समाचार पत्रपत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनलाई छोडेमा सो समाचार पत्रपत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनले तीन दिनभित्र सो कुराको सूचना टेलिग्राफ कार्यालयलाई दिई अधिकार पत्र फिर्ता बुझाउन पर्दछ र सो व्यक्तिको नाममा भइराखेको अधिकार पत्र रद्द गरिनेछ ।

२१. प्रेस खबर पठाउँदाको सम्बन्धमा :-

- १) प्रेस खबर पठाउन सहूलियत प्राप्त प्रतिनिधिले वा सम्वाद समितिले प्रेस खबर फाराममा आफूले

पाएको अधिकार पत्रको नम्बर र प्रेस खबर अधिकार पत्रमा जनाइएको समाचार, पत्रपत्रिका, सम्वाद समिति वा रेडियो स्टेशनको नाम लेख्नु पर्दछ। व्यक्तिको नाममा सम्बोधन गरिएको खबरलाई प्रेस खबर सहुलियत प्राप्त हुने छैन।

- २) प्रेस खबर पठाउन पाउने सहुलियत प्राप्त प्रतिनिधिले खबर दर्ता गराउँदा आफ्नो अधिकार पत्र देखाउनु पर्दछ।
- ३) प्रेस खबर देवनागरिमा वा अंग्रेजीमा लेखिएको हुनु पर्दछ।
- ४) प्रेस खबरमा समाचार पत्रपत्रिकामा छान्ने वा रेडियोद्वारा प्रचार गराइने खबर बाहेक छपाउने वा प्रचार गराउने सम्बन्धमा कुनै कुराको निर्देशन दिनुपर्ने भएमा सो समेत समावेश गर्न हुन्छ।
- ५) प्रेस खबरमा विज्ञापन समावेश गरिनु हुँदैन र यी नियमहरूको प्रतिकूल प्राप्त हुन आएका प्रेस खबरहरू सार्वजनिक खबर सरह महसुल लगाई चलान गरिनेछ।

परिच्छेद - ४

२२. **महसुल :-** नेपाल अधिराज्यभित्र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा टेलिग्राफ खबर पठाउँदा देहायबमोजिमको महसुल लाग्नेछ।

सार्वजनिक खबर

क) देवनागरिमा	साधारण	जरुरी
पहिलो तीस अक्षर, अंक र बिराम चिह्नसम्मको	रु. ३।००	रु. ६।००
प्रत्येक थप अक्षर, अंक र बिराम चिह्नको	रु. ०।५०	रु. ०।१०
ख) अंग्रेजीमा		
पहिलो दश शब्द र अंक र बिराम चिह्नसम्मको	रु. ३।००	रु. ६।००
प्रत्येक थप शब्द, अंक र बिराम चिह्नको	रु. ०।२५	रु. ०।५०

प्रेस खबर

क) देवनागरिमा	साधारण	जरुरी
पहिलो पचास शब्द, अंक र बिराम चिह्नसम्मको	रु. ३।००	रु. ६।००
प्रत्येक थप पाँच शब्द, अंक र बिराम चिह्नसम्मको	रु. ०।२५	रु. ०।५०

२३. **धरौटी राख्नु पर्ने :-**

- १) टेलिग्राफ धरौटीमा पठाउन चाहेमा रीतपूर्वकको दरखास्त दिई रु. २००।- धरौटी राख्नु पर्छ।
- २) उपनियम(१) बमोजिम राखिएको धरौटीबाट रु. २०।- बाँकी रहन नआएसम्म प्रत्येक खबरको महसुल कट्टा गरिनेछ र उक्त रु. २०।- सम्म बाँकी छँदै पुनः रु. २००।- धरौटी पुर्‍याएमा पुनः रु. २०।- बाँकी हुन नआएसम्म निजको टेलिग्राफ पठाइनेछ। तर कुन बखतमा कति धरौटी बाँकी रहन गएको छ भन्ने हिसाब गरी समयमा धरौटी रु. २००।- पुर्‍याउनु ग्राहकको कर्तव्य हुनेछ।

- ३) यसरी धरौटी राखी खबर प्राप्त गर्न प्रबन्ध भएकोमा खबर दर्ता गर्ने कार्यालयले नियमानुसार लाने महसुलको हिसाब गरी प्रत्येक त्यस्तो खबरमा थप रु. १२५ पच्चीस पैसाका दरले बढी महसुल लगाई धरौटीबाट कट्टा गरी असुल राखिनेछ ।
२४. **रसिद अधकट्टि दिनुपर्ने :-** खबर दर्ता गर्ने टेलिग्राफ कार्यालयले खबर दर्ता गराउने व्यक्तिलाई खबरको संख्या, किसिम, शब्द, अक्षर, अंक र बिराम चिह्नको संख्या, दर्ता गरेको मिति, समय र लागेको महसुलको अंकसमेत जनाई दस्तखत गरी अधकट्टि रसिद दिनु पर्दछ ।

परिच्छेद - ५

ट्रङ्कल, कलको क्रम र महसुल

२५. **आफ्नो निजी टेलिफोनबाट ट्रङ्कल गर्न चाहनेले धरौटी राख्नु पर्ने :-**
- १) आफ्नो टेलिफोनबाट ट्रङ्कल गर्न चाहने स्थानीय टेलिफोनका ग्राहकले सम्बन्धित स्थानीय टेलिग्राफ कार्यालयमा दरखास्त दिई रु. ५००/- धरौटी राख्नु पर्दछ ।
 - २) उपनियम १ मा जे लेखिएको भएता पनि ग्राहकले टेलिफोन लाइन जडान गर्दा रु. ५००/- धरौटी राख्नुपर्ने छैन ।
 - ३) उपनियम (१) बमोजिम धरौटी रहनेको रुपियाँ मध्येबाट ट्रङ्कलको महसुल कट्टा गर्दै लैजाँदा रु. ५०/- बाँकी रहन नआएसम्म कुरा गर्न दिइनेछ र धरौटी अंक रु. ५०/- पचासभन्दा घटि हुन आएपछि ग्राहकले धरौटी अंक फेरि रु.५००/- नपुऱ्याएसम्म वा मासिक स्टेटमेन्ट प्राप्त भएको सात दिनभित्रमा महसुल बुझाउन नल्याएमा ट्रङ्कल गर्न दिइने छैन । कुनै खबत कति धरौटी बाँकी रहन आएको छ भन्ने हिसाब गर्ने र सम्बन्धित टेलिग्राफ कार्यालयमा आई बुझ्ने कर्तव्य सम्बन्धित ग्राहकको हुनेछ ।
२६. **टेलिग्राफ कार्यालयबाट ट्रङ्कल गर्न सकिने :-** ट्रङ्कल गर्न चाहने व्यक्तिले यस नियमबमोजिम लाग्ने महसुल बुझाई टेलिग्राफ कार्यालयबाट पनि ट्रङ्कल गर्न पाउँछ ।
२७. **ट्रङ्कलहरू : ट्रङ्कलहरू देहायका किसिमका हुने छन् :-**
- १) **एच.भी.एच. कल :-** यस्तो कल बुक गर्दा बुक गर्नेले कुन किसिमको खतरा वा सुरक्षा सम्बन्धित खबर हो, त्यसको विवरण टेलिग्राफ कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ र यस्तो कलको महसुल सार्वजनिक (साधारण) बमोजिम लाग्नेछ । भुट्टा विवरण पेश गरी सो कलको सहुलियत प्राप्त गरेको ठहर्न आएमा कल बुक गर्ने व्यक्तिबाट जरुरी सार्वजनिक कलको दोब्बर महसुल असुल गरिनेछ ।
 - २) **सर्भिस कल :-** सर्भिस कलको महसुल लाग्दैन तर कुरा गराउने कार्यालयहरूले लगतसम्म राख्नु पर्दछ । सर्भिस कलहरू देहायका किसिमका हुने छन् :-
 - क) **इमर्जेन्सी सर्भिस कल :-** टेलिग्राफ यन्त्र चालू राख्न तुरुन्त व्यवस्था मिलाउने सम्बन्धमा मुख्य अधिकृत, क्षेत्रिय प्रबन्धक, दूरसञ्चार कार्यालयका मुख्य प्राविधिज्ञ र ड्युटी अप्रेटरले मात्र आपसमा कुरा गर्दा,

ख) जरूरी सर्भिस कल र साधारण सर्भिस कल :- मुख्य अधिकृत, क्षेत्रिय प्रबन्धक र अड्डा प्रमुखहरू वा निजहरूबाट यस सम्बन्धी अधिकार प्राप्त गरेको कर्मचारीहरूले मात्र आपसमा दूरसञ्चार समिति सम्बन्धी गर्ने कलहरू ।

३) सरकारी कल र सावैजनिक कल :- यी कलहरू साधारण र जरूरी दुई प्रकारका हुने छन् ।

४) पर्सन टु पर्सन कल :- पर्सन टु पर्सन कल बुक गर्दा रु. १।५० बढी महसुल लाग्नेछ । यस प्रकारको कलमा खोजेको व्यक्तिलाई दुई पटकसम्म कन्ट्र्याक्ट गर्न कोसिस गरिनेछ ।

२८. **ट्रङ्कलको क्रम :-** ट्रङ्कलबाट कुरा गराउँदा कल बुक भएको सिलसिलेवार नम्बरको क्रमानुसार देहायबमोजिमको क्रममा गराउनु पर्दछ ।

क) एस.भी.एच. कल

ख) इमर्जेन्सी सर्भिस कल,

ग) जरूरी सरकारी कल,

घ) जरूरी सर्भिस कल,

ङ) जरूरी सार्वजनिक कल,

च) साधारण सरकारी कल,

छ) साधारण सार्वजनिक कल,

ज) साधारण सर्भिस कल ।

२९. **ट्रङ्कलको समय :-** साधारणत टेलिफोनमा कुरा गर्ने समय ९ मिनेटको हुनेछ । सोभन्दा बढी समय कुरा गर्न चाहेमा दुवै तर्फ कुरा गर्न चाहने अरु कुनै व्यक्ति नभए वा आदानप्रदान हुने खबर बाँकी नरहेमा मात्र दिइनेछ । तर इमर्जेन्सी सर्भिस कलको हकमा आवश्यकताअनुसार बढी समयको लागि पनि कुरा गर्न दिइनेछ ।

३०. **ट्रङ्कलको महसुल :-**

१) देशभित्रको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा एच.एफ. रेडियो र ल्याण्ड लाइन ट्रङ्कल गर्दाको महसुल सम्बन्धित व्यक्तिहरूको कुरा भएदेखि समाप्त भए गरेसम्मको अवधिको हिसाब गरी अनुसूची १ बमोजिम महसुल लिइनेछ ।

२) पी.सी.ओ. टू पी.सी.ओ. कल बुक गर्ने व्यक्तिले आफूसँग कुरा गर्ने व्यक्ति अर्को पी.सी.ओ. मा आउने बन्दोवस्त स्वयं मिलाउनु पर्नेछ । कुरा गर्ने व्यक्ति अर्को पी.सी.ओ. मा नभेटिएमा कल रद्द गरी रु. १।- महसुल लिइनेछ । यस्तो कल यदि कार्यालयका तोकिएको समयबाहेक अन्य समयमा बुक भएमा रु. २।- थप महसुल लाग्नेछ ।

३) कुरा गराउने पब्लिक कल कार्यालयले कुरा गर्ने व्यक्तिलाई कलको संख्या, किसिम, कुरा गरेको मिति, जम्मा कुरा भएको समय र लिइएको महसुलको अंक जनाई दस्तखत गरी अधिकारि रसिद दिइनेछ ।

४) ट्रङ्कल भइरहेको समयमा यन्त्रको गडबडीले गर्दा बीच-बीचमा कुरा नबुझिने भएमा कुरा गराउनेले गडबडी भएको पनि कल बुकमा जनाउनु पर्छ । कुरा भएको जम्मा समयको हिसाब गर्दा त्यस्तो

गडबडी भई कुरा नबुझिएको जम्मा समय कट्टा गरी बाँकी समयको महसुल लिइनेछ ।

- ५) कल बुक गर्नेले टेलिफोनको गल्ती नम्बर दिएको रहेछ भने कनेक्सन दिएपछि कुरा नगरे पनि तीन मिनेटको महसुल लाग्नेछ । तर गल्ती भएको थाहा पाउने बित्तिकै सोही टेलिफोन एक्सचेञ्जको अर्को नम्बरमा सो कल सारिएमा पहिलो गल्ती कलको ३ मिनेटसम्मको महसुलको तीन खण्डको एक खण्ड मात्र महसुल लाग्नेछ ।

३१. **ट्रङ्कलको सूचना :-** ट्रङ्कल गर्न चाहने ग्राहकले कमसेकम एक घण्टा अगाडि कल बुक गराउनु पर्दछ । यसरी कल बुक गरिसकेपछि ग्राहकले बुक खारेज (क्यान्सिल) गरेमा तीन मिनेटको महसुलको तीन खण्डको एक खण्ड खारेज (क्यान्सिलेशन चार्ज) दस्तुर लाग्नेछ । तर बुक भइसकेको कलमा टेलिग्राफ कार्यालय यन्त्रको गडबडीको कारणले कुरा गराउने प्रबन्ध मिलाउन नसकेको वा कुरा सुरु हुने बित्तिकै सन्तोषजनक कुरा हुन नसकि ग्राहकले बुक खारेज गरेमा सो प्रबन्ध मिलाउन नसकेको वा ग्राहकले बुक खारेज गरेको व्यहोरा अप्रेटरले जनाई राख्नु पर्दछ र यसरी जनाइएको भए यस्तो कलको कुनै महसुल लिइने छैन ।

३२. **स्पष्टीकरण :-** यी नियमहरूको अर्थका सम्बन्धमा कुनै प्रश्नहरू उत्पन्न भएमा त्यस्ता प्रश्नहरू समिति समक्ष पेश गरिने छन् र यी बारे समितिको निर्णय अन्तिम मानिनेछ ।

अनुसूची १

ट्रङ्कल महसुल

क) एच.एफ.रेडियो :-

पहिला तीन मिनेट		त्यसपछि प्रत्येक थप मिनेट	
साधारण	जरुरी	साधारण	जरुरी
रु.	रु.	रु.	रु.
५।-	१०।-	२।-	४।-

ख) ल्याण्ड लाइन :-

दूरी कि.मि.	पहिलो तीन मिनेट		त्यसपछि प्रत्येक थप मिनेट	
	साधारण रु.	जरुरी रु.	साधारण रु.	जरुरी रु.
- २५ कि.मि.	१।२०	२।४०	०।४०	०।८०
२५-५० कि.मि.	२।४०	४।८०	०।८०	१।६०
५०-१०० कि.मि.	४।८०	९।६०	१।६०	३।२०
१००-२०० कि.मि.	७।२०	१४।४०	२।४०	४।८०
२००-४०० कि.मि.	९।-	१८।-	३।-	६।-

अनुसूची : १२

स्थानीय टेलिफोन नियमावली, वि.सं. २०३०

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

प्रस्तावना : नेपाल दूरसञ्चार समिति (गठन) आदेशको २०२६, कार्तिक १ गतेको दफा ५ (३) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल दूरसञ्चार समितिले श्री ५ को सरकारको स्वीकृति लिई देहायबमोजिमका स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०३० बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :-**

- १) यी नियमहरूको नाम 'स्थानीय टेलिफोन नियमावली २०३०' रहेको छ ।
- २) यी नियमावली, २०३० श्रावण १ गतेदेखि लागू हुनेछ ।

२. **परिभाषा :-** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यी नियमहरूका :-

- १) 'गठन आदेश' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समिति (गठन) आदेश, २०२६ सम्भन्नु पर्दछ ।
- २) 'समिति' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समिति (गठन) आदेश, २०३६ को दफा २ अनुसार गठन गरिएको नेपाल दूरसञ्चार समिति सम्भन्नु पर्दछ ।
- ३) 'मुख्य अधिकृत' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समितिको मुख्य अधिकृत पदमा नियुक्ति भएको मुख्य अधिकृतलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- ४) 'कनेक्सन' भन्नाले अटोमेटिक अथवा सी.वी. अथवा म्याग्नेटो अथवा रेडियो टेलिफोन लाइनमा जडान गरिएको टेलिफोन कनेक्सन सम्भन्नु पर्दछ ।
- ५) 'कल' भन्नाले अटोमेटिक एक पटक कुरा गरेकोलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- ६) 'ट्रङ्कल' भन्नाले तोकिएको स्थानीय क्षेत्र बाहिरको कललाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- ७) 'मेन कनेक्सन' भन्नाले मुख्य टेलिफोनलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- ८) 'एक्सटेन्सन कनेक्सन' भन्नाले मेन कनेक्सनसँग जोडिएको कनेक्सनलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- ९) 'पटके कनेक्सन' भन्नाले बढीमा एक महिनाको अवधिको लागि लिएको कनेक्सनलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- १०) 'अस्थायी कनेक्सन' भन्नाले एक महिनाभन्दा बढी एक वर्षसम्मको अवधिको लागि लिएको कनेक्सनलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- ११) 'स्थायी कनेक्सन' भन्नाले एक वर्षभन्दा बढी समयको लागि लिइएको कनेक्सनलाई सम्भन्नु पर्दछ ।
- १२) 'ग्राहक' भन्नाले नियम ३ बमोजिम टेलिफोनको कनेक्सन पाउने व्यक्ति सम्भन्नु पर्दछ ।
- १३) 'स्थानीय टेलिफोन कार्यालय' भन्नाले नेपाल दूरसञ्चार समिति अन्तर्गत निकालिएको सूचनामा तोकिएको क्षेत्रको टेलिफोन कार्यालय सम्भन्नु पर्दछ ।

परिच्छेद - २

टेलिफोन वितरण र जडान खर्चसम्बन्धी व्यवस्था

३. **दरखास्त दिनु पर्ने :-** टेलिफोन कनेक्सन लिन चाहने व्यक्तिले अनुसूची १ बमोजिमको निवेदन दिनु पर्नेछ ।
४. **टेलिफोन वितरण गर्ने र नामसारी गर्ने अधिकार :-**
 - १) नियम ३ बमोजिम दरखास्त दिने व्यक्तिलाई टेलिफोन कनेक्सन दिने नदिने भन्ने कुराको निर्णय गर्ने अधिकार मुख्य अधिकृत वा निजले अधिकार दिएको स्थानीय टेलिफोन कार्यालयको सम्बन्धित अधिकृतहरूलाई हुनेछ ।
 - २) कुनै ग्राहकको नाममा रहेको टेलिफोन निज ग्राहकको मृत्यु भएमा वा कुनै कारणले नामसारी गर्नुपर्ने भई नामसारी गरी पाउन हकवाला वा अन्य कुनै सम्बन्धित व्यक्तिको निवेदन स्थानीय टेलिफोन कार्यालयमा पर्न आएमा वा कुनै ग्राहकको नाममा रहेको टेलिफोन कुनै व्यक्तिले आफ्नो नाममा नामसारी गरी पाउन निज ग्राहकको लिखित मञ्जुरी सहितको निवेदन दिन आएमा आवश्यक सबै कुरा बुझ्न ७ (सात) दिनको म्याद दिई स्थानीय पत्रपत्रिकामा सूचना प्रकाशित गर्नुपर्ने छ । यसरी म्यादभित्र पर्न आएको उजुरीहरू माथि विचार गरी टेलिफोन नामसारी गर्ने नगर्ने भन्ने कुराको निर्णय मुख्य अधिकृत वा निजले अधिकार दिएको स्थानीय टेलिफोन कार्यालयको सम्बन्धित अधिकृतलाई हुनेछ ।
 - ३) उपनियम २ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल अधिराज्यस्थित विदेशी नियोगका कुनै अधिकृतका नाममा नामसारी गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित नियोगबाट नामसारी गर्नको लागि अनुरोध भई आएमा मुख्य अधिकृत वा निजले अधिकार दिएको स्थानीय टेलिफोन कार्यालयको सम्बन्धित अधिकृतले स्थानीय पत्रपत्रिकामा सूचना प्रकाशित नगरिकन पनि नामसारी गरी दिन सक्नेछ ।
५. **टेलिफोन सेट बापत धरौटी राख्ने :-** पटके, अस्थायी वा स्थायी कनेक्सन लिन चाहने ग्राहकले सम्बन्धित स्थानीय टेलिफोन कार्यालयमा निम्न बमोजिम धरौटी राख्नु पर्दछ ।
 धरौटीको दर :-
 मेन सेट प्रत्येक १ के रु. पाँच सय ५००/-
 भित्री एक्सटेन्सन साधारण सेट प्रत्येक १ के रु. दुई सय २००/-
 बाहिरी एक्सटेन्सन साधारण सेट प्रत्येक १ के रु. पाँच सय ५००/-
 आइ.सी.एफ. सेट जडान भएमा रु. एक हजार १,०००/-
 (आइ.सी.एफ.) सेटमा साधारणतः दुई (२) भन्दा बढी एक्सटेन्सन जडान गरिने छैन ।
६. **धरौटी फिर्ता पाउने :-**
 - १) पटके, अस्थायी वा स्थायी कनेक्सन काटिएपछि सेट र एरेष्टर फिर्ता बुझाउन ल्याएमा ग्राहकले जति धरौटी राखेको थियो साधारणतया सो रकम फिर्ता दिइनेछ ।
 - २) तर मालसामान नोक्सानी भएको रहेछ भने मर्मत गर्न सकिने अवस्थाको भए हानी नोक्सानी भएको पार्टिपुर्जाको दाम धरौटीबाट कट्टा गरिनेछ र मर्मत गर्न सकिने अवस्थाको नभएमा मालसामान कुनै पनि फिर्ता नलिई सो बापत रहेको धरौटी नेपाल दूरसञ्चार समितिको कोषमा दाखिला गरिनेछ ।

७. ग्राहकले टेलिफोन जडान र सार्न खर्च व्यहोर्नु पर्ने :-

१) जडान महसुल :-

क) मेन कनेक्सन १ के रु. दुई सय २००/-

ख) साधारण एक्सटेन्सन कनेक्सन सेटको :-

भित्री प्रत्येक १ के रु. एक सय १००/-

बाहिरी प्रत्येक १ के रु. दुई सय २००/-

ग) आई.सी.एफ. एक्सटेन्सन कनेक्सन सेटको :-

साधारण मेन कनेक्सन र साधारण सेट एक्सटेन्सन कनेक्सनको भित्र

बाहिरी लाग्ने सरह र प्रत्येक आई.सी.एफ. सेटको थप रु. एक सय १००/-

घ) मेन टेलिफोनमा जडान भएको बेलामा प्लग र दुई सकेट के रु. ५०/-

(साधारणतया दुई सकेटभन्दा बढी जडान गरिने छैन)

२) सार्ने महसुल :-

क) एक घरबाट अर्को घरमा सार्दा सार्ने महसुल रु. दुई सय २००/-

ख) सेट एकै घरको एक कोठाबाट अर्को कोठामा सार्ने परेमा

सार्ने महसुल रु. पचास ५०/-

ग) नियम ४ को उपनियम (२) र (३) अनुसार नामसारी हुनेमा कुनै ग्राहकको नाममा रहेको टेलिफोन निज ग्राहकको मृत्यु भई वा अन्य कुनै कारणले नामसारी गरी पाउन हकवाला वा अन्य कुनै सम्बन्धित व्यक्तिको निवेदन परी नामसारी हुने भएमा यस्तो नामसारी बापत दस्तुर रु. एक सय लाग्नेछ । १००/-

घ) माथि उल्लेख गरिएकोमा बाहेक अरु विषयमा नेपाल दूरसञ्चार समितिले तोके बमोजिम हुनेछ ।

८. कम्पाउण्ड भित्र प्राइभेट एक्सचेञ्ज राख्न पाउने :- ग्राहकले आफ्नो प्राइभेट एक्सचेञ्ज बोर्डबाट आफ्नो घरभित्र अथवा आफ्नो घरको कम्पाउण्डभित्र आफूले नै भोगचलन गरिरहेको घर भए सो घरसम्म मात्र प्राइभेट एक्सचेञ्जको लाइन राख्न पाउनेछ ।

९. जडान खर्च : टेलिफोन जडान गर्दा नेपाल दूरसञ्चार समितिको तर्फबाट मालसामान जडान गरी दिइनेछ ।

१०. मर्मत दस्तुर : ग्राहकको बलेसीभित्र कुनै किसिमको मर्मत गर्नु पर्ने भएमा त्यसको लिखित सूचना स्थानीय कार्यालयमा दिनु पर्छ र त्यसको सूचना प्राप्त भएपछि स्थानीय टेलिफोन कार्यालयका सम्बन्धित अधिकृतले याशीघ्र मिस्त्री, कालिगढ खटाई नगदी फाँटलाई जनाउ दिनुपर्छ । यस्तो मर्मत गर्दा टेलिफोनसम्बन्धी मालसामानको मोल बाहेक अन्य महसुल लिने छैन र मालसामानमो मोल मासिक महसुल बुझाउँदा साथै बुझाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ३

टेलिफोनको महसुल दर

११. टेलिफोन महसुल दर :- स्वचालित टेलिफोन एक्सचेञ्ज, सी.बी. म्यानुयल एक्सचेञ्ज तथा म्याग्नेटो

बोर्डबाट कनेक्सन पाएका निम्न किसिमको टेलिफोनलाई देहायका दरले मासिक महसुल लाग्नेछ ।

- १) स्थायी कनेक्सन :- टेलिफोन कनेक्सन लिन चाहने ग्राहकले निवेदन दिँदा यति समयसम्मको लागि कनेक्सन पाउँ भनी नतोकि अथवा एक वर्षभन्दा बढी समयको लागि कनेक्सन पाउँ भनी किटेर कनेक्सन मागी जडान भएमा त्यस्तो कनेक्सनलाई स्थायी कनेक्सन मानिनेछ । प्रत्येक कनेक्सनको देहायबमोजिमको मासिक महसुल लाग्नेछ ।

स्थायी कनेक्सनको दर :-

क) मेन कनेक्सनको (पहिलो पचास कलसम्मलाई) रु. पचास	५०।-
त्यसपछि प्रत्येक थप कलको पच्चीस पैसा	।२५।-
ख) (साधारण सेट) एक्सटेन्सन कनेक्सनको :-	
भित्री सेट के रु. पच्चीस	२५।-
बाहिरी सेट के रु. चालीस	४०।-
ग) (आई.सी.एफ.) सेट एक्सटेन्सन कनेक्सनको :-	
भित्री सेट के रु. तीस	३०।-
बाहिरी सेट के रु. चालीस	४०।-
घ) पहिलो दुई सकेट के रु. पाँच	५।-
त्यसपछि प्रत्येक थप सकेट के रु. तीन	३।-
२) अस्थायी कनेक्सन :- ग्राहकको टेलिफोन कनेक्सन पाउँ भनी निवेदनम १ वर्ष अथवा १ वर्षभन्दा घटी तर एक महिनाभन्दा बढी समयको लागि टेलिफोन कनेक्सन मागी जडान भएमा त्यस्तो कनेक्सनलाई अस्थायी कनेक्सन मानिनेछ र प्रत्येक कनेक्सनको देहायबमोजिम मासिक महसुल लाग्नेछ ।	

अस्थायी कनेक्सनको दर :-

क) मेन कनेक्सनको (पहिलो पचास कलसम्मलाई) रु. पचास	६५।-
त्यसपछि प्रत्येक थप कलको पच्चीस पैसा	।२५।-
ख) (साधारण सेट) एक्सटेन्सन कनेक्सनको :-	
भित्री सेट के रु. तीस	३०।-
बाहिरी सेट के रु. पैंतालीस	४५।-
ग) (आई.सी.एफ.) सेट एक्सटेन्सन कनेक्सनको :-	
भित्री सेट के रु. चालीस	४०।-
बाहिरी सेट के रु. पचास	५०।-
घ) पहिलो दुई सकेट के रु. छ	६।-
त्यसपछि प्रत्येक थप सकेट के रु. चार	४।-
पटके कनेक्सनको दर :-	
क) मेन कनेक्सनको (पहिलो) पचास कलसम्मलाई) रु एक सय	१००।-
त्यसपछि प्रत्येक थप कलको पच्चीस पैसा	।२५।-

ख) (साधारण सेट) एक्सटेन्सन कनेक्सनको :-	
भित्री सेट के रु. साठी	६०।-
बाहिरी सेट के रु. पचहत्तर	७५।-
ग) पहिलो दुई सकेट के रु. पन्ध्र	१५।-
त्यसपछि प्रत्येक थप सकेट के रु. आठ	८।-
<p>द्रष्टव्य :- पटके कनेक्सन लिन चाहने ग्राहकलाई आई.सी.एफ. सेट साधारणतया उपलब्ध गराइने छैन । पटके कनेक्सन लिइरहेको ग्राहकले एक महिना भुक्तान भएपछि पनि अरु थप समय सोही कनेक्सन चालू राख्न चाहेमा प्रत्येक थप दिन १ एक्को महसुल दर :-</p>	
घ) मेन कनेक्सनको रु. पाँच	५।-
ड) (साधारण सेट) एक्सटेन्सन कनेक्सनको :-	
भित्री सेट के रु. तीन	३।-
बाहिरी सेट के रु. चार	४।-
च) पहिलो दुई सकेट के रु. पन्ध्र	१५।-
त्यसपछि प्रत्येक थप सकेट के रु. आठ	८।-

स्पष्टीकरण :-

- अ) माथि खण्ड (१), (२) र (३)को कुनै मेन कनेक्सनसँग एक्सटेन्सन कनेक्सन जोडिएमा उपरोक्त बमोजिम बमोजिम मेन सेटमा थप हुने प्रत्येक एक्सटेन्सन सेटको थप मासिक महसुल लाग्नेछ ।
- आ) कल मिटर नलागेको सी.बी. म्यानुल एक्सचेञ्च तथा माग्नेटो बोर्डबाट दिइएको कनेक्सन माथि खण्ड (१), (२) र (३) मा उल्लेख भएअनुसार निश्चित महसुल मात्र लाग्नेछ । प्रत्येक कलको महसुल लाग्ने छैन ।
- इ) माथि खण्ड (१), (२) र (३) को कुनै टेलिफोनने म्याग्नेटो बोर्डबाट कनेक्सन पाएका ग्राहकहरूलाई साधारण एक्सटेन्सन कनेक्सन र आई.सी.एफ. एक्सटेन्सन कनेक्सनको सुविधा साधारणतया जडान गर्न उपलब्ध गराइने छैन ।
- ४) प्राइभेट एक्सचेञ्च बोर्ड :- कुनै ग्राहकको आफू कहाँ प्राइभेट एक्सचेञ्ज बोर्ड खडा गरी स्थानीय एक्सचेञ्चको लाइनलाई जक्सन लाइन बनाई काम लिने स्वीकृति दूरसञ्चार समितिबाट लिनु पर्नेछ । स्वीकृति पाएमा प्राइभेट एक्सचेञ्ज बोर्डको छुट्टै निम्न प्रकारको थप मासिक महसुल लाग्नेछ ।
- क) २५ लाइनसम्मको प्राइभेट एक्सचेञ्ज बोर्डको रु. पचहत्तर ७५।-
- ख) २५ लाइनदेखि ५० लाइनसम्मको प्राइभेट एक्सचेञ्जको रु. एक सय १००।-
- ग) ५० लाइनदेखि बढी जतिसुकै लाइनको प्राइभेट एक्सचेञ्ज बोर्डको रु. एक सय पचास १५०।-

स्पष्टीकरण :- लक मिटर लागेको एक्सचेञ्जको सम्बन्धमा एक्सटेन्सनको महसुल तत्सम्बन्धी साबिक मेन कनेक्सनमा लागेको जम्मा महसुल माथि थप गरी सो साबिक कनेक्सनलाईनसित लिइनेछ ।

१२. ग्राहकले रेडियो टेलिफोन राख्न चाहेमा अनुसूची १ बमोजिमको निवेदन दिनु पर्नेछ । उक्त किसिमको टेलिफोनलाई देहायका दरले मासिक महसुल लाग्नेछ :-
- १) मासिक महसुल :- प्रत्येक महिनाको रु छ सय ६००/-
 - २) ग्राहकहरूले रेडियो राख्दा उक्त टेलिफोन बिग्रे अथवा नासिएमा क्षतिपूर्तिको लागि कमिमा रु. २०,०००/- को बिमा गराउनु पर्दछ ।
१३. महसुलको सहूलियत :-
- १) टेलिफोनकै काम चलाउनको लागि टेलिफोन व्यवस्था सम्बन्धी व्यक्ति कहाँ समितिद्वारा स्वीकृत भई जडान भएका सर्भिस कनेक्सनको कुनै किसिमको महसुल लाग्ने छैन ।
 - २) प्रत्येक स्थानीय पत्रपत्रिकालाई सो पत्रपत्रिकाको प्रकाशन कायम रहेसम्मको निमित्त एउटा र प्रत्येक स्थानीय न्यूज एजेन्सीलाई औपचारिक ढङ्गले प्रकाशन सम्बन्धी खबरको काम गरेसम्मको निमित्त एउटा टेलिफोनसम्म पब्लिक कनेक्सनलाई लाग्ने मासिक महसुलको सयकडा ८० (असी) मात्र लाग्ने गरी जडा गरिनेछ ।
१४. पब्लिक कलको दर :- कुनै पब्लिक कार्यालयमा रहेको स्थानीय टेलिफोनबाट एकै एक्सचेञ्जको अर्को टेलिफोनमा कुरा गरेमा एक पटक कुरा गर्दा पचास पैसाको दरले महसुल लाग्नेछ ।

परिच्छेद - ४

विविध

१५. महसुल बुझाउने मिति र विवरण पत्र :-
- १) टेलिफोन जडान भई चालु भएको मिति जनाई सम्बन्धि इञ्जिनियरबाट लगत लिई सो लगत बमोजिम जुन मितिबाट टेलिफोन चलेको हो सो मितिदेखि दिन गन्तीले पहिलो एक महिनालाई स्थायी मासिक महसुललिने गरी हरेक महिनाको महसुल सम्बन्धित स्थानीय टेलिफोन कार्यालयले तोकेबमोजिमको दिनभित्र बुझाउनु पर्दछ ।
 - २) हरेक ग्राहकको टेलिफोन कल मिटरको रिडिङ सहित सबै किसिमको चार्जहरूको विवरण राख्नको लागि टेलिफोन कार्यालयले विवरण पत्र दिनेछ ।
 - ३) उपनिय (२) बमोजिम विवरण पत्र वापत स्थानीय टेलिफोन कार्यालयले वर्ष १ को एक पटक कुनै दस्तुर नलिई प्रत्येक ग्राहकलाई सो विवरण पत्र एक पति दिनेछ । कुनै कारणले सो विवरण पत्र हराए वा नासिएमा सो कारण सहितको दरखास्त परेमा प्रत्येक विवरण पत्रको रु. १/- एक लिई अर्को विवरण पत्र दिइनेछ ।
१६. जरिवाना :- बुझाउनु पर्ने महसुल तोकेको अन्तिम मितिसम्म पनि नबुझिएमा दिन १ को रु. १/- का दरले जरिवाना तिरी दश दिनसम्ममा महसुल बुझाउन सकिनेछ । उपर्युक्त १० दिनसम्ममा पनि महसुल नबुझिएमा त्यस्ता ग्राहकको नाउँमा रहेको टेलिफोन लाइन काटिनेछ ।
१७. कनेक्सन काटिने :- महसुल जरिवाना नबुझाई कनेक्सन काटिएमा सो कनेक्सन काटिएको १५ दिनभित्र थामी पाउँ भनी ग्राहकको निवेदन पर्न आएमा अवस्था विचार गरी सम्बन्धित कार्यालयका प्रमुखले

लागेको महसुल र जरिवाना तिर्न लगाउने गरी जडान खर्च नलिने गरी थामी दिन सक्नेछ ।

१८. **महसुल असुल गर्ने :-** नियम १६ बमोजिम नबुझाए बापत काटिएको टेलिफोन कनेक्सनको ग्राहकसँग बाँकी रहेको महसुल र जरिवाना निजले नबुझाएमा सम्बन्धित स्थानीय टेलिफोन कार्यालयले सो रकम सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्नेछ ।
१९. **स्पष्टीकरण :-** यी नियमहरूको अर्थका सम्बन्धमा कुनै प्रश्नहरू उत्पन्न भएमा त्यस्ता प्रश्नहरू समिति समक्ष पेश गरिने छन् र यी बारे समितिको निर्णय अन्तिम मानिनेछ ।

अनुसूची १

श्रीमान् मुख्य अधिकृतज्यू,
नेपाल दूरसञ्चार समिति,
काठमाडौं ।

मार्फत :-

श्रीकार्यालय.....म/हामी
..... मेरो/हाम्रो ठेगानामा टेलिफोन/टेलेक्स/रेडियो टेलिफोन
जडान भएमा म/हामी मासिक महसुल तिर्न र समय समयमा बनेका नियमहरू पालना गर्न समेत मञ्जुर गर्दछौं ।

निवेदक

.....

नेपाल दूरसञ्चार समितिबाट प्रकाशित गरिने 'टेलिफोन डाइरेक्टरी' मा मेरो/हाम्रो नाम, ठेगाना निम्न बमोजिम दर्ता गरिदिनु हुन अनुरोध गर्दछौं ।

भवदीय,

.....

नाम र थर

दर्जा.....

ठेगाना.....

अनुसूची : १३

टेलिकम्यूनिकेशन (दोस्रो संशोधन) ऐन, वि.सं. २०४४

श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मतिले बनाइबक्सेको तल लेखिएबमोजिमको ऐन सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशित गरिएको छ ।

२०४४ सालको ऐन नं. १६

स्वस्तिश्री गिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत महेन्द्रमाला परम नेपालप्रपातभास्कर ओजस्विराजन्य परम गौरवमय तेजस्वी त्रिभुवनप्रजातन्त्रश्रीपद परम उज्ज्वल कीर्तिमय नेपालश्रीपद परम प्रोज्ज्वल नेपालतारा परम पवित्र उरामपट्ट परम ज्योतिर्मय सुविख्यात त्रिशक्तिपट्ट परम सुप्रसिद्ध प्रबल गोरखादक्षिणबाहु परमाधिपति अतिरथी परम सेनाधिपति श्री श्री श्री श्री श्रीमन्महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव देवानाम् सदा समरविजयिनाम् ।

टेलिकम्यूनिकेशन ऐन, २०१९ लाई संशोधन गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना : टेलिकम्यूनिकेशन ऐन, २०१९ लाई संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएकोले, श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मतिले यो ऐन बनाइबक्सेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

(१) यस ऐनको नाम 'टेलिकम्यूनिकेशन (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०४४' रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. टेलिकम्यूनिकेशन ऐन, २०१९ को दफा २ मा संशोधन: टेलिकम्यूनिकेशन ऐन, २०१९ (यसपछि 'मूल ऐन' भनिएको) को दफा २ को खण्ड (ख) को सट्टा देहायको खण्ड (ख) राखिएको छ:-

‘(ख) ‘टेलिग्राफ अधिकृत’ भन्नाले श्री ५ को सरकारले वा यस ऐन अन्तर्गत स्वीकृति वा लाइसेन्स प्राप्त गरेको व्यक्ति वा संस्थाले टेलिग्राफको संरक्षण वा रेखदेख वा संचालनको लागि काममा लगाएको व्यक्ति सम्भन्ध छ ।’

३. मूल ऐनको दफा ३ मा संशोधन: मूल ऐनको दफा ३ को सट्टा देहायको दफा ३ राखिएको छ :-

टेलिग्राफसम्बन्धी श्री ५ को सरकारको विशेषाधिकार :

(१) नेपाल अधिराज्यभित्र टेलिग्राफ जडान गर्ने, रेखदेख गर्ने र संचालन गर्ने सम्पूर्ण अधिकार श्री ५ को सरकारमा रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) ले दिएको अधिकारको सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी श्री ५ को सरकारले आवश्यक शर्त र बन्देज तोकी नेपाल अधिराज्यमा टेलिग्राफ जडान, रेखदेख र संचालन गर्न श्री ५ को सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व भएको संगठित संस्थालाई स्वीकृति दिन वा नेपाल अधिराज्यको कुनै भागमा टेलिग्राफ जडान, रेखदेख र संचालन गर्न कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई लाइसेन्स दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम श्री ५ को सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व भएको संगठित संस्था

बाहेक कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई टेलिग्राफ जडान, रेखदेख र संचालन गर्न लाइसेन्स दिँदा लाइसेन्स प्राप्त गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले श्री ५ को सरकारलाई बुझाउनु पर्ने रकम र त्यसको भुक्तानी प्रणाली समेत निर्धारण गरी लाइसेन्स दिइनेछ ।’

४. मूल ऐनमा दफा ३३ क. थप : मूल ऐनको दफा ३३ पछि देहायको दफा ३३ क. थपिएको छ :-

‘३३ क. स्वीकृति वा लाइसेन्स प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले चीफ इन्जिनियरको अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने: दफा ३ को उपदफा (२) बमोजिम टेलिग्राफ जडान, रेखदेख र सञ्चालन गर्न स्वीकृति वा लाइसेन्स प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाका कार्यकारी प्रमुखले यस ऐन बमोजिम चीफ इन्जिनियरलाई प्राप्त भएको अधिकार त्यस्तो स्वीकृति वा लाइसेन्स बमोजिम टेलिग्राफ जडान गर्ने, रेखदेख गर्ने र सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा प्रयोग गर्न सक्नेछ र त्यस्तो कामको सम्बन्धमा यस ऐन बमोजिम चीफ इन्जिनियरले पालन गर्नुपर्ने काम, कर्तव्य पनि त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थाका कार्यकारी प्रमुखले पालन गर्नु पर्नेछ ।’

स्रोत:

लालमोहर सदर मिति: २०४४/६/९/६

आज्ञाले,
ईश्वरबहादुर श्रेष्ठ
श्री ५ को सरकारको सचिव

* * *

अनुसूची : १४

“नेपालमा टेलिफोन सेवा थालनी” बारे विशेषज्ञको अनुसन्धानमूलक लेख

नेपालमा वि सं १९७० देखि आधुनिक प्रविधियुक्त दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन भएको भन्ने विषयलाई नेपाल सरकार र नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडले उल्लेख गरी प्रचलनमा ल्याइरहेको र सोको आधारमा नेपाल टेलिकमले २०७० साललाई शतवार्षिकोत्सव वर्षका रूपमा मनाउने तयारी गरिरहेको यसै सन्दर्भमा नेपालको दूरसञ्चार सेवा सम्बन्धी पुस्तक तयार गर्न कम्पनीबाट गठित समितिले दूरसञ्चार सेवा आरम्भ भएको मिति यकिन गर्न अध्ययन गरिरहेको थियो ।

यसै सन्दर्भमा मिति २०७०।०२।२६ का दिन कम्पनीको केन्द्रीय कार्यालयमा नेपालका ख्यातिप्राप्त संस्कृतिविद् तथा इतिहासकारहरूलाई आमन्त्रण गरी छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो । सो कार्यक्रममा देहायका विद्वानहरूको उपस्थिति थियो ।

१. वरिष्ठ संस्कृतिविद् प्राज्ञ श्री सत्य मोहन जोशी,	कुलपति, नेपाल भाषा एकेडेमी
२. श्री कमलमणि दीक्षित,	अध्यक्ष, मदन पुरस्कार गुठी,
३. संस्कृतिविद् श्री हरिराम जोशी,	ललितपुर
४. इतिहासकार श्री पुरुषोत्तम शम्शेर ज.ब.रा,	ललितपुर
५. प्राज्ञ श्री ज्ञानमणि नेपाल,	कलंकी
६. प्रा.दिनेश राज पन्त,	सदस्य, इतिहास संसोधन मण्डल
७. प्रा. डा.श्रीराम प्रसाद उपाध्याय,	लाजिम्पाट
८. इतिहासविद् प्रा.डा.श्री विजय मानन्धर,	विभागीय प्रमुख, इतिहास केन्द्रीय विभाग,
त्रि.वि.
९. इतिहासविद् प्रा.डा.श्री भवेश्वर पंगेनी,	इतिहास केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर
१०. इतिहासविद् प्रा.डा.श्री पुरुषोत्तम लोचन श्रेष्ठ,	भक्तपुर
११. प्रमुख, श्री प्रकाश दर्नाल,	राष्ट्रिय अभिलेखालय, रामशाहपथ
१२. इतिहासविद्, प्रा डा राजेश गौतम,	काठमाडौं

अनुसन्धानमूलक लेख :

सो छलफल कार्यक्रमबाट नेपालमा दूरसञ्चार सेवा थालनी भएको सम्बन्धमा थप अनुसन्धान गर्नुपर्ने निष्कर्ष आए बमोजिम कम्पनीले यस सम्बन्धमा थप अध्ययन-अनुसन्धान गर्न त्रिभुवन विश्वविद्यालय, इतिहास केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरका प्राध्यापक डा. भवेश्वर पंगेनी र राष्ट्रिय अभिलेखालयका प्रमुख प्रकाश दर्नाललाई अनुरोध गरेको थियो । सो बमोजिम उहाँहरूले निम्न बमोजिम अनुसन्धानमूलक लेख प्रस्तुत गर्नु भएको थियो जसबाट दूरसञ्चार सेवाको थालनीका बारेमा जानकारी मिल्दछ ।

नेपालमा टेलिफोन सेवा थालनी

परिचय

Edinburgh Scotland मा जन्मेका Alexander Graham Bell ले सन् १८७६ मार्च १० (वि.सं. १९३३) का दिन प्रयोगशालाको कोठाबाट आफ्ना सहयोगी Mr. Thomas A. Watson लाई विद्युतीय उपकरण मार्फत ‘Come here, I want to see you’ भनेका थिए। उनको सोही उपकरण टेलिफोन थियो जसको आविष्कारकर्ता Bell नै भएको कुरा संयुक्त राज्य अमेरिकी सरकारले सोही वर्ष प्रमाणित गरेको थियो। आविष्कारको ५ वर्षपछि सन् १८८१ (वि.सं. १९३८) को थालनीमा बेलायतको Oriental Telephone Company Limited ले भारतको कलकत्ता, बम्बै, मद्रास र अहमदावादमा टेलिफोन सेवाको थालनी गरेको थियो। यसैको छिमेकमा रहेको नेपालमा टेलिफोन सेवाको थालनी कहिले भएको थियो भन्ने विषय नै यो लेखको मुख्य उद्देश्य हो।^१

प्रस्तुत लेख तयार गर्ने सिलसिलामा सर्वोच्च अदालत पुस्तकालय, नेपाल बार एसोसिएसन पुस्तकालय, महान्यायधिवक्ता कार्यालय पुस्तकालय, नेपाल सरकार कानून मन्त्रालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय-कीर्तिपुर, मदनपुरस्कार पुस्तकालय-ललितपुर, जङ्गीअड्डा अभिलेख शाखा-छाउनी

(स्वयम्भू), गोरखापत्र संस्थान पुस्तकालय, राष्ट्रिय अभिलेखालय-रामशाह पथमा रहेका सम्बन्धित प्रकाशित/अप्रकाशित सामग्री अध्ययन गरियो। यसका साथै सम्बन्धित विषयका कतिपय विद्वानहरूसँग पनि यस बारेमा जानकारी लिने काम पनि भएको थियो। अनुसन्धानका क्रममा प्राप्त सामग्रीलाई यथाशक्य यहाँ चर्चा गरिएका छन् जसबाट नेपालमा टेलिफोन सेवा थालनीको मितिका बारेमा जानकारी पाउन मद्दत मिलेको छ। यसै सन्दर्भमा उल्लेख्य के छ भने विद्वानहरूसँग सम्पर्क राख्दा आवश्यक सामग्री प्राप्त गर्न नसकिएकाले तिनको विवरण यहाँ दिनु उपयुक्त नठानिएको हो। त्यस्तै लेखको सन्दर्भमा परेका प्रकाशित/अप्रकाशित सामग्रीलाई foot note मा दिइएको छ। अनुसन्धानका क्रममा टेलिफोनसँग सम्बन्धित कतिपय सामग्रीका बारेमा जानकारी पाए पनि तिनलाई भेटाउन सकिएन। त्यसैले भावी अनुसन्धातालाई सहज हुनजाने ठानेर त्यस्ता सामग्रीलाई लेखको अन्त्यमा Reference मा दिइएको छ। अनुसन्धानबाट प्राप्त जानकारीलाई text मा उल्लेख गरी त्यसका बारेमा लगत्तै टिप्पणी गरिएको छ भने विभिन्न स्रोतमा टेलिफोन सेवाको थालनीको विभिन्न मिति उल्लेख गरिएकाले यहाँ सो बारेमा मितिका आधारमा चर्चा गरिएको छ। यसबाट नेपाल टेलिकमको माथि उल्लेख गरिएको पत्रानुसार

१ यो लेखनलाई नेपाल टेलिकमका नायव प्रबन्ध निर्देशक (व्यापार) बाबुकाजी शाक्यको हस्ताक्षरयुक्त मिति २०७०/०३/११, प.सं. ०६९/०७०, च.नं. ६० मा “विशेष लेख तयार गरी प्रस्तुतिकरण गर्ने सम्बन्धमा” विषयको पत्रानुसार “...मुलुकमा दूरसञ्चार सेवाको शुभारम्भ वर्ष एकिन हुने गरी संयुक्त रुपमा तथ्यपरक ऐतिहासिक भूमिका (लेख) तयार गरी प्रस्तुतिकरण गर्न तपाईं श्री डा. भवेश्वर पगेनी (प्राध्यापक, इतिहास केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय) र श्री प्रकाश दर्नाल (प्रमुख, राष्ट्रिय अभिलेखालय) लाई अनुरोध गर्ने निर्णय भएकोले सो कार्यको लागि अनुरोध गरिन्छ...” उल्लेख गरी एउटा पत्र लेखिएको थियो। सोही पत्रानुसार नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको शुभारम्भको मिति यकिन गर्न सघाउने उद्देश्यले नै यो लेख तयार गरिएको हो।

“...मुलुकमा दूरसञ्चार सेवाको शुभारम्भ वर्ष एकिन ...” गर्न पाठकलाई सहज हुने विश्वास लिइएको छ ।

नेपालमा टेलिफोन सेवा थालनी सन्दर्भ

वि.सं. १९७०

एउटा स्रोतले “...वि.सं. १९७० सालको सुरुवात श्री ५ महाराजाधिराज, श्री ३ महाराज र प्रधान सेनापतिबीच कुराकानी गर्न जमल स्थित रानीपोखरीको उत्तरतर्फ हाल नेपाल इन्जिनियरिङ्ग एशोशियशनको कार्यालय पछाडि भएको पुरानो घरमा म्याग्नेटो एक्स्चेन्ज खडा गरी नारायणहिटी दरबार, सिंहदरबार र प्रधान सेनापतिको निवासमा टेलिफोन लाइन विच्छ्याइएको थियो...” उल्लेख गरेको पाइन्छ।^१ हुनत यसै पुस्तकको अर्को दुई ठाउँमा क्रमशः “...श्री ३ चन्द्र शम्शेरको समयमा वि.सं. १९७० मा म्याग्नेटो टेलिफोनबाट श्री ५ महाराजाधिराज, श्री ३ महाराज र मुख्तियार (कमाण्डर ईन चिफ) बीच कुराकानी गर्ने व्यवस्था गरिएको बुझिन्छ..” तथा “...वि.सं. १९७० (सन् १९१३) मा म्याग्नेटो टेलिफोनबाट श्री ५ महाराजाधिराज, श्री ३ महाराज र मुख्तियार (कमाण्डर ईन चिफ) बीच कुराकानी गर्ने व्यवस्था गरिएको बुझिन्छ” भन्ने सन्दर्भ परेको छ।^२

माथिको सन्दर्भ नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको प्रकाशनमा पनि परेको छ। यो प्रकाशनमा वि.सं. १९७० सालमा म्याग्नेटो टेलिफोन सेवाबाट नेपालमा दूरसञ्चार सेवा शुरु भएको लेखिएको छ।^३ यसै पुस्तकको अर्को ठाउँमा “...सीमित व्यक्ति र केही अड्डामा टेलिफोनको शुरुवात वि.सं. १९७० मा नै भएको थियो...” उल्लेख छ। पछिल्लो भनाइको पुष्टिका लागि सन् १९८० (वि.सं. २०३७) मा लेखिएको एउटा पुस्तकलाई आधार बनाइएको छ।^४

अर्को एउटा स्रोतमा “...नेपालमा दूर संचार सेवाको शुरुवात संवत् १९७० देखि नै भएको देखिए तापनि आधुनिक दूर संचारका सेवाहरूको विकास एवं विस्तार २००७ सालपछि विशेष गरी २०१७ सालपछि द्रुततरगतिमा हुन थालेको देखिन्छ...राणाकालीन युगमा सर्वप्रथम संवत् १९७१ मा काठमाडौँदेखि रक्सौलसम्म, १९९३ मा काठमाडौँदेखि धनकुटासम्म र २००७ सालमा काठमाडौँदेखि पाल्पासम्म ट्रंक टेलिफोनलाइन स्थापना गरिएको थियो...” उल्लेख छ।^५

नेपाल टेलिकमको ‘DIARY 2070’ को ‘PERSONAL MEMORANDAU’ लेखिएको पछाडिको पृष्ठमा

- २ सुरेशकुमार पुडासैनी र श्यामसुन्दर कार्की (सम्पा.), नेपाली सेनामा सिग्नलको इतिहास (नेपाली सेनामा अविलम्ब, भरपदो, सुरक्षित र निरन्तर मिलापको लागि), काठमाडौँ: सिग्नल निर्देशनालय, तोपखाना ब्यारेक, वि.सं. २०६९, पृ. ४ ।
- ३ ऐजन, ‘भूमिका’ को चौथो पृष्ठ (पृष्ठ नम्बर उल्लेख नगरिएको) तथा ‘उपसंहार’ को पृ. ४०९ ।
- ४ नेपाल दूरसञ्चार संस्थान, नेपाल दूरसञ्चार संस्थान: अतीत र वर्तमान, काठमाडौँ: नेपाल दूरसञ्चार संस्थान, वि.सं. २०५६, पृ. १ ।
- ५ ऐजन, पृ. २-३ ।
- ६ दलविहीन पञ्चायती प्रजातन्त्र रजत जयन्ती महोत्सव केन्द्रीय समन्वय समिति, पंचायत स्मारिका, काठमाडौँ: दलविहीन पञ्चायती प्रजातन्त्र रजत जयन्ती महोत्सव केन्द्रीय समन्वय समिति, वि.सं. २०४३, पृ. १८४ । मुलुकका तत्कालीन प्रधानमन्त्री लगायत वरिष्ठ व्यक्तित्व तथा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका प्राध्यापक समेतको संलग्नता रहेको सो स्मारिका लेखन/सम्पादन एवम् प्रकाशनमा उल्लिखित विषयमा कुनै पनि सन्दर्भ दिइएको छैन । यो पुस्तक सरकारी प्रकाशन हो । पंचायती व्यवस्थाको २५ वर्षमा मुलुकमा भएका कामका बारेमा जानकारी दिने उद्देश्यले लेखिएको यो पुस्तकमा वि.सं. १९७० सालमा टेलिफोन सेवाको थालनी भएको भन्ने सन्दर्भ परे तापनि यस भनाइको पुष्टिका लागि कुनै सन्दर्भ दिइएको छैन ।

‘नेपाल टेलिकम-संक्षिप्त परिचय’ दिइएको छ। यसै पृष्ठमा ‘कम्पनीका कोसेदुङ्गाहरू’ उप-शीर्षकमा ‘ई.सं. १९१३ (वि.सं. १९७० साल) काठमाण्डौमा पहिलो टेलिफोन लाइनको स्थापना’, ‘ई.सं. १९१४ (वि.सं. १९७१ साल) काठमाण्डौदेखि भारतको रक्सौलसम्म ओपन वायर ट्रंक लाइन स्थापना’, ‘ई.सं. १९५५ सर्वसाधारण नेपालीलाई टेलिफोन सेवा वितरण’ लगायत विभिन्न जानकारीमूलक सन्दर्भ प्रकाशन गरिएका छन्।^७

सन् १९६९ (वि.सं. २०२६ साल) मा Nepal Telecommunication Project का सम्बन्धमा विश्ववैकले तयार गरेको रिपोर्टमा तथा हिमालयन स्टडिज सेण्टरद्वारा तयार गरी सन् १९९२ (वि.सं. २०४९ साल) मा National Planning Communication/UNDP मा पेश गरिएको रिपोर्टमा पनि नेपालमा वि.सं. १९७० सालमा नै टेलिफोन सेवाको थालनी भएको भन्ने उल्लेख गरिएको छ।^८

वि.सं. २०७० साल ज्येष्ठ २१ गतेका दिन नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक अमरनाथ सिंहको हस्ताक्षरयुक्त “सादर निमन्त्रणा” विषयको पत्रमा “...नेपालमा वि.सं. १९७० देखि आधुनिक प्रविधियुक्त दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन भएको भन्ने विषयलाई नेपाल सरकार र नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडले उल्लेख गरी प्रचलनमा ल्याइरहेको...” उल्लेख गरिएको थियो।^९

- माथिका भनाइमध्ये नेपाली सेनाको सिग्नल निर्देशनालयबाट प्रकाशित पुस्तकमा अवकाश प्राप्त सहायक रथी खड्गबहादुर सिंहले दिएको जानकारीका आधारमा वि.सं. १९७० सालमा टेलिफोन सेवाको थालनी भएको उल्लेख गरिए तापनि निजले यो सन्दर्भ कुन आधारमा बताएका हुन् ? तथा उनको यो भनाइको आधार के हो भन्ने कुरा पुस्तकमा कतै उल्लेख गरिएको छैन। निजको सो भनाइलाई पुष्टि गर्न foot note मा ‘परिशिष्ट नं. १’ उल्लेख गरिएको छ जबकि सोही पुस्तकको पृ. ४१२ को ‘परिशिष्ट नं. १’ मा ‘प्रश्नावली (Questionnaire) शीर्षकमा १५ विभिन्न प्रश्नहरू दिइएका छन्, जसमा text मा उल्लेख गरिए जस्तो अ.प्रा.स.र. खड्गबहादुर सिंहका बारेमा वा निजबाट प्राप्त उल्लिखित मितिका बारेमा कुनै पनि जानकारी दिइएको छैन। त्यतिमात्र नभएर यसै पुस्तकमा वि.सं. १९७० मा टेलिफोन सेवाको थालनी भएको भनाइलाई आधारका रूपमा नेपाल दूरसञ्चार संस्थानद्वारा प्रकाशित माथि चर्चा गरिएको सामग्रीलाई लिइएको छ, जसमा कुनै पनि सन्दर्भ परेको छैन।^{१०} त्यस्तै पंचायत स्मारिका, टेलिकमको वि.सं. २०७० सालको डायरी, विश्ववैक र हिमालयन स्टडिज सेण्टरद्वारा तयार गरिएका रिपोर्ट तथा टेलिकमको पत्रहरूमा पनि उक्त मितिलाई पुष्टि गर्ने उपयुक्त ठोस आधार उल्लेख नभएकाले वि.सं. १९७० सालको सुरुबाट टेलिफोन सेवाको थालनी भएको सन्दर्भलाई पुष्टि गर्न अभि सामग्री आवश्यक पर्ने देखिन्छ। जहाँसम्म नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशकको माथि उल्लेख गरिएको पत्रानुसार वि.सं. १९७० देखि आधुनिक प्रविधियुक्त दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन भएको कुरालाई नेपाल सरकार तथा नेपाल

७ Nepal Telecom, DIARY 2070.

८ वि.सं. २०७० साल ज्येष्ठ २६ गतेका दिन अपरान्ह २ बजे नेपाल टेलिकम केन्द्रीय कार्यालय, भद्रकाली प्लाजामा आयोजित गोष्ठिमा सहभागी भई नेपालमा आधुनिक प्रविधिको दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनको मितिका बारेमा सल्लाह तथा सुझाव व्यक्त गरिदिनका लागि यस अनुसन्धान पत्रका लेखकलाई नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक अमरनाथ सिंहको हस्ताक्षरयुक्त ‘निमन्त्रणा’ पत्र।

९ ऐजन।

१० नेपाल दूरसञ्चार संस्थान: अतीत र वर्तमान, काठमाडौं: नेपाल दूरसञ्चार संस्थान, वि.सं. २०५६, पृ. १-३।

दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडले प्रचलनमा ल्याइरहेको सन्दर्भ हो त्यस भनाइलाई पुष्टि गर्ने अन्य कुनै उपयुक्त सामग्री फेला नपरे तापनि सरकार एवम् स्वयम् संस्थाले प्रचलनमा ल्याएको परम्परालाई नकार्नु कतिको व्यवहारिक होला ?

वि.सं. १९७१

एउटा स्रोतले काठमाडौँदेखि रक्सौल (११० किलोमिटर) सम्म ओपन वायर फिजिकल ट्रंक लाइन ट्रंक टेलिफोनको सुरुवात वि.सं. १९७१ सालमा स्थापना भएको उल्लेख गरेको छ।^{११} त्यस्तै नेपाल टेलिकमको वि.सं. २०७० सालको डायरीमा पनि सोही प्रसङ्ग परेको पाइन्छ।^{१२}

- वि.सं. १९७१ सालमा काठमाडौँदेखि भारतको रक्सौलसम्म ओपन वायर ट्रंक लाइन स्थापना गरिएको भन्ने पहिलो स्रोतले यसको पुष्टिका आधार दिएको छैन। त्यस्तै नेपाल टेलिकमको प्रकाशनमा पनि त्यस्तो कुनै सन्दर्भ परेको छैन। यहाँ उल्लेख्य के छ भने वि.सं. १९७१ सालमा टेलिफोनको स्थापना भएको भन्ने प्रसङ्ग परेको नपाइनाले पनि यो मितिका बारेमा थप चर्चा गर्नु पर्ने देखिँदैन। अझ तलका सामग्रीले काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म टेलिफोन लाइन विच्छ्याउने काम वि.सं. १९७२ सालको हिउँदतिरदेखि मात्र थालनी गरिएको देखिनाले पनि यो भनाइ मिल्दो ठहर्दैन।

वि.सं. १९७२

नेपाली सेनासँग सम्बन्धित माथि उल्लेख गरिएको सामग्रीमा “...वि.सं. १९७२ मा काठमाडौँदेखि थानकोट, चीसापानी, भीमफेदी, भैँसे, हेटौँडा, अमलेखगञ्ज हुँदै वीरगञ्जसम्म टेलिफोन सेवा उपलब्ध थियो। त्यस वेला सञ्चालित टेलिफोन ओपन वायर म्याग्नेटो प्रविधि (Open Wire Magneto System) को थियो। यसमा खम्बा खम्बामा नाङ्गो तार राखी ठाउँ-ठाउँमा टेलिफोन जडान भएको हुन्थ्यो र घण्टीको सङ्ख्याको आधारमा टेलिफोन रिसिभर उठाउनु पर्थ्यो। उक्त टेलिफोन लाईन काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म दोहोरो तार हाली दुवै तारको खम्बामा ब्राकेट जडान गरी ठाउँ-ठाउँमा सेक्सन बाक्स राखी पुर्‍याईएको थियो...” उल्लेख छ।^{१३} अर्को एउटा सामग्रीमा “...चन्द्रशमशेरले सन् १९१५ (वि.सं. १९७२) मा टेलिफोन अड्डा स्थापना गरेका थिए (टेलिफोन अड्डाको सवाल-वि.सं. १९७२)। यो अड्डालाई सन् १९२८ (वि.सं. १९८५) मा पुनर्गठन गरिएको थियो (टेलिफोन अड्डाको सवाल वि.सं. १९८५)...” लेखिएको छ। यसका अतिरिक्त यसै सन्दर्भमा “... But the office could introduce the telephone system only in Kathmandu city and for limited use...” उल्लेख पनि गरिएको पाइन्छ।^{१४}

११ मेचीदेखि महाकाली, भाग -दुई, मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र, प्रकाशन स्थान अनुल्लिखित, श्री ५ को सरकार सञ्चार मन्त्रालय सूचना विभाग, वि.सं. २०३१, पृ. ८०९। यो भनाइलाई पनि कुनै सन्दर्भ दिइएको छैन।

१२ Nepal Telecom, DIARY 2070.

१३ पुडासैनी र कार्की (सम्पा.), पाद टिप्पणी नं. २, पृ. ४।

१४ एच.एन. अग्रवाल, *द एड्मिनिष्ट्रिटिभ सिस्टम अफ नेपाल*, न्यूदिल्ली: विकास पब्लिसिङ हाउस, सन् १९७६, पृ. ६३। अग्रवालले उल्लिखित सवालहरूको सन्दर्भ दिँदा तत्कालीन श्री ५ को सरकार कानून मन्त्रालय, सामग्री नम्बर क्रमशः १२७ र ३५५ उल्लेख गरेका छन्। वर्तमानमा यी सामग्री अध्ययन गर्ने क्रममा कानून मन्त्रालय, सर्वोच्च अदालत, सर्वोच्च अदालत वार एसोसियसन तथा नेपाल

सन् १९१५ (वि.सं. १९७२ साल) मा वीरगञ्जदेखि काठमाडौंसम्म एउटा टेलिफोन लाइन स्थापना गरिएको थियो भन्ने पनि उल्लेख गरिएको नपाइने होइन।^{१५} यो कुरालाई अरु लेखकले पनि यथावत लेखेका छन्।^{१६}

- यी सामग्रीबाट वि.सं. १९७२ सालमा स्थापना गरिएको टेलिफोन अड्डाले काठमाडौं सहरमा सिमित प्रयोगका लागि मात्र टेलिफोन सेवा सुरु गरेको भन्ने बुझिन्छ। यद्यपि टेलिफोन अड्डाको स्थापना हुनासाथ वि.सं. १९७२ सालमा नै यो सेवा दिइएको हो वा अर्कोवर्ष दिइएको हो भन्ने कुरा भने स्पष्ट हुँदैन। यसका अतिरिक्त सोही वर्ष वीरगञ्जदेखि काठमाडौंसम्म लाइन विच्छ्याएर टेलिफोन सेवा सञ्चालन भएको कुरा तल उल्लेख गरिएका सामग्रीबाट पनि यथार्थ नभएजस्तो देखिन्छ।

पुस्तक एवम् डायरी जस्ता माथि उल्लेख गरिएका सामग्रीमा प्रकाशन भएका भन्दा फरक किसिमका सामग्रीले पनि टेलिफोनका सम्बन्धमा केही जानकारी दिएका छन्। खासगरी वर्तमानमा नेपालको राष्ट्रिय अभिलेखालय, रामशाह पथ, काठमाडौंमा रहेका अप्रकाशित सामग्रीबाट सो सम्बन्धमा जानकारी पाउन मद्दत मिल्दछ। यसै सन्दर्भमा वि.सं. १९७२ सालमा वीरगञ्जदेखि नेपाल (तत्कालीन समयमा बोलिचाली एवम् सरकारी लिखतमा राजधानी काठमाडौंलाई 'नेपाल' भन्ने गरिन्थ्यो) सम्म टेलिफोन लाइन जडान गर्ने काम भएको देखिन्छ। यो काम तत्कालीन 'चन्द्रवतीप्रकाश विजुली अड्डा' मार्फत भएको थियो। त्यसैकारण सो लाइन जडान गर्ने काममा सोही अड्डाबाट कतिपय मिस्त्री एवम् कालिगड तैनाथ गरिएको एउटा लिखतमा यसप्रकार उल्लेख छ;^{१७}

“...वीरगंजदेखि नेपालसम्म टेलीफोन ल्याउने कामलाई चन्द्रवतीप्रकाश वीजुली अड्डाका मीस्त्री १ कालीगढ १ कुल्ली २ पौष ६ गते रोज ३ का दिनदेखि काज पठाई दिनु निजहरू नफर्केसम्म काम काज गर्नालाई ७२ साल माघ २३ गते भर्ना भयाका देहायेका जवान् ३ लाई भर्ना भयाका पछिल्ला मैन्हादेखि तलव षुवाउनु भन्या औन छ तापनी पौष ७ गतेदेखि तलव षाने गरी दरी दिनु भन्या ७२ साल माघ १९ गते ३ का हुकुंका प्रमांगी वमोजी वीजुली अड्डामा काम गर्ने गरी नजा थप् कौसी तल्वीमा..

वीरगंजदेखि नेपालसम्म टेलीफोन ल्याउने कां का मैन्हा ३ को म्यादी षांगीमा ७२ साल पौष १ गते भर्ना भयाका देहायका जवान्लाई भर्ना भयाका पछिल्ला मैन्हादेखि तलव षुवाउनु भन्या औ छ तापनी पौष मैन्हादेखि तलव षानेगरी दरिदिनु भन्या ७२ साल पौष १ गतेका हुकुंको प्रमांगी वमोजीम् टेलीफोन ल्याउने कांमा जीम्मावारीवाट कंपनी तलव षाने नजा थप्...”^{१८}

कानुन पुस्तकालय रानीपोखरीमा पनि फेला पार्न सकिएन।

१५ क. कञ्चनमय मुजुम्दार, *पोलिटिकल रिलेसन्स बिट्वेन इण्डिया एण्ड नेपाल*, न्यूदिल्ली: मुनिसराम मनोहरलाल, सन् १९७३, पृ. २४४।

ख. भरतबहादुर प्रधान, “टेलिकम्युनिकेसन्स इन नेपाल”, *रामभ्रम*, भोलम -५, नम्बर-३, सन् १९६९ अक्टोबर, पृ. १४।

१६ एड्रिन सेभर, *नेपाल अण्डर द राणाज*, न्यूदिल्ली: अक्सफोर्ड एण्ड आइ वि एच पब्लिसिड को., सन् १९९३, पृ. २५४।

१७ कम्याण्डरी किताबखाना वि.सं. १९७२ साल, राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाडौं। निज कामदारहरूलाई वि.सं. १९७२ साल मार्ग ८ गतेका दिन भर्ना गरिएको कुरा उक्त लिखतमा उल्लेख छ।

१८ ऐजन।

टेलिफोन लाइन विच्छ्याउने काममा नेपाली सैनिकलाई पनि खटाइएको थियो ।^{१९}

- यो सामग्रीले वि.सं. १९७२ सालमा काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म टेलिफोन सेवा सञ्चालन गरिएको थियो भन्ने कुरालाई स्वतः खण्डन गर्दछ । कुरो के भने यसै वर्षदेखि टेलिफोन सेवाका लागि वीरगञ्जदेखि काठमाडौँसम्म लाइन विच्छ्याउने कार्यको थालनी भएको देखिन्छ । त्यसैकारण लाइन विच्छ्याउनु भन्दा अगाडि नै सेवा सञ्चालन भएको थियो भन्नु उपयुक्त नहोला ।

वि.सं. १९७३

वि.सं. १९७२ सालको माथिको सामग्रीबाट सोही वर्षको हिउँदमा वीरगञ्जबाट काठमाडौँसम्म टेलिफोन लाइन विस्तारको काम हुँदै गरेको देखिन्छ । सामान्यतया पहाडी क्षेत्रमा वर्षायाममा यस्ता निर्माणका काम असहज हुने भएकाले सोही वर्ष अर्थात वि.सं. १९७२ सालमा नै सो कार्य सम्पन्न हुन सकेको थिएन । त्यसैकारण अर्को वर्ष अर्थात वि.सं. १९७३ सालमा पनि टेलिफोन लाइन विस्तारको कामलाई निरन्तरता दिइएको कुरा एउटा लिखतमा यसप्रकार उल्लेख गरिएको थियो;^{२०}

“...वीरगञ्जदेखि नेपालसम्म टेलीफोन ल्याउने कामलाई ७३ साल वैशाख १ गतेदेखि श्रावण मसान्ततक मैन्हा ४ म्यादी तपसीलका जवाँलाई कौसीतोसाषानावाट भत्ता र तलव जीम्मावारी वाट षाने नीजहरूलाई दरीयाको भत्ता चेंज हुदा साथै लैजान नपाउने जुन ठाउँलाई दरीयाको छ सो ठाउँलाई भत्ता कायेम गरी दरी दिनु भन्या ७३ साल आषाड ९ गते ५ मा दीनगंतीले षाने गरी नीजहरूलाई दर्सनभेट सलामी स्मेत लीनु पर्दैन् भन्ये ७३ साल आषाड ३ गतेको षड्ग नीसाना सनद वमोजी मैन्हा ४ म्यादी जवाँ ...”

काठमाडौँसम्म टेलिफोन ल्याउने कामअन्तर्गत विभिन्न ठाउँमा टेलिफोन अफिसको निर्माण गरिएको थियो । काठमाडौँमा रहने अड्डालाई ‘टेलिफोन गोश्वारा’ भनियो भने यसका अतिरिक्त ‘थानकोट, चिसापानी, भीमफेदी, चुरे, सिमरा र वीरगञ्ज’ मा टेलिफोन अड्डाको स्थापना गरिएको थियो । वि.सं. १९७३ साल वैशाख महिनामा काठमाडौँका अतिरिक्त यी पाँच ठाउँका अड्डामा बसेर टेलिफोन लाइन निर्माण कार्य गर्न लाइन्समेन, हवलदार, हुद्दा, कुल्ली जस्ता पदमा मानिसहरूलाई नियुक्त गरिएको थियो । टेलिफोन गोश्वारा अर्थात काठमाडौँमा बसेर काम गर्नका लागि भने डिट्टा, नायव राइटर, नौसिन्दा जस्ता निजामती तर्फका कर्मचारी पनि नियुक्त गरियो । त्यतिमात्र नभएर जुनसुकै समयमा अन्य ठाउँमा स्थापना गरिएका टेलिफोन अड्डामा आवश्यक परेका खण्डमा छिटो तथा सहजताका साथ आपूर्ति गर्न सकिने उद्देश्यले टेलिफोन गोश्वारामा प्राविधिकलाई नियुक्त गरी ‘जगेरा’ मा राखिएको थियो । काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्मका उल्लिखित स्थानमा काम गर्न एकै पटक लाइन्समेन-२२ जना, हुद्दा-११ जना, हवलदार-७ जना, डिट्टा-२ जना, नायव राइटर-२ जना, नौसिन्दा-२ जना, पद दर्जा उल्लेख नगरिएको-८ जना र कुल्लि-७२ जनालाई नियुक्त गरिएको थियो ।^{२१} यसबाट सरकारले वि.सं. १९७३ सालको थालनीदेखि नै टेलिफोन लाइन विच्छ्याउने कार्यलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरेको देखिन्छ । यहाँ उल्लेख्य

१९ जङ्गी अड्डा, अभिलेख शाखा, भाग-३, सि.नं. १४९, छाउनी, काठमाडौँ ।

२० निजामती पहिला, सि.नं. ३३३, वि.सं. १९७३ साल, राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाडौँ ।

२१ ऐजन ।

के छ भने नियुक्त गरिएका २२ जना लाइन्समेन सबैजसो 'नागपुर' का थिए ।

वि.सं. १९७३ साल पौष १७ गते रोज १ को लिखतअनुसार टेलिफोन गोस्वारा अफिस स्थापना भइसकेको देखिन्छ । यसैका लागि लिखतमा यो सन्दर्भ परेको छ;^{२२}

“कम्याण्डरी कीतापषाना दर्ता फाट्का हाकिंकारिंदाहरूले पुर्जी हेरी टेलिफोन् गोस्वारा आफिसका नौ हरीभक्त लाई ७३ साल वैसाख १ गते दीं जेष्ठ मसांततक् को तलव श्री ज. मोहंसम्मेर जङ्गवाहादुर राणाका तहवीलवाट सापटी ल्याई दीं सकेको र नीज हरीभक्त भने आषाढ ६ गतेदेखी गैरपाली भयाको र वैसाख मैनादेखी तलव पुवार्डनु भन्थ्या मैना ४ को म्याद थपको सनद भने आषाढ ९ गते मात्र भयाको हुनाले श्रावण मैनाको तलव लीन जाडा वैशाखदेखी आषाढ सम्मको नीज हरीभक्तको तलव...”

वि.सं. १९७३ सालको आषाढ २० गतेका दिन सरकारी मुखपत्रका रुपमा रहेको 'गोर्खापत्र' मा 'देशसमाचार' खण्डको 'टेलीफोन स्थापित' शीर्षकमा मा एउटा समाचार प्रकाशित भएको थियो । सो समाचारमा श्री ३ महाराजको अनुग्रहले वीरगञ्जदेखि काठमाडौंको टुँडिखेल नजिक पश्चिमपट्टि टेलिफोन आफिस खडा गरिएको सन्दर्भ यसप्रकार उल्लेख थियो;^{२३}

“...टेलीफोन् भनेको कस्तोहोला ? हजारन कोशका वीचमा फासला राखी, वल्लाछेउमा र पल्लाछेउमा बसी, एकै पलङ्गमा बसी वात्चित् गरेभैं करी गर्दाहुन् ? भन्ने लाग्दथ्यो, आज परमेश्वरका असीम अनुग्रहले र श्री ३ महाराजका प्रखर प्रतापले...श्री ३ महाराजका अनुग्रहले सवैलाइ असलहोस्, सबैको उपकार होस् भनी मिस्टर बर्नोडपन्टे लाइ लगाइ यौटाकाम फेरी तयार भयो ! टुडीखेलदेखी वीरगञ्जसम्म करीव ७२ माइल् अर्थात् करीव ३६ कोशको फासला छ. तेस्मा १५०/१५० फीट्को फरक पारी काष्ठमय उच्चखम्बा खडागराई ती खम्बाका शिरशिर्मा तामाको तार लगाइ यन्त्रादिको मेलन समेतगरी वीरगञ्जमा र यहाँ टुडिखेलका नगीच् पश्चिम पट्टी टेलिफोन् आफिस खडा भै ३६ कोशको हाल क्षण भरमै नजीकै बसी वात्चित् गरेभैं गरिनलाग्यो ! हाम्रा भाग्यले गर्दा ५ हजार कोश परको हालखबरपनी ५ घण्टा भित्रमा सुन्न पाउने भजौ ! यसबाट खाली सर्कारलाइ मात्र न्हेनकि, दुनिजादारलाइ समेत फाइदा हुनेभयो...काठमाडौं देखी वीरगञ्जसम्म बराबर टेलीफोन चल्लाग्यो. ७२ माइल्का वरिपरि बसी, सामुन्नेमा वात्चित् गरेभैं गर्नहुन्छ. हयाँ जस्तो वोल्यो वहाँ उस्तै सुनिन्छ, वहाँ जस्तो वोल्यो यहाँ उस्तै सुनिन्छ, एकजात् फरक पर्दैन यस्ता यस्ता अद्भुत कारखानाको आविष्कारगरी देशोन्नति र सबैको उपकार गर्नामा तत्पर होइबकस्याका...”

माथिको समाचारको मुख्य सन्दर्भ

- नेपालको पहिलो जलविद्युत शक्तिको स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने ब्रिटिश इन्जिनियर बर्नोड पन्टेलाई

२२ कम्याण्डरी किताबखाना वि.सं. १९७३ साल, राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाडौं । वि.सं. १९७३ साल पौष १७ गते रोज १ का दिन कम्याण्डरी कितापषाना दर्ता फाँटका हाकिम/कारिन्दाका नाममा लेखिएको पुर्जीमा सो कुरा स्पष्ट रुपमा उल्लेख गरिएको देखिन्छ ।

२३ गोर्खापत्र, वि.सं. १९७३ साल आषाढ २० गते सोमबार ।

प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले वीरगञ्जदेखि काठमाडौंसम्म टेलिफोन लाइन जडान तथा सञ्चालन गर्ने अख्तियारी दिएको,

- टेलिफोन लाइन जडान कार्यबाट सर्वसाधारण मानिसको पनि उपकार हुने अपेक्षा प्रधानमन्त्रीको रहेको,
- काठमाडौं टुँडिखेल नजिक पश्चिमपट्टि टेलिफोन अफिस खडा गरिएको^{२४}
- काठमाडौं टुँडिखेलदेखि वीरगञ्जसम्म ३६ कोश/७२ माइल जति फासलामा तामाको तार तथा आवश्यक यन्त्र जडान गरी यी दुवै ठाउँमा टेलिफोन अफिस खडा गरिएको,
- टेलिफोन लाइनसमेत जडानको कामबाट सो दुरीको खबर क्षणभरमा नै नजिक बसेर बोले जस्तो गरिन लागेको,
- काठमाडौंदेखि वीरगञ्जसम्म टेलिफोन सेवा चलन लागेको र
- ७२ माइलको फासलाबाट पनि सामुन्नेमा बसेर कुरा गरेजस्तै बोल्न र सुन्न सकिने अवस्था वि.सं. १९७३ साल आषाढ २० गतेमा भइसकेको देखिन्छ ।

माथिको समाचारबाट वि.सं. १९७३ साल आषाढ २० गतेका दिनसम्ममा काठमाडौंदेखि वीरगञ्जसम्म टेलिफोन सेवा थालनी भइसकेको देखिन्छ ।^{२५} यद्यपि स्थायी रूपमा सम्पूर्ण निर्माण कार्य भने सकिएको थिएन ।

वि.सं. १९७४

माथि उल्लेख गरिएका कामदारबाट तोकिएको म्यादभित्र टेलिफोन जडानको सम्पूर्ण कार्य नसकिने भएकाले वि.सं. १९७३ साल भाद्र १ गतेदेखि १९७४ साल वैशाख मसान्तसम्म जम्मा नौ महिनाका लागि उनीहरूको म्याद थपिएको थियो । यसका लागि लेखिएको पुर्जामा यसप्रकार सन्दर्भ परेको थियो;^{२६}

“...वीरगञ्जदेखि नेपालसम्म टेलिफोन ल्याउने कां लाई ७३ साल भाद्र १ गतेदेखि ७४ साल वैशाख मसान्त तक मैन्हा ९ म्याद थप गरी दिनु भन्या ७४ साल वैशाख १४ गते ५ का षामल (?) मैन्हा ९ म्यादी कौसीतोसाषानावाट जीम्मा गरी वारी (?) वाट षाने नीजहरूलाई दरीयाको भत्ता चेज हुदा साथै लैजान नपाउने जुन् ठाउलाई दरीयाको छ सो ठाउलाई भत्ता कायेम् गरी दीनगंतीले षाने दर्सन भेट् सलामी लीनु पर्दैन् भन्या ७३ साल आषाढ ३० गतेका नपुर्ले (पुर्जिले ?) कपतां देवीवाहादुरका रपोट्ले तलव षाने...”

माथिका सामग्रीबाट वीरगञ्जदेखि काठमाडौंसम्म टेलिफोन लाइन विच्छ्याउने तथा ठाउँ ठाउँमा

२४ वर्तमान काठमाडौं टुँडिखेलको पूर्वपट्टि रहेको विद्युत अफिसको सडकतर्फ रहेको विद्युत महसुल बुझाउने ठाउँ भन्दा बाहिर तत्कालमा टेलिफोन अड्डा बनाइएको कुरा यस लेखका अनुसन्धानकर्ताहरू सो स्थानमा जाँदा रत्नपार्क वितरण केन्द्रका इलेक्ट्रिकल फोरमेन शालिकराम लामिछानेले वि.सं. २०७० साल आषाढ २० गतेका दिन हामी अनुसन्धानकर्तालाई जानकारी दिएका थिए । लामिछाने काठमाडौं महादेवस्थान-७ थानकोट निवासी हुन् ।

२५ भवेश्वर पंगेनी, “नेपालमा टेलिफोन सेवाको थालनी”, *गोरखापत्र*, वि.सं. २०७० साल असार १ गते शनिवार, पृ. शनिवार ग ।

२६ निजामती पहिला, सि.नं. ३४२, वि.सं. १९७४ साल, राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाडौं ।

आवश्यक टेलिफोन अड्डाको निर्माण एवम् उपकरणहरू जडान गर्ने काम वि.सं. १९७४ साल वैशाख महिनासम्ममा सम्पन्न भइसकेको देखिन्छ । यसरी आवश्यक सम्पूर्ण निर्माण कार्य सकिएपछि सो कामका लागि नियुक्त गरिएका प्राविधिक एवम् अन्य कामदारलाई हटाएर टेलिफोन सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने जनशक्ति नियुक्त गरिएको थियो । वि.सं. १९७४ साल ज्येष्ठ महिनादेखि नियुक्त गरिएका अप्रेटर, लाइन्समेन, नौसिन्दा, हल्कारा, हुद्दा, कालिगढ तथा कुल्लीलाई तलब/भत्ता तोकदै उनीहरूबाट दर्शनभेट, सलामी नलिने कुरा खड्गनिसानामा यसप्रकार उल्लेख गरिएको थियो;^{२७}

“...नेपालदेशी वीरगंजसम्म दुनीयादारको स्मेत् षवर चलाउने गरी टेलीफोन् षडा गरीवक्सेको हुनाले सो कामलाई नेपाल हेड् आफिस १ चीसापानी गढी ब्रांच आफिस १ वीरगंज सब आफिस १ लाइन्को काम गर्ने ठाउँ ठाउँको टोली स्मेत् षडागरी तपसील वमोजीका कामदार कारींदा दरीवक्सेको छ सो कामलाई ७३ साल वैसाष १ गतेदेशी श्रावण तक मैन्हा ४ को म्यादी गरी दरीयाका सावीक जवांलाई म्याद भुक्तान भयाका ७३ साल भाद्र १ गतेदेशी ७४ साल वैसाष मसांत तकलाई थामी सोही वैसाष मसांतको मीतीदेशी षारेज गरी नया भर्ना भयाकालाई ७४ साल ज्येष्ठ १ गतेदेशी तलव षानेगरी दरी दीनु भन्या ७४ साल वैसाष १४ गतेका षड्गनीसाना सनद वमोजीम गर दर्सन भेट सलामी लाइन्समेन् हुदा कुल्लीलाई लीन पदैन् भन्या ७४ साल भाद्र ५/३ का सनद वमोजीम टेलीफोन् हेड् आफिसमा तपसील जवां के तलवी मोरु.....७४ साल आसाड ३१ गते भर्ना कौसीवाट तलव षाने...”

सर्वसाधारणका लागि समेत टेलिफोन सेवा सञ्चालन गर्न आवश्यक कामदार/कारिन्दा नियुक्त गर्ने सम्बन्धमा वि.सं. १९७४ साल वैशाख १४ गतेका दिन खड्गनिसाना बाट सदर गरिए तापनि आवश्यकता अनुसार सोही वर्षको ज्येष्ठदेखि चैत्र महिनासम्म पनि कामदार नियुक्त गरिएको कुरा नियुक्त व्यक्तिको विवरणमा ‘कैफियत’ का रुपमा मिति उल्लेख गरिएको थियो । त्यतिमात्र नभएर कुन दर्जामा कसलाई नेपाली रुपैयाँ वा कम्पनी रुपैयाँमा तलब/भत्ता दिइने हो सो समेत स्पष्ट हुने गरी लिखतमा उल्लेख गरियो ।^{२८}

यो लिखतबाट वि.सं. १९७४ साल ज्येष्ठ १ गतेदेखि सर्वसाधारणका लागि पनि टेलिफोन सेवाको थालनी भएको देखिन्छ । सर्वसाधारणलाई टेलिफोन सेवा दिन सरकारले ‘नेपाल टेलिफोन आफिस/टेलिफोन गोस्वारा/नेपाल हेड् आफिस’ अर्थात काठमाडौंमा रहेको टेलिफोन हेड् आफिसका अतिरिक्त थानकोट लाईन, चिसापानीगढी ब्राञ्च आफिस, चुरेमा रहने, प्रवानीपुरमा रहने, हजमनीयाको लैन हर्ने र वीरगञ्ज सब आफिसमा रहने कर्मचारी नियुक्त गरेको थियो । यो कामलाई भने प्रायः दक्ष जनशक्ति प्रयोग गरियो । यस्ता कामदारमा अप्रेटर, लाइन्स इन्स्पेक्टर, कालिगढ, हुद्दा तथा कुल्ली थिए ।

यसरी नियुक्त गरिएका प्राविधिकमध्ये कुनै कारणले कोही बिरामी परेमा वा केही कारणबाट आफ्नो काममा हाजिर हुन नसकी टेलिफोनको काम अवरुद्ध हुन नपाओस् भन्ने विषयमा पनि सरकार सचेत देखिन्थ्यो । त्यसैकारण हेड् आफिस काठमाडौंमा रहनेगरी एक जना छुट्टै लाइन्समेनलाई नियुक्त गरिएको कुरा लिखतमा यसप्रकार उल्लेख

२७ ऐजन ।

२८ ऐजन ।

गरियो;^{२९}

“...टोली टोलीका लाइन्समेनहरू बेरामी भै वा घर वीदा गयामा सट्टामा पठाइ काम चलाउनलाई सट्टा पठाउन नपरेका वर्ष हेड आफ्नीसमा राषी लाइन हेरचाहा निकोपा (?) ७४ साल ज्येष्ठ मैन्हादेषी मैन्हा १ को कं रु. २५ ले वर्ष १ को मोहरु ३०० मा लाइन्समेन लालवहादुरसी छैतृ-नागपुर-१, ३०० थप्...”

उल्लिखित खड्गनिशानामा जस्तै ‘गोर्खापत्र’ ले पनि समाचार सम्प्रेषण गरेको थियो । वि.सं. १९७४ साल ज्येष्ठ १ गतेका दिन ‘देशसमाचार’ खण्डमा गोर्खापत्रले ‘टेलिफोन खुल्यो !’ शीर्षकमा प्रकाशन गरेको समाचारमा यसप्रकारको सन्दर्भ परेको थियो;^{३०}

“... श्री ३ महाराजबाट सकललाई सबकुराको सुविस्ता होस भन्ना निमित्त नेपालमा अनेक काम निकाली बक्सेको छ । केहि दिन भयो टेलीफोनको काम् पनि शुरु गराइ वक्सियेको थियो । यस्को सूचना ८/१० महिना पहिले पनि पाठकमहाशयमा जाहेरगरीशकेकाछौं । अब फेरी जाहेर गरिन्छ कि आज ज्येष्ठ १ गते सोमबारदेखि सारा दुनिआदारका निमित्त पनि टेलीफोन खुल्यो । यस्को महसूलको दर यहाँदेखि यहाँसम्मलाई भन्ने कुरो पछि दिइनेछ”

उल्लिखित दुवै सामग्रीबाट वि.सं. १९७४ साल ज्येष्ठ १ गते सोमवारदेखि नेपालमा सर्वसाधारणले प्रयोग गर्न पाउने गरी टेलिफोन सेवाको थालनी भएको स्पष्ट हुन्छ । यो समाचारबाट नेपाल टेलिकमको माथि उल्लेख गरिएको डायरीमा ‘इ.सं. १९५५ (वि.सं. २०१२ साल) सर्वसाधारण नेपालीलाई टेलिफोन सेवा वितरण’ गरेको भन्ने सन्दर्भ

२९ ऐजन ।

* * *

३० गोर्खापत्र, वि.सं. १९७३ साल आषाढ २० गते सोमबार ।

अनुसूची : १५

दूरसञ्चारसँग सम्बन्धित मन्त्रालयहरू

(वि.सं. २००७-२०७२)

- यातायात मन्त्रालय (वि.सं. २००७)
- पब्लिक वर्क्स र सञ्चार मन्त्रालय (वि.सं. २००९)
- निर्माण तथा सञ्चार मन्त्रालय (वि.सं. २०१०)
- पब्लिक वर्क्स तथा सञ्चार मन्त्रालय (वि.सं. २०१२)
- निर्माण, सञ्चार र नहर मन्त्रालय (वि.सं. २०१६)
- सञ्चार, विद्युत शक्ति, नहर र यातायात मन्त्रालय (वि.सं. २०१७)
- निर्माण, सञ्चार तथा यातायात मन्त्रालय (वि.सं. २०१८)
- निर्माण, सञ्चार, यातायात, जल तथा विद्युत मन्त्रालय (वि.सं. २०२५)
- सञ्चार मन्त्रालय (वि.सं. २०२८)
- सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय (वि.सं. २०५१)
- सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि मन्त्रालय (वि.सं. २०७२)

* * *

अनुसूची : १६

दूरसञ्चार सेवासम्बन्धी मन्त्रालय हेर्ने सञ्चार मन्त्रीहरूको नामावली
(वि.सं. २००७-२०७२)

- श्री भद्रकाली मिश्र
- श्री मणिकलाल राजभण्डारी
- श्री त्रिपुरारसिंह प्रधान
- श्री भद्रकाली मिश्र
- श्री पशुपतिनाथ घोष
- श्री पुष्करनाथ उप्रेती
- श्री पद्मनर सिंह राणा
- श्री चन्द्रभूषण पाण्डे
- श्री गणेशमान सिंह
- डा. श्री तुलसी गिरी
- श्री ललित चन्द
- श्री किर्तिनिधि विष्ट
- डा. श्री नागेश्वर प्रसाद सिंह
- श्री केदारमान व्यथित
- श्री रुद्र प्रसाद गिरी
- श्री सिंहध्वज खड्का (राज्यमन्त्री)
- श्री रुद्र प्रसाद गिरी
- श्री नवराज सुवेदी
- श्री चतुर्भुज प्रसाद सिंह
- श्री राधा प्रसाद घिमिरे
- श्री जोगमेहर श्रेष्ठ
- श्री रविन्द्रनाथ शर्मा
- श्री हरि बहादुर बस्नेत
- श्री जगदिश भा (राज्यमन्त्री)
- श्री के.बि. शाही
- श्री डम्बर बहादुर मल्ल
- श्री फत्तेसिंह थारु (राज्यमन्त्री)
- श्री राघवेन्द्र प्रताप शाह
- डा. श्री प्रकाश चन्द्र लोहनी
- श्री रुद्र प्रसाद गिरी
- श्री पद्मसुन्दर लावती
- श्री पशुपति शम्शेर ज.ब.रा.
- श्री अच्युतराज रेग्मी
- श्री हरि बहादुर बस्नेत
- श्री कमल थापा
- श्री पशुपति शम्शेर ज.ब.रा.
- श्री रमेशनाथ पाण्डे
- श्री योगप्रसाद उपाध्याय
- श्री वासुदेव रिसाल
- श्री विजयकुमार गच्छेदार
- श्री प्रदीप कुमार नेपाल
- श्री शेरबहादुर देउवा (प्रधानमन्त्री)
- श्री चिरञ्जिवी वाग्ले
- श्री वामदेव गौतम (उपप्रधान मन्त्री)
- श्री भल्लनाथ खनाल मन्त्री
- श्री रकम चेम्जोङ (राज्यमन्त्री)
- श्री सूर्य बहादुर थापा (प्रधानमन्त्री)
- श्री सर्वेन्द्र नाथ शकुला
- श्री महन्थ ठाकुर
- श्री गिरिजा प्रसाद कोइराला (प्रधानमन्त्री)
- श्री महन्थ ठाकुर
- श्री राधाकृष्ण मैनाली
- श्री जयप्रकाश प्रसाद गुप्ता
- श्री पूर्णबहादुर खड्का
- श्री रामचन्द्र पौडेल (उप प्रधानमन्त्री)
- श्री जयप्रकाश प्रसाद गुप्ता
- श्री शिवराज जोशी
- श्री जयप्रकाश प्रसाद गुप्ता

- श्री लोकेन्द्र बहादुर चन्द (प्रधानमन्त्री)
- श्री रमेशनाथ पाण्डे
- श्री कमल थापा
- श्री शेरबहादुर देउवा (प्रधानमन्त्री)
- डा.श्री मोहम्मद मोहसिन
- श्री टंक ढकाल
- श्री श्रीष शम्शेर राणा
- श्री दिलेन्द्र प्रसाद बडु
- श्री कृष्णबहादुर महारा
- श्री गिरिजा प्रसाद कोइराला (प्रधानमन्त्री)
- श्री कृष्णबहादुर महारा
- श्री शङ्कर पोखरेल
- श्री भलनाथ खनाल (प्रधानमन्त्री)
- श्री अग्नी प्रसाद सापकोटा
- श्री कृष्णबहादुर महारा
- श्री जयप्रकाश प्रसाद गुप्ता
- श्री राजकिशोर यादव
- श्री माधव प्रसाद पौडेल
- डा. श्री मीनेन्द्र रिजाल
- श्री शेरधन राई

* * *

अनुसूची : १७

दूरसञ्चार क्षेत्रमा भएका क्षति विवरण

(२०५४ देखि २०५९ साल वैशाखसम्म)

क्र.सं.	जिल्ला	क्षति स्टेशन	प्रभावित स्टेशन	प्रभावित लाइन	मार्टस् क्षति रु.	स्परलिक क्षति रु
१.	अछाम	मंगलसेन,सिउडी	१४	३५१	२५३९०७६/३८	२४८५५३९९/५०
२.	अर्घाखाँची	खन्डाँडा, पत्थरकोट, पोखराथोक	३	१४	२४०५७९८/६४	०/००
३.	बाग्लुङ	देउरालीखानी	२१	८०	६१२१५००/३४	०/००
४.	बैतडी	केशरपुर, खोचेलेख	२	८	८४४७०७/२९	०/००
५.	बझाङ	बान्तालेक, केदार	८	१६२	२५५२४२७/४०	२२८७२३२३/००
६.	बाजुरा	मितौलिछतरा	३	५	१४५४८९१/९०	०/००
७.	बाँके	कुसुम	१	४	६७०३८१/९९	०/००
८.	बर्दिया	पशुपतिनगर, राजापुर	२	३०३	१९२७३९/००	२३३८५५८/४८
९.	भोजपुर	दिङ्ला, रानीबास	२	२०	१४५९०९२/५३	०/००
१०.	चितवन	भण्डारा सौराह	२	१८८	८३५१३७/०	२३९३८५५/८७
११.	डडेल्धुरा	पालेथर	२४	९५	५०७२६४/५५	०/००
१२.	दैलेख	दैलेख	१	१८४	०/००	११७२३४९९/३७
१३.	दाङ	गढवा,पञ्चकुले	२	६	१२६१८९५/७३	०/००
१४.	दार्चुला	गोकुलेश्वर, बालशिखर	२	१९२	२२३९२५६/१५	६९५४४९६/६५
१५.	धार्दिङ	कुम्पुर, भैवरथान,मैदी	११	५६४	४१५२३३२/०४	१६६४३२९९/२८
१६.	धनकुटा	बुधबारे	१	४	६६७३८४/९४	०/००
१७.	डोटी	जिजरामाण्डौ, चौरीबाँझ, मुडभरा	७	२४	२४०५९५८/३३	०/००
१८.	गोरखा	उदिप	८	३७४	१४५६९८१/३४	९३२२६९९/११
१९.	गुल्मी	बिरबास भुजुमडाँडा, रेसुंगा	२४	९०१	३४९०३७४/३१	१६१९६०५०/३३
२०.	जाजरकोट	डिल्ली, दसेरा, सल्लाभिर	२	११	२७४९७१७/१९	०/००
२१.	झापा	गौरादह	१	१६	१३५२०२९/५९	०/००
२२.	जुम्ला	चिमरा, तातोपानी	०	०	७८४०९६/६६	३०७०६०४/३३
२३.	कैलाली	चुहा, फुलबारी, हसुलिया, जोशिपुर, लम्की, नारायणपुर, पहलमानपुर, प्रतापपुर, श्रीपुर, टिकापुर	१०	७५१	३५१३१८१/८४	१९७४४९३९/४६

क्र.सं.	जिल्ला	क्षति स्टेशन	प्रभावित स्टेशन	प्रभावित लाइन	मार्टस् क्षति रु.	स्परलिंक क्षति रु.
२४.	कालिकोट	कोटवाडा, भर्तालग्न,	१६	३३७	२७२१६०२/७९	१७९३१४६१/२०
२५.	काभ्रे	कालापानी	२	५	९३३७४५/३१	०/००
२६.	खोटाङ	खोटाङ बजार	१	४	६६७३८४/९४	०/००
२७.	लम्जुङ	कुन्चा, खुदी, गिलुङ, गौडा चक्रतिर्थ, बाहुनडाँडा	६	२०	३८७२८९८/०६	०/००
२८.	मकवानपुर	हटिया	१	८	७४३९८८/४५	०/००
२९.	म्याग्दी	घोडेपानी, भालुखर्क, रुम्जा	३	७	४१९०७६३/२४	०/००
३०.	नुवाकोट	चौघडा, ढिकुरे, देउराली न्यौपानेचौर, भद्रटार, नुवाकोट	१६	२१८	५१०९६६१/०१	९३४२६६७/२५
३१.	ओखलढुंगा	पातले	२	५०३	६९५४००/६३	११२८१८०९/३३
३२.	पाँचथर	स्याङ्थापु	०	०	४५१५०६/०१	०/००
३३.	प्युठान	चुजाठाँटी बिजुवार, सिन्दुरे	४	१९४	१९७४१७४/२७	४१८१६५८/५५
३४.	रामेछाप	दोरम्बा, भालखोप	११	५०	१९६९६१५/५९	०/००
३५.	रोल्पा	गुम्चाल, रातामाटा, सुलिचौर होलेरी	१०	६५	२७६६८५१/६२	०/००
३६.	रुकुम	घेटमा, चौरजहारी	२	४	२२०५७४२/०२	०/००
३७.	सल्यान	थारमारे, साउनेपानी	२	१३	२१०५०९२/०३	०/००
३८.	सर्लाही	नारायणडाँडा	१०	२३९	२२८६२२८/८६	५२११५९७/४२
३९.	सिन्धुली	छरछरे, भिमगढ, मदनबास	६	२१	१९९०८४७/६५	३७९७६५८५/६२
४०.	सिन्धुपाल्चोक	डाँडापाखर	८	५९	१३३१३१६/६८	०/००
४१.	सोलुखुम्बु	क्याम्जे	३	१६	१४१०२४२/९८	०/००
४२.	तनहुँ	छिम्केश्वरी, जालभञ्ज्याङ	१	७	३१५१६६/४७	७१०५९९३१/०५
४३.	ताप्लेजुङ	फूलबारी, भैसेडाँडा	४	१४	२१९५०९७/१७	०/००
४४.	तेह्रथुम	मोराहाङ	१	४	६६७३८४/९४	०/००
४५.	उदयपुर	चित्रेस्थान	५	१६५६	४५३२९५/२३	११४८१४३८/७८
	जम्मा	१००	२७१	७७०१	८,०२,१४,७६१/१९	२५,३२,८२,८७४/५८

अनुसूची : १८

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडका कोसेढुङ्गाहरू (वि.सं. १९७३-२०७१)
(Milestones of Nepal Telecom)

वि.सं.	ई.सं.	विवरण
१९७३	१९१६	काठमाडौँदेखि वीरगञ्जसम्म ओपन वायर ट्रङ्क लाइनको स्थापना
१९९२	१९३५	२५ लाइन क्षमताको स्वचालित Strowger Exchange को स्थापना
१९९३	१९३६	काठमाडौँदेखि धनकुटासम्म ओपन वायर ट्रङ्क लाइनको विस्तार
२००६	१९५०	टेलिग्राम सेवाको स्थापना (आ.वा. सेवाको स्थापना)
२००८	१९५२	काठमाडौँ, सिंहदरबारमा १०० लाइनको Magneto टेलिफोन एक्सचेञ्जको स्थापना
२०१२	१९५५	सर्वसाधारणको लागि पहिलो ३०० लाइनको म्यानुयल सि.वि. टेलिफोन एक्सचेञ्जको स्थापना
२०१९	१९६३	काठमाडौँ सुन्धारामा पहिलो १००० लाइनको Automatic X-bar Exchange स्थापना
२०२१	१९६४	HF Radio Service द्वारा अन्तर्राष्ट्रिय (भारत तथा पाकिस्तान) दूरसञ्चार सेवाको सुरुआत
२०२८	१९७१	टेलेक्स सेवाको सुरुआत
२०३१	१९७४	Microwave Transmission Link को स्थापना
२०३९	१९८२	"B" Type भू-उपग्रह केन्द्रको स्थापना
२०३९	१९८२	SPC टेलेक्स एक्सचेञ्जको स्थापना
२०४०	१९८३	प्रथम डिजिटल टेलिफोन एक्सचेञ्जको स्थापना
२०४१	१९८४	अन्तरदेशीय ट्रङ्क सेवा (ISD) को सुरुआत
२०४४	१९८७	ग्रामीण दूरसञ्चार सेवाको सुरुआत
२०४४	१९८७	अन्तर्राष्ट्रिय ट्रङ्क सेवा (ISD) को सुरुआत
२०५२	१९९५	प्रथम Optical Fiber Network को स्थापना
२०५३	१९९६	सम्पूर्ण ट्रान्समिसन लिङ्कलाई ट्रान्समिशन लिङ्कमा परिवर्तन
२०५३	१९९६	सम्पूर्ण टेलिफोन एक्सचेञ्ज स्वचालितमा परिवर्तन
२०५३	१९९६	अन्तर्राष्ट्रिय गेटवे एक्सचेञ्जको स्थापना
२०५३	१९९६	भिस्याट सेवाको सुरुआत
२०५४	१९९७	India (D.O.T) सँग अप्टिकल फाइबर लिङ्कको स्थापना
२०५५	१९९८	बंगलादेशसँग सीधा UHF लिङ्कको स्थापना
२०५६	१९९९	GSM मोबाइल सेवाको सुरुआत

२०५७	२०००	SDH Microwave Radio को कार्यान्वयन
२०५७	२०००	इन्टरनेट सेवाको सुरुआत
२०५८	२००१	पे-फोन सेवाको सुरुआत
२०५८	२००१	GSM मोबाइलमा International Roaming सेवाको सुरुआत
२०६०	२००२	पूर्व पश्चिम राजमार्गमा अप्टिकल फाइबर बिछ्याउने कार्य सम्पन्न
२०६०	२००३	GSM प्रिपेड सेवाको सुरुआत
२०६२	२००४	प्रिपेड कलिंग कार्ड (इजिकल) सेवाको सुरुआत
२०६२	२००४	IVR सेवाको सुरुआत (SLC परीक्षाको नतिजा प्रकाशनको सुरुआत)
२०६३	२००५	एडभान्सड फ्री फोन (Toll-Free) सेवाको सुरुआत
२०६३	२००५	CDMA सेवाको सुरुआत
२०६३	२००५	एक्सेस नेटवर्क स्थापना
२०६३	२००५	आयटसोर्सिग मार्फत टेलिफोन सोधपुछ सेवा (१९७) को सुरु
२०६३	२००६	PSTN क्रेडिट लिमिट सेवाको सुरुआत
२०६३	२००६	होमकन्ट्री डाइरेक्ट सेवा (HCD-Nepal Direct) को सुरुआत
२०६३	२००६	PSTN भ्वाइस मेल सेवाको सुरुआत
२०६४	२००७	CDMA मोबाइल (SkyPhone) मा अन्तरदेशीय रोमिङ्ग सेवाको सुरुआत
२०६४	२००७	GSM मोबाइलमा GPRS, 3G / CRBT सेवाको सुरुआत
२०६५	२००८	ADSL इन्टरनेट सेवाको सुरुआत
२०६५	२००८	नोटिस बोर्ड सेवाको सुरुआत
२०६६	२००९	CDMA पोष्टपेड मोबाइल सेवाको सुरुआत
२०६७	२०१०	सबै गा.वि.स.मा कम्पनीको दूरसञ्चार सेवाको पहुँच
२०६७	२०१०	Easy Call (SIP) सेवाको सुरुआत
२०६७	२०१०	Volume Based ADSL सेवाको सुरुआत
२०६७	२०११	SIP PPP (Permanent Pre-paid Phone) को सुरुआत
२०६७	२०११	GSM मोबाइलमा 3G Data Card सेवाको सुरुआत
२०६७	२०१२	International Toll-free Services (ITFS) सेवाको सुरुआत
२०६७	२०१२	IP CDMA सेवाको सञ्चालन
२०६८	२०१२	4G वायरलेस ब्रोडब्याण्ड इन्टरनेट सेवा WiMAX सेवाको सुरुआत
२०६८	२०१३	IP Based Wire line Network NGN सेवाको सञ्चालन
२०६९	२०१४	WIFI Hotspot सञ्चालन

अनुसूची : १९

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको आर्थिक अवस्था

(वि.सं. २०२७-२०७९)

FY	Total Revenue	Total Profit after tax	TOTAL ASSETS	FIXED ASSETS	PAID UP CAPITAL
2027/28	5,570,874.00	288,854.00	43,677,821.00	31,053,102.00	39,134,538.00
2028/29	6,317,955.00	48,819.00	47,305,570.00	31,241,421.00	40,206,037.00
2029/30	7,865,199.00	131,023.00	59,189,440.00	37,680,588.00	48,826,740.00
2030/31	10,264,814.00	441,795.00	74,715,138.00	49,595,169.00	53,101,615.00
2031/32	13,144,612.00	52,046.00	89,170,891.00	66,128,171.00	56,312,855.00
2032/33	17,972,224.00	997,100.00	93,319,862.00	64,985,118.00	64,382,174.00
2033/34	21,054,857.00	4,338,735.00	110,292,950.00	73,588,329.00	66,213,402.00
2034/35	27,759,642.00	1,587,031.00	126,784,826.00	79,194,636.00	72,261,110.00
2035/36	38,939,537.00	6,701,801.00	147,111,094.00	88,138,305.00	72,261,110.00
2036/37	42,802,605.00	7,799,392.00	181,372,530.00	130,362,385.00	72,261,110.00
2037/38	46,675,345.00	7,172,767.00	213,276,995.00	130,362,385.00	76,261,110.00
2038/39	55,083,523.00	5,864,039.00	277,885,974.00	151,185,500.00	76,261,110.00
2039/40	73,202,689.00	1,649,021.00	377,640,227.00	297,280,113.00	76,261,110.00
2040/41	96,881,272.00	4,887,007.00	486,221,721.00	394,203,081.00	76,261,110.00
2041/42	127,838,832.00	8,907,065.00	590,959,722.00	488,979,700.00	92,228,000.00
2042/43	169,021,085.00	7,565,884.00	954,003,165.00	798,573,685.00	252,725,236.00
2043/44	250,399,068.00	36,945,425.00	1,691,816,204.00	475,250,040.00	778,931,579.00
2044/45	331,466,769.00	35,352,141.00	2,454,278,862.00	1,282,217,766.00	1,197,542,929.00
2045/46	516,430,488.00	95,643,890.00	3,937,604,577.00	1,206,110,586.00	923,158,066.00
2046/47	699,385,192.00	86,721,079.00	4,908,792,659.00	1,716,339,904.00	945,243,218.00
2047/48	892,394,032.00	111,872,280.00	3,479,467,354.00	2,207,545,108.00	946,329,076.00
2048/49	1,316,040,037.00	350,385,614.00	4,121,749,736.00	2,224,387,257.00	946,329,076.00
2049/50	1,816,543,437.62	850,510,422.90	5,006,286,922.00	1,978,002,879.17	946,329,076.00
2050/51	1,904,912,853.00	788,014,825.00	6,621,184,304.00	2,195,937,496.00	1,329,867,132.00
2051/52	2,147,295,118.00	792,423,682.00	8,880,338,545.00	2,687,526,077.00	1,331,943,060.00
2052/53	2,677,024,782.00	972,214,913.00	11,066,777,306.00	3,906,798,429.00	1,331,943,060.00

2053/54	3,320,429,076.00	1,181,677,170.00	12,828,294,227.00	4,479,996,647.00	1,331,943,060.00
2054/55	4,321,053,117.00	1,928,398,490.00	16,047,477,402.00	5,235,600,438.00	1,331,943,060.00
2055/56	4,629,891,805.00	1,850,747,387.00	18,530,124,078.00	6,375,710,226.00	2,053,864,460.00
2056/57	4,956,376,540.00	2,050,747,457.00	20,092,408,177.00	6,532,354,219.00	2,053,864,460.00
2057/58	5,487,178,513.00	2,194,217,161.00	21,764,877,747.00	6,672,251,723.00	2,053,864,460.00
2058/59	6,159,520,085.00	2,326,528,381.00	25,281,823,703.00	6,840,396,810.00	2,053,864,460.00
2059/60	7,208,086,742.00	3,137,224,397.00	29,892,993,891.00	7,607,614,290.00	2,053,864,460.00
2060 chaitra	6,070,423,137.00	1,453,049,611.00	32,652,786,892.00	7,664,206,081.00	2,053,864,460.00
2061 Ashad	2,239,512,949.00	1,071,391,215.00	33,221,351,596.00	8,094,662,133.00	15,000,000,000.00
2061/62	8,584, 144,335.00	9,035,489,375.00	35,572,771,730.00	9,040,917,332.00	15,000,000,000.00
2062/63	10,413,655,067.00	10,258,710,683.00	39,351,406,702.00	10,088,426,666.00	15,000,000,000.00
2063/64	13,967,418,603.00	13,210,622,811.00	43,661,114,562.00	11,361,042,616.00	15,000,000,000.00
2064/65	16,788,359,646.00	7,942,901,598.00	50,358,333,624.00	12,897,703,085.00	15,000,000,000.00
2065/66	20,646,628,886.00	10,178,024,718.00	58,686,689,120.00	15,365,515,161.00	15,000,000,000.00
2066/67	25,058,303,890.00	10,775,154,464.00	66,165,710,274.00	14,143,908,061.00	15,000,000,000.00
2067/68	26,409,499,199.00	12,120,298,794.00	76,021,558,762.00	13,310,852,881.00	15,000,000,000.00
2068/69	32,848,899,228	11,605,269,582	105,918,327,392	14,013,277,408	15,000,000,000
2069/70	34,140,807,888	11,299,175,997	58,984,268,977	16,290,282,239	15,000,000,000
2070/71	35,589,742,990	11,553,724,269	95,574,899,978	18,656,147,401	15,000,000,000

* * *

अनुसूची : २०

विभिन्न जिल्लामा पहिलो पटक टेलिफोन एक्स्चेञ्ज स्थापना-विवरण

S.No	Development Region	Zone	District	Place	Type of Exchange	Capacity	Date of Establishment
1	E.D.R.	Mechi	Jhapa	Bhadrapur	C.B.Manual	100 L	2031.9.14
2			Ilam	Ilam	CNE	250 L	2047.5.1
3			Panchthar	Phidim	CDOT	150 L	2052
4			Taplejung	Taplejung	CDOT	150 L	2052
5		Koshi	Morang	Biratnagar	C.B.Manual	300 L	2022.11.19
6			Sunsari	Dharan	C.B.Manual	400 L	2031.9.14
7			Dhankuta	Dhankuta	C.B.Manual	200 L	2039.9.13
8			Tehrathum	Teherathum	CDOT	150 L	2052
9			Bhojpur	Bhojpur	CDOT	150 L	2052
10			Sankhuwasava	Khadbari	CDOT	150 L	2052
11		Sagarmatha	Saptari	Rajbiraj	C.B.Manual	100 L	2031
12			Siraha	Siraha	C.B.Manual	100 L	2038.9.1
13			Udaypur	Gaighat	CDOT	150 L	2052
14			Khotang	Diktel	CDOT	150 L	2052
15			Okha;dhunga	Okhaldhunga	CDOT	150 L	2052
16			Solukhumbu	Salleri	CDOT	184 L	2054
17		Janakpur	Dhanusha	Janakpur	C.B.Manual	200 L	2031
18			Mahottari	Jaleshore	R.L.U	250 L	2047.7.22
19			Sarlahi	Malangawa	C.B. Manual	160 L	
20			Sindhuli	Sindhulimadi	CDOT	184 L	2052
21			Ramechap	Manthali	CDOT	150 L	
22			Dolakha	Charikot	CDOT	300 L	2055
23	C.D.R.	Bagmati	Kathmandu	Singhadarbar	C.B.Manual	300 L	2012
24			Lalitpur	Jawalakhel	ARF X-bar	600 L	2025

S.No	Development Region	Zone	District	Place	Type of Exchange	Capacity	Date of Establishment
25	C.D.R.	Bagmati	Bhaktapur	Bhaktapur	S1240	1000 L	2044.3.22
26			Kavre	Banepa	C.B.Manual	200 L	2038.1.1.
27			Sindhupalchowk	Chautara	CDOT	300 L	
28			Nuwakot	Trisuli	R.L.U	250 L	2045.11.1
29			Dhading	Dhading	CDOT	184 L	
30			Rasuwa	Rasuwa	CDOT	184 L	
31		Narayani	Parsa	Birgunj	Pentaconta X-bar	300 L	2029
32			Bara	Kalaiya	R.L.U	250 l	2046.5.28
33			Rautahat	Gaur	C.B.Manual	200 L	2045.9.1
34			Makawanpur	Hetauda	C.B.Manual	200 L	2030.4.1
35			Chitwan	Bharatpur	C.B.Manual	200 L	2036.9.14
36		Gandaki	Gorkha	Gorkha	CDOT	150 L	2052
37			Lamjung	Bssisahar	CDOT	334 L	
38			Tanahu	Damauli	DIAX	180 L	
39			Manang	Manang	CDOT	152	2063
40			Mustang	Jomsong	CDOT	184	
41			Kaski	Pokhara	C.B.Manual	150 L	2030.5.1.
42	W.D.R.	Lumbini	Nawalparasi	Nawalparasi	CDOT	150	2052
43			Rupandehi	Bhairahawa	C.B.Manual	100 L	2030..9.14
44			Kapilbastu	Taulihawa	R.L.U	250 L	2044.9.13
45			Arghakhanchi	Sonalkharya	CDOT	330	
46			Gulmi	Tamghas	CDOT	150	2052
47			Tansen	Palpa	C.B.Manual	200 L	2036.11.4
48		Dhawalagiri	Baglung	Baglung	CDOT	150	2052
49			Parbat	Khusma	CDOT		
50			Myagdi	Beni	CDOT	184	2052
51			Syanja	Syanja	CDOT	150	2052

३६६ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

S.No	Development Region	Zone	District	Place	Type of Exchange	Capacity	Date of Establishment
52	W.D.R.	Rapti	Dang	Ghorahi	CSND	250	2046
53			Pyuthan	Pyuthan	CDOT	176	
54			Rolpa	Rolpa	E-10B	512	2066
55			Salyan				
56			Rukum	Jajarkot	E-10B	256	2067
57	M.W.D.R.	Bheri	Banke	Nepalgunj	C.B.Manual	200 L	2030.3.13
58			Bardiya	Gularia	CDOT	150	2052
59			Surkhet	Surkhet	C.B.Manual	200 I	2038.3.13
60			Jajarkot	Jajarkot	E-10B	256	2067
61			Dailekh	Dailekh	CDOT	184	
62		Karnali	Kalikot	kalikot	CDOT	184	
63			Jumla	Jumla	CDOT	184	
64			Mugu	Gangadi	CDOT	150	2062
65			Humla	Simikot	CDOT	184	2062
66			Dolpa	Dunahi	CDOT	150	
67		Seti	Kailali	Dhangadi	C.B.Manual	200	2044
68			Doti	Dipayal	C.B.Manual	100 L	2047.11.15
69			Achham	Mangalsen	CDOT	150	2054
70			Bajura	Baitadi	CDOT	150	
71			Bajhang	Chainpur	CDOT	150	
72	F.W.D.R.	Mahakali	Kanchanpur	Mahendranagar	C.B.Manual	200 L 2038.3.13	
73			Dadeldhura	Dadeldhura	CDOT	150	2052
74			Baitadi	Baitadi	CDOT	176	
75			Darchula	Darchula	CDOT	176	

* * *

अनुसूची : २१

अखबारमा टेलिफोन

गोरखापत्र, २०६२ माघ ११

टेलिकमविरुद्धको मुद्दा खारेज

सीडीएमए प्रविधिको टेलिफोन छिट्टै वितरण गरिने

उपत्यका समाचारदाता

काठमाडौँ, माघ १० गते । नेपाल टेलिकमले सञ्चालनमा ल्याउन लागेको सीडीएमए (कोड डिभिजन मल्टिपल एक्सेस) प्रविधिविरुद्ध परेको मुद्दा सर्वोच्च अदालतले आज खारेज गरेको छ । मुद्दा खारेज भएपछि नेपाल टेलिकमलाई सो प्रविधियुक्त सेवा सञ्चालनमा ल्याउन कानूनी बाटो खुलेको छ ।

मुद्दा खारेज भएपछि नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक सुगतरत्न कंसाकारले लिखित आदेश प्राप्त भएको एक हप्तापछि सीडीएमए प्रविधिको टेलिफोन वितरण सुरु गरिने बताउनुभयो । सबै पूर्वाधार तयारी अवस्थामा छन् उहाँको भनाइ थियो ।

नेपाल टेलिकमले गैरकानुनी रुपमा विनाप्रतिस्पर्धा गुणस्तरहीन सेवा प्रदान गरी उपभोक्तालाई मारमा पार्नलागेको आरोपमा गत असार २० गते सर्वोच्च अदालतमा विष्णुप्रसाद ढकाल र मारडका अर्जुनप्रसाद उप्रेतीले सीडीएमए प्रविधिको परियोजनालाई रोक्न माग गर्दै मुद्दा दायर गरेका थिए । न्यायाधिशद्वय बट्टीकुमार बस्नेत र तपबहादुर मगरको इजलासले सो मुद्दा आज खारेज गरेको हो ।

सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने ढकाल र उप्रेतीले टेलिकमले ताररहित प्रविधिको सेवा सञ्चालन गर्न दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट कुनै अनुमति नलिएको दाबी गरेकाछन् । तर टेलिकमका अधिकारीहरू भने टेलिकमले प्राधिकरणबाट यस्तो सेवा सञ्चालनका लागि अनुमति लिएको र यस्तो सेवा टेलिकमले पहिले नै सञ्चालन गर्दै आएको जिकिर गर्छन् ।

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणका अधिकारीहरूले समेत नेपाल टेलिकमका लागि सीडीएमए प्रविधिको परियोजना नयाँ नभएका कारण प्राधिकरणबाट अनुमति लिनुपर्ने आवश्यकता नभएको बताउँदै आएका थिए ।

सीडीएमए प्रविधि सञ्चालनमा आएपछि टेलिकमले

नेपालका विकट पहाडी जिल्लामा पनि टेलिफोन सञ्चालन गर्न सक्नेछ भने काठमाडौँमा भनेको बेलामा साधारण टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउनेछ । त्यसैगरी व्यस्त सहरमा ठाउँसारीको समस्या पनि समाधान हुनेछ ।

नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक सुगतरत्न कंसाकारका अनुसार टेलिफोन उपभोक्ताको संख्या वृद्धिका लागि अहिले सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको सेवा विस्तार आवश्यक रहेको छ ।

टेलिकमले नेपाल अधिराज्यभर केही वर्षभित्र 'कार्पेट कभरेज'मा सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको विस्तार गर्ने योजना बनाएको छ । ताररहित प्रविधिमा हुने हुनाले यो सेवा विस्तारका लागि टेलिकमलाई सहज हुनेसमेत प्रबन्ध निर्देशक कंसाकारले जानकारी दिनुभयो ।

सीडीएमए प्रविधिमा आधारित एउटा टावरको क्षमता २० किलोमिटर वरपरको भू-भाग हुनेछ । ४० किलोमिटरको फरकमा राखिने टावरले नेपालका हरेक क्षेत्रमा टेलिफोन विस्तार हुनेछ । नेपाल टेलिकमको साधारण लाइन लिन प्रतीक्षा सूचीमा रहेका तीन लाख ग्राहक संख्यालाई घटाउन, ग्रामीण क्षेत्रका जनतासम्म टेलिफोनको पहुँच पुऱ्याउन सीडीएमए प्रविधिको सुरुआत गरेको हो ।

टेलिकमले सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको औपचारिक पौविधिक परीक्षण भने यसपहिले नै असार २३ गते सम्पन्न गरिसकेको छ । टेलिफोन सेट नेपाल टेलिकमको स्वामित्वमा रहने गरी साधारण टेलिफोन लाइनकै दरमा यो टेलिफोन उपलब्ध हुने टेलिकमले जनाएको छ । साधारण टेलिफोन लाइन लिँदा अहिले साढे आठ हजार रुपियाँ पर्छ ।

सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोन सेटको मूल्य महँगो पर्न जाने भएका कारण टेलिफोन सेटको स्वामित्व आफूले लिई उपभोक्तालाई सस्तो दरमा टेलिफोन लाइन उपलब्ध गराउन लागिएको हो ।

सेवा सञ्चालनको पाँच वर्षमा नेपाल टेलिकमले पाँच

वर्षभित्र सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको संख्या दस लाख पुऱ्याउने योजना बनाएको छ ।

नेपाल टेलिकमले सीडीएमए प्रविधि सुरुआत गरेको पहिलो चरणमा नेपाल अधिराज्यभर साढे दुई लाख लाइन

टेलिफोन वितरण गर्ने योजना बनाएको छ । त्यसको थप चार चरण काम भई पाँच चरणमा पुग्दा सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको...

टेलिकमविरुद्धको मुद्दा खारेज सीडीएमए प्रविधिको टेलिफोन छिट्टै वितरण गरिने

उपत्यका समाचारबाट

कठमाडौं, माघ १० गते । नेपाल टेलिकमले सञ्चालनमा ल्याउन लागेको 'सीडीएमए' (कोड डिभिजन मल्टिपल एक्सेस) प्रविधिविरुद्ध परेको मुद्दा सर्वोच्च अदालतले आर्ज-खारेज गरेको छ । मुद्दा खारेज भएपछि नेपाल टेलिकमलाई सो प्रविधिपुक्त सेवा सञ्चालनमा ल्याउन कसैको बाटो खुलेको छ ।

मुद्दा खारेज भएपछि नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक सुगतरत्न कंसाकारले लिखित आदेश प्राप्त भएको एक हप्तापछि सीडीएमए प्रविधिको टेलिफोन वितरण सुरु गरिने बताउनुभयो । "सबै पूर्वार्थ तयारी अवस्थामा छन", उहाँको भनाइ थियो ।

नेपाल टेलिकमले गैरकानूनी रूपमा विनाप्रतिस्पर्धा गुणस्तरहीन सेवा प्रदान गरी उपभोक्तालाई मारमा पार्न लागेको आरोपमा गत असार २० गते सर्वोच्च अदालतमा विष्णुप्रसाद ढकाल र मंगडक अर्जुनप्रसाद उप्रेतीले सीडीएमए प्रविधिको परियोजनालाई रोक्न माग गर्दै मुद्दा दायर गरेका थिए । न्यायाधीशद्वय बद्रिकुमार बस्नेत र तपबहादुर मगरको इजलासले सो मुद्दा आज खारेज गरेको हो ।

सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने ढकाल र उप्रेतीले टेलिकमले ताररहित प्रविधिको सेवा सञ्चालन गर्न दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट कुनै अनुमति नलिएको दाबी गरेका छन् । तर टेलिकमका अधिकारीहरू भने टेलिकमले प्राधिकरणबाट यस्तो सेवा सञ्चालनका लागि अनुमति लिएको र यस्तो सेवा टेलिकमले पहिले नै सञ्चालन गर्दै आएको जिकिर गर्छन् ।

दुर्गम पहाडी जिल्लामा पनि टेलिफोन पुग्ने

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणका अधिकारीहरूले समेत नेपाल टेलिकमका लागि सीडीएमए प्रविधिको परियोजना नयाँ नभएका कारण प्राधिकरणबाट अनुमति निनुपर्ने आवश्यकता नभएको यनाउँदै आएका थिए । सीडीएमए प्रविधि सञ्चालनमा आएपछि टेलिकमले नेपालका विकट पहाडी जिल्लामा पनि टेलिफोन सञ्चालन गर्न सक्नेछ भने कठमाडौंमा भनेको बेलामा साधारण टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउनेछ । त्यसैगरी व्यस्त सहरमा छुट्टैसारीको समस्या पनि समाधान हुनेछ ।

नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक

सुगतरत्न कंसाकारका अनुसार टेलिफोन उपभोक्ताको सङ्ख्या बढिका लागि अहिले सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको सेवा विस्तार आवश्यक रहेको छ ।

टेलिकमले नेपाल अधिराज्यभर केही वर्षभित्र 'कभर्ड कभरेज'मा सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको विस्तार गर्ने योजना बनाएको छ । ताररहित प्रविधिमा हुने हुनाले यो सेवा

विस्तारका लागि टेलिकमलाई सहज हुनेसमेत प्रबन्ध निर्देशक कंसाकारले जानकारी दिनुभयो ।

सीडीएमए प्रविधिमा आधारित एउटा टावरको क्षमता २० किलोमिटर वरपरको भूभाग हुनेछ । ४० किलोमिटरको फरकमा राखिने टावरले नेपालका हरेक क्षेत्रमा टेलिफोन विस्तार हुनेछ । नेपाल टेलिकमको साधारण लाइन लिन प्रतीक्षा सूचीमा रहेका तीन लाख घाहक सङ्ख्यालाई घटाउन, ग्रामीण क्षेत्रका जनतासम्म टेलिफोनको पहुँच पुऱ्याउन सीडीएमए प्रविधिको सुरुआत गरेको हो ।

टेलिकमले सीडीएमए प्रविधिमा आधारित

टेलिफोनको औपचारिक प्रविधिक परीक्षण भने यसपहिले नै असार २३ गते सम्पन्न गरिसकेको छ । टेलिफोन सेट नेपाल टेलिकमको स्वामित्वमा रहने गरी साधारण टेलिफोन लाइनकै दरमा यो टेलिफोन उपलब्ध हुने टेलिकमले जनाएको छ । साधारण टेलिफोन लाइन लिँदा अहिले साढे आठ हजार रसिया पर्छ ।

सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोन सेटको मूल्य महँगो पर्न जाने भएका कारण टेलिफोन सेटको स्वामित्व आफूले लिई उपभोक्तालाई सस्तो दरमा टेलिफोन लाइन उपलब्ध गराउन लागिएको हो ।

सेवा सञ्चालनको पाँच वर्षमा नेपाल टेलिकमले पाँच वर्षभित्र सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको सङ्ख्या दस लाख पुऱ्याउने योजना बनाएको छ ।

नेपाल टेलिकमले सीडीएमए प्रविधि सुरुआत गरेको पहिलो चरणमा नेपाल अधिराज्यभर साढे दुई लाख लाइन टेलिफोन वितरण गर्ने योजना बनाएको छ । त्यसको थप चार चरण काम भई पाँच चरणमा पुग्दा सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको

सङ्ख्या १० लाख हुनेछ । टेलिकमले पाँच वर्षलाई पाँच चरणमा विभाजन गरेको छ । पहिलो चरणअन्तर्गत म ६ य म ३ च ल (काठमाडौं) क्षेत्रभित्र एक लाख लाइन पश्चिमाञ्चल (नैरहवा) क्षेत्रभित्र ७५ हजार र पूर्वाञ्चल (विराटनगर) क्षेत्रभित्र ७५ हजार लाइन टेलिफोन वितरण गर्ने योजना टेलिकमको रहेको छ ।

प्रथम चरणअन्तर्गत नेपाल टेलिकमले २०७ वटा बीटीएस (बेस ट्रान्स रिस्भर स्टेसन) राख्नेछ । परियोजना पूरा हुँदा बीटीएसको सङ्ख्या ४०४ पुऱ्याइनेछ । नेपाल टेलिकमले सीडीएमए प्रविधिको वितरण मुख्य गरी ग्रामीण इलाकामा केन्द्रीकृत हुने जनाएको छ ।

परियोजना पूरा हुँदा काठमाडौं क्षेत्रमा चार लाख लाइन र पूर्वाञ्चल तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा तीन/तीन लाख लाइन गरी छ लाख लाइन वितरण हुनेछ ।

नेपाल टेलिकम जनताले तिरको करबाट सञ्चालित सस्था भएकाले ग्रामीण जनतालाई विकासको मूलधारमा ल्याउन सीडीएमए प्रविधि कोसङ्ग हुनेसमेत उहाँले स्पष्ट पार्नुभयो । टेलिकमका अनुसार सीडीएमए प्रविधिमा आधारित टेलिफोनको एक्सेस कोड ६ हुनेछ ।

कान्तिपुर, २०६२ माघ ११

टेलिकमलाई ताररहित फोन चलाउन बाटो खुला

कान्तिपुर संवाददाता

काठमाडौं, १० माघ सर्वोच्च अदालतले नेपाल टेलिकमलाई ताररहित प्रविधिमा आधारित आधारभूत मोबाइल सेवा सञ्चालनका लागि सबै तयारी सकेपछि अवैधानिक रूपमा सेवा सञ्चालनका लागि सबै तयारी सकेपछि अवैधानिक रूपमा सेवा सञ्चालन गर्न लागेको भन्दै सर्वोच्चमा रिट परेपछि यो रोकिएको थियो। सर्वोच्चले सोमबार उक्त रिट खारेज गरेकाले टेलिकमलाई बाटो खुलेको हो।

रिटमा टेलिकमले दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट स्वीकृति नलिई सेवा सञ्चालन गर्न लागेको दावी गरिएको थियो। टेलिकमले भने आधारभूत टेलिफोन सेवा सञ्चालन गरिरहेकाले नयाँ प्रविधिबाट सोही प्रकृतिको सेवा सञ्चालनका लागि दूरसञ्चार प्राधिकरण र सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयको स्वीकृति लिएर उपकरण आयत तथा अन्य प्रक्रिया पूरा गरेको दावी गर्दै आएको थियो।

टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक सुगतत्तल कंसाकारले अदालतबाट लिखित फैसला आउने बित्तिकै सेवा सञ्चालन गर्न सकिने जानकारी दिनुभयो। उहाँका अनुसार ताररहित फोन वितरणका लागि सम्पूर्ण तयारी पूरा भएको छ। सर्वोच्चले आन्तरिक आदेश जारी गर्नु अघि टेलिकमले परीक्षण सेवा सुरु गरी औपचारिक रूपमा नयाँ सेवाको समुद्घाटनसमेत गरेको थियो।

अधिराज्यभर माम्ने वित्तिकै फोन उपलब्ध गराउन यो

प्रणाली टेलिकमले भित्राएको थियो। ताररहित प्रविधिबाट सञ्चालन हुने भएकाले टेलिकमले तुरुन्तै सेवा उपलब्ध गराउन सक्छ।

ताररहितको माध्यमबाट उपभोक्तालाई सेवा दिन भौतिक पूर्वाधार तयार गर्नुपर्ने भएकाले विश्वभर यो फोनको चलन बढी छ। टेलिकमले अहिलेसम्म ६ लाखभन्दा बढी सैलुलर मोबाइल र आधारभूत फोन वितरण गरेको छ। उक्त अवधिसम्म अधिराज्यभरिका ३ लाख १९ हजार ५ सय १४ निवेदक प्रतीक्षा सूचीमा छन्।

सरकारले उदार दूरसञ्चार नीति अवलम्बन गरेपछि निजी क्षेत्रको युनाइटेड टेलिकमले दुई वर्षअघि यो प्रविधिमा आधारित फोन सुरु गरेलगत्तै टेलिकमले प्रक्रिया अघि बढाएको थियो। चीनको जेडटीई कर्पोरेसनसँग पाँच चरणमा १० लाख लाइन फोन वितरण गर्ने गरी सम्झौता गरेको थियो।

कंसाकारले टेलिकमका साविकका धेरै पूर्वाधार नै उपभोग गर्न सकिने भएकाले प्रारम्भिक लागत र सञ्चालन खर्चसमेत कम पर्ने हुँदा उपभोक्तालाई सस्तोमा सेवा दिन सकिने बताउनुभयो।

उहाँका अनुसार यो फोनको विस्ता खर्च कमसमेत पर्नेछ। पहाडी र तराईका बढी मानिस बस्ने सबै सहरमा यो प्रविधिको उपयोग गरेर तुरुन्तै सेवा सञ्चालन गर्न सकिनेछ। टेलिकमले कम्तीमा १ सय लाइन फोन बिक्री हुने ठाउँमा तुरुन्तै सेवा उपलब्ध गराउनेछ।

टेलिकमलाई ताररहित फोन चलाउन बाटो खुला

कान्तिपुर संवाददाता

काठमाडौं, १० माघ- सर्वोच्च अदालतले नेपाल टेलिकमलाई ताररहित प्रविधिमा आधारित आधारभूत मोबाइल सेवा सञ्चालनका लागि बाटो खुला गरिदिएको छ। टेलिकमले सेवा सञ्चालन गर्न लागेको भन्दै सर्वोच्चमा रिट परेपछि यो रोकिएको थियो। सर्वोच्चले सोमबार उक्त रिट खारेज गरेकाले टेलिकमलाई बाटो खुलेको हो।

रिटमा टेलिकमले दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट स्वीकृति नलिई सेवा सञ्चालन गर्न लागेको दावी गरिएको थियो। टेलिकमले भने आधारभूत टेलिफोन सेवा सञ्चालन गरिरहेकाले नयाँ प्रविधिबाट सोही प्रकृतिको सेवा सञ्चालनका लागि दूरसञ्चार प्राधिकरण र सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयको स्वीकृति लिएर उपकरण आयात तथा अन्य प्रक्रिया पूरा गरेको दावी गर्दै आएको थियो।

टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक सुगतत्तल कंसाकारले अदालतबाट लिखित फैसला आउने बित्तिकै सेवा सञ्चालन गर्न सकिने जानकारी दिनुभयो। उहाँका अनुसार ताररहित फोन वितरणका लागि सम्पूर्ण तयारी पूरा भएको छ। सर्वोच्चले आन्तरिक आदेश जारी गर्नु अघि टेलिकमले परीक्षण सेवा सुरु गरी औपचारिक रूपमा नयाँ सेवाको समुद्घाटनसमेत गरेको थियो।

अधिराज्यभर माम्ने वित्तिकै फोन उपलब्ध गराउन यो प्रणाली टेलिकमले भित्राएको थियो। ताररहित प्रविधिबाट सञ्चालन हुने भएकाले टेलिकमले तुरुन्तै सेवा उपलब्ध गराउन सक्छ।

ताररहितको माध्यमबाट उपभोक्तालाई सेवा दिन भौतिक पूर्वाधार तयार गर्नुपर्ने भएकाले विश्वभर यो फोनको चलन बढी छ। टेलिकमले अहिलेसम्म ६ लाखभन्दा बढी सैलुलर मोबाइल र आधारभूत फोन वितरण गरेको छ। उक्त अवधिसम्म अधिराज्यभरिका ३ लाख

१९ हजार ५ सय १४ निवेदक प्रतीक्षा सूचीमा छन्।

सरकारले उदार दूरसञ्चार नीति अवलम्बन गरेपछि निजी क्षेत्रको युनाइटेड टेलिकमले दुई वर्षअघि यो प्रविधिमा आधारित फोन सुरु गरेलगत्तै टेलिकमले प्रक्रिया अघि बढाएको थियो। चीनको जेडटीई कर्पोरेसनसँग पाँच चरणमा १० लाख लाइन फोन वितरण गर्ने गरी सम्झौता गरेको थियो।

कंसाकारले टेलिकमका साविकका धेरै पूर्वाधार नै उपभोग गर्न सकिने भएकाले प्रारम्भिक लागत र सञ्चालन खर्चसमेत कम पर्ने हुँदा उपभोक्तालाई सस्तोमा सेवा दिन सकिने बताउनुभयो।

उहाँका अनुसार यो फोनको विस्ता खर्च कमसमेत पर्नेछ। पहाडी र तराईका बढी मानिस बस्ने सबै सहरमा यो प्रविधिको उपयोग गरेर तुरुन्तै सेवा सञ्चालन गर्न सकिनेछ। टेलिकमले कम्तीमा १ सय लाइन फोन बिक्री हुने ठाउँमा तुरुन्तै सेवा उपलब्ध गराउनेछ।

मोबाइलमा आगमन निःशुल्क

समाचारपत्र

काठमाडौं नेपाल टेलिकमले आउँदो असार २३ गतेबाट मोबाइल टेलिफोनको आगमन कल निःशुल्क गर्ने भएको छ।

टेलिकम सञ्चालक समितिको शुक्रबारको बैठकले श्री ५ को ५९ औं शुभजन्मोत्सवको अवसरमा मोबाइल टेलिफोनको आगमन कल पूर्णरूपमा निःशुल्क गर्ने निर्णय गरेको हो। तर यो आगमन कल निःशुल्कको सुविधा नेपाल टेलिकमका मोबाइल र साधारण फोनबाहेक अन्य टेलिफोन कम्पनीहरूको टेलिफोनबाट कल आउँदा गरेको रिसिभमा भने नदिइने भएको छ।

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको एक उच्चस्रोतका अनुसार नेपाल टेलिकमले मोबाइलमा आगमन कल निःशुल्क गर्ने प्रस्ताव केही दिनअघि नै पेसा गरिसकेको छ। प्राधिकरणले यसबारेमा कुनै निर्णय नगरिसकेको भए पनि नेपाल टेलिकमले भने ग्राहकहरूको सुविधासम्बन्धी विषय भएकाले असार २३ गतेदेखि नै लागू गर्ने निर्णय गरेको हो। आगमन कल निःशुल्क पोस्टपेड र प्रिपेड दुवै किसिमका मोबाइलमा लागू हुनेछ। अहिले साँझ ८ बजेदेखि बिहान ८ बजेसम्म मोबाइलमा आउने आगमन कल पूर्णरूपमा निःशुल्क रहेको छ।

गत माघ १९ गतेपछि बन्द भएका ७७ हजार पोस्टपेड र १ लाख ७३ हजार प्रिपेड मोबाइलमध्ये हालसम्म काठमाडौं

उपत्यकाभित्र ४८ हजार ५ सय पोस्टपेड मोबाइल चालू भएका छन्। सरकारले आगामी साता नयाँ पोस्टपेड मोबाइल वितरणको टेलिकमलाई अनुमति दिने तयारी गरिरहेको सरकारको एक उच्चस्रोतले जानकारी दिएको छ।

हाल पोस्टपेड मोबाइलमा आगमन कलतर्फ बिहान ८ बजेदेखि बेलुकी ८ बजेसम्म साधारण फोनबाट प्रतिमिनेट एक रुपियाँ, मोबाइलबाट ५० पैसा र शनिबार दुवै किसिमका टेलिफोनबाट कल आउँदा त्यसको रिसिभ चार्ज ५० पैसा नेपाल टेलिकमले लगाउँदै आएको छ।

उता हाल सेवा स्थगित गरिएको प्रिपेड मोबाइलमा भने साधारण फोनबाट कल आउँदा बिहान ८ बजेदेखि बेलुकी ८ बजेसम्मका लागि प्रतिमिनेट १ रुपियाँ २० पैसा र मोबाइलबाट आउँदा ६० पैसा चार्ज लाग्ने गरेको छ। प्रिपेड मोबाइलमा पनि पोस्टपेडमा जस्तै बेलुकी ८ बजेसम्मको आगमन कलको चार्ज भने पूर्णरूपमा निःशुल्क रहेको छ।

टेलिकमले आफ्नो टेलिफोनभन्दा बाहेक युटीएल र एमटीएमले वितरण गरेको टेलिफोनबाट लाग्ने चार्जमा भने कुनै परिवर्तन नगर्ने भएको छ। ग्राहकहरूलाई सेवा दिने, क्रममा टेलिकमले केही महिनाअघिबाटै महसुल संरचना परिवर्तन गर्ने गृहकार्य शुरु गरेको थियो।

मोबाइलमा आगमन निःशुल्क

● दूरसञ्चार मन्त्रालय
काठमाडौं

नेपाल टेलिकमले आउँदो असार २३ गतेबाट मोबाइल टेलिफोनको आगमन कल निःशुल्क गर्ने भएको छ।

टेलिकम सञ्चालक समितिको शुक्रबारको बैठकले श्री ५ को ५९औं शुभजन्मोत्सवको अवसरमा मोबाइल टेलिफोनको आगमन कल पूर्णरूपमा निःशुल्क गर्ने निर्णय गरेको हो। तर यो आगमन कल निःशुल्कको सुविधा नेपाल टेलिकमका मोबाइल र साधारण फोनबाहेक अन्य टेलिफोन कम्पनीहरूको टेलिफोनबाट कल आउँदा गरेको रिसिभमा भने नदिइने भएको छ।

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको एक उच्चस्रोतका अनुसार नेपाल टेलिकमले मोबाइलमा आगमन कल निःशुल्क गर्ने प्रस्ताव केही दिनअघि नै पेसा गरिसकेको छ। प्राधिकरणले यसबारेमा कुनै निर्णय नगरिसकेको

भए पनि नेपाल टेलिकमले भने ग्राहकहरूको सुविधासम्बन्धी विषय भएकोले असार २३ गतेदेखि नै लागू गर्ने निर्णय गरेको हो। आगमन कल निःशुल्क पोस्टपेड र प्रिपेड दुवै किसिमका मोबाइलमा लागू हुनेछ। अहिले साँझ ८ बजेदेखि बिहान ८ बजेसम्म मोबाइलमा आउने आगमन कल पूर्णरूपमा निःशुल्क रहेको छ। गत माघ १९ गतेपछि बन्द भएका ७७ हजार पोस्टपेड र १ लाख ७३ हजार प्रिपेड मोबाइलमध्ये हालसम्म काठमाडौं उपत्यकाभित्र ४८ हजार ५ सय पोस्टपेड मोबाइल चालू भएका छन्। सरकारले आगामी साता नयाँ पोस्टपेड मोबाइल वितरणको टेलिकमलाई अनुमति दिने तयारी गरिरहेको सरकारको एक उच्चस्रोतले जानकारी दिएको छ।

हाल पोस्टपेड मोबाइलमा आगमन कलतर्फ बिहान ८ बजेदेखि बेलुकी ८ बजेसम्म साधारण फोनबाट प्रतिमिनेट एक रुपियाँ, मोबाइलबाट ५० पैसा र शनिबार दुवै किसिमका

टेलिफोनबाट कल आउँदा त्यसको रिसिभ चार्ज ५० पैसा नेपाल टेलिकमले लगाउँदै आएको छ।

उता हाल सेवा स्थगित गरिएको प्रिपेड मोबाइलमा भने साधारण फोनबाट कल आउँदा बिहान ८ बजेदेखि बेलुकी ८ बजेसम्मका लागि प्रतिमिनेट १ रुपियाँ २० पैसा र मोबाइलबाट आउँदा ६० पैसा चार्ज लाग्ने गरेको छ। प्रिपेड मोबाइलमा पनि पोस्टपेडमा जस्तै बेलुकी ८ बजेदेखि भोलीपल्ट बिहान ८ बजेसम्मको आगमन कलको चार्ज भने पूर्णरूपमा निःशुल्क रहेको छ।

टेलिकमले आफ्नो टेलिफोनभन्दा बाहेक युटीएल र एमटीएमले वितरण गरेको टेलिफोनबाट आएको कल रिसिभ गर्दा मोबाइलमा लाग्ने चार्जमा भने कुनै परिवर्तन नगर्ने भएको छ। ग्राहकहरूलाई सेवा दिने, क्रममा टेलिकमले केही महिनाअघिबाटै महसुल संरचना परिवर्तन गर्ने गृहकार्य शुरु गरेको थियो।

तस्विरमा इतिहास

नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका उल्लेख्य चरण

अमेरिकी सरकारको सहयोगमा निर्मित छाउनीस्थित रिसिभिड स्टेशन भवन

काठमाडौं सुन्दारास्थित सेन्ट्रल १ एक्सचेञ्ज भवन

भारत सरकारको सहयोगमा निर्मित त्रिपुरेश्वरस्थित केन्द्रीय टेलिग्राफ कार्यालय भवन

फुल्चोकीस्थित माइक्रोवेभ टावर

C.T.O. भवनको उद्घाटन

बलम्बुस्थित अर्थ स्टेशन

नक्सालस्थित प्रथम डिजिटल एक्सचेञ्ज भवन

दूरसञ्चार तालिम केन्द्र भवन, बबरमहल

ग्रामीण दूरसञ्चार योजना अर्न्तगत जडान गरिएको टावर

तत्कालीन राजा वीरेन्द्रबाट नक्साल एक्सचेञ्जको निरीक्षण भ्रमण

३७६ / नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको इतिहास

टिकटमा दूरसञ्चार सेवा

टिकट सौजन्य: शंकर श्रेष्ठ, महासचिव, नेपाल फिलेटेलिक सोसाइटी

अन्तर्राष्ट्रिय गेटवे एक्सचेञ्ज भवन, जावलाखेल

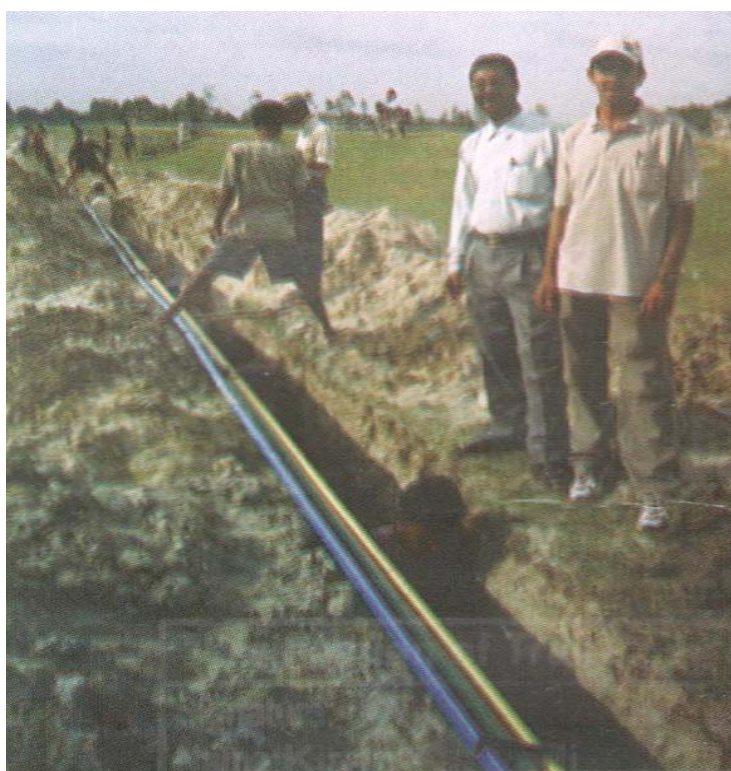
नेपाल टेलिकम, केन्द्रीय कार्यालय भवन, भद्रकाली प्लाजा

तेडबोचे क्षेत्रको गोरक्षपमा जडान भएको BTS टावर

नेपाल टेलिकमले निजी क्षेत्र मार्फत सञ्चालन गरेको इन्क्वारी सेवा

पूर्व पश्चिम राजमार्गमा अप्टिकल फाइबर नेटवर्क जडानको काम हुँदै

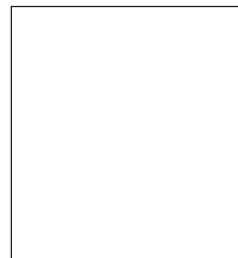
नेपाल दूरसञ्चार संस्थानको स्थापनादेखि हालसम्म सञ्चालक समितिका अध्यक्षहरू

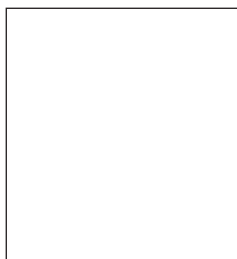
श्री तीर्थराज तुलाधर
(२०३२/३/१ देखि
२०३६/६/१८ सम्म)

श्री दिव्यदेव भट्ट
(२०३६/६/१९ देखि
२०३७/६/१० सम्म)

श्री शार्दुलशमशेर ज.ब.रा.
(२०३७/६/११ देखि
२०३९/११/२५ सम्म)

श्री टेकबहादुर खत्री
(२०३९/११/२६ देखि
२०४०/८/२६ सम्म)
(२०४२/२/२३ देखि
२०४३/२/१० सम्म)

श्री जीवनलाल सत्याल
(२०४०/८/२७ देखि
२०४२/१/१६ सम्म)

श्री विष्णुप्रताप शाह
(२०४३/२/११ देखि
२०४७/४/३१ सम्म)

श्री कालीप्रसाद रिजाल
(२०४७/७/८ देखि
२०४८/६/१३ सम्म)

श्री जितबहादुर मानन्धर
(२०४८/६/१४ देखि
२०४९/७/२१ सम्म)

श्री घननाथ ओझा
(२०४९/८/११ देखि
२०५०/१२/१६ सम्म)

श्री जितबहादुर कार्की
(२०५१/१/८ देखि
२०५१/११/३० सम्म)

श्री भोजराज पोखरेल
(२०५१/१२/१ देखि
२०५३/११/१० सम्म)

श्री सुशीलकान्त भ्ना
(२०५३/११/२० देखि
२०५५/८/१६ सम्म)

श्री श्रीराम पौडेल
(२०५५/८/२३ देखि
२०५८/१०/७ सम्म)

श्री मुकुन्द शर्मा पौडेल
(२०५९/३/१८ देखि
२०६१/११/२४ सम्म)

श्री लोकमान सिंह कार्की
(२०६१/११/२५ देखि
२०६२/५/१६ सम्म)

श्री कुमार प्रसाद पौडेल
(२०६२/७/१० देखि
२०६३/४/२१ सम्म)

श्री शंकरप्रसाद कोडराला
(२०६३/४/२२ देखि
२०६४/८/९ सम्म)

श्री युवराज पाण्डे
(२०६४/८/१० देखि
२०६५/७/१६ सम्म)

श्री लिलामणी पौडेल
(२०६५/७/१७ देखि
२०६५/१२/१६ सम्म)

श्री सुशील घिमिरे
(२०६५/१२/१७ देखि
२०६८/२/३ सम्म)

श्री श्रीधर गौतम
(२०६८/२/४ देखि
२०६८/१०/१८ सम्म)

श्री अबनिन्द्र कुमार श्रेष्ठ
(२०६८/१०/१९ देखि
२०६९/४/२१ सम्म)

श्री सूर्य प्रसाद सिलवाल
(२०६९/४/२८ देखि
२०६९/१०/१५ सम्म)

श्री ध्रुव प्रसाद शर्मा
(२०६९/१०/१६ देखि
२०७०/११/२१ सम्म)

श्री सुमन शर्मा
(२०७०/१२/२८ देखि
२०७१/४/२९ सम्म)

श्री सुनिल बहादुर मल्ल
(२०७१/५/२ देखि)

नोट :

- (१) सह-सचिव सुरेशमान श्रेष्ठ तत्कालिन सचिव : लोकमान सिंह कार्की मुख्य सचिवमा नियुक्त भएपछि मन्त्रालयममा सचिव नियुक्त भई नआएसम्म नि. सचिवको हैसियतले अध्यक्षको भूमिका निर्वाह गर्नु भएको ।
- (२) सह-सचिव नारायणप्रसाद रेग्मी : तत्कालिन सचिव कुमारप्रसाद पौडेल बिदामा बस्नु भएको अवधिमा नि. सचिवको हैसियतमा अध्यक्षको भूमिका निर्वाह गर्नुभएको ।
- (३) सह-सचिव सुशील ओझा : तत्कालिन सचिव ध्रुव शर्मा निवृत्त भई नयाँ सचिव पदस्थान नभएको अवधिमा नि. सचिवको हैसियतमा अध्यक्षको भूमिका निर्वाह गर्नु भएको ।
- (४) तत्कालिन महा प्रबन्धक रघुवर लाल श्रेष्ठले २०५८/१०/८ देखि २०५९/३/१७ एवम् सञ्चालक समितिको अध्यक्षको भूमिका निर्वाह गर्नुभएको थियो ।

टेलिकम्युनिकेशन विभागको स्थापनादेखि हालसम्मका संस्था प्रमुख

हेरम्ब प्रसाद उपाध्याय
(२०१६ देखि २०२६ सम्म)

नवराज वैद्य
(२०२६/१० देखि
२०२७/२ सम्म)

श्री रामप्रसाद शर्मा
(२०२७/३ देखि
२०३२/२ सम्म
२०३३/६/२८ देखि
२०४१/१०/२३ सम्म)

श्री उदयबहादुर नकर्मि
(२०३२/३/१ देखि
२०३३/६/२७ सम्म)

श्री भूपराज पाण्डे
(२०४१/१०/२४ देखि
२०४२/३/१६ सम्म
२०४७/२/२० देखि
२०५०/५/२ सम्म)

श्री सुरेस कुमार पुडासैनी
(२०४२/३/१७ देखि
२०४७/२/१९ सम्म
(२०५४/३/२ देखि
२०५४/८/२३ सम्म)

श्री गजेन्द्र सिंह बोहरा
(२०५०/५/३ देखि
२०५३/८/१३ सम्म)

श्री विद्याभूषण बज्राचार्य
(२०५३/८/१४ देखि
२०५४/३/१ सम्म)

श्री चेतप्रसाद भट्टराई
(२०५४/८/२७ देखि
२०५७/४/२३ सम्म)

श्री रघुवरलाल श्रेष्ठ
(२०५७/५/१ देखि
२०५९/३/१७ सम्म)

श्री केशब बहादुर शाह
(२०५९/३/१८ देखि
२०६०/४/१७ सम्म)

श्री रत्नकाजी तुलाधर
(२०६०/४/१९ देखि
२०६०/१२/१७ सम्म)

श्री सुगतरत्न कंसाकार
प्रबन्ध निर्देशक
(२०६०/१२/१८ देखि
२०६५/२/१६ सम्म)

श्री रुपक हाल्दार
का.मु.
(२०६५/२/२४ देखि
२०६५/९/१२ सम्म)

श्री अमरनाथ सिंह
(२०६५/९/१८ देखि
२०६६/१/२३ सम्म)
(२०६६/३/२७ देखि
२०६७/११/२६ सम्म)
(२०६८/६/२८ देखि
२०७०/९/३ सम्म)

श्री विश्वनाथ गोयल
(२०६६/१/२४ देखि
२०६६/३/२६ सम्म
(२०६७/११/२७ देखि
२०६८/६/२७ सम्म)

श्री अनुपरञ्जन भट्टराई
(२०७०/९/२८ देखि
२०७१/३/२७ सम्म)

श्री बुद्धि प्रसाद आचार्य
(२०७१/३/२९ देखि)

म्याग्नेटो टेलिफोन सेट

CB म्यानुअल टेलिफोन सेट

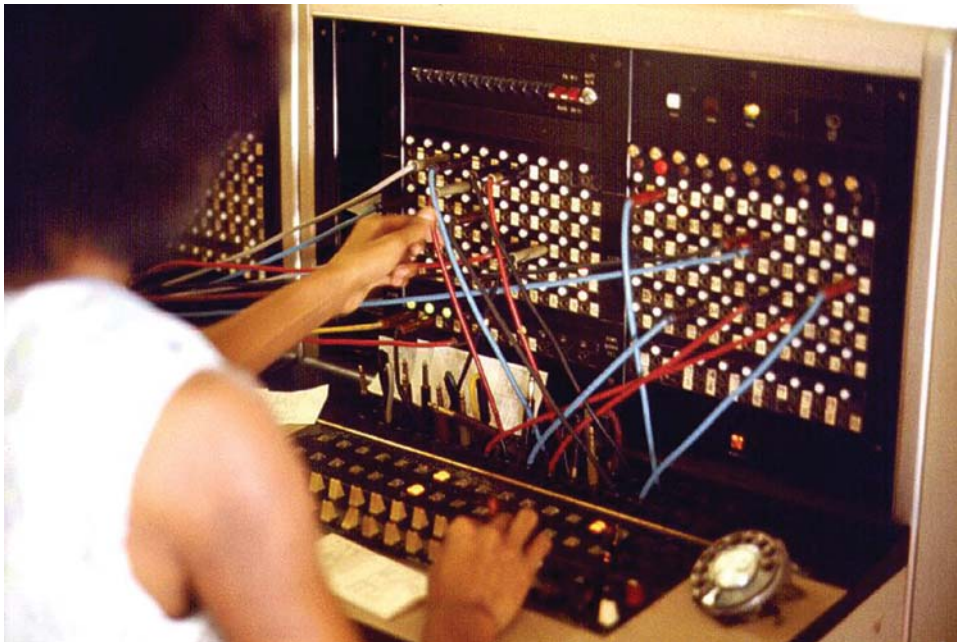
रोटरी डायलिङ्ग टेलिफोन सेट

पुस बटम टेलिफोन सेट

भारत सरकारको सहयोगमा अमलेखगन्जमा जडान Magneto Exchange

म्यानुअल टेलिफोन स्वीच बोर्डको नमूना

ग्रामीण क्षेत्रमा जडान गरिएको VSAT उपकरण

दूरसञ्चार कार्यालय, हुम्ला

दूरसञ्चार कार्यालयले प्रयोग गरेको MDF एक फलक

काठमाडौंको भृकुटी मण्डपमा आयोजित प्रदर्शनी कार्यक्रममा नेपाल टेलिकमको Mobile BTS Van

अप्टिकल फाइबर केबुल जडान गरिँदै

दूरसञ्चार संस्थानले प्रथम पटक ल्याएको
Nortel मोबाईल टेलिफोन सेट ।

CDMA WLL टेलिफोन सेट

सीडीएमए मोबाइल फोन सेट

नेपाल टेलिकमले बिक्री वितरण गरेको SIM Card खरिद गर्न कम्पनीको काउन्टरमा लामबद्ध सर्वसाधारण

दूरसञ्चारको विकासका लागि दूरसञ्चार तालिम केन्द्रमा आयोजित छलफल कार्यक्रममा सहभागी भू.पू. तथा कम्पनीमा कार्यरत उच्च पदस्थ कर्मचारीहरू

२०६७/१२/११

सरकारलाई सवैभन्दा बढी आयकर बुझाए वापत तत्कालीन अर्थमन्त्री रामशरण महत २०५८ चैत्र २३ गते नेपाल दूरसञ्चार संस्थानका तत्कालीन महाप्रबन्धक रघुबरलाल श्रेष्ठलाई प्रमाणपत्र (सिआईपी) प्रदान गर्दै

कम्पनीको लेखा प्रणाली र आर्थिक विवरणहरू स्तरीय रुपमा प्रस्तुत गरेवापत प्राप्त गरेको BPA Award 2011

२०६९ मंसिर १ गते तत्कालीन प्रधानमन्त्री डा. बाबुराम भट्टराईबाट उत्कृष्ट करदाता प्रमाणपत्र ग्रहण गर्दै कम्पनीका तत्कालीन प्रबन्ध निर्देशक अमरनाथ सिंह

नेपाल सरकारलाई सबैभन्दा बढी भ्याट बुझाए बापत अर्थमन्त्री रामशरण महत २०७१ मंसिर १ गते नेपाल टेलिकमका प्रबन्ध निर्देशक बुद्धिप्रसाद आचार्यलाई प्रमाणपत्र प्रदान गर्दै

कर दाखिलामा उत्कृष्ट योगदान गरे बापत राष्ट्रपति डा. रामवरण यादवबाट २०७० माघ १३ गते सम्मान ग्रहण गर्नु हुँदै कम्पनीका तत्कालीन प्रबन्ध निर्देशक अनुपरञ्जन भट्टराई

नेपाल सरकारलाई सबैभन्दा बढी मूल्य अभिवृद्धिकर बुझाए बापत चौथो करदिवस २०७२ मंसिर १ गतेका दिन माननीय अर्थमन्त्री श्री विष्णुप्रसाद पौडेलबाट उत्कृष्ट करदाताको सम्मान ग्रहण गर्दै प्रबन्ध निर्देशक श्री बुद्धिप्रसाद आचार्य